

İçindekiler • 1

2 • Ehlîbeyt ve Ehlisünnet Ekolleri c.2

Bu Eser, **İdris Gülbak** Tarafından Gaffar Ali Oğlu
Yunus Gülbak Ruhuna İthafen Bastırılmıştır

KEVSER SURESİ

Rahman Rahim Allah'ın Adıyla
"Şüphesiz biz, sana Kevser'i verdik.
Şu hâlde Rabbin için namaz kıl ve tekbir
alırken, namazda ellerini boğazına kadar kaldır.
Doğrusu asıl soyu kesik olan, sana kin duyandır."

ALLAME MURTAZA ASKERÎ

EHL-İ BEYT VE EHL-İ SÜNNET EKOLLERİ

– İslâm Şeriatının Kaynakları –

2. Cilt

Çeviri:

Cafer BENDİDERYA
İsmail BENDİDERYA

4 • Ehlîbeyt ve Ehlisünnet Ekolleri c.2

Kevser Yayınları: 87

Eserin Orijinal Adı:
Mealimu'l-Medreseteyn c.2

Tashih ve Tatbikte Emeği Geçenler:
S. Seccad Karkuş – Musa Güneş
Abbas Akyüz – Efgan Usta – Coşkun Ene

Dizgi ve Mizanpaj:
Kevser Yayıncılık

Kapak:
Ramazan Erkut

Baskı & Cilt:
Er Matbaacılık

Mart 2006

ISBN 975-6640- 43-X (Tk. No.)
ISBN 975-6640-62-6 (Cilt No.)

Adres:
Kevser Basın Yayın Ltd. Şti.
Horhor cad. Eren apt. No: 78/3
Fatih – İSTANBUL
Tel: (0212) 534 35 28 Fax: 631 36 01

Kur'ân-ı Kerim:

"Sözü dinleyen ve onun en güzeline uyan kullarımı müjdele! İşte onlar Allah'ın kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir ve onlardır aklîselîm sahipleri."

(Zümer, 17-18)

6 • Ehlîbeyt ve Ehlisünnet Ekolleri c.2

3. BÖLÜM

İKİ EKOL AÇISINDAN İSLÂM ŞERİATININ KAYNAKLARI

- Giriş: Beş İslâmî Kavram
- İki Ekolün Kur'ân'ı Kerim'e Karşı Tutumu
- İki Ekolün Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Sünnetine Karşı Tutumu
- İki Ekolün Fıkıh ve İçtihat Konularında Tutumu
- Ehlibeyt Ekolü'ne Göre Kur'ân ve Sünnet, Teşriin İki Kaynağıdır
- İki Ekolün İslâm Dininin Kaynakları Konusundaki Yaklaşımının Özeti

8 • Ehlîbeyt ve Ehlisünnet Ekolleri c.2

GİRİŞ

Kitabın ana konusunu oluşturan "İki Ekol Açısından İslâm Şeriatının Kaynakları" konusuna girmeden önce konumuza ışık tutacak şu beş İslâmî kavramın anlamı üzerinde durmamız uygun olacaktır.

Beş İslâmî Kavram

- 1- Kur'ân-ı Kerim
- 2- Sünnet
- 3- Bid'at
- 4- Fıkıh
- 5- İctihat

Daha sonra her iki ekolün bu kavramlarla ilgili bakış açılarını ve tutumlarını inceleyip konuyla ilgili diğer kavramlar ve terimler üzerinde duracağız. Şimdi sırasıyla beş kavramın açıklamasına geçelim:

- 1 -

KUR'ÂN-I KERİM

Kur'ân, Allah-u Teala'nın Hatemu'l-Enbiya Hz. Muhammed'e (s.a.a) tedricen nazil buyurduğu kelimadır. Arap dilinde var olan şiir ve nesrin tam karşısında yer almaktadır. Dolayısıyla, Arap edebiyatında yazı dili, Kur'ân, şiir ve nesir diye üçe ayrılmaktadır.¹ Araplar bir şairin divanına "şiir" dedikleri gibi, kasideye, beyite ve hatta tek mısraya da "şiir" derler. Aynı şekilde Kur'ân'ın tamamı hakkında, "Kur'ân" kelimesini kullandıkları gibi, bir sure, bir ayet ve hatta bir ayetin bir bölümü hakkında

1- Bu da Kur'ân'ın mucize yönlerinden biridir. Zira insanın sözleri her dilde nesir veya şiir olmak üzere iki kısma ayrılır. Ama Kur'ân-ı Kerim Arap dilinde ne şiir, ne de nesir kapsamına girer. Aksine "Kur'ân apaçık bir Arapça'dır." Yüce Allah'ın sözüdür, insan sözü değildir.

10 • Ehlibeyt ve Ehlisünnet Ekolleri c.2

"Kur'ân" kelimesini kullanırlar.¹ Örneğin, Bakara Suresi'nin başlarında yer alan bir ayetin "**Ve rızık-landırduğumuz şeylerden**" bölümüne Kur'ân derler.

O hâlde "Kur'ân" kelimesi İslâmî bir kavram ve şer'î bir terimdir. Çünkü bütün bu kullanımların kaynağı ve temeli Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in hadis-i şerifleridir.

Kur'ân'ın Diğer İsimleri

Alimler Kur'ân-ı Kerim'de Kur'ân'la ilgili kullanılan ifadelerden hareketle, onun için başka birtakım isimler söz konusu etmişler; bu ise gerçekte bir şeye, vasıflarıyla işaret etme türünden kullanımlardır. Söz konusu vasıfların en meşhuru, "**el-Kitap**" vasfıdır. Münezzeh olan Allah şöyle buyurmuştur:

İşte bu, içinde şüphe olmayan Kitap...²

Burada Kitap'tan, Yahudilerdeki Tevrat ve Hıristiyanlardaki İncil kitaplarına karşı, Müslümanların elinde bulunan Kur'ân kastedilmiştir. Bu anlama ise, "el-Kitap" kelimesinin başında yer alan ve belirli bir şeyin kastedildiğini ifade eden "elif lam" takısı ile işaret edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de "kitap" kelimesi, Tevrat hakkında da kullanılmıştır. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

Ondan önce Musa'nın kitabı.

Burada kendisine kitap gönderilen şahıs yani Hz. Musa (a.s) söz konusu edilerek kitaptan neyin kastedildiği belirginlik kazanmıştır.

Ayrıca, nahiv alimlerinin arasında Sibeveyh'in nahivle ilgili kitabı, "**el-Kitap**" diye şöhret bulmuştur.

Kesfü'z-Zünûn adlı eserde, el-Kitap bölümünde bu konuda şöyle denilir:

Nahiv ilminde Sibeveyh'in kitabı: Sibeveyh'in kitabı; şöhreti ve benzeri diğer kitaplara üstünlüğü sebebiyle nahiv âlimleri nezdinde bu dalda temel ve ölçü olarak kabul görmüştür. Öyle ki Basra'da "Fılan kimse Kitap'ı okudu." denildiğinde, Sibeveyh'in kitabını okuduğu anlaşılır. "Kitabın yarısını okudu." dendiğinde ise bunun Sibeveyh'in kitabı olduğu konusunda şüphe edilmez.

1- Ulemanın bilimsel kitaplarda konu ile ilgili olarak değindiği gibi bir kelimenin başka bir kelimeye hamledilerek "bu şudur" demesi ve yine kullanıldığında zihnin hemen o anlama yönelmesi bu kullanımın mecazî değil, hakikî olduğunu gösterir.

2- Bakara, 2

Endülüslü İbn Huruf en-Nahvi el-İşbilî diye tanınan Ebu'l-Ha-san Ali b. Muhammed (öl. 609 h.k.) bu kitabı şerhederek onu "*Ten-kihu'l-Elbab Fi Şerh-i Gavamizi'l-Kitap*" diye adlandırmıştır.

Yine Ebu'l-Bekâ Abdullah b. Hüseyin Akbari Bağdadî Hanbelî (öl. 616 h.k.), Sibeveyh'in kitabındaki beyitleri şerhederek "*Luba-bu'l-Kitap*" adını vermiştir.

Endülüslü Ebu Bekir Muhammed b. Hasan Zübeydî de (öl. 380 h.k.) Sibeveyh'in¹ söz konusu kitabına yazmış olduğu şerhini "*Ebni-yetü'l-Kitap*" olarak adlandırmıştır.²

Demek ki, "el-kitab" sözcüğü, ne Kur'ân-ı Kerim'de ve ne de Müslümanlar arasında Kur'ân'a özgü kullanılan bir isim değildir.

Kur'ân'ın adlandırıldığı isimlerden bir diğeri de, "**en-Nur**"dur. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

Sizlere apaçık bir nur indirdik.³

Bir diğeri ise, (öğüt anlamına gelen) "**el-Mev'iza**"dır. Kur'ân'da şöyle yer almıştır:

Size Rabb'inizden bir öğüt (mev'iza geldi).⁴

Aynı şekilde, "**el-Kerim**"⁵ olarak da adlandırılmıştır. Nitekim Allah-u Teala şöyle buyurmuştur:

O Kur'ân-ı Kerim'dir.⁶

Kur'ân'da geçen bu isimler, âlimlerin de belirttiği üzere Kur'ân'ın isimleri değildir; sahip olduğu vasıflarla ona işaret etme amacını taşıyan ifade ve kullanımlardır.

Hilâfet Ekolü mensuplarına (Ehlisünnet'e) göre Kur'ân'ın isimlerinden biri de "**el-Mushaf**"tır. Ancak bu kelime, ne Kur'ân-ı Kerim'de, ne de Nebevî Sünnet'te geçmemiştir.

Zerkeşî ve diğerleri şöyle rivayet ederler:

Ebu Bekir Kur'ân'ı tek bir cilt hâlinde topladığında etrafındakiilere "Buna bir ad verin!" dedi. Bazıları, "Ona İncil ismini verelim." dediler. Bu, beğeni kazanmadı. Bazıları da, "Onu es-

1- Sibeveyh, Ebu Mübeşşir ya da Ebu Bişr, Amr b. Osman b. Kanber-i Basrî Benî Haris b. Ka'b'in kölesi el-Kitap'ın yazarı, h.180 yılında dünyadan göçmüştür.

2- Keşfü'z-Zünûn, Hâcî Halife Mustafa b. Abdullah (öl. h.1076), Türkiye baskısı, c.2, s.1427-1428.

3- Nisâ, 174

4- Yunus, 59

5- el-Burhan Fi Ulumi'l-Kur'ân, Zerkeşî, (öl. h.k. 794) Kahire baskısı, c.1, s.273 ve 276. 15. bölüm, Kur'ân'ın İsimlerini Tanıma Hususunda.

6- Zuhruf, 41

Sıfır diye adlandırın." dediler. Bu, Yahudi kökenli ismi de reddettiler. Sonunda İbn Mesud şöyle dedi: "Habeşiler nezdinde bir kitap gördüm; ona el-Mushaf di-yorlardı." Sonunda bu adı beğendiler ve Kur'ân'ı bu isimle adlandırdılar.¹

O hâlde bu isim, bizzat Müslümanlar tarafından Kur'ân'a verilen isimler ve Müslümanların kullandıkları kavramlar kapsamına girer; İslâmî kavram ve şer'î bir terim olmaz. Mushaf adlandırması konum ve durum itibariyle Haricîler arasında kullanılan "eş-şarî" kelimesine benzer. Bu kelime onlar arasında, kendisini Müslümanlarla savaşmaya hazırlayan kimse hakkında kullanılırdı. Oysa bu kelime alış-verişte, satıcının karşısında yer alan "müşteri" anlamını taşırdı. O hâlde "eş-şarî" kelimesi Haricî olmayan insanlar tarafından kullanıldığında, Haricîler nezdinde bilinen "Müslümanlarla savaşmaya hazırlanan kimse" anlamına değil, müşteri anlamına geldiği anlaşılır.

Aynı şekilde "el-Mebcut" kelimesi de Suriye ve Irak halkı arasında iki farklı anlamda kullanılır. Iraklılar bu kelimeyi "dayak yiyen kimse", Suriye halkı ise "sevinçli ve mutlu kimse" anlamında kullanırlar. Bu hesap üzere, söz konusu kavram, Suriye halkının sözlerinde rastlanıldığında "sevinçli ve mutlu kimse", Irak halkının sözlerinde yer verildiğinde ise "dayak yemiş kimse" anlamında algılanmalıdır.

O hâlde, Hilâfet Ekolü mensuplarının sözlerinde "mushaf" kavramı, Kur'ân-ı Kerim anlamında kullanılır. Ehlibeyt Ekolü takipçilerinin sözlerinde ise, kitap anlamına gelir. Nitekim, "*Mushaf-ı Fatıma*" denilir ve bundan "Hz. Fatıma'nın (s.a) kitabı" kastedilir ve yine İmam Zeynelabidin'in (a.s) dualarını içeren ünlü kitaba "*Sahi-fe-i Seccadiye*" denilir ve onunla "İmam Seccad'ın (a.s) kitabı" kastedilir.

1- a.g.e, c.1, s.282 ve el-İtkan, Suyutî (öl. h.911) Kahire baskısı, h.1368, s.63.

2 – 3

SÜNNET VE BİD'AT

Sünnet ve bid'at iki İslâmî kavram olup, birinin anlamını bilmek diğ-
ğlerinin anlamını bilmeye bağlıdır ve bu iki kavram bir arada kullanıldık-
larında anlamları daha iyi anlaşılır.

a) Sünnet

Sünnet kelimesi lügatte, ister beğenilmiş olsun, ister kınanmış olsun,
"gidişat ve metot" anlamına gelir.¹ İslâm şeriatında ise sünnet Kur'ân-ı
Kerim'in hiçbir şekilde açık beyanının olmadığı hususlarda, Hz. Resulul-
lah'ın (s.a.a) söz veya davranış yoluyla emir veya yasakları demektir.²

Hz. Peygamber'in (s.a.a) onayı da sünnet kapsamına girer. Onay, Allah
Resulü'nün (s.a.a) Müslümanlardan birinin amelini görüp de, onu sakın-
dırmaması şeklinde gerçekleşir. Aslında Resulul-lah sessiz kalışıyla o
amelin doğruluğunu kabul ve itiraf ediyor demektir.³

İşte bu yüzden şer'î deliller "kitap ve sünnet"⁴ yani Kur'ân ve hadis
olarak açıklanır.

b) Bid'at

"el-Bid'e" kelimesi lügatte yeni çıkmış ve benzeri görülmemiş şey an-
lamına gelir.⁵

Dinde bid'at ise bir insanın şeriat sahibine uymadan bir sözü söyle-
mesi veya bir işi yapması anlamındadır.¹

1- el-Mu'cemu'l-Vesit, "sünen" kavramı.

2- Nihayetu'l-Lügat, İbn Esir, "sünen" kavramı

3- Sünen-i Ebi Davud c.2, s.274- 275, Ensardan olan sahabî Sehl b. Sa'd şöyle
diyor: "Hz. Peygamber'in (s.a.a) karşısında yapılan [ve sakındırılmayan] şey de sün-
net kapsamına girer."

4- Nihayetu'l-Lügat, İbn Esir, "sünen" kavramı.

5- el-Mu'cemu'l-Vesit, "sünen" kavramı.

Sünnet İslâm'ın Teşri Kaynaklarından Biridir

Hız. Resulullah'ın (s.a.a) sünneti de İslâm'ın teşri kaynaklarından biridir. Zira birçok ayet-i kerimede yüce Allah şöyle buyurmuştur:

Resul size ne verdiyse onu alın. Size neyi yasakladıysa ondan uzak durun.²

O kendi hevasından konuşmaz. O, ancak vahyolunan bir vahiydir.³

Resulullah'ta (s.a.a) sizin için güzel örnekler vardır; Allah'ı ve kıyamet gününü isteyen ve Allah'ı çokça anan için.⁴

De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabi olun. Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.⁵

Allah'a ve Ümmî Peygamberine iman ediniz. O ki Allah'a ve O'nun sözlerine iman etmektedir. Ona itaat ediniz.⁶

Bunların benzeri daha birçok ayet örnek gösterilebilir.

Hız. Resulullah'tan (s.a.a) da Müslümanları sünnete uymaya ve sünnetle muhalefetten sakındırmaya yönelik birçok hadis nakledilmiştir. Şu mübarek sözü bunun bir örneğidir:

Kim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.⁷

O hâlde sünnet, İslâmî bir kavram ve şer'î bir terimdir. Hız. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine yani "davranışına, sözlerine ve onayına" ulaşmanın tek yolu kendisinden nakledilen ve günümüzde ise hadis, siRET, tefsir kitaplarında ve diğer İslâmî kaynaklarda kaydedilen rivayetlerdir. Tıpkı şu rivayetler gibi: Aişe'nin, Hız. Resulullah'tan (s.a.a) naklettiği bir hadiste şöyle geçer:

Evlenmek benim sünnetimdir. Benim sünnetime amel etmeyen, benden değildir.⁸

Ayrıca, Amr b. Muzeniyy Allah Resulü'nün (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakleder:

Her kim benim sünnetlerimden birini ihya eder ve insanlar o sünnetle amel ederlerse, (Allah) sevaplarından hiçbir şey ek-

1- Müfredat-ı Ragıb, "bid'e" kavramı.

2- Haşr, 7

3- Necm, 3 ve 4

4- Ahzâb, 21

5- Âl-i İmrân, 31

6- A'raf, 158

7- bk. el-Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfazi'l-Hadis, "sünnet" terimi.

8- Sünen-i İbn Mâce, s.592, Kitabu'n-Nikâh, Bab-u mâ câe fi fezli'n-nikâh, 1845.

siltmeksizin, ona sünnete amel edenlerin sevabı kadar mükâfat verir. Ve her kim de bir bid'at çıkarır ve insanlar onunla amel ederlerse, onun için de, o bid'atle amel edenlerin günahlarından hiçbir şey eksiltmeksizin, onlarınki kadar günah yazılır.

Başka bir nakle göre rivayetin başlangıcında şu ifade yer alır:

Her kim benden sonra ölmüş bir sünneti ihya ederse...¹

Bundan maksat ise unutulmuş sünnetleri ihya etmektir.

Cabir de Hz. Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet eder:

Şüphesiz işlerin en hayırlısı Allah'ın kitabı, hidayetin en hayırlısı Muhammed'in hidayeti, işlerin en kötüsü bid'at olanıdır; her bid'at sapıklıktır.

Başka bir rivayette ise şöyle yer alır:

Şüphesiz en üstün hidayet Muhammed'in hidayetidir...²

İbn Mes'ud kanalıyla Resulullah'tan (s.a.a) şöyle nakledilir:

Benden sonra işlerinizin dizginini sünnetimi öldüren, kendi bid'atleriyle amel eden ve namazını vaktinde kılmayan kimseler ele geçirecektir.

Ben, "Ey Allah'ın Resülü (s.a.a)! Eğer onları göreceğim olursam ne yapayım?" diye sordum. Bunun üzerine Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu:

Ey Ümmü Abdin çocuğu! Ne yapacağını bana mı soruyorsun? Allah'a karşı gelen insana itaat edilmez.³

İbn Abbas Allah Resülü'nden (s.a.a) şöyle rivayet eder:

Allah, hiçbir bid'at sahibinin amelini bid'atinden el çekmedikçe kabul etmez.⁴

Huzeyfe de Allah Resülü'nden (s.a.a) şöyle nakleder:

Allah bid'at sahibinin ne orucunu, ne namazını, ne sadakasını, ne haccını, ne umresini, ne cihadını, ne hiçbir nafilisini, ne de

1- Sünen-i İbn Mâce, s.76, el-Mukaddime, Bab-u men ehya sünneten, 209. ve 210. hadisler; Sünen-i Tirmizî, c.1, s.147- 148.

2- Sünen-i İbn Mâce, s.17, Bab-u İctinabi'l Bid'a' 45. hadis; Sünen-i Dare-mî, c.1, s.69, el-Mukadime bab-u İctinabi'l Bida' 45. hadis.

3- Sünen-i İbn Mâce, s.956, Kitap'ul Cihad, bab-u la taate fi ma'siyetillah, 2865. hadis; Müsned-i Ahmed, c.1, s.400.

4- Sünen-i İbn Mâce, s.19.

farzını kabul eder. Bid'at sahibi, kılın yağdan çıktığı gibi (kolay bir şekilde) İslâm'dan çıkar.¹

Yüce Allah, bid'atle ilgili şöyle bir örnek verir:

Üzerlerine bizim gerekli kılmadığımız fakat kendilerinin ortaya attıkları ruhbaniyete bile...²

Kısacası, İslâm şeriati, Kitap (Kur'ân) ve sünnette yer alan veya onlardan çıkarılan şeylerdir.

Bid'at ise, her ne kadar içtihat, istihsan ve günümüz insanların deyimiyle, "Elastiki İslâm ve toplumun ihtiyaçlarıyla uyumlu Modern İslâm" olarak adlandırılrsa bile, Kur'ân ve sünnette geçmeyen veya onlardan çıkarılmayan, bir insanın kendi isteği ve zevki uyarınca dine soktuğu şey demektir. Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinde bid'at ve bid'ati çıkaran kimse hakkında söz konusu edilen şeylerin tümü bunun hakkında geçerlidir.

1- Sünen-i İbn Mâce, s.19, el-Mukaddime, 17. bab, 49 ve 50. hadisler. El-Adl ve's Sarf (nafile ve farz) kavramları hakkında Müfredat-i Ragıb ve İbn Esir'in Nihayetu'l-Lügat kitabına müracaat ediniz.

2- Hadid, 27

- 4 -

FIKİH

a) Fıkıh lügat kitaplarında yer aldığı üzere anlayış ve kavrama demektir.

b) Fıkıh, Kitap ve Hz. Peygamber'in (s.a.a) sünnetinde ise şu anlamda kullanılır:

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

İman edenler toptan sefere çıkmamalıdır. Her topluluktan bir taifenin dini iyi öğrenmeleri ve topluluklarına geri döndüklerinde onları uyarmaları gerekli olmaz mı? Böylece belki (Allah'ın yasaklarından) çekinirler.¹

[Bu ayetin orijinalinde geçen ve "iyi öğrenmeleri" şeklinde anlamlandırdığımız "yetefakkahu" fiili, fıkıh kelimesinin bir türevidir.]

Hz. Resulullahtan (s.a.a) şu hadisler nakledilir:

Allah benim bu sözlerimi duyup da tebliğ edeni mutlu kılsın. Fakih olmadığı hâlde nice fıkıh taşıyıcısı vardır; kendisinden daha fakih olana fıkıh taşıyan nice kimseler vardır.²

Bir fakih, şeytan için bin abidden daha şiddetli ve ağırdır.³

Her kim Allah'ın dininde fakih olur ve Allah'ın bana gönderdikleri şeylerden faydalırsa, öğrendiği şeyleri başkalarına da öğretmesi gerekir.⁴

1- Tevbe, 122

2- İbn Mâce, El, Mukaddime, bab. 18, "men beleğe ilmen..." 23, 231, 236. hadisler; Kitabu'l-Menasik, "Hutbe-i Yevmi'n-Nehr" babı; Sünen-i İbn Davud, Kitap-ul İlm, "Fazl-u Neşri'l-İlm" babı, 3660. hadis, 10. bab; Tirmizî, Kitabu'l-İlm, 7. bab "mâ cae fil hessi ala tebliğ-is sima", c.10, s.136 ve 124; Daremi c.1, s.74- 76, el-Mukaddime, 24. bab; Müsned-i Ahmed, c.3, s.225 ve c.4, s.80-82, c.5, s.173.

3- Sünen-i Tirmizî, "mâ câe fi fazli'l-ilm ala'l-ibade" babı, c.10, s.154.

4- Sahih-i Buharî, c.1, s.18, Kitabu'l-İlm, 20. bab; Sahih-i Müslim, Kita-bu'l-Fezail, 15. hadis; Müsned-i Ahmed, c.4, s.399.

En hayırlınız, fakih olduğunda en ahlâklı olanınızdır.¹
Cahiliye döneminde hayırlı olanınız, fakih olursa İslâm'da da en hayırlınızdır.²

İki haslet münafıkta birleşmez: Güzel davranış ve dinde fakih olmak.³

Allah kimin için hayır dilerse onu dinde fakih kılar.⁴

Sizlere dünyanın çeşitli yerlerinden dinde fakih olmak için geleceklerdir. Sizlere geldiklerinde onlara iyi davranınız.⁵

Hz. Resulullah (s.a.a), İbn Abbas hakkında, "*Allah'ım! Onu din-de fakih kıl.*" diye dua etmişlerdir.⁶

Ehlibeyt ve sahabenin sözlerinde fıkıh:

İmam Ali (a.s), "*Sizlere gerçek fakihin kim olduğunu haber vermeyeyim mi?*" diye buyurunca, "*Haber ver; ey Müminlerin Emiri!*" dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

Şüphesiz, gerçek fakih insanları Allah'ın rahmetinden umutsuzluğa düşürmeyen, Allah'ın azabından emin kılmayan ve Allah'a isyan hususunda ruhsat vermeyen kimsedir.⁷

Yahya b. Said el-Ensarî şöyle demiştir:

Bizim topraklarımızın fakihlerini günün ikişer rekâtlarında selâm verirken gördüm. (Öğlen namazının nafilelerini ikişer rekât hâlinde kırlardı.)⁸

Ömer b. Hattab şöyle demiştir:

Yönetici olmadan önce fakih olunuz.⁹

Hakeza Ömer b. Hattab şöyle demiştir:

Kim fıkha sahip olarak kavmine yönetici kılınırsa, bu kendisi ve onlar için hayat demektir. Kim de kavmine fıkha sahip olmadan yönetici olursa; bu hem kendisi, hem de onlar için helak de-

1- Müsned-i Ahmed, c.2, s.467, 469, 481

2- Sahih-i Buharî, c.2, s.175; Sahih-i Müslim, Kitap'ul Fezail, 199. hadis ve "hi-yaru'n-nas" babı; Sünen-i Daremî, el-Mukaddime, s.73, 24. bab; Müsned-i Ahmed, c.2, s.257, 260, 391, 431, 485, 498, 525, 539, c.3, s.367, 383, c.4, s.101.

3- Sünen-i Tirmizî, "mâ câe fi fazli'l-ilm-i ala'l ibade" babı, c.10, s.157.

4- Sahih-i Buharî, c.1, s.16, c.4, s.175; Sünen-i Daremî, c.1, s.74; Müsned-i Ahmed, c.1, s.306, c.2, s.234, c.4, s.91, 93, 95-99, 101.

5- Sünen-i Tirmizî, c.10, s.119; Sünen-i İbn Mâce, el-Mukaddime 22. bab.

6- Sahih-i Buharî, c.1, s.28, Müsned-i Ahmed, c.1, s.266, 314, 328, 335.

7- Sünen-i Daremî, c.1, s.89; el-Kâfi, c.1, s.36; Tuhef'ul Ukul, "mâ ruviye an Emir'il Müminin" babı, "mâ ruviye anhu fi kısar-i hazih'il meani" babı; Meaniu'l-Ahbar li's Saduk, "ma'ne'l-fakih hakken" babı, s.374; Kenzü'l-Ummal, Kitabu'l-İlm, "et-terğib-u fihi" babı, 278. hadis, c.10, s.103, Hilyetu'l-Evliyâ, c.1, s.77; Biharu'l-Envar, c.17, s.407.

8- Sahih-i Buharî, c.1, s.141, Kitabu't-Teheccüd, 25. bab.

9- Sahih-i Buharî, Kitabu'l-İlm, c.1, s.16; Sünen-i Daremî c.1, s.79.

mektir (kendisini ve kavmini helak eder).¹

İbn Abdurrahman, İbn Abbas'ı vafederken şöyle demiştir:

O, Allah'ın kitabını okuyan, Allah'ın dininde fakih olandır.²

Sünen-i Daremî'de, "Fukaha'nın İhtilafı" babında şöyle yer alır:

Ömer b. Abdulaziz bütün İslâm ülkelerine mektup yazarak bütün kavim ve millet arasında fakihlerinin ittifak ettiği hükümlerle hükmedilmesini istemiştir.³

Yine *Sünen-i Daremî*'de şu ifadeler yer alır:

(Ashab) gecenin son saatlerine kadar oturduklarında fıkıh öğrenmek için oturlardı.⁴

Fıkıh öğrenmek için gece sohbetlerinde bir sakınca yoktur.⁵

(Ashab) geceleyin oturup fikhî meseleleri konuşuyorlardı.⁶

Sahih-i Buhari'de "Semr Fi'l-Fikh" babında⁷ Şa'bi'nin şöyle dediği yer alır:

Adiy b. Hatem Kûfe'ye yaklaştığında Kûfe ehlinde bir gurup fakih ile onu karşıladık.⁸

İmam Minkari'den şöyle rivayet edilir: Bir gün Hasan'a bir şey hususunda görüşünü belirtirken şöyle dedim: "Ey Eba Said! Fakihlerin bu konudaki görüşü böyle değildir.." O şöyle cevap verdi:

Yazıklar olsun sana! Sen şimdiye kadar hiç fakih gördün mü?

Gerçekten fakih, dünya için zahid olan, ahireti arzulayan, dininde basiret sahibi olan ve sürekli olarak Rabbine ibadet eden kimse-dir.⁹

Bunlar Hilâfet Ekolü kitaplarında geçen hadislerden bazılarıdır. Ehlibeyt Ekolü kitaplarında yer alanlar ise şöyledir:

a) Hz. Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet edilmiştir:

Fakihler dünyaya yönelmedikleri müddetçe peygamberlerin eminleridirler.¹⁰

Yine şöyle buyurmuştur:

1- Sünen-i Daremî, c.1, s.79.

2- Müsned-i Ahmed, c.1, s.349.

3- Sünen-i Daremî, c.1 s.151.

4- a.g.e, 1, s.149.

5- a.g.e, 1, s.50.

6- a.g.e, 1, s.50.

7- Sahih-i Buharî, c.1, s.79, Kitap-u Mevakit, 40. bab.

8- Sünen-i İbn Mâce, 87. hadis.

9- Sünen-i Daremî, 1, s.89.

10- Bihar, c.2, s.110.

Kim, ümmetin din işleriyle ilgili ve onların dinî işlerde faydalanacakları, kırk hadis ezberlerse, Allah onu kıyamet günü âlim ve fakih olarak diriltir.¹

b) İmam Ali (a.s), *Nehcü'l-Belâğa*'da şöyle buyuruyor:

Kim fıkıh bilmeksizin ticaret yapmaya kalkarsa, faize düşer.²

Yine Kur'ân hakkında ise şöyle buyurmuştur:

(Kur'ân) fakihlerin kalplerinin baharıdır.³

İmam Hasan'a (a.s) vasiyetinde de şöyle buyurmuştur:

Dinde fakih ol...⁴

c) İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

Keşke haram ve helalde fakihleşinceye kadar ashabımın başından kırbaç eksik olmasaydı!⁵

Yine İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

Fakihlerden kim nefsini korur, dinini muhafaza eder, nefsi tutkularına muhalefet edip mevlasının emrine itaat ederse, avam halka onu taklit etmek (onun fetvalarına uymak) düşer.⁶

Bütün bunlar fıkıh ve fakih kavramlarının kitap ve sünnetteki anlamıyla ilgili örneklerdir. Bu kelime daha sonra Ehlibeyt Ekolü'nün âlimleri arasında özel bir terim hâline gelerek, "Tafsilatlı deliller esasınca şer'î hükümler hakkında ilim sahibi olmak" anlamında kullanıldı.

Cemaleddin Hasan b. Zeynüddin'in (öl. 1011 h.) "*Mealimu'l-Usul*" adıyla meşhur olan "*Mealimu'd-Din*" adlı eserinde şöyle der:

Fıkıh lügatte anlayış; terminolojide ise detaylı deliller esasınca furuu dinle ilgili hükümler hakkında ilim sahibi olmak anlamındadır.⁷

Bu büyük fakihin buradaki terminolojiden maksadı ise Ehlibeyt Ekolü alimlerinin terminolojisidir.

1- Bihar c.2, s.156, h: 10, onun dengi 9. hadis.

2- Nehcü'l-Belâğa, hikmetli sözler, 447, c.3, s.259.

3- Nehcü'l-Belâğa, Kur'ân'ın vasfı babında, hutbe: 196, c.2, s.252.

4- Nehcü'l-Belâğa, İmam Hasan'a vasiyeti, rakam: 31, c.3, s.42.

5- Berkî, Mehasin'de, h.161; Bihar, Emini'd,-Darb basımı, c.1, s.66.

6- Sefinetu'l-Bihar, c.2, s.381, "Fıkıh" maddesi.

7- Mealimu'd-Din, Abdülhüseyin Muhammed Ali Bakkal'ın tashihi s.66.

- 5 -

İÇTİHAT

1- Lügatte İctihat

İbn Esir şöyle yazar:

İctihat, bir şeye ulaşmak için çaba sarf etmek anlamına gelir. Bu kelime "güç" anlamına gelen "cehd" kökünün "iftial" kalıbına uyarlanmış türevidir.¹

Hz. Peygamber (s.a.a) ve sahabe döneminden, birinci asrın sonlarına kadar icthiat bu manada kullanılmıştır. Örneğin:

Hz. Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet edilir:

a) Secdeye gidince... Secdede gücünüz yettiğinde dua ediniz ki bu icabet edilmeye daha yakındır.²

b) Bana selâm gönderiniz ve gücünüz yettiğinde dua ediniz.³

c) Alimin müctehide (ibadet hususunda çaba sarfeden kişiye) üstünlüğü yüz kattır.⁴

Muhammed Karazî'den şöyle nakledilir:

İsrailoğulları'nda fakih, âlim, abid ve müctehid birisi vardı.⁵

Aişe'den ise şöyle nakledilir:

Hz. Resulullah (s.a.a) her ayın son on gününde başka zamanlarda girmedığı büyük bir çaba içerisine giriyordu⁶ (yani ibadet hususunda büyük bir çaba harcıyordu).

1- İbn Esir, Nihayetu'l-Lügat, "cehd" maddesi.

2- Sahih-i Müslim, "salat" kitabı, h: 207, Müsned-i Ahmed, c.1, s.219.

3- Sünen-i Neseî c.1, s.190, "Peygamber'e salat emri" babı, Müsned-i Ahmed c.1, s.199 özetle.

4- Sünen-i Daremî, Mukaddimesi, c.1, s.100.

5- Muvatta, -Malik- "cenaiz" kitabı, 43.

6- Müslim "itikaf" kitabı, h: 8; Sünen-i İbn Mâce "siyam" kitabı, h: 1767.

Talha'nın Hz. Resulullah (s.a.a) dönemindeki iki adamla ilgili bir sözünde şöyle yer alır:

Biri diğerinden daha fazla içtihat yapıyordu (daha çok ibadet ediyordu). Daha fazla içtihat eden, savaşa katıldı ve şehit oldu.¹

Ebu Said Hudrî şöyle diyor:

Resulullah (s.a.a) yemin edip yemini hususunda içtihat ettiğinde (çaba gösterdiğinde) şöyle derdi...²

Benî Mustalık Gazvesi'nde Abdullah b. Ubeyy'in rivayetinde de, "Böyle bir şey yapmadığına dair yemininde içtihat etti (büyük bir yemin etti)." diye yer almıştır.³

Savaşta şehit olan oğlunun akıbetini Hz. Resulullah'a (s.a.a) soran Haris'in annesi de şöyle demiştir:

Eğer cennetteyse sabrederim; cennette değilse ağlamak için içtihat ederim (çaba harcarım).⁴

Sayıları çok olan bütün bu örneklerden "içtihat" kelimesinin birinci aşırda "çaba harcamak" anlamında kullanıldığı, sonraları anlam değişikliğine uğradığı ve Müslümanlar arasında "detaylı delilleriyle şer'î hükümlerin istinbat (çıkarılması) edilmesi" anlamına geldiği anlaşılıyor.

2- Müslümanlar Arasında İctihad'ın Anlamı

Gazalî "içtihat"ın tarifinde şöyle diyor:

İçtihat, herhangi bir iş için çaba harcamak ve o iş için yoğunlaşmaktır. Çaba ve zorluğu olmayan eylemler için kullanılmaz... Ancak bu kelime din alimlerinin örfünde, sadece şer'î hükümlerle ilgili ilmi elde etme hususunda çaba harcamak ve yoğunlaşmak anlamında kullanılır...⁵

Dehlevî de içtihadın anlamı hakkında şöyle diyor:

1- Sünen-i İbn Mâce, "rüya" kitabı, h: 3925; Müsned-i Ahmed, c.1, s.163, c.2, s.323, 363, c.6, s.82, 123, 256, c.5, s.40.

2- Müsned-i Ahmed, c.3, s.33, 148.

3- Sahih-i Buharî, c.3, s.136, Munafikun Suresi'nin tefsirinde; Sahih-i Müslim, "Munafikun" kitabı, h.1; Müsned-i Ahmed, c.4, s.373.

4- Sahih-i Buharî, c.2, s.92 "cihat" kitabı; Müsned-i Ahmed, c.3, s.260, 283.

5- Ebu Hamid Muhammed Gazalî (öl. h.505), "Mustasfa fi Usuli'l-Fıkıh" kitabı, Mustafa el-Babî baskısı, Mısır, h.1356, c.2, s.101; bk. Keşfu'z-Zunun, Gazali'nin biyografisi, c.2, s.1673 ve Ahkamu'l-Âmedî, c.4, s.141.

İçtihat gerçek anlamda, detaylı delillerden şeriat hükümlerine ulaşılması için çaba harcanmasıdır; detaylı deliller genel anlamda şu dört şeyde özetlenebilir: Kitap, sünnet, icma, kıyas.¹

Muhammed Emin de hükümlerin delillerini *Teysiru't-Tahrir* adlı kitabında aynı şekilde tarif etmiştir.²

Hilâfet Ekolü'nde içtihadın terimsel anlamı böyledir. Bu kavram h. 5. asırdan sonra Ehlîbeyt Ekolü'ne mensup âlimler arasında da yaygın bir şekilde kullanılmaya başladı. Nitekim Allâme Hillî (öl. 726 h.) de "*Mebadiu'l-Vusul*" adlı eserinde on ikinci bölümde, birinci konu olarak sunduğu içtihatla ilgili olarak özetle şöyle der:

İçtihat, zanna dayalı şer'î hükümlerde insanın tüm gayret ve çabasını harcamasıdır.

H. Peygamber (s.a.a) hakkında içtihat terimini kullanmak doğru değildir. Çünkü birincisi Allah-u Teala şöyle buyurur: "**O hevedan konuşmaz.**"³ İkincisi, içtihat zanla alakalıdır. Oysa ki Hz. Peygamber (s.a.a) vahiy kanalı ile kesin hükümlere ulaşabilme imkânına sahipti. Nitekim Hz. Peygamber birçok konuda hüküm vermez ve vahyin gelmesini beklerdi. Eğer kendisinin içtihat izni olsaydı, bunu uygulayarak, vahiy beklemezdi.

Üçüncüsü, eğer Hz. Peygamber'in (s.a.a) içtihat izni olsaydı hiç şüphesiz bu konuda Cebrail'in de (a.s) izni olurdu. Böylece de Hz. Muhammed'in (s.a.a) getirdiği hükümlerin Allah'tan olduğu hususunda yakın ortadan kalkar, güven kapısı kapanırdı.

Zira içtihat bazen isabet etmek ve bazen de yanılmak vardır. Bu yüzden Hz. Peygamber'in bunu gözü kapalı uygulaması uygun olmazdı. Çünkü bu, onun sözüne olan güveni sarsardı.

Aynı şekilde bize göre Ehlîbeyt İmamları'nın da içtihat etmeleri caiz değildir. Çünkü onlar masumdur. Hükümleri Hz. Resulullah'ın (s.a.a) talimiyle almışlardır. Alimlere gelince; onlar için

1- Bunu, Muhammed Ferid Vecdî, *Dairetu'l-Mearif-i Karn-i Bistum*, c.3. s.236'da, h.1176 veya 1179'da vefat eden Muhaddis-fakih Ahmed Abdurrahim-i Dehlevi-i Farukî-i Hanefî'nin kaleme aldığı *Risaletu'l-İnsaf fi Beyan-i Sebebi'l-İhtilaf'tan nakletmiştir*. Dehlevi'nin biyografisi için de *E'lam-i Ziriklî*, c.1, s.144'e bakınız.

2- *et-Tahrir-u Fi Usuli'l-Fıkh*, -"İbn Humam el-Hanefî" diye meşhur olan Allâme Kemalüddin Muhammed b. Abdulvahid'in (öl. 861 h.) eseridir; bu kitabı öğrencisi Fazıl Muhammed b. Muhammed b. Emir-i Hac el-Halebî el-Hanefî (öl. 879 h.) bu kitabı şerhetmiştir. Bu şerhi de araştırmacı Buharî Padişahı olarak bilinen Muhammed Emin şerhetmiş ve adını *Teysirü't-Tahrir* koymuştur. Mustafa el-Babî, Mısır, (1351 h.) c.1, s.171; Biyografisi için *Keşfu'z-Zunun'a* bakınız. (c.1, s.358).

3- *Necm*, 53, 4

ıçtihat etmek, Kur'ân ve sünnetin genel nitelikli ifadelerinden hükümleri istinbat etmek ve muarız deliller arasından birini tercih etmek câizdir.

Kıyas ve istihsandan hüküm çıkarmak ise caiz değildir."¹

Görüldüğü üzere, Ehlibeyt Ekolü'ne mensup ulema "ıçtihat ve müçtehit" kavramını kullandıkları zaman "fıkıh ve fakih" kavramlarını da terk etmemiş, aksine *el-Mealim*'in sahibi Cemaleddin'in yaptığı gibi bu iki kavramı bir arada kullanmıştır. (Daha önce de değindiğimiz gibi) Cemaleddin, kitabının başlarında şöyle der:

Fıkıh, lügat açısından anlamak, ıstılahta da şer'î ve fer'î hükümleri detaylı delillerle bilmek anlamını ifade eder.

Daha sonra da ıçtihadı tanımlamak amacıyla bir bölüm açmış ve başka bir bölümde de şöyle demiştir:

İçtihat, lügatte çaba göstermeye tahammül etmek... ıstılahta ise fakihin, şer'î bir hükümle ilgili zan ve kanaatini elde etmek için bütün çabasını sarfetmesidir...²

Bütün bunların yanı sıra, Allah'ın izniyle ileride de açıklayacağımız gibi, birçok konuda iki ekolün şeriat hükümlerinin bazı delillerinde de ihtilaf ettiklerini göreceğiz.

* * *

Bu beş kavramın tanımından sonra Allah'ın izniyle gelecek konular-
da da her iki ekolün tavır ve konumunu ele almaya çalışacağız.

1- Mebadiu'l-Vusul ilâ İlmi'l-Usul, s.240, 241.

2- Mealimu'd-Din, 9. Konu: İçtihat ve Taklit, s.381.

1. KONU

İKİ EKOLÜN KUR'ÂN-I KERİM'E KARŞI TUTUMU

- Hz. Resulullah (s.a.a) ve Ashab'ın, Kur'ân'ın Bir Araya Toplanmasına Özen Göstermeleri
- Hz. Fatıma'nın (s.a) Mushaf'ı Hakkında Yersiz Tartışma

HZ. RESULULLAH (S.A.A) VE ASHABIN, KUR'ÂN'IN BİR ARAYA TOPLANMASINA ÖZEN GÖSTERMELERİ

Hiz. Resulullah (s.a.a) sürekli Kur'ân-ı Kerim'den inen ayetleri, orada hazır bulunan Müslümanlara okur ve gereken açıklamalarda bulunur ve onları tefsir ederdi. Özellikle inen ayetleri Hiz. Ali'ye (a.s) bildirir, (inşallah kitabın ilerleyen bölümlerinde bu konuyu açıklayacağız) ona Kur'ân'ı yazmasını emrederdi.

Hiz. Resulullah (s.a.a), Medine'ye hicret ettikten sonra Müslümanları okuma-yazma öğrenmeye teşvik etti; onlar da hemen öğrenmeye koyuldular. Onlar, Hiz. Peygamber'in Kur'ân'ı yazma ve ezberleme hususundaki teşvikini görünce, bu alanda adeta birbirleriyle yarıştılar. Dinledikleri Kur'ân ayetlerini yanlarında bulunan derilere ve başka şeylerin üzerine yazdılar.

Allah Resülü (s.a.a) surelerin adını ve ayetlerin surelerdeki yerini Allah Teala'nın kendisine öğrettiği şekilde Müslümanlara öğretirdi.

Hiz. Peygamber (s.a.a) vefat ettiği zaman Medine'de Kur'ân'ın tümünü ezberlemiş onlarca sahabe vardı. Bunların bir çoğu Kur'ân'ın tamamını yazmışlardı. Ancak, bu yazı dağınık bir şekilde çeşitli parçaların üzerindeydi; günümüzde olduğu gibi derlenmiş bir kitap şeklinde değildi. Hiz. Resulullah (s.a.a) vefat ettikten sonra İmam Ali (a.s) Kur'ân'ı tek bir kitap şeklinde derlemeye başladı. İmam'ın haricinde birçok sahabe de -örneğin İbn Mes'ud- Kur'ân'ın tedvinine ve onu tek bir kitapta toplamaya başlamıştı. Ancak halife Ebu Bekir bu nüshalara önem vermeyecek bir grup sahabeye Kur'ân'ı tek bir kitap hâlinde derlemelerini emretti. Sonra bu tedvin edilen nüshayı emanet olarak Ümmü'l-Müminin Hafsa'nın yanına bıraktı. Üçüncü halife Osman'ın döneminde fetihler çoğalıp Müslümanlar dört bir yana dağılıncaya Halife, Hafsa'nın yanındaki nüshaya göre Kur'ân'ın çoğaltılmasını emretti ve bunları Müslüman beldelere dağıttı. Müslümanlar da bu nüshayı çoğaltarak günümüze kadar nesilden nesile aktarmışlardır. Hiçbir Müslümanın elinde başka bir nüsha da söz konusu değildir. Sünnî, Şîî, Eş'arî, Mu'tezilî, Hanefî, Şafîî, Hanbelî, Malikî, Zeydî, Caferî, Vahhabî ve Haricîsine kadar hiçbir Müslümanın

elinde söz konusu nüshadan bir kelimesi fazla yahut bir kelimesi eksik olan bir başka nüsha, hiçbir zaman olmamıştır. Tarih boyunca hiçbir fırkada mevcut nus-hadan farklı olarak bir kelime fazla veya az ya da sure ve ayetlerinin tertibi günümüzde Müslümanlar arasında yaygın olan Kur'ân'-dan farklı olan bir nüshaya rastlanmamıştır.

Hadis kitaplarında geçen ve hayal üzere Kur'ân-ı Kerim'in eksik olduğunu bildiren bazı rivayetler ise öylece hadis kitaplarında kalmış, hiçbir zaman yeni bir Kur'ân nüshasına sızmamıştır. Tıpkı *Kütüb-i Sitte*'de; yani *Buharî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, İbn Mâce, Daremî* ve diğer kitaplarda geçen şu rivayet gibi:

Halife Ömer minberde şöyle demiştir:

Allah Muhammed'i (s.a.a) hak ile göndermiş, ona Kitap'ı indirmişdir. Allah'ın indirdikleri arasında "recm ayeti" de vardı. Biz bunu okuduk, anladık, aklımıza yerleştirdik. Re-sulullah (s.a.a) recmetti; ondan sonra biz de recmettik. Korkarım ki insanlar için zaman uzayacak da birileri; "Vallahi biz Allah'ın kitabında recm ayetini görmedik." diyecekler ve Allah'ın inzal ettiği bir emri terk ederek sapacaklardır. Oysa ki recmetmek, Allah'ın kitabında evli olduğu hâlde zina edenler için bir haktır.¹

İbn Mâce'nin Ömer'den naklettiği rivayette, Kur'ân'da var olduğu sanılan ayet şöyledir:

Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ederlerse onları kesin olarak recmedin.

Malik'in *Muvatta*'sında ise şöyle yer almıştır:

(Zinakâr) yaşlı erkek ve yaşlı kadını kesin olarak recme-din. Biz de ayeti şüphesiz böyle okurduk.

Sahih-i Buharî'de başka bir konu hakkında bir hadiste şöyle geçmiştir:

Sonra Allah'ın kitabında: "Babalarınızdan yüz çevirmeyin! Babalarınızdan yüz çevirmeniz sizin için küfürdür." ayetini okuyorduk.

1- a) Buharî, c.4, s.120, 'Hudud' kitabı 'recmu'l hubla mine'z-zina' babı (İfade Buhari'ye aittir.)

b) Müslim, c.5, s.116.

c) Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.229, 'Hudud' kitabı 'Recm' babı.

d) Tirmizî, c.6, s.204, 'Hudud' kitabı 'mâ câe fi tahkiki'r-recm' babı.

e) İbn Mâce, 'Hudud' kitabı 'recm' babı, h.2553.

f) Daremî, c.2, s.179, 'Hudud' kitabı 'fi haddi muhsinin' babı.

g) Muvatta, c.3, s.42, 'Hudud' kitabı.

Ümmü'l-Mü'minin Aişe'den rivayet edilen bir hadiste ise şöyle yer almıştır:

Kur'ân'da nazil olan ayetler arasında süt vermeye ilgili, "bilinen on emzirme" de vardı ve bu ayet Resulullah (s.a.a) vefat edinceye kadar Kur'ân ayetleri arasında okunmaktaydı.¹

Sahih-i İbn Mâce'de, Aişe'den şöyle rivayet edilmektedir:

Recm" ve "büyüğün on defa süt emmesi" ayetleri indi. Bu ayetler yatağımın altında bir sahifedeydi. Hz. Resulullah (s.a.a) vefat ettiğinde, biz hazretin cenazesine uğraşırken bir evcil hayvan içeri girerek onu yedi!

Sahih-i Müslim'de de Ebu Musa Eş'arî'nin, sayıları üç yüze varan Basralı karilere mektup yollayarak şöyle dediği rivayet edilir:

Biz, uzunluğu ve şiddetiyle Beraat (Tevbe) Suresi'ne benzettiğimiz bir sure okuyorduk; ama daha sonra onun, "Eğer ade- moğlunun iki vadi dolusu malı olsaydı, o bir vadi daha isterdi; onun karnını ancak toprak doyurur." ayeti dışındaki bölümünü unuttum.

Yine Müsebbihat ("yusebbihu" ile başlayan) surelerden birine benzettiğimiz bir sure okuyorduk; ondan da aklımda sadece, "Ey iman edenler!... Yapmadıklarınızı neden söylü-yorsunuz; bu boyunlarınızda bir şahitlik olarak yazılacak ve kıyamet günü bundan sorulacaksınız." miktarı kalmış.²

Hilâfet Ekolü'nün Sihahlarında bu tür rivayetler yer almasına rağmen Ehlibeyt Ekolü'ne mensup hiçbir kimse, Hilâfet Ekolü izleyicilerini Kur'ân'ın eksikliğine inandıkları veya ona kendilerinden sure veya cümleler ekledikleri iddiasında bulunmamıştır. Oysa Hilâfet Ekolü'ne mensup bazı yazarlar, Ehlibeyt Ekolü'ne mensup bazı yazarların kitaplarında, bu kabilden yazılarla karşılaştıklarında, Ehlibeyt Ekolü'nün izleyicileri üzerine var güçleriyle yüklenerek, "Onlar Kur'ân'ın eksikliğine inanıyor ve kendilerinden Kur'ân'a bazı cümleler ekliyorlar." diye kıyameti

1- a) Sahih-i Müslim, c.4, s.167, 'Riza' (emzirme) 'tahrımı bi hamsi rezaat' babı.

b) Ebu Davud, c.1, s.279, 'Nikâh' kitabı, 'hel yahrımı mâ dune hamse rezaat' babı.

c) Neseî, c.2, s.82, 'Nikâh' kitabı, 'kadru'l-lezî yahrımı mine'r-rizae' babı.

d) İbn Mâce, c.1, s.626, 'Nikâh' kitabı, 'rizau'l-kebir' babı, h.1944.

e) Daremî, c.1, s.157, 'Nikâh' kitabı, "kem rez'atu tahrımı" babı.

f) Muvatta, Malik, c.2, s.118, 'Rida' kitabı, 'Câmiu mâ câe fi'r-rizae' babı.

2- Sahih-i Müslim, c.3, s.100, "Zekât" kitabı, "lev enne li İbn adem vadiyeyn-i lebteğa vadiyen salisen" babı.

koparmakta ve Şia'nın bazı hadis kitaplarında geçen ifadeleri buna bir delil olarak göstermekteler. Halbuki Ehlibeyt Ekolü izleyicileri Allah'ın Kitabı dışında hiçbir kitabı mutlak şekilde sahih kabul etmemelerine rağmen, Hilâfet Ekolü izleyicileri *Buhari* ve *Müslim*'de geçen bütün rivayetlerin sahih olduğunu kabul etmekte ve yukarıdaki hadisleri de, "tilaveti nesholundu." şeklinde yorumlamışlardır.¹

1- Sahih-i Buharî, "Hudud" kitabı, "recmu'l-hebla mine'z-zina" babı, h.1; Sahih-i Müslim, "Hudud" kitabı, "recmu's-seyb-i mine'z-zina" babı, h.15.

HZ. FATİMA'NIN (S.A) MUSHAFI HAKKINDA YERSİZ TARTIŞMA

Yine bazı yazarlar, Ehlibeyt Ekolü izleyicilerinin, "Fatıma'nın Mushafı" adı verilen başka bir Kur'ânları olduğunu belirterek ikinci bir iftirada bulunmuşlardır. Buna da, Hz. Fatıma'nın kitabına "mus-haf" denilmesi ve geçmişte bazı Müslümanların Kur'ân'a "Mushaf" adını vermesini gerekçe olarak göstermişlerdir. Halbuki bununla il-gili rivayetler açıkça, Hz. Fatıma'nın mushafının Kur'ân'dan herhangi bir şey içermediğini, bu kitapta İslâm ümmetini kimlerin yöneteceğiyle ilgili haberler olduğunu vurgulamışlardır. Hatta İmam Hasan'ın (a.s) torunlarından Muhammed ve İbrahim, Ebu Cafer el-Mansur'a karşı kıyam ettiklerinde, İmam Cafer Sadık (a.s) onlar hakkında, "*Anneleri Fatıma'nın kitabında bu ümmeti yönetecek olanlar arasında onların isimleri yoktur.*" buyurmuştur.¹

Hilâfet Ekolü mensupları, Ehlibeyt Ekolü izleyicilerine böyle bir ithamda bulunurken, kendileri Sibeveyh'in nahiv kitabına "*el-kitap*"² demekteler. Ayrıca "el-mushaf" kelimesi ne Kur'ân-ı Kerim'de ve ne de Hz. Peygamber'in (s.a.a) hadis-i şeriflerinde Kur'ân'ın isimlerinden biri olarak geçmemektedir. Ama Kur'ân-ı Kerim "el-Kitap" diye adlandırılmıştır. Örneğin:

Bu Kitap; kendisinde hiç şüphe yoktur; muttakiler için yol göstericidir.³

Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp da bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?⁴

Onlara Allah katından yanlarında olanı tasdik eden bir Kitap geldi...⁵

1- Kitabın sonunda, Ehlibeyt (a.s) Ekolünde İslâm Şeriatının kaynakları konusuna bakınız.

2- "el-Kitap" mutlak olarak söylendiğinde Kur'ân-ı Kerim kastedilmektedir.

3- Bakara, 2

4- Bakara, 58

5- Bakara, 89

Onlara Kitap ve hikmeti öğretecek...¹
Size Kitabı, hikmeti ve bilmediklerinizi öğreten bir elçi gönderdik.²

Bunun gibi onlarca ayet mevcuttur. Şimdi birileri "Sibeveyh'in kitabının hacmi Allah'ın kitabından iki kat büyüktür." dese, Sibe-veyh'in kitabının Allah'ın kitabından büyük bir Kur'ân olduğunu kastetmiş olmaz. Bu kullanıma da Ehlibeyt Ekolü mensubu hiç kimse itiraz etmiş değildir.

* * *

Evet, son zamanlarda, İslâm düşmanları bu gibi sözleri, saldırı malzemesi etmişler. Allah Teala'dan bazı yazarların gözünü kapatan perdeyi kaldırmasını ve dillerini böyle saçmalıklardan korumaları için onlara basiret vermesini niyaz ediyoruz.

Günümüzde Müslümanların elinde bulunan bu Kur'ân kesinlikle, yüce Allah'ın, son peygamberine hayatının son günlerine kadar inişini tamamladığı buyruklardır; Hz. Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra da ashap onu bir araya toplamış, onun üzerinden nüsha çoğaltılarak Müslümanlara sunulmuştur. Bu Kur'ân, "**Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Hamd alemlerin rabbi Allah'a mahsustur.**" ayetiyle başlamakta ve "**cinlerin ve insanların şerrinden**" ayetiyle bitmektedir.

Sadr-ı İslâm'dan günümüze kadar hiçbir zaman hiçbir Müslümanın elinde, bugün elimizde bulunan Kur'ân'dan bir kelime fazla veya eksik olan bir Kur'ân olmamıştır. Bu konuda Müslümanlar arasında da en küçük bir ihtilaf yoktur; onlar arasındaki tek ihtilaf sadece hadislerden kaynaklanan Kur'ân-ı Kerim'in tefsiri ve müteşabih ayetlerin tevili hakkındadır. İnşallah biz bu konuyu "Hz. Re-sulullah'ın (s.a.a) Hadisi" konusunda iki ekolün görüşü bölümünde inceleyeceğiz.

1- Bakara, 129

2- Bakara, 151

2. KONU

İKİ EKOLÜN HZ. RESULULLAH'IN (S.A.A) SÜNNETİNE KARŞI TUTUMU

- 1- İki Ekolün Hz. Resulullah'tan (s.a.a) Hadis Nakleden Ravilere Karşı Tutumu
- 2- İki Ekolün Hicretin Birinci Asrında Hadislerin Yazılması Konusundaki Tutumu
- 3- Birinci Asrın Sonuna Kadar Sünnetin Yazılmasının Engellenmesi
 - Ebu Bekir ve Ömer'in Hilafeti Döneminde
 - Osman'ın Hilafeti Döneminde
 - Muaviye'nin Döneminde
 - İsrailiyat Kapısının Açılışı
 - Ömer b. Abdulaziz'in Döneminde
 - Birbiriyle Çelişkili İki Hadis Nasıl Meydana Geldi?

İKİ EKOLÜN HZ. RESULULLAH'IN (S.A.A) SÜNNETİNE KARŞI TUTUMU

Her iki ekol de, İslâm dininin yasama kaynaklarından biri olarak Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine uymanın farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Ancak Resulullah'ın (s.a.a) sireti, hadisi ve onayı demek olan sünneti, rivayet kanalıyla bize ulaştığından iki ekol aşağıdaki konularda ihtilaf etmişlerdir:

a) Hz. Resulullah'tan (s.a.a) nakledilen bazı rivayetlerin nakil zincirinde.

b) Hicretin birinci asrında Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinin yazılmasına izin verilmesinde.

Şimdi, bunların her birini ayrı ayrı inceleyeceğiz.

- 1 -

İKİ EKOLÜN HZ. RESULULLAH'TAN (S.A.A) HADİS NAKLEDEN RAVİLERE KARŞI TUTUMU

Sahabe ve imamet konusunu incelediğimizde belirttiğimiz üzere, Ehlibeyt Ekolü izleyicileri Hz. Resulullah'tan (s.a.a) sonra dinî öğretileri On İki Ehlibeyt İmamları'ndan, Hilâfet Ekolü izleyicileri ise, aralarında bir fark gözetmeksizin onun ashabından almışlardır.

Hilâfet Ekolü izleyicileri Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ashabının tümünü adil bilmekte, Ehlibeyt Ekolü izleyicileri ise Cemel'de Hz. Ali (a.s) ile savaşan Talha, Abdullah b. Zübeyr veya Siffin'de ona karşı savaşan Muaviye ve Amr b. As veya Nehrevan'da ona kılıç çeken Zulhuveysara ve Abdullah b. Veheb gibi¹ sahabileri merci olarak kabul etmemekte ve dinî

1- **Ebu Muhammed Talha b. Ubeydullah-i Kureyş Teymî**, Ala-i Hazre-mi'nin kızkardeşi Sa'be'nin oğludur. Hz. Resulullah (s.a.a), onunla Zübeyr arasında kardeşlik akdi okuyarak onları kardeş etmiştir. Talha, Osman'ın sert düşmanlarından olup halkı ona karşı kışkırtıp kıyama davet ediyordu; bu hareketini Osman öldürülünceye kadar sürdürdü. Talha, Ali'ye biat eden ilk kişi olmasına rağmen çok geçmeden

Osman'ın kanını talep etme bahanesiyle Basra'da İmam Ali (a.s) ile savaşmış, bu savaşta Mervan onu hedef almış, Osman'ın intikamı olarak onu öldürmüştür (hicrî 36). Sihah-ı Sitte'den ondan 38 hadis rivayet edilmiştir. Hayatı, "Nakş-i Aişe", c.3, s.109- 196 ve "Cevamiu's-Si-yer" kitaplarında s.281'de geçmiştir.

Ebu Habib, Abdullah b. Zübeyr-i Kureyşî, Aişe'nin kız kardeşi Ebu Bekir kızı Esmâ'nın oğludur. Aişe, Abdullah'ı çok severdi. Abdullah b. Zübeyr, Ehlibeyt'in (a.s) azılı düşmanlarından sayılmaktadır. İmam (a.s) onun hakkında şöyle buyurmuştur: Zübeyr, oğlu Abdullah büyüüp önde gelen kişilerden biri oluncaya kadar biz Ehlibeyt'ten (a.s) sayılmaktaydı. Cemel Savaşı'nda Abdullah babasını İmam Ali'ye (a.s) karşı savaşmaya teşvik ediyordu. İmam Hüseyin (a.s) Kerbela'da şehit edildikten sonra Abdullah Mekke'de bağımsızlığını ilân ederek Yezid'e karşı muhalefet edip hilâfet iddiasında bulundu. Nihayet hicrî 73 yılında Haccac Mekke'yi ele geçirerek onu öldürdü. Sihah-i Sitte'de ondan 33 hadis rivayet edilmiştir. Hayatı "Usdu'l-Gabe, Nakş-i Aişe kitabında Cemel kıssası babında ve Cevamiu's-Sire'de, s.281'de geçmiştir.

Ebu Abdurrahman Muaviye b. Ebisüfyan-i Kureyşî Emevî'dir. Annesi Hind bint-i Utbe'dir. Mekke Hz. Resulullah (s.a.a) tarafından fethedildikten sonra Muaviye İslâm dinini kabul etmek zorunda kalmış ve hicretin 18. yılındaki salgın hastalıkta kardeşinin ölümünden sonra Şam hükümetini ele geçirmiş, Ömer de onun hükümetini onaylamıştır. Muaviye, Osman öldürülünceye kadar Şam valisi olarak kaldı; fakat Emir'ül-Müminin Ali'nin (a.s) hilafetini kabul etmeyerek Amr b. As'ın yardımıyla hileye baş vurup Kur'ân'ları mız-raklara takarak Kur'ân-ı Kerim'in hakem olmasını önermiş ve sonunda Muavi-ye'nin temsilcisi Amr b. As, Hz. Ali'nin (a.s) ordusundan kendisine baş kaldıranların temsilcisi olan Ebu Musa Eş'arî'yi aldatmıştır. Muaviye, hicretin 41. yılında İmam Hasan'ın (a.s) kendisiyle sulhundan sonra kendisini resmen halife ilân etmiş ve hicretin 60. yılında ölmüştür. Sihah-ı Sitte'de ondan 163 hadis rivayet edilmiştir. bk. Nakş-i Aişe, Cevamiu's-Sire, s.277.

Ebu Abdullah, Amr b. As-i Kureyşî-i Sehmî, cahiliye döneminin meşhur fahişelerinden Nabiğe'nin oğludur. Amr b. As, Hayber Savaşı'nda Müslüman olmuş, Ömer'in döneminde Mısır'ı fethederek oranın hükümetini ele geçirmiştir. Osman kendisini Mısır valiliğinden alınca onun azılı düşmanı kesilmiş ve Osman'ın öldürülmesinden sonra Mısır valiliğine geçme şartıyla Muavi-ye'yle işbirliği yapmış, Sıffin Savaşı'na katılıp bu savaşta hakemiyet olayında Ebu Musa Eş'arî'yi aldatmıştır. Daha sonra Mısır'a giderek Muhammed b. Ebu Bekir'i öldürüp oranın hükümetini ele geçirmiş ve hicretin 40. yılında ölmüştür. Sihah-i Sitte'de ondan 39 hadis rivayet edilmiştir. bk. Nakş-i Aişe ve Cevamiu's-Sire, s.280.

Ebu Abdullah, Amr b. As-i Kureyşî-i Sehmî, cahiliye döneminin meşhur fahişelerinden Nabiğe'nin oğludur. Amr b. As, Hayber Savaşı'nda Müslüman olmuş, Ömer'in döneminde Mısır'ı fethederek oranın hükümetini ele geçirmiştir. Osman kendisini Mısır valiliğinden alınca onun azılı düşmanı kesilmiş ve Osman'ın öldürülmesinden sonra Mısır valiliğine geçme şartıyla Muavi-ye'yle işbirliği yapmış, Sıffin Savaşı'na katılıp bu savaşta hakemiyet olayında Ebu Musa Eş'arî'yi aldatmıştır. Daha sonra Mısır'a giderek Muhammed b. Ebu Bekir'i öldürüp oranın hükümetini ele geçirmiş ve hicretin 40. yılında ölmüştür. Sihah-i Sitte'de ondan 39 hadis rivayet edilmiştir. bk. Nakş-i Aişe ve Cevamiu's-Sire, s.280.

öğretileri Ali'nin (a.s) düşmanlarından olan ravilerden, ister sahabeden olsun, ister tâbîinden, ister tâbîinin öğrencilerinden veya diğer tabakalardan¹ olsun, almamaktalar.

Oysa muhaddislerin imamı Buharî, Ehlibeyt İmamları izleyicilerinden binlerce muhaddisin kendisinden binlerce hadis rivayet ettiği, Ehlibeyt İmamları'nın altıncısı İmam Cafer Sadık'tan (a.s)² hatta bir tek rivayet bile nakletmemiştir! Oysa Haricî İmran b. Hittan'dan³ Buharî, Ebu Davud ve Neseî kendi Sahihlerinde hadis rivayet etmişlerdir. Bakınız İmran b. Hittan, Abdurrahman b. Mül-cem'in Emirü'l-Müminin Ali'yi (a.s) öldürmesini nasıl da övmüştür:

Ya darbeten min takiyyin mâ erâde biha,
İllâ li-yebłuğa min zi'l-arşı rıdvana.
İnnî le-ezkuruhu yevmen ve ehsibuhu,
Evfe'l-beriyyeti indellahi mîzana.
Bu, takvalı birinden öyle bir vuruştur ki,
Bununla ancak Arş'in sahibinin rızasını istedi.
Anlatarak öveceğim onu her an; sayacağım
Allah'ın katında, varlıklar içinde terazisi en ağır olan.

Veya Neseî kendi *Sahih*'inde, İmam Hüseyin'in (a.s) katili Ömer b. Sa'd'dan rivayet etmektedir; oysa rical âlimleri onun hakkında şöyle yazmaktadırlar:

O, doğru konuşan bir kişidir; fakat Hüseyin b. Ali'yi (a.s) öldüren orduya komutanlık yaptığı için halk ondan nefret etmektedir.⁴

Ehlibeyt Ekolü izleyicileri ise ona lânet yağdırmaktadırlar.

Abdullah b. Veheb-i Rasib-i Sebaî. Haricîler h.37'de yılında ona halife olarak biat etmişlerdir. Abdullah Nehrevan Savaşı'nda öldürülmüştür. bk. Abdullâh b. Seba, c.2, s.235, 236.

1- Halbuki bu kişilerin kendilerinden bile Hz. Ali'nin (a.s) faziletleriyle ilgili rivayetler nakledilmiştir; düşmanın onun fazilet ve makamının yüceliğini itiraf etmesi de yeter elbet.

2- Ebu Abdullah Cafer b. Muhammed Sadık. Şeyh Müfid, İrşad adlı kitabının 254. sayfasında şöyle yazıyor: Hadis ashâbı, tüm farklı gidişatlarına rağmen İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet eden dört bin üzerinde sığa ravinin is-mini kaydetmişlerdir. İmam Cafer Sadık (a.s), hicrî 148 yılında şehit olmuştur.

3- İmran b. Hattan Haricî şairlerdendir. Hayatı için bk. Eğanî, c.16, s.147- 152.

4- Ebu Hafs, Ömer b. Sa'd, Kureyşî Zuhrî'dir. Muhtar, hicrî 65 veya 66 ya da 67 yılında İmam Hüseyin'in (a.s) katline katılması nedeniyle onu öldürdü. Hayatı için bk. Takribu't-Tehzib, c.7, s.451.

38 • Ehlibeyt ve Ehlisünnet Ekolleri c.2

Gördüğünüz gibi, bu iki ekol arasında görüş ayrılığı buradan ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadisini kimden almak gerektiği konusunda ortaya çıkmaktadır.

- 2 -

İKİ EKOLÜN HİCRETİN BİRİNCİ ASRINDA HADİSLERİN YAZILMASI KONUSUNDA TUTUMU

Önceki hususun yanı sıra, iki ekolün öğretilerine, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadisini yayma konusunda iki ekole bağlı büyükler tarafından gerçekleştirilen faaliyetler yön vermiştir. Halifeler, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinin yazılmasını ve yayılmasını önlerken, Ehlîbeyt Ekolü izleyicileri buna karşı çıkmış ve hadisleri yaymak için çok ciddî bir faaliyet başlatmışlardır.

Birbirine zıt bu iki hareket, apaçık bir şekilde, Hz. Resulullah'ın (s.a.a), hayatının son anlarında yanındakilere dönerek, "*Bana bir kağıt getirin de, benden sonra asla sapmayasınız diye size bir şey yazayım.*" buyurması üzerine, "Resulullah sayıklıyor!!" dedikleri andan itibaren baş gösterdi.¹

Buharî, İbn Abbas'tan rivayet ettiği bir hadiste, bu sözü kimin söylediğini açıklıyor:

Hz. Resulullah'ın ölüm vakti gelip çatinca, aralarında Ömer b. Hattab'ın da olduğu birkaç kişi hazretin evinde olduğu bir sırada, "*Gelin benden sonra asla sapmamanız için size bir şey yazayım.*" buyurdu. Ömer, "*Resulullah'ı ağırı kuşatmış; sizin yanınızda Allah'ın Kitabı var; Allah'ın Kitabı bize yeter!*" dedi.

Ömer'in bu sözü üzerine Hz. Resulullah'ın (s.a.a) emrini yerine getirme konusunda orada bulunanlar arasında ihtilaf yaşandı. Bazıları Ömer'in sözünü desteklediler. Sesler yükseldi ve kimin

1- Sahih-i Buharî, 'Cihad' kitabı, 'cevaizu'l-vefd' babı, c.2, s.120; 'Cizye' kitabı, 'ihracu'l-yehud min ceziretu'l-arab' babı, c.2, s.136; Sahih-i Müslim, c.5, s.75, 'vasiyet' babı; bunu yedi kanaldan nakletmiştir; Müsned-i Ahmed, Muhammed Şakir incelemesi, 1935. hadis, c.1, s.222; Tabakat-i İbn Sa'd, Beyrut basımı, c.2, s.244; Tarih-i Taberî, c.3, s.193, bu kaynakta Ömer'in sözü şöyle kaydedilmiştir: "Ona ne oluyor? Sayıklıyor mu?" Sahih-i Müslim, c.5, s.76'da, Tarih-i Taberî, c.3, s.193'de ve Tabakat-i İbn Sa'd'da, c.2, s.243'de şöyle geçiyor: "Hz. Resulullah sayıklıyor!"

ne dediğinin anlaşılmadığı bir ortam oluştu. Bunun üzerine Hz. Resulullah (s.a.a), "*Dışarı çıkın! Benim yanımda birbirinize bağırmanız yakışmaz.*" buyurdu.¹

Başka bir rivayete göre de, Ömer'in kendisi olayı şöyle anlatıyor:

Biz Resulullah'ın yanında oturmuştuk. Kadınlarla aramızda bir perde vardı. O sırada Resulullah şöyle buyurdu:

Beni yedi kırba suyla gusledin ve benden sonra asla sapmayasınız diye size bir şey yazmam için kağıt kalem hazırlayın.

Resulullah'ın eşleri:² "Resulullah'ın (s.a.a) emrini yerine getirin." dediler. Ben karşı çıkıp: "Siz konuşmasanız daha iyi olur! Siz Resulullah'ın eşleri, o hasta olunca gözünüzden yaş çıkması için gözlerinizi sıkarsınız, fakat hazret iyileşir iyileşmez yakasını tutarsınız." dedim. Bunun üzerine Resulullah: "*Onlar sizden daha iyidir!*" buyurdu.³

Bir rivayette şöyle geçer:

Hiz. Resulullah'ın eşlerinden Zeynep, "*Hiz. Peygamber'in size ne emrettiğini duymadınız mı?*" dedi. Bunun üzerine oradakiler arasında tartışma başladı ve her taraftan anlaşılmasız sözler yükseldi. Hiz. Peygamber: "*Dışarı çıkın.*" buyurdu. Onlar dışarı çıkınca da hazret vefat etti.⁴

Bazı rivayetlerden, onların bu olaydan çok daha önceleri, Hiz. Resulullah (s.a.a) hayattayken hadislerin yazılmasını engelledikleri anlaşılmaktadır. Abdullah İbn Amr b. As şöyle diyor:

Ben Hiz. Resulullah'tan duyduğum her şeyi yazıyordum; nihayet Kureyş muhacirleri beni bu işten alıkoyarak dediler ki: "Sen Resulullah'tan duyduğum her şeyi yazıyorsun; oysa Resulullah da bir beşerdir; öfkelenildiği ve sevindiği zaman konuşmaktadır!" Onların bu sözünden sonra artık bir şey yazmadım ve konuyu Hiz. Resulullah'a aktardım. Hazret parmağıyla mübarek dudağına işaret ederek, şöyle buyurdu:

Yaz. Vallahi ondan, haktan başka bir şey çıkmaz.⁵

1- Sahih-i Buharî, 'İlim" kitabı, c.1, s.22.

2- İmtau'l-Esma kitabında, s.546, Zeyneb bint-i Cahş'la beraberindekilerin söyledikleri geçer...

3- Tabakat-ı İbn Sa'd, Beyrut basımı, c.2, s.243- 244, "kitabullezi erade en yuktebehu'r-resul li-ümmetihi" babı, Nihayetu'l-İreb, c.18, s.357; Kenzü'l-Ummal, birinci baskı, c.3, s.138 ve c.4, s.52.

4- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.2, s.244.

5- Sünen-i Daremi, c.1, s.125, 'men rehase fi'l-kitabe" babı; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.126, 'kitabetu'l-ilm" babı; Müsned-i Ahmed, c.2, s.162, 792, 207 ve 215; Müs-

Kureys muhacirleri, Abdullah b. Amr b. As'la aralarında geçen konuşmada, bu tutumlarının nedenini dile getirmişlerdir. Aslında onlar, Abdullah'ın bir veya birkaç kişi hakkında Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hoşnutluğunu veya öfke ve nefretini açıklayan bir hadisi rivayet etmesinden endişeleniyorlardı.

Bundan, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hayatının son anlarında vasiyet yazımının engellenmesinin, hazretin huzurunda gürültü çıkarılarak ve yakışsız sözler söylenilerek hazretin vasiyet yazmadan vefat etmesini sağlamalarının hatta hükümeti ele geçirip gücü ellerinde bulundurduktan sonra bile hadis yazımını engellemelerinin nedeni anlaşılmaktadır.

tedreku's-Sahihayn, -Hakim- c.1, s.105- 106; Camiu beyani'l-ilm-i ve fazlihi İbn Abdu'l-Birr, c.1, s.85, ikinci baskı, Kahire, 1388.

Amr b. As'ın oğlu Abdullah babasından on bir veya on iki yıl küçüktü! Mekke'de mi, yoksa Taif'te mi ve yine 63 yılında mı, yoksa 65 yılında mı öldüğünde ihtilaf vardır. Hayatı için bk. Usdu'l-Gabe, c.3, s.23 ve en-Nubela, c.3, s.56; Tehzibu't-Tehzib, c.5, s.337.

- 3 -

BİRİNCİ ASRIN SONUNA KADAR SÜNNETİN YAZILMASININ ENGELLENMESİ

a) Ebu Bekir ve Ömer'in Döneminde

Zehebî bu konuda şöyle rivayet eder: Ebu Bekir, Hz. Peygamber'in vefatından sonra insanları toplayarak dedi ki:

Sizler Resulullah'tan üzerinde ihtilaf etmekte olduğunuz hadisleri rivayet ediyorsunuz. Bu durumda sizden sonra gelecek olan insanlar onlar hakkında sizlerden daha fazla ihtilaf edeceklerdir. O hâlde hiçbir şekilde Resulullah'tan bir şey anlatmayın. Kim de size soracak olursa deyin ki, bizimle sizin aranızda Allah'ın kitabı vardır. O kitabın helallerini helâl, haramlarını haram bilin!¹

Tabakat-ı İbn Sa'd'da şöyle geçer:

Ömer b. Hattab'ın hilafeti döneminde, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadisleri çoğaldı. İşte bu nedenle Ömer herkesin Hz. Resulullah'tan (s.a.a) yazıp, yanlarında bulundurdukları hadisleri getirmelerini istedi. Halk itaat ederek onları Ömer'in yanına götürdüklerinde tümünün yakılmasını emretti!²

Hilâfet Ekolü, hicretin birinci yüzyılına kadar hadis yazımını böylece engellediler; keşke bununla yetinselerdi. Hadis yazımının yanı sıra hadis rivayetini de yasakladılar.

Yine Karaza b. Ka'b'tan şöyle rivayet edilmiştir:

Ömer bizi Irak'a gönderince, şehrin dışına kadar bize eşlik etti. Sonra "Neden size eşlik ettiğimi biliyor musunuz?" diye sordu. "Bizi yolcu etmek ve onurlandırmak için." dedik. Ömer, "Bunun

1- Tezkiretu'l-Huffaz, Zehebî, Ebu Bekir'in biyografisinde, c.1, s.2- 3.

2- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.5, s.140, Ebu Bekir'in torunu Kasım b. Muhammed'in hayatı bölümünde.

dışında bir sebebi daha var. Sizler öyle bir bölgenin insanlarına gidiyorsunuz ki Kur'ân okuyuşları arı kovanının vızıltısı gibidir. Sakın Hz. Resulullah'tan (s.a.a) hadis naklederek onları bu işle-rinden alıkoymayınız. Şunu iyi bilin ki bu konuda ben sizi sıkı bir şekilde gözetlemekteyim." dedi!

Karaza der ki: Ben bu açık emirden sonra Resulullah'tan (s.a.a) hiçbir hadis anlatmadım.

Bir başka rivayette de şöyle geçer:

Karaza b. Ka'b -ve beraberindekiler Kûfe'ye- girince, "Bize Resulullah'ın (s.a.a) hadislerini anlat!" dediler. Ama o, "Ömer bizi bundan alıkoydu." dedi!¹

Sahabe arasında Karaza b. Ka'b gibi halifelerin sünnetine uyararak Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini yaimaktan sakınan kişiler vardı; Abdullah b. Ömer ve Sa'd b. Ebi Vakkas da bunlardandı. Daremî bu konuda kendi *Sünen*'inde "İlim" kitabının "Men Habe'l-Feteya" babında c. 1, s. 84- 85'te şöyle yazıyor:

Şa'bî'den şöyle rivayet edilmiştir:

Bir yıl boyunca Abdullah b. Ömer b. Hattab'la bir yerdeydim; bu süre içerisinde ondan, Resulullah'tan (s.a.a) bir hadis bile ri-vayet ettiğini duymadım!

Ondan naklettiği diğer bir rivayette ise şöyle geçer:

Ben bir buçuk veya iki yıl Abdullah b. Ömer'le birlikteydim; bu süre içerisinde ondan şunun dışında bir hadis duy-madım:

Saib b. Yezid şöyle rivayet etmiştir:

Sa'd b. Ebi Vakkas'la Mekke'ye gittik; dönüp Medine'ye gelin-ceye kadar ondan Resulullah'tan naklettiği bir hadis bile duyma-dım.

Ve yine sahabe arasında halifelerin sünnetine muhalefet edip Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini rivayet eden, bu yolda tehdit, eziyet ve iş-kenceye maruz kalan kişiler de vardı. Onlardan bazıları şöyledir:

1- İbn Abdulbirr, 'Camî'u'l-Beyani'l-İlim' adlı eserinde, "zıkr-u men zemme ik-sare bine'l hadis dune tefehumi lehu" babı, c.2, s.147'de bunu üç senedle tahrîç etmiştir; Tezkiretu'l-Huffaz -Zehebî-, c.1, s.4- 5; Hatib-i Bağdadî, Şeref-u Ashabi'l-Hadis'de, s.88.

Karaza b. Ka'b, Ensar'ın Hazrec kolundandır. Usdu'l-Gabe'de şöyle geçer: Kara-za, Ömer'in Ammar b. Yasir'le Kûfe'ye gönderdiği on kişiden biridir. Uhud ve sonra-sını gördü. 23. yılda Rey şehrini fethetti. Ali, Cemel Savaşı'na gidince onu Kûfe'ye va-li tayin etti. Karaza, Ali'nin hilafeti döneminde Kûfe'de vefat etti. Usdu'l-Gabe, c.4, s.203.

Kenzü'l-Ummal' da, Abdurrahman b. Avf'tan¹ şöyle rivayet edilir:

Ömer ölmeden önce Abdullah b. Huzeyfe,² Ebu Derda,³ Ebu-zer ve Ukbe b. Amir⁴ gibi Hz. Resulullah'ın (s.a.a) bazı ashabını dört bir yandan çağırarak onlara, "Resulullah'tan her tarafa yaydığınız bu hadisler de nedir?" dedi. Onlar, "Yoksa bizi bundan engelliyor musun?" dediler. Ömer, "Hayır." dedi, "Yanımda kalın. Hayır vallahi; yaşadığım sürece benden ayrılmayın. Biz sizden daha bilgiliyiz; sizden alır, cevabını veririz." Onlar da Ömer ölünceye kadar onun yanından ayrılmadılar.⁵

Zehebî, Ömer'in şu üç kişiyi hapsedtiğini rivayet eder: İbn Mesud, Ebu Derdâ ve Ebu Mesud el-Ensarî. Ömer onlara dedi ki:

Resulullah'ın hadislerini rivayet etmekte çok ileri gittiniz.⁶

1- Abdurrahman b. Avf Kureysî Zührî; Hz. Resulullah (s.a.a) muhacirler arasından onunla Osman'ı kardeş yaptı. Ömer, kendisinden sonra halifeyi seçmek için düzenlenen şurada, halifeyi tayin etme yetkisini ona verdi. O da Osman'ın elini tutup ona biat etti. Abdurrahman, hicretin 31 veya 32. yılda Medine'de vefat etti. Sihah-i Sitte'de ondan 65 hadis rivayet edilmiştir. bk. "Abdullah b. Sebe" kitabı, "Şura" faslı, c.1; Cevamiu's-Siyre, s.279.

2- Abdullah b. Huzeyfe'nin biyografisini bulamadım. Maksat, Abdullah b. Huzafe-i Kurşî-i Sehmî olabilir. Muhacirlerin önde gelenlerindedir. Osman'ın hilafeti döneminde Mısır'da vefat etti. Takrib-üt Tezhib, 1, s.409.

3- Ebu Derda Uveymir ya da Amir b. Malik el-Ensarî el-Hazrecî, Annesi, Muhibbe bint-i Vakid b. Etnabe idi. Geç Müslüman olmuş, Hendek savaşı ve sonrasına şahid olmuştur. Hz. Resulullah (s.a.a), onunla Selman'ı kardeş yaptı. Osman zamanında Dimeşk'e kadı oldu ve hicrî 32 ya da 33'te orada vefat etti. Sihah-i Sitte'de ondan 179 hadis rivayet edilmiştir. Usdu'l-Gabe, c.5, s.159- 160 ve 187- 188; Cevamiu's-Siyre, s.277.

4- Ukbe b. Amir iki tanedir. Onlardan biri Cuhnî'dir; Sihah-i Sitte'de ondan 55 hadis rivayet edilmiştir. Diğeri ise Ensarî Selmi'dir. bk. Usdu'l-Gabe, c.4, s.417; Cevamiu's-Siyre, s.179.

5- *Kenzü'l-Ummal'*daki hadis numarası 4865, 1. baskı, c.5, s.239, ikinci baskı, c.10, s.180, h.1398; Muntahabu Kenzi'l-Ummal'da, c.4, s.61.

6- Tezkiretu'l-Huffaz, c.1, s.7, Ömer biyografisinde.

İbn Mesud, Ebu Abdurrahman Abdullah b. Mesud-i Hezelî'dir. Annesi Ümmü Abd bint-i Abduved-i Hezelî'dir. Babası, Beni Zuhre'nin müttefikiydi. Abdullah çok önceleri Müslüman olmuş; Kâbe'de yüksek sesle Kur'ân okumuş, bunun üzerine müşrikler onu döverek kanlar içinde bırakmışlardır. Habeşistan'a ve Medine'ye hicret etti. Bedir'e ve sonraki olaylara şahid olmuştur. Velid'in valiliği döneminde, onun Kûfe'de işlediği usulsüzlüklere karşı çıktığı için Osman tarafından iki sene boyunca bağışı (maaşı) kesildi. h.32'de vefat etti. Vasiyetinde Osman'ın, kendisine cenaze namazı kılmamasını istedi. Usdu'l-Gabe, c.3, s.256- 260; Müstedrek-i Hakim, c.3, s.315, 320; bk. Ahadis-u Aişe, s.62, 65; Ebu Mes'ud-i Ensarî Ukbe b. Amr-i Bedrî. Vefatında ihtilaf edilmiştir. Usdu'l-Gabe, c.5, s.296.

Ömer, Sahabelere diyordu ki:

Resulullah'tan hadis rivayet etmeyi azaltınız. Ancak kendisiyle amel edilenleri söyleyin!¹

Bu rivayet, *Meğazi*'de geçen, Kureys'in, Abdullah b. Amr b. As'ı Hz. Resulullah'tan (s.a.a) duyduğu her şeyi yazmasını engellemesi rivayeti ile uyum içerisindedir.

Halife Ömer ve Ebu Bekir dönemi böyleydi.

b) Osman'ın Hilafeti Döneminde

Osman dönemine gelince; o, bu konuda daha da ileri giderek minberde şöyle diyordu:

Hiçkimsenin, Ebu Bekir ve Ömer döneminde duyulmayan bir hadisi rivayet etmesi caiz değildir.²

Böylece, Daremî ve diğerlerinin getirdikleri şu rivayetin o döneme ait olduğu anlaşılmaktadır:

Ebuzer bir toplulukta oturuyordu. İnsanlar etrafını sararak ondan soru soruyorlardı. Bir adam gelip başında dikilerek, "Sen fetva vermekten men edilmemiş miydin?" dedi. Ebuzer başını kaldırıp adama baktı ve dedi ki:

Yoksa sen casusluk mu yapıyorsun? -Eliyle boynuna işaret ederek- eğer buraya kılıcınızı koysanız ve ben sizin infaz etmenizden evvel Resulullah'tan (s.a.a) duyduğum bir hadisi nakledecek vaktim olsa yine de bunu yapacağım.³

Ahnef b. Kays⁴ da benzeri bir rivayette şöyle diyor:

Şam'a gittiğimde Cuma namazı kılmak için mescide gittim. Orada bir adam gördüm, o hangi topluluğun yanına varacak olsa oradakiler yerlerini değiştiriyorlardı! Namazını çabukça kılıyordu. Yanına oturarak ona, "Sen kimsin?" dedim. "Ben Ebuzer'im."

1- Tarih-i İbn Kesir, c.8, s.107.

2- Muntahabu'l-Kenz bi Hamiş-i Müsned-i Ahmed, c.4, s.64.

3- Bu Osman döneminde dedik; çünkü sahabelerden hiç kimse Ömer döneminde otoritenin emirlerine karşı böyle açıkça muhalefet etmeye cesaret edemezdi. Rivayet Sünen-i Daremî'de geçmektedir. c.1, s.132; Tabakat-ı İbn Sa'd, c.2, s.354, Ebuzer'in biyografisinde; Buharî bunu Sahih'inin "el-ilmu kab-le'l-kavl" babında rivayet etmiştir. c.1, s.161.

4- Ebu Bahr Ahnef b. Kays-i Temimî Sa'dî'dir. Ayağındaki yumruluktan dolayı ona Ahnaf lakabı verilmiştir. Hz. Resulullah'ın (s.a.a) dönemine şahit oldu; ancak onu göremedi. Cemel Savaşı'na katılmadı; Sıffin'de ise İmam Ali'yle birlikte savaştı. Hicretin 63. yılında Kûfe'de vefat etti. Bütün Sihah sahipleri ondan rivayet etmişlerdir. Biyografisi için bk. Usdu'l-Gabe ve Takribu't-Tehzib.

dedi. Sonra da bana, "Peki sen kimsin?" diye sordu. Ben de Ahnef b. Kays olduğumu söyledim. Bunun üzerine, "Yanımdan kalk, benden sana şer bulaşmasın." dedi. "Bana nasıl şer ulaştırırsın ki?" diye sorunca, dedi ki: "Şu adam -Muaviye- habercisiyle, hiç kimsenin benimle oturmamasını haber saldı."¹

Ebuzer, egemen güçlere muhalefet etmesinden dolayı bir beldeden bir beldeye sürülmüş sonunda h. 31'de Rebeze'de ölünceye kadar yalnız ve sürgün olarak yaşamıştır.

Bu olay Osman'ın hilafetinin ilk yarısına aittir; ancak Osman'ın güç ve ihtişamı kırılıp Aişe, Talha, Zübeyr ve Amr b. As gibi önde gelen sahabeler ve tâbiînin ileri gelenleri onun karşısında durup açıkça muhalefet edince, artık Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini rivayet etmek isteyenlerin karşısında bir engel kalmamıştı. İşte bu nedenle, bu dönemde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinden bir kısmı rivayet edildi; ancak yine de rivayet edilen bu kısım hadisler Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) döneminde de yazılmadı.

Sahabeler Hz. Ali'nin (a.s) döneminde geçmişte ifşa etmeye cür'et edemedikleri ve daha fazla önceleri yasaklanan hadisleri rivayet ettiler.

Bunun üzerine ashap tarafından Hz. Resulullah'tan (s.a.a) rivayet edilen sünnetlerle ilk üç halifenin içtihatları arasında apaçık bir ihtilaf ortaya çıktı; İnşallah bu farklara kitabımızın dördüncü bölümünün sonunda değineceğiz.

Bu, ilk üç halife döneminde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerini yaymaya çalışan sahabelerin karşılaştıkları yasak ve baskılardan bazı örneklerdi.

Elbette şunu da göz önünde bulundurmak gerekir ki, ilk üç halife Resulullah'ın (s.a.a) hadis ve sünnetinin yazılmamasını, anlatılıp yayılmamasının asıl sebebini dile getirmiyorlar ve bunu dolaylı yollardan yapmaya çalışıyorlardı. Onlar Muaviye gibi maksat ve amaçlarını açıkça dile getirmiyorlardı. Şimdi Muaviye'nin döneminde hadislerin başına gelenleri inceleyelim.

c) Muaviye'nin Döneminde

Taberî şöyle rivayet etmektedir:

Hicretin 41. yılında Muaviye, Muğire b. Şu'be'yi² Kûfe valiliğine atayınca, yanına çağırarak ona şöyle dedi: Sana birçok şey

1- Tabakat-ı İbn Sa'd, 4, s.168.

2- Muğire b. Şu'be b. Ebu Amir-i Sakefi, annesi Efkam kızı Emame'dir. Handek Savaşı'nda Müslüman olmuştur. Vakidî onun Müslüman oluşunun sebebini Meğazî

hakkında tavsiyede bulunmak istiyordum. Fakat onların tümünü kendi iş becerine bırakıyor ve söylemiyorum. Ancak şunu hatırlatmadan geçemeyeceğim: Ali'yi kötülemekten ve hakkında çirkin şeyler söylemekten, Osman hakkında ise rahmet ve mağfiret dilemekten gaflet etme. Ali dostlarının kişiliğini kırmayı, Osman taraftarlarını ise yüceltmeyi ve onları kendine yaklaştırmayı unutma.

Muğire, "Ben tecrübeli ve denenmiş biriyim; senden önce de başkaları için çalıştım ve bende bir kusur bulamadılar. Şimdi de övülmeye mi, yoksa kınanmaya mı layık olduğumu anlamak için sen beni dene." dedi.

Muaviye, "Öveceğiz inşaallah." şeklinde karşılık verdi.¹

Medainî, "*Ehdas*" adlı kitabında şöyle yazıyor:

Muaviye, "Amu'l-cemaa"den sonra bütün valilerine ve amillerine şöyle yazdı:

Ben, Ebu Turab'ın (Ali -a.s-) faziletiyle ilgili hadis rivayet edenlerden beriyim ve onları düşman bilmekteyim.

Muaviye'nin bu emri uygulanırken Kûfe halkı büyük felakete uğradılar.²

Bu emir üzerine Hucr b. Adiy³ ve arkadaşlarını elleri bağlanarak boynuları vuruldu, Ruşeyd Hacerî¹ ve Meysem-i Temmar² darağacına asılarak öldürüldü!

adlı kitabında, c.2, s.595- 598'de şöyle anlatmaktadır: O, on dört kişiyle birlikte Mukavkıs'ın yanına gidenler arasındaydı. Mukavkıs, Muğire'nin arkadaşlarını daha önce ağırlayarak onlara bağış ve ihşanda bulundu. Bu grup geri dönünce Muğire dışında tümü Hayber ile Medine arasında bir yerde içki içtiler. Böylece on üç kişi sarhoş oldu. O sırada Muğire onların üzerlerine atlayıp öldürdü. On dördüncüleri de kaçtı. Muğire onların mallarını alıp Hz. Peygamber'in huzuruna gidip Müslüman olduğunu söyledi. Fakat Hz. Peygamber (s.a.a), "Bunlar gasp ve haksızlık mallarıdır; bunun humusunu alamam." dedi. Amcası Urve b. Mesud on üç kişinin diyetini ödedi. Muğreyre, Basra'da valiyken üç kişi zina yaptığına şahitlik yaptılar. Dördüncü şahid halife Ömer'in etkisi altında şahitliğini saptırınca hadd uygulanmaktan kurtuldu; bu nedenle suçsuz diğer üç şahide kırbaç vuruldu! Bu konuyu "Abdullah b. Sebe" adlı kitabımızın birinci cildinde "Muğire'nin zinası" başlığı altında işledik. c.1. Muğire, hicrî 50. yılında Kûfe valisiyken öldü. Sihah sahipleri ondan 136 hadis rivayet etmişlerdir. Biyografisi için bk. Usdu'l-Gabe ve Cevamiu's-Siyre, s.278.

1- Tarih-i Taberî, c.2, s.111- 113, hicretin 51. yılı olaylarında; İbn Esir, c.3, s.102.

2- İbn Ebi'l-Hadid'in, Şerh-u Nehci'l-Belağa'sında, c.3, s.15- 16'daki rivayetine göre, el-Babî Halebî basımı. "Amu'l-Cemaat"i ileride açıklayacağız.

3- Hucr b. Adiy b. Muaviye-i Kindî. Hucru'l-Hayr olarak biliniyordu. Kinde kabilesinin tayfasının temsilcisi olarak Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna çıkmış, Kadiye Savaşı'na katılmıştır; yine Kinde kabilesinin komutanı olarak İmam Ali (a.s) ile Cemel ve Siffin savaşlarına katılmıştır. Nehrevan Savaşı'nda da Meysere kabilesinin

İşte bu şekilde Hilâfet Ekolü, sahabe ve tâbiînin itiraz seslerini kursaklarında kestiler ve kendilerine karşı gelmeyi tasarlayanları ortadan kaldırdılar. Bu davranış karşısında, Müslümanlar arasında istedikleri kadar hadis uydurmak ve rivayet etmek fırsatı kollayanların üzerine diğer bir kapı daha açıldı; biz ileride bu konuya değineceğiz inşaallah.

d) İsrailiyat Kapısının Açılışı

Daha önce de değindiğimiz gibi, Hilâfet Ekolü, Hz. Resululla-h'ın (s.a.a) hadislerini nakletme kapısını kapatınca, Müslümanlar üzerine israiliyat kapılarını açtılar. Bu işe İslâm'ın yayılmasından sonra kendilerini Müslüman gösteren ve Hz. Resulullah'tan (s.a.a) sonraki halifelere yaklaşan Hıristiyan rahip Temim-i Darî³ ve Yahudi Ka'bu'l-Ahbar¹ gibi kişilerin inançlarını anlatmalarına müsaade etmekle başlandı!

başındaydı. Ziyad b. Ebih'in İmam Ali'yi lanetleme ısrarını kabul etmemiş ve bir gün namazı geciktirdiği için onu taşlamıştır. Ziyad da Muaviye'nin emri üzerine onu bir grupla birlikte tutuklayarak Şam'a göndermiştir. Muaviye, İmam Ali (a.s) hakkınca çirkin sözler söylemeyen herkesin öldürülmesini emredince Hucr beraberindekilerle birlikte hicrî 51. senesinde "Merc-u Azra"da katledildi. Kıssasının ayrıntıları için bk. Abdullah b. Sebe, c.2, İbn Sebe gerçeği ve Sebeilik babı.

1- Ruşeyd Hacerî. Yemen'in Hacer şehrine intisap edildiği için bu adı almıştır. Onun Ensar'dan Ben-i Muaviye'nin kölesi olan Ruşeyd-i Farsî olduğu söylenmiştir. Biyografisi İsti'ab, Usdu'l-Gabe ve Lubab'ın "Hicri" teriminde geçer. "Kufeli" diye çağırılmıştır. Ric'at inancına sahip olduğu iddia edilmiştir; Kûfe'de ric'at inancı hakkında konuştuğu için Ziyad dilini kestirmiş ve onu çarımha germiştir. Biyografisi için bk. Ricalu'l-Keşşî, s.78.

2- Meysem b. Yahya-i Temmar. Esedoğullarından bir kadının kölesiydi. İmam Ali (a.s) onu satın alıp azad etmiştir. Ziyad onu tutuklayınca, öldürülmeden önce bana sorun, dedi. İnsanlar ona sordular; o da onlara anlattı. İbn Ziyad celladını gönderip onun ağzını gemledi; böylece İslâm'da ağzı ilk gemlenen kişi oldu. Daha fazla bilgi için bk. Ricalu'l-Keşşî, s.81- 84.

3- Hıristiyan olan Ebu Rakiye Temim b. Evs-i Darî, Ehl-i Kitabın meşhur alimlerinden, kendi döneminin rahibi ve Filistin'in tanınmış abidi idi.

Tebük gazvesinden sonra Medine'ye geldi ve hırsızlık yaptığı ispatlanınca cezalandırılmaktan kurtulmak için Müslüman oldu. Onun hırsızlık olayı şöyledir: Temim Darî, Sehmoğulları'ndan bir adam ve Adiy b. Beda ile birlikte ticaret için Şam'a gitmişlerdi. Sehmoğullarından olan adam yolda öldü ve ölmeden önce Temim ve arkadaşına, mallarını akrabalarına teslim etmelerini vasiyet etti. Adam, eşyalarının arasında vasiyetini gizlemişti. Onlar da onun malından değerli bulduklarını aldılar. Bu eşyalar arasında, üç yüz miskal ağırlığında altın işlenen gümüş bir kupa vardı. Malın geri kalanını da ehline verdiler. Adamın akrabaları mallara aldıklarında onun vasiyetle bağdaşmadığını, bazı şeylerin eksik olduğunu gördüler. Oysa onlar ne satılmış ve ne de hibe edilmişti. Bunun üzerine durumu Hz. Peygamber'e (s.a.a) göturdüler. Hz. Peygamber (s.a.a) de ikinci namazından sonra minberin yanında onlara yemin ettirdi. Onlar ihanet etmediklerine dair yemin edince Hazret (s.a.a) onları

Hilâfet Ekolü, bu ve benzeri kişilerin Müslümanlar arasında ellerinden geldiği kadar israiliyatı yaymalarına müsaade etti!

İlk önce Ömer, Temim-i Darî'nin Mescid-i Nebi'de haftalık Cuma namazından önce bir saat konuşma yapmasına müsaade etti. Fakat Osman² kendi hilafeti döneminde bu konuşmayı haftada iki güne ve iki saate çıkardı!

serbest bıraktı. Fakat çok geçmeden altın işlemeli kupayı Temim'in yanında buldular. Tekrar Temim'le arkadaşını Hz. Resulullah'ın (s.a.a) yanına götürdüler. Bunun üzerine, "Ey iman edenler!... Aranızda şahitlik..." ayeti indi. Sehmoğulları, onun balarının eşyalarından olduğuna dair yemin ederek onu ve diğer mallarını Temim ve arkadaşından geri aldılar. Daha sonra Temim-i Darî itiraf etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Rersul-i Ekrem (s.a.a) Temim'e, "*Yazıklar olsun sana ey Temimli! İman et de Allah seni bağışlasın.*" buyurdu. Böylece Temim Müslüman olmak zorunda kaldı.

Temim, Ömer'in döneminde kadar Medine'de yaşadı. Ömer kendi döneminde onu tazim ediyor, 'Medine'nin en hayırlısı' diye iltifatta bulunuyor ve bağışta onu Bedir ehliyle bir tutuyordu. Ömer hicretin on dördüncü yılının Ramazan ayında nafil namazını kılmayı sünnet hâline getirince onunla Ubey'i insanlara namaz kıldırma için tayin etti. Osman'ın öldürülmesinden sonra Şam'a gidip hicrî 40. yılında ölünceye kadar Muaviye'nin korumasında rahat bir hayat yaşadı. Biz Temim'in kisasını ve biyografisini kısa bir şekilde "Min Tarihi'l-Hadis" adlı kitabımızda kaydettik.

1- Ebu İshak Ka'b b. Mati'. Ehl-i Kitap alimlerinin büyüklerinden ve Yemen'in önde gelen Yahudi alimlerindendi. İshak b. Ka'b, Medine'ye gelerek Ömer'in döneminde Müslümanlığını açıkladı. Sonra Ömer'in isteği üzerine Medine'de kaldı. Osman'a karşı ayaklanma belirtileri baş gösterince Şam'a intikal etti. Orada Muaviye'nin gözetiminde ve korumasında yaşadı. h.34'de, 104 yaşında Hımıs'ta öldü. bk. "Min Tarihi'l-Hadis"

İşte birçok açıdan İslâmi düşünceye olumsuz etkiler bırakan Yahudi Ka'bu'l-Ahbar'dır; çoğularının sandığı gibi Sahabe ve Tabiinde etki bırakan, varlığı olmayan uydurma Abdullah b. Sebe değil. Yazar'ın Abdullah b. Sebe adlı eserine bakınız.

2- Osman b. Affan b. Ebi'l As-i Kureyşî-i Emevî'dir. Annesi, Abdulmutta-lib kızı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) halası Ümmü Erva-i Beyza'nın kızı Erva bint-i Kureyz-i Emevî'dir. Hz. Resulullah'ın (s.a.a) -üvey- kızı Rukiye ile evlenmiş, onunla birlikte Habeşistan'a, sonra da Medine'ye hicret etmiştir. Zevcesinin vefatından sonra Hz. Peygamber'in diğer -üvey- kızı Ümmü Külsüm ile evlenmiştir; fakat o da Osman'dan gördüğü eziyetler ve kötü davranışı nedeniyle ölmüştür. Osman'ın Hz. Peygamber'in bu iki -üvey- kızından çocuğu olmamıştır. Abdurrahman b. Avf, h. 24'te Ali'nin (a.s) ilk iki halifenin siretini takip etmeyi reddetmesi üzerine, Osman bunu kabul edince ona biat etmiştir. Onun hilafeti döneminde valiliğe atadığı Ümeyyeoğulları'ndan olan akrabaları Müslümanlara karşı kötü davranınca halk, h.36 zilhicce ayında Kureyş önderliğinde ona karşı ayaklanarak onu öldürdü. Halk, onun Baki mezarlığına defnedilmesini engelleyince Hişsu Kevkeb'de defnedildi. Sihah sahipleri ondan 146 hadis rivayet etmişlerdir. Camiu's-Siyre, s.277 ve "Nakş-ı Aişe" kitaplarına, "fi ahd-i sıhreyn" babına müracaat edilsin.

Ömer, Osman ve Muaviye gibi halifeler Ka'bu'l-Ahbar'dan yaratılışın başlangıcı, kıyamet gününde vuku bulacak olaylar ve hatta Kur'ân-ı Kerim tefsiri ve diğer konular hakkında soru soruyorlardı! Enes b. Malik, Ebu Hureyre,¹ Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zü-beyr ve Muaviye b. Ebu Süfyan gibi sahabeler ve tâbiîn Ka'b ve Temim-i Darî'den rivayet etmişlerdir!

İsrailiyatın nakli bu iki Yahudi ve Hıristiyan alimiyle ve onların öğrencileriyle sınırlı değildir; onlarla birlikte ve hatta onlardan sonra diğer bir grup da bu işi sürdürmüş, -bunları masalcı olarak niteleyip mescitten dışarı çıkararak- Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) kısa süren hükümeti hariç, Abbasiler'in hilafetine kadar faaliyet göstermişlerdir!

Bunlar Hilâfet Ekolü'nde, İslâmi düşünce tarzında ve Müslümanların inançlarında çok ciddi bir etki bırakmış, İslâm'da İsraili-yat kültürünün baş göstermesine neden olmuş ve belli bir yere kadar İslâm'ı kendi dinlerine benzetmeyi başarmışlardır. Allah'ın cisim olduğuna, peygamberlerin günah işlediklerine inanmak, yaratılış ve kıyamet hakkında özel algılamalar ve diğer israiliyat düşünceleri Hilâfet Ekolü'ne buradan sızmıştır.

Bunların, Ümeyyeoğulları, özellikle de Muaviye'nin hükümeti döneminde nüfuzları oldukça genişledi; öyle ki Muaviye'nin kendisi katibi Sircan,² özel doktoru İbn Esal,³ saray şairi Ahtel¹ gibi bir grup Hıristiya-

1- Ebu Hureyr-i Dusî. Onun isim ve soyunda ihtilaf edilmiştir. Ebu Hu-reyre 5374 hadis rivayet etmiştir. Hicrî 57 veya 58 yılında vefat etmiştir. bk. Cevamiu's-Siyre, s.276 ve Mısırlı Şeyh Mahmut Ebu Reyh'in eseri olan Şeyh Muzire kitabı.

2- Sircan'ın (veya Sercun'un) biyografisi için bk. Tarih-i Taberî, c.2, s.205 ve İbn Esir, c.4, s.7; Muaviye babı. Mansur-i Rumî'nin oğlu Sircan, Muaviye'nin katibi ve sırdaşydı. Muaviye'den sonra da Yezid'in katibi olmuştur. Eğanî, c.16, s.68'de Sircan'ın Yezid'in içki arkadaşı olduğu ve Müslim Kûfe'ye gittikten sonra, Yezid'e İbn Ziyad'ı Kûfe'ye vali tayin etmesi önerisini veren de o idi. Tarih-i Taberî, c.2, s.228 ve 239 ve İbn Esir, c.4, s.17. Sircan'ın oğlu da Abdulmelik'in katibiydi. bk. Mesudî'nin et-Tenbih-i ve'l-İşraf'ı, s.261 ve Hutet-i Mukrizî, c.1, s.159.

3- İbn Esal, Muaviye'nin özel doktoruydu. Muaviye, oğlu Yezid için biat almak istediği zaman, Şam halkının Halid b. Velid'in oğlu Abdurrahman'a eğilimli olduğunu anladı. Bunun üzerine İbn Esal'a, bir yıl vergiden muaf olup Hams'ta vergi memuru olacağı vaadiyle Abdurrahman'ı gizlice zehirlemesini emretti. İbn Esal, Muaviye'nin emrine itaat edince Muaviye de verdiği vadini yerine getirdi. Sonra da Halid b. Abdurrahman veya Muhaci ismindeki kardeşinin oğlu onu öldürdü. bk. Eğanî, c.15, s.12- 13; Tarih-i Taberî, c.2, s.82- 83; İbn Esir, c.3, s.378. Yakubî kendi tarihinde şöyle yazar: Muaviye, Hıristiyan İbn Esal'ı Hams'tan haraç toplamak üzere görevlendirdi; oysa ondan önce hiçbir halife Hıristiyan birine böyle bir görev vermemişti. Tarih-i Yakubî, c.2, s.223.

nı kendine sırdaş edinmiş ve onlarla düşüp kalkıyordu. Açıktır ki bunlar Emevî Hanedanının saray erkani olurken Hıristiyan inanç, adap ve gidişatlarını terk etmemiş, onları kendileriyle birlikte hilâfet sarayına götürmüşlerdir.

Ayrıca, Muaviye'nin başkenti olan Şam daha önce halkı Hıristiyan olan Doğu Rum'un (Bizans) başkenti sayılmakta olup Hıristiyan dünyasında köklü ve asil bir medeniyete sahipti ve yeni Müslüman olan Muaviye ise vali olarak böyle bir ortama girmişti.

Muaviye, kılıç zoruyla İslâm dinini kabul etmek zorunda kalan ve Müslüman olduğu son ana kadar İslâm ve İslâm maarifiyle savaşılan kabile cahiliyeti ocağında dünyaya gözlerini açmış biriydi. O, böyle bir ortamda yetişmiş, nam ve ün kazanmış ve yaşlandıktan sonra Mekke Müslümanlar tarafından fethedilince oradan Medine'ye ve kabile cahiliyetinden İslâm dünyasına ayak basmıştı.² O, en azından İslâmî bir renge bürünmemiş ve tarihte büyük bir medeniyete sahip olan Bizans ortamında etki bırakıp onu İslâm'a çekebilmek için ilahî kanunlarla tanış-

1- Ebu Malik, Gıyas b. Gavsî'l-Ahtel, Tağlib Hıristiyanlarındandı. O, Ömer'in hilafetinin başlarında dünyaya gelmiş ve hicretin 95. yılında vefat etmiştir. Cahiz, onun Muaviye'ye yaklaşmasının nedenini şöyle açıklıyor: Muaviye, daha fazla Ali'nin (a.s) taraftarı olup kendisini kabul etmemelerinden dolayı ensarı hicvetmek isteyince, oğlu Yezid aracılığıyla Ka'b b. Ca'l'den ensarı hicvetmesini istedi. Ka'b kabul etmedi, fakat, "Ben onları hicvetmekten sakınmayan Hıristiyan bir şairi tanıtırım sana." dedi ve o Hıristiyan şairi ona tanıttı. el-Beyan ve't-Tebyin, c.1, s.86.

Eğânî, c.13, s.142'de ise Ka'b b. Ca'l'den şöyle nakledilmiştir. Yezid b. Muaviye bana dedi ki: "İbn Hassan, Abdurrahman b. Hekem'i eşiyile arasında geçen olay nedeniyle rezil ederek bizi de rüsva etmiştir. O hâlde sen de ensara hicvet." Ben ise, "Sen beni şirke davet ediyorsun! Hz. Resulullah'a (s.a.a) sığınak verip ona yardım eden kişileri mi hicvedeyim?! Ancak ben sana Hıristiyan bir şairi tanıtayım..." Her durumda Ehtal ensarı hicvetmiş ve bir şirinde şöyle demiştir:

Kureyş ahlâki güzelliklerle yüceldikçe yüceldi

Alçaklık ise ensarın sarıkları altına gizlendi.

Ensar, Ehtal'ı cezalandırmak için Muaviye'den yardım isteyince Muaviye, "Dilini kesin; ancak eğer Yezid'e sığınmış olursa ona dokunayın." dedi ve peşinden de Yezid'e, "Ben bunlara böyle dedim; sen Ehtal'ı koruman altına al." dedi... Eğânî, c.13, s.174.

Ve c.8, s.299'da ise şöyle geçer: Ensar, Muaviye'ye, "Bu Hıristiyan kafir kürk cüppe giyiyor, kürk atkı takıyor ve altından haç kolyesi takarak Müslümanlar hakkında çirkin şeyler söyleyerek onlarla alay ediyor. Sakalı şarap kokuyor. Sarhoş bir vaziyette daha önce izin almaksızın Abdülmelik Mervan'ın yanına gidiyor." "Kûfe mescidinde böyle şiir okuyor..." c.8, s.321.

Ve c.16, s.68'de ise onun Yezid'in müşaviri ve kafa kafaya verip şarap içtiği arkadaşları olduğu, Eğânî, c.8, s.301'de ise onun Yezid'le birlikte hac yaptığı geçer!!

2- bk. Ahadis-u Ummi'l-Müminin Aişe kitabı, "Muaviye" babı.

mak amacıyla, Medine'nin İslâmî toplumunda da pek fazla kalmamıştı; aksine, Şam'daki Bizans ortamından etkilenen Muaviye'nin kendisiydi.

İşte bu nedenle Muaviye, arzu ve emelleri karşısında engel oluşturamayan tamamen İslâmî bir kültür ve renge sahip olan Ebuzer, Ebu Derdâ gibi sahabeleri ve Kufeli Kur'ân karilerini¹ kendi hükü-met ortamından uzaklaştırıyordu.

Bütün bunlar, Muaviye'nin iş başına geldiği andan itibaren Hilâfet Ekolü'ne Ehlikitab'ın düşünce ve kültürünü sokan etkenlerdir. Bu etkenlerin, bu ekolde ne kadar etki bıraktıklarının anlaşılması için bugüne kadar hiçbir inceleme yapılmamıştır.

Ayrıca, cahiliye yapısına sahip olan Muaviye kabile taassubu örf ve ananelerine oldukça bağlı olup onları korumaya ve canlı tutma-ya özen gösteriyordu.²

Ve yine o, girişimlerinde başka hedefleri amaçlıyordu. Hilafeti kendi ailesinde miras hâline getirmek, karşısında yer alan ve sürekli Hz. Resulullah'ın (s.a.a) siret ve gidişatını başına kakan muhaliflerinin güç ve kudretlerini yok etmek onun amaçladığı hedeflerdendi. O, bu cahiliye

1- bk. Ahadis-u Ummi'l-Muminin Aişe kitabı, "Muaviye" babı, s.237 ve Şerh-u Nehci'l-Belâğa -İbni'l-Ebi'l-Hadid el-Mutezilî, birinci baskı -Mısır-, c.1, s.159- 160.

2- Eğanî, c.2, s.241- 251, Daru'l-Kutub basımında şöyle geçer: Mervan, Mu-aviye tarafından Medine valisi olduğu dönemde, Abdurrahman b. Ertat'a şarap içtiği için hadd uygulamıştı. Abdurrahman cahiliye döneminde de Muaviye'nin dedesi Harb'in şarap arkadaşıydı. Muaviye olayı öğrenince hemen şöyle bir mek-tup yazdı: "Sen Harb'in şarap arkadaşına halkın gözleri önünde seksen kırbaç vurarak rezil mi ettin?! Eğer senin babanın şarap arkadaşı olsaydı onu böyle rezil etmezdin. Şimdi bu mektubum sana ulaşınca ya Abdurrahman'a had uygulamakta yanıldığını ilân ederek bu hareketini telafi edersin ya da senin had uygulamanı batıl olduğunu ilân etmelerini ve Abdurrahman'ın kısas olarak sır-tına seksen kırbaç vurmasını emrederim!!" Mervan bu mektubu alınca Muaviye'nin emrine uymak zorunda kaldı.

Onun diğer girişimlerinden biri de -cahiliye dönemi adetlerine göre-Ziyad b. Ebih'i babası Ebu Süfyan'a nispet vermesidir. Oysa bu amel İslâm dininin hükmüyle tamamen çelişmektedir. Çünkü İslâm dini, "çocuk babasındır; zina eden kişi ise taşlanır." hükmünü vermiştir. bk. Ahadis-u Ummi'l-Muminin Aişe kitabı ve Abdullah b. Sebe kitabının "İstilhak-ı Ziyad" babı.

Onun diğer bir işini de İbn Abdurrabbih, İkdu'l-Ferid adlı kitabının, 3. cildinin 413. sayfasında şöyle kaydetmiştir: Muaviye, Ahnef b. Kays ve Semure b. Sundeb'i çağırarak onlara şöyle dedi: "Görüyorum ki bu hamranın -Arap olmayanlara verilen bir lakaptı- sayısı çoğalmış, atalarımıza dil uzatmaktalar. Çok geçmeden bize karşı ayaklanıp güç ve kudretimizi ele geçirebilirler. Onlardan bir grubunu öldürüp diğer bir grubunu ise pazarda hamal etmek ve yol yapımında çalıştırmak istiyorum!..." Ahnef, onun önerisine karşı çıktysa da Semure, "Ey emir!" dedi. "Bu işi bana bırak da onu istediğiniz gibi yerine getireyim. Fakat sonunda Muaviye öldürme kararından vazgeçti.

hedef ve emellerine ulaşmak için bir şeyler yapmak ve bir çare bulmak zorundaydı; işte bu nedenle Amr b. As, Semure b. Cundeb,¹ Ebu Hureyre gibi dininde gevşeklik ve nefsinde zaaf olan kişilerden yardım istedi. Onlar da Muaviye'nin bu isteğine olumlu karşılık vererek onu hedeflerine ulaştırmak, yolu üzerindeki engelleri kaldırmak için Hz. Resulullah'ın (s.a.a) adına hadisler uydurup yaydılar!

Örnek olarak, Medainî'nin "*Ehdas*" adlı kitabında kaydetmiş olduğu şu konuya dikkat edin:

Muaviye, Amu'l-Cemaa'dan* sonra valilerine yazdığı bir genelgede onlara şunu bildirdi:

Ben, Ebu Turab (Ali -a.s-) ve ailesinin fazileti hakkında konuşan ve bu konuda bir hadis rivayet eden kimseden beriyim; onların can ve malları güvende değildir...

Ve yine onlara şöyle yazdı:

Osman taraftarlarını ve onu sevenleri arayıp bularak onlara ilgi gösterip başta bulunmalarını emredin; onun faziletiyle ilgili hadis rivayet edenleri kendinize yaklaştırıp ihsanda bulunun. Onların rivayet ettiği şeyi, kendisinin, babasının ve aşiretinin ismini yazıp bana gönderin.

Onlar da Muaviye'nin emrini yerine getirdiler; böylece Osman'ın faziletiyle ilgili rivayetler her şehirde artıkça arttı. Çünkü Muaviye, bu hizmet karşısında onları elbise, parça ve diğer istekleriyle ödüllendirerek kendine yaklaştırıyor, rivayet ettikleri hadisleri halk arasında yayıyordu! İşte bu nedenle dünyaperest kişiler mal ve makama ulaşmak için Osman'ın fazileti ile ilgili aslı olmayan hadisler uydurmada birbirleriyle yarıştılar!

Bu rekabet meydanında Muaviye'nin valilerinden birinin yanına gidip Osman'ın faziletinde bir rivayet naklederek eli boş geri dönen kimse yoktu! Böyle yapanların ismi hakim düzene en yakın kişiler arasında kaydediliyor ve diğerleri hakkında aracılığı kabul ediliyordu. Nihayet Muaviye başka bir genelgesinde valilerine şöyle yazdı:

1- Semure b. Cundeb-i Hilal-i Fezarî babasının ölümünden sonra annesi onu kendisiyle birlikte Medine'ye getirmiş ve Şeyban b. Sa'lebe ile evlenmiş, Semure de ensarın himayesine girmiştir. Bir gün Hz. Resulullah (s.a.a) aralarında Semure de bulunan bir grup ashabına, "*Aranızdan ölecek son kişi cehennemliktir.*" buyurdu. Semure onların sonuncusuydu. Semure hicretin 59. yılında Basra'da öldü. Biyografisi Usdu'l-Gabe ve Nubela'da geçmiştir. Tüm Sihah kitaplarında ondan rivayet edilmiştir. Muaviye'yle rivayetleri, onun için hadis uydurduğu, onun valiliği döneminde emriyle öldürülenlerin sayısı Ahadis-u Ummi'l-Muminin Aişe kitabının üçüncü cildinde, s.297- 298'de geçmiştir.

* Amu'l-Cemaa: (Cemaat Yılı) İmam Hasan (a.s) ile Muaviye'nin sulh yılı.

Osman hakkında çok hadis nakledildi; bütün şehir ve diyarlarda insanların diline düştü. Şimdi bu genelgem elinize ulaşınca halktan sahabe ve ilk iki halife hakkında becerebildikleri kadar hadis rivayet etmelerini, Ebu Turab hakkında nakledilen her hadisin karşısında diğer sahabeler hakkında hadis uydurup bana getirmelerini isteyin. Bunun benim yanımda ne kadar sevimli olduğunu ve gözümü aydınlattığını, bunun Ebu Turab ve Şiilerine karşı en güçlü delil olduğunu ve onlar için Osman'ın faziletlerini yaymadan daha acı olduğunu unutmayın!

Muaviye'nin bu emri sokak sokak halka okunarak duyuruldu. Bu emir sonucu, ashabın faziletinde birçok rivayetler uyduruldu; bu yolda büyük bir çaba sarfedildi. Hatta minberlered anlatıldı, oradan da medreselerin öğretmenleri alarak çocuklara ve kölelere öğrettiler. Onlar da Kur'ân'ı öğrenir gibi bu uydurma rivayetleri öğrendiler; hatta kızlarına, kadınlarına, hizmetçilerine ve çevrelerindeki kişilere de anlattılar. Bu olay uzun zaman böyle devam etti.

Böylece uydurma hadisler ve iftira, tam anlamıyla yaygınlaştı. Kadınlar, fakihler ve valiler bu uydurma hadisler üzerine fetva verdiler.

Bu arada alçak, şahsiyetsiz ama takvalı ve dindar görünen riyakâr kariler bu zor imtihana diğerlerinden daha fazla tâbi tutuldular. Çünkü görünümü insanları aldatan vali ve yöneticilere yaklaşılarak onların bahşiş ve bağışlarından yararlanmak, mal, makam ve mevki edinmek için çok sayıda hadisler uydurup Muaviye ve valilere götürdüler; bu konuda tüm çabalarını harcadılar; nihayet bu uydurma hadisler yalan ve iftirayı reva görmeyen dindarların da eline geçti. Onlar bu hadislerin tümünü kendilerine göre doğru olduğu düşüncesiyle onları yaymaya çalıştılar. Eğer onların uydurma ve yalan olduklarını bilselerdi, kesinlikle kabul etmez ve onları ağızlarına bile almazlardı.¹

İbn Ebi'l-Hadid, Muaviye'nin, istediği konularda hadis uydurmaları için kiraladığı² sahabe ve tâbiînden bir grubun ismini kaydetmiştir.³ Biz de onlardan bazılarının isimlerini "*Ahadîs-u Ummi'l-Muminin Aişe*" adlı kitabımızda kaydettik.

1- İbn Ebi'l-Hadid, *Nehcü'l-Belâğa Şerhi'nde*, c.3, s.15- 16'da, "ve min kelamin lehu (a.s) ve kad seelesailun an ehadis-i'l beda" şerhinde; Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm* kitabında, s.275.

2- İbn Ebi'l-Hadid, *Nehcü'l-Belâğa Şerhi'nde*, c.1, s.358'de, "ve min kela-min lehu (a.s) innehu seyezheru aleykum ba'dî reculun..." şerhinde.

3- *Ahadis-u Ummi'l-Muminin Aişe*, s.295- 297.

Sonra bu uydurma hadislere Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünneti adını verdiler. Vay bu hadisleri inkâr eden, iman edip doğrulamayanın hâline!!¹

e) Ömer b. Abdulaziz'in Döneminde

Emevî Ömer b. Abdulaziz,² kendi hilafeti döneminde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinin yazılmasının serbest olduğunu ilân ederek Medine halkına şöyle yazdı:

Resulullah'ın (s.a.a) hadislerine dikkat edin ve onları yazın; ben, bu ilmin, ilim sahiplerinin ölmesiyle yok olmasından endişeleniyorum.

İbn Şehab el-Zührî, hicretin birinci yüz yılında Ömer b. Abdulaziz'in emriyle hadis yazmaya girişen ilk kişidir.³

Fakat hicretin 101. yılında halifenin zehirlenerek öldürülmesi nedeniyle onun bu işi tamamlanmadı ve yazdığı hadisler de yok olup gitti. İbn Hacer'in, bu konuda Ebu Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'ın (öl: hicrî 117) biyografisinde kaydettiği rivayet özet olarak şöyledir:

Ömer b. Abdulaziz, İbn Şehab'a bir mektup yazarak Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerini bir araya toplamasını emretti. Fakat İbn Şehab'ın ölümünden bir süre sonra oğlu, "Babamın yazdıkları yok olup gitti." dedi.⁴

1- Hatib Bağdadî, Tarih-i Bağdad'da, c.14, s.7'de şöyle kaydetmiştir: Bir gün Harun Reşid ve Kureyş'in meşhur kişilerinden birinin yanında Ebu Hu-reyre'den şöyle bir hadis rivayet edildi: Hz. Musa (a.s), Hz. Adem (a.s) ile görüşerek ona, "Sen bizi cennetten çıkaran kişi misin?!" diye sordu. Kureyşli adam itiraz ederek, "Musa nere Adem nere! Ne zaman ve nerede Musa Adem'le görüştü" dedi. Harun öfkelenerek, "Cellat! Bu adamın boynunu vur! Zındık Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadisini eleştiriyor!!" diye bağırdı. Bunun üzerine bu hadisin ravisi Ebu Muaviye araya girerek, bu adam anlamadan, cehaleti nedeniyle böyle söyledi; kötü bir niyeti yoktu, diyerek Harun'u yatıştırdı.

2- Ebu Hafs Ömer b. Abdulaziz hicretin 99. yılında hilafete geçmiştir, E-mirü'l-Müminin Ali'ye (a.s) lânet ve küfretmeyi yasaklamış, Fedek'i Fatıma evlatlarına geri vermiş, hadislerin yazılmasını emretmiş ve bunun gibi diğer beğenilir girişimlerde bulunmuştur. Hicretin 101. yılında onu zehirlemişlerdir. Biyografisi Suyutî'nin Tarih-i Hulefa'sında ve İbn Hacer'in Takribu't-Tehzib adlı eserinde geçmiştir. Onun verdiği emirler hakkında bk. Mukaddime-i Da-remî, s.126, Tabakat-ı İbn Sa'd, Beyrut basımı, c.7, s.447, Musannef-i Abdur-razzak, 1980 Hindistan basımı, c.9, s.337, Ebu Nuaym'in Ahbar-u İsfahanî, c. 1, s.312, Suyutî'nin Tedribu'r-Ravî'si, s.90.

3- Fethu'l-Barî, c.1, s.218, "kitabetu'l-ilm" babı.

4- Tehzibu't-Tehzib, c.12, s.39.

İbn Şehab dışında, hadisleri toplayıp yazan diğer kişiler de vardı; fakat onların yazdıkları da yok olup gitti. Nihayet Abbasî halifelerinin ikincisi olan Mansur-i Devanikî hilafete geçince, ulemayı hadisleri toplama-ya teşvik etti. Zehebî, hicrî 143. yılın olaylarını anlatırken bu konuda şöyle yazıyor:

"Bu yılda İslâm uleması hadisleri, fıkıh ve tefsiri yazmaya koyuldular. İbn Cureyc¹ Mekke'de kendi eserlerini yazdı; Said b. Ebi Arûbe, Hammad b. Seleme² ve diğerleri Basra'da hadis yazmaya başladılar. Evzaî³ Şam'da kendi kitabını, Malik de Medine'de *Muvatta'*-sını yazdı. İbn İshak "*Meğazî*" kitabını, Muammer⁴ Yemen'de, Ebu Hanife ve diğerleri Kûfe'de fıkıh ve kendi görüşlerini yazdılar. Süf-yan-i Sevrî⁵ "*el-Câmi*" kitabını yazdı. Ondan kısa bir süre sonra Ha-şim de kendi kitaplarını derledi. Mısır'da, Leys⁶ ve İbn Luhey'a¹ yazmaya başladılar ve yine İbn Mübarek,²

1- İbn Cureyc, Abdulmelik b. Abdulaziz b. Cureyc-i Mekkî, bir grup ulemadan ilim edinmiştir. Onun kitap yazmaya başlayan ilk kişi olduğu söylenmektedir. Ahmed b. Hanbel diyor ki: İbn Cureyc ilim hazinelerindedir. O, hicretin 151. yılında dünyadan göçmüştür. Tezkiretu'l-Huffaz, c.1, s.160; İbn Hallikan, c.1, s.186; Tarih-i Bağdat, c.10, s.400 ve Zehebî'nin Duveli'l-İslâmî adlı kitabı, c.1, s.79.

2- Hammad b. Selemet b. Dinar-ı Basrî-i Rabiî, Ebu Seleme, Basra müftüsü ve hadis ricallerinden biriydi. Hammad, Tesanif-i Merziye'nin ilk yazarlarından. Hicretin 167. yılında vefat etmiştir. Tehzibu't-Tehzib, c.2, s.11; Mizanu'l-İtidal, c.1, s.277; Ebu Nuaym'ın Hilyetu'l-Evliya'sı, c.6, s.249 ve Ziriklî'nin E'lam'ı.

3- Evzaî, Ebu Ömer, Abdurrahman b. Amr b. Yehmad-ı Keykerem, Şam halkının imamıydı ve Şam'da ondan daha bilgili kimse yoktu. Evzaî, Beyrut'ta yaşıyordu. Hicretin 157. yılında vefat etmiştir. Evaî, Hemdan kabilesinin Evza-i Tireî boyuna mensuptur; Feradis dışında Dimeşk'e bağlı olan kasabayla bir ilgisi yoktur. İbn Nedim'in Fihrist'ti, c.1, s.227; el-Vefeyat, c.1, s.275; Hilyetu'l-Evliya-i Ebu Nuaym, c.6, s.135; Tehzibu'l-Esma ve'l-Lugat, birinci bölüm, c.1, s.298.

4- Muammer b. Raşid b. Ebu Amr-ı Ezudî, Ebu Urve, fakih ve hadis hafızı olup Basra halkındandır. Basra'da dünyaya geldiği meşhurdur; ama Yemen'de ikamet etmiştir. Muammer, muhaddislere göre Yemen'de kitap yazmaya başlayan ilk kişidir. Hicri 153 yılında vefat etmiştir. Tezkiretu'l-Huffaz, Tehzi-bu't-Tehzib, c.10, s.243 ve Mizanu'l-İtidal, c.3, s.188.

5- Süfyan-i Sevrî, Süfyan b. Said b. Mesruk-i Sevrî, Ebu Abdullah'dır. O-nu hadiste müminlerin emiri olarak tanıtmışlardır. Doğum yeri Kûfe olup Kû-fe'yle meşhur olmuştur. Süfyan'ın çeşitli kitapları vardır; onun Camiu'l-Kebir kitabı bu cümledir. Süfyan, hicrî 161 yılında vefat etmiştir. Tehzibu't-Teh-zib, c.4, s.111- 115, İbn Sa'd, c.6, s.257; İbn Nedim, c.1, s.225; Duvelu'l-İslâm, c.1, s.84; Hilyetu'l-Evliya-i Ebu Nuaym, c.6, s.356; İbn Hal-likan, c.1, s.210.

6- Leys b. Sa'd, b. Abdurrahman-i Fehmî, Ebu'l-Haris, fıkıh ve hadiste ken-di döneminde Mısır halkının imamıydı. O, Mısır'ın önde geleni olup, orada büyük bir güç ve nüfuz sahibiydi. Öyle ki Mısır kadısı onun görüşüne göre davranıyordu. Doğum yeri Horasan'dı. Hicrî 175 yılında Kahire'de vefat etmiştir. Leys'in çeşitli telif eserle-

Ebu Yusuf ve İbn Veheb³ de yazmaya koyuldular. Böylece din kitaplarının yazılışı ve onların çeşitli bölümlere ayrılması çoğalmaya başladı. Çok sayıda Arapça lügat ve tarih kitapları yazıldı. Halbuki daha önce ileri gelen ulema kendi hafızalarına veya ellerindeki doğru yazılmayan küçük yazılara müracaat ederek konuşuyorlardı. Allah'a şükür böylece ilim edinmek kolaylaştı; ezberlemek ve akla yerleştirmek metodu gittikçe azaldı; bundan dolayı tüm işleri elinde bulunduran Allah'a hamdolsun.⁴

Suyutî de bu konuyu "*Tarihu'l-Hulefa*" adlı kitabının 261. sayfasında ondan nakletmiştir.

Yine *Mevsuatu Fikhi'l-İslâmî*⁵ de şöyle geçmiştir:

Mansur-i Devanikî, hicretin 143. yılında hac yapınca, Malik'i "*Muvatta*" kitabını yazmaya teşvik etti. Mansur ve valileri ulemayı telif ve yazmaya teşvik ediyorlardı; bunun üzerine İbn Cüreyc, İbn Arûbe, İbn Uyayne, diğer fakihler ve öğrencileri çeşitli kitaplar telif ettiler.⁵

Bizim burada kaydettiklerimiz, bu tarihten önce de hadis yazıldığını bildiren rivayetlerle, örneğin, Abdullah b. Amr b. As'ın "*es-Sahifatu's-Sadika*" veya tâbiînden olan Zührî'nin hadis alanında ayrı bir kitabı olduğunu bildiren rivayetlerle çelişmemektedir. Çün-kü bu gibi kitapların sadece isimleri hadis yazılımına izin verilen asrın ulemasına ulaşmıştır, kendileri değil.

Mansur-i Abbasî'nin döneminde, Hilâfet Ekolü'nde muhaddisler Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinden akıllarında kalanı yazmakta yarıştılar ve aynı zamanda Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünneti karşısında halifelerin

ri vardır. Tezkiretu'l-Huffaz, c.1, s.207; Tehzibu't-Tehzib, c.8, s.459; Vefeyatu'l-A'yan, c.1, s.248.

1- İbn Lehi'e, Ebu Abdurrahman, Abdullah b. Lehi'e-i Hazremî-i Mısırî, hadis ve ahbar konusunda çok rivayette bulunan bir kişiydi. Hicrî 155 yılında Mansur Devanikî'nin emriyle, Mısır kadılığına geçmiş ve 164 yılında bu makamdan çekilmiştir. Rivayetleri Sahih-i Tirmizî, Sahih-i Ebu Davud ve diğer kaynaklarda geçmiştir. İbn Lehi'e 174 yılında Mısır'da vefat etmiştir. Mizanu'l-İtidal, c.2, s.64; Vefeyatu'l-A'yan, c.1, s.249.

2- İbn Mubarek, Abdurrahman, Abdullah b. Mubarek-i Mervezî, âlim, zahit, arif, muhaddis, tabiinlerin tabiininden sayılmaktadır. İbn Usame'den şöyle rivayet edilmiştir: Muhaddisler arasında İbn Mubarek, halk arasında müminlerin emiri gibiydi. Tarih-i Bağdat, c.10, s.152; el-Kunye ve'l-Elkab, c.1, s.401.

3- Abdullah b. Veheb b. Muslim-i Fehrî-i Mısırî Ebu Muhammed, fakih ve ulemadan ve Malik'in ashabından sayılmaktadır. O, fıkıh ve hadisi bir araya toplamış, el-Cami gibi çeşitli kitaplar yazmıştır. Tezkiretu'l-Huffaz, c.1, s.279; Vefeyatu'l-A'yan, c.1, s.249.

4- Tarihu'l-İslâm-i Zehebî, c.6, s.6.

5- İntişarat-u Meclisi'l-A'la li Şuuni'l-İslâmiyye, Kahire, 1384, c.1, s.47.

içtihatlarını teyit olarak rivayet edilen şeyleri de yazdılar! İlerideki bölümlerde onları da inceleyeceğiz inşaallah.

Yine bu hadis ve sünnetlerle birlikte, hadis diye birtakım isra-iliyatı kaydetmişlerdir. Biz bunları, "*Eseru'l-Eimme Fi İhyai's-Sün-net*" adlı kitabımızın on birinci ve on ikinci ciltlerinde inceledik. Ve yine bu dönemde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini gizlemeye de çalışmışlardır; biz bunlardan on tanesini bu kitabın birinci cildinin vasiyet bölümünde inceledik ve inşaallah bu kitabın üçüncü cildinin sonunda hadis kitaplarıyla ilgili değerlendirme bölümünde bun-dan bahsedeceğiz.

Elbette bu arada Muaviye'nin hilafeti döneminde, hadis uydurma girişiminden sonra, halifelerin siyasetini teyit etmek için uydurulan çelişkili hadisler de bulduk. Örneğin:

f) Birbiriyle Çelişkili İki Hadis Nasıl Meydana Geldi?

Muaviye'nin hilafeti döneminde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadisleri arasında rivayet edilen ve o hazretin sünnetinden sayılan hadislerin, şu hadislerden ibaret oldukları sanılmaktadır:

Sahih-i Müslim, Sünen-i Daremî ve Sünen-i Ahmed b. Hanbel'-de Hz. Resulullah'tan (s.a.a) şöyle nakledilir:

Benden bir şey yazmayın; benden Kur'ân dışında bir şey yazan onu yok etsin!¹

Başka bir rivayette ise şöyle geçer:

Resulullah'tan (s.a.a) sözlerini yazmak için izin istediler; fakat hazret izin vermedi!²

Yine *Müsned-i Ahmed ve Sünen-i Ebu Davud*'da Zeyd b. Sabit'ten şöyle rivayet edilir:

Resulullah (s.a.a) bizi hadislerini yazmaktan alıkoydu ve yazdığımız hadisleri yok etti.³

*Müsned-i Ahmed b. Hanbel'*de Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir:

Biz Resulullah'tan (s.a.a) duyduklarımızı yazıyorduk. O sırada hazret yanımızdan geçerken, "Ne yazıyorsunuz?" diye sordu. Biz, "Sizden duyduklarımızı." diye cevap verdik. Hazret, "Kur'ân-ı Ke-

1- Sahih-i Müslim, c.4, s.97, "Züht" kitabı, "et-tesebbut-u fi'l hadis ve hukm-i kitabeti'l-ilm" babı, h: 72; Sünen-i Daremî, c.1, s.119, "el-Mukaddime", 42. bab; Müs-ned-i Ahmed, c.3, s.12 ve 39 ve 56.

2- Sünen-i Daremî, "el-Mukaddime", c.1, s.119.

3- Müsned-i Ahmed, c.5, s.182; Sünen-i Ebu Davud, "İlim" kitabı, c.3, s.319.

rim karşısında bir kitap mı?!" dedi. "Bizim sizden duyduklarımızdır!" dedik. Bunun üzerine Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu:

Allah'ın Kitabı'nı yazın, yalnız Allah'ın Kitabı'yla uğraşın; Allah'ın Kitabı karşısında başka bir kitap mı yazıyorsunuz?! Yalnız Allah'ın Kitabı'nı yazın.

Resulullah'ın (s.a.a) bu buyruğu üzerine yazdığımız şeyleri bir yere toplayıp yaktık.¹

Eğer bu gibi hadisler doğru ise, bu durumda Müslümanların, tüm İslâm kaynaklarını ve siyahlar, müsnetler, sünenler, tefsirler ve siretler gibi Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerini içeren kitapları toplayıp yakmak veya denize dökmekten başka bir vazifeleri yoktur! Ve eğer böyle bir şey yapılacak olursa, kim bilir İslâm dininin kanun ve kurallarından geriye ne kalır? Onların tümünü denize dö-kerek yok edecek olursak, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinden kaynak olarak elimizde ne kalır artık?! Hayır, kesinlikle doğru değil bu; Resulullah (s.a.a) böyle bir şeyi ağzına bile almamıştır; aksine Veda Haccı'nda Mina'daki hutbesinde şöyle buyurmuştur:

Allah, sözlerimi duyup öğrenen ve onları duymayanlara ulaştıran kişiyi mutlu etsin. Nice fıkıh taşıyanlar var ki onu kendilerinden daha bilgine taşır.²

Başka bir hadiste şöyle vurgulanmıştır:

Nice fıkıh taşıyıcısı vardır ki kendisi hükmü çıkarma gücüne sahip değildir ve nice fıkıh taşıyıcısı da vardır ki onu kendisinden daha bilgine ulaştırır.³

Hz. Resulullah'tan (s.a.a) rivayet edilen bir başka hadiste ise şöyle geçer:

Allah, bizden hadis duyan ve onu duyduğu gibi başka birine ulaştıran kişiyi mutlu kılsın. Nice kendisine ulaştırılan var ki anlayışı onu duyandan daha iyidir!⁴

Diğer bir rivayette ise, şöyle yer alır:

Hazır olan olmayana duyursun; nice hazır olanlar var ki onu kendisinden daha iyi anlayana ulaştırır.⁵

1- Müsned-i Ahmed, c.3, s.12- 13.

2- bk. Fıkhî ıstılahların tanımı konusu; Bedayi'u-Minen, c.1, s 14.

3- age.

4- age.

5- Sahih-i Buharî, c.1, s.24, Bulak basımı, ilim kitabı, "kavlü'n-Nebi: Rubbe mubel-liğun..." babı, Kenzü'l-Ummal, ikinci baskı, c.10, s.133, hadis: 1126; Sünen-i İbn Mâce, c.1, s.85, hadis: 233; Biharul-Envar, c.1, s.152, hadis: 42.

Resulullah (s.a.a), üç defa, "*Allah'ım! Halifelerime rahmet et; Allah'ım! Halifelerime rahmet et; Allah'ım! Halifelerime rahmet et.*" buyurdu. "Ya Resulullah! Sizin halifeleriniz kimlerdir?" diye sorduklarında, "*Benim peşimden gelip hadis ve sünnetimi ezberleyenlerdir.*" buyurdu.¹

Buharî, "İlim" kitabında şöyle yazıyor:

Yemen halkından bir kişi Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadisini duyunca, "Ya Resulullah! Onu benim için yaz." dedi. Bunun üzerine o hazret, "*Bunu falanca için yazın.*" buyurdu.²

Ve yine şöyle rivayet edilmektedir:

Ensardan bir kişi Hz. Resulullah'ın (s.a.a) meclisinde oturmuş hazretin buyruklarını dinliyor ve lezzet alıyordu; fakat onların hiçbirini aklında kalmıyordu. Bu durumu Hz. Resulullah'a (s.a.a) yakınıncı hazret, eline işaret ederek, "*Elinden yararlan.*" (yaz) buyurdu.³

Amr b. Şuayb, babası kanalıyla dedesinden şöyle rivayet eder:

Resulullah'a (s.a.a), "Ya Resulullah! Senden duyduğum her şeyi yazayım mı?" diye sorunca, "*Evet*" buyurdu. "Öfkeli ve sevinçliyi söylediklerinizi de mi?" diye sorduğumda da, "*Evet, çünkü ben hiçbir durumda haktan başka bir şey söylemem.*" buyurdu.

Başka bir rivayette bu konu şöyle geçmiştir:

Ben, "Sizden duyduğum şeyleri yazmama müsaade ediyor musunuz?" diye sordum. Hazret, "*Evet.*" buyurdu.⁴

Abdullah b. Amr b. As'tan şöyle rivayet edilmiştir:

1- Ehlîbeyt Ekolü kaynaklarında: Meaniu'l-Ahbar, s.374- 375; Uyun-u Ah-bar, Necefu'l-Eşref basımı, c.2, s.36; Men la Yehzuruhu'l-Fakih, Aliyekber Gaf-farî incelemesi, c.4, s.420; Biharu'l-Envar, c.2, s.145, hadis: 7.

Ehl-i Sünnet kaynaklarında ise: Muhaddis Fazil Ramhermerzî, "fazlu'n-nakil an Hz. Resulullah" babı, s.163; Kavaid-u Tehdis-i Kasimî, "fazlu ravi-i hadis" babı, ikinci baskı, s.48; Şere-u Ashabi'l-Hadis -Hatib Bağdadî- "kevn-u ashabi'l-hadis-i hulefa-i Hz. Resulullah" babı, s.30; Camiu'l-Beyan -İbn Ab-dulbirr-, c.1, s.55; Ahbar-u İsfahan -Ebu Nuaym- c.1, s.81; Fethu'l-Kebir -Su-yutî Ebu Said'den- c.1, s.233; Kenzü'l-Ummal -Muttakî Hindî- "ilim" kitabı, "adabu'l-ilim" babı, Ali ve İbn Abbas'tan hadis rivayet etmenin fazilet ve adabı, ikinci baskı, c.20, s.128 ve 133, hadis: 1086 ve 1127 ve c.10, s.181, hadis: 1407; el-İlma -Kadı İyaz- "şerefu'l-ilimi'l-hadis ve şeref-i ehlih" babı, s.11.

2- Sahih-i Buharî, c.1, s.22 ve Tirmizi, c.10, s.135'te geçtiği üzere falancadan maksat Ebu Şat'tır.

3- Sünen-i Tirmizî, "ilim" kitabı, "mâ câe fi'r-ruhse" babı, c.10, s.134.

4- Müsned-i Ahmed b. Hanbel, c.2, s.207 ve 215.

Ben Resulullah'tan (s.a.a) duyduğum her şeyi yanımda buldurmak için yazıyordum; nihayet Kureyş muahcirleri beni bu işten sakındırarak, "Sen Resulullah'tan (s.a.a) duyduğun her şeyi yazıyorsun; oysa Peygamber de bir beşerdir; öfke veya sevinç üzerine bir şey söyleyebilir!" dediler. Bu nedenle Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerini yazmaktan sakınarak olayı ona aktardım. Hazret ağzına işaret ederek bana buyurdu:

Canım elinde olan Allah'a andolsun ki buradan haktan başka bir şey çıkmaz¹

Başka bir rivayette bunun ardından şöyle geçer:

Abdullah, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna gelerek, "Ya Resulullah! Hadislerinizi diğerlerine anlatmak için onları yazıp aklıma yerleştirmek istiyorum. Buna izin veriyor musunuz?" diye sordu. Hazret, "Eğer benim hadisimse yazarak aklına yerleştir." buyurdu.²

Amr b. Şuayb, babası kanalıyla dedesinden şöyle rivayet eder:

Ben Hz. Resulullah'a (s.a.a), "Ya Resulullah! Sizden duyduğumuz hadisler aklımızda kalmıyor; onları yazalım mı?" diye sorunca, "Yazın." buyurdu.³

Hâl böyle iken şu soruyla karşılaşmaktayız: Yukarıda zikredilen sahih hadislerde geçtiği gibi Hz. Resulullah (s.a.a) halkı hadislerini yazıp yaymaya teşvik ve emretmişse, daha önce değindiğimiz gibi Resulullah'ın (s.a.a) hadisleri yazmayı yasakladığını bildiren hadisler o hazretten nasıl rivayet edilmiştir?

Bu sorunun cevabı şudur: Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinin yazılmasını engelleyen Kureyş'in, yani muhacirlerin, o hazretin vefatından önce de vasiyetinin yazılmasını engellediklerini görmekteyiz; Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra da ikinci halife var gücüyle hazretin hadislerinin yazılmasını engelledi; yazılan hadisleri de bir araya toplayarak yaktı. Böylece Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinin yayılmasını engelledi ve Medine'de buna karşı çıkan sahabeleri tutukladı!

Ondan sonra, Kureyş'in üçüncü halifesi Osman b. Affan da onun bu metodunu sürdürdü. İşte bu yüzden bir grup sahabenin hakim gücü takip etmesi tamamen doğal bir şeydir.

Ve yine sahabeden Ebuzer-i Gıfarî gibi bir grubun bu harekete karşı çıkarak Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerini yaydıklarını ve bundan dola-

1- Bu rivayetin kaynakları bu bölümün başında zikredilmiştir.

2- Sünen-i Daremî, mukaddime, "rahsu fi kitabeti'l-ilm" babı, c.1, s.125- 126.

3- Müsned-i Ahmed, c.2, s.215.

yı ıstırap ve şiddete maruz kaldıklarını görmekteyiz. Kitabımızın ilerleyen bölümlerinde Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) Ebuzer'i bu tutuma teşvik ettiğine değineceğiz. Doğal olarak Hz. Ali (a.s), Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinin yazılmasına kendi hilafeti döneminde teşvik etmiştir; Hz. Ali (a.s), ibadet mihrabında şehadet şerbetini içtikten sonra Muaviye hilafete geçince yayılmasını istemediği Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinin yazılmasını engellemesi çok zordu. Dolayısıyla, emellerine ulaşmak için bazı kişilerin düşüncelerinden yardım almak zorundaydı. İşte bu nedenle kendi taraftarlarından yardım aldı; onlar da onun hükümeti döneminde, Hz. Peygamber'in hadislerinin yazılmasını engellediği doğrultusundaki -uydurma- rivayetleri yaydılar ki bu da Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinde çelişki görünmesine neden oldu. Tıpkı Hz. Resulullah'ın (s.a.a), "*Benim hadislerimi yazın.*" rivayeti karşısında nakledilen, "*Benim hadislerimi yazmayın.*" hadisi gibi. Evet, Hz. Resulullah'tan (s.a.a) böyle çelişkili rivayetler nakledilmiştir.

Dolayısıyla, birbiriyle çelişkili hadislerle karşılaştığımızda, zamanın hakim gücünün siyasetleriyle bağdaşan hadisleri kabul etmememiz yerterlidir.

Şunu da söyleyelim ki, hadis rivayet ve naklinin yasaklanmasının yegane sebebi Müslümanlar arasında Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) faziletlerinin yayılmasını engellemektir. Bu iş özellikle halkı Cuma hutbelerinde Müslümanların minberlerinde Hz. Ali'ye (a.s) lânet etmeye zorlayan Muaviye'nin hilafeti döneminde yapıldı. Nitekim kitabımızın birinci cildinde, Hz. Ali'nin (a.s) faziletlerinin gizlenmesi ve ona lânet etmenin yaygınlaşması bölümünde buna değindik.

* * *

Daha önce, Muaviye açısından hükümet ve yönetim siyaseti, halkın dikkatini Ehlibeyt Ekolü'nden Hilâfet Ekolü'ne çevirmeyi gerektiriyordu. Nitekim onun, Müslümanların imam ve rehberleri hakkındaki görüşlerini değiştirmeye çok ihtiyacı vardı. Çünkü Müslümanlar, önderlik için Hz. Resulullah'ı (s.a.a) en mükemmel örnek biliyorlardı ve o hazretin varlığı onlar için insanın varabileceği kemalin timsaliydi; o günah işlemez ve heveslerinin isteği doğrultusunda hareket etmezdi.

Bu sebepler sapık kişiler dışında Müslümanları Muaviye'yi izlemekten ve onu imam ve önder olarak ve daha kötüsü, sürekli sarhoş olup gününü Allah'a karşı günah işlemekle geçiren Yezid gibi bir kişinin veliahtlığını kabul etmekten alıkouyordu.

İşte bu nedenle Muaviye, Müslümanların görüşünü Hz. Resulullah (s.a.a) gibi apaçık bir örnekten saptırmak zorundaydı. Dolayısıyla onun

emriyle Resulullah'ın (s.a.a) bazı eşleri ve sahabenin bir kısmının dilinden o hazreti, Yezid ve Muaviye gibi nefsanî heveslerini izleyen bir kişi olarak tanıtan hadisler uydurdular!¹

Bunun yanı sıra, Ehlikitap ulemasının geçmiş peygamberlerden yalan rivayetler naklederek Müslümanlar arasında yaydıkları israiliyat, kendine göre Muaviye'nin hedeflerini teyit eden apaçık delillerdi. Ayrıca, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinin yazılmasının engellenmesi ve o hadislerin ravilerinin hafızalarında bulduklarına güvensizlik, suyu daha bir bulandırıp şartları daha da zorlaştırdı, israiliyat ve uydurma rivayetleri Resulullah'ın (s.a.a) gerçek rivayetleriyle iyice karıştırdı!

Böylece Muaviye'nin hükümeti döneminde onun isteğiyle Hilâfet Ekolü'nde İslâmî düşünce değişik bir görünüm kazandı ve o zamandan itibaren bu düşünce tarzı Hilâfet Ekolü'nde resmî İslâm sayıldı! Böyle bir İslâm'a karşı gelenler ise dışlanıp uzaklaştırıldı. Muaviye'nin plânladığı bu resmî İslâm veya İslâmî düşünce günümüze kadar hayatını sürdürdü. Muaviye'den sonra, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ciğer pasesi İmam Hüseyin (a.s) ve Ehlibeytinin şehadetini bu sapmanın sınırını belirlemiş, Yezid ve girişimlerinin gerçeğini ortaya çıkarmış, gerçek çehrelerini arkasında gizledikleri hilâfet makamını kutsallıktan çıkarmıştır. Ondan sonra da hükümetle saltanat bir tarafta, din ve diyanet de diğer tarafta yer almıştır.

* * *

Buraya kadar, Hilâfet Ekolü'nün Resulullah'ın (s.a.a) hadisleri karşısındaki tutumunu inceledik. Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadisleri konusunda Ehlibeyt Ekolü'nün tutumunu incelemeyi önce, fıkıh ve içtihat konusunda iki ekolün tutumunu incelemek istiyoruz.

Geçmişe dönelim:

Hilâfet Ekolü'nde, hicretin ikinci asrının başlarına kadar Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinin yazılma ve yayılmasının engellenmesi, ahkâm ve müçtehitlerin görüşlerine uygun davranma konusu ile bazı durumlar Resulullah'ın (s.a.a) gerçek sünneti karşısında içtihat kapısının açılmasının en önemli sebeplerindendi. İlerideki ko-numuzda bunu inceleyeceğiz inşaallah.

1- bk. kitabımızın birinci cildinde, giriş bölümünde, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sıfatları konusunda ihtilafın kaynağı konusu. Oraya müracaat edildiğinde Hulefa ekolünün Resulullah'ı (s.a.a) nasıl tasavvur ettiği apaçık anlaşılacaktır; biz bu-nun Muaviye'nin döneminde onun planıyla uydurulduğuna inanıyoruz.

3. KONU

İKİ EKOLÜN FIKIH VE İCTİHAT KONUSUNDAKİ TUTUMU

- 1- İctihat Kavramının Hilafet Ekolü'nde Değişime Uğraması
- 2- İctihadın Adlandırılması
- 3- Hicretin Birinci Asrında Hilafet Ekolü'nün Müctehitleri ve Onların İctihatları
 - Halifeler, Sahabe ve Tabiinden Olan Müctehitler
- 4- Söz Konusu Müctehitlerin İctihatları:
 - a) Hz. Resulullah'ın (s.a.a) İctihat Konuları
 - b) Ebu Bekir ve Ömer'in İctihat Konuları
- 5- Humus Konusunda Ebu Bekir ve Ömer'in İctihadı
- 6- İki Müt'a Konusunda Ömer'in İctihadı
- 7- Hicretin İkinci Yılından Sonra İctihat
 - İctihadın Gerçeği, Değişime Uğraması ve İctihada Uygun Davranmanın Delilleri

İKİ EKOLÜN FIKIH VE İCTİHAT KONUSUNDAKİ TUTUMU

İslâm toplumunda icthât ve fıkıh kavramları birbirine karışmış, ayrılması mümkün olmayan bir hâl almıştır. Önce Hilâfet Ekolü'nde icthât kavramını ele alacak; sonra da Ehlibeyt Ekolü'nün bu konudaki tutumunu değerlendireceğiz inşaallah.

- 1 -

İCTİHAT KAVRAMININ HİLAFET EKOLÜ'NDE DEĞİŞİME UĞRAMASI

İctihat ve müçtehit kavramları sahabe ve tâbiîn döneminden uzun bir süre sonra kullanılmaya başlandı. Çünkü sahabe ve tâbiîn, daha önce kendilerince hükümlerin değiştirilmesini "tevil" diye adlandırıyorlardı. Halid b. Velid'in, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) temsilcisi Malik b. Nüveyre'yi öldürmesi olayında olduğu gibi. Halid bu davra-nışından dolayı Halife Ebu Bekir'e: "Ey Resulullah'ın (s.a.a) halifesi! Ben tevil ettim; ama isabet etmeyip yanıldım." diye mazeret getirmiştir.

Ömer'in Halid hakkında, Ebu Bekir'e, "O zina etti, onu recmet." demesi üzerine Ebu Bekir, "Onu recmedemem. O tevil etti ve yanıldı." şeklinde cevap vermiştir.¹

Zührî'nin Urve kanalıyla Aişe'den naklettiği şu rivayette de böyledir:

Namaz ilk farz olduğunda iki rekâtı; bu namaz, seferî namazı oldu; sefer dışında kılınan namaz ise tamamlandı (dört rekât oldu).

Zührî der ki: Urve'ye; "O hâlde neden Aişe seferde namazı tam kılıyordu?" diye sordum. Urve, "O, Osman gibi tevil ediyordu." cevabını verdi.¹

1- İlerideki konularda Halife Ebu Bekir'in icthâtlarına değineceğiz.

İbn Hazm "*el-Fasl*" adlı kitabında şöyle diyor:

Ebu'l-Gadiye, Ammar'ı (r.a) öldürdü. O, Rıdvan Biati'ne katılmış, Allah'ın, temizliğine şahitlikte bulunduğu; kalbinde olanları bildiği, kendisine sükunet indirdiği ve ondan razı olduğu kişidir. Ebu'l-Gadiye tevilde yanılarak Ammar'a haksızlıkta bulunmuş içtihadında hatalı bir müçtehittir. Ona Allah katında ancak bir sevap vardır. Osman'ın katilleri ise böyle değildir. Çünkü onu öldürmeleri için içtihat yapmaya hakları yoktu.²

İbn Hacer, Ebu'l-Gadiye'nin biyografisinde şöyle diyor:

Bütün savaşlarda sahabelerle ilgili güçlü ihtimal şudur: Onların hepsi tevilde bulunmuşlardır. Yanılan müçtehide ise Allah katında bir sevap vardır. Tevil ve içtihat hakkına tüm insanlar sahipse, sahabenin buna sahip olması daha önceliklidir.³

İbn Hazm, "*Muhalla*" adlı kitabında, İbn Türkmenî de "*el-Cevheru'n-Naki*"de şöyle demişlerdir:

İslâm ümmetinden hiç kimse, Abdurrahman b. Mülcem'in Ali'yi öldürürken hak yolda olduğunu sanan, tevilde bulunan bir müçtehit olduğu konusunda ihtilafa düşmemiştir. İşte bu yüzden İmran b. Hittan onun hakkında şöyle demiştir:

"Bu, takvalı birinden öyle bir vuruştur ki,
Bununla ancak Arş'ın sahibinin rızasını istedi.
Anlatarak öveceğim onu her an; sayacağım
Allah'ın katında, varlıklar içinde terazisi en ağır olan."⁴

Şeyh Abdullatif "*es-Savaik*"e yazdığı dipnotta şöyle diyor:

Ali dönemindeki bütün sahabeler; ister yanında yer alsın, ister karşısında; isterse savaşan her iki ordudan çekilip gitmiş olsun; hepsi tevil etmişlerdir. Onlar bu hareketlerinden dolayı da adaletten düşmüş olmazlar!⁵

İbn Kesir, Yezid hakkında şöyle der:

Onun yaptığı kötülükleri ve işlediği günahları, "Tevil etti ve yanıldı." diye yorumlamışlar ve hakkında şöyle demişlerdi: "O,

1- Sahih-i Müslim, "salatu'l-musafirin ve kasruha" babı, hadis: 3; Sahih-i Buharî, c.1, s.134, "taksiru's-salat" babı. Bu kaynakta "seferde" sözcüğünü Aişe'nin saygınlığını korumak için silmiştir!

2- el-Fasl -İbn Hazm-, c.4, s.161.

3- İsabe -İbn Hacer-, c.4, s.151.

4- Muhallâ -İbn Hazm-, c.10, s.484; el-Cevheru'n-Naki -İbn Türkemanî- (öl. 750 hicrî), Sünen-i Beyhakî'nin haşiyesinde, c.8, s.58- 59.

5- Savaik'in haşiyesinde, s.209.

bütün bunlarla birlikte azledilmez fasık bir imamdı!... Ona karşı isyan etmek de caiz değildir. Onun, Hirre günü Medine ehlinin başına gelen habere pek çok sevinmesinin sebebi de, kendisini imam görmesi, Medine halkının ise kendisine karşı isyan edip başlarına başka bir emir getirmesi-dir. Dolayısıyla, onun kendisine itaat etmeleri ve cemaatin yoluna dönmeleri için onlarla savaşıma hakkı vardı.¹

Yukarıda zikrettiğimiz birinci rivayette de sahabe Halid b. Velid ve Halife Ebu Bekir, Malik b. Nuveyre'yi öldürmeyi ve onun eşiyle ilişkide bulunmayı "tevil" diye adlandırmışlardır.

İkinci rivayette de, tâbiinden olan Urve b. Zübeyr, Aişe'nin seferî namazı kendisinin rivayet ettiğinin aksine tam olarak kılmasını Osman'ın tevili gibi bir tevil diye adlandırmaktadır.

Ondan yıllar sonra h. 456'da ölen İbn Hazm, Ammar b. Yasir'i öldüren Ebu'l-Gadiye'yi, tevil ederek hataya düşen ve bir sevap alan müçtehit olarak tanımlamaktadır.

Yine görüyoruz ki, o ve h. 750'de yaşayan İbn Türkmenî el-Hanefî de onunla aynı görüşe sahip olup İbn Mülcem'i, İmam Ali'yi (a.s) öldürmek hususunda (tevil eden) bir müçtehit saymaktadırlar.

Yine görüyoruz ki, İbn Hacer (öl. h. 852) Hz. Ali'ye (a.s) karşı yapılan savaşlara katılan bütün sahabelerin tevilde bulduklarını söylemekte ve tevilinde hataya düşen müçtehidin ise bir sevap kazanacağını vurgulamaktadır!...

* * *

Böylelikle kendi reyine göre amel etmeye önce tevil, sonra da içtihat adı verilmiştir. Sonra Hilâfet Ekolü uleması, sahabe ve halifeleri bu konuda örnek alarak, kendi reyleriyle amel için içtihat kapısını açtılar. Ancak onlar buna ilaveten kendi reyine göre amel etmek için buna birtakım ilkeler ve kurallar koydular; birtakım isimler takarak usul ilminde buna geniş şekilde yer verdiler. Bu koydukları ilkelere başvurarak, bu şekilde hükümleri çıkarmayı "İçtihat" ve bunu yapanları da "müçtehit" diye adlandırdılar. Oysa şer'î ıstılahta din ilimlerine "fıkıh", din alimine de "fakih" denmektedir. Onun için burada şu üç konu üzerinde durmamız gerekecektir:

- 1- Adlandırma (tanımlama).
- 2- Birinci asırda müçtehitler ve içtihatları.

1- Tarih-i İbn Kesir, c.8, s.223, biz konuya özetle değindik.

70 • Ehlibeyt ve Ehlisünnet Ekolleri c.2

3- İkinci asır ve sonrasında içtihat ve sahabenin amellerinden hükümlerin istinbatı (çkarılması).

- 2 -

İÇTİHADIN ADLANDIRILMASI

Lügatte ve Şeriatta Tevil

Sa'leb olarak bilinen Ebu Abbas Ahmed b. Yahya (öl. 291 h.k.) şöyle der:

Tevil, mana ve tefsir aynı anlama gelirler.¹

Cevherî (öl. 396 h.k.) şöyle der:

Tevil, mananın kendisine döndüğü şeyin tefsiri ve açıklamasıdır. "Evveltu ve tevveltu" kelimeleri aynı anlamda kullanılırlar.²

Ragıp (öl. 502 h.k.) der ki:

Tevil "evl" kökünden olup bir şeyin asla dönüşüdür. "Mev'il" ise kendisine dönülen yere denir. Lügatte te'vilin anlamı; bir şeyi, o şeyden kastedilen asıl amacına döndürmektir. Kur'ân-ı Kerim'de de bu anlamda geçer:

1- Onun tevilini (maksadını), ancak Allah bilir; ilimde derinleşenler de...³

2- Onlar tevilinden başka bir şey mi bekliyorlar? Onun tevili geldiği gün...⁴ Yani onun "tevilinden", yani maksadını açıklamasından başka bir şey mi bekliyorlar?⁵

1- Lisanu'l-arab, "evvele" maddesi.

2- Sihah "evvele" maddesi.

3- Al-i İmrân, 7.

4- A'raf, 53.

5- Müfredat-ı Ragıp, "evvele" maddesi. Biz bunu özetle getirdik; Sahih-i Buharî,, "ezan kitabı", 139. bölüm, 110. surenin tefsiri; Sahih-i Müslim,, "salat" kitabı, hadis: 217; Sünen-i İbn Mâce, "ikame" kitabı, 20. bölüm.

Kur'ân ve sünnette te'vil, rüya tabiri için de kullanılmıştır. Nitekim Hz. Yusuf'un kıssasında, "**Bize onun tevilinin haberini ver!..**" (Yusuf, 36) şeklinde geçmiştir. Hayber Savaşı'nda Hz. Resulullah da (s.a.a) rüyasının tabirinde şöyle buyurmuştur: "Rüyamda gördüğüm zırhı, Medine şehri olarak tevil ettim."¹

Lügatte tevilin manası budur; bu örnekler de kullanılış şeklini göstermektedir. Sahabe ve tâbiîn tevil ifadesini istiare etmiş ve hükümlerin değiştirilmesine tevil adını vermişlerdir. Böylece Hilâfet Ekolü'nde "te'vil" yeni bir anlam kazandı.

İbn Esir şöyle der:

Tevil; bir şeyin bir şeyden intikal ederek ona rücu edilmesi ve ona gidilmesidir. Tevilden maksat; sözcüğün ifade ettiği zahirî ve asıl manasından ipuç ve delil olması durumunda ancak kullanılabilir bir anlamda kullanılmasıdır; şöyle ki, delil ve ipucu olmaması durumunda, sözcüğün zahirî manası terk edilmez.²

Sözcüğün anlam ve delaletini böylelikle değiştirdiler; bu değişiklik de hadis kitaplarında yayıldı. Öyle ki Buharî kendi *Sahih*'inde, "Edep" kitabında, "Bab-u Men Ekfere Ahahu Min Gayr-i Tevilin Fe-huve Kema Kâle" ve "Bab-u Men Lem Yera İkfare Men Kâle Za-like Müteevilen ve Cahilen" başlığında bir bölüm açmıştır.³

İbn Hacer, Buharî'nin, *Fethu'l-Barî* şerhinde, "Mâ Câe Fi'l-Muteevvilîn" bölümünde şöyle demektedir:

Velhasıl; Müslümanı tekfir eden, tevilde bulunmuyorsa, kınanmayı hak etmiştir. Belki de kâfir kendisidir. Eğer bunu tevil ederek yapıyorsa, tekfir etmesi doğru olmaz; tekfir eden kişi küfre ulaşmaz; ancak zemmedilir, uyarılır, hatası gösterilir, gerekirse cezalandırılır. Ama fakihlerin çoğunluğunun görüşüne göre birinci seçeneğe ilhak edilmez. Eğer tekfiri câiz olan bir teville olursa, o zaman zemmedilmez, bilakis doğruya gelinceye kadar ona delil getirilir.

1- Sünen-i Daremî, c.2, s.129; Muavatta-i Malik, "lobis" kitabı, "mâ câe fi'l intial" hadis: 16; Sünen-i Daremî, "rüya" kitabı, 13. bölüm.

2- Nihayetu'l-Lugat, "evvele" maddesi.

3- Sahih-i Buharî, *Fethu'l-Barî*'nin metninde, c.13, s.129- 130.

Alimler demişlerdir ki: Her tevil eden, teviliyle mazurdur. Eğer tevil Arap dilinde câizse ve ilimde yeri varsa, o zaman suçlu değildir.¹

İşte tevil kavramını bu şekilde değiştirdiler ve son zamanlarda örflerinde tevillerini "ıctihat" diye adlandırdılar. Şimdi de birinci yüzyıldaki müctehitler ve onların ıctihatlarını inceleyelim.

1- Fethu'l-Barî, c.15, s.333. Bilmem bunlar tüm Müslümanları tekfir eden Haricîler hakkında ne söylüyorlar! Evet; bunlar Haricîlerden hiçbir mazeret kabul etmeyip onları "marikin=İslâm'dan çıkanlar" olarak adlandırmaktalar; Fakat Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) katili Haricî İbn Mülcem'e gelince, onu tevil etmesi nedeniyle mazur olan bir müctehit olarak tanıyorlar?!

- 3 -

BİRİNCİ ASIRDA HİLAFET EKOLÜ'NÜN MÜÇTEHİTLERİ VE ONLARIN İÇTİHATLARI

a) Elçilerin Efendisi Hatemu'l-Enbiyâ (s.a.a)

İbn Ebi'l-Hadid Mutezili, Ebu Bekir ve Ömer'in, Resulullah'ın (s.a.a) emrine itaatsizlik ederek Usame'nin ordusuyla gitmeyişleri konusunda mazeret getirerek şöyle diyor:

Hz. Resulullah (s.a.a), orduları dört bir yana, itaatsizlik edilmesi haram olan ilahî vahiy üzere değil, kendi içtihadıyla gönderiyordu!¹

Daha sonra bu konuda geniş bir şekilde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) içtihatlarından bahsediyor.

Ömer'in içtihadıyla ilgili bölümde de, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hükmünü "ictihat" diye nitelendirdikleri başka bir yer daha söz konusudur; biz orada Hz. Resulullah'ın (s.a.a) içtihadı konusunda onların deliline geniş bir şekilde yer verip bu konuda kendi görüşümüzü açıklayacağız inşaallah.

İşte bu nedenle, içtihadı tamamen Hz. Resulullah'tan (s.a.a) nefyeden İmamiye ekolü inancının tam aksine, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ismini, Hilâfet Ekolü'nde birinci asrın müçtehitlerinin başında getirdik.

1- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.4, s.178, Mustafa el-Babî basımı, hicrî kameri 1329, Mısır, Edebiyatçı ve tarihçi İzzuddin Abdulhadim b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin b. Ebi'l-Hadid-i Medenî-i Mu'tezilî'nin eseri. (hicrî 586- 655) Bağdat, "ve min kitabın lehu ilah ehl-i Mısır mea Malik" mektubunun şerhinde.

b) Birinci Halife Ebu Bekir

Kuşçî, Hâce Nasîruddin Tusî'nin "*Tecrid*" adlı kitabına yazmış olduğu şerhinde, Ebu Bekir'in Fucae es-Selemî'yi diri diri yakışını, üvey kardeş ve büyükannenin mirastan ne kadar aldığı konusunu bilmeyişini eleştiren Şeyh Tusî'ye cevaben şöyle diyor:

Ebu Bekir, Fucae es-Selemî'yi yakmak konusunda içtihat etmiş ve içtihadında yanılmıştır; onun gibi müçtehitlerin sayısı oldukça fazladır. Üvey kardeş ve büyükannenin mirastan aldığı pay konusunda ihtilaf ise müçtehitler arasında vuku bulan yeni bir şey değildir; çünkü müçtehitler şer'î hükmü ahkâm kaynaklarından çıkarır ve o konuda daha bilgili olan kimseden sorarlar...¹

Yine Ebu Bekir'in neden Halid b. Velid'e hadd uygulamadığı ve ona kısas yapmadığı konusunda şöyle diyor:

Halid b. Velid daru'l-harb'ta Malik'in karısını nikâhlamıştı ve bu da müçtehitlerin içtihat kapsamına giren konulardandır!

Yine diyor ki:

Ömer'in Ebu Bekir'e öfkelenmesi, onun Ebu Bekir'in imame-tini eleştirmesi anlamına gelmez; onun böyle bir niyeti yoktu; Ömer'in itirazı, bazı müçtehitlerin birbirlerini eleştirmeleri türündendir!²

c) Müçtehit Sahabe Halid b. Velid

İbn Kesir şöyle yazıyor:

Halid b. Velid, Malik b. Nuveyre'yi öldürme konusunda içtihat etmiş ve içtihadında yanılmıştır; buna rağmen Ebu Bekir, Halid'i ordusunun komutanı yapmıştır.³

1- Hâce Nasîruddin Tusî, Muhammed b. Muhammed b. Tusî (öl. hicrî 672), *Tecrid'u-Kelam fi Şerh-i Akaidi'l-İslâm* adlı kitabında; bk. ez-Zeria, c.3, s.351.

Şerh-i Tecrid, Alauddin Ali b. Muhammed'in eseridir. Mâveraunnehr padişahına şahin beslediği için babası ona "Kuşçi" lakabını vermiştir. Kuşçi, Semerkant'te Semerkant rasathanesi işine katılmıştır. O, Tebriz'e ve oradan da Osmanlı padişahıyla Tebriz padişahı Hasan'ı barıştırmak için Kostantiniyye'ye gitmiş, Osmanlı padişahı sultan Mehmet onu ağırlamış ve Ayasofya medresesinin idaresini ona bırakmıştır. Kuşçi hicrî kameri 897 yılında orada vefat etmiştir. Biyografisi Hidayetu'l-Arifin, c.1, s.736 ve el-Kunye ve'l-Elkab, c.3, s. 77'de geçmiştir.

2- Şerh-i Tecrid, hicrî kameri 1301, Tebriz basımı, 407; Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.4, s.183, altıncı imam hakkında.

3- Tarih-i İbn Kesir, c.6, s.323.

d) İkinci Halife Ömer b. Hattab

İbn Ebi'l-Hadid, Ömer'e yöneltilen, "O, beytülmalde yersiz bağışlarda bulunuyor, Ehlîbeyt'e humus verilmesini önlediği hâlde Aişe ve Hafsa'ya her yıl on bin dirhem veriyordu!..." şeklindeki beşinci eleştirinin cevabında şöyle diyor:

Beytülmal, toplanan malların yerinde harcanması içindir; onun için zamanın önderi onun az veya çok ödenmesinde içtihat edebilir. Humus konusu ise içtihadî bir mevzudur...!

Yine diyor ki:

Ömer, hüküm verdiği hiçbir konuda içtihat dairesinin dışına çıkmamıştır. Eğer birileri bu gibi konularda onu eleştirip kınayacak olursa gerçekte sahabenin gidişatı olan içtihadı eleştirmiş olur.¹

İbn Ebi'l-Hadid, İbn Cevzî'nin "Humus içtihat konularındandır." dediğini naklediyor.²

Verdiği hüküm ve emirlerde çelişkiye düşen, öyle ki, büyükbabanın mirasta aldığı pay konusunda yetmiş ve bir rivayete göre de yüz çeşit hüküm veren(!) veya Allah Teala bütün insanlar arasında eşit davranılmasını emrettiği hâlde bazılarını diğerlerine tercih eden, hükümlerde kendi tahmin ve sanısına ve kişisel görüşüne göre konuşan Ömer'e yöneltilen yedinci eleştirinin cevabında, "İctihadî konularda deliller ve zannın galip gelmesi nedeniyle görüş farklılığı ve görüş değiştirmek câizdir." diyenlerin sözünü nakletmiş ve sonra da şöyle demiştir:

Asıl problem bu konuda yapılan kıyas ve içtihatdır; eğer bu ikisi kabul edilecek olursa artık böyle bir eleştiri anlamsız olur.³

Kuşçî de Hace Nasîruddin Tusî'nin, "O, Resulullah'ın (s.a.a) eşlerine bağışta bulunup onlara maaş bağlandığı hâlde Hz. Fatıma ve Resulullah'ın (s.a.a) Ehlîbeyt'ini humuslarını almaktan mahrum etmişti; büyükbabanın mirasta payına düşen şey konusunda yüz farklı hüküm vermiş, beytülmalde alınan hak ve bağış konusunda bazı kişileri diğerlerine tercih etmişti; oysa Hz. Resulullah'ın (s.a.a) döneminde böyle bir şey yoktu." şeklinde Ömer'le ilgili eleştirilerine karşı şöyle diyor:

1- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.2, s.153, "ve min kalamun lehu (a.s) lillahi biladul fulan" buyruğunun şerhinde ve yine c.3, s.180'de bu eleştirinin cevabında, "ictihadî böyleydi." yazmıştır.

2- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.2, s.154.

3- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, İbn Ebi'l-Hadid, c.2, s.165.

Bu dört eleştirinin cevabı şudur: Bunlarda hiçbir türlü eleştiriye yer yoktur; çünkü bunlar bir müçtehidin diğer bir müçtehitle ihtilaf ettiği içtihadî konulardandır!¹

Gerçekte Kuşçi şöyle diyor: Halife Ömer'in bu gibi şeylerde Resulullah'a (s.a.a) muhalefeti, Ömer gibi bir müçtehidin Resulullah (s.a.a) gibi başka bir müçtehitle muhalefeti türündendir ve bu açıdan hiçbir şekilde Ömer'i eleştirmek doğru olmaz!!!²

e) Üçüncü Halife Osman

Kuşçî, "Osman, cinayet işleyen Ubeydullah b. Ömer'i serbest bıraktı." eleştirisine karşı şöyle diyor:

Osman, bu cinayetin kendisinin hilafete ulaşmasından önce gerçekleştiği için içtihat etti ve bu konuda hükmü uygulamanın kendi üzerine düşmediğini gördü.³

İbn Teymiye de bu alanda, "Bu mevzu içtihadî bir konudur." diyor.⁴

İbn Ebi'l-Hadid, "Osman Hz. Resulullah'ın (s.a.a) emriyle Medine'den çıkarılan Mervan b. Hakem'i geri getirdi." eleştirisine verdikleri cevabı şöyle kaydetmiştir:

Hatta Hz. Resulullah (s.a.a) Mervan b. Hakem'in Medine'ye döndürülmemesini emretmiş olsa bile Osman kendi içtihadıyla bu sonuca varırsa, onu geri döndürme hakkına sahiptir; çünkü zamanın şartları sürekli değişir!⁵

İbn Teymiye ise, "Bu içtihadî bir konudur!" diyor.

Osman'ın, İbn Mes'ud'a karşı eleştirilen davranışı hakkında ise şöyle diyor:

Eğer onların her biri söz ve davranışlarında içtihat etmiş iseler, Allah onların iyi işlerini mükâfatlandırarak, kötü ve çirkin işlerini ise affedecektir.

Daha sonra şunları ekliyor:

1- Şerh-i Tecrid, s.408.

2- Bu durumda İslâm'ın mateminde ağlamak gerek!

3- Şerh-i Tecrid, c.409; Şerh-i İbn Ebi'l-Hadid, c.1, s.243.

4- Minhacu's-Sünne, c.3, s.203, Ahmet b. Abdülkerim b. Abdüsselâm b. Abdullah... b. Teymiyye-i Herranî-i Dimaşkî-i Hanbelî'nin eseri, Mezheb-i Selefîyye müessesesi, hicrî kameri 661- 728; dönemindeki ulema onun inancının bozukluğuna dair fetva vermişlerdir. Dimaşk valisi onu zindana atmış ve hicrî kameri 728 yılında o zindanda vafat etmiştir. Biyografisi Tarih-i İbn Kesir, c.14, s.135'te geçmiştir.

5- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.1, s.233.

İmam icthah yoluyla bir cezalandırma yapacak olursa Allah katında ecir ve mükâfatı vardır. Onlar da yaptıkları işlerde müçtehitlerdi; bir günah işlemiş değillerdir. Aksine, icthahları nedeniyle sevap da almışlardır; aynen Ebu Bekre'-nin Muğiyre aleyhine tanıklığı gibi. Ebu Bekre seçkin Müslümanlardan, iyi ve temiz bir kişi olup tanıklığında bilinçli biriydi; o tanıklığının ecir ve mükâfatı olduğuna inanıyordu.¹ Osman'ın İbn Mes'ud ve Ammar'ı cezalandırması konusundaki davranışı da bu doğrultudadır. Birbirlerini öldüren o kişiler müçtehit olup günahları bağışlanacaksa,² birbirleriyle savaşanlar bu bağışlanmaya daha layıktırlar.³

Osman'ın cuma gününe üçüncü ezanı eklemesi eleştirisine, "Bu da icthah kapsamına giren konulardandır." cevabını veriyor.⁴

İbn Hacer Heytemî "*es-Savaik*" adlı kitabında şöyle yazıyor:

İbn Mes'ud, Osman hakkında oldukça fazla kötü konuşuyor, onu eleştiriyordu; azledilmesi onun çıkarınaydı.⁵ Her ne kadar icthah yaptığı konularda eleştirilmezse de; ancak bu mel'un eleştiricilerin akıl ve idrakleri yoktur.⁶

İbn Mes'ud'un hakkının engellenmesi konusunda da şöyle diyor:

İbn Mesud'un haklarının engellenmesi ve onun devlet erkânından uzaklaştırılmasına, hakkında tembih edilmesini gerektiren raporları aldığı zaman emretti. Ayrıca bunların her biri müçtehit oldukları için birinin diğerine karşı davranışı eleştirilmez.⁷

"Osman halkla birlikte hac yapınca neden Mina'da namazını tam kıldı." eleştirisine de şöyle cevap veriyor:

1- Sahi; İbn Teymiyye, Muğiyre b. Şube ve tanıkların onun Ümmü Cemil'le zina ettiğine tanıklık etmeleri karşısında hangi mazereti getiriyor? Acaba bu çirkin amel karşısında yine onu icthadı karşısında ecri olan müçtehit mi, biliyor ve onun Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sahabesi olması nedeniyle amelini güzel mi biliyor?!

2- Hatta icthahları Kur'ân-ı Kerim'in nassı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sün-netine aykırı olduğu durumlarda bile mi?!

3- Minhacu's-Sünne, c.3, s.193; İbn Teymiyye'nin Osman'ı savunmak için getirdiği sahabenin icthadı konusunda zikrettiği bütün deliller isbatlanması gereken tartışma konusunun kendisidir.

4- age. c.3, s.204.

5- Kimin çıkarınaydı? İbn Mesud'un mu, yoksa Ümeyye oğullarının mı?

6- es-Savaiku'l-Muhrika, -İbn Hacer- Şehabuddin Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer-i Heytemî, (hicrî kameri 909- 974), 1375 Kahire basımı, s.111, Şeyh Abdül-vahhab Abdullatif tashihi.

7- es-Savaiku'l-Muhrika, s.112.

Bu içtihadî bir konu olduğundan bunu eleştirmek cahilliktir, çirkin ve açık bir aptallıktır. Çünkü ulemanın çoğu "Yolculukta namazı seferî kılmak farz değil, câiz bir ameldir." diyor.¹

f) Müçtehide Ümmü'l-Müminin Aişe

İbn Teymiyye, Allâme'nin² Aişe'ye itirazını şöyle cevaplandırıyor:

Allâme'nin, "Aişe yüce Allah'ın, **Uslu uslu evlerinizde oturun; cahiliye dönemindeki gibi (toplumda) kendinizi göstermeyin**, ayetine karşı çıkmıştır" sözüne gelince; şunu demek gerekir ki Aişe cahiliye dönemindeki gibi dışarı çıkmamıştır; evde uslu uslu oturmak, bir maslahat için evden çıkmakla çelişmez...

Daha sonra şöyle diyor:

Eğer onların (Hz. Peygamber'in eşlerinin) seferi bir maslahat içinse; bu durumda Aişe'nin bu sefere çıkması câizdi. Çünkü Aişe seferinin Müslümanların maslahatına olduğuna inanıyordu; ni-tetim o böyle tevil etmişti...!

Yine, "İçtihadında hata yapan müçtehidin, hatası bağışlanır." diyor.

Sonra da, "Aişe evinde oturmadığı için bağışlanır; çünkü o müçtehit ve tevil eden bir kadındı." diyor ve peşinden şöyle ekliyor:

Aişe evinden çıkmıştır." eleştirisine şu şekilde cevap verilir: Eğer müçtehit hataya düşerse, Kitap ve sünnet gereğince hatası bağışlanır.³

Kurtubî de Aişe'nin bu davranışına şu mazereti getiriyor:

Aişe müçtehit ve içtihadında isabetli olan bir kadındı; yaptığı tevilde mükâfatı ve içtihadında sevabı olan bir kadındı; çünkü her müçtehit verdiği hükümde isabetlidir.⁴

g) Müçtehit Muaviye b. Ebu Süfyan

İbn Hacer Heytemî, "*Tathiru'l-Lisan*" adlı kitabında Muaviye'yi şöyle tanıtıyor:

1- es-Savaiku'l-Muhrika, s.113.

2- Allâme Ebu Mansur Cemaluddin Hasan b. Yusuf b. Mutahhar-i Hilli (hicrî kameri 647- 726); onun eserlerinden biri, İbn Teymiyye'nin Minhacu's-Sünne adlı kitabıyla kendisine reddiye yazdığı Minhacu'l-Kerame'dir. Biz bu konuda hicrî kameri 1322 Mısır-Emiriye baskısına müracaat ettik.

3- Minhacu's-Sünne, c.4, s.190.

4- Tefsir-i Kurtubî, c.14, s.182, "ve la teberrecne teberruce'l cahiliyye..." ayetinin tefsirinde.

Eşsiz fakih ve müçtehit, emsalsiz âlim Muaviye b. Ebu Süfyan!¹

h) Muaviye'nin Veziri Amr b. As

İbn Hazm'ın "*el-Fasl*" adlı kitabında bu konudaki sözü özetle şöyledir:

Muaviye ve onunla birlikte olanlar içtihatlarında hata eden ve bu yüzden sadece bir mükâfatı hakkeden müçtehitlerdir.²

Yine diyor ki:

Muaviye hataya düşmüş ve müçtehit olması hasebiyle bir mükâfatı hakketmiştir.³

Muaviye ve Amr b. As'tan bahsettiği başka bir yerde ise şöyle diyor:

Bu ikisi, kan dökme meselesinde içtihat etmişlerdir. Nitekim müftüler de içtihat eder ve bazen bir müftü sihirbazın öldürülmesini gerekli görürken bir diğeri buna karşı çıkar. O hâlde cehalet, bilinçsizlik ve konu karıştırılması olmazsa böyle içtihatlarla Muaviye ve Amr b. As ve diğerlerinin içtihadı arasında ne fark olabilir ki?!⁴

İbn Teymiyye de Muaviye'nin işlerini, "O, müçtehitti." diyerek mazur görmüş ve "O, bu konuda Ali b. Ebu Talib gibidir." demiştir.⁵

İbn Kesir ise, "Muaviye müçtehitti ve ecridir inşallah." demiştir.⁶

Amr b. As'la Ebu Musa arasında gerçekleşen hakemiyet olayını anlattıktan sonra şöyle diyor:

Amr b. As maslahat gördüğü için Muaviye'yi hilafete atadı; bazen müçtehit içtihadında hataya düşebileceği gibi bazen de isabetli olabilir...⁷

İbn Hacer Heytemî, "*es-Savaik*" adlı kitabında şöyle diyor:

Ehli-sünnet ve'l-Cemaat ekolünün inançlarından biri de şudur: Muaviye Ali'nin döneminde halife değildi; aksine padişah sayılıyordu; onun içtihadına bir sevap vardır; Ali'nin ise biri içtihadı

1- Tathiru'l-Lisan, s.22.

2- el-Fasl, İbn Hazm-ı Endülüsi'nin (öl. 456 hicri) milel ve nihel hakkında yazmış olduğu kitaptır; 1321 Ahmet Naci Cemali ve Muhammed Emin-i Hanci basımı; bu kitap Şehristani'nin Milel ve'n-Nihel'inin haşiyesinde basılmıştır, c.4, s.161.

3- el-Fasl, c.4, s.89.

4- el-Fasl, c.4, s.160.

5- Minhacu's-Sünne, c.3, s.261 ve 275- 276, 284 ve 288- 298.

6- Tarih-i İbn Kesir, c.7, s.279.

7- Tarih-i İbn Kesir, c.7, s.283.

ve diğeri ise içtihadında isabetli olması nedeniyle iki sevabı vardır...¹

İbn Hacer, "*Tathiru'l-Cenan-i ve'l-Lisan Ani'l-Hutur-i ve't-Te-fevvh bi-Selb-i Seyyidina Muaviye b. Ebu Süyfan*" adlı kitabında şöyle yazıyor:

Muaviye'nin içtihadı nedeniyle sevabı vardır. O, "Müçtehit içtihat eder de içtihadında isabetli olursa iki sevap ve eğer yanılırsa bir sevap vardır." hadisi gereğince içtihat etmiş ve sevap almıştır. Şüphesiz Muaviye müçtehitti ve eğer içtihadında yanılmışsa mükâfat alır; onun yaptığı işlerin hiçbir sakıncası da yoktur.²

Daha sonra uzun uzadıya Muaviye'nin içtihadını ispatlamaya çalışıyor.³

Yine "*es-Savaik*" adlı kitabında "bağî" sözcüğünün anlamını açıklarken şöyle yazıyor:

Son dönemdeki imamlarımızdan birinin kitabı olan "*Envar*" kitabında şöyle geçmiştir: "Bağî" fasık ve kâfir anlamında değildir; bağiler, görüş ve davranışlarında hatalı olan kişilerdir. Dolayısıyla, Muaviye'nin kınanması doğru olmaz; çünkü o sahabenin ileri gelenlerindedir!⁴

Şeyh Abdulvahhab Abdullatif,⁵ İbn Hacer'in "*Tathiru'l-Cinan*" adlı kitabının haşiyesinde, "Sahabeden bir çoğu Muaviye'nin girişimlerini eleştirmişlerdir." diyen "*Derasetu'l-Lebib*" kitabının bazı konularını naklettikten sonra şöyle yazıyor:

Bu gibi şeyler, görüş farklılığı veya nistan haberi olmayışı gibi sebeplerle bütün müçtehitlerin başına gelmiştir. Böyle şeyler ister sahabe olsun, ister olmasın herkesin başına gelmiştir. Bunlar Muaviye'nin müçtehitler kategorisinden çıkmasına neden olmaz!

1) Ammar-ı Yasir'in Katili Ebu Gadiye

İbn Hazm, "*el-Fasl*" adlı kitabında şöyle yazıyor:

1- es-Savaiku'l-Muhrika, İbn Hacer, s.216.

2- Tathiru'l-Cinan, s.15.

3- Tathiru'l-Cinan, s.19- 22.

4- es-Savaiku'l-Muhrika, -İbn Hacer-, s.221.

5- Şeyh Abdulvahhab, Kahire-şeriat üniversitesi hocasıdır. Biz onun sözlerini, İbn Hacer'in Tathiru'l-Cinan adlı kitabının haşiyesinden, s.18'den naklettik. O da yazdıklarını Derasetu'l-Lebib-i İbn Maîn'den nakletmiştir.

Ammar (r.a), Ebu Gadiye Yesar b. Seb el-Selemî tarafından öldürüldü. O, Rıdvan biatine katılmış ve Allah Teala'-nın, kalbinde geçenleri bildiği için lehine tanıklık yaptığı, kalbine huzur indirdiği ve kendisinden razı olduğu kimselerdendi. Ebu Gadiye, tevil edip içtihadında hataya düşerek Ammar'a zulmeden (onu öldüren) ve bu açıdan bir mükâfat alan bir müçtehit. O, Osman'ın katilleri gibi değildi; çünkü Osman'ın katillerinin içtihat yapmaya hakları yoktu...¹

İbn Hacer de "*İsabe*" adlı kitabında Ebu Gadiye'nin hayatı bölümünde böyle demiş ve ileride değineceğimiz gibi onu müçtehit sahabelerden saymıştır.

j- Müçtehitler Grubu

İbn Teymiyye, Allâme'nin "Eleştiriler -sadece bir iki kişi hakkında değil- bir grubu kapsıyordu; Ehlisünnet'in cumhuru da onlara yöneltilen birçok eleştiriyi nakletmişlerdir; öyle ki Kelbî,² bu konuda "*Mesalibu's-Sahabe*" adını verdiği müstakil bir kitap yazmıştır ki bu kitapta Ehlibeyt'ten bir tek eleştiriyi bile kaydetmemiştir!" sözüne cevaben şöyle demiştir:

Bunların çoğunda, onları günah olmaktan çıkarıp içtihat konularına sokan mazeretler söz konusudur; eğer müçtehit bu içtihatlarda isabetli olursa iki sevap ve yanılırsa da bir sevap alır; Hulefa-i Raşidin hakkında nakledilenler de bu türdendir.

Daha sonra "*Minhacu's-Sünne*" kitabının üçüncü cildinde, sayfa 19'dan 30'a kadar bu konudan bahsetmiş ve sonunda Allâme'nin Ehlisünnet'in ileri gelenlerine karşı eleştirilerinin bir çoğunu "İçtihat" diye nitelendirmiştir.³

İbn Hacer, "*İsabe*" adlı kitabında İbn Gadiye'nin hayatı bölümünde şöyle yazıyor:

Bütün bu savaşlarda sahabe hakkındaki güçlü ihtimal şudur: Onlar tevil etmişlerdir; yanılan müçtehit ise bir sevap alır. Eğer

1- el-Fasl -İbn Hazm-, c.4, s.161.

2- Kelbî, Eba Munzir, Hişam b. Muhammed b. Saib-i Kelbî; Zehebî, "el-İbre" adlı kitabında, c.1, s.346; Kelbî'nin 150'yi aşkın eserleri olduğunu bildirmiş, onların 141 tanesini Ahmet Zeki, "Esnam-i İbn Kelb" adlı kitabının ekinde kaydetmiş ve onun kaydetmediği çoğunu Necaşî "Rical" kitabında, Kelbî'nin biyografisinde kaydetmiştir. Ehl-i Sünnet uleması Kelbî'yi Rafizilik ve Şiilikte aşırılıkla suçlamışlardır; onun biyografisi Tabakat-i Huffaz ve Ensab-i Semanî'de kaydedilmiştir. Kelbî h.k. 204 veya 206 yılında vefat etmiştir.

3- Minhacu's-Sünne, c.3, s.19.

halkın genelinin içtihat hakkı varsa, sahabenin buna daha fazla hakkı vardır.¹

Şeyh Abdulvahhab Abdullatif, "*İsabe*" kitabının hamişinde şöyle diyor:

Ali'nin döneminde, ister onun safında yer alanlar, ister ona karşı savaşanlar ve ister tarafsız davranıp her iki ordudan uzak duranlar, örneğin Saad b. Ebi Vakkas ve İbn Mes'-ud'un ashâbı veya tarafsız davrananlardan Huzeyfe, İbn Mesleme, Ebuzer, İmran b. Husayn ve Ebu Musa Eş'arî gibi sahabelerin tümü işlerini tevîl eden müçtehitlerdi; yaptıkları işler onları adaletten düşürmez.²

Yine Hilâfet Ekolü izleyicileri, hicretin ikinci asrından bugüne -on beşinci asrın başlarına- kadar sahabelerin tümünün müçtehit olduğuna ve yüce Allah'ın onların tüm işlerine, yaptıkları düşmanlıklara ve dökükleri kanlara karşılık günah yazmayacağı gibi bu günahlarına karşılık onları mükâfatlandıracağı konusunda icma etmişlerdir!

Ve eğer onların iddia ettikleri gibi olur da Kahhar ve Hakim Allah bizi günahlarımızdan dolayı cezalandırıp onları ise mükâfatlandırarak olursa; bilmem artık, Allah'ın adaleti kalır mı?!!

Onlar, Muaviye'nin dönemine kadar sahabe hakkındaki bu düşüncelerinde görüş birliği içerisinde; geçmiş ulemadan bazıları daha ileri giderek içtihat meselesinin Yezid'in zamanına kadar devam ettiğini söylemekte; nitekim İbn Haldun kendi döneminde yaşayanlardan şöyle bahsetmektedir:

Onlardan bazıları Yezid'e itiraz edilmesine gerektiğine ve bazıları ise onunla savaşılması gerektiğine inanmaktaydılar... Öyle ki, "Tüm Müslümanlar böyleydi; onların tümü müçtehit ve tarafların hiçbirisi eleştirilemez; çünkü hepsinin niyeti hayır, hak ve

1- *İsabe*, c.4, s.151.

2- *Haşiye-i Savaik*, s.209. Muhtasar kitabında, sahabenin adaleti babında bu konuya değinmiştir. Biz, İbn Mes'ud'un fitneden uzak duran ashâbının kimler olduğunu anlayamadık! Huzeyfe de o günlerde Medine'de değil, Meda-in'de yaşıyordu; orada da öldü. Ölüm anında da vasiyetinde İmam Ali'yi (a.s) izlemeyi vurguladı. Ebuzer ise valilere ve onların aykırı girişimlerine karşı o kadar itiraz etti ki şehir ve diyarlarda avare oldu ve sonunda hicretin 32. yılında Osman'ın hilafeti döneminde uzaklaştırıldığı Rebeze'de yapayalnız can vermişti. Sa'd b. Ebu Vakkas da İmam'ı izlemediği için çok pişman olmuştu. Ebu Musa Eş'arî'ye gelince; o da Hz. Ali'nin (a.s) muhaliflerinin taraftarıydı. İmran b. Husayn ise o olaylardan önce ölmüştü!!

hakikate uymaktı. Allah bizi onları izlemeye muvaffak kılsın." diyorlar.¹

Gerçekten bir türlü anlayamıyorum, eğer bunlar sadece Hz. Resulullah (s.a.a) ile aynı dönemde yaşayıp hazreti görmeye içtihat makamına ulaşmışlarsa o hâlde neden Osman'ı öldüren ashap onlardan istisna edilerek müçtehit sayılmamışlardır?! İbn Hazm-ı En-dülüs'nin Ammar'ın katili Ebu Gadiye hakkındaki, "O, Osman'ın katilleri gibi değildir; çünkü Osman'ın katillerinin içtihat etme hakları yoktu; zira Osman ne birini öldürmüş ve ne de biriyle savaş hâlindeydi, ne birinin canına kastetmiş, ne birinin kanını dökmüş, ne muhsine zinası işlemiş ve ne de Allah'ın dininden çıkmıştı ki onu öldürmek tevile edilebilirdi; onun katilleri kasıtlı olarak ve tevile etmeksizin suçsuz kişilerin kanını haksız yere döken azgın bir gruptu. Onların tümü fasık ve mel'undurlar." şeklindeki sözünü unutmamış değiliz!²

İbn Hacer Heytemî de şöyle diyor:

Ulemanın çoğu Osman'ın katillerinin sadece isyancı kişiler olmadıklarını, bununla birlikte zalim, azgın ve kendilerinin değersiz şüpheleriyle uğraşıp duran kişiler olduklarını kabul etmekte. Onlar hakkı bildikten sonra yine inat ve batıl gidişatlarından vazgeçmediler; bir şüpheyi söz konusu eden herkes müçtehit değildir; çünkü şüphe, içtihat derecesine ulaşamayan kişilere arız olur.³

Yine anlamış değilim; Kûfe mescidi mihrabında namaz kılariken İmam Ali'ye (a.s) saldıran katil nasıl oluyor da tevilde bulunmuş bir müçtehid olabiliyor?! Bu konuyu aşağıda inceleyeceğiz.

h) Tevilde Bulunmuş Müçtehid: Abdurrahman b. Mülcem

İbn Hazm, *Muhalla*'da, İbn Türkmenî de *Cevheru'n-Nakiy*'de ifade İbn Hazm'ındır- şöyle demektedirler:

Ümmetten hiç kimse Ali'yi öldüren Abdurrahman b. Mülcem'in Ali'yi öldürme konusunda tevilde bulunan ve bu işinin doğruluğuna inanan bir müçtehit olduğu hususunda ihtilaf etmemiştir. Bu nedenle Safriye şairi İmran b. Hittan onu şöyle tavsif ediyor:

1- Mukaddime-i İbn Haldun, -Ebu Zeyd Abdurrahman b. Haldun (h.k. 732-808), Daru'l-Kutub-i Lubnanî basımı, yıl: 1956, s.380. Yezid'le savaşma taraftarı olanlardan maksat Mekke'de İbn Zübeyr ve Hirre'de Medine halkıdır. İbn Haldun Mısır'ın Sufiye mezarlığında defnedilmiştir.

2- el-Fasl, İbn Hazm, c.4, s.161.

3- es-Savaiku'l-Muhrika -İbn Hacer-, s.215.

Bu, takvalı birinden öyle bir vuruştur ki,
Bununla ancak Arş'ın sahibinin rızasını istedi.
Anlatarak öveceğim onu her an; sayacağım
Allah'ın katında, varlıklar içinde terazisi en ağır olan.¹

Abdurrahman b. Mülcem'in sahabe olmadığı hâlde nasıl müçte-hit olduğunu anlamış değiliz!...

Yine Yezid b. Muaviye'nin de sahabe olmadığı hâlde nasıl müçtehit olduğunu anlamış değiliz. Aşağıda buna değineceğiz.

i) Halife ve İmam Yezid b. Muaviye

Ebu'l-Hayr Şafî, Yezid hakkında: "O müçtehid bir imamdır." der.²

İbn Kesir Ebu'l-Ferec'in³ Yezid'in lânetlenmesine cevaz vermesini naklettikten sonra şöyle der:

Diğerleri ise bundan men etmişler; Yezid'e lânet etmenin babasının (Muaviye'nin) veya sahabelerden bir başkasının lânetlenmesine⁴ vesile olmaması için kitap yazmışlardır. Onlar Yezid'in kötü amelleri ve onun çirkin işlerini tevil ve içtihadında yarıldı şeklinde değerlendirmiş ve şöyle demişlerdir:

Bütün bunlarla birlikte Yezid fasık bir imamdı; ulemanın en doğru görüşüne göre de imam, sırf fiskından ötürü azle-dilemez; hatta fitnelere sebebiyet vereceği, anarşi ve fitne meydana getireceği ve haksız kanların akıtılmasına neden olacağı için ona karşı isyan ve kıyam da edilemez...

1- İbni Hazm, Muhalla, c.10, s.484. İbn Türkmenî, Cevheru'n-Nakiy bi- Zeyli Süneni'l-Beyhakî, c.8, s.58, 59 ve Cevheru'n-Nakiy'nin yazarı Türkema-nî-i Hanefi olarak bilinen Şeyh Alauddin Ali b. Osman'dır. (öl. 750 h.) Bu kitabın mukaddimesinde şöyle diyor: "Bunlar Sünen-i Kebire'ye eklediğim çok fay-dalı konulardır..." Sünen-i Kebire, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin-i Beyha-kî'nin (öl. 458) eseridir. Hacı Halife Keşfu'z-Zunun'da onun hakkında der ki: "İslâm'da onun gibi bir eser telif edilmiştir." bk. Keşfu'z-Zunun, c.2, s.1007.

2- Tarih-i İbn Kesir, c.13, s.9; Ebu'l Hayr Ahmed b. İsmail b. Yusuf-i Şafî-i Eş'arî'dir. Bağdat'ta Nizamiye Medresesinde vaaz veren bir müfessirdi. (öl. 590 h.)

3- Ebu'l-Ferec İbn Cevzî Abdurrahman b. Ali b. Muhammed-i Bekrî-i Han-belî'dir. Vaiz, muhaddis ve müfessirdi. Yezid'in faziletleri konusunda bir kitap telif eden Abdulmuğis b. Züheyr-i Hanbeli'ye (öl. 597 h.Bağdat) reddiye mahiyetinde bir kitap yazmıştır.

4- Lânetlenmesi kelimesi metnin orijinalinde bulunmamakla birlikte cümle-nin akışından bu anlaşılmaktadır.

Bazılarının; Müslim b. Ukbe'nin¹ Hirre'de Medine halkının başına getirdiği belaları Yezid'e haber verdiklerinde pek çok sevindiği yönündeki sözlerine gelince; Yezid kendisinin imam olduğunu, Medine halkının kendisine isyan ederek başkasını başlarına geçirdiklerini, bundan ötürü kendisine itaat edip cemaate uyuncaya kadar onlarla savaşmaya hakkı olduğunu düşünüyordu."²

İbn Hacer, *es-Savaik*'te Gazalî ve Mutevellî'den* şöyle nakletmektedir:

Yezid'e lânet okumak ve tekfir etmek câiz değildir; çünkü o müminlerden biriydi; onun durumu Allah'a kalmıştır, isterse azap eder, isterse affeder.³

1- Müslim b. Ukbe, Medine'ye yönelik yapılan Hirre Operasyonunda Yezi-d'in ordu komutanlarından biri idi.

2- Tarih-i İbn Kesir, c.8, s.223- 224.

3- İbn Hacer, *es-Savaiku'l-Muhrika*, s.221.

*- Mutevellî, Ebu Said Abdurrahman b. Ebi Muhammed, Me'mun b. Ali-i Mutevellî Şafîî fıkıh usulü ulemasından olup Nişaburlu'dur. O, Bağdat Nizamiye Medresesinin eğitim sorumlusuydu. h.478'de vefat etmiştir. bk. *el-Kuna ve'l-Elkab*, s.119. *İh-yau'l-Ulum-i Ebu Hamid Gazalî*, c.3, s.125.

SÖZ KONUSU MÜÇTEHİTLERİN İÇTİHA TLARI

a) Hz. Resulullah (s.a.a)

Hz. Resulullah (s.a.a) Hilâfet Ekolü'nde "müçtehit" olarak tanıtılan ilk kişidir. Nitekim daha önce de değindiğimiz gibi, onlar, U-same ordusu hakkında, "Resulullah (s.a.a) şahsî içtihadı üzere sava-şa gönderiyordu." demişlerdir. Acaba Usame ordusunun kıssası nedir ve ilk iki halife Usame ordusuna katılmaktan neden sakındılar?

İbn Sa'd'ın *Tabakat*'ında, *Ensabu'l-Eşraf*'ta, *Uyunu'l-Eser*'de ve diğer kaynaklarda (biz *Tabakat*'tan rivayet ediyoruz) şöyle geçer:

Hicretin on birinci yılında, safer ayma dört gün kala, pazartesi günü Hz. Resulullah (s.a.a) genel seferberlik ilân ederek halkın Rumlarla savaşa hazırlanmasını emretti. O günün sabahı, Hazret, Usame'yi çağırarak ona şöyle buyurdu: Babanın şehadete ulaştığı yere doğru hareket ederek emrin altındaki atlılarla Rumlar'a saldır; ben seni bu ordunun komutanı seçtim..." Çarşamba günü Hz. Resulullah'ı (s.a.a) şiddetli bir ateş bastı ve baş ağrısına yakalandı. Fakat perşembe günü mübarek eliyle Usame'nin komutanlık bayrağını bağladı... Usame Hz. Resulullah'ın (s.a.a) bağladığı bayrakla hazretin huzurundan çıkarak Medine dışında, "Curf"¹ denilen bölgede karargahını kurdu. İlk muhacirler ve ensa-rın ileri gelenlerinden o orduda toplanmayan kimse kalmadı. Ebu Bekir-i Sıddık, Ömer b. Hattab, Ebu Ubeyde-i Cerrah, Said b. Zeyd ve... de bu cümledendiler.

Bu arada, bir grup, "Yeni yetme bir gencin ilk muhacirlere komutanlık yapması doğru mu?!" diye şikâyet etmeye başladılar. Bu söz Hz. Resulullah'ı (s.a.a) çok öfkeliendirdi; bunun üzerine

1- Curf, Medine-Şam güzergâhında ve Medine'nin üç mil uzaklığında yer almıştır (Mu'cemu'l-Buldan).

başına bir bez bağlayıp omuzlarına da bir cübbe attığı hâlde dışarı hareket etti ve minbere çıkıp şöyle buyurdu:

"Usame'nin komutanlığı hakkında nedir sizden bana ulaşanlar?! Sizler daha önce de Usame'nin babasına vermiş olduğum komutanlık emrinden dolayı beni eleştirmiştiniz! Oysa Allah'a andolsun o komutanlığa layıktı. Ondan sonra oğlu da komutanlığa layıktır."

Hız. Resulullah (s.a.a) minberden inince Usame'yle birlikte hareket eden Müslümanlar huzuruna gelip Hazret'le vedalaşıp Curf karargahına döndüler.

Hız. Resulullah'ın (s.a.a) hastalığı şiddetlenince sürekli, *"Usame ordusunu hareket ettirin."* buyuruyordu. Pazar günü Hazret'in hastalığı oldukça şiddetlenmiş ve ağrı tüm vücudunu kapsamıştı. Usame karargahtan dönerek, eğilip baygın olan Hız. Resulullah'ın (s.a.a) yüzünü öptü. Hazret (s.a.a) bir şey söylemedi ve Usame karargaha döndü. Pazartesi günü tekrar Hız. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna gelince Hazretin durumu iyiydi. Usame'ye, *"Allah'ın adıyla hareket et."* buyurdu. Bunun üzerine Usame vedalaşarak karargaha koştu ve hemen hareket emrini verdi. Fakat ayağını atının eğerine bıraktığı sırada, annesinin elçisi Ümmü Eymen gelerek, "Hız. Resulullah (s.a.a) ölüm hâlinindedir!" dedi. Bu nedenle Usame, Ömer ve Ebu Ubeyde'yle birlikte Hazret'in yanına döndüler ve onu ihtizar hâlinde buldular. Rebiulevvel ayının on ikisi Pazartesi gününün güneşi tamamen yükseldiği bir sırada Resulullah (s.a.a) ahiret yurduna göçtü.¹

İbn Ebi'l-Hadid, *Nehcü'l-Belâğa Şerhi*'nde şöyle yazıyor:

Hız. Resulullah (s.a.a) uyanınca, Usame ve ordusunu sordu. Onların hareket etmeye hazırlandıklarını söylediler. Bunun üzerine, *"Usame'nin ordusunu hareket ettirin; Allah, U-same'nin ordusundan ayrılanlara lânet etsin."* dedi ve bu sözü defalarca tekrarladı.

1- Tabakat-ı İbn Sa'd, Beyrut basımı, 1376 kameri, c.2, s.190 - 192; Uyun-u Eser, c.2, s.281. Ebu Bekir ve Ömer'in Usame ordusunda olduğuna değinenler arasında şunları sıralayabiliriz: Kenzü'l-Ummal, c.5, s.312; Muntehab-u Kenz, Müsned-i Ahmed'in haşiyesinde, c.4, s.180; Usame'nin hayatı hakkında Urve'den naklen; Ensabu'l-Eşraf, c.1, s.474, Usame'nin hayatın hakkında İbn Abbas'tan naklen; Tabakat-ı İbn Sa'd, c.4, s.66, onun hayatında İbn Ömer'den naklen; Tehzib-u İbn Asakir; bu kaynakta şöyle geçer: "Usame'yi, Ebu Bekir ve Ömer'in bulunduğu ordunun komutanı seçti." Tarih-i Yakubî, Beyrut basımı, c.2, s.74, Hız. Resulullah'ın (s.a.a) vefatını anlatırken; Tarih-i İbn Esir'de, c.2, s.123.

Bunun üzerine Usame, komutanlık bayrağı başının üzerinde dalgalandığı ve ashap da önünde hareket ettiği bir hâl-de hareket edip Curf'de karargah kurdu. Bu görevde, Ebu Bekir, Ömer, muhacirlerin çoğunluğu ve ensardan Useyd b. Huzeyr, Beşir b. Sa'd ve diğer önde gelenler onunla birlikteydi, o sırada Ümmü Eymen'in elçisi geldi...¹

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hayattayken Usame ordusunun savaşa gönderilmesi bu şekilde anlatılmıştır. Urve, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra bu ordunun başına gelenlerini şöyle anlatıyor:

Biat işini tamamladıktan sonra halk sakinleşince Ebu Bekir, Usame'ye, "Resulullah'ın (s.a.a) emrettiği görevine doğru hareket et." dedi.²

Böylece Usame, emri altındaki orduyla hareket etti ve iki halife Ebu Bekir ve Ömer hilâfet işleriyle meşguliyetleri nedeniyle onunla birlikte gitmekten sakındılar.

Halife Ömer, sürekli olarak Usame'ye, "Resulullah vefat edince sen benim emirimdin." diyordu. Hatta hilafete geçince, her zaman Usame'yi görünce emir diye ona selâm verip, Allah'ın selâmı senin üzerine olsun, ey emir! diyordu. Usame ise, Allah rahmet etsin sana ey müminlerin emiri! Sen bana hala böyle mi hitap ediyorsun?! diyor, Ömer ise, evet, hayatta olduğum sürece seni emir diye çağıracağım; Resulullah vefat edince sen benim emirimdin, karşılığını veriyordu!³

Evet, ilk iki halife Ebu Bekir ve Ömer'i Usame'nin ordusuna katılmamaları nedeniyle eleştirmişler. Hilâfet Ekolü ulemasının onları mazur göstermek için verdikleri ve daha önce de değindiğimiz cevaplardan biri şöyleydi: Resulullah (s.a.a) savaş emirlerini kendi içtihadıyla veriyordu.⁴ Dolayısıyla, müçtehit olan sahabeler kendi içtihatlarıyla Resulullah'ın (s.a.a) savaş konusundaki emirlerine karşı gelebilirler!⁵

1- Şerh-u Nehci'l-Belâğa -İbn Ebi'l-Hadid, c.2, s.21.

2- Tarih-i İbn Asakir, c.1, s.433.

3- Sire-i Halebiye, s.237; Usame ordusu babında.

4- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, İbn Ebi'l-Hadid, c.4, s.173- 178.

5- Bunun gibi, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) açık emirlerine karşı geldikleri sık sık görülmektedir. Örnek olarak İbn Ebi'l-Hadid'in Şerh-u Nehci'l-Belâğa'sında, Şıkşıkkiye hutbesine, c.1, s.53'e müracaat edebilirsiniz.

b) Ebu Bekir'in İçtihatları

Ebu Bekir'in içtihatlarından biri, Fucae es-Selemi'yi yakmasıdır. Taberî ve İbn Esir olayı şöyle anlatmaktadırlar:

Benî Selim kabilesinden Fucae, Buceyr b. Eyas b. Abdullah b. Abdulyalil b. Umeyre b. Hifaf¹ isminde bir kişi Ebu Bekir'in yanına gelerek ona, "Ben Müslümanım ve kâfir olan mürtetlerle savaşmak istiyorum; fakat ne atım var ve ne de silahım. Beni at ve silahla donatın." dedi. Ebu Bekir de onun isteğini yerine getirdi. Fakat o kâfir ve mürtetlerle savaşmak yerine yol kesmeye, Müslüman ve mürtetlerin canına kıymaya, mallarını yağmalamaya başladı. Karşısında direnenleri ise öldürüyordu. Bu işte, Benî Şerid kabilesinden Nucbe b. Ebi'l-Meysa isminde bir kişi de ona yardım ediyordu. Bu haber Ebu Bekir'e ulaştınca Tureyfe b. Ha-cir'e² şöyle yazdı:

"Allah düşmanı Fucae, yanıma gelerek Müslüman olduğunu söyledi ve benden, İslâm'dan çıkanlarla savaşmak için kendisini donatmamı istedi. Ben de ona at ve silah verdim; fakat o Allah düşmanının Müslüman ve kâfirlerin yolunu keserek mallarını yağmaladığına ve karşısında direnen herkesi öldürdüğüne dair kesin haber ulaştı! Şimdi sen emrin altındaki Müslümanlarla saldırarak onu öldür veya yakalayarak bana gönder."

Tureyfe, Fucae'nin üzerine yürüdü. Fucae'ye ulaştınca birbirlerine ok attılar; bu arada Necbe b. Ebu'l-Meysa aldığı ok yarasıyla öldü. Fucae, Müslümanların kendisini öldürmeye veya yakalamaya kararlı olduklarını görünce Turey-fe'ye, "Senin bana karşı hiçbir üstünlüğün yoktur; seni Ebu Bekir görevlendirdiyse beni de o görevlendirdi!" dedi. Turey-fe, "Eğer doğru söylüyorsan silahını bırak da birlikte Ebu Bekir'e gidelim." dedi.

Böylece Fucae, Tureyfe'yle birlikte Ebu Bekir'e gittiler. Ebu Bekir onu görünce Tureyfe'ye, "Onu Baki'ye götür, orada yak!" dedi. Tureyfe de Ebu Bekir'in emrine itaat ederek Fucae'yi Baki'de ateşe atarak yaktı.

Taberî diğer bir rivayette şöyle yazmaktadır:

Tureyfe, Medine musallasında çok miktarda odun toplayarak yaktı. Sonra Fucae'yi ipe sararak ateşe atıp yaktı!

Fakat İbn Kesir bu konuda şöyle diyor:

1- İbn Hazm, Cemhere adlı kitabında onun soyunu kaydederek Ebu Bekir'in onu diri diri yaktığını söyler, s.261.

2- Tureyfe'nin biyografisi için İsabe, c.2, s.215'e müracaat ediniz.

Tureyfe, Fucae'nin ellerini arkadan bağladı. Sonra onu iple sararak ateşe atıp yaktı.¹

Ebu Bekir, daha sonra Fucae hakkında verdiği emre çok pişman oldu ve ölüm yatağında şöyle diyordu:

Ben üç şey yaptım ki keşke onları hiç yapmasaydım: Keş-ke Fatma'nın kapısını savaş için benim yüzüme kapanmış olsaydı bile hiç açmasaydım. Keşke Fucae'yi ateşte yakmayıp normal bir şekilde idam etmelerini veya zindana atmalarını emretseydim. Keşke Benî Saide Sakife'sinde hilâfet işini o iki kişiden (Ömer veya Ebu Ubeyde) birine bıraksaydım.²

Bu konuda Ebu Bekir'i, Fucae gibi bir fasiğın hükmü Kur'ân-ı Kerim'de geçmiştir diye eleştirmişlerdir. Maide, 33'te buyuruyor ki:

Allah ve elçisiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışanların cezası, (ya) öldürülmeleri, ya asıl-maları, ya ellerinin, ayaklarının çarpaz kesilmesi veya buldukları yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyada çekecekleri rezallettir. Ahirette ise onlara büyük azap vardır.

Hz. Resulullah'tan da (s.a.a) suçluların yakılmasını nehyeden rivayetler nakledilmiştir; bu cümleden Buharî kendi *Sahih*'inde ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet etmişlerdir:³

Ateşin Rabbi olan Allah'tan başka hiç kimsenin birini ateşle cezalandırmaya hakkı yoktur.

Allah'tan başka hiç kimse ateşle cezalandıramaz.

Ateşin Rabbinden başka hiç kimse ateşle cezalandıramaz.

Yine Hazret'in, "*Dini değiştireni öldürün.*" buyurduğu rivayet edilmiştir.⁴

Ve yine şöyle buyurmaktadır:

"Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın elçisidir." diye şahadet getiren bir Müslümanın kanı şu üç şey dışında helâl

1- Tarih-i İbn Kesir, c.9, s.319; Tarih-i Taberî, birinci baskı, c.3, s.234- 235; Tarih-i İbn Esir, c.2, s.146, hicretin 11. yılının olayları.

2- Tarih-i Taberî, c.4, s.52, hicretin 13. yılı olayları; diğer kaynaklar için bk. Abdullah b. Sebe kitabı, Zehra'nın evine sığınış babı, c.1, s.106.

3- Sahih-i Buharî,, c.2, s.115, "la yuazzebu bi azebillah" babı, "cihat" kitabı; Müsned-i Ahmed, c.2, s.207 ve c.3, s.494; Sünen-i Ebu Davud, "cihat" kitabı, "kerahiyetu harki'l-aduvv bi'n-nar" babı, 2673 ve 2675. hadis ve c.3, s.55 ve 56, "edeb" kitabı, "fi katli'z-zerr" babı, 268. hadis ve c.4, s.367 ve 368; Sünen-i Beyhakî, c.9, s.71 ve 82. Bu üç hadis, ateşi yaratan Allah Teala'dan başka hiç kimsenin birini ateşle cezalandırmaya hakkı olmadığını anlatmaktadır.

4- Sahih-i Buharî, "istitabeti'l-murtedin" kitabı; Sünen-i Ebu Davud, "hudud" kitabı, "el-hukm-u fi men irtedde" babı.

değildir: Muhsine zinası; cezası, taşlanmaktır. Allah ve Resulü'yle savaşılan kimse; cezası, öldürülmek veya asılmak veya şartları göz önünde bulundurulurken sürgün edilmektir. Birini öldüren kim-
senin cezası idam edilmektir.¹

Fakat buna rağmen, Hilâfet Ekolü uleması, Ebu Bekir'in bu olayda apaçık naslara aykırı hareketini şöyle savunmuşlardır:

Fucae el-Selemî'yi ateşte yakmak, Ebu Bekir'in içtihatla yapmış olduğu bir hatadır; içtihatlarında yanılan onun gibi müçtehitlerin sayısı çoktur!

Halife Ebu Bekir'in içtihatlarından biri de, kelale (varis olacak babası veya çocuğu olmayan kişi ve onun mirasçıları) hakkında ver-diği fetvadır.²

Kur'ân-ı Kerim'in Nisâ Suresi'nin 12. ayetinde kelale hakkında şöyle geçer:

Eğer miras bırakan erkek veya kadının evladı ve ana ba-bası olmayıp bir erkek veya bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir düşer. Bunlardan fazla iseler, üçte bire ortaklırlar.³

176. ayet de ise şöyle geçer:

Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah size ana-babasız ve çocuk-suz kişinin mirası hakkında hükmünü şöyle açıklıyor: Ölen kişinin çocuğu yok, bir kız kardeşi varsa, bıraktığı malın yarısı onundur (kız kardeşinindir). Fakat kendisi, (ölen) kız kardeşinin çocuğu yoksa, onun mirasını (tamamen) alır. Eğer (ölenin) iki kız kardeşi varsa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Ve eğer (varisler) erkek kadın birçok kardeş olursa, erkeğe, iki kadının payı kadar (pay) verilir. Şaşırırsınız diye Allah size (hükmünü) açıklıyor. Allah, her şeyi bilendir.⁴

Ebu Bekir'e kelalenin hükmü sorulunca şöyle cevap verdi:

Ben kendi görüşümü söylüyorum. Doğru çıkarsa Allah'tan ve yanlış çıkacak olsa da benden ve şeytandandır; Allah ve Resulü bundan beridirler. Bence kelale insanın çocuğu ve babasının dışındadır.

1- Sünen-i Beyhakî, c.9, s.71.

2- Kelale için bk. Müfredat-ı Ragıb.

3- Burada icma ve nass "kelale"nin anne tarafından insanın erkek ve kız kardeşi olduğunu vurgulamaktadır. Ayetin tefsiri için tefsir kitaplarına müracaat ediniz.

4- Bu ayette geçen erkek ve kız kardeş bir anne ve babadan veya bir babadandırlar.

Hilafete Ömer geçince, "Ben Ebu Bekir'in söylediği sözü reddetmeye utanıyorum!" dedi.¹ Bir defasında da, "Kelale çocuğu olmayan kimsedir." demiştir.²

Ebu Bekir'in diğer bir içtihadı da büyük annenin mirastan aldığı pay konusundadır. Ebu Bekir'in bu içtihadı, İmam Malik'in *Muvatta*'sında, *Sünen-i Daremî*, *Sünen-i Ebu Davud* ve *Sünen-i İbn Mâce*'de kaydedilmiştir. (Biz Malik'in sözünü naklediyoruz) diyor ki:

Bir büyükanne Ebu Bekir-i Sıddık'ın yanına giderek kendisinin mirastan alacağı pay miktarını sordu. Ebu Bekir, "Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerim'de senin için bir pay belirtilmemiştir. Resulullah'ın sünnetinde de senin hakkında bir şey olduğunu bilmiyorum. Şimdi sen git de ben bunu halktan bir sorayım." dedi ve daha sonra konuyu halka açtı. Bunun üzerine Muğiyre, "Bir büyükanne Resulullah'ın huzuruna geldi de hazret onun için altıda bir verdi." dedi. Ebu Bekir, "Buna bir şahidin var mı?" diye sorunca Muhammed b. Mesleme el-Ensarî ayağa kalkarak Muğiyre gibi tanıklık yaptı. Böylece Ebu Bekir de büyükanne için bu miktarı belirtti...³

İstiab, *Usdu'l-Gabe*, *İsabe* ve özetle Malik'in *Muvatta*'sında Sehl b. Abdurrahman'ın biyografisinde şöyle geçmektedir:

İki büyük anne (anne anne ve baba anne) mirastan paylarına düşeni almak için Ebu Bekir'e müracaat ettiler. Ebu Bekir mirası anne anneye verdi; fakat baba anneye bir şey vermedi.. Abdurrahman b. Sehl, Ebu Bekir'e, "Ey Resululla-h'ın halifesi, sen mirası öyle birine verdin ki, ölecek olursa miras bırakan ondan miras almaz." dedi. Ebu Bekir bunu duyunca miras olan altıda biri o iki kişi arasında bölüştürdü.⁴

Ebu Bekir'in içtihatlarından biri de, Malik b. Nuveyre'nin Halid b. Velid tarafından öldürülmesi ve aynı akşam Halid'in Malik'in eşiyle zina etmesidir! Olay özetle şöyledir:

1- Sünen-i Daremî, c.2, s.365; A'lam'l-Mevkuin -İbn Kayyım-ı Cevziyye-, c.1, s.28; Sünen-i Kubra -Beyhakî-, c.6, s.223.

2- Tefsir-i Kurtubî, c.5, s.77.

3- Muvatta-i Malik, c.2, s.54; Sünen-i Daremî, c.2, s.359; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.38; Sünen-i İbn Mâce, s.910; Bidayetu'l-Muçtehid, c.2, s.278.

4- İstiab, İsabe'nin haşiyesinde, c.2, s.411; Usdu'l-Gabe, c.3, s.229; İsabe, c.2, s.394; Bidayetu'l-Muçtehid, c.2, s.379; Muvatta-i Malik, c.2, s.54.

Ebu Hanzala diye bilinen Malik b. Nuveyre Temimî el-Yerbuî cahiliye döneminde bu kabilenin ileri gelenlerinden sayılmaktaydı.

Malik Müslüman olunca Resulullah (s.a.a) onu kabilesinden zekâtları toplaması için görevlendirdi. Hz. Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra Malik toplamış olduğu zekâtları saklayıp sahiplerine geri vererek şöyle dedi:

Dedim ki: Alın mallarınızı korkmadan
Yarın olacıklardan bir endişe duymadan
Eğer bu din için bir korkutucu çıkarsa
Deriz: Din, Muhammed'in dinidir.¹

Taberî, Abdurrahman b. Ebu Bekir'den şöyle rivayet etmektedir:

Halid b. Velid, Bitah'ta² inince Zırar b. Evzer'i,³ aralarında

Ebu Katade'nin⁴ de bulunduğu ordusundan birkaç kişiyle birlikte bir göreve gönderdi. Onlar da geceleyin Malik'in ordusuna baskın yaptılar. Ebu Katade daha sonraları şöyle diyordu:

Berberimizdekiler, Malik'in kabilesini araya alıp tüm yolları onlara kapayınca Malik'le beraberindekiler kendilerini korumak için silahlandılar. "Biz Müslümanız." dedik. Onlar da, "Biz de Müslümanız." dediler. "Öyleyse neden silahlandınız?" dedik. Onlar, "Ya siz neden silahlanmışsınız?" dediler. Biz, "Eğer gerçekten

1- Mu'cemu's-Şuera -Merzbanî-, s.260, biyografisi için bk. İsa'be, c.3, s.336.

2- Bitah, Esed b. Huzeyme bölgesinde bir nehrin ismidir. bk. Mu'cemu'l-Buldan.

3- Zırar b. Evzer-i Esedî, şair ve cesur bir savaşçıydı. Biyografisi için bk. İsa'be, c.2, s.200-201'de şöyle geçer: Halid'in onu savaşçılarından bir kaçıyla birlikte bir savaş görevine gönderdi. O, geceleyin Beni Esed kabilesine saldırarak orada güzel bir kadını yakaladı. Zırar, yanındakilerden o kadını kendisine bırakmalarını istedi. Onlar da kabul ederek kadını Zırar'a bıraktılar. Zırar o kadımla ilişkide bulduktan sonra yapmış olduğu bu işten pişmanlık duyup olayı Halid'e anlattı. Halid, "Sakıncası yok; ben onu sana helâl ettim!" dedi. Fakat Zırar kabul etmeyerek ısrarla durumu Ömer'e bildirmesini söyledi. Bunun üzerine Halid durumu Ömer'e bildirince Ömer Zırar'ın taşlanması emretti. Fakat Ömer'in mektubu ulaşınca Zırar ölmüştü! Bunun üzerine Halid, "Allah Zırar'ın rezil olmasını istemedi." dedi! Zırar'ın Ebu Cendel'le şarap içen kişilerden olduğu söylenmektedir.

4- Ebu Katade, Haris-i Ensarî-i Hazrecî-i Selemî Uhud savaşı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) diğer savaşlarında bulunmuştur. Ona, "Hz. Resulullah'ın (s.a.a) süvarisi" diyorlardı. Ebu Katade, Hz. Ali'nin (a.s) safında o hazretin tüm savaşlarına katılmıştır. Vefat tarihinde ihtilaf vardır; hicretin 38 veya 40. yılında Kûfe'de mi, yoksa hicretin 54. yılında Medine'de mi, vefat ettiği kesin olarak bilinmemektedir. Biyografisi İstiab, c.1, s.110-111'de, İsa'be'nin haşiyesinde, c.4, s.160-161'de ve İsa'be, c.4, s.157- 158'de geçmiştir.

Müslüman iseniz silahlarınızı bırakın." dedik. Onlar bu önerimizi kabul ederek silahlarını bırakıp namaza durdular. Biz de namaza durduk.¹

İbn Ebi'l-Hadid *Nehcü'l-Belâğa Şerhi*'nde şöyle yazmaktadır:

Malik'le beraberindekiler silahlarını bırakır bırakmaz, Zirrâ'la beraberindekiler onlara saldırarak hepsini bağlayıp Halid'in yanına götürdüler.

İsabe'de ise şöyle geçmektedir:

Halid b. Velid'in gözü Malik'in güzel karısına takıldı; Malik bunu farkedince eşine dönerek, "Beni ölüme verdin!" dedi. Yani "Halid senin için beni öldürecektir." demek istedi.²

Tarih-i Yakubî'de ise şöyle geçer:

Halid'in gözü Malik'in eşine takılınca, ona hayran kaldı; sonra Malik'e dönerek, "Vallahi artık evine dönmeyeceksin; seni öldüreceğim!" dedi.³

Kenzü'l-Ummal'da şöyle kaydedilmiştir:

Halid b. Velid, Malik b. Nuveyre'nin söylediği ve kendisine ulaştırılan bir sözle mürted olduğunu iddia ediyordu. Malik, bu iddiayı reddederek, "Ben Müslümanım ve İslâm'ın hiçbir kuralını değiştirmiş değilim." dedi. Ebu Katade ve Ab-dullah b. Ömer de onun lehine tanıklık yaparak sözlerini o-nayladılar; fakat Halid kabul etmeyerek Malik'i getirtip Zirrâ'a boynunu vurmasını emretti. Daha sonra Halid aynı gece Malik'in eşini (Ümmü Temim) ele geçirdi ve onunla ilişki-de bulundu!⁴

Vefeyatu'l-A'yan, *Fevatu'l-Vefeyat*, *Tarih-u Ebi'l-Fida* ve *İbn Şuh-ne*'de ise şöyle geçmektedir (biz *Vefeyatu'l-A'yan*'dan naklediyoruz):

Olaya tanık olan Abdullah b. Ömer ve Ebu Katade el-En-sarî, Halid b. Velid'le Malik b. Nuveyre hakkında konuşup onu medhettiler. Fakat Halid onların sözünden hoşlanmadı. Bunun üzerine Malik şöyle dedi: "Sen bizi hakkımızda kendisi bir karara varması için Ebu Bekir'e gönder. Sen suçları bizden çok daha büyük olan kişileri Ebu Bekir'e göndermişsin!" Fakat Halid, "Senin boynunu vurmazsam Allah canımı alsın." şeklinde karşılık verdi

1- Tarih-i Taberî, Avrupa basımı, c.1, s.1927 ve 1928.

2- el-İsabe, c.3, s.337.

3- Tarih-i Yakubî, c.2, s.131.

4- Kenzü'l-Ummal, c.3, s.132, birinci baskı.

ve sonra boynunu vurması için onu Zırar'a teslim etti. Bunun üzerine Malik güzel eşine dönerek ona işaret edip Halid'e, "Bu kadın mı beni ölüme verdi?" dedi. Halid, "Hayır; seni mürtet olduğun için Allah öldürüyor." dedi. Malik, "Ben Müslümanım!" dedi. Fakat Halid sabırsızca Zırar'a, "Boynunu vur!" diye bağırınca Zırar'ın kılıcı Malik'in itiraz sesini kesiverdi. Halid daha sonra Malik'in uzun saçlı başını,¹ kazan için destek yapmalarını emretti! Ve aynı akşam Malik'in dul karısı Ümmü Temim'le ilişkide bulundu!²

Ebu Zuheyr es-Sa'dî bu konuda şu beytleri okumuştur:

At koşturan şu süvarilere söyle ki
Malik'ten sonra karanlık gecemiz son bulmayacak
Halid, Malik'in karısına gönül kaptırmıştı eskiden beri
O kadın için acımadan öldürmüştü Malik'i
Böylece Halid şehvet ateşini söndürdü de
Nefsinin yularını elinde bulunduramadı
Halid, Malik'in karısını ele geçirerek sabahlarken
Malik o kadın için kanlar içinde toprağa yığılmıştı.³

Sonra Minhal akrabalarından biriyle Malik b. Nuveyre'nin cenazesinin yanından geçerken bir gömlek çıkarıp Malik'in darağacındaki bedenini onunla kefenleyip defnetti.⁴

Yakubî kendi Tarih'inde şöyle yazmaktadır:

Ebu Katade Ebu Bekir'e giderek olayı rapor etti ve Müslüman olan Malik'i hiçbir suçu yokken öldürdüğü için bir daha Halid'in sancağı altında savaşa gitmeyeceğine dair yemin etti.

Taberi de Abdurrahman b. Ebu Bekir'den naklen şöyle yazmaktadır:

Malik'in Müslüman olduğuna tanıklık edenlerden biri de artık hiçbir savaşta Halid'in yanında yer almamaya yemin eden Ebu Katade'ydi!

Yakubî de yazıyor ki:

1- bk. Vefeyatu'l-A'yan -İbn Hallikan- İbn Vesime'nin biyografisi, c.5, s.66; Vefatu'l-Vefeyat, c.2, s.627; her iki rivayeti İbn Vesime'nin Reddeh'inden nakletmişlerdir. Ve yine Tarih-i Ebu'l-Fida, s.158 ve Tarih-i İbn Şühne, el-Kamil'in haşiyesinde, c.11, s.114.

2- Tarih-i Yakubî, c.2, s.110.

3- Vefeyatu'l-A'yan, c.5, s.67, el-Vefat, c.2, s.626- 627; Tarih-i Ebu'l-Fida, s.158, İbn Şühne, c.11, s.114; Tarih-i İbn Esir'in haşiyesinde.

4- Minhal'ın biyografisi için bk. el-İsabe, c.3, s.478.

Ömer b. Hattab, Ebu Bekir'e, "Ey Resulullah'ın (s.a.a) halifesi! Halid Müslüman bir kişiyi öldürerek aynı gece karısıyla ilişkide bulundu." dedi. Bunun üzerine Ebu Bekir, Halid'i çağırttı. Halid Ebu Bekir'in yanına gelince yapmış olduğu işe, "Ey Resulullah'ın halifesi! Ben tevil (içtihat) ettim;¹ niyetim hayırdı; fakat yanıldım." şeklinde mazeret getirdi.

Vefeyatu'l-A'yan, Tarih-i Ebu'l-Fida, Kenzü'l-Ummal ve diğer kitaplarda şöyle geçer:

Halid b. Velid'in Malik b. Nuveyre ve eşine yaptıklarını Ebu Bekir ve Ömer'e haber verdiklerinde, Ömer, Ebu Bekir'e, "Halid zina etmiştir; onu taşla." dedi. Fakat Ebu Bekir, "Ben onu taşıyamam; o, içtihat etmiş, ama içtihadında yanılmıştır!" karşılığını verdi. Ömer, "O hâlde onu ordunun ko-mutanlığından al." dedi. Ama bu defa da Ebu Bekir, "Ben Allah'ın çekilen kılıcını kınına sokmam." dedi!²

Taberî, Abdurrahman b. Ebu Bekir'den şöyle nakletmektedir:

Malik'le beraberindekilerin ölüm haberi Ömer'e ulaşınca Ebu Bekir'le konuştu ve bu konuşmasında ona, "Bu Allah düşmanı haksız yere Müslüman bir kişiye saldırarak onu öldürmüş ve karısına tacavüz etmiştir." dedi!

Sonunda Ebu Bekir, Halid'in çağrılmasını emretti. Halid Medine'ye gelerek halifenin huzuruna çıktı. Halid, üzerine demir pası konan bir cüppe giymiş, sarıkları arasına İslâm mücahitleri gibi birkaç ok geçirdiği bir emame bırakmıştı. Ömer'in gözü Halid'e takılınca yerinden fırlayarak onun emamesindeki okları çıkarıp öfkeyle dizlerinde kırarak, şöyle dedi:

Riyakâr adam! Bir Müslümanı haksız yere öldürerek karısına tecavüz mü ediyorsun? Vallahi bu suçundan dolayı seni taşıyarak öldüreceğim.

Halid, Ömer'in bu beklenmedik hareketi karşısında hiçbir tepki göstermedi. Çünkü Ebu Bekir'in Ömer'le aynı görüşte olduğuna ve onun sözlerini onaylayacağına emindi. Fakat Ebu Be-

1- Tarih-i Yakubî, c.1, s.132. Daha önce de değindiğimiz gibi "tevil"den maksat, sözcüğün zahiri anlamını bir delile ihtiyacı olan başka bir anlama yorumlamaktır. Bu anlam, Sahih-i Muslim'de, "salatu'l-misafir" kitabında, hadis: 3, c.1, s.478'de Muhammed Fuad Abdulbâki incelemesinde, Ümmü'l-Müminin Aişe'nin hadisinin altında şöyle geçmiştir: Zührî, Urve'den, "O hâlde neden Aişe namazını yolculukta tam olarak kılıyor?" diye sordu. Urve, "O da Osman gibi tevil etmiştir; Osman da Mekke'de namazını tam kılıyordu." şeklinde cevap vermişti.

2- Kenzü'l-Ummal, birinci baskı, c.3, s.132, hadis: 228, diğer kaynaklar önceki sayfalarda geçmişti.

kir'in yanına gidip olayı ona anlatarak yapmış olduğu işten dolayı özür dileyince Ebu Bekir mazeretini kabul ederek bu savaştaki hatasını bağışladı.

Ravi diyor ki:

Halid, Ebu Bekir'in gönlünü aldıktan sonra onun yanından ayrılınca hala mescitte oturmuş olan Ömer'e bağırarak, "Gel bakayım ey Ümmü Şemle'nin oğlu! Ne diyorsun sen?" dedi.

Ebu Bekir'in Halid'i bağışladığını anlayan Ömer bir şey söylemeden doğru kendi evine gitti.

Vefeyatu'l-A'yan ve *Tarih-i Yakub'* de şöyle geçmektedir:

Malik b. Nuveyre'nin kardeşi şair Ebu Nehşel Mutem-mim b. Nuveyre kardeşinin mateminde birçok yürek yakıcı şiirler okumuştur. Bir gün Medine'de Ebu Bekir'in yanına giderek sabah namazını onun arkasında kıldı. Halife namazını bitirince Mutem-mim ayağa kalkarak Ebu Bekir'in yanında durdu; sonra yanına yaslanarak şu beyitleri okudu:

Rüzgar evlerin arkasında ağıt yakınca

Ey Evzer'in oğlu! İyiler iyisi bir kişiyi kana boyadın

Sen (Ebu Bekir) Allah'ın adıyla onu çağırıp sığınak verdin; sözleştin; sonra da ona ihanet edip hile yaptın

Oysa o seni çağıracak olsaydı ihanet etmezdi asla.

Ebu Bekir, "Allah'a yemin ederim ben onu çağırmadım, sığınak vermedim ve ona hile de yapmadım." dedi.

Evet, Malik b. Nuveyre böyle öldürüldü ve Halid onun öldürüldüğü gece eşiyle böyle zina yaptı.

Halid b. Velid, namaz kılan bir Müslümana karşı içtihat ederek onu esir alıp bağlıyor. Sonra da içtihat ederek öldürüyor! Ve peşinden de Malik'in öldürüldüğü gece onun eşiyle evleniyor!!!

İctihat sırası Ebu Bekir'e gelince, o da bu olayda içtihat ederek Halid'i bu çirkin amelinden dolayı tutuklamıyor ve daha sonra yine tevil ve içtihat ederek ona şer'î haddi uygulamayı uygun görmüyor!!

Nihayet bu iki müçtehit sahabe içtihat ettiler de içtihatlarında yanıldılar ve içtihatlarındaki bu yanılmadan dolayı amel defterlerine bir ecir ve sevap yazıldı!!

Fakat sahabe Ömer'in, içtihat ederek Halid'in taşlanması istediği ve bu tevil ve içtihadının da isabetli olduğu için iki ecri vardır!

Ancak bu arada zavallı sahabe ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) memuru Malik b. Nuveyre'nin ordunun baş kumandanı Halid b. Veli-d'in emriyle

esir ve idam edildiği için ne esir edilmesinin bir ecri var ve ne de öldürülmesinin!

c) Halife Ömer'in İçtihatları

Taberî, kendi Tarih'inde, "hicretin yirmi üçüncü yılı olayları" bölümünde Ömer'in siretiyle ilgili şöyle yazmaktadır:

Ömer, İslâm dininde, beytülmalen maaş alanları kabilelerine göre sınıflandırıp bu esas üzerine onlara maaş bağlayan ilk kişidir.

Taberî daha sonra şunları ekliyor:

Ömer b. Hattab gelir ve giderlerin, verilen maşların muhasebesi konusunda diğer Müslümanlarla istişare etti. Ali b. Ebu Talib (a.s), "Her yıl yanında biriken tüm malları hiçbir şey bırakmadan halk arasında bölüştür." buyurdu.

Osman, "Halkı refaha çıkaracak çok miktarda mal biriktiğini görüyorum. Bundan kimlerin yararlanıp, kimlerin mahrum olduğu incelenip kaydedilmezse bu konunun genellik kazanıp diğerlerinin haklarının zayi olmasından endişeleniyorum." dedi.

Velid b. Hişam b. Muğire ise şöyle dedi: Ey müminlerin emiri! Şam'a gittiğimde Şam padişahlarının isim defteri tuttuklarını, savaş için de hazırda bir ordu tuttuklarını gördüm. Sen de öyle yap; malî defterler tut ve savaş için her za-man hazırda bir ordu bulundur.

Ömer, Velid'in sözünü kabul ederek Kureyş'in meşhur soy bilimcilerinden sayılan Akil b. Ebu Talib, Mahreme b. Nevfel ve Cübeyr b. Mut'im'i çağırarak halkı makam ve mevkilerine göre sınıflandırmalarını istedi...¹

İbn Cevzî de Ömer'in rivayet ve siretinde, onun beytülmal ödemelerinde koyduğu kuralları genişçe kaleme alarak haklarda bazılarını diğerlerinden üstün tuttuğuna yer verip şöyle diyor:

O, Abbas b. Abdulmuttalib'e on iki bin dirhem, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) eşlerinden her birine on bin dirhem tayin etmiş,

1- Tarih-i Taberî,, c.2, s.22- 23; Futuhu'l-Buldan, s.549. Fakat isimleri rivayette geçen kişilere gelince, biz onlar arasında Velid b. Hişam b. Muğiyre ismine rastlamadık; onun, biyografisi Usdu'l-Gabe, c.5, s.92 ve Ensabu'l-Kureyş, s.322'de geçen Velid b. Velid b. Muğiyre olduğunu sanıyoruz. Akil b. Ebu Talib, Muaviye'nin hilafeti döneminde vefat etmiştir; biyografisi Usdu'l-Gabe, c.3, s.412'de geçmiştir. Muhrime b. Nevfel-i Kureyşî-i Zührî'nin biyografisi için bk. Usdu'l-Gabe, c.4, s.337. Hicretten elli sene sonra vefat eden Cubeyr b. Mut'im-i Kureyş-i Nevfelî için bk. Usdu'l-Gabe, c.1, s.271.

t.me/caferilikcom

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

fakat Aişe'yi onlardan öne geçirerek ona iki bin dirhem fazla maaş bağlamıştı! Bedir Savaşı'na katılan muhacirlerin her birine beş bin, ensara dört bin dirhem tayin etmişti. Ve yine Bedir Savaşı'na katılanların her birine, hangi kabileden olursa olsun beş bin dirhem bağladığı söylenmiştir. Uhud ve Hudeybiye'ye kadar ondan sonraki savaflara katılanlara dört bin dirhem tayin etmişti. Yine Hz. Resulullah'-tan (s.a.a) sonraki savaflara katılanlara iki bin, bin beş yüz ve bin dirhemden iki yüz dirheme kadar maaş bağlanmasını emretmişti.

Ravi diyor ki, Ömer hayatta olduğu müddetçe maaflar bu şekilde ödeniyordu. Ve yine diyor ki:

Ömer, Bedir Savaşı'na katılan erkeklerin eşlerine beş yüz, Bedir Savaşı'ndan Hudeybiye'ye kadar diğer savaflara katılan savaşçıların eşlerine dört yüz, Hudeybiye'den sonraki savaflara katılan kişilerin eşlerine üç yüz, Kadisiye Savaşı erlerinin eşlerine iki yüz dirhem ve diğer İslâm askerlerinin eşlerine ise eşit olarak maaş bağlamıştı.¹

Fakat *Tarih-i Yakubî*'deki rivayetle, bu rivayetin arasındaki fark şudur:

Ömer Mekke'nin Ebu Süfyan b. Harb ve Muaviye b. Ebu Süfyan gibi Kureys'ten olan ileri gelenlerine beş bin dirhem tayin etmişti.²

Halife Ömer, bağış ve beytülmalden verdiği maafla bu şekilde bazıları diğerlerinden öne geçiriyordu; öyle ki hatta bazıları diğerlerinden altmış kat fazla maaş alıyorlardı; diğer Müslüman kadınların aldığı iki yüz dirhem karşısında Aişe'nin aldığı on iki bin dirhem bunun apaçık bir örneğidir.

Halife Ömer, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine aykırı hareket ederek toplumsal sınıflandırma oluşturdu ve sonuçta bir taraftan havadan gelen servet oluşurken, diğer taraftan da fakirlik ve yoksulluk baş gösterdi ve İslâm toplumunda çalışıp zahmete katlanmaktan kaçan tembel ve refah talep tabaka oluştu.

Sanki Ömer hayatının son günlerinde bu açıdan İslâm toplumunu tehdit eden tehlikeyi fark etmiş olacak ki, Taberî'nin rivayetine göre şöyle demiştir:

1- İbn Ebi'l-Hadid bunu ondan beşinci imada, "lillah-i bilad-i fulan..." babının şerhine ve Şerh-u Nehci'l-Belâğ'a da c.3, s.154'te kaydetmiştir. Bu konu da Futuhu'l-Buldan, s.550-565'de geçmiştir.

2- Tarih-i Yakubî, c.2, s.153.

İşimin sonucunu daha önce bilecek olsaydım, servette eşitliği sağlar, zenginlerin fazla servetlerini fakir ve zavallı muhacirler arasında bölüştürürdüm!¹

Elbette, Ömer'in fakir muhacirleri yoksul ensardan öne geçiren bu arzusunda da ayrımcılık olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir!²

Yine, beytülmalin yıllık bağışlar şeklinde bölüştürülmesinin zararlarından biri de Müslümanların o tarihten itibaren valilerin direkt baskısına maruz olmalarıdır. Çünkü valiler, istedikleri kişiye bağışta bulunur, muhaliflerinin bağışını ise keserlerdi. Osman'ın hilafeti döneminde vuku bulan olaylar veya Ziyad b. Ebih'in³ ya da oğlu Ubeydullah b. Ziyad'ın⁴ Kûfe'de yaptıkları bunun açık bir örneğidir.⁵

1- Tarih-i Taberî, c.5, s.33, Ömer'in sireti babında.

2- Allah Teala'nın emrettiği dışında durup dururken diğerlerinin mallarını zaptetmenin ne anlamı olduğunu anlayamadık!

3- Ziyad b. Ebih; annesi Hars b. Kilde'nin cariyesi ve Taif'in meşhur fahişelerinden Sümeyye idi. Sümeyye fahişelik yoluyla elde ettiği gelirin belli bir kısmını Kilde'ye veriyordu. Hars, Sümeyye'yi Ubeyd ismindeki Rumlu kölesiyle de evlendirmişti. Ebu Süfyan, Taife yaptığı bir yolculukta şarap satıcısı Ebu Meryem'den fahişe bir kadın istedi; o da Sümeyye'yi birkaç günlüğüne ona verdi. Bir süre sonra hicretin birinci yılında Ubeyd'in evinde Ziyad dünyaya geldi; Ubeyd'e nispet verildi. Ziyad daha sonra Basra'da Ebu Musa Eş'arî'nin hizmetine girerek onun katipliğini yaptı. Daha sonra ilerleyerek Rey valisi oldu. İşte bu nedenle Muaviye onu babası Ebu Süfyan'a nispet verdi! Ondan sonra ona Ziyad b. Ebu Süfyan dendi! Muaviye Basra ve Kûfe hükümetini ona bıraktı; fakat halktan Yezid'e biat almaktan sakındığı için hicretin 53 yılında ansızın öldü! bk. Ahadis-u Aişe, s.255- 261.

4- Ubeydullah, yukarıda geçen Ziyad'ın oğludur. Annesi Mercane'dir. Hicretin 28'inde Basra'da dünyaya gelmiştir. Muaviye, babasından sonra hicretin 53'ünde Horasan hükümetini ve hicretin 55'inde ise Basra valiliğini ona vermiştir. Yezid hicretin 60. yılında Kûfe valiliğini de buna ekleyerek onu İmam Hüseyin'i (a.s) öldürmek için görevlendirmiştir. Ubeydullah hicretin 61. yılında İmam Hüseyin (a.s) ve Ehlibeyt'ini şehit etmiş, hicretin 76. yılında ise Muhtar'ın ordusunun kumandanı İbrahim b. Eşter tarafından öldürülmüştür. bk. Fihrist-i Taberî, s.366.

5- bk. Ahadis-u Ümmi'l-Müminin Aişe kitabı, Asru's-Suhriyye ve Osman'ın sireti babı.

- 5 -

HUMUS KONUSUNDA EBU BEKİR VE ÖMER'İN İCTİHADI

Daha önce de dediğimiz gibi, Ebu Bekir ve Ömer'in içtihatlarından biri de Ehlibeyt'e ait olan humusu almalarıdır; özellikle Re-sulullah'ın (s.a.a) kızı Fatımatü'z-Zehra'nın (s.a) hakkını engellemeleridir. Bu konudaki içtihatlarını daha iyi anlamak için aşağıdaki konuları incelememiz gerekir.

İlk iki halifenin genel olarak humus konusunda ve özellikle Hz. Re-sulullah'ın (s.a.a) kızının hakkıyla ilgili içtihatlarını kolay bir şekilde inceleyebilmek için önce zekât, sadaka, fey, safiy, enfal, ganimet ve humus terimlerinin lügat ve şeriattaki anlamlarını inceleyecek, daha sonra humus konusu ve Resulullah'ın (s.a.a) döneminde kızı Fatımatü'z-Zehra'nın (s.a) hakkını ele alacağız.

1- Zekât

a) Zekât, lügatte olgunlaşmak, temizlik, bereket ve övgü anlamına gelmiştir.¹ "Zeka'z-zer" yani, mahsül olgunlaştı; yetişti.² Allah Teala şöyle buyuruyor:

"Eyyüha ezkâ taâmen" Yani: Hangi yiyecek daha temizse...³

İmam Muhammed Bâkır (a.s), "Zekâtü'l-arz yubsuha" buyurmuştur. Yani yerin temizlenmesi kurumasıyla olur."⁴ Veya Emirü'l-Müminin Ali (a.s), "el-İlmu yezkû ale'l-infak=*İlim diğerlerine öğretmekle artar.*" buyurmuştur.⁵ Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Ellezîne yuzekkûne enfusehum;" yani, **kendilerini övenler...**⁶

1- Nihayetu'l-Lügat, -İbn Esir "zeka" sözcüğü.

2- Müfredat-ı Ragıb, "zeka" sözcüğü.

3- Kehf, 19.

4- Nihayetu'l-Lügat, -İbn Esir- "zeka" sözcüğü.

5- Nehcü'l-Belâğa, hikmetli sözler: 147.

6- Nisâ, 49.

b) Zekât şeriatında, kişinin kendi malındaki Allah Teala'nın hakkını verilmesi gerekenlere vermesine denir; buna, bu ismin verilmesinin nedeni ise, bununla kişinin malına bereket gelmesi, kendini yetiştirmesi, hayır ve bereket veya bunların tümü umulduğu içindir. Çünkü bunların tümü, yani dünya ve ahiret hayırını zekâtta vardır.

"Zekka" cümlesi, "Malının zekâtını verdi." anlamına gelir ¹

Lügatçilerin, "zekât"ın anlamı ile ilgili olarak kaydettikleri özetle bundan ibarettir.²

2- Sadaka

Ragıp İsfahanî kendi *Müfredat*'ında şöyle yazıyor:

İnsanın, Allah rızası için kendi malından ayırıp verdiği şeye sadaka denir. Bu aynen zekât gibidir; fakat sadaka, insanın kendi isteğiyle yaptığı müstehap bir ameldir; oysa zekât, farz bir ameldir.³

Tabersî, *Mecmau'l-Beyan* adlı tefsirinde şöyle yazıyor:

Zekâtla sadakanın arasındaki fark şudur: Zekât farz bir ameldir; fakat sadaka farz olabileceği gibi müstehap da olabilir.⁴

Gördüğümüz gibi zekât farz bir anlam içerip yüce Allah'ın insanın malındaki hakkı göz önünde bulundurulurken, sadakada Allah rızası için ve kurbet (Allah'a yakınlık) kastıyla yapılan mal bağıışı esas alınmıştır. Kimi zaman sadakada, muhtaç insana lütuf ve acıma duygusu da esas alınır; nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Yusuf'un (a.s) kardeşlerinin şöyle dediği geçer:

Bize merhamet ederek bağışta bulun.⁵

Zekâtta, farz olma veya Allah Teala'nın maldaki hakkı göz önünde bulundurulmasından dolayı bu sözcük, her türlü farz sadaka, humus ve Allah Teala'nın malla ilgili farz kıldığı her şeyi kapsar nitelikte kullanılır.

1- bk. Müfredat-ı Ragıb, "zeka" sözcüğü.

2- Biz bu konuda ve yine ileride karşılaşacağınız ıstıhlalarda Müfredat-ı Ragıb'a, İbn Esir'in Nihayetu'l-Lügat'ına, İbn Menzur'un Lisanu'l-Arab'ına, Kamus ve şerhine ve bunların dışında Tefsir-i Kurtubî ve Tefsir-i Tabersî gibi Kur'ân-ı Kerim tefsirlerine müracaat ettik.

3- Ferheng-i Lügat, "sadaka" sözcüğü.

4- Mecmau'l-Beyan, Tabersî, c.1, s.384, Bakara Suresi'nin 272. ayetinin tefsirinde.

5- Yusuf, 88.

Bunun en açık delili, Resulullah'ın (s.a.a) Him-yer padişahlarına yazdığı mektubundaki şu sözüdür:

Ve ateytumu'z-zekâte mine'l-meğanimi humsellahi ve sehme'n-Nebiyyi ve safiyyehu ve ma ketebellahu ale'l-mu'mi-nine mine's-sadaka. (Zekâti yani elde ettiklerinizden Allah'a ait humusu, Peygamber'in ve onun kendine has kıldığı payı ve Allah'ın müminlere farz kıldığı sadakayı ödediniz).¹

Resulullah'ın (s.a.a) sözünde geçen "min" (=den) edatı zekâtın şu kısımlarını beyan etmektedir:

- 1- Elde ettiklerinizden Allah'a ait humus.
- 2- Hz. Peygamber (s.a.a) ve onun kendine has kıldığı pay.
- 3- Yüce Allah'ın müminlere farz kıldığı sadaka yani farz sadaka.

Kısacası farz sadaka zekâtın kısımlarından sayılmıştır. Allah Teala da sadakanın sekiz yerde harcanmasını buyurmuştur:

Sadakalar, Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, düşkünlere, onlar üzerinde (toplamaya) çalışan memurlara, kalpleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, kölelik altında bulunanlara, zarar görmüşlere, Allah yoluna ve yolda kalmış olana mahsustur. Allah bilendir, hikmet sahibidir.²

Zekât Kur'ân-ı Kerim'in hiçbir yerinde tek başına geçmemiş, yirmi beş ayette namazla birlikte söz konusu edilmiştir.³ Ve Allah Teala'nın buyruğunda ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sözünde nerede "zekât" sözcüğü "namaz"la birlikte geçmişse genel olarak yüce Allah'ın maldaki hakkı kastedilmiştir. Farz sadaka olan nisap haddine varmış altın ve gümüş, hayvanlar ve ürünler ve yine humus denilen insanın kazançtan elde ettiği Allah'ın hakkı veya Allah Tea-la'nın bunların dışındaki hakkı bu cümledendir.

Bu sözcük yüce Allah ve Resulü'nün (s.a.a) sözünde "humus" sözcüğüyle birlikte geçtiğinde, maksat sadece farz sadakalardır. Ko-yunun veya altınla gümüşün zekâtı gibi zekât kısımlarının biriyle ilgili olarak söz konusu edildiğinde, yine maksat o şeylere ait farz sadakalardır.

Hadislerde, sadakayı toplama memuruna "muzakkî" değil, "mutsaddık"⁴ denilmektedir. Sadaka verenlere de "muzekkî" veya "mutesaddık"¹ denilmektedir.

1- Bu mektubun kaynaklarını ileride zikredeceğiz.

2- Tevbe, 60.

3- el-Mu'cemu'l-Mufehrist Li-Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim, "zekât" sözcüğü.

4- Müfredat-ı Ragıb, "sadaka" sözcüğü, Nihayetu'l-Lügat, İbn Esir ve Lisanu'l-Arab, İbn Menzur.

Haşimoğulları'na haram olan, sadakadır; zekât değil.² Müslim, bu konuyu farketmemiş olacak ki kendi Sahih'inde "*Resulullah (s.a.a) ve Ehlibeyt'ine zekâtın haram oluşu...*" diye bir bölüm açmıştır!³ Oysa kendisi, kitabının sekizinci bölümünde onlara zekâtın değil, açıkça sadakanın haram olduğunu bildiren birtakım hadisler rivayet etmiştir.

Dolayısıyla, Kur'ân-ı Kerim'de, "**Namazı kılın ve zekâtı verin.**"⁴ şeklinde geçen ayetlerde birincisi, günlük namazlar ve ayat namazı gibi diğer namazlar emredilmiştir, ikincisi, ister farz sadakalar olsun, ister humus ve benzerleri, mallardaki Allah Teala'ya ait bütün hakların ödenmesi emredilmiştir.

Ve yine Resulullah'tan (s.a.a) nakledilen, "*Malının zekâtını ödersen üzerinde olan sorumluluğu yerine getirmiş olursun.*"⁵ sözünden de aynı şey kastedilmiştir. Allah Teala'ya ait senin mallarında olan tüm hakları ödersen, borcunu ödemiş ve vazifesini yerine getirmiş olursun deniliyor. Hz. Resulullah'tan (s.a.a) nakledilen, "*Kim bir malı kullanırsa üzerinden bir yıl geçinceye kadar onun zekâtı yoktur.*"⁶ hadisinden de maksat budur. Yani yüce Allah'a ait o malda bir hak söz konusu değildir. Ehlibeyt İmamları'ndan rivayet edilen hadislerde ise şöyle geçer:

Mallardaki hak zekâttır.⁷

Bu konunun halka gizli kalmasının nedeni, halifelerin Hz. Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra humus mevzusunu ortadan kaldırmaları ve amelde de zekâtın sadakadan başka bir örneği kalmamış olması olabilir. Ve böylece tedricen humus konusu unutulmuş; öyle ki, son zamanlarda "zekât" sözcüğünden sadaka anlamından başka bir şey akla gelmez.

1- Allah Teala buyuruyor ki: "**Musaddikin ve mutesaddikat (sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar.)**" (Hadid, 18) "**Mutesaddikin ve mutesaddikat (sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar)**" (Ahzab, 35) Sahih-i Müslim, "zekât" bölümleri, c.3, s.172; Sünen-i Ebu Davud, c.1, s.202 ve Tirmizî, c.3, s.172.

2- Bunun açıklamasına ileride değineceğiz.

3- Sahih-i Müslim, c.3, s.117.

4- Mu'cemu'l-Mufehrist Li-Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim, "zekât" sözcüğü.

5- Sünen-i Tirmizî, c.3, s.97, "Mâ Câne İza Eddeyte'z-Zekâte Fe Kad Kazey-te Mâ Aleyk" babı.

6- Sünen-i Tirmizî, c.3, s.125, "Mâ Câne Lâ Zekât-e Ala'l-Mali'l-Mustefad Hatta Yehule Aleyhi'l-Havl" babı.

7- Usul-i Kâfi, c.2, s.19-20; Tefsir-i Ayyaşî, c.1, s.252; Biharu'l-Envar, c.68, s.337 ve 389.

3- Fey

Fey, lügatte dönüş anlamına gelir. Güneşin insanın başının üstünden batıya doğru kaymasından sonra gölgenin tekrar uzamaya başlamasına "fey" denir. Şeriatta ise, *Lisanu'l-Arab*'da geçtiğine göre, savaşmadan kâfirlerden alınan mallara denir. Ve yine savaş olmadan Allah Teala'nın dindarlara bağışladığı muhaliflerinin mallarına da "fey" denmektedir. Savaşmadan elde edilen mallar, ister vatanlarından çıkarak Müslümanlara verdikleri mallar olsun, ister canlarını korumak için cizye olarak ödedikleri mallar olsun, tümü "fey" kapsamına girer.¹

Allah Teala Haşr Suresi'nde şöyle buyurmaktadır:

Allah'ın, o kent halkından, Elçisine verdiği ganimetler, Allah'a, Elçisine, (ona) akraba olanlara, yetimlere, yoksullara ve (yolda kalan) yolcuya aittir.²

Bu ayet-i kerime ve Haşr Suresi'nin tamamı Benî Nezir kabilesi hakkında nazil olmuştur. Benî Nezir Yahudileri Resulullah (s.a.a) ile anlaşmalarını bozup hileyle, evin damından, ashabından on kişiyle birlikte duvara yaslanarak oturmuş müzakere etmekte olan Hazret'in üzerine taş yuvarlayarak onu öldürmek isteyince vahiy gelerek onların hilesini ifşa etti. Bunun üzerine Resulullah (s.a.a) acele bir işi varmış gibi oradan ayrılarak direkt Medine'ye döndü. Dönüşü gecikince, ashab Hazret'in dönüşünden ümit keserek kalkıp Medine'de Resulullah'a (s.a.a) ulaştılar. Daha sonra Resulullah (s.a.a) birini Yahudilere göndererek onlara yapmaya yeltendikleri hileyi haber verdi ve hepsinin Medine'den çıkıp gitmelerini emretti.

Fakat Benî Nezir kabul etmeyerek kapıyı kapatarak kalelerinde kaldılar. İslâm ordusu on beş gün boyunca onları kuşattı; nihayet sonunda Hazret'in emrine uymak zorunda kaldılar ve yanlarına silah almaksızın bir deve yükü eşya ve yaşam gereçlerini alıp gitmelerine izin verildi.

Böylece Benî Nezir kabilesi altı yüz deve yüküyle kaleden çıkıp Hayber ve diğer yerlere göçtüler ve Allah Teala onların geri bıraktıkları tüm silah, tarla ve hurmalıkları Resulullah'a (s.a.a) has kıldı. Bunun üzerine Ömer ona dönerek, "Bu ganimetlerin humusunu alarak geri kalanını Müslümanlar arasında bölüştürmeyecek misin?" dedi. Hz. Resulullah (s.a.a), şöyle buyurdu:

1- *Lisanu'l-Arab*, "el-Fey" sözcüğü.

2- Haşr, 7.

Allah Teala'nın bana has kıldığı ve diğer Müslümanları mahrum ettiği şeyi "**Allah'ın elçisine verdiği şey**" gereğince bölüştürmeyeceğim.

Vakidî ve diğerleri şöyle yazmaktalar:

Hz. Resulullah (s.a.a), Benî Nezir'den ele geçirdiği kendine has olan malları ailesine infak ediyor ve ondan istediği kişiye bağışlıyor, istemediğine de bir şey vermiyordu. Benî Nezir'in mallarının idaresini kendisinin azad ettiği kölesi olan Ebu Rafi'e¹ bıraktı.²

4- Safi

Çoğulu "safaya" olan "safi" sözcüğü, cahiliye döneminde, ordu komutanının, düşmandan ele geçirilen mallardan, ordu arasında bölüştürülmeden önce kendisine aldığı mallara denirdi. Fakat İslâm'ın zuhurundan sonra, humustan Hz. Peygamber'in payına düşen dışında, diğer Müslümanlara ait olmayıp Hazret'in şahsına has olan menkul ve gayri-menkul arazi, ev ve diğer eşyalara dendi.³

Ebu Davud, kendi *Sünen*'inde⁴ Ömer b. Hattab'tan şöyle nakletmektedir:

a) Hz. Resulullah'ın (s.a.a) üç safisi vardı: Nadiroğulları, Hay-ber ve Fedek...

b) Diğer bir rivayette ise şöyle geçer:

Yüce Allah, Hz. Resulullah'a (s.a.a), hiç kimseye vermediği bir özellik vermiş ve buyurmuştur ki:

Allah'ın onlardan Elçisine verdiği ganimetlere gelince, siz (onu elde etmek için) onun üzerine ne at, ne de deve sürdünüz. Fakat Allah, elçilerini, dilediği kimselerin üzerine salar (onlara üstün getirir). Allah her şeye kadirdir.⁵

1- Ebu Rafi'; ismi İbrahim veya Salih'tir. Kıbtî bir köleydi. Hz. Resulullah'ın (s.a.a) amcası Abbas onu Hz. Resulullah'a (s.a.a) bağışlamış, o da onu azat etmiş ve azat ettiği Selmî ismindeki cariyesini onunla evlendirmişti. Ebu Rafi', Mekke'de iman getirmiş, Uhud Savaşı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) diğer savaşlarına katılmıştır. Oğlu Rafi', Ali'nin (a.s) kâtibiydi. Ebu Rafi' Osman'ın hilafeti döneminde veya ondan sonra vefat etti. bk. Usdu'l-Gabe, c.1, s.41 ve 77.

2- Nadiroğulları ile ilgili kaydettiklerimizi Vakidî'nin el-Meğazî (s.363-378) adlı eserinden ve onu özetle nakleden Mukrizî'nin İmtau'l-Esma'sından (s.178-182) ve yine Tefsir-i Taberî'nin bu ayetle ilgili açıklamasından aldık.

3- Nihayetu'l-Lügat, İbn Esir.

4- Sünen-i Ebu Davud, "Fi Safaya Resulullah Min Kitabi'l-Havaric" babı, c.3, s.141; Emval, Ebu Ubeyd, s.9.

5- Haşr, 6.

Benî Nezir'in mallarını Resulullah'a (s.a.a) has kılan da Allah Teala'ydı.

c) Başka bir rivayette, yukarıdaki ayetten sonra şöyle geçmektedir:

Bunlar, yani Arap kasabaları olan Fedek, falan ve filan yerler Hz. Resulullah'a (s.a.a) has yerlerdendir.

Ebu Davud, Zuhri'den şöyle rivayet etmektedir:

Resulullah (s.a.a) diğer kasabaları kuşattığı hâlde kendisine sulh önerisinde bulunan Fedek halkıyla anlaşta ve "**Allah'ın onlardan Elçisine verdiği ganimetlere gelince, siz (onu elde etmek için) onun üzerine ne at, ne de deve sürdünüz...**" ayetini okudu. Bu ayette savaşmadan ele geçirilen ganimetler kastedilmiştir.

Ravi diyor ki: Benî Nezir ganimetleri, Müslümanlar onu ele geçirmek için at koşturmayıp deve sürmedikleri, savaşılıp ve kan dökülmeden tasarruf edildiği için Hz. Resulullah'a (s.a.a) has yerlerden sayıldı.

Bu açıklamalarımızdan İbn Esir gibi bir araştırmacının *Nihaye-tu'l-Lügat* adlı eserinde, "safa" sözcüğü hakkında dediklerinin yanlış olduğu anlaşılıyor. O şöyle diyor:

"Safa", ordu komutanının elde edilen ganimet bölüştürülmeden önce ondan kendine aldığı şeydir ve buna "safiyye" denmektedir; onun çoğulu "safaya"dır. Bunun en açık örneği Aişe'nin sözüdür. Aişe diyor ki: "Safiyye (r.a) Resulullah'a (s.a.a) has olan şeylerdendi." Yani Hayber ganimetlerinden sayılan Huyey kızı Safiyye'yi Resulullah (s.a.a) kendisi için seçmiştir. "Safiy ve safaya" rivayetlerde çok geçmiştir.

Ve yine diyor ki:

Rivayette şöyle geçiyor: "Ali ile Abbas, Allah Teala'nın Benî Nezir mallarından Hz. Peygamber'e has kıldığı safiler hakkında tartışarak Ömer'in yanına gittiler." İbn Esir burada bu sözcüğün anlamını inceleyerek, "savafi", sahipleri başka bir yere göçen veya mirasçı bırakmadan ölen emlak ve yerlere denir; bunun tekili ise "safiyye"dir. Ezherî ise şöyle diyor: "Savafi" ordu komutanının kendi yakınlarına has kıldığı mallara denir.

Ezherî ve İbn Esir'den sonra gelen lügatçiler bu konuları onlardan alarak lügat kitaplarında kaydetmişlerdir; örneğin İbn Men-zur'un, *Lisanu'l-Arab* kitabının "safa" maddesinde bunun aynısı geçmektedir.

Bu lügatçıların sözleri özet olarak şöyledir:

Çoğulu "safaya" olan "safi", ordu komutanının savaş ganimetlerinden kendisine aldığı gayrimenkul mallara denir. Çoğulu

"savafî" olan "safîye" sözcüğü ise, sultanın kendine has kıldığı arazi ve mallara denir.

Nasıl oluyor bu iş anlayamadım; oysa Ömer'in, Fedek, Hayber ve diğer Arap kasabalarını Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kendisine has olan "safaya"sı olarak tanıttığını gördük?!

Ve görüyoruz ki Ebu Davud¹ (öl: 275 hicrî) kendi Sünen'inde "Resulullah'ın (s.a.a) Safileri" diye bir bölüm açmış ve orada Ömer ve diğerlerinin değindikleri, Resulullah'ın (s.a.a) kasabalarından bahsetmiştir.

Ve yine görüyoruz ki, bu taksim, hicretin 370. yılında veya Ebu Davud'dan yaklaşık bir asır sonra ölen Ezherî'den² kaynaklanmıştır. Şayet o da bu algılamayı kendi zamanının örfünden ve özellikle uzun yıllar boyunca ellerinde esir olup sözlerinden yararlandığı Karmatilerden almış olabilir.

Kısacası; tekili "safî" olan "safaya", Ebu Davud'un dönemine kadar Hz. Resulullah'a (s.a.a) has olan eşya, mülk ve her türlü mal varlığına deniyordu.

5- Enfal

Enfal, "nefel" in çoğulu olup lügatte bağış anlamındadır. "Nefl" ise fazlalık ve farz olan miktarın fazlası demektir.

İslâm dininde "enfal" sözcüğü ilk olarak Enfal Suresi'nde, şu şekilde geçmiştir:

Sana enfalden (savaş ganimetleri) sorarlar; de ki: Ganimetler, Allah'ın ve Elçi(si)nindir. Siz, (gerçekten) inanan insanlar iseniz, Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah'a ve Elçisine itaat edin!³

Bu surenin nüzul sebebi şudur: Müslümanlar, hicretin ikinci yılında büyük önderleri Hz. Muhammed'in (s.a.a) bayrağı altında Bedir Savaşı'na katıldılar ve bu savaşta Kureyşlere karşı büyük galibiyetlerinden sonra düşmanla savaştan elde ettikleri ganimet hak-kında birkaç gruba

1- Sünen kitabının yazarı, Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as-i Sistanî şöyle diyor: "Hz. Resulullah'tan (s.a.a) beş yüz bin hadis yazdım; bunların arasından sahih veya sahih derecesine yakın olan 4800'ünü seçerek Sünen kitabında kaydettim." Ebu Davud, Basra'da vefat etmiştir.

2- Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezherî-i Herevî-i Şafî-i Lugavî, Karmatilere esir düşmüş ve yıllarca çöllerde onlarla birlikte yaşamış, onların konuşma ve sözlerinden oldukça fazla yararlanmıştır. "Tehzib" onun telif eserlerinden biridir. "Savafî" sözcüğünde, Karmatilerin savaş ve yağmalama konusundaki konuşma ve sözlerinden yararlanmış olabilir. Eğer böyleyse bu tanımlı şer'î bir terim olarak kabul edip hadisi ona göre yorumlayamayız.

3- Enfal, 1.

ayrılarak ihtilafa düştüler. Bunun üzerine hakemlik yapması için Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna gidince En-fal Suresi'nin ilk ayetleri nazil oldu: "**Sana enfalden (savaş ganimetleri) sorarlar...**"

Sire-i İbn Hişam, Tarih-i Taberî, Sünen-i Ebu Davud'da¹ ve diğer kaynaklarda şöyle geçmiştir (biz *İbn Hişam*'dan naklediyoruz):

Resulullah (s.a.a), ordusuna elde ettikleri ganimetleri bir araya toplamalarını emretti. Ordu itaat etti; fakat onların kime verilmesi gerektiği konusunda ihtilafa düştüler.

Onları toplayanlar, "Ganimetler bizimdir!" diyorlardı. Savaş meydanında düşmanla karşılaşmış savaşımlar, "Biz olmasaydık siz bu ganimetleri toplayamazdınız. Savaşarak onları meşgul eden ve sizinle uğraşmamalarını sağlayan bizdik. Siz bizim sayemizde bunları elde ettiniz. O hâlde bu ganimetler bize aittir!" diyorlardı. Fakat düşmanın Resulullah'a (s.a.a) yaklaşmasından endişelenerek Hazret'i korumaya alanlar da, "Sizler bu ganimetleri almaya bizden daha layık değilsiniz; çünkü biz Allah'ın karşımızda açtığı düşmanla savaşabilir ve onların sahipsiz kalan mallarını rahat bir şekilde ele geçirebilirdik. Fakat düşmanın Resulullah'a (s.a.a) saldırmamasından endişelenerek bu işi yapmayı Hazret'i korumaya aldık; o hâlde sizlerin bu ganimetleri ele geçirmek için bizden üstün bir yanınız yoktur." diyorlardı.

Ubade b. Samit² şöyle rivayet etmiştir:

Enfal Suresi, biz Bedir savaşçıları hakkında nazil olmuştur. Biz bu savaşın ganimetleri konusunda şiddetli bir ihtilafa düşüp çirkin davranışlar sergileyince yüce Allah onları bizden alıp Resulullah'a (s.a.a) verdi. Sonunda o onları eşit olarak aramızda bölüştürdü.

Ebu Useyd el-Saidî'den³ şöyle rivayet edilmiştir:

Ben Bedir Savaşı'nda, kendisine "sınır bekçisi" denilen Benî Aiz el-Mahzumî'nin⁴ kılıcını ganimet aldım. Fakat Resulullah

1- Sünen-i Ebu Davud, c.3, s.9, "Cihad" kitabı, "Nefl" babı.

2- Ubade b. Samit, Ebu'l-Velid Ensarî el-Hazrecî, Birinci Akabe, İkinci Akabe ve Resulullah'ın (s.a.a) tüm savaşlarına katılmıştır. O, ensarın ileri gelenlerinden, güvenirlilerinden ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) döneminde Kur'ân hafızlarından biriydi. Ubade hicretin 32. veya 45. yılında Ramle veya Beytul-mukaddes'te vefat etmiştir. Usdu'l-Gabe, c.3, s.107.

3- Ebu Useyd, Malik b. Rabia-i Ensari-i Hazrecî, Bedir'e ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) diğer savaşlarına katılmıştır. Hicretin 60'ıncı yılında mı yoksa 65'inci yılında mı vefat ettiğinde ihtilaf vardır. Usdu'l-Gabe, c.4, s.279.

4- Benî Aiz b. Abdullah b. Ömer b. Mahzum Kureyş'ten olup soyları Mus'-ab b. Zuheyr'in Nesebu'l-Kureyş adlı eserinde, s.299'da kaydedilmiştir.

(s.a.a), herkesin aldığı ganimeti vermesini emredince, bende ileri çıkararak o kılıcı ganimetler arasına bıraktım.

İbn Hişam daha sonra şöyle devam ediyor:

Resulullah (s.a.a) Bedir Savaşı'nın müşrik esirleriyle birlikte Medine'ye döndü. Safra boğazından¹ geçince, bir tepeye inerek orada, müşriklerle savaşta Allah Teala'nın Müslümanlara verdiği ganimetleri Müslümanlar arasında eşit olarak bölüştürdü.²

Buraya kadar söylenenlerden, yüce Allah'ın bu ayette "enfal" sözcüğünü kullanırken onun lügat anlamı olan bağış anlamını kastettiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki: Savaşta düşmandan elde ettiğiniz malları cahiliye örf ve kuralları (yağmalama) gereğince sahiplenemezsiniz; bunların tümü Allah'ın bağışları olup Allah ve Resulü'nündür ve onları kendi görüşüne göre kullanması için Resulullah'a (s.a.a) vermeniz gerekir.

Ayrıca buradan, Ehlibeyt hadislerinde "enfal" sözcüğünün nerede kullanıldığını da anlıyoruz: "Enfal, savaş meydanında, savaşın kan dökmeden elde edilen şeyler ve sahipleri savaşmadan terk ettikleri yerler, baskı uygulamadan elde edilen padişahların emlak ve arazileri ve yine kamışlıklar, meşelikler, çöller, bayındırlaşmayan ölü zemin ve benzeri yerlerdir."³ Çünkü bunların tümü Allah Teala'nın Peygamber'e ve ondan sonra da ondan sonraki Ehlibeyt İmamı'na bağışlarıdır. Böyle bir kullanımla, İslâm dinine ve Ehlibeyt İmamı'na göre enfal, yukarıda tırnak içinde açıkladığımız şeye denmektedir.

6- Ganimet ve Mağnem

Ganimet ve mağnemin anlamı, cahiliye döneminden sonra iki defa değişikliğe uğradı: Biri İslâm yasamasında ve diğeri ise Müslümanlar tarafından. Öyle ki bu iki sözcük Müslümanlar açısından yağma ve savaşla aynı anlama geldi. Şöyle ki:

Örneğin dili Arapça olan bir kişi, "selebehu selben" dediğinde, savaşta kişiyi soyarak onun elbise, silah, binek ve beraberinde olan her şeyi aldığını kastetmektedir. Bunun çoğulu da "eslab"dır.

"Harebehu harben" dediğinde ise, sahip olduğu her şeyi aldığı ve ona bir şey bırakmadığını kastetmektedir. Huribe'r-ricalu malehu" dediğinde ise, sahip olduğu her şeyin yağmalandığı anlamına gelir. İsm-i

1- Safra, Bedir ve Safra vadisinde yer almıştır. Mu'cemu'l-Buldan.

2- Sire-i İbn Hişam, c.2, s.283-286 ve Tefsir-i Taberî'de ayetin tefsiri ve diğer kaynaklar.

3- Biharul-Envar, Meclisî, "Humus" kitabı, "Enfal" babı, c.96, s.204-214, yeni baskı.

mef'ulü "mehrub", sıfat-ı müşebbehesi "harîb", çoğulu ise "har-ba ve hurebâ" kalıbında gelir. Yağmalanan mala, "harîbet" denir. "Ahaztu harîbetehu", kişinin yaşamasında etken olan ve yaşamının bağlı olduğu malları aldım anlamında kullanılır. "Ahrebehu" ise, düşmanın malını almak için yol gösterdim anlamına gelir.

"Nehebehu ve nehibehu" bir mal birinden zorla alındığı zaman kullanılır. "Nehb, nuhba ve nehîba", malı zorla almak demektir. Çoğulu, "nihab ve nuhûb"tur. Bu kelimenin anlamı da baskın ve yağmanın bir çeşididir. "Enhabe ırzahu ve malehu", malını ve namusunu istediğine mubah kıldı anlamına gelir.

Yukarıda geçen sözcükler lügat kitaplarında¹ bu şekilde açıklanmış, hadis ve siretlerde de bu anlamda kullanılmış ve sahabe tarafından da aşağıdaki şekilde kullanılmıştır:

a) Hadiste Selb, Nehb ve Harb Sözcüklerinin Kullanımı

Hadiste şöyle geçmiştir:

"Men katele katilen fe-lehu selebuh." Yani, öldürülenin beraberindeki malları almak onu öldürene düşer.²

Resulullah (s.a.a) kendisinden Medine'de şarkı söylemek için izin isteyen bir şarkıcıya, "Ve ahleltu selebeke nuhbeten li-fityani ehli'l-Medine." Yani, *Medine gençlerine tüm mal varlığını yağmalamaları için izin veriyorum.*" buyurdu.³

b) Sirette Selb, Nehb ve Harb Sözcüklerinin Kullanımı

Hz. Resulullah (s.a.a), Huneyn Savaşı'nda Ebu Süfyan b. Harb,⁴ Safvan b. Ümeyye,⁵ Uyeyne b. Hisn,¹ Akra b. Habis'e² yüz deve ve Abbas b. Mirdas'a³ daha az verince Abbas itirazını şu beyitlerle dile getirdi:

1- Örneğin: Sihah-i Cevherî, Nihayetu'l-Lügat, İbn Esir, Lisanu'l-Arab, İbn Menzur, Kamus ve Şerhi.

2- Sünen-i Daremi, c.2, s.229, "Siret" kitabı, "Men Katele Katilen Fe Lehu Selbeh" babı; Müsned-i Ahmed, c.5, s.295 ve 306 ve 312; Sünen-i Ebu Davud, "Cihad" kitabı, c.2, s.3; Sünen-i Ebu Davud, "Fi's-Selb Yu'te'l-Katil" babı, c.2, s.13.

3- Sünen-i İbn Mâce, "Hudud" kitabı, hadis: 2613.

4- Ebu Süfyan b. Harb, Uhud, Hendek ve diğer yerlerde Hz. Resulullah'a (s.a.a) karşı savaştı ve Mekke'nin fethinden sonra görünüşte Müslüman oldu ve hicretin 31. yılında öldü.

5- Safvan b. Ümeyye-i Kureyşî Osman veya Muaviye'nin döneminde Mekke'de öldü.

(E'tec'elu nehbi ve nehbe'l-Ubeyd
Beyne Uyeynet-i ve'lakra')
Ganimetten benimle Ubeyd'in payını
Uyeyne ve Ekra'dan az mı yapıyorsun?!

Yine Kureyş Bedir Savaşı'nda diyordu ki: "Uhrucu ila hirabi-kum", yani düşmanın mal varlığını ele geçirmek için ileri!⁴

Veya Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

"Ve in kaadu kaedu mevturîne mehrubîn." Yani; Eğer oturacak olursanız varınızı yoğunuzu kaybedersiniz.⁵

Veya Ömer'in şu sözü gibi:

"İyyakum ve'd-deyn. Fe-inne evvelehu hemmun ve ahirehe harbun." Yani, "Borç almaktan sakının; çünkü onun başı üzücü ve sonu ise zavalılıktır."⁶

Ve sahabe dönemi tarihinde ise şöyle geçmiştir: Muaviye, Şam sınırları dışındaki Müslüman bölgelere saldırmak için görevlendirdiği Süfyan b. Avf el-Gamidî'ye⁷ şöyle tavsiyede bulundu:

Seninle aynı görüşte olmadığını gördüğün herkesi öldür, yolun üzerindeki şehirlerin sakinlerinin tüm mallarını yağmala (ve ihribi'l-emval); çünkü mallarını yağmalamak onları öldürmek gibi yürek yakıcıdır.⁸

Burada Muaviye'nin maksadı, onların mal varlıklarını ellerinden almaktır.

Ve bir hadiste de şöyle geçmiştir:

1- Uyeyne b. Hisn-i Fezarî, Ömer tarafından öldürüldüğü veya Osman döneminde öldüğü söylenmektedir.

2- Akra' b. Habis-i Temimî Cuzcan'dan orduyla savaşmış ve Horasan'da öldürülmüştür.

3- Sahih-i Müslim, c.3, s.108, "Zekât" kitabı, "İ'tau'l-Muellefet-i Kulubihim" babı ve Ağani, Abbas b. Mirdas'ın biyografisinde, c.14, s.290 ve yine Usdu'l-Gabe'de onun biyografisinde geçmiştir. Ubeyd onun atının ismiydi; Huneyn savaşı ise hicretin sekizinci yılında Mekke'nin fethinden sonra vuku bulmuştur.

4- Nihayetu'l-Lügat, İbn Esir, "harb" sözcüğü. Haraib, "haribe'nin çoğuludur.

5- Müsned-i Ahmed, c.4, s.328; Buhari, c.3, s.31.

6- Muvatta, Malik, c.2, s.236, "Vasiyet" kitabı, "Camiu'l-Kaza ve Kerahe-tihi" babı.

7- Süfyan-i Ğamidî, Rum topraklarında, hicretin 50. yılından sonra Muaviye tarafından Saife valisiyken öldü. bk. Ahadis-u Ummi'l-Müminin Aişe, s.242.

8- el-Garat, -İbrahim b. Muhammed Sefi- (öl. 280 hicrî), İbn Ebi'l-Hadid'in Şerh-u Nehci'l-Belâğa'sına uygun olarak, c.2, s.58 ve 90, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim incelemesi.

Hız. Resulullah'ın (s.a.a) ashabı birkaç koyun yağmalayarak kesip pişirdiler. Fakat Resulullah (s.a.a) onlara buyurdu ki:

Yağmalanmış malı yemek haramdır; o hâlde kazanları devirin ve bu eti yemeyin.¹

Kabil Savaşı'nda ise, İslâm ordusu gördükleri birkaç koyunu yağmaladılar. Abdurrahman² münadinin şöyle bağırmasını emretti: Ben Hız. Resulullah'tan (s.a.a), "*Kim bir malı yağmalarsa bizden de-ğildir.*" buyurduğunu duydum. Koyunları geri verin. Onlar da kabul ederek koyunları geri verince Abdurrahman koyunları onlar arasında eşit bir şekilde bölüştürdü.³

Ganimet ve Mağnem Sözcüklerinin Anlamı

"Selb, nehb ve harb" sözcüklerinin anlamı budur. "Ganimet ve mağnem" sözcüklerine gelince, Ragıb ve Ezherî "gunm" sözcüğüyle ilgili şöyle yazmaktadırlar:

"Gunm" anlamı bilinen bir kelimedir. [Ganimet malı] "Ganm" kelimesi ise, ganimet malına ulaşmak demektir. Daha sonra düşmandan ve başkalarından elde edilen her şey için kullanıldı. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle geçer: "**Bilin ki elde ettiğiniz [ganimtum] şeylerin...**" veya "**Elde ettiğiniz [ganimtum] helâl ve temiz şeylerden yiyin.**" "Mağnem" ise, elde edilen şeylere (kâr, yarar) denir; çoğulu ise "meğanim"dir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "**Allah katında çok yararlar, ganimetler [meğanim] vardır.**"⁴

İbn Menzur'un *Lisanu'l-Arab*'ında, Ezherî'nin *Tehzibu'l-Lü-gat*'ında, İbn Kesir'in *Nihayetu'l-Lü-gat*'ında ve *Mu'cemu'l-Elfazi'l-Kur'ân*'da "gunm"un bir fayda ve ganimet elde etmek olduğu geçer. Daha sonra düşman ve diğerlerinden elde edilen her şeye "gunm" denmiştir. "Ganimet", "semia" kalıbında kullanılır. "Mağnem" ise, elde edilen şeylere (kâr, yarar) denir; çoğulu ise "meğanim"dir.

Ve yine "ganm", bir şeye zahmetsiz ulaşmak demektir.

Yine İbn Esir'in *Nihayetu'l-Lü-gat*'ında, "*İpotek bırakılan mal, ipotek bırakan kimseninindir, kârı da onundur, zararı da.*" hadisinin açıklamasını

1- Müsned-i Ahmed, c. 5, s.367; Sünen-i İbn Mâce, "Fiten" kitabı, hadis 3938.

2- Abdurrahman b. Semere-i Kureysî, hicrî 50 veya 51 yılında Basra'da dünyadan göçmüştür. Biyografisi Usdu'l-Gabe, c.3, s.297'de geçmiştir.

3- Müsned-i Ahmed, c.5, s.62 ve 63.

4- Müfredat-ı Ragıb, "gunm" sözcüğü; *Tehzibu'l-Lü-gat*, Ezherî (öl. 370 hicrî) c.8, s.149; *Mu'cem-u Elfazi'l-Kuran*, c.2, s.293; birinci ayet Enfal, 41, ikinci ayet, enfal 69 ve üçüncü ayet Nisâ, 94.

yaparken, hadiste geçen "gunmuhu"nun onun fazlalık, kâr ve fiyat artışı anlamında olduğu vurgulanmıştır.

Sihah-i Cevherî'de ise "mağnem" ve "ganimet" in aynı anlamda olduğu geçer.¹

Bu sözcük hadiste elde edilen kâr anlamında geçmiştir. *Sünen-i İbn Mâce*'nin "Mâ Yukalu İnde İhraci'z-Zekât" bölümünde Resulul-lah'ın (s.a.a) şöyle dua ettiği geçer:

"Allahumme'elha mağnemen ve la tec'elha mağremen", yani;
"Allah'ım! Onu yarar sebebi kıl, zarar nedeni değil."²

Müsned-i Ahmed'de Hz. Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet edilmiştir:

"Ganimetu mecalisi'z-zikri, el-cennetu", yani, zikir meclislerinin kazandırdığı şey, cennettir.³

Mübarek ramazan ayıyla ilgili olarak, "Huve gunmun li'l-mu'-min" şeklinde bir niteleme geçer. Yani: O, mümin için bir yarardır.⁴

Kur'ân-ı Kerim'de ise şöyle geçmektedir:

"Fe-indellahi meğanimu kesîre." Yani, "Allah'ın yanında çok ganimetler var."⁵

Buraya Kadar Geçen Konuların Özeti

Araplar, cahiliye döneminde ve İslâm dininin zuhurundan sonra "selb" sözcüğünü, galip olan kişinin mağlup düşen rakibinin elbise, savaş araçları, bineği gibi her şeyini aldığı zaman kullanıyorlardı. "Harb" sözcüğünü ise onun varı-yoku her şeyini sahiplendiği zaman kullanıyorlardı. "Nahîbe ve Nuhba" kelimeleri de o dönemde onlar için günümüzde "ganimet" ve mağnem" sözcüklerinin ifade ettiği anlamı ifade ediyordu.

Gördüğümüz gibi onlar "gunm" ve "ganimet" sözcüğünü zahmetsiz olarak bir şeyi ele geçirmek şeklinde mana ediyorlardı. "İğti-nam"ı, kâr etme ve yararlanma, "mağnem"i ise çoğulu "meğanim" olan elde edilen ganimet şeklinde anlamlandırıyorlardı. Hadiste de, "Lehu gunmuh" diye geçmiş ve "gunm" artış, kâr ve fiyat artışı anlamında kullanılmıştır. Ramazan ayı hakkında ise, "O, müminler için bir yarardır ve artıştır." diye geçmiş ve zekât verilince okunan duada da şöyle geçer: "Allahumme-

1- Sihahu'l-Lügat, Cevherî, "gunm" sözcüğü, s.1999.

2- Sünen-i İbn Mâce, "Zekât" kitabı, hadis: 1797.

3- Müsned-i Ahmed b. Hanbel, c.2, s.177.

4- Müsned-i Ahmed b. Hanbel, c.2, s.330 ve 374 ve 524.

5- Nisâ, 94.

c'elha mağnemen" (Allah'ım! Onu yarar ve artış vesilesi kıl). Ve yine, "Zikir meclislerinin ganimeti cennettir." diye geçmiştir.

Demişlerdir ki: Gunm, aslında ganimet elde etmek anlamındaydı; daha sonra düşmanla savaşta ve diğer yerlerde elde edilen her şeye dendi.

Bizce, "gunm" sözcüğünün bu anlamda, yani ister savaşta olsun ve ister başka yerlerde olsun, elde edilen her şey anlamında kullanılışı İslâm'ın zuhurundan sonraki döneme aittir ve daha önce bu anlamda kullanılmıyordu.

Bunun nedeni ise şudur: Müslümanlar, ilk defa Hz. Resulullah'ın (s.a.a) bayrağı altında Bedir Savaşı'na katılarak zafer elde edince, düşmandan elde ettikleri mallar konusunda ihtilafa düştüler. Bunun üzerine Allah Teala, düşmandan aldıkları şeylerin malikiyetini onlardan alarak kendisi ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) malikiyetine geçirip ona "enfal" adını verdi. Enfal Suresi'nde bu hüküm inince İslâm savaşçıları savaşlarda elde ettikleri her şeyi kendi görüşüne göre kullanması için komutanlarına veriyorlardı. Böylece hiçbir İslâm askerinin bir şeyi açıkça yağmalamaya veya gizlice ihanet etmeye hakkı yoktu; çünkü İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel'in naklettikleri rivayet gereğince Hz. Resulullah (s.a.a) yağmalamayı haram kılmıştı. İbn Mâce Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet ediyor:

Yağmalanan mal helâl değildir.

Ve yine buyurmuştur ki:

Yağma yapan kimse bizden değildir.¹

Sahih-i Buharî ve Müsned-i Ahmed'de Ubade'den, "Biz hiçbir malı yağmalamayacağımıza dair Hz. Peygamber'e (s.a.a) söz verdik." dediği rivayet edilmiştir.²

Sahih-i Buharî'de Hz. Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet edilir:

Şerefli hiçbir mümin bir şeyi yağmalamaz.³

Sünen-i Ebu Davud'da "en-neh-yu ani'n-nuhbe" bölümünde en-sardan olan bir kişiden şöyle rivayet edilmiştir:

Biz bir yolculukta Resulullah'ın (s.a.a) yanındaydık. Azığımız bitip de beraberimizdekilere açlık musallat olunca araştırdık bir

1- Her iki hadis Sünen-i İbn Mâce'nin "el-Fiten" kitabında, s.1299 ve birinci hadis: Müsned-i Ahmed, c.4, s.194; ikinci hadis: Müsned-i Ahmed, c.3, s.140 ve 197, 312, 323, 380 ve 395, c.4, s.439, 443, 446, c.5, s.62.

2- Sahih-i Buharî, c.2, s.49, "Mezalim" kitabı, "en-Neh-yu Bi Gayr-i İzn-i Sahibi-hi" babı; Müsned-i Ahmed, c.5, s.321.

3- Sahih-i Buharî, c.3, s.214, "Eşribe" kitabı ve yine c.2, s.48.

koyun yağmaladılar. Yemek kazanlarımız kayını-yordu; Resulullah (s.a.a) yayına yaslandığı hâlde gelerek elindeki yayla yemek kazanlarımızı devirip etlerimizi yere döktü ve peşinden, "Yağma malı, leşten daha helâl değildir." buyurdu.¹

Allah ve Resulü hıyaneti haram kılmıştır. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

Kim emanete hıyanet eder, aşırırsa kıyamet günü aşırıldığını boynuna yüklenip getirilir.²

Hz. Resulullah (s.a.a) bir hadiste şöyle buyurmaktadır:

Ne yağmalama, ne hıyanet, ne aşırma, ne de hırsızlık helaldir. Kim hıyanet eder de gizlice bir şey çalarsa, kıyamet günü - mahşere- onunla gelir.³

Bu hadis gereğince, yağmalama, aşırma ve gizlice hırsızlık yapmak, bunların tümü hırsızlıkla aynı ölçüdedir. Yağmalama, gizlice hırsızlık ve aşırma da hırsızlıktır.

Resulullah'tan (s.a.a) diğer bir hadiste ise şöyle geçer:

"Eddû'l-hayte ve'l-mehîta ve ma fevka zalike fe-ma dûne zalike, fe-inne'l-gulûle arun alâ ehlihi yevme'l-kiyameti ve şenarun ve arun."

Yani: İğne ve ipliği; bundan fazlasını veya daha azını bile iade edin. Çünkü gizlice hırsızlık, kıyamet günü onu yapanın rezil, rüsva ve başı aşağı olmasına neden olur.⁴

İbn Esir, *Nihayetu'l-Lügat* adlı kitabında şöyle yazmaktadır:

"Hadisin orijinalinde geçen "gulûl" kelimesi, ganimette ihanet etmek ve bölüştürülmeden önce onda hırsızlık yapmak, "şenar" ise ar ve rezillik anlamına gelir.

Abdullah b. Amr b. As'tan şöyle rivayet edilmektedir:

Hz. Resulullah (s.a.a), bir ganimet elde edildiğinde, humusunu alıp geri kalanını halk arasında bölüştürmek için Bilal'e, bağırarak herkesin topladıkları ganimetleri kendi huzuruna getirmelerini emrederdi. Bir savaşta ganimetler bölüştürüldükten sonra bir kişi elinde bir at yuları olduğu hâlde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna gelerek, "Ya Resu-lullah (s.a.a)! Biz ganimet olarak bunu aldık!" dedi. Resu-lullah (s.a.a), "Bilal'in üç defa bağırıldığını

1- Sünen-i Ebu Davud, "Cihad" kitabı, "Fi'n-Nehy-i Ani'n-Nuhbe", c.3, s.66.

2- Âl-i İmrân, 161

3- Sünen-i Daremî, c.2, s.230.

4- Sünen-i Daremî, c.2, s.230, "Siyer" kitabı, "Mâ Câe Ennehu Kâle Eddu'l-Hayte ve'l-Mahite" babı.

duydun mu?" buyurdu. Adam, "Evet" dedi. Hazret, "O hâlde neden hemen getirmedi?" diye sordu. Adam özür dileyince Hz. Resulul-lah (s.a.a) ona, "Hiçbir zaman onu kabul etmem; onu kıyamet günü getirirsin." buyurdu.¹

Sünen-i Ebu Davud'da, "cihat" kitabının "el-Gulul" bölümünde şöyle geçmektedir:

Hayber'de Eşca kabilesinden bir kişi öldü. Hz. Resulullah (s.a.a), "*Arkadaşınıza kendiniz namaz kılın.*" buyurdu. Halk Hz. Resulullah'ın (s.a.a) bu sözüne üzümlü yüzlerinin rengi değişti. Hazret onların bu durumunu görünce, "*Sizin bu arkadaşınız gizli bir hırsızlık yapmıştır.*" buyurdu.²

Sünen-i Daremi'nin siyer bölümünde "Ma Câe Fi'l-Gululi Mine's Şid-de" babında, Ömer b. Hattab'tan şöyle rivayet edilmiştir:

Hayber Savaşı'nda İslâm savaşçılarından birkaçı öldürüldü. Askerler kendi aralarında birbirlerine, falanca ve filanca şehittir dediler. Nihayet birinin de adını getirerek, o da şehit oldu! dediler. Bunun üzerine Hz. Resulullah (s.a.a), "*Hayır öyle değil; ben onu gizlice aşırıldığı ateşten bir cüppe veya örtünün içinde görüyorum.*" buyurdu.³

Sünen-i İbn Mâce'de, "cihat" kitabının "el-Gulûl" bölümünde şöyle geçer:

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ordusu arasında "Kerkere" denilen bir kişi vardı. Bu adam ölünce Hz. Resulullah (s.a.a), "*O, ateştedir!*" buyurdu. Halk araştırınca onun üzerinde diğerlerinden gizlice aldığı cüppe olduğunu gördüler.⁴

Sahih-i Buhari, *Sahih-i Müslim* ve *Sünen-i Ebu Davud*'da bu hadis değişik sözcüklerle geçmiştir ve sonunda ise şöyle kaydedilmiştir:

1- Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.13, "Cihad" kitabı, "Ta'zimu'l-Ğulul" babı. Ve aynı kaynakta, "Fi Ukubeti'l-Ğal" babında şöyle geçmiştir: "Onlar yağmaladıkları eşyaları yakıyorlardı." Ve yine, "Men Keteme Ğalen Fe Huve Misluh" babı.

2- Sünen-i İbn Mâce, s.950.

3- Sünen-i Daremi, c.2, s.230.

4- Sünen-i İbn Mâce, s.950.

O topluluktan bir kişi bunu görünce bir veya iki ayakkabı ba-
ğını Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna getirdi. Hazret -onu gö-
rünce- "Ateşli bağ" veya "bağlar." dedi.¹

* * *

Evet, İslâm dini, askerlerini, savaş ve zorbalıkla elde ettikleri malları açıkça yağmalamaktan engellemiştir. Hz. Resulullah (s.a.a), yağmaladıkları koyunları pişiren açların kazanlarını devirerek etleri yere dökmüş-
tür. İster açıkta olsun, ister gizlice diğerlerinin malını kullanmayı yasak-
layarak onu hıyanet ve açık bir hırsızlık diye adlandırmış, iğneyi, ipliği
ve hatta ondan az bile olsa sahibine geri verin, buyurmuş, hıyanet ve giz-
li hırsızlık yapan kimsenin cenazesine namaz kılmamış ve bir çüppe
yağmalayan ihanetkâr kişiyi şehit saymamıştır. Allah Teala, ister açıktan
olsun, ister gizliden, savaş kanalıyla elde edilen malların mülkiyetini, ne
olursa olsun, hatta bir ayakkabı bağını bile İslâm askerlerinden almıştır.
Kur'ân-ı Kerim ona "enfal" ismini vermiş, Hz. Resulullah (s.a.a) uygun
gördüğü şekilde kullansın diye Allah ve Resulü'nün emrine bırakmıştır.

Şimdi, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) düşmanla savaşarak elde edilen mal-
ları ne yaptığına bakalım:

Hz. Resulullah (s.a.a) savaşlardaki ganimetlerden, ister ganimetlerin
toplanmasına doğrudan katılsın, ister katılmasın, uygun gördüğü mikta-
rını piyade askerlere, uygun gördüğü kadarını süvarilere ve bir miktarını
da kadınlara veriyordu.²

Dahası; bazen Resulullah (s.a.a) hiçbir şekilde savaşa katılmayanla-
ra ganimetten bir pay veriyordu; nitekim Bedir Savaşı'nda Os-man'a ve
Hayber Savaşı'nda da Cafer b. Ebu Talib'in arkadaşlarına vermiştir. Bu
konu *Sahih-i Buharî*, *Müsned-i Tayâlisî*, *Müsned-i Ahmed* ve *Tabakat-ı İbn
Sa'd*'da şu şekilde geçer:

Resulullah (s.a.a), Osman'ı Bedir Savaşı'na katmayıp hasta
olan eşi, Peygamberin kızı Rukiyye'ye bakmak için Medine'de bı-
rakmıştı. Savaştan sonra, Hz. Resulullah (s.a.a) ona, savaş mey-
danındaki bir askerın aldığı kadar bir pay verdi.³

1- Bu hadisin bütünü Sahih-i Buharî, c.3, s.37'de "Gazvetu-l Hayber" babında,
Sahih-i Müslim, c.1, s.75, "İman" kitabı, Sünen-i Ebu Davud, "Cihad" kitabı ve yine,
Sahih-i Müslim, "İmare" kitabı, c.6, s.10, "Tahrimu'l-Ğulul" babında geçmiştir.

2- Sahih-i Buharî, c.3, s.36, "Gazvetu'l-Hayber" babında Hz. Resulullah'ın (s.a.a)
piyadelere bir pay, süvarilere ise iki pay verdiği geçer.

3- Sahih-i Buharî, c.2, s.131, "Cihad ve Siyer" kitabı, "İza Bease İmam-u Resulen
İla Hacetin Ev Emrin Bi'l-Mekam-i Hel Yeshemu Lehu?" babı; Müsned-i Tayâlisî, ha-

Ve yine *Sahih-i Buharî*'nin aynı sayfasında Ebu Musa Eş'arî'-den şöyle rivayet edilmiştir:

Yemen'de iken, Resulullah'ın (s.a.a) Hayber'e doğru hareket ettiğini öğrenince ona katılmak için kabilemizden elli küsur kişiyle birlikte Yemen'den hareket edip gemiyle Habeş'e ve oradan Cafer b. Ebu Talib ve arkadaşlarıyla birlikte Medine'ye gittik. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna vardığımızda o Hayber'i fethetmişti. Sonra Resulullah (s.a.a) bizimle gemideki arkadaşlarımıza ve yine Cafer'le arkadaşlarına Hay-ber ganimetlerinden pay verdi.¹

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Resulullah (s.a.a) Huneyn Savaşı'nda gönüllerini almak, sevgi ve ilgilerini kazanmak ve İslâm'a yönelmelerini sağlamak amacıyla Kureyş'in ileri gelenlerine, o savaşa katılan İslâm savaşçılarından payından kaç kat fazlasını verdi.

Böylece İslâm dini savaş yoluyla elde edilen malların mülkiyetini onu ele geçiren kişilerden alarak Allah ve Resulü'nün yetkisine bırakmış, Resulullah da (s.a.a) onu uygun gördüğü şekilde harcamıştır. O hâlde, savaş ganimetlerinden bir pay alan kimse, ister savaşa katılsın, ister katılmasın, bu ganimeti hiçbir zahmet çekmeden ve meşakkat görmeden ele geçirmiştir, diyebiliriz. Çünkü ganimeti düşmandan değil, Hz. Peygamber'den almıştır.

Ve yine bu husus göz önünde bulundurularak buna "ganimet ve mağnem" de diyebiliriz. Çünkü Araplara göre ganimet ve mağnem, hiçbir zahmet ve zorluk görmeden düşmandan değil de başka kimselerden elde edilen maldır. Savaş yoluyla elde edilen şeyin, daha önce de değindiğimiz gibi başka bir ismi vardır.

Ve yine, "**Bilin ki kazandığınız şeylerden...**" ayeti, bu savaşta veya Uhud Savaşı'nda, Enfal Suresi'nin inişinden sonra, bu surenin başında nazil olmuş ve bu ayet nazil olduktan sonra "ganimet" sözcüğü iki ayrı anlam kazanmıştır:

1- Lügat anlamı: Hiçbir zahmete katlanmadan bir şeye ulaşmak. Bu anlam savaş ganimetlerini kapsamaz. Çünkü bu şekildeki kazancın "selb, nehb ve harb" gibi özel isimleri vardır.

2- Şer'î anlamı: Ragıb'ın dediği gibi, savaş yoluyla veya savaş olmaksızın düşmandan elde edilen şeyler.

İşte bu nedenle İslâm dini, düşmanla savaşta elde edilen her şeyi ganimet saymıştır; oysa geçmişte bu kelimenin böyle bir manası yoktu.

dis: 1985, Müsned-i Ahmed, c.1, s.68 ve 75, c.2, s.101 ve 102; Tabakat-ı İbn Sa'd, c.3, s.56; Bidayetu'l-Müçtehid, "Cihad" kitabı, c.1, s.410-412, ikinci bölüm.

1- Biz Buharî'nin sözünü özetle naklettik.

Ve yine gördük ki, bazen "ganimet ve mağnem" kelimeleri hadis ve sirette, gerçek anlamında kullanılıyormuş gibi hiçbir karineye gerek kalmadan lügat anlamında kullanılmıştır. Ve bazen de bu sözcükler şer'î anlamlarında kullanılmıştır; bu durumda sözde veya konuşmada geçen bir karineye dayanılmıştır.

Böylece bu sözcükler, Ömer b. Hattab'ın hilafeti döneminde fütihat alanı genişleyinceye kadar bu iki anlama geliyorlardı. O zamandan itibaren çok kullanım nedeniyle "gunm" sözcüğünün türevleri, özellikle durum ve sözdeki karineler olunca düşmanla savaştan elde edilen şeyler anlamını veriyordu. Lügat âlimleri iş başına geçip "gunm" sözcüğü ve onun kendi zamanı ve daha önceki zamanlarda Araplar arasında kullanıldığı yerleri incelendikten sonra, bu sözcüğün şu yerlerde kullanıldığını gördüler:

a) Cahiliye döneminde ve sadr-ı İslâm'da tüm Araplar arasında, bir şeyi zahmetsiz elde etmek anlamında kullanılmıştır.

b) Humus ayeti nazil olduktan sonra, Müslümanlar arasında, özellikle Hz. Resulullah'ın (s.a.a) zamanından sahabenin dönemine kadar, düşmanla savaşta ve diğer durumlarda bir şey elde etmek anlamında kullanılmıştır.

c) Fütihat döneminde, daha sonra dikkate alınmayan karinelerle düşmandan savaş ganimetleri almak anlamında kullanılmış, tedricen lügat âlimleri dönemine kadar karine olmaksızın İslâm toplumlarında bu anlamda kullanılmıştır.

Lügat âlimleri bu sözcüğü kaydettikleri zaman da bu sözcüğün (gunm) anlamında meydana gelen değişiklere dikkat etmemişler ve sonuçta Ragıp İsfahanî gibi birisi Medine'de humusun yasanmasından sonraki kullanım yerlerini dikkate almış ve şöyle demiş:

Bu kelime, düşmanla savaşta ve diğer yollarla elde edilen şeylerle ilgili olarak kullanılır.

Fakat İbn Menzur ve diğerleri, bazen onun cahiliye dönemindeki kullanımını göz önünde bulundurarak, "ganime'sş-şey", "onu ele geçirdi", "iğtinam" ise, "ganimete ulaşmak" anlamındadır demişlerdir. Ve bazen de fütihat döneminde bunların gözlerinden kaçan karineyle birlikteki kullanım yerlerini, ve fütihat sonrası karinesiz kullanım yerlerini dikkate almışlar ve şöyle demişler: Ganimet, savaş meydanında düşmandan alınan mallardır.

Fakat bu arada, *Kamusu'l-Lügat* kitabının yazarı, bu sözcüğün bir şey elde etmek ve fey anlamında mı,¹ yoksa ganimet "fey" ve "fazlalık" anlamında, onun diğer türevleri ise "bir şey elde etmek" anlamında olduğunda tereddüt etmiştir.²

Böylece "gunm" sözcüğünün anlamını karıştırmışlardır; oysa bu konuda, sözcüğün anlam değişikliklerini göz önünde bulundurmamak en doğrusudur. "Gunm" sözcüğü şu anlamlardadır:

1- Cahiliye döneminde ve Sadr-ı İslâm'da, lugatte hakiki anlamı, bir şeyi zahmetsiz olarak ele geçirmek demektir.

2- İslâm dininde, humus ayeti nazil olduktan sonra hakiki anlam olarak, düşmanla savaşta ve diğer yollarla elde edilen şey demektir. Ancak bu arada henüz unutulmamış olan hakiki lügat anlamında da kullanılıyordu.

3- Lügat kitapları yazıldığı asırdan sonra bu sözcük hakiki lügat anlamının yanı sıra Müslümanlar yanında düşmandan savaşta ele geçirilen ganimetler anlamında kullanılmaya başlandı.

Dolayısıyla, eğer Sadr-ı İslâm'a kadar bir yerde bu sözcüğün türevlerinden biriyle karşılaşacak olursak onun lügat anlamını esas alıp zahmet ve sıkıntı çekmeden bir şey elde etmek şeklinde mana etmemiz uygun olacaktır.

Bu sözcük humusun yasanmasından sonra Müslümanlar tarafından veya İslâmi yaşamada kullanılınca, iki anlamda kullanılan ortak bir sözcük olduğundan ya onu lügat anlamına yorumlamalıyız ya da şer'î anlamına (savaş ve diğer yollarla bir şey elde etmek) yorumlamalıyız.

Sözcük, lügatçiler ve lügat kitaplarının yazıldığı dönemde ve ondan sonraki zamanlarda kullanıldığında, sözcüğün o dönemdeki meşhur anlamı, yani sadece düşmandan savaş ganimetleri almak anlamında algılanması daha doğrudur.

Buraya kadar söylediklerimizden anlaşılacak şudur: Eğer Hz. Resulullah'ın (s.a.a) döneminde humusun yasanmasından sahabenin dönemine kadar hadiste ve hadis dışında bu sözcüğün türevlerinden birine rastlarsak bu iki anlamdan birine geldiğini kabullenmek zorundayız; ya lügat anlamında algılayarak, zahmet ve zorluğa düşmeden bir şeyi elde etmek anlamına geldiğini ya da şer'î anlamında algılayarak savaş ganimetleri ve diğer kazançlar elde etmek anlamına geldiğini kabul etmeliyiz. Elbette bu durumda maksadımıza delalet eden bir karine bulmak zorundayız.

1- *Kamusu'l-Lügat* kitabının yazarı, "fey" sözcüğünü ganimet olarak anlamlandırmıştır.

2- *Kamusu'l-Lügat*, "gunm" sözcüğü.

Bu sözcüğün o dönemde kullanıldığı yerler hakkında yapmış olduğumuz uzun araştırmalarda onun daha fazla şer'î anlamı bildiren sözlü veya fiilî karinelerle birlikte kullanıldığını gördük. Bunun yanı sıra birçok yerde de bu sözcük hiçbir karine ve belirti olmaksızın lügat anlamında kullanılmıştı.

7- Humus

Humus, lügatta beşte biri almak anlamındadır. "Hamestu'l-kavme" yani, o kavmin mallarının beşte birini aldım.

Şer'i anlamına gelince, bunun iyice kavranması için önce bu konudaki mevcut toplumsal düzenin bilinmesi amacıyla cahiliye Arabı döneminin örfünün incelenmesi gerekir. Daha sonra İslâm yasaması dönemindeki humus meselesi ve daha sonra Müslümanlar arasındaki durumun irdelenmesi gerekir. Bu konuyu ayrıntılarıyla şu başlıklar altında inceleyeceğiz:

1- Cahiliye Döneminde

Cahiliye döneminde, komutanlar ganimetlerin dörtte birini kendilerine alıyorlardı. "Onların mallarının dörtte birini aldı." ve "Ordudan ganimetlerin dörtte biri alındı." anlamında "Rebae'l-kavme / yerbiuhum rub'an." ve "Rebae'l-ceyşe." deniliyordu. Ordu komutanının aldığı bu dörtte bire, "el-mirba" diyorlardı. Hadiste ise Resulullah'ın (s.a.a) Adiy b. Hatem'e, Müslüman olmadan önce, "*Sen mirba alıyorsun; oysa bu iş senin dininde helâl değildir.*"¹

Şair bu konuda şöyle diyor:

(Leke'l-mirbau minha ve's-safaya
Ve hukmuke ve'n-neşitetu ve'l-fuzulu.)
Ganimetin dörtte biri senin, safaya da
Neşit de senin, fuzul da.

Bu şiirde "safaya" başta gelen kişinin kendine seçip ayırdığı şeydir. "Neşite" askerler dönüp kabileye gelmeden önce reislerine verilen ganimete denir. Ve nihayet "fuzul" bölüştürülmeyecek kadar az olup ordu komutanına verilen ganimete denir.²

Nihayetu'l-Lügat kitabında şöyle geçmektedir:

1- Kamus, Lisani'l-Arab, Tacu'l-Arus, Nihayetu'l-Lügat, İbn Esir ve Si-hah-i Cevherî'de, "rub" sözcüğünden onlardan bir bölümü geçmiştir. Ve yine bk. Sire-i İbn Hişam, c.4, s.249.

2- Nihayetu'l-Lügat, c.2, s.62.

"İnne fulanen kad irtebea emre'l-kavm." yani; falanca onlara komutanlık yapmayı beklemektedir. Veya, "Ve huve ala rubaeti kavmih." yani; o, onların efendisidir.

en-Nihaye adlı eserde "humus" maddesinde şöyle yer alır:

Adiy b. Hatem'in¹ sözü de bu anlamdadır. O şöyle diyor: "Rabe'tu fi'l-cahiliyyeti ve hamestu fi'l-İslâm." Yani, cahiliye döneminde rub' (dörtte bir), İslâm'da ise humus (beşte bir) aldım." Adiy'nin maksadı şudur: Ben her iki dönemde de ordu komutanıydım. Cahiliye döneminde ganimetlerin dörtte biri ordu komutanınındı. İslâm zuhur ettikten sonra ise onu beşte bire düşürdü ve harcanması gereken yerleri de belirtti.²

2- İslâm'ın Zuhurundan Sonra

İslâm'ın zuhurundan önce ve cahiliye döneminde durum böyle idi. Fakat İslâm'ın zuhurundan ve İslâm dini tarafından humusun yasanmasından sonra humus farz bir amel hâline geldi. Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde Humus'tan şöyle bahsedilmiştir:

a) Kur'ân-ı Kerim'de Humus:

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

Eğer Allah'a ve ayrılma gününde, o iki topluluğun karşılaştığı günde kulumuz (Muhammed)e indirdiğimiz şeye inanmışsanız bilin ki kazandığınız şeylerin beşte biri, Allah'a, Elçisine ve yakına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalana aittir. Allah her şeye kadirdir.³

Bu ayet, her ne kadar özel bir konuda nazil olmuşsa da genel bir hükmü beyan etmektedir ki o da her türlü kazançtan müstahak olan kişilere humus ödemenin farz oluşudur. Çünkü eğer bu ayet sadece savaş ganimetlerini kapsayacak olsaydı, Allah Teala'nın, "Bilin ki savaşta elde ettiğiniz şeylerden..." şeklinde veya "Düşmandan elde ettiğiniz ganimetlerden..." diye buyurması ve "kazandığınız şeylerin..." şeklinde buyurmaması daha uygundu.

1- Adiy, Ebu Tureyf hicretin dokuzuncu yılında Müslüman olmuş, Irak fethine katılmış ve Cemel, Siffin ve Nehrevan savaşlarında Hz. Ali'nin (a.s) safında yer almış, Siffin Savaşı'nda bir gözünü kaybetmiştir. Muhaddisler ondan 66 hadis rivayet etmişlerdir. Adiy hicretin 68. yılında Küfe'de vefat etmiştir. Biyografisi için bk. İsti'ab, Usdu'l-Gabe ve et-Takrib.

2- Nihayetu'l-Lügat, c.1, s.321; Müsned-i Ahmed, c.4, s.257.

3- Enfal, 41.

Bu yasamada, İslâm dini, cahiliye dönemindeki dörtte bir yerine önderlik hakkını beşte bir olarak tayin ederek miktarı azaltırken diğer taraftan da humus alanların sayılarını çoğaltmıştır. Şöyle ki, onun bir payını Allah'a, bir payını Resulüne ve bir payını da onun yakınına, üç payını da Resulullah'ın (s.a.a) yakınlarından yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara tayin etmiştir. Ve humusu, savaş ganimetlerine has kılmayıp elde edilen her türlü kazançta farz kılmış, cahiliye dönemindeki "mirba" karşısında onu "humus" diye adlandırmıştır.

Ve zekât kavramı, daha önce de dediğimiz gibi Allah Teala'nın mallardaki hakkıyla eşit olduğundan, Kur'ân-ı Kerim'de nerede (yaklaşık otuz ayette) zekât ödemeye teşvik edilmişse, insanın kazandığı her şeyden farz sadaka ve humusu ödemeyi de emretmiş ve yüce Allah, mallardaki hakkını sadaka ve humus ayetlerinde tam olarak açıklamıştır.

Humus hakkında Kur'ân-ı Kerim'de bulduklarımız bunlardan ibarettir.

b) Sünnette Humus:

Hz. Resulullah (s.a.a) savaş ganimetlerinden ve define, hazine ve maden gibi savaş ganimetleri dışındaki gelirlerden humus ödenmesini emretmiştir. Bu konuyu İbn Abbas, Ebu Hureyre, Cabir b. Abdullah, Ubade b. Samit, Enes b. Malik rivayet etmişler ve Ahmed b. Hanbel kendi *Müsned*'inde, İbn Mâce kendi *Sünen*'inde kaydetmişlerdir. Biz burada Ahmed b. Hanbel'in İbn Abbas'tan naklettiği rivayeti zikrediyoruz:

Resulullah (s.a.a), define, hazine ve madenden humus verilmesini emretti.¹

Sahih-i Müslim, Sahih-i Buharî, Sünen-i İbn Mâce, Tirmizî, İbn Mâce, Muvatta-i Malik ve Müsned-i Ahmed b. Hanbel'de Ebu Hureyre'den Hz. Resulullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"el-Acmâu curhuha cubarun, ve'l-me'dinu cubarun ve fi'r-rukazi el-hums." Yani, hayvanın vurduğu yara hederdir yani diyeti yoktur; maden de böyledir; rukaza'da (define ve madende) ise humus vardır.

Fakat *Müsned-i Ahmed*'de geçen bazı rivayetlerde hadisin baş tarafı şöyledir: "el-Behîmetu akluha cubarun." Yani, hayvanın yaralamasının diyeti yoktur..."²

1- Müsned-i Ahmed, c.1, s.314; Sünen-i İbn Mâce, s.839.

2- Sahih-i Müslim, c.5, s.127; "Hudud" kitabı, "Cerhu'l-Acmâ-i ve'l-Ma'den-i ve'l-Bi'ri Cubar" babı -Nevevî Şerhi-, c.11, s.225; Sahih-i Buharî, c.1, s.182, "Fi'r-Rukaz-i el-Humus" babı ve c.2, s.34, "Musakat" kitabı, "Men Hafere Bi'ren Fi Milkin

Ebu Yusuf,¹ bu hadisi "*Harac*" kitabında genişçe açıklamış ve şöyle demiştir:

Cahiliye döneminde bir kişi bir kuyuya düşerek ölseydi, gelenekleri gereğince o kuyu onun kan parası sayılırdı. Eğer bir hayvan onu öldürseydi o hayvanı ve eğer ölmesine bir maden neden olsaydı kan pahası olarak o madeni alırlardı. Dolayısıyla, bir kişi Hz. Resulullah'a (s.a.a) bunun hükmünü sorunca o şöyle buyurdu:

"Hayvanın açtığı yaranın diyeti yoktur; maden ve kuyunun da yoktur; rukaz'a (defineye) ise humus lazım gelir."

Daha sonra ondan, "rukaz"ın ne olduğunu sordular. O, "Allah Teala'nın yaratışın tâ başından beri yerde kıldığı altın ve gümüşdür." cevabını verdi.

Müsned-i Ahmed'de Şa'bî² kanalıyla Cabir b. Abdullah'ın Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet ettiği nakledilmektedir:

Evcil hayvan, kuyu ve madenin kan pahası yoktur; fakat defineye humus lazım gelir.³

Şa'bî, bu hadiste geçen "rukaz"ın define anlamına geldiğini söylemiştir.

Müsned-i Ahmed'de Ubade b. Samit'ten şöyle rivayet edilir:

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) bıraktığı kurallar şunlardır: İnsanın ölmesine neden olan maden, su kuyusu ve hayvanın diyeti yoktur.

Lem Yezmen" babı; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.254, "Hudud" kitabı, "Men Katele emyen Beyne Kavmin..." babı ve "Mâ Câe Fi'r-Rukaz" babı, c.2, s.70; Sünen-i Tirmizî, c.3, s.138, "Mâ Câe Fi'l-Acmâ-i Cereheha, Cubarun ve Fi'r-Rukazi el-Humsu Lillah" babı, Sünen-i İbn Mâce, s.803, "Lükate" kitabı, "Men Esabe Rukazen" babı; Muvatta-i Malik, c.1, s.244, "Zekâtu's-Şureka" babı, *Müsned-i Ahmed*, c.2, s.228, 239, 254, 274, 285, 319, 382, 386, 406, 411, 415, 454, 456, 467, 475, 482, 493, 495, 499, 501, 507 ve el-Emval, Ebu Ubeyd, s.336.

1- Ebu Yusuf, Yakub b. İbrahim-i Ensarî, hicrî 113 yılında Kûfe'de dünyaya gelmiş olup Ebu Hanife'nin öğrencilerindendi. O, Ebu Hanife'nin görüşlerine göre kitap yazan ilk kişidir. Mehdi, Hâdi ve Reşid'in hilafetleri döneminde Bağdat'ın baş kadısıydı. O, hicrî 182 yılında vefat etmiştir. Bu konu için bk. onun Harun Reşid için yazmış olduğu *Harac* kitabı, 1346 kahire baskısı, s.26.

2- Ebu Amr, Amir b. Şerahil el-Kufî el-Şa'bî, Hemedan boyundan Şa'b'a mensuptur. Ashaptan yüz elli kişiden rivayet etmiş, hicrî 104 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. *Ensab-i Sem'anî*, s.336.

3- *Müsned-i Ahmed*, c.3, s.335, 336, 353, 354 ve 356; *Mecmau'z-Zevaid*, c.3, s.78, "Fi'r Rukaz-i ve'l-Meadin" babı.

Bu hadiste geçen "Acma" dört ayaklı hayvan ve benzerleri, "cubar" ise karşılıksız ve heder olmak anlamındadır. Re-sulullah (s.a.a) define ve maden için humus tayin etmiştir.¹

Müsned-i Ahmed'de Enes b. Malik'ten şöyle rivayet edilmiştir:

Hz. Resulullah (s.a.a) ile birlikte Hayber'e doğru hareket ettik. Yanımızdakilerden biri def-i hacet için bir harabeye gitti ve kendini temizlemek için harabenin duvarından bir toprak parçası koparınca oradan altın döküldü. Adam altınları alarak Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna getirdi ve olanları anlattı. Resulullah (s.a.a), onları tartmasını emretti. Adam itaat etti, onları tarttı ve iki yüz dirhem olduğunu gördü. Bu-nun üzerine Resulullah (s.a.a), "Bu definedir ve buna humus lazım gelir." buyurdu.²

Yine *Müsned-i Ahmed*'de şöyle geçer:

Medine'den bir kişi Resulullah'a (s.a.a) birtakım sorular sor-du. Bu sorulardan biri şöyleydi: Bir harabeden bir define bulacak olursak vazifemiz nedir? Resulullah (s.a.a), "Ona, de-fine ve mada-ne humus taalluk eder." buyurdu.³

Nihayetu'l-Lügat, Lisanu'l-Arab, Nihayetu'l-Erib, Ikdu'l-Ferid ve Usdu'l-Gabe'de "seyebe" sözcüğünde şöyle geçer, (biz *Nihayetu'l-Lügat*'tan naklediyoruz):

Hz. Resulullah (s.a.a), Vail b. Hacer'e⁴ şöyle yazdı: "Su-yubda humus vardır." Suyub ise, define anlamındadır. Daha sonra açıklama bulunarak şöyle yazdı: Suyub, madende bulunup çıkarılan altın ve gümüş damarlarıdır; suyub "seye-be"nin çoğuludur. Resulullah'ın (s.a.a) "suyub"dan maksadı, cahiliye döneminde defnedilen mallar veya madendir; çünkü bu, yüce Allah'ın onu elde eden kişiye lütuf ve bağışdır.

1- Müsned-i Ahmed, c.5, s.326.

2- Müsned-i Ahmed, c.3, s.128; Mecmau'z-Zevaid, c.3, s.77, "Fi'r-Rukaz-i ve'l-Meadin" babı; Meğazi, Vakidi, s 682.

3- Müsned-i Ahmed, c.2, s.186, 202 ve 207; Sünen-i Tirmizî, c.1, s.219, "Rukaz" kitabı, "Lükata" babı, sözcükteki biraz farkla; el-Emval, Ebu Ubeyd, s.337. Tirmizî de bu hadiste, "Mâ Cae Fi'l-Acmâi Cereheha, Cubarun ve Fi'r-Rukazi Humsun" babında şöyle yazmaktadır: Bu konuda Enes b. Malik, Abdullah b. Amr, Ubade b. Samit, Amr b. Avf-ı Mezenî ve Cabir'den bazı şeyler rivayet edilmiştir.

4- Vail b. Hacer, babası Yemen'de Humeyr şahlarından biriydi. Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna gelince Hazret onun için bir sözleşme yazdı; yukarıda kaydettiklerimiz onun bir bölümüdür. Biyografisi için bk. Usdu'l-Gabe, c.3, s.592.

Resulullah'ın (s.a.a) bu mektubunun tamamı Kalkaşendî'nin *Nihayetu'l-Erib* kitabında geçmiştir.¹

Yukarıdaki Hadislerde Geçen Terimlerin Açıklaması

Sünen-i Tirmizî kitabında şöyle geçmiştir: Acmâ, sahibinden kaçan hayvandır; sahibinden kaçınca bir şeye veya bir kimseye zarar veren bu hayvandan dolayı sahibi zarar ödemez.

Madenden dolayı da diyet ödenmez. Yani bir kişi bir madeni ka-zar da diğer bir kişi ona düşerse, maden sahibi bundan dolayı zarar ödemez. Birinin yoldan geçenler için kazdığı su kuyusuna da biri düşerse, sahibinin üzerine bir şey gelmez.

Fakat rukaz'da humus vardır. Rukaz ise cahiliye döneminin definelerini ele geçirmektir. O hâlde, eğer bir kişi böyle bir define bulursa onun humusunu şer'î hakime verdikten sonra geri kalanı onun kendisinin olur.²

İbn Esir'in *Nihayetu'l-Lügat* kitabında "irem" sözcüğünde şöyle geçer:

"Aram", "a'lam" anlamında olup yolu göstermek için çöllerde üst üste bırakılan taşlara denir. Onun tekili, "ineb" vezninde, "irem"dir. Cahiliye dönemi insanları yolda, beraberlerinde götürmeyecekleri bir şey bulsalar, dönüşte rahatça bulup götürmek için üzerine nişane olsun diye bir taş bırakırlardı.

Lisanu'l-Arab ve diğer lügat kitaplarında şöyle geçmiştir:

Bir şeyi toprağa sakladıkları zaman "rekezehu/yerkezuhu" denir. "Rukaz" yer veya madenden çıkarılan altın veya gümüş parçaları olup tekili "rikze"dir.

Nihayetu'l-Lügat kitabında ise şöyle geçer:

"Rukaz", rikze" kelimesinin çoğuludur, yere gömülen doğal mücevherlere denir.

Yukarıdaki Rivayetlerin Özeti

Yukarıda geçen rivayetlerden özetle şunlar anlaşılmaktadır: Hz. Resulullah (s.a.a), ister hazine olsun, ister maden olsun, yerden çıkarılan her türlü altın ve gümüşe humus verilmesini emretti. Bunların hiçbirini-

1- Nihayetu'l-İreb, s.221. Onu, Kadı İyaz'ın Şifa kitabından almıştır; İk-du'l-Ferid, c.2, s.48. Vefud'da ve Usdu'l-Gabe kitabında c.3, s.38'de Zahhak'ın biyografisinde; İstiab ve Usdu'l-Gabe kitaplarının yazarları Vail'in biyografisinde bu mektuba işaret etmişlerdir.

2- Sünen-i Tirmizî, c.6, s.145- 146, "Mâ Câe Fi'l-Acmâ Cereheha Cubar" babı.

nin, ileri sürülenin tam aksine savaş ganimetleriyle hiçbir ilgisi olmayıp onlardan sayılmamaktadır. Dolayısıyla, humusun savaş ganimetlerinden olduğunu söylemek tamamen yersiz bir söz olur. Humus ayetindeki "ganimtum" sözcüğünden maksat da budur. Ve yukarıdaki delilleri ve geçen rivayetlerin de teyit ettiğini göz önünde bulundurarak İslâm yasamasında "ganimtum" sözcüğü, insanın hem savaşta ve hem savaş dışında elde ettiği kazancı kapsamaktadır.

O hâlde, buraya kadar söylediklerimizden, İslâm dininde humusun savaş ganimetlerine has olmadığı anlaşılmaktadır. Hilâfet Ekolü ulemasından Kadı Ebu Yusuf da "*el-Harac*"¹ adlı kitabında bu rivayetlerden bu sonuca varmıştır. Kadı Ebu Yusuf, savaş ganimetleri dışında diğer şeylerde humusun farz olduğu hükmünü is-tinbat ederek diyor ki:

Çıkarılan her türlü madene ister az olsun, ister çok olsun, humus taalluk eder. Hatta eğer insan madenden iki yüz dirhem ağırlığından az gümüş veya yirmi dirhem ağırlığından az altın çıkarırsa onun humusunu vermesi gerekir. Ve bunun zekâtla hiçbir ilgisi yoktur.² Aksine, bu ganimetlerle ilgilidir. Toprağa ise bir şey taalluk etmez; humus sadece halis altın, gümüş, demir, bakır ve kurşuna taalluk eder. Onları çıkarmak için yapılan masraflara ise humus yoktur. Eğer yapılan masraflar çıkarılan şeylerin değeriyle eşit olursa yine onlara humus lazım gelmez; yapılan masraflar ister az olsun, ister çok olsun, çıkarılan şeylerin değerinden düşüldükten sonra humus lazım gelir. Metaller dışında yakut, firuze, sürme, civa, kükürt, kızıl toprak gibi taş türlerinden elde edilen her şeye humus lazım gelmez;³ çünkü onlar toprak ve çamur cinsindedir.

Daha sonra diyor ki:

O hâlde, eğer bir kişi (maden türlerinden) bir miktar altın veya gümüş veya demir veya kurşun ya da bakır çıkarırsa, çok fazla borçlu olursa bile onların humusu üzerinden düşmez. Eğer bir asker savaş meydanında düşmandan savaş ganimeti alırsa, ister borçlu olsun, ister olmasın onun humusunu vermesi gerektiğini görmüyor musun?!

Daha sonra şöyle devam ediyor:

Rukaza gelince; rukaz, Allah Teala'nın yaratılışın başından yerin derinliklerinde yarattığı humusu farz olan altın ve gümüş-

1- el-Harac kitabı, s.25- 27.

2- Burada "zekât"tan maksat "sadaka"dır.

3- Ve bu ise humus ayetinin genelliğine ve Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) fıkına aykırıdır.

tür. O hâlde eğer biri, başkasına ait olmayan bir yerde altın veya gümüş hazine veya tesadüfen elbise bulursa onun beşte birini humus olarak vermeli, beşte dördü ise bulan kişinin olur. Çünkü o da humusu verilmesi gereken ve geri kalanı kişinin kendisine ait olan ganimet gibidir.

Sonra şunları ekliyor:

Eğer Müslümanlarla savaş hâlinde olan bir kâfir Müslüman topraklarında bir hazine bulursa, İslâm hükümetinin güvencesine girmiş olursa, onun tümü ondan alınır ve ona bir şey verilmez. Fakat eğer o kişi Zımmî Kâfir olursa, Müslümanlardan aldıkları gibi ondan da onun humusunu alınır, dörtte biri ona verilir. Anlaşmalı köle de (sahibiyle serbestlik sözleşmesi yapan köle) Müslüman topraklarında bir hazine bulursa, humusu alındıktan sonra geri kalanı ona verilir...

Ebu Yusuf, "denizden çıkarılan şeyler" bölümünde Harun Reşid'e hitaben şöyle yazıyor:

Müminlerin emirinin sorduğu denizden çıkarılan şeylere gelince; bilinmesi gerekir ki, denizden çıkarılan ziynet eşyaları ve ambere humus lazım gelir.¹

* * *

Buraya kadar, Hz. Resulullah'ın (s.a.a), savaş ganimetleri dışındaki şeylerin humusunun verilmesini emrettiğini apaçık ortaya koyan rivayetleri ve bu rivayetlerden anlaşılacakları inceledik. Şimdi ise Resulullah'ın (s.a.a) humus verilmesine dair emrini içeren rivayetleri inceleyelim:

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mektup ve Sözleşmelerinde Humus

a) *Sahih-i Buharî, Sahih-i Müslim, Sünen-i Neseî ve Müsned-i Ahmed*'de şöyle geçer (biz *Buharî*'den naklediyoruz):

Abdulkays kabilesinin² temsilcileri Resulullah'a (s.a.a), "Muzar müşrikleri bizimle sizin aranızda engel oluşturdu ve biz haram aylar dışında size ulaşamıyoruz. Bize, yerine getirdiği-

1- Harac kitabı, s.83 ve yine Emval, Ebu Ubeyd, s.345- 348; burada iki görüşleri sürmüştür: a- Zekâtı vardır, b- Humusu farzdır.

2- Abdulkays, Tehame bölgesinde yaşayan ve daha sonra Bahreyn'e göçen Rabiya' kabilesi boylarındandı. Onların temsilcileri hicretin dokuzuncu yılında Hz. Re-

mizde cenneti kazanmamıza neden olacak ve kabilemizin diğer insanlarını davet edeceğimiz kolay emirler ver." dediler. Resulullah (s.a.a) onlara şöyle buyurdu:

Size dört şeyi yapmayı emrediyor ve dört şeyi yapmaktan sakındırıyorum. Size Allah'a iman etmenizi emrediyorum. Allah'a iman etmenin ne olduğunu biliyor musunuz hiç? Allah'a iman etmek şunlardan ibarettir: O'nun birliğine tanıklık etmek, namaz kılmak, zekât vermek, kazançlarınızdan humusu ödemek ve...¹

Resulullah (s.a.a), Abdulkays kabilesinin temsilcilerine, kazançlarından humus ödemelerini emredince, müşriklerin korkusundan haram aylar dışında kabilelerinin sınırından dışarı çıkamadıkları için düşmandan aldıkları savaş ganimetlerinin humusunu ödemelerini istemiyor! Aksine o "ganimet"ten, bu sözcüğün Arapça'daki, zahmet ve sıkıntı çekmeden bir kazanç sağlamak olan hakiki anlamını kastetmiştir. Veya başka bir tabirle, onlar kâr ve kazançlarının humusunu vermekle görevlendirildiler ya da en azından Resulullah'ın (s.a.a) maksadı bu sözcüğün, "savaş ve savaş dışı gelirler"den ibaret olan şer'î hakikatidir.

Bu konu, Resulullah'ın (s.a.a) Arap kabilelerinin temsilcilerine yazmış olduğu sözleşmelerde, elçileri ve onlara tayin ettiği valiler vasıtasıyla gönderdiği mektuplarda açık bellidir.

Belazurî, *Futuhu'l-Buldan* adlı eserinde şöyle yazmaktadır:

Yemen halkı, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) zuhur ettiğini ve şanınin yüceliğini duyunca, onlardan Hazret'in huzuruna temsilciler geldi. Bunun üzerine Hz. Resulullah (s.a.a) onlara bir mektup yazarak Müslüman oldukları ana kadar sahip oldukları malları, arazi ve defineleri onlara bıraktı. Onlar da itaat ederek Müslüman oldular. Sonra Hazret (s.a.a), İslâm dininin kanun ve kurallarını ve kendi sünnetlerini öğretmeleri, sadakalarını almaları, Yaduhilik, Hıristiyanlık ve Mecusiliklerinde kalanlardan ise cizye almaları için onlara kendi vali ve elçilerini gönderdi.

b) Belazurî, İbn Hişam, Taberî ve İbn Kesir bunların peşinden şöyle eklemiştir (biz Belazurî'den naklediyoruz):

sulullah'ın (s.a.a) huzuruna çıkmışlardır. Emval, Ebu Ubeyd'de, "ganimetten humusu verin" yerine "kazandığınız şeylerin humusunu ödeyin." geçer.

1- Sahih-i Buharî, c.4, s.205, "Tevhid" kitabı, "Vallahu Halakakum ve Mâ Ta'lemin" babı ve c.1, s.13 ve 19 ve c.3, s.53; Sahih-i Müslim, c.1, s.35 ve 36, "el-Emru Bi'l-İman" babı, İbn Abbas ve diğerlerinden; Sünen-i Neseî, c.2, s.333; Müsned-i Ahmed, c.3, s.318 ve c.5, s.136.

Resulullah (s.a.a) Amr b. Hizam'ı¹ Yemen'e gönderdiği zaman onun için şöyle bir şey yazdı:

Bismillahirrahmanirrahim. Bu Allah ve Resulü'nün sözüdür: **Ey iman edenler! Ahitlerinize vefa edin.**²

"Bu Allah'ın elçisi Muhammed'in (s.a.a) Amr b. Hizam'ı Yemen'e gönderdiği zaman ona tavsiyeleridir. Ona bütün işlerinde Allah'ı göz önünde bulundurup takvalı olmasını, kazançlardan Allah'ın humusunu almasını ve Allah'ın müminlere farz kıldığı sadakaları teslim almasını emrediyor. Şöyle ki, su verilmeyip kökleri yerin rutubetinden veya yağmur suyundan su alan tarhaların mahsullerinden onda bir, büyük su kırbası ve kovalardan sulanan tarhaların mahsullerinden ise onda birin yarısı (yirmide bir) zekât almasını bildiriyor."³

c) Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Kuzaa kabilesinden Sa'd b. Huzey-m'e ve Cizam'a yazdığı bir mektupta sadaka vermenin farz olduğu yerleri onlara bildirmiş, sakada ve humuslarını Ubey ve Anbese ismindeki iki elçisi veya onların memurları vasıtasıyla kendisine göndermelerini istemiştir.⁴

Resulullah (s.a.a), Sa'd ve Cizam kabilelerinden sadaka ve humuslarını kendi elçilerine veya onların memurlarına vermelerini isteyince, onlardan savaş ganimetlerinin humusunu değil, kazançlarının humusunu ve mallarına farz olan sadakaları göndermelerini kastetmiştir.

ç) Resulullah (s.a.a), Malik b. Ahmer-i⁵ Cizamî'ye ve onun izleyicilerine yazdığı amannamede, namaz kılmalarını, diğer Müslümanları izle-

1- Amr b. Hazm-i Ensarî el-Hazreci'dir; Hendek savaşı ve ondan sonraki savaşlara katılmış, hicrî 51 veya 53 ya da 54 yılında Medine'de vefat etmiştir. Usdu'l-Gabe, c.4, s.99.

2- Mâide, 1.

3- Futuhu'l-Buldan -Belazurî-, c.1, s.82, "Yemen" babı; Sire-i İbn Hişam, c.4, s.265-266; Tarih-i Taberî, c.1, s.1727-1729; Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.76; Harac kitabı -Ebu Yusuf-, s.85; bu konudaki diğer bir rivayeti de Hakim kendi Müstedrek'inde, c.1, s.395 ve 396'da, Muttaki, Kenzü'l-Ummal'da, c.5, s.517'de kaydetmişlerdir.

4- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.270; Cizam, soyları İbn Hazm'ın Cemhere kitabında (420-421) geçen Kahtan'a bağlı büyük bir kabiledir. Sa'id-i Huzeym de soyları Cemhere'nin 447. sayfasında geçen Kahtan'a bağlı Kaza boyundandır. Fakat Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ashâbı arasında Ubey ve Anbese adıyla meşhur olan birkaç kişi vardır. İbn Sad burada adı geçen Ubey ve Anbese'nin künye veya lakaplarını zikrederek bunlardan hangisi olduğunu belirtmemiştir.

5- Malik b. Ahmer, Medyen ve Tebuk arasında yaşayan Kehlan boyundan olan Cizam b. Adiy'dendi. Malik Müslüman olunca Hz. Resulullah'tan (s.a.a) bir mektup yazarak kabilesini İslâm'a davet etmesini istedi. O hazret de onlara bir karış uzun-

melerini, müşriklerden sakınmalarını, kazançlarının humusunu, zarara uğrayanlarının payını, falan ve filan payı vermelerini emretmiştir.¹

d) Resulullah (s.a.a), Fucey² ve izleyicilerine yazdığı bir mektupta şöyle buyurmuştur:

Allah'ın elçisi Muhammed'den (s.a.a) Fucey ve izleyicilerine. Eğer Müslüman olup namaz kılar, mallarının zekâtını öder, Allah ve Resulü'ne itaat eder, kazançlarından Allah'ın humusunu verir, Peygamber ve yardımcılara yardım eder, Müslüman olduklarını izhar eder de müşriklerden ilişkilerini keserlerse Allah ve Muhammed'in amanında olurlar.³

e) Resulullah'ın (s.a.a) Umman ordu komutanlarına yazdığı mektupta şöyle geçer:

Allah'ın elçisi Muhammed'den (s.a.a) Bahreyn'de yaşayan Umman padişahları ordu komutanları olan Allah kullarına. Eğer iman edip namaz kılacak, zekât verecek, Allah ve Resulü'ne iman edecek, Peygamber'in hakkını verecek ve Müslümanlar gibi ibadet edecek olurlarsa Allah'ın amanında olup, Allah ve Resulü'ne ait olan ateşkede malları dışında sahip oldukları şeylerden yararlanacak ve onlar kendilerine bırakılacaktır. Hurmada onda bir ve tahıllarda onda birin yarısı (yirmide bir) zekât farzdır. Müslüman olanlara yardımcı olmaları ve kılavuzluk etmeleri düşer. Sahip oldukları değirmenler, istedikleri şeyleri öğütmeleri için onların kendilerindedir.⁴

Bu mektupta Hz. Resulullah'ın (s.a.a) "Peygamber'in hakkı"ndan maksadı humus ve onun kendine has olan şeydir. Daha önce sa-fiy ve Peygamber'in şahsına has olan mal hakkında bahsetmiştik.

luğunda ve dört parmak genişliğinde bir deri üzerine mektup yazarak onları İslam'a davet etti.

1- Malik'in biyografisi için bk. Usdu'l-Gabe, c.4, s.271 ve İsabe, c.3, 7593 rakamının altında, Lisani'l-Mizan, c.3, s.20; son kaynakta Malik yerine ismini Mübarek olarak kaydetmiştir.

2- Fucey' b. Abdullah-i Bukaî'dir. Biyografisi Usdu'l-Gabe ve İsabe'de geçmiştir. Ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna gelişi, Usdu'l-Gabe, c.1, s.160'ta Bişr b. Muaviye b. Sevr-i Bukaî'nin biyografisinde geçmiştir.

3- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.304 ve 305; Usdu'l-Gabe, c.4, s.175; İsabe, c.4, rakam 6960. Biz İbn Sa'd'ın, Benî Amir-i Adnanî boyundan olan Vefd-i Benî Buka'sından naklettik.

4- Mecmuatu'l-Vesaiki's-Siyasiyye, Muhammed Hamidullah, Ebu Ubeyd'in Emval adlı kitabından, s.52'den naklen. Subhu'l-A'şâ -Kalkaşendî- c.6, s. 380. Esbezi, Hecer'de "Esbez" adında bir kente verilen nispettir. Esbezi'nin at-perestlere mensup oldukları görüşü doğru değildir. Çünkü Hz. Resulullah (s.a.a) onları Allah kulları olarak adlandırmıştır; bu ise atperestlikle bağdaşmaz. (Fu-tuhu'l-Buldan, s.95.)

f) Ve yine mektuptaki, "Allah'ın payı ve Resulün payı"ndan maksat, Hads ve Lehm bölgesinden Müslüman olan kişiler için humustur. Hz. Resulullah (s.a.a) bu mektupta şöyle buyurmaktadır:

...Namazı kılacak, mallarının zekâtını verecek, Allah ve Resulü'nün payını verecek ve müşriklerden sakınacak olurlarsa Allah ve Muhammed'in güvencesinde olacaklardır. Kim dininden yüz çevirirse Allah ve Resulü'nün koruma ve güvencesi de onun üzerinden kalkar.¹

g) Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Cünade el-Ezdî, onun akrabaları ve izleyicilerine yazmış olduğu şu mektupta da aynı konu işlenmektedir:

Namaz kılıp mallarının zekâtını verecek olur, Allah ve Resulü'ne itaat edip kazançlarının humusunu ve Peygamber'in payını verecek olur da müşriklerden uzak dururlarsa Allah'ın ve Allah kulu Muhammed'in güvencesinde olurlar.²

h) Hz. Resulullah (s.a.a), Tay kabilesinden Benî Muaviye b. Ce-rul'a³ yazdığı bir mektupta şöyle buyurmuştur:

Onlardan Müslüman olan, namaz kılan, zekât veren, Allah ve Resulü'ne itaat eden, kazançlarından Allah'ın humusu ve Peygamber'in payını veren, müşriklerden uzak duran ve Müslüman olduğunu açığa vuran, itaat ettiği sürece Allah ve Peygamber'inin güveninde olur.⁴

Yine Resulullah'ın (s.a.a) Benî Cuveyn el-Taî'ye yazmış olduğu bir mektup daha var; bu mektup da kullanılan sözcüklerdeki bazı cüzî farklılıklara rağmen yukarıdaki mektupla aynı olabilir.⁵

ı) Hz. Resulullah (s.a.a), Cuheyne b. Zeyd'e¹ yazmış olduğu mektubunda şöyle buyurmaktadır:

1- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.266. Hads b. Uryeş, Lahm-i Kahtan kabilesindendi; onların soyu İbn Hazm'ın Cemhere'sinde, s.423'te kaydedilmiştir.

2- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.270, "Zikr-u Bi'set-i Hz. Resulullah (s.a.a)" babı ve Usdu'l-Gabe, Cünade'nin biyografisi, c.1, s.300; Kenzü'l-Ummal, birinci baskı, c.5, s.320.

Cünade b. Ezdî hakkında dört biyografi zikredilmiştir: 1- Cünade b. Ebi Umeyye, 2- Cünade b. Malik, 3- Cünade-i Ezdî; bunun babasının ismi zikredilmemiştir. 4- Hiç kimseye nispet verilmeyen Cünade; bu rivayeti son kişinin biyografisinden kaydetmişlerdir. Her dördü aynı kişi olabilir. bk. Usdu'l-Gabe, c.1, s.298- 300.

3- Cervel b. Sa'l b. Amr b. Gavs b. Tay, soyu İbn Hazm'ın Cemhere'sinde, s.400-401'da geçmiştir.

4- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.269.

5- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.269.

Geniş yer ve çölleri, nehir yatakları ve otlaklar, humus karşılığında bitkilerinden yararlanmanız ve sularından içmeniz için size aittir.

Tia ve Sarime bir arada olurlarsa, iki koyun ve eğer aralarına mesafe düşerse her birine bir koyun zekât verin. Mesir halkına ise sadaka yoktur...²

İbn Esir, *Nihayetu'l-Lügat* adlı eserinde şöyle yazmaktadır:

Tia, zekâtın farz olduğu en az miktardır. Sarime ise koyun ve deve sürüsüdür. Bu hadiste geçen "Sarime"den maksat, yüz yirmi bir baş koyundan iki yüz baş koyuna kadar olan miktardır ve bir arada olduklarında iki koyun ve birbirlerinden ayrı iki kişiye ait olduklarında ise her biri bir koyun zekât vermelidir. Mesir halkı ise, tarla sürececek öküzleri bulunan kişilerdir; ona zekât farz değildir.

i) Resulullah'ın (s.a.a) bazı mektuplarında Peygamber'in payı zikredildikten sonra ona has olan "safı" de zikredilmiştir. Örneğin Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Himyer padişahlarına yazdığı mektupta şöyle geçer:

Ama sonra; Rabb'iniz sizi özel hidayetine yöneltti; Allah ve Peygamber'ine itaat edin, namaz kılın, zekâtı verin, kazançlarınızdan Allah'ın humusunu ödeyin, Resulullah'ın (s.a.a) payını ve onun kendisine has kılınanı verin ve Allah'ın müminlere farz kıldığı sadakayı ödeyin...³

j) Resulullah'ın (s.a.a), Benî Sa'lebe b. Amir'e yazmış olduğu mektupta şöyle geçmektedir:

1- Cuheyne b. Zeyd, Kadaa kabilesinden ve Kahtanî'dir. Soyları Cemhe-re'de s.444- 446'da geçmiştir. Yukarıda geçen üç kaynakta Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mektubu, künyesi Ebu Meryem olan Amr b. Murre-i Cuhenî'yle birlikte gönderdiği geçmiştir. Ebu Meryem Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna ulaşmış, savaşlarının bir çoğunu idrak etmiştir. O, Şam'da yaşamış, Muaviye'nin hilafetini görmüştür. Usdu'l-Gabe, c.4, s.130; İsabe, c.3, s.16. O, kabilesine dönerek halkı İslâm dinine davet edince hepsi Müslüman olarak Resulullah'ın Ekrem'in (s.a.a) huzuruna gittiler. Ebu Meryem, Muaviye'nin hilafeti döneminde öldü.

2- Bu mektubu Muhammed Hamidullah, *Mecmuat-u Vesaiki's-Siyasiyye*, s.142'de, 157 rakamında, Suyutî'nin Cem'u'l-Cevami'sinden nakletmiştir. İbn Esir de "sarm" sözcüğünde bu mektubun bir bölümünü kaydetmiştir. Yine İbn Menzur, *Lisanu'l-Arab*'da zikretmiştir.

3- *Futuhu'l-Buldan*, c.1, s.85; *Sire-i İbn Hişam*, c.4, s.258 ve 259'da diğer sözcüklerle zikredilmiştir; *Müstedrek-i Hakim*, c.1, s.395; *Tehzib-i Tarih-i İbn Asakir*, c.6, s.273 ve 274; *Kenzü'l-Ummal*, birinci baskı, c.6, s.165; *Emval*, Ebu Ubeyd, s.13. Humeyr, İslâm'dan önce Yemen'e yerleşen Kahtan kabilesinden büyük bir boydu. Biyografisi İbn Hazm'ın *Cemhere'sinde*, s.432-438'de geçmiştir. Onlar hicretin dokuzuncu yılında Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna çıkmışlardır. Mektup, Himyer padişahlarından Nu'man ve Haris b. Abdulkilal için yazılmıştı.

Onlardan kim İslâm getirir, namaz kılar, zekâtı öder, kazançlarının humusunu, Peygamber'in payını ve onun kendisine has kılınanı verirse Allah'ın güvencesine girmiş olur.¹

k) Benî Zuheyr el-Akliin'e² yazmış olduğu mektupta ise şöyle buyurmaktadır:

...Eğer Allah'ın birliğine ve Muhammed'in (s.a.a) onun peygamberi olduğuna tanıklık eder, namaz kılar, zekâtı verir, kazandıklarınızdan humus, Peygamber'in payı ve onun safisini verirseniz Allah ve Resulü'nün güvencesinde olursunuz.³

m) Cuheyne kabilesinin bazı ileri gelenlerine yazdığı mektup ise şöyledir:

Onlardan kim Müslüman olur, namaz kılar, zekâtı verir, Allah ve Resulü'ne itaat eder, kazançlarından humus, Peygamber'in payı ve onun safisini verirlerse...⁴

Bu mektuplarda geçen çoğulu "safaya" olan "safi" (halis mal), daha önce de dediğimiz gibi, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) humus dışında kendine has olan mal ve mülküne denir.

Ayrıca; "humus" sözcüğü, Resulullah'a (s.a.a) nispet verilen bun-ların dışındaki iki mektupta da geçmiş; fakat onlar bizim açımızdan güvenilir değillerdir. Çünkü onlardan birinde Bulharis⁵ kabilesinden Abduyağus ismi geçmektedir. Oysa "Yağus" bir put adıdır ve Resulullah'ın (s.a.a) putun kuluna mektup yazmış olması imkânsızdır. Çünkü Hazret (s.a.a), Abduluzza, Abdulhacer,⁶ Abdulamr el-Asem gibi isimleri Abdurrahman ve-

1- Bu mektup İsabe, c.2, s.189, rakam 4111'de Safiy b. Amir'in biyografisinde ve yine İsabe'nin haşiyesi İstiab'da, c.2, s.186'da, Usdu'l-Gabe, c.3, s.34'de de geçmiştir. İbn Esir onu Benî Sa'lebe'nin efendisi diye tavsif etmiştir. Benî Sa'lebe b. Amir, Adnan kabilesinin Bekr b. Vail boyundandır. Soyları İbn Hazm'ın Cemherre'sinde s.316'da geçmiş, bu kitapta hicretin sekizinci yılında Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna geldikleri kaydedilmiştir. Fakat onlar arasında "Sayfi"nin olup olmadığını anlayamadık. bk. Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.298 ve Uyunu'l-Eser, c.2, s.248.

2- Zuheyr b. Akyeş, Tacu'l-Arus, c.4, s.280'de şöyle yazar: Hz. Resulullah (s.a.a), Akl kabilesinin bir koluna mektup yazmıştır. İbn Hazm ise Cehme-re'sinde, s.480'de onu şöyle kaydetmiştir: Beni Akl b. Avf b. Ed b. Tabiha b. İlyas b. Muzir.

3- Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.55, "Haraç" kitabı "Mâ Câe Fi Sehmi's-Safi" babı, Daru'l-İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye basımı, c.3, s.153 ve 154; Sünen-i Ne-seî, c.2, s.179; Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.279; Müsned-i Ahmed, c.5, s.77 ve 78 ve 363; Usdu'l-Gabe, c.5, s.4 ve 389; İstiab. Ve bazı rivayetlerde ise şöyle geçmiştir: "Kazançlardan humus verirseniz." Emval, Ebu Ubeyd, s.13.

4- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.271.

5- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.268.

6- bk. Usdu'l-Gabe, onların biyografisine.

ya Abdullah isimlerine çeviriyordu.¹ Bu mektuplardan bir diğeri ise Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Neş-hel b. Malik el-Vailî'ye² yazmış ve ona "Bismike Allahumme" (senin adıyla Allah'ım!) diye başlamıştır; oysa Resulullah'ın (s.a.a) mektupları "Bismillahirrahmanirrahim" diye başlamaktaydı.

* * *

Yukarıda geçen mektup ve sözleşmelerde, Resulullah (s.a.a), Sa'd-ı Huzeym'e sadaka, zekât ve humuslarını kendisinin iki elçisine veya onların gönderdiği kimselere vermelerini emretmiştir; katıldıkları savaş ganimetlerinin humusunu vermelerini istemeyip mallarına lazım gelen humus ve sadakaları talep etmiştir. Aynı şekilde Cuheyne'ye yazdığı mektupta yerin otlak ve sularından yararlanma karşısında humus ve zekâtlarını vermelerini istemiştir. Bun-da da humus ödemeleri için onların savaşa katılıp savaş ganimetleri elde etmeleri şart koşulmamış, aksine humus ve sadaka ödemek için yer gelirlerinden yararlanmak şart koşulmuş, onlara kazandıkları şeylerde İslâm'ın hükmünü öğretmiştir.

Yine Abdulkays'ın temsilcilerine kazançlarından nasıl humus ödeyeceklerini öğrettiği zaman, onları yerine getirecek olurlarsa cennete gideceklerini buyurmuş ve müşriklerin korkusundan haram aylar dışında kabilelerinden dışarı çıkamayan onlardan, müşriklerle savaşıp zafere ulaşarak onlardan elde ettikleri savaş ganimetlerini ödemelerini istememiş, sadece onlardan kazançlarının kârının humusunu vermelerini istemiştir.

Ve yine valisi Amr b. Hazm'a verdiği emirde Yemen kabilelerinin sadaka ve humuslarını almasını istemiş, fakat bu kabilelerin katıldıkları savaşlardaki ganimetlerin humusunu alıp kendisine göndermesini istememiştir.

Veya bu kabilelere humuslarını ödemeleri için şahsen yazmış olduğu mektuplar veya kabilelerin humuslarını almaları için Amr b. Hazm dışında diğer memurlarına yazdığı mektupları da aynı doğ-rultudadır.

Bütün bu mektup ve emirnamelerde humus, sadaka konumundadır; her ikisi de Allah Teala'nın koyduğu kurallar gereğince insanların mallarındaki Allah'ın hakkıdır.

Bu mektuplarda geçen "humus" sözcüğünün savaş ganimetlerinin humusu olmadığını vurgulayan ve açığa çıkaran konu, İslâm dinindeki savaş hükmünün cahiliye dönemi ve ondan önceki zamanların kurallarından farklı oluşudur; o dönemlerde herkes veya her grup kendi kabi-

1- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.305.

2- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.248.

lesi veya müttefiki dışındakilere saldırarak onların mal varlıklarını istediği şekilde yağmalama hakkını kendine veriyor ve herkes, kabile reisine has olan dörtte biri dışında yağmalayıp elde ettiği her şeyi kendine alıyordu. Fakat İslâm dininde böyle değildir; dolayısıyla, Resulullah (s.a.a) onlardan dörtte bir yerine beşte bir olan savaş ganimetlerinin humusunu isteyemez; hatta hiçbir Müslüman veya Müslüman bir grup Müslüman olmayan kişilere karşı kendince savaş ilân edip canı istediği gibi onların mallarını yağmalayamaz. Çünkü:

Birincisi; böyle bir hakka sadece şer'î hakim sahiptir; o da İslâm kânun ve kurallarına uygun olarak; bu durumda tüm Müslümanlar onun emrine itaat etmek zorundadır.

İkincisi; fetih ve zaferden sonra savaş ganimetlerinin tümünde sadece İslâm ordusu komutanı veya onun temsilcisi tasarruf hakkına sahiptir. Dolayısıyla, savaşçılar düşmana galip geldikten sonra ele geçirdikleri şeyleri komutanlarına veya onun temsilcilerine vermelidirler; aksi durumda aldıkları şey gizlice yapılan hırsızlık ve diğerlerinin gözünden uzakta aşırılık sayılır ve onun ar, mahcubiyet ve vebali kıyamet gününde yakasına yapışıp cehenneme sürükleyecektir.

Humusu aldıktan sonra atlı ve piyade askerlerin payını tayin eden, biraz da kadınlara ayıran, bazen savaşta olmayanlara da alınan ganimetlerden pay veren ve savaşan müminlerin payından kat kat fazlasını muellefetu'l-kulub (Müslüman olmayanların gönlünü kazanmak) için harcamaya yetkisi olan İslâm'ın hakimidir.

Eğer Resulullah'ın (s.a.a) döneminde savaş ilân etmek ve savaş ganimetlerinin humusunu almak onun vazifelerinden ise, Hazret'in arka arkaya yazdığı mektup ve sözleşmelerde humus, muhatapların mallarındaki farz sadaka menzilesinde değilse ve savaş ganimetleriyle bir ilgi de yoksa, o hâlde bu mektup ve sözleşmelerde halktan humus istemenin ve bunu vurgulamanın anlamı ne olabilirdi ki?!

Dolayısıyla, bu mektup ve sözleşmelerdeki "ganaim" ve mağ-nem" sözcüklerinin lügat anlamı olan, "zahmet ve sıkıntı görmeden bir şeyi elde etmek" anlamına veya "savaş yoluyla ve diğer yollarla elde edilen şey" anlamındaki şer'î anlama geldiğini söylemek zorundayız.

Burada, konumuzun başında "ganimet" sözcüğünün açıklamasıyla ilgili söylediklerimizi ekleyerek "ganimet" sözcüğünün sözlükler yazıldıktan sonra İslâm toplumunda savaş ganimetlerinde kullanılan bir hakikat olarak kabul edildiğini ve İslâm'dan önce bu anlamda kullanılmadığını ve yine Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinde geçen bir şeyi,

ondan yaklaşık iki asır sonra halk arasında yaygın olan başka bir şeye yüklemenin doğru olmadığını söy-lemek gerek.

Bu mektup ve sözleşmelerde "Allah'ın payı", "Resulullah'ın (s.a.a) pa-yı" veya "Peygamber'in hakkı" veya "Peygamber'in payı" şeklinde geçen şeylerin tefsiri, "**Bilin ki kazandığımız şeylerin humusu Allah'ın ve Re-sul'ündür...**" ayetinde ve bu ayetin açıklayıcısı olan Re-sulullah'ın (s.a.a) şünnetinde geçmektedir. Humus ayetinde ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) şünnetinde, "mağnem" sözcüğündeki Allah ve Peygamber'in payının ve yine onların hak ve hisselerinin humus olduğu bildirilmiştir.

Buraya kadar söylediklerimizden, savaş ganimetleri ve onun dışın-daki şeylerin humusunu Resulullah'ın (s.a.a) şahsen kendisinin aldığı ve Müslüman olanlardan sadaka ve zekât lazım gelen yerler dışında ka-zançlarının humusunu vermelerini istediği anlaşılmaktadır. Şimdi ise humusun harcanması gereken yerleri inceleyelim.

Kur'ân-ı Kerim ve Sünnette Humusun Kullanım Yerleri

Kur'ân-ı Kerim'de

Kur'ân-ı Kerim'de humus ayeti humusun Allah, Resulü, yakınlar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışların olduğunu vurgulamaktadır.

Şimdi ayette geçen "zu'l-kurba"nın (yakınlar) ve ondan sonra zikre-dilenlerin kimler olduğunu inceleyelim.

1- Zu'l-Kurba (Yakınlar)

Bir cümlede geçen "zu'l-kurbâ", "kurbâ" ve "ûlî kurbâ" sözcükleri "valideyn=baba ve anne" kelimesi gibidir; bir cümlede "valideyn" sözcü-ğü geçerse, bu kelimeden önce apaçık bir şekilde veya zamirle ya da ki-naye ve ima ile söz konusu edilen kişinin anne ve babası kastedilir. "Zu'l-kurbâ, kurbâ ve ûlî kurbâ" sözcüklerinden de bu kelimelerden önce söz konusu edilen kişilerin yakınları kastedilir.

Bu kelimeden önce apaçık bir şekilde söz konusu edilmenin örneği şu ayet-i kerimedir.

"Ma kane li'n-Nebiiyi vellezîne âmenû en yesteğfirû li'l-müşrikîne ve lev kanû ulî kurba."

Yani: **Akraba bile olsalar, cehennem halkı oldukları belli olduktan sonra (Allah'a) ortak koşanlar için mağfiret dilemek, ne Peygamber'in, ne de inananların yapacağı bir iş değildir.**¹

Bu ayette geçen "uli kurbâ"dan maksat, açıkça "uli kurbâ"dan önce geçen Resulullah (s.a.a) ve müminlerdir.

Bu kelimededen önce zamirle söz konusu edilmenin örneği ise, şu ayeti-i kerimedir:

"Ve iza kultum fe'dilû ve lev kane za kurba." Yani: **Söylediğiniz zaman akrabanız da olsa adaleti gözetin.**²

Bu ayette geçen "za kurbâ"dan maksat "kultum" ve "i'dilu" sözcüklerinin zamirlerinin merciidir.

Bu kelimededen önce takdir edilerek söz konusu edilmenin örneği ise şu ayet-i kerimedir:

"Ve iza hazere'l-kısmete ulû'l-kurba." Yani: **Akrabalar da (miras) taksim(in)de hazır bulunursa...**³

Burada "ulû'l-kurbâ"dan maksat, bir önceki ayette işaret edilen ölen kişinin akrabalarıdır.

Kur'ân-ı Kerim'de "kurbâ" ve "ûlû'l-kurbâ" sözcükleri geçen diğer yerler de böyledir.

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'in iki yerinde "valideyn" ve "zi'l-kurbâ" kelimelerini bir arada zikretmiştir. Biri, Bakara Suresi, 83. ayet-i kerime: **"Ana babaya, akrabaya iyilik edin."**⁴ Bir diğeri ise, Nisâ Suresi 36. ayet-i kerime: **"Ana babaya, akrabaya iyilik edin."**⁵

Birinci ayette, apaçık ve daha önce geçen İsrailoğulları'nın babalarıyla anneleri ve akrabaları kastedilmiştir; ikinci ayette ise, ayetin baş tarafında geçen bu ümmetin müminleri olan "ve u'budû" ve "lâ tuşrikû" fiillerindeki zamirin mercii olan müminler ve onların yakınları kastedilmiştir.

Dolayısıyla, Allah Teala humus ayetinde: **"Bilin ki kazandığımız şeylerin humusu Allah, Resulü ve yakınlar içindir..."** buyurunca, ister istemez "zi'l-kurbâ"dan maksat, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) yakınlarıdır; ayette hazretin ismi "zi'l-kurbâ"dan önce geçmiştir. Re-sulullah'ın (s.a.a) ismiyle onların arasında bir şey yer almamıştır. Eğer böyle değilse, o hâlde yüce Allah bu ayette kimin "yakınlar"ından bahsetmektedir?

1- Tevbe, 113.

2- En'âm, 152.

3- Nisâ, 8.

4- Bakara, 83.

5- Nisâ, 36.

"Allah'ın, o kent halkından, Elçisine verdiği ganimetler, Allah'a, Elçiye ve yakınlarına... aittir."¹ ayetindeki "zu'l-kurbâ"dan (=ya-kınlar) maksat da açıkça ondan önce zikredilen Resulullah'ın (s.a.a) yakınlarıdır.

Ve yine, "De ki: Ben ona karşılık sizden yakınlarla sevgiden başka bir ücret istemiyorum." ayetindeki akrabalarından maksat da, "istemiyorum" (la es'elukum) fiilindeki failin, yani Hz. Peygamber'in akrabalarıdır. Şimdi humus ayetindeki diğer kelimeleri inceleyelim:

2- Yetim

Yetim, buluş çağına ermeden önce babasını kaybeden çocuğa denir.

3- Miskin

İhtiyacını giderecek şeye muhtaç olana miskin denir.

4- İbn Sebil

İbn sebil, maddi bakımdan yolculuğunu sürdürmeye gücü olmayan yolda kalmış yolcuya denir.²

Humus ayetinin akışı, yetim, miskin ve yolda kalmıştan Hz. Resulullah'ın (s.a.a) akrabalarından bu durumda olanların kastedildiğini göstermektedir. Humus ayetindeki bu sözcüklerle ilgili olarak, daha önce "zi'l-kurbâ" sözcüğü için yaptığımız açıklamalar geçerlidir.

Diğer taraftan, Allah Teala, "Sadakalar, Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, düşkünlere, ...yolda kalmışlara"³ ayetinde sadakaların harcanacağı yerleri belirtmiştir. Onun bir payını Haşim-oğulları'ndan olmayan miskinlere ve yolda kalmışlara has kılmıştır. Fakat Haşimoğulları'na sadaka haram kılınmış ve onun yerine onlar için humustan bir pay tahsis edilmiştir.

Sünnette ve Müslümanlar Nezdinde Humusun Kullanım Yerleri

Resulullah (s.a.a) kendi hayatında humusu altı kısma ayırıyordu. Onun iki payı Allah ve Resulü'nün, bir payı yakınlarındı.⁴

Ebu Aliye Riyahî'den¹ şöyle rivayet edilmektedir:

1- Haşr, 7.

2- Mecmau'l-Beyan, humus ayetinin tefsiri ve Müfredat-ı Ragıb, "sebil" sözcüğü.

3- Tevbe, 60

4- Tefsir-i Nişaburî, Taberi'nin haşiyesinde, c.10, s.4.

Resulullah'a (s.a.a) bir ganimet getirecek olsalardı, Hazret onu beş kısma ayırırdı. Dört payını İslâm askerlerine verir, beşte birini de kendisine alırdı ve o miktardan Allah'ın hakkı olarak bir avuç alıp Kâbe'ye ayırır, geri kalanını beş kısma ayırırdı: Bir payı peygambere, bir payını yakınlarına, bir payını yetimlere, bir payını miskinlere ve son payını da yolda kalmışlara ayırırdı. Kâbe'ye has kıldığı hisse ise Allah'ın payıydı.²

Bu iki hadis açıkça humusun altı kısma ayrıldığını bildirmektedir ve bu da humus ayetiyle uyum içerisindedir. Ebu Aliye'nin rivayetinde geçen Resulullah'ın (s.a.a) bir payı Kâbe'ye ayırdığı konusuna gelince, bu iş sadece bir defa yapılmış olabilir. Bu konuda doğru olanı, Ata b. Ebi Ribah'ın³ şu rivayetinde görmekteyiz:

Allah'ın humusuyla Resulü'nün humusu birdi ve Resulullah (s.a.a) ondan istediği kadarını alıyor veya bağışlıyor ya da affediyordu. Bu hususta istediği gibi muamele yapıyordu.⁴

İbn Cerih⁵ de şöyle demiştir:

...Onun dört payı savaşa katılanların ve geri kalan beşte biri ise Allah ve Resulü'nündü; Resulullah (s.a.a) ondan istediği kadarını alıyor veya bağışlıyor ya da affediyordu ve onu istediği gibi kullanıyordu.⁶

Bu iki rivayetten anlaşılan, Allah'ın payıyla Resulü'nün payının bir oluşudur. Bu ise humusu altı kısma ayıran humus ayetine ters düşmektedir. Ancak, Allah'ın payıyla Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hissesinin bir oluşundan, iki hissenin bir pay sayılması değil, her ikisinde de aynı şeyin geçerli olduğu kastedilirse sorun çıkmaz.

1- Ebu'l-Aliye Riyahî, hicretin doksanıncı yılında veya daha sonra vefat eden Rafi' b. Mehran'dır. Onun hadisini Sihah sahiplerinin hepsi rivayet etmişlerdir. bk. Tehzibu't-Tehzib, c.1, s.252.

2- Emval, Ebu Ubeyd, s.325 ve 14; Tarih-i Taberî, c.10, s.4; Ahkamu'l-Kur'ân, Cessas, c.3, s.60 ve s.61'de özet olarak geçmiştir.

3- Ata b. Ebi Ribah Eslem-i Mekkî, Kureyş'in kölelerindedir. Onun rivayetini siyah sahipleri kaydetmişlerdir. Hicretin 114. yılında vefat etmiştir. Tehzibu't-Tehzib, c.2, s.22.

4- Emval, Ebu Ubeyd, s.14.

5- İbn Cerih, Abdülmelik b. Abdülaziz-i Mekkî, Ümeyyeoğulları'nın kölelerindedir. Onun rivayetini Sihah sahipleri kaydetmişlerdir. Hicretin 150'sinde veya daha sonra vefat etmiştir. Tehzibu't-Tehzib, c.1, s.520.

6- Tarih-i Taberî, c.10, s.5, iki senetle.

Ve yine bu, Katade'nin¹ şu rivayetiyle de bağdaşmıyor:

Resulullah (s.a.a) bir ganimet ele geçirince, onu beşe bölüyordu. Beşte biri Allah ve Resulü'nün, geri kalanını da Müslümanların arasında bölüştürüyordu. Allah ve Resulü adına aldığı beşte biri ise, Resulullah (s.a.a) ve onun yakınları, yetimleri, miskinleri ve yolda kalmışlarına veriliyordu. Ve bu beşte biri beşe bölüyordu ve onun beşte biri Allah ve Resulü'nündü.²

İbn Abbas'ın *Tarih-i Taberî*'de geçen rivayetinden, iki payın bir paya dönüştürülüşünün Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. İbn Abbas şöyle demiştir:

Allah'ın payıyla Resulü'nün payını birleştirdiler ve yakınlarla da bir pay ayırdılar ve her iki payı at ve savaş araçları temin etmek için harcadılar.³

Taberî, Mücahid'den şöyle rivayet etmiştir:

Resulullah'ın (s.a.a) soyuna sadaka haram olduğu için onlar için humusun beşte biri tayin edilmişti.⁴

Ve yine demiştir ki:

Yüce Allah, Haşimoğulları arasında fakir ve yoksul kişiler olacağını bildiğinden sadaka yerine onlara humus tayin etti.⁵

Ve yine şöyle demiştir:

Onlar, kendilerine sadaka haram olan Resulullah'ın (s.a.a) yakınlarıdır.⁶

İmam Zeynelabidin (a.s) ise Şam halkından bir kişiye şöyle buyurmuştur: "Acaba Enfal Suresi'nde **"Kazandığımız şeylerden Elçiye ve yakınlarına... humus verin."** şeklinde geçtiğini okumuş değil misin?" Adam, "Okudum; onlar sizler misiniz?" deyince, o, "Evet." buyurdu.⁷

Buraya kadarki açıklamalar humus ayetinde ve diğer yerlerde geçen "zu'l-kurba" (yakınlar) kelimesiyle ilgili idi. Şimdi yetimlerle miskinlerin

1- Katade b. Duame ed-Dusî, Ebu'l-Hattab-i Basrî'dir; rivayetini Sihah sahipleri kaydetmişlerdir. Katade, hicretin 110'unda vefat etmiştir. Tehzibu't-Tehzib, c.2, s.123.

2- Tarih-i Taberî, c.10, s.4.

3- Tarih-i Taberî, c.10, s.6.

4- Tarih-i Taberî, c. 10, s.5.

5- Tarih-i Taberî, c. 10, s.5.

6- Tarih-i Taberî, c. 10, s.5.

7- Tarih-i Taberî, c.10, s.5.

kimler olduğunu inceleyelim. Nişaburî, bu ayetin tefsirinde şöyle yazmaktadır:

Ali b. Hüseyin'den (a.s), ayette geçen, "yetimler ve miskinler" in kimler olduğunu sorduklarında, Hazret'in şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

"Yetimler ve miskinlerden maksat, bizlerin yetimleri ve miskinleridir."¹

Taberî, Minhal b. Amr'dan² şöyle nakletmiştir:

Abdullah b. Muhammed b. Ali³ ve Ali b. Hüseyin'den⁴ humusu sorduğumda onlar, "*Humus bize aittir.*" dediler. Ali b. Hüseyin'e (a.s), Allah Teala, ayetin sonunda, "yetimler, miskinler ve yolda kalmışlarıdır, buyuruyor." dedim. Onlar, "*Bizim yetimlerimizle miskinlerimizdir.*" cevabını verdiler.⁵

Buraya kadar humus hakkında kaydettiklerimiz, tümünü Hilâfet Ekolü'nün hadis, siret ve tefsir kitaplarından naklettik. Şimdi Ehlibeyt Ekolü açısından humus ve onun harcanması gereken yerleri inceleyelim.

Ehlibeyt Ekolü'ne Göre Humusun Kullanım Yerleri

Ehlibeyt İmamları'ndan humusun altı kısma bölündüğüne dair nakledilen rivayetler mütevatirdir. Şöyle ki, onun bir payı Allah'ın, bir payı Resulü'nün, bir hissesi Hz. Resulullah'ın (s.a.a) döneminde Ehlibeyt'e (a.s) has olan, ondan sonra da onlara verilen ve daha sonra diğer Ehlibeyt İmamları'na ait olan Peygamber'in yakınlarındı. Bu üçü Allah, Resulü ve yakınlarının payı, onların makamına aitti. Allah'ın payı da Resulullah'a (s.a.a) ulaşır ve o onu dilediği gibi harcar.

Allah ve Resulü'ne ait olan pay, Hz. Resulullah'tan (s.a.a) sonra onun halifesi olan imama ulaşır ki bu hesaba göre humusun yarısı, zamanın imamı Hz. Mehdi'ye (a.s) aittir; iki pay miras olarak ve bir pay da yakınların payı hasebiyle Allah Teala tarafından o hazrete has kılınmıştır. Ve bu üç pay imamet makamına ait olduğu için o hazrete ulaşmıştır; diğer

1- Tefsir-i Nişaburî, Tarih-i Taberî'nin haşiyesinde, c.10, s.7.

2- Minhal b. Amr el-Esedî, Kufelidir, ravilerin beşinci tabakasındandır. Rivayetini Müslim dışında diğer Sihah sahipleri nakletmişlerdir. Tehzibu't-Tehzib, c.2, s.278.

3- Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Ebu Talib hicrî 199 yılında Şam'da vefat etmiştir. Sihah sahipleri rivayetlerini nakletmişlerdir. Tehzibu't-Tehzib, c. 2, s.448.

4- İmam Zeynelabidin Ali b. Hüseyin (a.s) hicrî 94 yılında şehit olmuş, ha-disini Sihah sahipleri kendi kitaplarında nakletmişlerdir. Tehzibu't-Tehzib, c.2, s.34.

5- Tarih-i Taberî, c.10, s.7.

üç pay ise Resulullah'ın (s.a.a) soyundan gelen Haşimoğulları'nın yetimleri, miskinleri ve yolda kalmışlarıdır. Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de onlardan şöyle bahsetmiştir:

Yakın akrabalarını korkut.

Bu yakınlar, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Ehlibeyt'i dışında, Ebu Talip oğullarının erkek ve kadınlarıdır. Bu üç grubun humus alma ölçüsü ise iki şeydir:

1- Hz. Resulullah'ın (s.a.a) yakınları ve akrabalarından olmak.

2- Geçimlerini sağlamak için humus almak zorunda kalmak. Fa-kat ilk üç pay böyle değildir; onlar humustan bu hakkı, sahip oldukları makam için almaktadırlar.

Humusun yarısı Haşimoğulları'ndan olan bu üç grup arasında, konularına göre yıllık masraflarına yetecek şekilde bölüştürülmelidir. Geri kalanı ise şer'î hakimindir. Eğer bu paylar onların yıllık geçimlerine yetmezse, fazlası şer'î hakime ulaştığı gibi bu durumda da şer'î hakim, kendi malından onların yıllık masrafına yetecek kadar vermektedir.

Bu üç grubun baba tarafından Abdulmuttalib'e nispet verilmesi humus almasının şartlarından. Çünkü eğer sadece anne tarafından nispetleri olsa humustan onlara bir şey verilmez ve sadaka alma hakkına sahip olurlar. Çünkü Allah Teala, "**Onları babalarıyla çağırın.**" buyuruyor.

İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

Humusta, Abdulmuttaliboğulları Haşimoğulları'yla ortaklırlar.

Diğer bir hadiste ise, "*Hakka uyulacak olursa Abdulmuttalib ve Haşimoğulları'ndan hiçbiri sadaka almaya ihtiyaç duymaz. Çünkü Allah Teala Kur'ân-ı Kerim'de onlara yetecek kadar hisse tayin etmiştir.*" buyurmuş ve daha sonra şöyle devam etmiştir:

Bir şey bulamayan kimseye leş helaldir. Sadaka da Haşimoğulları ve Abdulmuttaliboğulları'na ancak kendilerine leş helâl olan kimselerin seviyesinde olduklarında helâl olur!

Bu üç gruptan her birinin humus olarak alıp sahiplendiği her şey, vefatından sonra kişinin diğer mirasları gibi onun mirasçılara intikal eder. Humus ayetine göre değil, miras ölçülerine göre Hz. Peygamber (s.a.a) ve önceki imamın kendisine ait olan üç paydan aldığı şeyler de böyledir; onların vefatından sonra mirasçılara geçer.¹

1- Bu konuda bk. Misbahu'l-Fakih, Hemadanî, "humus" kitabı, s.144- 150. Bunu onaylayan hadisleri özetle getirdik. Bunun dışında kapsamlı rivayet kitaplarına da müracaat ettik.

Resulullah'ın (s.a.a) Döneminde Humusun Harcandığı Yerleri Belirten Tek Rivayet

Sünen-i Ebu Davud, Müsned-i Ahmed b. Hanbel, Tarih-i Taberî, Sünen-i Neseî ve Sahih-i Buharî'de (Biz *Sünen-i Ebu Davud*'dan naklediyoruz), "*Harac*" kitabında, "Mevaziu Kısmi'l-Humus ve Sehm-i Zi'l-Kurba" bölümünde Cubeyr b. Mut'im'den şöyle geçer:

Resulullah (s.a.a) Hayber Savaşı'nda zi'l-kurba'nın (yakınlar) payını Haşimoğulları ve Abdulmuttaliboğulları arasında bölüş-türdü; Benî Nevfel ve Benî Abdüşşems'e bir şey vermedi. Osman b. Affan'la birlikte Resulullah'ın (s.a.a) hu-zuruna giderek şöyle dedik:

"Ya Resulullah (s.a.a)! Biz Haşimoğulları'nın fazilet ve üstün-lüğünü ve yüce Allah'ın onlar arasında sana verdiği makam ve mevkii inkâr etmiyoruz; fakat neden kardeşlerimiz Abdulmutta-liboğulları'na -bu ganimetten- bir pay verdiğin hâlde bize bir şey vermedin? Oysa sana karşı onlarla biz aynı yakınlıkta'yız?"

Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu: "Benimle Abdulmuttalip arasında ayrılık yoktur."

Neseî'nin rivayetine göre ise, "Abdulmuttalimoğulları, ister ca-hiliye döneminde ve ister İslâm'ın zuhurundan sonra benden ayrı değillerdi." buyurdu ve iki elinin parmaklarını birbirine kenetleyerek "biz ve onlar biriz." dedi.¹

Müsned-i Ahmed'deki başka bir rivayete göre de bu olay Huneyn Savaşı'nda gerçekleşmiştir.²

Sünen-i Ebu Davud, Sünen-i Neseî ve Müsned-i Ahmed b. Han-bel'de geçen üçüncü rivayette ise savaşın adı belirtilmemiştir.³

Osman ve Cubeyr'in Resulullah'a (s.a.a) böyle bir soruyu sormalarının ve onun yukarıdaki şekilde onlara verdiği cevabın nedeni ise şudur: Abdumenaf'ın Haşim (Amr), Muttalib, Abdüşşems ve Nevfel adında dört oğlu vardı.⁴ Bu arada, Haşimoğulları'yla Abdul-muttaliboğulları Hz. Re-

1- Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.50; Tarih-i Taberî, c.10, s.50; Müsned-i Ahmed, c.4, s.81; bu kaynaklarda geçen bu rivayet, Sahih-i Buharî'nin, c.3, s.36'da, "Gazve-i Hayber" babında naklettiği rivayetin sözcüğüyle farklıdır. Yine Sünen-i Neseî, c.2, s.178, Sünen-i İbn Mâce, "cihat" kitabı, "Kismetu'l-Hu-mus" babı, s.961'de ve bu işin Ceb-rail'in işaretleriyle gerçekleştiğini vurgulayan Meğazî, Vakidî, s.696'da geçen rivayeti-nin sözcüğüyle farklıdır ve Ebu Ubey-d'in el-Emval adlı kitabı, s.331.

2- Müsned-i Ahmed, c.4, s.85.

3- Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.51- 52; Sünen-i Neseî, c.2, s.178; Müsned-i Ahmed, c.4, s.83.

4- Cemhere-i İbn Hazm, s.14.

sulullah'a (s.a.a) yardım etmek görüşünde birleşirken Kureyş onlarla savaşıp onlara karşı ittifaklar gerçekleştirdiler; onlarla ilişkilerini kesip her türlü muameleyi yasakladılar. Onlar da Ebu Talib deresinde toplanıp Hz. Resulullah'a (s.a.a) karşı Kureyş'le birleşen Abdüşşems ve Nevfelogulları'nın tam aksine ilişkinin kesildiği zor yılları birlikte geçirdiler.

İbn Ebi'l-Hadid bu konuda şöyle yazıyor:

Nevfelogulları'nın İslâm'ı kabullenmede gecikmesine neden olan şey, Abdüşşemsoğulları'na İslâm'ı kabullenmenin ağır geliyordu. Sonuçta onlardan hiç kimse Resulullah'ın (s.a.a) yanında yer alıp onun fetihle sonuçlanan hiçbir savaşına katılmadılar!

Bunun tam aksine; Muttaliboğulları'nın, Haşimoğulları'-na karşı duydukları aşırı ilgi, İslâm'ı kabul etmelerine neden oldu. Çünkü Resulullah'ın (s.a.a) peygamberliği onlara apaçık belliydi ve onun hak üzere olduğunda en küçük bir şüphe bile etmiyorlardı. Bu tanımaya ancak haset ve kin engel olabilirdi ve böyle bir hastalığı olmayan kimse de İslâm dinini kabul etme konusunda hiçbir engelle karşılaşmaz.

Muttaliboğulları'ndan, Ubeyde, Tufeyl, Husayn, Musat-tah b. İbad b. Muttalib gibi Haris b. Muttalib'in tüm oğulları¹ Bedir Savaşı'na katıldılar.

Kureyş, Resulullah'a (s.a.a) karşı birleştiği zaman Ebu Talib, Mut'im b. Adiy b. Nevfel'e şöyle dedi:

1- Ubeyde, Tufeyl ve Husayn'in anneleri, Sakafi kızı Suhayle bint Huzaî es-Sakafi'dir. Ubeyde, Hz. Resulullah (s.a.a), Erkam'ın evine girmeden önce Müslüman oldu. O, Resulullah'tan (s.a.a) on yaş büyüktü. Kardeşleri ve amcası oğlu Musattah'le birlikte Medine'ye hicret etti ve hicretin birinci yılının rebiulevvel ayında Resulullah (s.a.a) ilk savaş komutanlığı bayrağını ona verip muhacirlerden oluşan altmış savaşçıyla onu görevlendirdi. Ubeyde, Kunyetu'l-Mer'a bölgesinde Ebu Süfyan komutanlığındaki müşriklerle karşılaştı. Bedir Savaşı'nda Emevi Utbe'yle savaştı ve birbirlerine vurdukları iki darbeden sonra Ubeyde yere yığıldı. Bunun üzerine Ali'yle Hamza saldırarak Utbe'nin işini bitirdikten sonra Ubeyde'yi alıp karargahlarına getirdiler. Resulullah (s.a.a) Ubeyde'nin başını kaldırıp dizlerine bıraktı; fakat dönüşte almış olduğu bu yara nedeniyle 63 yaşında Safra bölgesinde vefat etti. Usdu'l-Gabe, c.3, s.356.

İbn Esir, Husayn'in biyografisinde Usdu'l-Gabe, c.3, s.24'te İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmektedir: "**Kim Rabb'ine kavuşmayı arzu ediyorsa**" ayeti, Ali, Hamza, Cafer, Haris oğullarından Tufeyl, Ubeyde, Husayn ve Musattah b. Esase b. İbad b. Muttalib hakkında nazil olmuştur.

Musattah'ın annesi Ebu Rahm b. Muttalib'in kızı ve anne annesi ise, Ebu Bekir'in teyzesi Sahr b. Amir'in kızıdır. Musattah'ın hicretin 34. yılında vefat ettiği söylenmektedir ve yine hicretin 37. yılında Sıffin Savaşı'nda, Hz. Ali'nin (a.s) safında öldüğü de söylenmiştir. Usdu'l-Gabe, c.4, s.354.

"Allah bizden yana Abdüşşems'e ve Nevfel'e
Kötülere verilen acil bir ceza versin."¹

Yukarıdaki rivayetin ravisi Cubeyr b. Mut'im diyor ki:

Resulullah (s.a.a), "zi'l-kurba"nın payını Haşimoğulları'y-la
Muttaliboğulları arasından bölüştürmüştür.

Bizce, ravi Cubeyr'in tanık olduğu şey, Resulullah'ın (s.a.a) onlara
humustan paylarına düşeni verip, Ümeyyeoğulları ve Nevfeloğulları'na
vermeyişidir.

Fakat Resulullah'ın (s.a.a) onlara hangi paydan verdiği, ravinin ken-
di teşhisidir; Hz. Resulullah'ın (s.a.a) buyruğu değil.

Öyle sanılıyor ki Resulullah (s.a.a) onlardan bazılarına bir miktar Al-
lah ve Resulü'nün payından vermişti; çünkü daha önce de dediğimiz gi-
bi, Hz. Resulullah (s.a.a) onu istediği gibi harcıyordu ve bazılarına ise
miskinlerin ve yoksulların payından veriyordu. Çünkü, yukarıda genişçe
bahsettiğimiz gibi, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) soyundan olan fakir ve mis-
kinlere sadaka haramdır.

Sadakanın Hz. Resulullah'a (s.a.a) ve Yakınlarına Haram Oluşu

Resulullah (s.a.a) ve yakınlarına sadakanın haram olduğuna dair çok
sayıda hadis vardır. Bunlardan birini Müslim kendi *Sahih*'in-de şöyle
naklediyor:

Resulullah'a (s.a.a) yemek getirdiklerinde, o önce getiren ki-
şiden onu soruyordu. Eğer hediye olduğunu söyleselerdi ondan
yer, fakat sadaka olduğu söylenseydi ona elini sürmezdi.²

Buharî ve Müslim kendi *Sahih*'lerinde, Ebu Davud ve Daremî ise
kendi *Sünen*'lerinde şöyle rivayet etmişlerdir:

Hz. Resulullah (s.a.a) yola bir hurma düştüğünü görünce, "*Sadaka
olmasaydı onu yerdim.*" buyurdu. Hasan b. Ali, sadaka olan bir hurma ta-
nesini alarak ağzına bıraktı. Bunun üzerine Resulullah (s.a.a) ona, "*Ça-
buk tükür ve onu ağzından çıkar; Bizim sadaka yemediğimizi bilmiyor
musun?*" ve başka bir rivayete göre de, "*Sadaka bize haramdır.*" buyur-
du.³

1- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, İbn Ebi'l-Hadid, c.3, s.486.

2- Sahih-i Müslim, c.3, s.121, "Kabulu'n-Nebi el-Hediyete ve Redduyu's-
Sadaka"; Mecmau'z-Zevaid, c.3, s.90.

3- Sahih-i Buharî, c.1, s.181, "Zekât" kitabı, "Mâ Yuzkeru Fi's-Sadakat-i Li'n-
Nebi" babı; Sahih-i Müslim, c.3, s.117, "Tahrimu'z-Zekât-i Ala Resulillah (s.a.a) ve

Resulullah (s.a.a), Haşimoğulları'ndan, sadakadan yararlanmasın diye sadaka toplamak için birini görevlendirmekten sakınıyordu.

Müslim, Ahmed b. Hanbel, Edu Davud, Neseî, Tirmizî, Ebu Ubeyd ve diğerleri bu konuda şöyle bir rivayet nakletmektedirler (biz *Sahih-i Müslim*'den naklediyoruz):

Rabia b. Haris¹ b. Abdulmuttalib ve Abbas b. Abdulmut-talib kendi aralarında konuşarak bir yolunu bulup Abdul-muttalib b. Rabia² ve Fazl b. Abbas'ı³, kendilerini sadakaları toplamak üzere görevlendirmesini istemeleri ve bu yolla bir maaş almaları için Resulullah'a (s.a.a) göndermeye karar verdiler.

Ravi diyor ki: Onlar bu mevzuu konuştukları sırada Ali b. Ebu Talib gelip yanlarında durdu. Rabia ve Abbas da aralarında geçen konuşmayı ve aldıkları kararı Ali'ye açtılar. Ali b. Ebu Talib onlara, "Bu işi yapmayın; vallahi Resulullah (s.a.a) kabul etmeyecektir." dediyse de Rabia onu kendisinden uzaklaştırarak, "Vallahi bizi kıskandığın ve çekemediğin için böyle söylüyorsun. Sen Peygamber'in damadı olmakla şereflenirken biz seni kıskanmayalım mı?!" dedi. Ali, "O hâlde onları gönderin." dedi. Onlar gittiler. Ali ise oracıkta uzandı.

Başka bir rivayette ise şöyle geçer:

Ali, cüppesini yere serip üzerine uzandı ve, "Ben zeki Ebu'l-Hasan'ım. Andolsun oğullarınız gönderdiğiniz görevden eli boş dönünceye kadar buradan ayrılmayacağım." dedi.

Abdulmuttalib b. Rabia diyor ki: Resulullah (s.a.a) öğle namazını bitirince biz ondan önce gidip odasının kapısında bekledik.

Âlihi" babı; Sünen-i Ebu Davud, c.1, s.212, "Zekât" kitabı, "es-Sadakat-u Ala Beni Haşim" babı; Sünen-i Daremî, c.1, s.383, "es-Sadakat-u La-Tahillu Ala'n-Nebi ve La Li-Ehlibeytih" babı ve yine s.373; Mecmau'z-Zevaid, c.3, s.89; Deaimu'l-İslâm, s.246; Biharu'l-Envar, c.96, s.76, "Hurmetu'z-Zekât-i Ala Beni Haşim" babı.

1- Rabia b. Haris b. Abdulmuttalib, amcası Abbas'tan daha yaşlı olup Osman'ın ticaret ortağıydı. Resulullah (s.a.a) Hayber ganimetlerinden ona yüz deve yükü vermiştir. Rabia hicretin 23. yılında Medine'de vefat etmiştir. Usdu'l-Gabe, c.2, s.66. Oğlu Abdulmuttalib hicretin 61. yılında Dimaşk'ta vefat etmiştir. Usdu'l-Gabe, c.3, s.331.

2- Müslim kendi Sahih'inde kitabının bu babında bu konuda iki rivayet nakletmiştir. Birinci rivayette Abdulmuttalib b. Rabia yerine, Nevfel b. Haris'i yazmıştır; fakat doğru olanı, ikinci rivayette geçendir.

3- Fazl b. Abbas, Abbas'ın büyük oğludur. O, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) guslüne katılmıştır. Onun kaç yaşında olduğunda, vefat tarihi ve yerinde, yani Yermuk'te mi, yoksa Amvas'ta veya Mercusafra'da mı vefat ettiğinde ihtilaf vardır. Usdu'l-Gabe, c.4, s.183. Sihah sahipleri ondan 34 hadis rivayet etmişlerdir. Tehzibu't-Tehzib, c.2, s.110; Cevamiu's-Sire, s.282.

Nihayet o gelip kulaklarımızdan tuttu ve "İçinizden geçenleri söyleyin." buyurdu. Sonra içeri girince biz de girdik.

O gün Resulullah (s.a.a), Cahş kızı Zeyneb'in yanındaydı. Biz, gözümüzü birbirimizin ağzına dikmiş her birimiz diğerinin konuşmaya başlamasını bekliyorduk. Nihayet birimiz dedik ki: Ya Resulullah (s.a.a)! Sen insanların en cömerdi ve insanlara karşı en merhametli olanısın. Biz evlilik çağına vardık. Bizi sadaka memuru yapman, diğerleri gibi biz de topladığımız sadakaları sana getirip bu yolla bir maaş almak için huzuruna geldik.

Resulullah (s.a.a) uzun bir zaman sessiz durdu; nihayet isteğimizi tekrarlamak isteyince perde arkasından Zeyneb bir şey söylemememizi işaret etti. Sonunda Resulullah (s.a.a) bize şöyle buyurdu:

"Muhammedoğulları'na sadaka helâl değildir. Çünkü o, insanların kir ve artığıdır."

Daha sonra, "Söyleyin Muhammiyye¹ ve Nevfel b. Haris² b. Abdulmuttalib gelsinler, dedi. O dönemde Muhammiye humus işlerine bakıyordu.

Bu iki kişi Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna gidince o, Muhammiyye'ye dönerek, Fazl b. Abbas'a işaret edip, *"Kızını bu gençle evlendir."* buyurdu. Sonra Nevfel b. Haris'e dönerek, Abdulmuttalib b. Rabia'ya işaret edip, *"Kızını bu gençle evlendir."* buyurdu. Daha sonra Muhammiyye'ye hitaben, *"Hu-mustan bunlara filan miktar ver."* buyurdu.³

Böylece, Resulullah (s.a.a) Haşimoğulları'ndan hiçbirini sadakaları toplamak için görevlendirmemiştir. İşte buradan, Resulullah'ın (s.a.a), Ali'yi (a.s) Yemen sadakalarını toplamakla görevlendirdiğini sanan kimse-
nin ne kadar yanlışlığı anlaşılmaktadır. Olayın gerçeği İbn Kayyim

1- Muhammiyye b. Cuz b. Abduyağus-i Zubeydî ilk Müslümanlardan olup Maria Savaşı'na katılmıştır. Usdu'l-Gabe, c.4, s.234.

2- Hz. Resulullah (s.a.a), Nevfel b. Haris'le Abbas arasında kardeşlik akdi okumuştur. Bu iki kişi cahiliye döneminde ortaklıklar. Nevfel, hicretin 15. yılında Medine'de vefat etti. Usdu'l-Gabe, c.5, s.46.

3- Sahih-i Müslim, c.3, s.118, "Tahrimu'z-Zekât Ala Âl-i'n-Nebi" babı; Müsned-i Ahmed, c.4, s.166; Sünen-i Neseî, s.1, s.365, "İstimalu'n-Nebi" babı; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.52, "Harac ve'l-Emarat" kitabı, "Fi Beyan-i Mevazi-i Kısmi'l-Humus ve Sehm-i Zevi'l-Kurba" babı, hadis: 2985, "Daru'l-İhyai'l-Sünneti'n-Nebeviyye" basımı, c.3, s.147- 148'de geçmiştir; Emval, Ebu Ubeyd, s.329; Mecmau'z-Zevaid, c.3, s.91; Usdu'l-Gabe, Abdulmuttalib b. Rabia, Nevfel b. Haris ve Muhammiyye; Tefsir-i Ayyaşi, c.2, s.93; Meğazî, Vakidî, s.696.

Cevzî'nin¹ "*Zadu'l-Mead*"² adlı eserinde (o hazretin komutanları bölümünde) şöyle kaydedilmiştir:

Hz. Resulullah (s.a.a) Yemen kadılığı ve humusları toplama görevini Ali b. Ebu Talib'e verdi.

İbn Kayyim bu konudan önce "Faslun Fi Kutubihî ve Rusulihî İle'l-Mulûk" başlığı altında şöyle yazıyor:

Resulullah (s.a.a), Tebuk Savaşı'ndan dönüşte veya hicretin onuncu yılının rebiulevvel ayında Ebu Musa Eş'arî ve Muaz b. Cebel'i İslâm dinini tebliğ etmeleri için Yemen'e gönderdi. Bunun üzerine Yemen halkı savaş ve kan dökülmeden büyük bir şevkle kendi irade ve istekleriyle Müslüman oldular. Daha sonra oraya Ali b. Ebu Talib'i gönderdi. Ali b. Ebu Talib Yemen'deki görevini yerine getirdikten sonra Veda Haccı'nda Mekke'de Hz. Resulullah'a (s.a.a) ulaştı.³

Şayet bazılarının böyle bir zanna kapılmaları, Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra ve halifelerin humusun farz oluşunu kaldırışlarından sonradır (ileride buna değineceğiz inşaallah). Çünkü, bu durumda sadaka dışında Müslümanlardan alınması farz olan bir şey kalmamıştı! İşte bu nedenle bazı âlimler, Resulullah'ın (s.a.a) döneminde de durumun kendi dönemlerindeki gibi olduğunu sanmış ve böylece, "Hz. Resulullah (s.a.a) Ali'yi (a.s) de sadakaları toplamak için görevlendirmiştir." deme hatasına düşmüşler ve Resulullah'ın (s.a.a), değil amcası oğlu, damadı, tertemiz soyunun babası Ali b. Ebu Talib'i, hatta kendisinin azat ettiği kölesini bile sadaka toplama memurlarıyla yardımlaşmasını engellediğine dikkat etmemişlerdir.

Ebu Davud, Neseî ve Tirmizî kendi *Sünen*'inde şöyle kaydetmişlerdir:

Resulullah (s.a.a), Benî Mahzum kabilesinden Erkam b. Ebi Erkam⁴ adında bir kişiyi sadakaları toplamakla görevlendirdi.

1- İbn Kayyim diye meşhur olan Şemsuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Bekir, (hicrî 691- 751), "*Zadu'l-Mead Fi Hady-i Hayru'l İbad*" onun telif eserlerinden; Mısır-Halebî basımı 1390, c.1, s.47.

2- *Zadu'l-Mead*, c.1, s.47; *Sünen-i Ebu Davud*, c.3, s.127.

3- *Zadu'l-Mead*, c.1, s.46; *Sünen-i Ebu Davud*, c.3, s.127, "Keyfu'l-Kaza" babı.

4- Bu isim *Sünen-i Tirmizî*'de geçmiştir. Rivayetin kaynakları ise şunlardır: *Sünen-i Ebu Davud*, c.1, s.212, "Zaket" kitabı, "Sadakat-i Ala Beni Haşim" babı; Neseî, c.1, s.366, "Zekât" kitabı, "Mevla'l-Kavm Minhum" babı; Tirmizî, c.3, s.159, "Zekât" kitabı, "Mâ Cae Fi Kerahiyeti's-Sadakat-i Li'n-Nebi ve Ehli-beytihi ve Mevalihi" babı; *Mecmau'z-Zevaid*, c.3, s.90-91; *Kenzü'l-Ummal*, c.6, s.252- 256; Emali, Şeyh Tusî, c.2, s.17; *Biharu'l-Envar*, c.96, s.57; bunların rivayetlerinin sözcükleri arasında biraz fark vardır; *Sünen-i Beyhakî*, c.7, s.32.

Erkam, Ebu Rafi'e (Hz. Resulullah'ın (s.a.a) azat ettiği kölesi), "Bu görevde bana yardımcı ol ki sen de bir ücret alasın." dedi. Fakat Ebu Rafi, "Hayır;" dedi, "Bu iş için Resulullah'a (s.a.a) gidip ondan izin almam gerekir." Böylece Hz. Resulullah'a (s.a.a) gidip olayı anlattı. Resulullah (s.a.a) ise şöyle buyurdu:

"Her kavmin azat ettiği kişi, o kavimden sayılır; sadaka ise bize haramdır."

Resulullah (s.a.a), Ebu Rafi'in sadaka görevlilerinin maaşından almaması için sadaka toplama görevlisiyle yardımlaşmasını böyle engelledi. Çünkü o, Hazret'in azat ettiği kölesiydi. Resulullah'tan (s.a.a) sonra Ehlibeyt İmamları da bunu sürdürdüler; kendileri sadaka almadıkları gibi Haşimoğulları'nı da sadaka almaktan sakındırdılar.

Daaimu'l-İslâm kitabında şöyle geçer:

İmam Cafer Sadık'a (a.s), "Size humus verilmeyen bu dönemde sadaka helâl midir?" diye sorduklarında şöyle buyurdu:

"Hayır vallahi; zalimler vasıtasıyla hakkımızın gasp edilmesi nedeniyle Allah'ın bize haram kıldığı şey helâl olmaz ve onların, Allah Teala'nın bize has kıldığı şeyi engellemeleri Allah'ın haram ettiği şeyin helâl olmasına neden olmaz."¹

Yine el-Hisal kitabında İmam Cafer Sadık (a.s) kanalıyla babası İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

İki durum dışında sadaka Haşimoğulları'na haramdır: Bi-ri çok susayıp içmek için su bulamayınca ve diğeri ise onların birbirlerine sadakası.²

Buradan, Ehlibeyt İmamları'nın kendi dönemlerindeki vali ve yöneticiler tarafından beytülmalen aldıkları şeyleri, diğerlerinin sandıkları gibi farz sadaka olarak değil, fey, enfal, zimmî kâfirlerin ödemesi gereken cizye ve futuhatlardaki ganimetlerin humusu gibi kendilerinin gasp edilen hakları olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

Akarsular ve içme suları ise, aynen yol üzerinde yapılan evler, dinlenme yerleri ve mescitler gibi daha fazla asıl sahiplerinin bütün

Ebu Erkam, ilk Müslümanlardan olup adı Abdumenaf'tır. Müslümanların sayısı kırk kişiye ulaşınca kadar Sefa bölgesindeki evinde Hz. Resulullah'ı (s.a.a) saklamıştır. Erkam, Bedir Savaşı'na ve Resulullah'ın (s.a.a) diğer savaşlarına katılmış, hicretin 55. yılında Medine'de vefat etmiş, Baki mezarlığına defnedilmiştir. Usdu'l-Gabe, c.1, s.59-60.

1- *Daaimu'l-İslâm*, s.246; *Biharu'l-Envar*, c.96, s.76.

2- *el-Hisal*, c.1, s.32; *Biharu'l-Envar*, c.96, s.74.

Müslümanların yararlanmaları için vakfetmiş oldukları vakıflardandı; her ne kadar sahipleri kurbet kastı ve Allah rızası için masraflarını vermeyi üstlenmiş oldukları için onlara "sadaka" dense bile, bunlar, - Haşimoğulları'ndan olmayıp fakir de olmayan kişilerce- yararlanılması caiz olmayan söz konusu sa-dakalarla farklı olup bahis konumuz kişilere verilen sadaka tü-ründen değildirler.

* * *

Buraya kadar, İslâm kaynaklarından humus hakkında bulduklarımızı zı getirip Resulullah'ın (s.a.a) döneminde humustan pay alanları belirttik ve Haşimoğulları'na, onların kölelerine sadakanın haram olduğunu, onların Hazret'in döneminde ve ondan sonra sadaka kabul etmekten sındıklarını açıkladık. Fakat halifelerin humus konusundaki tutumlarını, onların bu konudaki içtihatlarını, özellikle Resulullah'ın (s.a.a) ciğer parresi olan kızı Hz. Fatıma'nın (s.a) hakkına karşı davranışlarını anlayabilmek için Hz. Resulullah'tan (s.a.a) kalan mal, mülk ve Hazret'e has kılınan şeyleri ve daha sonra halifeler tarafından onların başına neler getirildiğini ve Resulullah'ın (s.a.a) kızı Hz. Fatıma'nın (s.a) babasının mirası ve humus konusundaki onlardan şikâyetinin nereye vardığını incelememiz gerekecek.

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası ve Hz. Fatıma'nın (s.a) Şikâyeti

Kadı Maverdî (öl. 450 h.k.) ve Kadı Ebu Ya'la, (öl. 458 h.k.) şöyle diyorlar:

Resulullah'ın (s.a.a) aldığı sadakalar iki hakkına dayanır. Biri si fey ve ganimetlerin humusu ve diğeri ise Allah Teala'-nın, Müslümanların ele geçirmek için at koşturmayıp savaş-madan Peygamber'ine has kıldığı fey ve bağışın beşte dördündeki hak...

Daha sonra şöyle devam ediyor:

Resulullah'ın (s.a.a) sadakaları sekiz tanedir:

- 1- Birinci sadaka, Yahudi Muhayrik'in vasiyetiyle Resulullah'ın (s.a.a) mülkiyetine geçen yedi arazi ve bostandır.
- 2- İkinci sadaka, Benî Nezir'in Medine'de sahip oldukları arazilerdir.
- 3- Üçüncü, dördüncü ve beşinci sadaka, üç Hayber kalesidir.
- 4- Altıncı sadaka, Fedek'in yarısıdır.
- 5- Yedinci sadaka, Vadi'l-Kura arazisinin üçte biridir.

6- Sekizinci sadaka, Medine'deki Mehzur isimindeki bir pazar yeridir.¹

Kadı İyaz (öl. 544 h.k.)² sadakaların üç hak kanalıyla Hz. Resulullah'a (s.a.a) ulaştığını söylemiştir:

Biri, hediye kanalıyla Resulullah'a (s.a.a) ulaşan sadakalardır; örneğin Yahudi Muhayrik'in Uhud Savaşı'nda Müslü-man olunca vasiyet ettiği Benî Nezir'deki yedi bostan bunlardan biridir. Diğer biri ise, ensarın o hazrete bağışladığı, su ulaşmayan arazilerdir; bunların tümü Resulullah'ın (s.a.a) malı sayılıyordu.

İkincisi, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) fey adıyla aldığı Benî Nezir'in arazileridir; Resulullah yerlerini terk etmelerini istedi. Müslümanlar o yerleri ele geçirmek için at koşturup savaşmadıkları için Hz. Resulullah'a (s.a.a) ait oldu. Benî Nezir'in, silah ve savaş araç ve gereçleri dışında bir deve yükü miktarınca götürüp geriye bıraktıkları mallar ise Hz. Resulullah (s.a.a) tarafından Müslümanlar arasında bölüş-türüldü. Fakat arazileri, gelirleri Müslümanlara harcanan Resulullah'a has olan şeylerden sayılıyordu. Yine Hayber arazilerinin yarısı da aynı durumdaydı. Hayber'in fethinden sonra, Hayber halkı arazilerinin yarısını Resulullah'a (s.a.a) bırakarak onunla sulh yaptılar; bu araziler de Hz. Pey-gamber'e has olan şeylerdendi. Ve yine bölgede oturan Yahudilerle yapılan anlaşma üzerine Hazretin sahip olduğu Vadi'u-Kura arazisinin üçte biri de böyledir. Ve yine sulh ve barış yoluyla ele geçirilip Resulullah'a (s.a.a) has şeylerden sayılan Hayber'in "Tiyh" ve "Selalim" adlarındaki iki ka-lesi de böyledir.

Üçüncüsü; Hz. Resulullah'ın (s.a.a) payına düşen Hayber humusu, savaş ve zor uygulanarak elde edilen mallar; bunların tümü Hz. Resulullah'ın (s.a.a) özel mallarındandır ve onun dışında hiç kimsenin onda bir hakkı yoktu...³

Bu üç kadının sözleri burada son buldu. Şimdi onların bazı sözlerini açıklayalım:

1- Ahkamu's-Sultaniyye, Mâverdi, s.168-171; Ahkamu's-Sultaniyye, Ebu Ya'lâ, s.181-185.

2- Kadı İyaz, Ebu'l-Fazl b. Musa b. İyaz Yahsibî es-Sebtî'dir. Fas'ın âlimi ve kendi döneminin hadis imamıdır. Ebulfazl b. Musa b. İyaz'ın çeşitli telif eserleri vardır; el hattıyla yazılmış olan "Şerh-u Sahih-i Müslim" bu cümledendir; Nevevî, burada getirdiği şeyleri ondan naklen söylemiş olabilir. Kadı İyaz hicrî 544 yılında Mera-keş'te vefat etmiştir. Biyografisi "Vefeyatu'l-A'yan" kitabında geçmiştir.

3- Sahih-i Müslim'e Nevevî Şerhi, c.12, s.82, "Cihad" kitabı, "Hikem" kitabı.

a) Sözlerinde geçen, "Resulullah'ın (s.a.a) sadakaları" tabirini, Hilâfet Ekolü'ne mensup muhaddisler, tarihçiler, fakihler, lügatçı-lar Resulullah'tan (s.a.a) geriye kalan mal ve mülkler hakkında kullanmaktadırlar. Onların bu konuda dayandıkları şey, ravisi sadece Ebu Bekir olan bir rivayettir. Mezkur rivayete göre Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

Bizim geriye bıraktıklarımız sadakadır.

b) Bahsettikleri Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mallarına gelince; bu malların her birinin kaynağı ve açıklaması şöyledir:

Resulullah'ın (s.a.a) Emlakı ve Bu Emlakın Kaynağı

1- Muhayrik'in Vasiyeti

Muhayrik, Benî Kaynuka'nın en zengin kişisi ve Tevrat hakkında bilgisi olan Yahudi bir alimdi.¹ Hz. Resulullah (s.a.a) Medine'ye hicret edip ilk kez Kuba Mescidi'ne gidince onun huzuruna çıkarak Müslüman oldu.²

Muhayrik Uhud Savaşı'nda kendi kavmine hitaben şöyle dedi: "Ey Yahudiler! Vallahi sizler Muhammed'in peygamber olduğunu ve ona yardım etmenin üzerinize farz olduğunu çok iyi biliyorsunuz. O hâlde hareket edin." Fakat onlar, "Bugün cumartesidir!" dediler. Muhayrik, "Başka bir cumartesi gelmeyecektir." dedi ve savaş araçlarını alarak Hz. Resulullah'a (s.a.a) ulaşp şehit oldu. Resulullah (s.a.a) onun hakkında, "*Muhayrik Yahudilerin en iyisiydi.*" buyurmuştur.

Muhayrik savaşa gidince, "Öldürülürsem sahip olduğum her şey Muhammed'indir (s.a.a)." diye vasiyet etti.³

Muhayrik'in malları yedi bostan ve E'vaf, Safiye, Dellal, Mey-seb, Burka, Husna ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) cariyesi Mariye'nin⁴ oturduğu Meşrebe-i Ümmü İbrahim isimlerindeki tarlalardı.

1- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.502.

2- İmtau'l-Esma, s.46.

3- Meğazî, Vakidî, s.262- 263; İmtau'l-Esma, s.146 ve el-İsabe, c.3, s.373.

4- Tabakat-ı İbn Sa'd, c.1, s.501- 503 ve Mu'cemu'l-Buldan, "meyseb" sözcüğü.

Mariye-i Kıbtiyye, İskenderiye padişahı Mukavkas'ın Hz. Resulullah'a (s.a.a) hediyesiydi. Mariye, Hz. Peygamber efendimizin oğlu İbrahim'in annesiydi. Hz. Resulullah (s.a.a), Mariye'yi bu yedi bostanın birine yerleştirmiş, Mariye hicretin sekizinci yılında o hazretin İbrahim ismindeki oğlunu doğurmuştur. İbrahim on altı veya on sekiz aylıkken vefat etmiş, Hz. Resulullah (s.a.a) tarafından Bâki mezarlığına defnedilmiştir. Usdu'l-Gabe, c.1, s.38; Ma-riye hic-retin on altıncı yılında vefat etmiştir; bk. Usdu'l-Gabe, c.5, s.453; Vefa-u'l-Vefa, s.1128 ve 1190.

Bu yerler hakkında *Vefau'l-Vefa*'da, Mâverdi'nin ve Ebu Ya'lâ'nın *Ahkamu's-Sultaniyye*'sinde ve *İktifâ* kitabında genişçe bilgi verilmiştir.¹

Semhudî, Vakidî'den şöyle rivayet etmektedir:

Resulullah (s.a.a) hicretin yedinci yılında E'vaf, Burka, Meyseb, Dellal, Husna ve Meşrebe-i Ümmü İbrahim isimlerindeki altı bostanı vakfetmiştir.²

2- Ensarın Resulullah'a (s.a.a) Bağışladığı Araziler

İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:

Medine'ye gelince, ensar su ulaşmayan tüm arazileri istediği gibi yararlanması için Resulullah'a (s.a.a) verdi.³

3- Benî Nezir'in Arazileri

Yahudiler Medine'ye girince, Benî Nezir, Aliye'nin Bethan bölümüne ve Benî Kurayza ise Mehzum noktasına indiler. Bu iki nokta taşsız ve çukur ovaydı; bu arazilerin tatlı bir suyu vardı.⁴ Allah Teala bu arazileri Resulullah'a (s.a.a) bağışladığı zaman Ömer Hazret'in yanına gelerek, "Onun humusunu kendinize alıp geri kalanını Müslümanlar arasında bölüştürmeyecek misiniz?" dedi.

Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu:

Allah Teala'nın "**Allah'ın Peygamber'e bağışladığı şey...**" ayeti gereğince bana has kıldığı bir şeyi Müslümanlar arasında bölüştürmeyeceğim.⁵

Tarih,⁶ hadis⁷ ve tefsir⁸ yazarları, Benî Nezir¹ arazilerinin Re-

1- Vefau'l-Vefâ, s.944- 988; Ahkamu's-Sultaniyye, Mâverdi, s.169; Ebu Ya'-lâ, s.183; el-İktifâ, c.2, s.103.

2- Vefau'l-Vefa, s.989. Biharu'l-Envar, c.8, s.108'de İmam Rıza'dan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Resulullah (s.a.a) Medine'de birtakım bostanları vakfedip sadaka olarak bıraktı.

3- Emval, Ebu Ubeyd, s.282, "Ahkamu'l-Arazin" kitabı, "İkta" babı.

4- Mu'cemu'l-Buldan, "bethan" ve "buveyre" sözcüğü.

5- bk. Kitabımızın "Fey" konusu.

6- Meğazî, Vakidî, s.363- 378, İmtau'l-Esma, Mukrizî, s.178- 182.

7- Sünen-i Ebu Davud, c.3, s.48, "Harac" kitabı; Neseî, "Kısmu'l-Fey" babı, c.2, s.178; Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.4, s 78.

8- Tefsir-i Taberî, Haşr Suresi'nin tefsirinde, c.28, s.24- 25; Nişaburî, Taberî'nin haşiyesinde, c.28, s.38; ed-Dürri'l-Mensûr, Suyutî, c.6, s.192.

sulullah'a (s.a.a) has kılınan yerlerden olduğu ve onun mülk sahibi gibi bunlarda tasarruf ettiği, onların mahsullerinden kendi Ehlibeyt'ine verdiği, bazı kişilere buradan aylık bağladığı, onlardan istediği kişiye, istediği kadar verdiği hususunda ittifak etmişlerdir.

Resulullah (s.a.a) o arazilerin bir bölümünü hicretin dördüncü yılında Ebu Bekir, Abdurrahman b. Avf, Ebu Ducane, Semak b. Hurşe el-Saidi ve diğerlerine bağışladı.²

4- Hayber Arazileri

Hayber, Medine'nin sekiz menzillik (yaklaşık 90 km.) uzaklığında, Şam yolu üzerinde yer almıştır. "Hayber Vilayeti"³ denen bu bölgede yüksek surları, çok miktarda tarla ve hurmalıkları olan sekiz kale vardı.⁴ Yahudi azgınları orayı sığınak edinip Arap kabileleriyle ittifak kurdular.

Resulullah (s.a.a) Hudeybiye'den döndükten sonra, hicretin yedinci yılının safer ayında veya o yılın rebiulevvel ayının birinci günü bir orduyla Hayber üzerine yürüdü⁵ ve Cabir b. Abdullah dışında Hudeybiye'ye katılmayanların hiçbirine Hayber Savaşı'na katılma izni vermedi.⁶ Çünkü onlar Hudeybiye'de Resulullah'ın (s.a.a) yanında yer almaktan sakınmış ve yaygara çıkararak Müslümanları korkutmuşlardı.⁷

Resulullah (s.a.a), Yahudileri bir ay boyunca Hayber'deki kalelerinde kuşatmış ve her gün kaleden çıkan on binlerce Yahudi'yle savaşmıştı;⁸ nihayet bazı kaleleri savaşarak ve bazılarını da sulh ve barışla ele geçirdi.⁹

Resulullah (s.a.a) savaşarak ele geçirdiği savaş ganimetlerinin humusunu alıp geri kalan beşte dördünü Hudeybiye ve Hayber Savaşı'na

1- Ahkamu's-Sultaniyye, Mâverdî, s.169; Ahkamu's-Sultaniyye, Ebu Ya'lâ, s.183. Ebu Ye'lâ diyor ki: Ancak Yamin b. Umeyr ve Ebu Sa'd, b. Veheb'in malları dışında. Onlar Müslüman olunca tüm malları korundu.

2- Futuhu'l-Buldan-i Belazurî, c.1, s.18-22.

3- bk. Mu'cemu'l-Buldan, "Hayber" sözcüğü; bu kaynakta, "Hayber" in Yahudilerin dilinde kale anlamında olduğu ve bunun çoğulu ise "Hayaber" olduğu söylenmiştir.

4- Ahkamu's-Sultaniyye, Mâverdi, s.169; Ahkamu's-Sultaniyye, Ebu Ye'lâ, s.184.

5- Meğazî, Vakidî, s.634.

6- Ak. s.634.

7- Ed-Dürrü'l-Mensûr, Suyutî, c.6, s.194.

8- Meğazî, Vakidî, s.637.

9- Vefau'l-Vefâ, s.1210.

katılan Müslümanlar arasında bölüştürdü.¹ Fakat toprağı işleyecek elamanları olmadığı için o arazilerde çiftçilik yapıp mahsullerinin yarısını kendisine vermeleri şartıyla Yahudilere bıraktı.²

Resulullah'ın (s.a.a) Hayber'i 36 hisseye bölüp her hisseyi de 100 hisseye ayırdığı, on sekiz bölümünü kendisine ve on sekiz bölümünü de aralarında bölüşmeleri için diğer Müslümanlara verdiği ve Re-sulullah'ın (s.a.a) payının onlardan birinin payı kadar olduğu söy-leniyor.³

Ve yine denilmiştir ki, Müslümanların hissesi olan iki payı Hu-deybiye'ye katılanlarla Cafer b. Ebu Talib'le birlikte Habeş'ten dönenler arasında bölüştürdü.⁴

Yine onun humus payının "el-Ketibe", Müslümanlara ulaşan ise, "Şekka, Nutah, Selalim ve Vetih" olduğu, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) onları mahsulünün yarısı karşısında Yahudilere bıraktığı söylenmektedir.

Oradan elde edilen mahsul Ömer'in hilafetine kadar Müslümanlar arasında bölüştürülüyordu; fakat Ömer ekilen tarlaları her birinin hissesine göre onlar arasında bölüştürdü.⁵

Sire-i İbn Hişam, İktifâ ve diğer kaynaklarda şöyle geçmiştir (biz *İbn Hişam*'dan naklediyoruz):

Ketibe, Allah'ın humusu, Resulullah'ın (s.a.a) hissesi, zevi'l-kurbanın ve miskinlerin payı, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) eşlerinin masrafları ve sulh için Resulullah (s.a.a) ile Fedek ahalisi arasında vasıta olanların hissesidir.⁶

Futuhu'l-Buldan'da da şöyle geçer: Resulullah'ın (s.a.a) eşlerinin de onda hisseleri vardı; Resulullah (s.a.a) buyurmuştur ki:

Sizden isteyeniniz onun meyvesinden ve isteyeniniz de ziraatından alsın; hatta isterse onu miras bıraksın.⁷

1- *Futuhu'l-Buldan*, Belazurî, c.1, s.31.

2- *Futuhu'l-Buldan*, Belazurî, c.1, s.26-28 ve Meğazî, Vakidî'de, s.688-699'da ise şöyle geçmiştir: Ebu Bekir ölünce, mirasçıları, Ömer ve Osman'ın hilafeti döneminde onun mirası olarak Hayber'den yüz deve yükü miktarında mal alıyorlardı. Bunun Abdülmelik'in zamanına kadar veya sonrasına kadar sürüp daha sonra kesildiği söylenmektedir.

3- *Futuhu'l-Buldan*, Belazurî, c.1, s.29; Emval, Ebu Ubeyd, s.56.

4- *Futuhu'l-Buldan*, c.1, s.28-32.

5- *Futuhu'l-Buldan*, c.1, s.28.

6- *Sire-i İbn Hişam*, c.2, s.404; *el-İktifâ Fi Meğazi-i Resulullah (s.a.a) Ve's-Selaseti'l Hulefa*, c.2, s.268; *Meğazî, Vakidî*, s.692- 693; *İmtau'l-Esma*, s.329.

7- *Futuhu'l-Buldan*, c.1, s.32.

Meğazi-i Vakidî'de, "Sehmani'l-Ketîbe" isminin nasıl verildiği de genişçe açıklanmıştır.¹

Vefau'l-Vefâ'da ise şöyle geçer:

Vetih ve Selalim halkı Resulullah (s.a.a) ile sulh yapınca bu ikisi Resulullah'a has yerlerden oldu ve Ketibe onun humusunun bir parçası sayıldı. Ketibe, Vetih ve Selalim tarafında yer aldığı için onlarla bir sayılıp Resulullah'ın (s.a.a) geriye bıraktığı sadakalarından sayıldı!² Bunun nedeni ise Hayber kalelerinin bir kısmının savaşla ve bir kısmının ise sulh ve barışla fethedilmesidir.

Bu konuda nakledilen çeşitli rivayetleri bu şekilde toplayabiliriz.³

Kadı Maverdî ve Ebu Ya'la demişlerdir ki:

Resulullah (s.a.a) Hayber'in sekiz kalesinden üç tanesini mülk edinmiş, bunlar; Ketibe, Vetih ve Selalim kaleleridir.

Ketibe'yi humus ganimetinden almış, Vetih ve Selalim'i ise savaşmadan ele geçirildiği için yüce Allah "fey" olarak Hz. Resulullah'a (s.a.a) vermiştir. Böylece bu üç kale Resulullah'a (s.a.a) has fey ve humus olmuştur.⁴

Müellif der ki: Onların sözünü teyit eden bir nokta da şudur: Onlar demişlerdir ki, Resulullah (s.a.a) Hayber'de 18 hisse almıştır. Bu ise Hayber'e katılan diğer savaşçıların hisselerinin toplamına eşittir. Bu ise Allah Teala'nın, Hayber'in bir bölümünü, fethi için at koşturularak savaşmadan Resulullah'a (s.a.a) vermiş olmasını gerektiriyor. Böylece bu da Hz. Resulullah'ın (s.a.a) savaşarak ele geçirdiği humus hissesine eklenerek Resulullah'ın (s.a.a) toplam hissesini diğer Müslümanların hissesinin toplamıyla eşit duruma getirmiştir.

5- Fedek

Yakut Hamevî şöyle yazıyor:

Fedek, kaynak suyu ve çok sayıda hurmalıkları olan Hicaz'da, Medine'ye iki veya üç günlük yol uzaklığındaki bir köydür.⁵

1- Meğazî, Vakidî, s.693 ve bk. Futuh-i Belazurî, c.1, s.27 ve diğer bir baskısında ise c.1, s.33.

2- Daha önce değindiğimiz gibi sadece Ebu Bekir'den nakledilen, "Bizim geriye bıraktıklarımız sadakadır." rivayetine istinaden Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mirasına "Sadakat'ü Resulillah (s.a.a)" adı verilmiştir.

3- Vefau'l-Vefa, s.1210. bk. Sire-i İbn Hişam.

4- el-Ahkamu's-Sultaniye, Maverdî, s.170, Ahkamu's-Sultaniye, Ebu Ya'lâ, s.184- 185; bk. el-Emval, Ebu Ubeyd, s.56.

5- Mu'cemu'l-Buldan, Hamevî, "fedek" sözcüğü.

Resulullah (s.a.a) Hayber'de veya Hayber'e doğru hareket ederken Fedek'e bir elçi göndererek halkı İslâm dinini kabul etmeye davet etti; fakat onlar bu öneriyi kabul etmediler.¹

Fakat Hz. Resulullah (s.a.a) Hayber'i fethettikten sonra Allah Teala onların içlerine korku düşürdü. Bunun üzerine birini Resu-lullah'a (s.a.a) göndererek Fedek'in yarısı karşısında barış önerisinde bulundular; Resulullah da (s.a.a) onların bu önerisini kabul etti.²

Ebu Ubeyd'in "*Emval*" adlı eserinde şöyle geçer:

Fedek ahalisi Resulullah'a (s.a.a) bir elçi gönderdiler. Özgürlükleri, arazi ve hurmalıkların yarısı kendilerine, arazi ve hurmalıkların diğer yarısı da Hazret'e ait olmak üzere sulh ettiler.³

Futuhu'l-Buldan'da ise şöyle kaydedilmiştir:

Müslümanlar Fedek'i fethetmek için at koşturup savaşmadıkları için Fedek'in yarısı Hz. Resulullah'a (s.a.a) has yerlendendi. İşte bu yüzden Resulullah (s.a.a) oradan elde edilen mahsulleri kendisi için harcıyordu.⁴

Haskanî'nin *Şevahidu't-Tenzil*'inde, Zehebî'nin *Mizanu'l-İ'tidal*'in-de, Heysemî'nin *Mecmau'z-Zevaid*'inde, Suyutî'nin *ed-Dürrü'l-Men-sûr*'unda ve *Muntehab-u Kenzi'l-Ummal*'de Ebu Said-i Hudrî'den şöyle rivayet edilmektedir (Biz Haskanî'den naklediyoruz):

"**Yakınlara haklarını ver.**" ayeti nazil olunca Resulullah (s.a.a) kızı Hz. Fatıma'yı (s.a) çağırarak Fedek'i ona bağışladı.⁵

Ayrıca bu, Rum Suresi'nin 36. ayetinin tefsirinde de İbn Abbas'tan nakledilmiştir.⁶

1- *Futuhu'l-Buldan*, c.1, s.31 ve 32- 34; *Ahkamu's-Sultaniye*, Maverdî, s.170, *Ahkamu's-Sultaniyye*, Ebu Ye'lâ, s.185.

2- Sire-i İbn Hişam, c.3, s.408; el-İktifâ, c.2, s.259; Meğazî, Vakidî, s.706-707; İmtau'l-Esma, s.331; Şerh-u Nehci'l-Belâğa, İbn Ebi'l-Hadid, c.4, s.78.

3- *Emval*, Ebu Ubeyd, s.9.

4- *Futuhu'l-Buldan*, Belazurî, c.1, s.41, 1957 m.-Beyrut-Daru'n-Neşr-i Camiyyin, basımı.

5- *Şevahidu't-Tenzil*, Haskanî, c.1, s.338- 341, İsrâ Suresi, 26. ayetin tefsiri, yedi kanalla, *Ed-Dürrü'l-Mensûr*, Suyutî, c.4, s.177; *Mizanu'l-İ'tidal*, c.2, s.228, birinci baskı; *Kenzü'l-Ummal*, c.2, s.158; *Mecmau'z-Zevaid*, c.7, s.49; el-Keşşaf, c.2, s.446; *Tarih-i İbn Kesir*, c.3, s.36.

6- *Şevahidu't-Tenzil*, Haskanî, c.1, s.443.

6- Vadi'l-Kurâ

Vadi'l-Kurâ, Medine ve Şam arasında yer alan Teymâ ve Hayber arasında geniş bir çöldü. Teymâ,¹ Şam yakınlarında bir köydü. Ona "Vadi'l-Kurâ" denilmesinin sebebi, bu vadinin başından sonuna kadar çok sayıda köyün yan yana yer alması ve Şam hacılarının yolu üzerinde Yahudilerin yaşadığı çok sayıda kasabanın bulunmasıdır.²

Vadi'l-Kurâ'nın Fethi³

Resulullah (s.a.a) hicretin yedinci yılının cemaziyelahir ayında Hayber'den dönüşte Vadi'l-Kurâ bölgesine girip bölge halkını İslâm'a davet etti. Fakat onlar kabul etmeyip onunla savaşa girdiler. Sonunda Hz. Resulullah (s.a.a) savaşarak orayı fethetti ve Müslümanlar onlardan çok miktarda ganimet aldılar. Resulullah da (s.a.a) onların humusunu alıp arazi ve hurmalıklarını Hayber ahalisiyle yapmış olduğu anlaşma üzerine oradaki Yahudilere bıraktı. Onun humusu da Hazret'in kendisine ayrıldı. Bir ok mesafesi kadarını da Hamza b. Nu'man el-Uzrî'ye bağışladı.⁴

İşte bu nedenledir ki Kadı Mâverdî ve Kadı Ebu Ye'lâ, "Vadi'l-Kurâ'nın yarısı Resulullah'ındı (s.a.a)." demişlerdir. Çünkü onun üçte biri Benî Uzre'nin, üçte ikisi Yahudilerin'di ve Resulullah (s.a.a) onun yarısı karşısında Yahudilerle sulh etti ve böylece onun tamamı üç kısma ayrıldı ve bir bölümü Resulullah'a (s.a.a) ait oldu...⁵

7- Mehzur

Kadı Mâverdî ve Kadı Ebu Ye'la diyorlar ki:

Resulullah'a (s.a.a) ait olan sekizinci sadaka Medine pazarında "Mehzur" denen yerdi. Osman, kendi hilafeti döneminde orayı Mervan'a vermesi sonucu halkın itirazıyla karşılaştı.⁶

Yazar der ki: Mehzur, Benî Kurayza Yahudileri'nin yaşadığı yük-sek bölgedeki geniş bir yerdir; orası, Medine genişledikten sonra pazar hâline gelmiş olabilir.

1- Mucemu'l-Buldan, "timâ" sözcüğü.

2- Mucemu'l-Buldan, "kurâ" ve "vadi'l-kurâ" sözcükleri.

3- Futuhu'l-Buldan, c.1, s.39-40; Meğazî, Vakidî, s.710-711; İmtau'l-Esma, s.332.

4- Futuhu'l-Buldan, Belazurî, c.1, s.40.

5- Ahkamu's-Sultaniye, Mâverdî, s.170; Ahkamu's-Sultaniye, Ebu Ye'lâ, s.185.

6- Ahkamu's-Sultaniye, Mâverdî, s.170-171, Ahkamu's-Sultaniyye, Ebu Ye'lâ, 185.

Ayrıca, Resulullah (s.a.a), annesi Amine bint-i Vehab'den kendisinin içinde dünyaya geldiği Şib-i Benî Ali'de yer alan Mekke'deki evini miras almıştır.

Yine eşi Huveylid kızı Ümmü'l-Müminin Hatice'den Attaran çarşısının arkasında, Safa ile Merve arasında yer alan evini miras almış; Hz. Resulullah (s.a.a) Medine'ye hicret ettikten sonra Akil b. Ebu Talib orayı satmıştır. Resulullah (s.a.a) Veda Haccı'nda Mekke'ye gelince kendisine, "Hangi evinize ineceksiniz?" diye sorduklarında, "Akil bana bir ev bıraktı mı ki?" buyurdu.¹

Hişam el-Kelbî, Avane b. Hakem'den şöyle nakleder:

Ebu Bekir, Resulullah'ın (s.a.a) özel eşyalarını, bineğini ve ayakkabısını Ali'ye (r.a) vererek, "Bunların dışındakiler sadakadır." dedi!²

* * *

Bunlar Resulullah'ın (s.a.a) humus, hibe, ilahî bağış yoluyla edindiği -menkul ve gayri menkul- mal ve mülklerini bildiren rivayetlerdir. Resulullah (s.a.a) kendi hayatında onların bir kısmını bazı ashabına, bir kısmını yakınlarına bağışlamış ve bir kısmını da kendi mülkiyetinde tutmuştu.

Şimdi Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mirasıyla ilgili rivayetleri inceleyelim.

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası ve Hz. Fatıma'nın (s.a) Şikâyeti

Sahabeden olan halife Ebu Bekir ve Ömer, bir defa Resulullah'ın (s.a.a) kendisinden geriye bırakmış olduğu tüm mal ve mülküne el koydular ve kendi hayatında kızı Hz. Fatımatü'z-Zehra'ya (s.a) vermiş olduğu Fedek dışında diğer Müslümanlara bağışladığı şeylere dokunmadılar!

Ebu Bekir ve Ömer, Resulullah'ın (s.a.a) mal ve mülkünden ibaret olan mirasını bir defada ele geçirince Hazret'in mirası konusunda Hz. Fatımatü'z-Zehra (s.a) ile bu iki halife arasında ihtilaf çıktı. Aşağıdaki rivayetler bu konuyu açıklamaktadırlar.

1- Ömer'in Rivayeti

Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir:

1- Ahkamu's-Sultaniye, Mâverdî, s.171; Ahkamu's-Sultaniyye, Ebu Ye'lâ, s.185-186.

2- Ahkamu's-Sultaniyye, Mâverdî, s.171; Ahkamu's-Sultaniyye, Ebu Ye'lâ, s.186.

Resulullah (s.a.a) vefat edince Ebu Bekir'le birlikte Ali'ye giderek ona, "Resulullah'ın (s.a.a) mirası konusunda ne yapmayı düşünüyorsun?" dedik.

Ali, "Resulullah'ın (s.a.a) mirası konusunda bizim herkesten daha fazla hakkımız var." dedi.

Ben, "Hayber'le ilgili olanlar konusunda da mı?" dedim.

Ali, "Evet; Hayberle ilgili olanlar konusunda da." dedi.

Ben, "Fedek konusunda da mı?" dedim.

Ali, "Fedek konusunda da." dedi.

Ben, "Şunu bil ki vallahi eğer kılıçla boynumuzu da vursan böyle bir şey olmayacaktır!" dedim.¹

2- Ümmü'l-Müminin Aişe'nin Rivayeti

Sahih-i Buharî ve Sahih-i Müslim, Müsned-i Ahmed, Sünen-i Ebu Davud, Neseî, Tabakat-i İbn Sa'd'da (biz *Buharî*'den naklediyoruz) Ümmü'l-Müminin Aişe'den şöyle rivayet edilmektedir:

Fatıma, birini Ebu Bekir'e göndererek ondan Allah Tea-la'nın Resulullah'a (s.a.a) bağışladığı şeyden mirasını ve Re-sulullah'ın (s.a.a) Medine ve Fedek sadakalarını² ve Hayber humusundan geri kalanları³ istedi.

Fakat Ebu Bekir, "Resulullah (s.a.a), bizim geri bıraktıklarımız miras olarak alınmaz; onlar sadakadırlar. Muhammed'in Ehlibeyt'i bu maldan, yani Allah'ın malından yiyebilirler ve ondan yiyeceklerinden fazla alamazlar buyurmuştur. Vallahi ben Resulullah'ın (s.a.a) hayatında elinde bulundurduğu hiçbir şeyi değiştirmeyeceğim ve onlar hakkında Resulullah'ın (s.a.a) davrandığı gibi davranacağım." dedi.⁴

1- Mecmau'z-Zevaid, c.9, s.39; "Mâ Terekehu'r-Resul" babında, Taberanî'nin Evasit'teki nakline göre.

2- Medine sadakalarından maksat, yukarıda değindiğimiz gibi Muhayri-k'in Resulullah'a (s.a.a) bağışladığı yedi arazi ve hurmalıklardır.

3- Hayber humusunun geri kalanlarından maksat şudur: Resulullah (s.a.a) Hayber'de kendi hissesine düşen humusun bir bölümünü ashaptan bazı kişilere bağışlamıştı. Hz. Fatıma-ı Zehra (s.a), Ebu Bekir'den bu hissenin geri kalanını istedi.

4- Sahih-i Buharî, c.2, s.200, "Menakıb" kitabı, "Menakıb-ı Karabeti Resu-lillah" babı; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.49, "Harac" kitabı, "Safaya Resulullah" babı; Sünen-i Neseî, c.2, s.179, "Kısmu'l-Fey" babı, Müsned-i Ahmed, c.1, s.6 ve 9; Tabakat-i İbn Sa'd, c.2, s.315 ve c.8, s.28; Muntehab-u Kenzi'l-Ummal, "Mâ Yeteallaku Bi-Mirasihi" babı, c.3, s.128.

Ebu Bekir bu sözünde Resulullah'ın (s.a.a) mirasını "sadaka" di-ye adlandırmıştır; bunun delili ise sadece kendisinin naklettiği bir rivayettir. O, bu sözünde Hz. Resulullah'ın (s.a.a), "*Bizim geri bıraktıklarımız sadakadır!*" buyurduğunu iddia etmektedir. Ve o zamandan bu güne kadar Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mirası "sadaka" diye adlandırılmıştır.

Ebu Bekir'in, "Onlar hakkında Resulullah'ın (s.a.a) davrandığı gibi davranacağım." sözünden maksat nedir? Bu da Ümmü'l-Mümi-nin Aişe'nin rivayetinden anlaşılmaktadır.

Aişe'nin rivayetinin baş tarafı da yukarıdaki gibidir. Bu rivayetinin diğer bölümünde şöyle geçer:

Bunun üzerine Resulullah'ın (s.a.a) kızı Fatıma öfkelenerek yüzünü Ebu Bekir'den çevirdi ve ölünceye kadar da ondan uzak durdu. Fatıma, Hz. Resulullah'tan (s.a.a) sonra altı ay yaşadı.

Aişe daha sonra diyor ki:

Fatıma, Ebu Bekir'den babası Resulullah'ın (s.a.a) Hay-ber, Fedek ve Medine sadakalarından mirasını istedi. Fakat Ebu Bekir onun bu isteğini reddederek, "Ben Resulullah'ın (s.a.a) yaptığı hiçbir şeyi terk etmeyeceğim; onların tümünü yapacağım. Ben Resulullah'ın (s.a.a) emirlerinden birini yerine getirmemekten, böylece haktan sapıp zulmetmekten korkuyorum!" dedi.

Fakat Ömer, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Medine'deki sadakasını Ali ve Abbas'a geri vermesine rağmen Hayber ve Fedek'i onlara ver-meyip kendi elinde tutarak dedi ki:

Hayber ve Fedek Resulullah'ın (s.a.a) ihtiyaç ve sıkıntılarını giderdiği sadaka ve haklarındandı. Onlarla yapılması gerekeni yönetimde olan kişi belirler.

Ravi der ki: Hayber ve Fedek günümüze kadar Ömer'in yasadığı şekilde kullanıldı.¹

Ümmü'l-Müminin Aişe'nin ikinci rivayetinde Ömer apaçık bir şekilde Resulullah'ın (s.a.a) mal ve mülkünün geçimini karşılamak ve sıkıntılarını gidermek için kullandığı haklarından olduğunu ve ondan sonra da onların yönetimde olan kişiye geçtiğini vurguluyor. Dolayısıyla, sadece onları kendi haklarından bilen Ömer onları geçim masrafları için kullanıyor ve sıkıntılarını onlarla gideriyordu. Ümmü'l-Müminin Aişe'nin birinci rivayetinde naklettiği Ebu Bekir'in sözlerinden anlaşılan da aynen

1- Sahih-i Buharî, c.2, s.124, "Humus" kitabı, "Farzu'l-Humus" babı; Sahih-i Müslim, "Cihad" kitabı, 54. hadis; Zehebî'nin Tarih-i İslâm'ı, c.1, s.346; Tarih-i İbn Kesir, c.7, s.285, "Beyan-u Ennehu Aleyhisselâm Kale La Nuver-ris" babı; Sünen-i Beyhakî, c.6, s.300; Müsned-i Ahmed, c.1, s.6; Tabakat-i İbn Sa'd, c.8, s.18.

budur: "Ben onları Resulullah'ın (s.a.a) kullandığı gibi kullanacağım." Yani onları kesin hakkım gibi geçim masraflarımda kullanıp sıkıntılarımı onunla gidereceğim!

Bu konuda Ümmü'l-Müminin Aişe'den *Sahih-i Buharî* ve *Sahih-i Müslim*'de nakledilen üçüncü bir rivayet daha var. Aişe diyor ki:

Resulullah'ın (s.a.a) kızı Fatıma, birini Ebu Bekir'e göndere rek ondan yüce Allah'ın, Medine ve Fedek'te Resululla-h'a (s.a.a) verdiklerinden ve Hayber humusunun geriye kalanlarından kendine yetişen mirası istedi. Fakat Ebu Bekir, Resulullah (s.a.a), "*Biz miras bırakmayız; bizden geri kalanlar sadakadırlar; Muhammed'in Ehlibeyt'i ancak bu maldan yiyebilirler.*" buyurmuştur. Şimdi ben Resulullah'ın (s.a.a) sadakasını kendi hayatında nasıl idiyse hiç değiştirmeden onun kullandığı gibi kullanacağım, dedi!

Böylece Ebu Bekir onların birini bile Fatıma'ya vermekten sakındı. Fatıma da Ebu Bekir'e öfkelenerek ondan yüzünü çevirdi ve bir daha onunla konuşmadı. Fatıma Resulullah'tan (s.a.a) sonra sadece altı ay yaşadı. Vefat edince de eşi Ali, Ebu Bekir'e haber vermeksizin onu geceleyin defnetti. Fatıma'nın cenazesine Ali'nin kendisi namaz kıldı.

Fatıma hayatta olduğu sürece halk arasında Ali saygındı; fakat Fatıma vefat edince Ali kavmin ileri gelenlerinin baskısı sonucu Ebu Bekir'le uzlaşarak ona biat etmek zorunda kaldı. Fakat Fatıma hayattayken Ali, Ebu Bekir'e biat etmedi...¹

Hz. Fatımatü'z-Zehra'nın (s.a) Hakim Güçle İhtilafı

Ümmü'l-Müminin Aişe uzunca rivayetlerinde Hz. Fatıma'nın (s.a) Ebu Bekir'e itirazlarından sadece babası Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mirasını istemesini zikretmekle yetinmiştir; oysa Hz. Fatıma (s.a) onlarla şu üç alanda tartışmıştır:

1) Resulullah'ın (s.a.a) kendisine yapmış olduğu bağışlar konusunda tartışması.

2) Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mirası konusunda tartışması.

3) Yakınların hissesi konusunda tartışması.

Şimdi bunların her birini ayrı ayrı inceleyelim:

1- Sahih-i Müslim, "Cihad ve Seyr" kitabı, "Kavlü'n-Nebi La Nuverris" babı, h.52, s.1380; Sahih-i Buharî, c.3, s.38, "Gazve-i Hayber" babı; Sünen-i Bey-hakî, c.6, s.300; Müşkilü'l-Asar, c.1, s.47.

1) Resulullah'ın (s.a.a) Hz. Fatıma'ya (s.a) Bağışları

Futuhu'l-Buldan kitabında şöyle geçer:

Fatıma, Ebu Bekir-i Sıddık'a, "Resulullah'ın (s.a.a) bana bağışlamış olduğu Fedek'i bana bırak." dedi. Ebu Bekir ondan tanık istedi. Fatıma Ümmü Eymen'i¹ ve Resulullah'ın (s.a.a) azat ettiği Ribah'i² getirdi. Onlar Fatıma'nın (s.a) sözlerinin doğruluğuna tanıklık ettiler. Fakat Ebu Bekir bu iş için bir erkek ve iki kadının tanıklık etmesi gerektiğini söyledi!

Diğer bir rivayette ise şöyle geçer:

Ali b. Ebu Talib, Zehra'nın iddiasının doğruluğuna tanıklık etti. Fakat Ebu Bekir, Fatıma'dan başka bir tanık getirmesini istedi. Bunun üzerine Ümmü Eymen, Fatıma lehine tanıklıkta bulundu.³

Açıktır ki bu tanık isteme olayı Ebu Bekir'in, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) diğer mal varlığı gibi Fedek'e de el koymasından sonra gerçekleşmiştir.

Ebu Bekir Hz. Fatıma'nın (s.a) Fedek hakkındaki tanıklarını reddettikten sonra Hz. Fatıma (s.a) başka bir davaya baş vurarak babası Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mirasını söz konusu etti. Ümmü'l-Müminin Aişe'nin yukarıda zikrettiğimiz rivayetleri dışında aşağıdaki rivayetler de bunu açık bir şekilde ifade etmektedirler.

2) Hz. Fatıma'nın (s.a) Babası Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirasını

Talep Etmesi

a) Ebu Tufeyl'in Rivayeti:

Müsned-i Ahmed b. Hanbel, Sünen-i Ebu Davud, Tarih-i Zehe-bî, Tarih-i İbn Kesir, Şerh-u Nehci'l-Belağ-a-i İbn Ebi'l-Hadid'de Ebu Tufeyl Amir b.

1- Ümmü Eymen-i Habeşî Hz. Resulullah'ın (s.a.a) azat ettiği cariye ve süt annesidir. Hz. Resulullah (s.a.a) onu azat etmişti; eski Müslümanlardandı. Önce Habeş'e ve sonra da Medine'ye hicret etmiştir. Resulullah (s.a.a) onu önce Ubeyd-i Habeşî'ye nikâhlanmış ve ondan sonra da Zeyd b. Harise'nin nikâhına geçirmiştir. Ümmü Eymen, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) vefatından beş veya altı ay sonra veya Osman'ın hilafeti döneminde vefat etmiştir. İbn Mâce kendi Sünen'inde ondan beş hadis rivayet etmiştir. Biyografisi *Usdu'l-Gabe*, c.5, s. 567; *Cevamiu's-Sire*, s.289 ve *Takribu't-Tehzib*, c.2, s.619'da geçmiştir.

2- Ribah, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) azat ettiği zenci kölesi ve hizmetçisiydi. Yesar'ın öldürülmesinden sonra Hz. Resulullah (s.a.a) yerine onu geçirdi. *Usdu'l-Gabe*, c.2, s.160; *Cevamiu's-Siyre*, s.27; *İsabe*, c.1, s.490.

3- *Futuhu'l-Buldan*, Belazurî, c.1, s.34- 35.

Vasile'den¹ şöyle rivayet edilmiştir (biz *Müsned-i Ahmed*'ten naklediyo-ruz):

Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra Fatıma (s.a) Ebu Bekir'e, "Sen mi Hz. Resulullah'tan (s.a.a) miras alırsın, yoksa onun ailesi mi?" diye bir mesaj gönderdi.

Ebu Bekir, "Ben almam; ailesi alır." şeklinde cevap verdi.

Fatıma, "O hâlde Resulullah'ın (s.a.a) hissesi nerededir?" dedi.²

Ebu Bekir, "Ben Resulullah'ın (s.a.a), 'Allah Teala bir peygambere bir rızık verdiği zaman ondan sonra o rızık yerine geçene verir.' buyurduğunu duydum ve ben de onu Müslümanlara geri döndürmeyi uygun gördüm." dedi.

Bunun üzerine Fatıma (s.a), "Sen Resulullah'tan (s.a.a) duyduklarını daha iyi bilirsin." dedi.³

Şerh-u Nehci'l-Belağ'a'da ise bu cevaptan sonra Hz. Fatıma'nın (s.a) şöyle buyurduğu geçer:

Bundan sonra senden bir şey istemeyeceğim!

b) Ebu Hureyre'nin Rivayeti:

Sünen-i Tirmizî'de Ebu Hureyre'den şöyle nakledilmiştir:

Fatıma, Ebu Bekir ve Ömer'in yanına giderek Resulullah'ın (s.a.a) terekkesinden kendi mirasını istedi. Fakat onlar dediler ki: Biz Resulullah'ın (s.a.a), "Ben miras bırakmam!" buyurduğunu duyduk. Fatıma ise onlara, "Vallahi artık sizinle konuşmayacağım." cevabını verdi. Fatıma sözünde durdu ve ölünceye kadar Ebu Bekir ve Ömer'le konuşmadı.⁴

1- Ebu Tufeyl Amir b. Vasile-i Kenanî-i Leysî; ismi ashabin çocukları arasında geçmiştir. Ebu Tufeyl Uhud savaşı yılında dünyaya gelmiş, Hz. Ali'nin (a.s) ashabından olup onun tüm savaşlarına katılmıştır. Ebu Tufeyl sıga ve güvenilir bir kişiydi. Ebu Tufeyl, Resulullah'ı (s.a.a) gören son kişidir; o, hicretin 100 veya 116. yılında vefat etmiştir. Usdu'l-Gabe, c.3, s.96; Sihah sahipleri ondan dokuz hadis rivayet etmişlerdir. Biyografisi Cevamiu's-Siyre, s.286, Takribu't-Tehzib, c.1, s.389'da geçmiştir.

2- Bu istidlalin, Resulullah'ın (s.a.a) Hayber ve Vadi'l-Kura humusundan hissesi hakkında olabilir.

3- *Müsned-i Ahmed*, c.1, s.4, 14. hadis; *Sünen-i Ebu Davud*, c.3, s.50, "Ha-rac" kitabı, *Tarih-i İbn Kesir*, c.5, s.289, *Şerh-u Nehci'l-Belağ'a*, c.4, s.81, Ebu Bekir-i Cevherî'den naklen; bunun devamı aynı ciltte, s.87'de geçer; *Tarih-i Zehebî*, c.1, s.346.

4- Ebu Hureyre'nin birinci rivayeti, *Sünen-i Tirmizî*, c.7, s.111, "es-Seyr-u Mâ Câe Fi Tereketi'r-Resul" babında geçmiştir.

Yine *Müsned-i Ahmed*, *Sünen-i Tirmizî*, *Tabakat-i İbn Sa'd* ve *Tarih-i İbn Kesir*'de Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edilmektedir:

Fatıma, Ebu Bekir'e, "Sen öldükten sonra mirasçın kim olacaktır?" diye sordu.

Ebu Bekir, "Çocuklarım ve ailem." cevabını verdi.

Bunun üzerine Fatıma, "O hâlde neden biz Resulullah'-tan (s.a.a) miras almayalım?!" dedi.

Ebu Bekir, ben Resulullah'dan (s.a.a), "Peygamber miras bırakmaz!" buyurduğunu duydum. Ben de Resulullah'ın (s.a.a) geçimlerini karşılamakla sorumlu olduğu kişilerin geçimlerini karşılamakla sorumluyum; ben de onun başta bulunduğu kişilere başta bulunacağım! dedi.¹

c) Ömer'in Rivayeti:

Tabakat-i İbn Sa'd'da Ömer b. Hattab'tan şöyle rivayet edilir:

Resulullah'ın (s.a.a) vefat ettiği gün Ebu Bekir'e biat edildi. Ertesi gün Fatıma, Ali'yle birlikte Ebu Bekir'in yanına giderek, "Babam Resulullah'ın (s.a.a) terekesinden kendi hakkımı istiyorum." dedi. Ebu Bekir, "Ev eşyalarını mı, yoksa velâyet ve hükümetin mi?" diye sordu. Fatıma, "Sen öldüğünde kızların senden nasıl miras alacaklarsa ben de Fedek, Hayber ve Medine sadakalarından miras olarak bana ulaşanları istiyorum." dedi.

Ebu Bekir, "Vallahi baban benden ve sen de benim kızlarımdan üstünsün. Fakat Hz. Resulullah (s.a.a), '*Biz miras bırakmayız; bizim terekemiz (yani bu mallar) sadakadır!*' buyurmuştur." dedi.²

Gördüğümüz gibi, Ömer b. Hattab kendi rivayetinde Hz. Fatıma'nın (s.a) Ebu Bekir'in yanına gelişini Hz. Resulullah'ın (s.a.a) vefatının ertesi günü olarak belirtmektedir; oysa bu tarih Sakife olaylarından sonraki vakıalarla bağdaşmamaktadır; bu konuda doğru olan İbn Ebi'l-Hadid'in şu sözleridir:

Fedek olayının söz konusu edilişi ve Fatıma'nın Ebu Bekir'in yanına gelişini Resulullah'ın (s.a.a) vefatından on gün sonrasına tesadüf eder.³

1- Müsned-i Ahmed, c.1, s.10, Ebu Hureyre'nin ikinci rivayeti, 60. hadis ve yine Ebu Seleme kabilesinden bir kişinin rivayeti; Sünen-i Tirmizî, c.7, s.109, "Mâ Cae Fi Tereketi'r-Resul" babı ve Tabakat-i İbn Sa'd, c.5, s.372 ve Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.289'da geçmiştir.

2- Tabakat-i İbn Sa'd, c.2, s.316.

3- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.4, s.97.

Bu konunun ne zaman söz konusu edildiği pek önemli değil aslında; asıl önemli olan Ebu Bekir'in sadece kendisinin Hz. Resulul-lah'tan (s.a.a) naklettiği, "*Biz miras bırakmayız; bizim terekemiz sadakadır.*" şeklindeki bir rivayete dayanarak Hz. Fatıma'yı (s.a) babası Hz. Resulul-lah'ın (s.a.a) mirasından mahrum etmesidir. Bu konuyu Ümmü'l-Müminin Aişe kendi rivayetinde apaçık bir şekilde dile getirmektedir:

Resulullah'ın (s.a.a) mirasında ihtilafa düştüler ve bu konuda hiç kimseden faydalı bir bilgi alamadılar. Nihayet Ebu Bekir, "Ben Resulullah'tan (s.a.a), *Biz peygamberler miras bırakmayız; bizim geri bıraktıklarımız sadakadır!* buyurduğunu duydum." dedi.¹

Yine İbn Ebi'l-Hadid, *Şerh-u Nehci'l-Belâğa*'da şöyle yazıyor:

Meşhur görüşe göre, "Peygamberler miras bırakmaz." hadisini Ebu Bekir'den başka kimse rivayet etmemiştir.²

Bu kitabın başka bir yerinde ise şöyle geçmektedir:

Rivayetlerin çoğu bu hadisi Ebu Bekir'den başkasının rivayet etmediğini ortaya koymaktadır. Bunu mahaddislerin büyük bir çoğunluğu da kaydetmişlerdir; hatta fakihler usul-i fıkhıta istidlallerinde, ravisi bir sahabe olduğu hâlde kabul edilen tek rivayetin sadece Ebu Bekir'in rivayeti olduğunda ittifak etmişlerdir. Şeyh Ebu Ali diyor ki: "Şehadette olduğu gibi rivayette de ancak en az iki kişinin naklettiği rivayet kabul edilir." Fakat tüm mütekelimler ve fakihler buna karşı çıkararak bir sahabe tarafından nakledilen rivayetin kabul edilmesine delil olarak Ebu Bekir'in, "Biz peygamberler miras bırakmayız." rivayetini göstermektedirler.³

Suyutî de *Tarihu'l-Hulefâ* adlı eserinde, Ebu Bekir'in rivayetlerini sayarken şöyle yazmaktadır:

Yirmi dokuzuncu: "Biz miras bırakmayız; bizim terekemiz sadakadır!"⁴

Fakat bütün bunlara rağmen, bu konuda hadisler uydurup Ebu Bekir'den başkalarına nispet vermiş ve bu hadisi onların da Hz. Resulul-lah'tan (s.a.a) rivayet ettiklerini söylemişlerdir.⁵

1- Kenzü'l-Ummal, c.14, s.130, "el-Fezail" (ef'al), "Fazlu's-Sıddık".

2- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.4, s.82.

3- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.4, s.85.

4- Tarih'u-Hulefâ-i Suyutî, s.89.

5- bk. Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.4, s.85.

3) Hz. Fatıma'nın (s.a), Yakınların Hissesi Konusunda Tartışması

Ebu Bekir'in rivayetine dayanarak Resulullah'ın (s.a.a) kızını babasının mirasından mahrum edince Hz. Fatıma (s.a) bu kez yakınların hissesini istedi. Ebu Bekir el-Cevherî bunu üç rivayette kaydetmektedir:

a) Enes b. Malik'ten şöyle rivayet edilir:

Fatıma, Ebu Bekir'in yanına gelerek, "Sen de çok iyi biliyorsun ki sadakalar¹ ve Allah Teala'nın Kur'ân-ı Kerim'de yakınların hissesi olarak bize bağışladığı ganimet ve kazançlar konusunda biz Ehlibeyt'e zulmettin." dedi ve peşinden, "**Bilin ki kazandığınız şeylerin beşte biri, Allah'a, Elçisine ve yakınlarına... aittir.**"² ayetini okudu.

Fakat Ebu Bekir ona şöyle cevap verdi: "Babam, anam sana ve evlatlarına feda olsun. Bize Allah'ın Kitabı, Peygamber ve yakınlarının hakkına itaat etmek düşer. Ben Allah'ın Kitabında senin okuduğun bu ayeti çok okudum; fakat ayetteki bu beşte bir hissenin tümünün sizin hakkınız olup olmadığını anlayamadım!"

Fatıma, "Onun senin ve akrabalarının mı hakkı olduğunu sanıyorsun?!" dedi.

Ebu Bekir, "Hayır; onun bir bölümünü de size vereceğim ve geri kalanını ise Müslümanların genel maslahatlarında harcayacağım." cevabını verdi.

Fatıma, "Fakat Allah'ın hükmü böyle değil..." buyurdu.

b) Urve'den şöyle rivayet edilmektedir:

Fatıma, Fedek ve yakınların hakkı için Ebu Bekir'e müracaat etti. Fakat Ebu Bekir onu bunlardan mahrum ederek tümünü beytülmale kattı!

c) Hasan b. Muhammed b. Ali b. Ebu Talip'ten (a.s) şöyle rivayet edilmektedir:

Ebu Bekir, Fatıma ve Haşimoğulları'nı yakınların hakkından mahrum edip onları Allah yolunda, silah, savaş aletleri ve binek satın almak için harcadı!³

Kenzü'l-Ummal'de ise Ümmü Hanî'den⁴ şöyle rivayet edilmiştir:

1- Hz. Fatıma'nın (s.a) burada "sadakalar" sözcüğünden maksadı, rivayetlerde Resulullah'ın (s.a.a) sadaka olarak verdiği kaydedilen yedi bağ olabilir.

2- Enfal, 41.

3- Yukarıdaki üç rivayet Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.4, s.81'de ve birinci rivayet Zehebi'nin Tarihu'l-İslâm'ında, c.1, s.347'de kaydedilmiştir.

4- Ümmü Hanî, Ebu Talib'in kızıdır. Mekke'nin fethedildiği yılda Müslüman olmuş ve Muaviye'nin hilafeti döneminde vefat etmiştir. Sihah sahiplerin ondan 46

Fatıma, Ebu Bekir'e giderek ondan yakınların hakkını istedi. Fakat Ebu Bekir ona, "Ben Resulullah'ın (s.a.a), 'Ben hayatta oldukça yakınlarımın hisseleri vardır; fakat benim vefatımdan sonra hisse almazlar!' buyurduğunu duydum." dedi.¹

Ümmü Hanî'den nakledilen diğer bir rivayette, Hz. Fatımatü'z-Zehra'nın (s.a) onlarla miras ve yakınların hissesi konusundaki tartışması bir arada zikredilmiştir.

Futuhu'l-Buldan-i Belazurî, Tabakat-i İbn Sa'd, Tarih-i İslâm-i Zehebî ve Şerh-u Nehci'l-Belâğ-a-i İbn Ebi'l-Hadid-i Mu'tezilî de Üm-mü Hanî'den şöyle rivayet edilmiştir:

Resulullah'ın (s.a.a) kızı Fatıma, Ebu Bekir'in yanına giderek ona, "Sen ölünce, senden kim miras alacak?" diye sordu.

Ebu Bekir, "Çocuklarım ve ailem." cevabını verdi.

Fatıma, "O hâlde nasıl oluyor ki bizim yerimize Resulullah'tan (s.a.a) sen miras alıyorsun?!" dedi.

Ebu Bekir, "Ey Resulullah'ın (s.a.a) kızı! Ben senin babandan altın ve gümüş miras almış değilim." dedi.

Fatıma, "O hâlde bizim Hayber'den hissemiz ve Fedek'ten sadakalarımız² ne oldu?!" diye sordu.

İbn Sa'd'ın, Tabakat'ındaki sözü şöyledir:

Ebu Bekir, "Ben senin babandan miras olarak bir yer, altın, gümüş, köle ve bir mal almış değilim." dedi.

Fatıma, "O hâlde neden yüce Allah'ın bize has kıldığı hissenin³ tümü senin elindedir?" dedi.

Ebu Bekir, "Ey Resulullah'ın (s.a.a) kızı! Ben Resulullah'ın (s.a.a), *Allah Teala, ben yaşadıkça bunu benim geçim masraflarım için kılmıştır; ben öldükten sonra da Müslümanların olur*, buyurduğunu duydum." cevabını verdi.⁴

hadis rivayet etmişlerdir. Usdu'l-Gabe, c.5, s.624; Cevamiu's-Sire, s. 280; Takribu't-Tehzib, c.2, s.625.

1- Kenzü'l-Ummal, c.5, s.367, "el-Hilâfet-u ve'l-İmare" kitabı, birinci kısım.

2- Bu rivayetin metninde geçen "sadakalarımız" sözcüğü tahrif edilmiştir; doğrusu, İbn Sa'd'ın kendi Tabakat'ında getirdiği gibi, "safilerimiz"dir. Çünkü Fedek Resulullah (s.a.a) onu Hz. Fatıma'ya (s.a) bağışlamadan önce o hazrete has yerlerdendi.

3- Futuhu'l-Buldan, c.1, s.35- 36; Tabakat-i İbn Sa'd, c.2, s.314- 315; Şerh-u Nehci'l-Belâğ-a, c.4, s.81; bunun devamı 87. sayfada geçmiştir; Zehebî'nin Tarih-i İslâm'ı, c.1, s.346.

4- Tabakat-i İbn Sa'd, c.2, s.315; Kenzü'l-Ummal, c.5, s.365, "el-Hilâfet-u ve'l-İmare" kitabı "Ef'al" babı.

İbn Ebi'l-Hadid'in *Şerh-u Nehci'l-Belâğ'a*'sında ve Zehebî'nin *Tarih-i İslâm*'ında şöyle geçer:

Ebu Bekir, "Ey Resulullah'ın (s.a.a) kızı! Ben böyle bir iş yapmış değilim!" dedi.

Bunun üzerine Fatıma (s.a), "Evet, sen Resulullah'a (s.a.a) ait olan ve benim elimde bulunan Fedek'i benden alarak Allah Teala'nın gökten (bizim hakkımızda) nazil ettiği hükmü önemsemedin ve bizi ondan mahrum ettin!" dedi.

Ebu Bekir buna şöyle cevap verdi: "Ey Resulullah'ın (s.a.a) kızı! Ben böyle yapmadım; Resulullah (s.a.a) bana, '*Yüce Allah peygamberi hayatta olduğu sürece rızıklandırır, Peygam-ber ölünce artık onu keser.*' buyurdu."

Fatıma, "Bunu sen ve Resulullah (s.a.a) daha iyi bilirsiniz; bundan böyle senden bir şey istemeyeceğim." dedi ve sonra oradan ayrıldı.

Hz. Fatıma'nın (s.a) "Allah'ın hissesi"nden maksadı, humustan hisseleri ve Resulullah'a (s.a.a) ait olan şeylerdir.

Hz. Fatıma'nın (s.a), "Allah Teala'nın gökten bizim (hakkımızda) indirdiği hükmü önemsemedin ve bizi ondan mahrum ettin." buyruğundan maksadı, hükmü Kur'ân-ı Kerim'de geçen "yakınların hissesi" ve ister peygamber olsun, ister olmasın her Müslümanı kap-sayan miras hükmüdür.

Bazı rivayetlerde de Abbas b. Abdulmuttalib'in, Hz. Fatımatü'z-Zehra (s.a) ile birlikte Resulullah'ın (s.a.a) mirasını istediği geçer. İbn Sa'd'ın *Tabakat*'ında geçen rivayet bunun açık bir örneğidir; Muttakî Hindî de *Kenzü'l-Ummal*'de onu izlemiştir.

İbn Sa'd yazıyor ki:

Fatıma, Ebu Bekir'in yanına gelerek ondan mirasını istedi. Aynı zamanda Abbas b. Abdulmuttalib de Ali'yle birlikte mirasını almak için Ebu Bekir'e müracaat ettiler. Ebu Bekir şöyle dedi: "Resulullah (s.a.a), 'Biz miras bırakmayız; bizim bıraktıklarımız sadakadır.' buyurmuştur. Resulullah'ın (s.a.a) diğerlerine yaptığı ödemelerden ben sorumluyum."

Bunun üzerine Ali dedi ki: Fakat Kur'ân-ı Kerim, "**Süley-man (babası) Davud'dan miras aldı.**" buyuruyor; ve yine: "(Zekeriyya evlat arzusuyla dedi ki:) **Benden ve Yakuboğulları'ndan miras alın.**" buyuruyor.

Ebu Bekir, "Elbette ki öyledir ve sen de bizim gibi biliyor-sun bunu." dedi!

Ali, "Bunları Allah'ın Kitabı buyuruyor!" dedi ve sonra susarak kalkıp gitti.¹

Bu rivayette, raviler bir yerde yanılmışlardır; çünkü Abbas ve Ali miras istemek için değil, Hz. Fatıma'ya (s.a) hakkını almasına yardımcı olmak için gitmişlerdi Ebu Bekir'in yanına.

Veya belki de Resulullah'ın (s.a.a) amcası Abbas, Ebu Bekir'den humustan kendi hissesini istemiş ve raviler de yanılarak onun kendi mirasını istemek için Ebu Bekir'e müracaat ettiğini söylemişlerdir.

Hz. Fatıma'nın (s.a) Kendisine Reva Görülen Zulümden Yakınması

Ebu Bekir, Hz. Fatıma'nın (s.a), hakkını istemek için getirdiği tüm delil ve şahitleri reddedip Hz. Resulullah'ın (s.a.a) terekesinden, ona yapmış olduğu hibe ve bağıştan hiçbir şey vermeyince Hz. Fatıma (s.a) davasını tüm Müslümanlara söz konusu edip babası Re-sulullah'ın (s.a.a) ashabından yardım istemeye karar verdi. Muhadis ve tarihçilerin dediğine göre işte bu hedefle Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mescidine doğru hareket etti. Bu mevzu İbn Ebi'l-Hadid-i Mu'tezilî'nin rivayetine göre Ebu Bekir el-Cevherî'nin "*Sakife*" adlı eserinde ve Ahmed b. Ebu Tahir-i Bağdadî'nin *Bela-ğatu'n-Nisâ* adlı kitabında kaydedilmiştir, (biz Ebu Bekir el-Cevherî'den nakledi-yoruz):

Fatıma, Ebu Bekir'in Fedek'i ona vermek istemediğini anlayınca, başına bir başörtüsü bağlayıp çarşaf büründükten sonra, gömleğinin eteği ayaklarını örttüğü hâlde Resulullah'ın (s.a.a) yürümesine benzer yürüyüşle kadın akrabalarından oluşan bir grupla Mescid'e geldi; muhacir, ensar ve diğerlerinden oluşan kalabalık bir grubun arasında oturmuş olan Ebu Bekir'in yanına çıktı. Aralarına bir perde çekildikten sonra içten bir feryat etti. Fatıma'nın feryadı oradakileri içten etkiledi; şiddetle ağlamaya başladılar ve böylece meclis karıştı.

Fatıma, ortalığın yatışması, bağrışma ve feryatların kesilmesi için biraz bekledikten sonra Allah'a hamd ve senâ edip Resulullah'a (s.a.a) salat ve selâm ederek sözüne başladı:

Ben Muhammed kızı Fatıma'yım. Bunu göz önünde bulundurarak söylüyorum ki: "**Andolsun, içinizden size öyle bir Elçi geldi ki sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, müminlere şefkatli, merhametlidir.**"² Ona ve Ehlibeyti'ne bakacak olur da soyunu gözden geçirirseniz, onun sizin değil, benim babam oldu-

1- Bunun kaynakları bir önceki sayfada geçti.

2- Tevbe, 128.

ğunu, sizin erkeklerinizin değil, benim amcamın oğlunun kardeşi olduğunu görürsünüz...

Siz şimdi bizim Resulullah'tan (s.a.a) miras almayacağımızı mı sanıyorsunuz?! **"Yoksa cahiliyye hükmünü mü arıyorlar? İyice bilen bir toplum için Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir?"**¹ Ey Ebu Kuhafe'nin oğlu! Sen babandan miras alıyorsun da ben babandan miras alamaz mıyım?! Gerçekten ne kadar şaşırıcı ve dehşet verici bir iddiadır bu!

Şimdi Fedek dizginlenmiş ve eyerlenmiş bir deve gibi afiyet olsun sana; kıyamet günü göreceksin onu; gerçekten Allah en güzel hükmeden, Muhammed (s.a.a) en güzel, en üstün davacı ve kıyamet en güzel mahkeme zamanıdır. O günde zalimler zarara uğrayacaklardır.

Sonra babasının mezarına doğru dönerek şöyle dedi:

"Senden sonra olaylar oldu; fitneler çıktı

Eğer sen olsaydın tüm bunlar çıkmazdı

Biz, susuz yerin yağmuru kaybettiği gibi kaybettik seni

Şahid ol ki ümmetin hile yaparak senin Ehlibeytine ihanet etti."

Ravi şöyle diyor: O güne kadar kadınlı-erkekli o halkın öyle ağlayıp feryat ettiklerini görmemiştim! Sonra Hz. Fatımatü'z-Zehra Ensar'a dönerek şöyle dedi:

Ey seçilmişler grubu! Ey dinin destekçileri ve İslâm'ın koruyucuları! Neden bana yardım etmekte gevşeklik gösteriyor, yardım etmiyorsunuz? Neden benim hakkımı görmez-den geliyor, onu istemekten gaflet ediyorsunuz?!

Resulullah (s.a.a), "Evlada saygı göstermek, babaya saygı göstermek hükmündedir." buyurmamış mıdır? Ne kadar çabuk Allah'ın dinini değiştirip aceleyle bidat çıkardınız? Şimdi Resulullah (s.a.a) ölünce dinini de yok mu ettiniz?!

Kendi canıma andolsun ki onun ölümü çok büyük bir musibet, sürekli genişleyen ve hiçbir zaman kapanmayacak çok derin bir yaradır. Ondan sonra ümitler kesildi, yeryüzü zifiri karanlık oldu ve dağlar dağılıverdi. Ondan sonra had ve sınırlar kalktı, saygınlık perdesi yırtıldı, güvenlik ortadan kalktı; ve bütün bunları Kur'ân-ı Kerim onun vefatından önce bildirip size haber verdi: **"Muhammed, sadece bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse siz topuklarınızın üzerinde geriye mi döneceksiniz? Kim topuklarınızın üzerinde geriye dö-**

1- Mâide, 50.

nerse, Allah'a hiçbir ziyan veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır."¹

Ey Kiyleoğulları! Gözlerinizin önünde babamın mirasını gasp ederlerken benim imdada çağırdığımı duyduğunuz hâlde neden bir şeyler yapmıyorsunuz?! Oysa sizin gücünüz var, kişileriniz var ve saygınlığa sahipsiniz. Allah'ın seçip çıkardığı ileri gelenler ve seçkin kişilersiniz. Araplara ters düşüp zorlukları kabullendiniz; nihayet İslâm değirmeninin taşı sizin çabanızla dönmeye başladı, zaferler kazanıldı, savaş ateşi söndü, şirk ve putperestlik hareketleri yatıştı, karışıklık ortadan kalktı ve din düzeni sağlamlaştı. Şimdi tüm bu ilerlemelerden sonra geri çekildiniz, o kadar direnişten sonra yenilgiye uğradınız, o kadar cesaret ve kahramanlıklardan sonra sadık kalacakları yönünde ahitleştikten sonra imanlarını geriye atıp, din ve inancınıza dil uzatan gerisin geriye yönelen bir avuç kişiden korkup kabuklarınıza çekildiniz?! **"O küfür önderleriyle savaşın. Çünkü onların and-ları yoktur; belki (böylece küfürden) vazgeçerler."**²

Fakat görüyorum ki alçaklık ve kendinize bakmaya yönelmiş, keyif ve rahatlığınıza düşkün olmuş ve inançlarınızı yalanlamaya başlamışsınız; rahat ve kolay bir şekilde elde ettiğiniz tüm şeyleri bir arada kaybetmişsiniz; fakat şunu bilin ki eğer siz ve yeryüzündeki tüm insanlar kâfir olursa da, şüphesiz Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.

Ben alçaklık ve düşüklüğünüzü bildiğim hâlde söylenmesi gerekenleri size söyledim. Şimdi bu size afiyet olsun; Allah'ın alevleri kalplerden yükselen ateşiyle bozulmaz bir ilişkisi olan onu tüm alçaklık ve utancıyla alın; yapmakta olduklarınız Allah'ın gözü önündedir ve yakında zulmedenler nereye döneceklerini göreceklerdir.

Ravi diyor ki: Muhammed b. Zekeriyya, Muhammed b. Zah-hak'tan, o da Hişam b. Muhammed'den, o da Avane b. Hakem'den şöyle nakleder: Hz. Fatıma, söylemek istediklerini Ebu Bekir'e söyledikten sonra Ebu Bekir Allah'a hamd ve senâ edip Hz. Resululla-h'a (s.a.a) salat ve selâm'dan sonra şöyle dedi:

Ey kadınların en üstünü ve babaların en üstününün kızı! Valahi ben Resulullah'ın (s.a.a) görüşünün aksine davranmış ve onun emri dışında bir iş yapmış değilim. Öncü kabiledekilere yalan söylemez. Sen söyleyeceklerini söyledin, maksadını ulaştırdın, öfkeni dile getirdin ve sonra yüz çevirdin. O hâlde Allah bizi

1- Âl-i İmrân, 144.

2- Tevbe, 12.

ve seni bağışlasın. Fakat sonra; ben Resu-lullah'ın (s.a.a) savaş aletlerini, bineğini ve ayakkabılarını Ali'ye teslim ettim! Fakat bunun dışındaki şeylere gelince; ben Resulullah'tan (s.a.a) şöyle duydum: "*Biz peygamberler miras olarak kendimizden geriye al-tın, gümüş, yer, mal-mülk ve ev bırakmayız; bizim mirasımız iman, hikmet, ilim ve sünnettir!*" Ben de Resulullah'ın (s.a.a) bana emrettiği işi yaptım; bu konuda muvaffakiyetim ancak Allah'tandır; ben O'na tevekkül ettim ve hacetimi O'na götürüyorum!

Belagatu'n-Nisâ kitabında ise şöyle rivayet edilmektedir: Ebu Bekir'in bu sözlerinden sonra Hz. Fatıma şöyle dedi:

Ey insanlar! Ben Fatıma'yım ve babam ise Muhammed'dir. Bunu göz önünde bulundurarak söylüyorum ki: "**Size kendi aranızdan bir peygamber gelmiştir...**"

Yukarıda kaydettiklerimizi söyledikten sonra şöyle devam etti:

Siz kasıtlı olarak Allah'ın Kitabını arkanıza attınız, emirlerini görmezden geldiniz. Oysa yüce Allah buyuruyor ki: "**Süleyman (babası) Davud'dan miras aldı.**" ve Yahya b. Ze-keriyya'nın kıssa-sında ise şöyle buyuruyor: "**Rabb'im! Bana kendi katından bir çocuk ver de benden ve Yakuboğulla-rı'ndan miras alsın.**" Ve yine buyuruyor ki: "**Allah'ın Kitabında yakınlardan bazıları bazılarına daha üstündür.**" Ve de şöyle buyuruyor: "**Allah çocuklarınız hakkında size tavsiye ediyor: Erkeğe iki kadının payı verilir.**" Ve yine buyuruyor ki: "**Eğer geriye bir hayır bırakırsa, baba ve anneye ve akrabalara güzel bir şekilde vasiyet etmek muttakiler üzerine bir haktır.**" Bütün bunlara rağmen benim babamdan bir hak ve miras alamayacağımı, bizim aramızda hiçbir bağın olmadığını mı söylüyorsunuz?!

Acaba Allah size özel bir ayetle bir seçkinlik ve ayrıcalık verip Peygamber'ini ondan müstesna mı etmiştir?! Veya bizim birbirinden miras almayan iki millet ve dinin kişileri olduğumuzu mu söylüyorsunuz?! Acaba ben ve babam bir din-den değil miyiz?! Belki de sizler, Kur'ân'ın umum ve hususlarını peygamberden (s.a.a) daha iyi biliyorsunuzdur! "**Acaba cahiliyye hükmünü mü istiyorsunuz...**"¹

İbn Ebi'l-Hadid şöyle diyor:

Fedek olayı ve Fatıma'nın Ebu Bekir'in yanına gidişi Resulullah'ın (s.a.a) vefatından on gün sonra vuku buldu ve doğ-ru görüşe göre Fatıma'nın o meclisten döndükten sonra is-ter erkek

1- *Belagatu'n-Nisâ*, s.16-17.

olsun, ister kadın olsun, hiç kimse Resulullah'ın (s.a.a) mirasından bir kelime bile bahsetmedi!¹

Geçen Konuların Özeti

Bu konuda geçen tüm hadisler, Resulullah'ın (s.a.a) kızı Hz. Fatıma'nın (s.a) hilâfet düzeninin yöneticilerine karşı itiraz ve davasının şu üç konuda sınırlandığını bildirmektedir:

1- Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Bağışları Hakkında

Resulullah (s.a.a), "**Yakınlara hakkını ver.**" ayeti nazil olduktan sonra Fedek'i Hz. Fatıma'ya bağışladı. Fakat Resulullah (s.a.a) vefat edince onun diğer terekeleri gibi Fedek'i de ele geçirdiler. İşte bu yüzden Hz. Fatıma (s.a) bu konuda onlarla tartışıp Fedek'te yaptığı tasarrufun doğruluğuna tanık olarak bir kadın ve bir de erkeği şahit getirdi. Onlar da Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kendi hayatı döneminde Fedek'i Hz. Fatıma'ya bağışladığına tanıklık ettiler. Fakat, gerekli sayıda şahit olmadığı bahanesiyle onların şahitliklerini kabul etmediler!

Ayrıca, Emirü'l-Müminin Ali b. Ebu Talib'in (a.s) Basra valisi Osman b. Huneyf'e yazmış olduğu mektup da Fedek'in Resulullah'ın (s.a.a) hayatı döneminde Hz. Fatıma'nın (s.a) tasarrufunda olduğunu ortaya koymaktadır. Hz. Ali (a.s) bu mektubunda şöyle yazıyor:

Evet; gökyüzünün üzerine gölge düşürdüğü şeylerden sadece Fedek bizim elimizdeydi; fakat bazılarının cimrilik ve kıskançlıkları ve bazılarının da hırs ve tamahları onu da biz-den almaya sevk etti. Ve Allah ne de güzel hakemdir!

2- Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası

Resulullah'ın (s.a.a) mirasları şunlardan ibarettir:

- a) Yahudi Muhayrik'in Resulullah'a (s.a.a) bağışladığı yedi bağ.
- b) Ensar'ın Hz. Resulullah'a (s.a.a) verdiği su ulaşmayan araziler.
- c) Benî Nezir kabilesinin ziraat tarlaları ve hurmalıkları.
- d) Yemyeşil ve verimli Hayber arazilerininin 36 hissesinden on sekizi.
- e) Vadi'l-Kurâ'nın ziraat arazisi ve hurmalıkları.

1- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.4, s.97.

Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra Ebu Bekir sadece kendisinin naklettiği, "Biz miras bırakmayız; bizim bıraktıklarımız sadakadır!" ve "Allah Teala Peygamber'in geçimi için bir rızık verirse, ondan sonra onu sonraki yöneticiye verir!" rivayetine dayanarak bunların tümüne el koydu!

Ve bu bahaneyle Ali ve Fatıma'nın (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) peygamberlerin miras bıraktıkları ve miras ayetlerinin genel olduğu yönünde getirdikleri delilleri kabul etmedi. Hz. Fatıma'nın (s.a) Ensar'a yönelik sözleri de bir yarar sağlamadı. Bunun üzerine Hz. Fatıma (s.a) Ebu Bekir ve Ömer'e öfkeleni ve ölünceye kadar da onlarla konuşmadı. Onlardan incinmiş hâlde vefat etti.

3- Yakınların Hissesi

Hz. Fatıma (s.a) Ebu Bekir'den yakınların hissesini isteyerek, "Sen de çok iyi biliyorsun ki bize zulmettin." buyurdu ve peşinden "**Biliniz ki kazandığınız şeylerden beşte biri, Allah'a, Elçisine ve yakınlarla... aittir.**" ayetini okudu. Fakat Ebu Bekir Hz. Fatıma'yı ondan mahrum etti ve yakınların hissesini savaş teçhizatı ve binek hazırlamak, yani kendisine zekât vermekten çekinenlerle savaşmak için harcadı. Bunun üzerine Hz. Fatıma (s.a) dedi ki:

Allah'ın gökten (bizim hakkımızda) indirdiğini görmezden geldin ve onu bizden engelledin.

Buraya kadar geçen konuların özeti böyledir. Şimdi olayı geniş bir şekilde inceleyelim:

Halifelerin Humus, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası ve Fedek Üzerindeki Tasarrufları

a) Ebu Bekir ve Ömer'in Döneminde

Ebu Yusuf'un "*Harac*" adlı kitabında, *Sünen-i Neseî*, Ebu Ubeyd'in "*Emval*" adlı kitabında, *Sünen-i Beyhakî*, *Tefsir-i Taberî* ve Cessas'ın *Ahkamu'l-Kur'ân*'ında (biz "*Harac*" kitabından rivayet ediyoruz) Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye'den şöyle rivayet edilmektedir:

Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra halk şu iki hissede ihtilafa düştü: Biri Resulullah'ın (s.a.a) hissesi ve diğeri ise yakınların hissesi. Bir grup, Resulullah'ın (s.a.a) hissesinin ondan sonraki halifenin olduğunu iddia etti. Diğer bir grup, yakınların his-

sesinin Resulullah'ın (s.a.a) yakınlarının olduğunu vurguladı. Bir başka grup ise, yakınların hissesinin, Re-sulullah'tan (s.a.a) sonraki halifenin yakınlarının olduğunu iddia etti. Nihayet görüş birliğiyle bu iki hisseyi savaş teçhizatı ve binek almak için harcamaya karar verdiler!

Sünen-i Neseî ve Ebu Ubeyd'in *Emval*'inde şöyle geçer:

Bu karara Ebu Bekir ve Ömer'in döneminde uyuldu.¹

Fakat İbn Abbas'ın rivayetinde şöyle geçer:

Allah ve Resulü'nün hissesini birleştirerek onu yakınların hissesiyle birlikte savaş teçhizatları ve binek hazırlamak için harcadılar. Yetimler, yoksullar ve yolda kalmışların hissesini ise onlardan başkalarına verilmemesine karar verdiler.²

Başka bir rivayette ise şöyle demiştir:

Allah Teala, Resulünü bizden alınca Ebu Bekir yakınların hissesini Müslümanlara geri çevirdi ve onu hayır işlerde harcadı.³

Katade'ye "yakınların hissesi"ni sorduklarında dedi ki:

Yakınların hissesi Resulullah'ın (s.a.a) geçimi için tahsis edilen bir maaş konumundaydı. Fakat Resulullah (s.a.a) vefat edince Ebu Bekir ve Ömer onu Müslümanların hayır işlerinde harcadılar.⁴

Belkide Cubeyr b. Mut'im'in de, "Resulullah'ın (s.a.a) yakınlarına verdiği şeyi Ebu Bekir onlara vermekten sakındı." şeklindeki sözünden maksadı bu olabilir.⁵

* * *

Başından beri, özellikle Ebu Bekir'in hilâfet döneminde bu rivayetlerde geçenler, hilâfet düzeni yöneticilerinin Malik b. Nuvey-re⁶ gibi zekâtlarını hakim güce vermekten sakınarak muhalefetlerini ortaya ko-

1- "Harac" kitabı, s.24-25; Sünen-i Neseî, c.2, s.179; Kitap-i Enval, s.332; Tefsir-i Taberî, c.10, s.6; Cessas'ın Ahkamu'l-Kur'ân'ı, c.3, s.62; Sünen-i Bey-hakî, c.6, s.342-343.

2- Tefsir-i Taberî, c.10, s.6.

3- Tefsir-i Taberî, c.10, s.6; Cessas'ın Ahkâm-i Kur'ân'ı, c.3, s.60, "Kısme-tu'l-Humus" babı. Bu babda "Katade bunun bir benzerini İkrime'den rivayet etmiştir" şeklinde kaydetmiştir.

4- Tefsir-i Taberî, c.10, s.6.

5- Sünen-i Ebu Davud, "Beyan-u Mevazii'l-Humus" babı; Sünen-i Beyhakî, c.6, "Sehm-u Zevi'l-Kurbâ" babı; Müsned-i Ahmed, c.4, s.83; Mecmau'z-Zevaid, c.5, s.341.

6- Malik b. Nuveyre'nin kıssası için bk. Abdullah b. Se'be kitabının birinci cildi.

yan kişileri bastırmak veya zekât görevlileriyle bazı konularda problem yaşayan ve bu nedenle mürtet ilân edilen Kinde kabilesi¹ gibi muhaliflerle savaşmak için ordu gönderme yönündeki gidişat ve siyasetlerini ortaya koymaktadır.

Bu muhalifleri bastırdıktan sonra hilâfet düzeni ordusu fütuhât için teçhizatlanarak sınırlardan geçip fütuhatları genişletip servetlerini arttırmalarının ardından humusu Haşimoğulları ve diğer Müslümanlar arasında bölüştürdüler ve Resulullah'ın (s.a.a) ba-zı terekelerini de onun sadakaları olarak dağıtma sorumluluğunu üstlenmeleri için Haşimoğulları'na verdiler.

Cabir'den şöyle rivayet edilir:

Humusu Allah yolunda (hayır işlerde) kullandılar, fakirlere ve yoksullara verdiler; ancak servet artınca onu bunların dışında harcadılar.²

Çoğu rivayetlerden bu değişimin Ömer'in hilafeti döneminde vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Ömer humusun bir miktarını Haşimoğulları'na vermek istiyordu; fakat Haşimoğulları kabul etmeyip hisselerinin tümünü istediler. Bunu İbn Abbas'ın, yakınların hissesinin ki-me ait olduğunu soran Necd el-Harurî'ye verdiği cevapta apaçık bir şekilde görmekteyiz:

Biz diyorduk ki, yakınlar bizleriz; fakat kavmimiz (Ku-reyş) bunu kabul etmedi³ ve dedi ki, "Kureyş'in tümü Resu-lullah'ın (s.a.a) yakınlarıdır."⁴

Başka bir rivayette İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilir:

Zevi'l-Kurbâ'nın (yakınların) hissesi Resulullah'ın (s.a.a) yakınlarına aittir. Resulullah (s.a.a) bu hisseyi şahsen onların arasında bölüştürüyordu. Fakat Ömer bu hisselerin bir bölümünü bi-

1- bk. Abdullah b. Se'be kitabının bitiş babı, c.2, s.289-304.

2- Ebu Yusuf'un "Harac"ı, s.23, Cessas'ın Ahkâm-i Kur'ân'ı, c.3, s.61.

3- Sahih-i Müslim, c.5, s.198, "Nisau'l-Gaziyat Yertzah-u Lehunne ve..." babı, "Cihad" kitabında ise, "Kavmimiz onun bize ait olmadığını sandılar." tabiri geçer; Müs-ned-i Ahmed c.1, s.248, 294, 304 ve 308; Sünen-i Dâremî, c.2, s.225, "Seyr" kitabı, Müşkilu'l-Asar -Tahavî-, c.2, s.136 ve 179; Müsned-i Şafiî- s.183; Hilyetu'l-Evliyâ, Ebu Nuaym, c.3, s.205.

4- Bu fazlalık Tefsir-i Taberî, c.10, s.5, Emval, Ebu Ubeyd, s.333'te geçer.

ze sundu. Biz ise bunu kendi hakkımızdan az olduğu için kabul etmekten sakınıp Ömer'e geri verdik.¹

Diğer bir rivayette ise şöyle geçer:

O, biz Ehlibeyt'e aittir. Ömer onunla bizden eşi olmayanları evlendirmek, çıplaklarımızı giydirmek, yoksullarımızı borç sıkıntısından kurtarmak istedi. Biz ise onun tümünü vermedikçe kabul etmeyeceğimizi bildirdik. O kabul etmeyince biz de onu bıraktık.²

İbn Abbas'ın diğer bir rivayetinde şöyle geçmektedir:

Ömer, humustan bizim hakkımız olduğunu sandığı miktarını bize gönderdi. Fakat biz kabul etmeyerek yakınların hakkı humusun beşte biridir dedik. O, "Allah humusu belli tabakalara ve belli unvanlarla tayin etmiştir. Fakat fazla nüfusu olan ve geçim sıkıntısı daha fazla olanlar diğerlerinden önceliklidir." dedi.

İbn Abbas konuşmasına şöyle devam etti:

Aramızdan bazıları onu kabul etti, bazıları ise kabul etmedi.³

Yine Beyhakî kendi *Sünen*'inde Abdurrahman b. Ebu Ya'la'dan şöyle rivayet eder:

Ahcarü'z-Zeyt denilen yerde Ali ile karşılaştım. Ona; "Anam ve babam sana feda olsun; Ebu Bekir ve Ömer siz Ehlibeyt'in humusunu ne yaptılar?" diye sordum. Ali (a.s) şöyle buyurdu:

Ömer, "Şüphesiz sizin hakkınız vardır; fakat bilmem humus miktarı çok olunca da tamamı sizin olur mu? Eğer isterseniz yeterli gördüğüm kadarını size vereyim." dedi. Ancak biz onun bize vermek istediği miktarı almaktan sakınıp hepsini istedik. O da hepsini vermekten çekindi.⁴

Bazı rivayetlerden Halife Ömer'in kendi hilafeti döneminde Medine'de Hz. Peygamber'in mirasından bir miktarını sorumluluğunu üst-

1- Müsned-i Ahmed, c.1, s.224 ve 320; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.51, "Harac" kitabı; Sünen-i Neseî, c.2, s.177; Sünen-i Beyhakî, c.6, s.344 ve 345.

2- Harac, Ebi Yusuf, s.23-24 başka bir sözcükle; Meğazî, Vakidî, s.697; Emval, Ebi Ubeyde, s.333; Sünen-i Neseî, c.2, s.178; Ahkamu'l-Kur'âni'l-Ces-sas, c.3, s.63; Lisanu'l-Mizan, Necde'nin biyografisinde, c.6, s.148.

3- Emval, Ebi Ubeyde, s.335; Kenzü'l-Ummal, c.2, s.305.

4- Beyhakî c.6, s.344, "Sehm-i Zi'l-Kurba" babı; Müsned-i Şafii s.187, "Kısmu'l-Fey" babı.

lenmeleri için Hz. Peygamber'in amcası Abbas'a ve Ali'ye teslim ettiği anlaşılmaktadır.¹

b) Halife Osman'ın Dönemi

Osman, Afrika fetihlerinden elde edilen humusu bir defasında Abdullah b. Sad b. Ebu Serh'e verdi.² İkinci kez Mervan b. Hakem'e verdi. İbn Esir kendi *Tarih*'inde der ki:

Abdullah'a birinci gazvenin humusunu verdi. Mervan'a bütün Afrika'nın fethedildiği ikinci gazvenin humusunu verdi.³

İbn Ebi'l-Hadid şöyle diyor:

Osman, Trablusgarb'tan Tanca'ya kadar Batı Afrika fethinden elde edilen ganimetlerin tamamını hiçbir Müslümanı ortak etmeden Abdullah b. Ebu Serh'e verdi.⁴

Taberî der ki:

Osman, Abdullah b. Sa'd'ı Afrika'ya gönderdiğinde onun Afrika'da yaptığı anlaşmalardan biri, iki milyon beş yüz yirmi bin dinar karşılığında "Cercir"le yaptığı uzlaşmaydı.

Ve devamında der ki:

Abdullah b. Sa'd 300 kintar* altın karşılığında sulh etti.. Osman onun tamamının Hakem veya Mervan ailesine verilmesini emretmiştir.⁵

İbn Abdülhakem, *Futuh-u Afrika* adlı kitabında şöyle rivayet eder:

Muaviye b. Hüdeyc Afrika'da üç savaş yapmıştır. Bunların ilki Osman'ın öldürülmesinden önce, hicrî 34 senesinde gerçekleşti. Ve Osman bu savaşın humusunu Mervan'a verdi. Bu savaş halkın çoğu bilmez bile.⁶

Belazurî, halkın Osman'ın gidişatına itirazları konusunda ve Suyutî de *Tarih-i Hulefa* adlı kitabında şöyle rivayet etmişlerdir:

1- Sahih-i Buharî c.2, s.125, c.3, s.38, "Megazi" kitabı, "Gazvet-u Hayber" babı; Sünen-i Ebu Davud, c.3, s.47, "Harac" kitabı, "Fi Safaya Resulullah (s.a.) Minel Emval" babı; Müsned-i Ahmed, c.1, s.6; Tabakat-ı İbn Sa'd, c.8, s.28; Müntahab-i Kenz, c.3, s.128, "Mâ Yetaallak-u Bi-Mirasihî" babı.

2- bk. Tarih-i Zehebî, c.2, s.79- 80.

3- Tarih-i İbn Esir, c.3, s.71, Avrupa baskısı ve Mısır baskısı, 1. baskı, c.3, s.35.

4- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.1, s.67.

*- Kintar, altın ve gümüş ölçmeye yarayan bir ağırlık birimidir. Bir kintar yaklaşık 97,5 kg'dır. 1 Kintar'ın 70.000 dinar olduğu da söylenmiştir. -müt.-

5- Taberî, Avrupa baskı, c.1, s.2818; İbn Kesir, c.7, s.152.

6- Futuhu'l-Afrika İbn Abdülhakem, s.58-60.

Osman Afrika'nın humusunun Mervan'a verilmesini yazdırdı.¹

Abdullah b. Zübeyr şöyle rivayet eder:

Osman hicretin 27. yılında bizi savaşmak için Afrika'ya gönderdi. Abdullah b. Sa'd b. Ebu Serh büyük ganimetler ele geçirdi. Osman bu ganimetlerin humusunu Mervan b. Hakem'e verdi.²

Yine şöyle rivayet edilir:

Mervan, Medine'de evini yapıp bitirince bir grup halkı yemeğe davet etti. Davet edilen kişiler arasında Musavver de vardı. Mervan onlarla konuşurken söz arasında dedi ki: "Vallahi bu evim için Müslümanların malından hatta bir dirhem veya bir dirhemden ziyade harcamadım." dedi. Bunun üzerine Musever dedi ki: "Susup yemeğini yemen senin için daha hayırlı olur. Zira sen bizimle beraber Afrika savaşına katılırken bizden daha az mal-mülk ve köleye sahiptin; hepimizden daha fakirdin. Sonra Osman b. Affan sana Afrika'nın humusunu verdi; halktan sadaka toplamayla da görevlendirince Müslümanların mallarını da kendine aldın..."³

Osman'ın Baki'de defnedilmesini engelleyen Hazrec kabilesinden Eslem b. Evs b. Bucret el-Saidî bu konuda şöyle demiştir:

Halkın Rabbi olan Allah'a yemin ederim
Allah Teala hiçbir mahluku boş bırakmamış,
Sen geçmişlerin sünnetine aykırı davranıp
Lânetli (Hakem'i) davet edip kendine yakınlaştırdın.
Haksız yere Mervan'a halkın humusunu verdin
Umumî otlakları kendi otlağın ettin.⁴

*Eğani'*de şöyle geçer:

Mervan 500 bini aşkın ganimet humusuyla bir alış-veriş yaptı. Osman onun tamamını Mervan'a bıraktı. Bu da halkın Os-

1- Ensabu'l-Eşraf, Belazurî, c.5, s.25, Tarih-i Hulefa, Suyutî, s.256.

2- Ensabu'l-Eşraf, Belazuri, c.5, s.27.

3- Ensabu'l-Eşraf, c.5, s.28.

4- Ensabu'l-Eşraf, c.5, s.38. Şairin burada "halkın humusu" ifadesini kullanmasının nedeni onların Ebu Bekir ve Ömer'in döneminde humusu Allah, Resulü ve yakınlarının değil, halkın malı saymaya alışmış olmalarıdır.

man'a itiraz konularından biri oldu. Abdurrahman b. Hanbel b. Mulil de bu konuda şiirler söylemiştir.¹

Halife Osman'ın humusla ilgili içtihatları bunlardır.

Fakat Osman'ın Hz. Resulullah'ın (s.a.a) bıraktığı mirasındaki içtihadı konusunda ise Ebu'l-Fidâ ve İbn Abdurabbih şöyle demişlerdir (ifade Ebu'l-Fidâ'nındır):

Osman Fedek'i Mervan'a vermiştir. Oysa o da Fatıma'nın Ebu Bekir'den talep ettiği Resulullah'ın (s.a.a) bıraktığı sadakasıydı.²

İbn Ebi'l-Hadid der ki:

Osman Fedek'i Mervan'ın mülkiyetine geçirmiştir. Oysa Fatıma babasının vefatından sonra onu gerek miras yoluyla, gerekse de hibe yoluyla talep etmiş, ancak, kendisine bir şey verilmemiştir.³

Ebu Davud ve Beyhakî kendi *Sünen*'lerinde, Ömer b. Abdulazi-z'in Fedek konusunda şunları dediğini kaydetmişlerdir:

Ömer halife olunca Fedek'te, kendisinden öncekiler (Resulullah ve Ebu Bekir) gibi tasarrufta bulunmuş, o şekilde devam edilmiştir. Sonra Osman onu Mervan'ın mülkiyetine geçirmiştir.⁴

Beyhakî hadisin tamamını zikrettikten sonra demiş ki:

Fedek, Osman b. Affan döneminde Mervan'ın mülkiyetine geçmiştir. Sanki Osman, Resulullah'tan (s.a.a) bu konuda nakledilen, "Allah bir Peygamber'i bir rızıkla rızıklandırır, o rızık Peygamber'den sonra onun makamına geçen kişiye kalır." rivayetini tevil etmiş ve kendisi bu rızıkla ihtiyacı olmadığı için onu akrabalarına tahsis ederek onlara sıla-ı rahim etmiştir!

İbn Abdurabbih ve İbn Ebi'l-Hadid şöyle demişlerdir (ifade İbn Abdurabbih'indir):

Resulullah (s.a.a) Medine çarşısındaki Mehzur'u Müslümanlara tasadduk etti. Sonra Osman onu Haris b. Hakem'in (Mervan'ın kardeşinin) mülkiyetine geçirdi.¹

1- Ağanî, c.6, s.57, onun beyitlerinin sözleriyle Belazurî'nin rivayet ettiği beyitlerin bazı sözleri farklıdır. Ebu'l-Feda Tarihi, c.1, s.233 İbn Kuteybe'nin Maarif'inde, s.84 İkdü'l-Ferid, c.2, s.283.

2- Tarih-u Ebi'l-Fida, c.11, s.232, hicrî 34. yılın olayları bölümünde... İkdü'l-Ferid, c.4, s.273 "Uscidetu's-Saniye Fi'l-Hulefa-i ve Tevarihihim." Peygamber'in sadakası ifadesini kullanmaları, Ebu Bekir'in "Bizim bıraktıklarımız sadakadır." rivayetinden kaynaklanıyor.

3- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.1, s.67.

4- Sünen-i Ebi Davud, c.2, s.49-50, "Haraç" kitabı, "Kısmu'l-Fey' ve'l-Gani-met" kitabı, "Safaya Resulullah" babı; Sünen-i Beyhakî, c.6, s.310.

* * *

Bunlar, Talife Osman'ın humus ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mirası konusundaki içtihadından bize ulaşanlardır. Ancak halkın Osman'ı eleştirip, ona karşı kıyam etmesinin iki sebebi vardır:

Birincisi; ondan önceki halifeler bu malları genel kamunun giderlerine harcıyorlardı. Osman ise bu malları kendi yakınlarına tahsis etmişti.

İkincisi; Osman'ın akrabaları ve aile fertlerinin İslâm'ın nezdindeki konumlarıdır. Şöyle ki:

Osman'ın Akrabalarının Özgeçmişleri

a) Osman'ın halasıoğlu² ve süt kardeşi Abdullah b. Sa'd b. Ebu Serh-i Amiriy-i Kurşî.³

Hakim bu konuda şöyle demiştir:

Abdullah, Resulullah'ın (s.a.a) vahiy katibi idi. Yazılarında vahye ihanetleri açıkça ortaya çıkınca Resulullah (s.a.a) onu azletti.⁴ O da mürted olup Mekke ehline katıldı.⁵

O, Mekkeliler'e şöyle diyordu: Ben Muhammed'i istediğim gibi yönlendiriyorum. Bana "Azizun, Hakimun" yazdırı-yordu ve ben ise "Alimun, Hakimun" diyordum. O da "Evet, ikisi de doğrudur." diyordu.⁶

Onun hakkında şu ayet nazil olmuştur:

Allah'a karşı yalan uydurup iftira eden veya kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken "Bana da vahiy geldi." diyen ve "Allah'ın indirdiğinin bir benzerini de ben indireceğim." diyenden daha zalim kimdir? Sen bu zalimleri, ölümün şiddetli sarsıntıları sırasında meleklerin ellerini uzatarak onlara: "Canlarınızı (bu kısıvrak yakalanıştan) çıkarın, bugün Allah'a karşı haksız olanı söylediğiniz ve O'nun ayetlerinden büyüklenerek (yüz çevirmeniz) dolayısıyla

1- Ikdu'l-Ferid, c.4, s.283; Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.1, s.67. Şerh-u Nehci'l-Belâğa'da "Mehzur" yerine "Behzur" kaydedilmiştir. bk. Muhaziratu Ragip, c.2, s.211; İbn Kuteybe'nin el-Mearif'i s.84. Kadı Maverdî ve Ebu Ya'la Resululla-h'ın terekisinin beyanı bahsinde "Şüphesiz Osman, Mehzur'u Mervan'ın mülkiyetine geçirdi.", demişlerdir.

2- Hakim bunu Müstedrek'te anlatmıştır, c.3, s.100.

3- Hayatını anlatanların hepsi böyle demişlerdir.

4- Biyografisini zikredenler, öyle olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.

5- Müstedrek-i Hakim, c.3, s.100.

6- Usdu'l-Gabe, biyografisi, c.3, s.173.

alçaltıcı bir azapla karşılık göreceksiniz." (dediklerinde) onların hâlini bir görsen...¹

Resulullah (s.a.a) onun kanını helâl kıldı. Mekke fethedilince bütün Mekke halkına eman verilmişti. Yalnız dört erkek ve iki kadın Kâbe'nin perdesinin altında bile bulunsalar bu güvenceden müstesnaydılar. Bunlardan biri olan Abdullah b. Sa'd, kaçarak Osman'a sığındı, Osman da onu sakladı. Nihayet Mekke'de durumlar sakinleşince Osman onu alıp Re-sulullah'a (s.a.a) getirdi. Onun için güvence vermesini istedi. Resulullah (s.a.a) uzun süre sessiz kaldı. Sonra, "Olsun." buyurdu. Osman geri dönünce Resulullah (s.a.a) yanındakilere, "*Sizden biriniz kalkarak onun boynunu vursun diye susmuştum.*" buyurdu. Ensar'dan bir adam, "Ya Resulullah! O hâlde neden bana işaret etmediniz?!" diye sordu. Bunun üzerine Resulullah (s.a.a), "*Peygambere gözleriyle işaret etmek yakışmaz.*" buyurdu.²

Evet; Abdullah b. Sa'd böyle bir kişiydi.³ Osman halife olunca, Mısır valisi olan Amr b. As'ı oranın haraç ve vergisini toplamaktan azledip ordu komutanlığıyla cemaat imamlığını Amr'a bıraktı, haraç ve vergi toplamak için de Abdullah'ı görevlendirdi. Fakat bir süre sonra bu ikisi anlaşamayınca Osman Amr'ı azledip namazı kıldırılmayı da Abdullah b. Ebu Serh'e bıraktı. Osman'ın öldürülmesinden sonra Abdullah bu makamından geri çekildi. Muaviye'den nefret ediyor ve "Osman'ın ölümüne sevinen bir kişi ile çalışmam." diyordu. Abdullah Hz. Ali'nin hilafeti döneminde Remle'de (Mekke'de) vefat etti. Zehebî, "Ondan bir hadis rivayet edilmiştir." diyor.

b) Osman'ın amcası Hakem b. Ebi'l-As'ın oğulları Mervan ve Haris: Belazurî şöyle rivayet eder:

Hakem b. Ebi'l-As cahiliyye döneminde Resulullah (s.a.a) ile komşu idi. İslâm'ın zuhurundan sonra Resulullah'a (s.a.a) en çok eziyet edenlerdendi. Medine'ye gelişi Mekke'nin fethinden sonradır. Dininden dolayı en çok ayıplanan kişilerdendi. Resulullah'ın arkasında yürür, ağız, burun hareketleri yapardı. Resulullah (s.a.a) namaz kılarken arkada durur, parmaklarıyla işaretler yapardı. Nihayet şek ve tereddüt ile kapıldığı deliliği ve cinneti üzere kaldı. Bir gün Resulullah'ı (s.a.a) eşlerinden birinin yanındayken gizliden gözetlemeye çalışırken Hazret onu görüp tanıdı.

1- Tefsir-i Keşşaf, c.2, s.35; Ensabu'l-Eşraf, c.5, s.49. (En'âm, 94)

2- Biyografisini değerlendirenler bu konuda ittifak etmişlerdir. Yukarıdaki ifade için bk. Usdu'l-Gabe ve Sünen-i Ebi Davud, c.4, s.128. Ayrıca bk. Kurtubî, Razî, Beyzavî, Hâzin, Neseî ve Şevkanî tefsirlerinde söz konusu ayetin tefsiri.

3- Siyeru'n-Nubela-i Zehebî, c.3, s.23-24.

Resulullah (s.a.a) bir sopayla onun üzerine yürüyerek, "Bu mel'un kertenkeleyi ben-den uzaklaştıracak kimse yok mu? Bundan böyle o ve çocukları benim olduğum yerde durmasınlar." buyurdu ve onların hepsini Taife sürgün etti. Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra Osman, Ebu Bekir'le onların durumunu görüşüp geri getirilmelerini istedi. Fakat Ebu Bekir kabul etmeyerek, "Ben Resulullah'ın (s.a.a) kovduklarını barındırmam." dedi. Sonra Ömer halife olunca onunla da onların durumunu görüştü. Ömer de Ebu Bekir'in verdiği cevabı verdi. Nihayet Osman'ın kendisi halife olunca onları Medine'ye getirdi.¹

Hakem Medine'ye döndüğünde üstünde yağlı ve eski bir elbise vardı; önüne bir keçi salıp sürerek gelmişti. Beraberindekilerle birlikte Halife'nin evine varıncaya kadar halk, onların kötü durumlarını seyrediyordu. Bir süre sonra Halife'nin evinden, üstünde halis ipek kumaştan bir cübbe ile çıktı.²

Müslümanların sadakalarını toplamakla görevli memur akşam üzeri çarşıya indiğinde Osman da çarşıya gelerek, "On-ları Hakem'e ver." dedi.³

Bir müddet sonra Kazâa'nın sadakalarının sorumluluğunu ona bıraktı. Toplanan zekâtın meblağı 300.000 (üç yüz bin) dirheme ulaştı. Hakem bunları toplayıp Osman'a getirdiğinde hepsini kendisine hibe etti.⁴ Hakem ölünce de Osman onun mezarının üstüne bir çadır kurdurup ona matem tuttu.⁵

Mervan b. Hakem Osman'ın kızı Ümmü Eban'ı ve kardeşi Haris de kızı Aişe'yi almaları nedeniyle Osman'ın enişteriydi.

Onları lânetleme, yerme konusunda Hz. Resulullah'tan (s.a.a) birçok hadis rivayet edilmiştir. Hz. Resulullah (s.a.a) Hakem'i ve evlatlarını lânetleyerek şöyle buyurmuştur:⁶

Bunların soyundan gelecek olanların ellerinden çekecekleri beladan ötürü ümmetime eyvahlar olsun.⁷

Yine buyurmuş ki:

Allah'ın lâneti ona ve onun soyundan gelenlere olsun. Ancak onlardan sayıları çok az olan iman edenleri hariç.¹

1- Ensabu'l-Eşraf, c.5, s.27.

2- Yakubî Tarihi, c.2, s.164.

3- Yakubî Tarihi, c.2, s.168.

4- Ensabu'l-Eşraf, c.5, s.28.

5- Ensabu'l-Eşraf, c.5, s.27.

6- Ensabu'l-Eşraf, Belazurî, c.5, s.126 ve Müstedrek-i Hakim, c.4, s.481.

7- Hakem'in Biyografisi, Usdu'l-Gabe, c.2, s.34.

Yine şöyle buyurmuştur:

Ebu'l-As oğullarının sayısı otuza ulaştınca Allah'ın dinini aldatma vesilesi edecekler. Allah'ın kullarını kendilerine köle edecekler ve Allah'ın malını kendilerine has kılacaklar.²

Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

Ben rüyamda, Ebu'l-As oğlu Hakem'in oğullarının minberimin üzerinde maymunlar gibi zıplayıp düştüklerini gördüm.

O günden sonra da Hz. Resulullah'ın (s.a.a) vefat edinceye kadar halk arasında güldüğü görülmedi.³

Hakim, Abdurrahman b. Avf'tan şöyle rivayet eder:

Birisinin çocuğu olunca mutlaka Resulullah'a (s.a.a) getirir, Resulullah da (s.a.a) onun hakkında hayır duada bulunurdu. Bu maksatla -daha yeni dünyaya gelen- Mervan b. Hakem'i onun huzuruna getirdiklerinde Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu: "O, kertenkele oğlu kertenkele, mel'un oğlu mel'undur."⁴

Bunlar, Hz. Resulullah'tan (s.a.a) onlar hakkında nakledilen bazı rivayetlerdir; daha önce Osman'ın onlara yaptığı bazı bağışları zikretmiştik.

* * *

Buraya kadar İmam Ali'den (a.s) önceki halifelerin humus ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mirasıyla ilgili içtihatlarını inceledik. Şimdi ise bu konuda İmam Ali'nin (a.s) kendi döneminde neler yaptığını inceleyeceğiz.

İmam Ali'nin (a.s) Humus ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası Konusundaki Tutumu

İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:

Resulullah (s.a.a) döneminde humus beş hisse idi. Allah'a ve Resulü'ne bir hisse, yakınlara bir hisse, yetimlere, miskinlere ve yolda harçsız kalan yolculara üç hisse verilirdi.

Sonra Ebu Bekir, Ömer ve Osman onu üç bölüme ayırarak Resulullah (s.a.a) ve yakınlarının hisselerini düşürüp geri kalanını yukarıdaki üç yerde harcıyorlardı. Sonra Ali de (kerremellahu

1- Müstedrek-i Hakim, c.4, s.479-481.
2- Müstedrek-i Hakim, c.4, 479-481.
3- Müstedrek-i Hakim, c.4, s.479-481.
4- Müstedrek-i Hakim, 479, s.481.

vechey) Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın yaptıkları gibi taksim etti.¹

İmam Muhammed Bâkır'a (a.s), "Ali'nin (k.v) humusla ilgili görüşü ne idi?" diye sorulunca şöyle buyurdu:

Onun humus hakkındaki görüşü Ehlibeyt'inin görüşü gibiydi. Lakin o, Ebu Bekir ve Ömer'e muhalefet etmekten çekindi.²

Muhammed b. İshak der ki:

Ebu Cafer Muhammed b. Ali'den (İmam Muhammed Bâkır) "Ali b. Ebu Talip halkın yönetimini ele geçirince yakınların hissesini ne yaptı?" diye sorduğumda şöyle buyurdu: "Ebu Bekir ve Ömer'in yolunu izledi." Ben, "Nasıl olur bu? Hal-buki siz bunun tersini söylüyorsunuz?" dedim. İmam Muhammed Bâkır (a.s), "Ailesi de onun görüşündedir; onun görüşünün aksine bir şey söylemezler onlar." dedi. Ben, "Onu Ebu Bekir ve Ömer'in yaptığına uymamaktan alıkoyan neydi?" diye sorunca, "Vallahi, Ebu Bekir ve Ömer'in hilafına davrandı diye aleyhinde çıkabilecek söylentilerden çekindi." buyurdu.³

Beyhakî'nin *Sünen*'indeki bir diğer rivayette de şöyle geçer:

Lakin Ebu Bekir ve Ömer'e muhalefet ettiği söylentisinden çekindi.⁴

Bütün bu rivayetler şunu ortaya koyuyor ki, İmam Ali (a.s) kendinden öncekilerin humus ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mirasında yaptıkları uygulamada hiçbir değişiklik yapmamış ve daha doğrusu, bir değişiklik yapmaya gücü yetmemiştir.

Sünen-i Beyhakî'de Cafer b. Muhammed (İmam Muhammed Bâkır) kanalıyla babasından şöyle rivayet edilmiştir:

Hasan, Hüseyin, İbn Abbas ve Abdullah b. Cafer Hz. Ali'den humustan kendi paylarını istediler. Ali (a.s) onlara şöyle dedi:

Bu sizin hakkınızdır. Fakat şimdi ben, Muaviye ile savaşmaktayım; eğer derseniz bir süre için hakkınızdan vazgeçin.⁵

1- Harac, s.23.

2- Harac, s.23, Ebu Ubeyd'in "el-Emval" adlı kitabı, s.332; Cessas'ın "Ah-kamu'l-Kur'ân"ı, c.3, s.63.

3- Harac, Ebu Yusuf, s.23, Ebu Ubeyd'in "el-Emval" adlı kitabı, s.332; Cessas'ın "Ahkamu'l-Kur'ân"ı, c.3, s.63.

4- Sünen-i Beyhakî, c.6, s.343.

5- Sünen-i Beyhakî, c.6, s.343. Daha sonra şöyle yazıyor: Şafî diyor ki, ben bu hadisi Abdulaziz b. Muhammed'e bildirince dedi ki: Ravi doğru söylüyor; Cafer böyle söylemiştir...

Müellif: Bu rivayet İmam Ali'nin (a.s) humusu Muaviye'yle savaş-mak amacıyla orduyu teçhizatlandırmak için harcadığını gösteriyor.

Emevî Halifeleri Döneminde Humus ve Hz. Peygamber'in Mirası

Elimizdeki rivayetlerden anlaşılın şudur: Muaviye'nin Haşimoğulları'nı humustan ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Ehlibeyt'ini onun mirasından menetmesi konusundaki içtihadı, kendisinden önceki ilk üç halifenin içtihadı gibidir.

Ancak onların içtihadına ilaveten kendi özel içtihadını da uyguluyordu. Fakat onları humustan menedişi şu iki rivayetten apaçık bir şekilde anlaşılıyor:

Tabakat-ı İbn Sa'd'da şöyle geçmektedir:

Ömer b. Abdulaziz, Haşimoğulları'na humustan bir şey verilmesini emredince, Haşimoğulları'ndan bir grup toplanıp ona bir mektup yazdılar. Bu mektupta kendilerine karşı akrabalık görevini yerine getirdiği için ona teşekkür edip Mua-viye başa geçtiği andan itibaren kendilerine çok zulmedildiğini dile getirdiler...¹

Yine bu mektupta Ali b. Abdullah b. Abbas ve Ebu Cafer Muhammed b. Ali, "Muaviye döneminden bugüne kadar bize humus dağıtılmamıştı." diye yazdılar.²

Muaviye'yi böyle bir eyleme sevkeden özel içtihadı ise şu rivayette yansımaktadır: *Müstedrek-i Hakim, Talhis-i Zehebî, Tabakat-i İbn Sa'd, İbn Abdübirr'in İsti'ab*'ında ve İbn Esir'in *Usdu'l-Gabe*'-sinde, Taberî, İbn Esir, Zehebî ve İbn Kesir kendi *Tarih*'lerinde³ hicretin ellinci yılının olaylarında, Hakim b. Amr'ın biyografisinde şöyle rivayet etmişlerdir: (Biz Hakim ve Taberî'den naklediyoruz)

Hakim şöyle diyor:

Ziyad b. Ebih, Hakem b. Amr-ı Gaffari'yi Horasan üzerine gönderdi. Hakem ve beraberindekiler bu savaştan büyük ganimetler elde ettiler. Bunun üzerine Ziyad ona şöyle yazdı: "Ama sonra; Emirü'l-Müminin (Muaviye) beyazlar (gümüş) ve sarıların (altınlar) kendisi için ayrılmasını ve Müslümanlar arasında taksim edilmemesini yazmıştır."

1- Tabakat-ı İbn Sa'd Avrupa baskısı, c.5, s.289.

2- age. c.5, s.288.

3- Müstedrek-i Hakim ve haşiyesindeki özeti, c.3, s.442; Tabakat-i İbn Sa'd, Avrupa basımı, c.7, s.1, h.18; İsti'ab, c.1, s.118; Usdu'l-Gabe, c.2, s.36; Tarih-i Taberî, Avrupa baskısı, c.2, s.111; Tarih-i İbn Esir, Avrupa Baskısı, c.3, s.391, Tarih-i Zehebî, c.2, s.220, Tarih-i İbn Kesir, c.8, s.47.

Bu mektup *Tarih-i Taberî*'de şöyle geçmektedir:

Emirü'l-Müminin (Muaviye) bana; bütün altın, gümüş ve ziynet eşyalarını kendisine ayırmamı ve bunları ayırmadan onları yerinden oynatmamamı yazmıştır.

Hakem, Ziyad'a şöyle yazdı:

Mektubun ulaştı. Mektubunda müminlerin emirinin bana bütün altın, gümüş ve ziynet eşyalarını kendisi için ayırmamı ve hiçbir şeyi yerinden oynatmamamı emrettiğini hatırlatmışsın! Fakat Allah'ın Kitabı müminlerin emirinin mektubundan önce ulaşmıştır. Vallahi eğer gökler ve yer bir kul için dar gelse ve kul Allah'tan çekinse, Allah onun için bir çıkış yolu gösterecektir.

Sonra ordusunu toplayarak, "Sabahleyin gelip ganimetlerden hakkınızı alın." dedi. Ertesi gün ordusu toplanınca ganimetlerin huzusunu aldıktan sonra geri kalanını onlar arasında bölüştürdü. Bu davranışından dolayı Ziyad ona şöyle yazdı:

Vallahi sana acımayacağım; seni alçaltacağım!

Hakim diyor ki;

Hakem'in yaptıkları Muaviye'nin kulağına ulaşınca birini göndererek onun ellerini bağlatıp zindana attı. Hakem ölünceye kadar zindanda kaldı ve ödlükten sonra oradan çıkarılarak defnedildi.

Tehzibu't-Tehzib kitabında Hakem'in hakkında şöyle geçer:

...Muaviye onun yerine başka birini atadı. O Hakem'i bağlayarak zindana attı; Hakem ölünceye kadar zindanda kaldı.¹

Taberî ve diğerleri şöyle rivayet ederler: Hakem tutuklanınca, "Allah'ım! Eğer senin yanında benim için bir hayır varsa canımı al." dedi ve Horasan'ın Merv şehrinde vefat etti.

Bazı âlimler bu rivayetten hoşlanmadıkları için onu eksiltmiş ve tahrif etmişlerdir; örneğin Zehebî kendi *Tarih*'inde şöyle yazıyor:

Ona, "Altın ve gümüşleri bölüştürme" diye yazdı. Fakat o, "Vallahi eğer gökler..." dedi.

İbn Kesir de şöyle yazmaktadır: Ziyad'ın, Muaviye'nin emrini içeren şu mektubu ona ulaştı:

1- *Tehzibu't-Tehzib*, c.5, s.288. Hakem'in soyu Benî Gaffar'a ulaşır. Biyografisi *Tabakat-i İbn Sa'd*'da geçmiştir; Hz. Resulullah (s.a.a) hayatta olduğu sürece onun yar ve yaveriydi. İstiab'da onun Hz. Resulullah'tan (s.a.a) hadis rivayet ettiği söylenmektedir. Onun hadisini Müslim dışında tüm Sihah sahipleri rivayet etmişlerdir. *Takribu't-Tehzib*, c.1, s.192; *Cevamiu's-Siyre*, s.306.

Ganimetler içindeki altın ve gümüşleri Muaviye'nin beytül-mali için ayır!

İbn Hacer de *Tehzib* ve *İsabe* adlı kitaplarında Hakem'in biyografisinde şöyle yazmıştır:

Muaviye, Hakem b. Amr'ı görevlendirerek Horasan'a gönderdi. Bir süre sonra bir konuda onu kınayıp yerine başka birini seçerek Horasan'a gönderdi. O da Hakem'i tutuklayarak bağladı. Hakem ölünceye kadar zindanda kaldı.

Hakem b. Amr'ın kıssası böyleydi. Fakat bu kıssayı Rabi' b. Zi-yad el-Harisi'ye isnat eden hayale kapılmıştır. Çünkü Rabi' b. Zi-yad, Hucr b. Adiy'in öldürüldüğünü haber alınca, "Allah'ım! Eğer Rabi'in senin yanında bir hayrı varsa, canını al!" dedi ve o meclisten çıkmadan öldü.¹

Muaviye döneminde humusun durumu böyleydi. Onun döneminde Resulullah'ın (s.a.a) mirası konusuna gelince; İbn Ebi'l-Ha-did Fedek'le ilgili olarak şöyle yazıyor:

Muaviye, Hasan b. Ali'nin (a.s) ölümünden sonra Fedek'in üçte birini Mervan b. Hakem'e, üçte birini Amr b. Osman'a ve üçte birini de oğlu Yezid b. Muaviye'ye verdi. Fedek onların tasarrufundaydı; daha sonra tamamı Mervan b. Hakem'e verildi.²

İbn Sa'd kendi *Tabakat*'ında şöyle kaydeder:

Muaviye, Mervan b. Hakem'e öfkelenip onu Medine valiliğinden alınca, Mervan'ın temsilcisi tarafından idare edilen Fedek'i de ondan geri aldı. Velid b. Utbe onu Muaviye'den istedi; fakat Muaviye Fedek'i ona vermedi. Sonra Said b. As talep etti, fakat Muaviye onunla da muvafakat etmedi. Fakat Mervan'ı tekrar Medine valiliğine atayınca, Mervan iste-medien Fedek'i ona verdiği gibi geçmişteki mahsullerinin değerini de ona vermelerini emretti!³

Fakat bazı yazarlar Muaviye'nin Fedek'i Mervan'a bağışlayan ilk kişi olduğunu sanmışlardır; oysa bu işi daha önce Osman yapmıştı. Bu yanlışlığın nedeni Muaviye'nin ikinci defa da Fedek'i Mervan'a vermesi olabilir.

1- Usdu'l-Gabe, c.2, s.164; Rabi' b. Ziyad'ın biyografisi.

2- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.4, s.80.

3- *Tabakat-i İbn Sa'd*, c.5, s.288.

Muaviye'den Sonra Emevî Halifeleri Döneminde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası

Ömer b. Abdulaziz¹ dışında diğer Benî Ümeyye halifeleri humus-ta kendi mallarıymış gibi tasarruf ediyorlardı. Onu istedikleri gibi bağışlıyor, bazen de kendi ellerinde tutup gelirini kendi servetlerine ekliyorlardı; örneğin Velid b. Abdulmelik onu oğlu Ömer b. Velid'e bağışlamıştır.²

Neseî bu konuda şöyle söylemiştir: Ömer b. Abdulaziz, Ömer b. Velid'e şöyle bir mektup yazmıştır:

Baban humusun tümünü sana verdi; oysa babanın payı Müslümanlardan birinin payı kadardı. Ayrıca onun içinde Allah'ın, Resulü'nün, yakınlarının, yetimlerin, yoksulların ve yolda kalmışların hakkı da var. Babanın bu zulmünden dolayı ne kadar da çok düşmanı var; bu kadar düşmanın elinden kurtulmak nasıl mümkün olur? Oysa onun oğlu olan sen açıkça şarki söylüyor, kaval çalıyor ve diğer çalgı aletleriyle uğraşıp İslâm dininde bidatlar çıkarıyorsun! Şimdi ben, içinde bulunduğun bütün o kötülüklerden seni kurtarması için birini göndermeye karar verdim.³

Biz bu hadis dışında başka bir yerde Muaviye'den sonra humus ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mirasından bahsedildiğini veya Muaviye'nin dönemindeki durumda bir değişiklik yapıldığını görmedik.

Ömer b. Abdulaziz Döneminde

Ömer b. Abdulaziz, Medine kadısı Ebu Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'a⁴ bir mektup yazarak Hayber'in Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Hayber'den kendisine ulaşan humusu mu, yoksa o hazretin kendisine has bir yer mi olduğunu araştırmasını istedi. Ebu Bekir araştırdıktan sonra onun Resu-

1- Ebu Hafs Ömer b. Abdulaziz b. Mervan-i Emevî hicretin 63. yılında dünyaya gelmiş 99 yılının safer ayında da hilafete geçmiştir. İki yıl beş ay sonra 101 yılının receb ayında Dimaşk'ın Deyr-i Sem'an bölgesinde vefat etmiştir. Biyografisi için bk. Tabakat-i İbn Sa'd, c.5, s.243; Tarih-i Suyutî, s.228 ve el-İber, c.1, s.120.

2- Ömer b. Velid b. Abdulmelik Mervan'dır. Suyutî Tarih-i Hulefâ'sında, s.223-224'de şöyle yazıyor: O zorba, zalim ve şarki söyleyen bir kişiydi. Hicretin 86. yılının şevval ayında hilafete geçmiş ve 96 yılının Cemadiulahire'sinde, 51 yaşında ölmüştür.

3- Neseî, c.2, s.178, "Kısmu'l-Fey" babı.

4- Ebu Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm-ı Ensarî hicretin 120. yılında vefat etti. Onun hadisini Sihah sahipleri rivayet etmişlerdir. Takribu't-Takrib, c.2, s.399.

lullah'ın (s.a.a) humusu olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Ömer b. Abdulaziz, Ebu Bekir b. Muhammed'e dört veya beş bin dinar gönderdi ve beş veya altı bin dinar da Fedek gelirinden alıp on bin dinarı tamamlayarak kadın erkek, küçük büyük demeden eşit olarak Haşimoğulları arasında bölüştürmesini em-retti. Ebu Bekir de onun emrini yerine getirdi.¹

İbn Sa'd kendi *Tabakat*'ında İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet etmiştir:

Ömer b. Abdulaziz yakınların hissesini Abdulmuttaliboğulları arasında bölüştürdü; fakat Abdulmuttalib boyundan olmayan kadınlara bir şey vermedi.

Ve yine şöyle diyor:

Ömer b. Abdulaziz'in, humusu Haşimoğulları arasında bölüştürmesine yönelik mektubu Medine valisine ulaşınca vali Abdulmuttaliboğulları'na bir şey vermeyip onları humustan mahrum etmeye karar verdi. Fakat Abdulmutta-liboğulları itiraz ederek, onlar da kendi hisselerini almadıkça biz bir dirhem bile almayız dediler. Medine valisi Ömer b. Abdulaziz'e bir mektup yazarak durumu bildirdi. Ömer b. Abdulaziz, onlar arasında bir fark yoktur. Onların hepsi eskiden beri Abdulmuttaliboğulları'ndandırlar. Dolayısıyla, Abdulmuttaliboğulları gibi humustan onlara da ver.²

Ebu Yusuf, "*Harac*" adlı kitabında şöyle yazmaktadır:

Ömer b. Abdulaziz, Resulullah (s.a.a) ve yakınların hissesini Haşimoğulları'na gönderdi.³

İbn Sa'd da şöyle rivayet etmiştir:

Hüseyin kızı Fatıma, Ömer b. Abdulaziz'e bir mektup yazarak bu davranışından dolayı ona teşekkür etti ve dedi ki: "Sen bakıcısı olmayanlara hizmet ettin, çıplak olanları giydirdin." Ömer b. Abdulaziz bu mektuptan dolayı memnun oldu.⁴

İbn Sa'd daha sonra şöyle yazıyor:

Ömer b. Abdulaziz Fatıma bint-i Hüseyin'e, "Sağ kalacak olursam sizin tüm haklarınızı vereceğim." şeklinde yazdı.⁵

1- Tabakat-i İbn Sa'd, c.5, s.287- 288; biz bunu ve diğer bölümlerini özet olarak naklettik.

2- Tabakat-i İbn Sa'd, c.5, s.289.

3- Harac, s.25.

4- Tabakat-i İbn Sa'd, c.5, s.288.

5- Tabakat-i İbn Sa'd, c.5, s.289.

Fedek ve Ömer b. Abdulaziz

Yakut Hamevî şöyle yazmaktadır:

Ömer b. Abdulaziz hilafete geçince Medine'deki valisine bir mektup yazarak Fedek'i Fatıma (s.a) oğullarına geri verdi.¹

Şerh-u Nehci'l-Belâğa'da bunun hemen peşinden şöyle geçer:

Ebu Bekir b. Hazm, Ömer b. Abdulaziz'e şöyle cevap yazdı: Fatıma'nın Osman oğullarında, falan ve filan oğullarında da çocukları vardır; maksadınız bunlardan hangisidir?"

Ömer b. Abdulaziz ona şöyle yazdı:

Sana, "Bir koyun kes." diye yazacak olursam sen bana, "Boynuzlu mu olsun, boynuzsuz mu?" yazacaksın veya sana, "Bir buzağı kes." diye yazacak olursam, sen bana, "Ne renkte olsun?!" diye mi yazacaksın. Bu mektubumu alınca Fedek'i Fatıma (s.a) ve Ali (a.s) evlatları arasında bölüştür. Vesselâm.

İbn Ebi'l-Hadid daha sonra şöyle yazıyor:

Bu emir yüzünden Ümeyyeoğulları, Ömer b. Abdulaziz'i kınayarak, "Sen bu hareketinle Ebu Bekir ve Ömer'in girişimlerinin çirkin bir hareket olduğunu ortaya koydun!" dediler ve Kûfe halkından bir grup da ayaklandılar. Bu grup Ömer b. Abdulaziz'i kınayınca onlara şöyle dedi:

"Sizler çok cahil ve unutkan kişilersiniz. Ben sizden daha iyi bilmekteyim. Ebu Bekir b. Ömer b. Hazm bana babası kanalıyla dedesinden Resulullah'ın (s.a.a), "*Fatıma benim vücudumun bir parçasıdır; onu öfkeliendiren şey beni öfkeliendirir, onu razı eden şey beni razı eder.*" buyurduğunu rivayet etmiştir. Fedek Ebu Bekir ve Ömer döneminde Resulullah'a (s.a.a) has bir yerdi. Daha sonra Mervan'a ulaştı. O da onu babam Abdulaziz'e bağışladı; ni tekim Fedek'in hepsi benim malım oldu. Ben de onu Fatıma'nın evlatlarına vermeyi uygun gördüm.

Onlar, "Eğer bu kararında ciddiysen Fedek'i kendi elinde tut ve onun gelirini onlar arasında bölüştür." dediler. Bunun üzerine Ömer b. Abdulaziz de öyle yaptı.²

Başka bir rivayette şöyle geçer:

Ömer b. Abdulaziz hilafete geçince Fedek asıl sahiplerine iade edilen zorla alınmış ilk maldı. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebu Talib bir rivayete göre Ali b. Hüseyin'i (a.s) çağırarak Fedek'i ona bı-

1- Mu'cemu'l-Buldan, Yakut-i Hamevî, "Fedek" sözcüğü.

2- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.4, s.103.

raktı. Ömer b. Abdulaziz'in hilafeti boyunca Fedek Fatıma'nın (s.a) evlatlarının elinde kaldı.¹

Ömer b. Abdulaziz'den Sonra Fedek

Ömer b. Abdulaziz'den sonra artık humustan bahsedilmedi; fakat Fedek hakkında Yakut el-Hamevî ve İbn Ebi'l-Hadid şöyle yazmaktalar:

Yezid b. Atike² hilafete geçtiğinde Fedek'i Fatıma evlatlarından geri alınca tekrar Mervanoğulları'nın eline geçti. Onlar da hilafetlerinin sonuna kadar onu elden ele gezdirdiler.

Abbasîler Döneminde Fedek

Ebu'l-Abbas Saffah³ hilafete ulaşınca Fedek'i Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali'ye verdi. Fakat Ebu Cafer Mansur Hasanoğulları'nın kıyamaları nedeniyle onu geri aldı! Daha sonra oğlu Mehdi Abbasî onu Fatımaoğulları'na verdi. Fakat onun çocukları Musa ve Harun onu geri alarak kendi ellerinde bulundurdular. Fakat Me'mun hilafete geçince onu tekrar Fatıma (s.a) evlatlarına verdi.

Ebu Bekir şöyle diyor: Muhammed b. Zekeriyya, Mehdi b. Sa-bik'ten bana şöyle rivayet etti: Me'mun haksız yere alınan malları incelediğinde kendisine verilen ilk mektubu açıp okuyunca şiddetli bir şekilde ağladı. Sonra başının üstünde duran adama, "Fatıma'nın vekili nerededir?" diye sordu. Bunun üzerine cüppe, başında emame ve ayağında yırtık bir ayakkabı olan yaşlı bir adam ayağa kalkarak Fedek hakkında Me'mun'la tartışmaya başladı. Me'mun onun için delil getiriyor ve o da bunun kar-

1- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.4, s.81.

2- Ebu Halid Yezid b. Abdulmelik Mervan; annesi Yezid b. Muaviye'nin kızı Atike'dir. Dimaşk'ta dünyaya gelmiş ve hicretin 101. yılında Ömer b. Abdulaziz'den sonra kardeşi Süleyman'ın vasiyetiyle hilafete geçmiştir. Mir'a-tu'l-Cinan kitabında, c.1, s.224-225'te söylendiğine göre Ömer b. Abdulaziz'in gidişatını izlemesi istenmişti. Fakat ona getirdikleri kırk şeyh halifelerin hesap ve kitaba çekilmeyeceğine ve azaba uğramayacaklarına tanıklık ettiler! Habbabe isimdeki cariyesi onun üzerinde tam bir etkiye sahipti; ülkenin yönetiminde, hakim ve valileri atayıp görevden almada serbestti. Yezid bir gün sarhoş ve neşeli bir haldeyken, "Uçmak istiyorum." dedi. Habbabe, "O hâlde hükümetin yönetimini kime bırakacaksın?!" dedi. Yezid, "Sana!" dedi. Diyorlar ki: Habbabe ölünce onun cenazesini üç gün odada tuttu. Cenazesi kokmaya başlayınca kadar onu öpüp kokluyor ve ağlıyordu. Yezid Habbabe'nin ayrılığına birkaç günden fazla dayanamadı ve hicretin 105. yılında öldü. Onun aşk ateşiyle ölen tek halife olduğu söylenmektedir. bk. Eğanî ve yine Tarih-i İbn Esir, c.5, s.90-93 ve Tarih-i Hamis, c.2, s.318.

3- Ebu'l-Abbas Seffah, Mansur-i Devanikî, Mehdi Abbasî, Musa, Harun Re-şid, Emin, Me'mun ve diğer Abbasî halifelerinin biyografisi tarih kitaplarında geçmiştir.

şısında delil sunuyordu. Nihayet Me'mun Fedek'i Fatıma evlatlarının adına geçirmelerini emretti. Fe-dek senedi hazırlanıp Me'mun'a getirildi. Me'mun onu imzalayınca şair Di'bil ayağa kalkarak bu beyitle başlayan şiirler okudu:

Zamanenin çehresi ne kadar da gülünç olmuş
Me'mun Haşim'e Fedek'i vermiş!

Bu fermanın tafsilatı Belazurî'nin *Futuhu'l-Buldan* adlı kitabında şöyle geçer:

Hicretin iki yüz onuncu yılında müminlerin emiri Me'mun Abdullah b. Harun Reşid Fedek'in Fatıma evlatlarına verilmesini emretti ve Medine'deki valisi Kussem b. Cafer'e şöyle yazdı:

Ama sonra; müminlerin emiri Allah'ın dinine ilgi duyması, Resulullah'ın (s.a.a) halifesi ve onun akrabası olması hasebiyle onun sünnetini izleyip, emrini yerine getirmesi, bağışlarını bağışladığı kimselere iade etmesi, sadakalarını yerlerinde harcaması daha evladır ve o böyle de yaptı. Bu konuda müminlerin emirinin emrine başarı vermek, sürçmelerden korumak ve kendisine Allah'a yaklaştıracak işleri yap-maya meyillendirmek Allah'a düşer.

Şüphesiz Resulullah (s.a.a) Fedek'i kızı Fatıma'ya bağışlamıştır ve bu herkesçe bilinen, Resulullah'ın (s.a.a) Ehlibey-ti'nce üzerinde ihtilaf olmayan bir konudur. Onlar sürekli onda tasarruf etmede kendilerinin hak sahibi olduklarını iddia etmişlerdir. İşte bu nedenle müminlerin emiri onu Allah rızası, hak ve adaleti uygulamak ve Resulullah'ın (s.a.a) emrini yerine getirmek için Fatıma'nın mirasçılara vermeye karar verdi ve bu konunun emlak ve hesap defterlerine işlenmesini ve bütün valilere bildirilmesini emretti.

Şimdi eğer Resulullah'tan (s.a.a) sonra her mevsimde (hac günlerinde) zulme uğrayan bir kişi bağırıp sadaka, hibe veya bunlardan belli bir miktarından zulme maruz kalan hakkını isterse sözleri kabul edilip iddiası dinlenecektir. Fatıma, Resulullah'ın (s.a.a) kendisine bağışladığı şeyler konusunda sözleri dinlenen ve teyit edilen ilk kişidir.

İşte bu yüzden müminlerin emiri kölesi Mübarek Taberi'-ye Fedek'i tümüyle ve bütün haklarıyla, mülkü, tahılı vs. tüm mahsulleriyle Resulullah'ın (s.a.a) kızı Fatıma'nın mirasçılara vermesini ve müminlerin emirinden taraf onun yönetimini üstlenmeleri ve sahiplerinin lehine onu idare etmeleri için Muhammed b. Yahya

b. Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebu Talib'e ve Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebu Talib'e vermesini emretti.

Şimdi sen (Kusem b. Cafer) de bunun Emirü'l-Müminin görüşü olduğunu ve yüce Allah'ın onun kalbine kendisine itaat etmesini ilham ettiğini, onu kendisi ve Peygamber'ine yaklaşmaya muvaffak kıldığını bil ve senden taraf işlerin idaresini üstlenenleri de bilinçlendir; Muhammed b. Yahya ve Muhammed b. Abdullah'a kendi görevlin Muhabek Tabe-rî gibi davran; o ikisine Fedek'i bayındırlaştırma, düzeltme, mahsullerini artırma konusunda yardım et. Vesselâm.

Bu emirname hicretin 210. yılının zilkade ayının ikisinde, çarşamba günü düzenlenmiştir. Fakat Mütevekkil Ale'llah hilafete geçince Fedek'i geri alarak Me'mun'dan önce olduğu gibi idare edilmesini emretti!¹

İbn Ebi'l-Hadid bu rivayetin devamında şöyle yazıyor:

Fedek Mütevekkil'in dönemine kadar onların (Fatımaoğulları'nın) elindeydi; fakat Mütevekkil onu alarak Abdullah b. Ömer el-Baziyar'a verdi. O dönemde Fedek'te Resululla-h'ın (s.a.a) mübarek eliyle diktiği on bir hurma ağacı vardı; Fatıma evlatlarının o ağaçların hurmalarını toplayarak hac mevsiminde teberrük olarak hacılara hediye ediyorlardı; onlar da bunun karşısında Fatıma evlatlarına ikramda bulunup bağış yapıyorlardı; ve onlar bu yolla büyük bir servet elde ediyorlardı. Fakat sonunda Abdullah b. Ömer onları kesti. Abdullah b. Ömer bu iş için Bişran b. Ebi Ümmeyye es-Sakaff'i Medine'ye gönderdi. Bişran bu hurma ağaçlarını kesip Basra'ya dönünce felç oldu.²

Bu, Fedek ve humus hakkında Müslümanların halifelerinin davranışlarına ilişkin bilgilerdi. Bu konuda Hilâfet Ekolü ulemasının görüşü ise şöyledir:

* * *

Daha önce humus konusunda halifelerin görüşlerine ve nesilden nesile yaptıklarına değindik ve onların görüşlerinin birbirleriyle nasıl çeliştiğini, humus konusunda Hilâfet Ekolü ulemasının görüşlerinin de halifelerin davranışı gibi birbiriyle zıt olduğunu gördük.

İbn Rüşd diyor ki:

Humus konusunda fakihler dört gruba ayrılmışlardır:

1- Futuhu'l-Buldan, s.27-29, Fedek olayı.

2- Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.4, s.81.

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

1- Kur'ân-ı Kerim'in açık nassıyla humus beş kısma bölü-nür; Şafiî de böyle diyor.

2- Humus dört kısma ayrılır...

3- Hz. Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra Hz. Resulullah (s.a.a) ve akrabalarının hissesi düştüğü için humus bugün üç kısma ayrılır.

4- Humus hem zengine ve hem de fakire verilen fey ve bağış hükmündedir.

Ancak humusun dört veya beş kısma ayrıldığını söyleyenler Hz. Resulullah'tan (s.a.a) sonra o hazretin ve yakınların hissesinin harcanması konusunda iki gruba ayrılmışlardır. Bazıları, onların hisselerinin humus alan diğer sınıflara eklendiğini söylerken, bazıları da Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hissesinin imama ve yakınlarının hissesinin de imamın yakınlarına verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Üçüncü bir grup da her iki hissenin silah ve savaş araç-gereçleri temin etmek için kullanması gerektiğini vurgulamışlardır.

Hilâfet Ekolü uleması yakınlık ve yakınların kimler olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir.¹

İbn Kudame, *el-Muğnî* adlı kitabında Ebu Bekir'in humusu üç kısma ayırdığı rivayeti kaydettikten sonra şöyle yazıyor:

Bu, Ebu Hanife ve izleyicileri gibi rey sahiplerinin görüşüdür. Onlar diyorlar ki, humus üç kısma bölüştürülür: Yetimler, miskinler ve yolda kalmışlar. Hz. Peygamber ve yakınlarının hissesi ise o hazretin vefatıyla düşmüştür.

Fakat Malik fey ve humusun bir olduğuna ve her ikisinin de beytül-male ait olduğuna inanmaktadır.

Ancak Sevrî ve Hasan, "Humusu imam, Allah Teala'nın gösterdiği şekilde harcar." diyorlar.

Fakat Ebu Hanife'nin sözleri humus ayetinin zahiriyle çelişmektedir; çünkü yüce Allah, Hz. Peygamber ve yakınları için bir şey tayin etmiş ve humusta onlara kesin bir hak belirtmiştir; nitekim diğer üç gruba da belli bir hak belirtmiştir. O hâlde kim buna muhalefet ederse Kur'ân-ı Kerim'in açık nassına muhalefet etmiş olur.

Fakat, "Ebu Bekir ve Ömer yakınların hissesini hayır işlerde harcıyorlardı." sözünü Ahmed b. Hanbel'e naklettiklerinde Ahmet susup başını sallayarak bunu kabul etmemiş, İbn Abbas ve onunla aynı görüşte olanların sözlerinin Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetiy-

1- Bidayetu'l-Müctehid, İbn Rüşd, Humus hükmünde birinci fasıl, c.1, s.407.

le daha çok uyum içerisinde olduğu için onun daha evla olduğunu belirtmiştir...¹

Ebu Ye'la ve Mâverdî ise humusun masraf yerinin halifenin içtihi-
diyla tayin edileceğini söylemişlerdir.²

* * *

Halifelerin humus ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kızının hakkı ko-
nusunda içtihatlarıyla ilgili bahsimiz oldukça uzadı ve bu konuda her
ikisi söz konusu edildi. Şimdi buraya kadar değinilen görüşleri toparla-
yıp sonuç almak ve daha fazla açıklama için ona bazı noktalar eklemek
zorundayız.

Geçen Konuların Özeti

Halifelerin humus ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kızının hakkı konu-
sundaki içtihadlarından maksadın asırlar buyu örtülü bırakıldıktan son-
ra ne olduğunu anlamak için ilk önce "zekât, fey, safa, enfal, ganimet ve
humus" kavramlarını incelemek zorunda kaldık ve bu incelemede şunla-
rı gördük:

a) İslâm dininde "zekât" genel anlamıyla Allah'ın maldaki hakkıdır.

b) "Sadaka"; altın, gümüş, tahıl ve hayvanlardan her biri nisap had-
dine ulaştığında onlardan ayrılması veya Ramazan Bayramı'nda öden-
mesi gereken şeye verilen isimdir. Bunun delillerinden biri, Hz. Resulul-
lah'ın (s.a.a) mektuplarında humus, sadaka ve safiy sözcüklerinin zekât
çeşitlerini beyan etmek için geçmiş olmasıdır. O hâlde sadaka zekât an-
lamında değil, aksine zekât çeşitlerinden biridir. Ayrıca, zekâtın Kur'ân-ı
Kerim'in Mekkî ayetlerinde ve Medine'de sadaka yasanmadan önce geç-
tiğini göz önünde bulundurarak onun sadaka anlamında olduğu nasıl
söylenebilir?³

Buraya kadar söylediklerimizin ışığında Hz. Resulullah'ın (s.a.a), "*Ma-
lının zekâtını verince Allah'ın maldaki hakkını vermiş olursun.*" şeklindeki

1- el-Muğnî, İbn Kudame, c.7, s.301, "Tesmiyetu'l-Fey ve'l-Ganime" babı. Bu ki-
tap, hicretin 630 yılında vefat eden Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdullah b.
Ahmed b. Mahmud b. Kudame'nin eseridir.

2- Ahkamu's-Sultaniye, Mâverdî, s.126, "Kısmu'l-Fey"; Ahkamu's-Sultani-ye,
Ebu Ye'lâ, s.120.

3- Tıpkı Kur'ân-ı Kerim'in şu ayeti gibi: "**Onlar zekâtı verirler.**" Mü'mi-nun, 4.
Veya, "**Onu, sakınlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.**"
A'raf, 156. Veya Meryem Suresi'nin 13, 31 ve 55. ayetlerinde ve Enbiya Suresi'nin
73. ayetinde geçen zekât sözcükleri gibi. Oysa sadaka hic-retten sonra yedinci, seki-
zinci veya dokuzuncu yıllarda farz olmuştur.

hadisi şöyle anlamlandırılmaktadır: Malında ödenmesi farz olan şeyi ödeyince, Allah'ın hakkını ödemiş olursun; fakat malın müstehap olarak ödenişi farz değil, "nafile"dir.

"*Kim bir mal elde ederse üzerinden bir yıl geçmedikçe onda zekât yoktur.*" hadisi de şu anlamdadır: Üzerinden bir yıl geçmedikçe Allah Teala'nın bir kimsenin malında bir hakkı yoktur. Bunun ben-zerleri de aynı şekildedir.

Sadaka da bu söylediğimiz şeyle, yine insanın Allah rızası için kendi malından müstehap veya farz olarak ödediği şey arasında ortaktır ve bu ikisi arasındaki fark şudur: Altın, gümüş, tahıllar ve hayvanlardaki farz hakkı şer'î hakim zor uygulayarak alırsa ona farz zekât ve sadaka denir; insanın sadece Allah rızası için ödediği şey ise farz sadaka değildir.

c) "Fey"; savaşmadan düşmandan elde edilen mala denir. Benî Nazi-re mallarının fey olduğunda ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kendi malında tasarruf eden bir malik gibi onda tasarruf ettiğinde ittifak vardır.

d) "Enfal"; "nefl" sözcüğünün çoğulu olup bağış ve yine haddinden fazlalık anlamındadır. Dolayısıyla, "enfelehu", "Ona daha fazla verdi." anlamındadır.

Kur'ân-ı Kerim'de "enfal" kavramı Bedir Savaşı hakkında kullanılmıştır; yüce Allah Müslümanların Bedir Savaşı'nda kâfirlerden elde ettikleri malların sahibi olmadıklarını belirtmiştir. Bu sözcük Ehlibeyt İmamları'nın hadislerinde de geçmiş olup savaşmadan düşman topraklarından elde edilen her şey veya sahiplerinin savaşmadan göç ettikleri topraklar anlamındadır; yine padişahların verdikleri mal ve topraklar, kaleler, surlar, işlenmemiş topraklar vb. şeyler anlamına da gelir.

e) Ganimet ve mağnem; Araplar cahiliye döneminde ve İslâm'ın zuhurundan sonra bir şeyi zahmete katlanmadan ve meşakkat görmeden elde etselerdi ona, "ganimet" ve "mağnem" diyorlardı. İğ-tinam, ganimet toplamak için diğerlerinden öne geçmek anlamındadır. Fakat Araplar savaşta kendilerine mağlup düşen kimseden zahmet ve meşakkatle elbise, silah, merkep ve yanındaki diğer şeyleri aldıkları zaman "selebe-hu=yağmaladı" diyorlardı. Eğer onu tüm mal ve mülkünden mahrum etseydi, bu işe "harabe-hu" denirdi. Onlarında yanında "nehîbe ve nehba" sözcüğü günümüzde ganimet ve mağnem anlamında kullanılırdı.

"Gunm" sözcüğü ilk defa, meşakkat ve zahmeti göz önünde bulundurmaksızın düşmandan alınan mal kazancı anlamında Kur'ân-ı Kerim'de, Bedir Savaşı hakkında kullanılmıştır; Allah Teala ondan kişisel sahiplenme hakkını kaldırıp "enfal" diye adlandırarak tümünü Allah ve Resulü'ne has kılmış ve daha sonra onu ganimet ve kazanç olarak o savaşçılara bırakmıştır. Bu ayette genel olarak ganimet ve kazancın humu-

sunu Allah, Resülü ve o hazretin yakınlarına has kılmıştır; oysa cahiliye döneminde onun dörtte biri sadece reise veriliyordu.

Allah Teala genel olarak kazançtan humus alınmasını yasamış ve dörtte biri beşte bire düşürmüş ve onun altı yerde eşit olarak harcanmasını emretmiştir; oysa cahiliye döneminde reisin hissesi sadece kendisine ulaşır ve hiç kimse ona ortak olmazdı.

Ayrıca, humusun genel olarak her türlü kazançta farz olduğunun başka bir delili ise Hz. Resulullah'ın (s.a.a) maden, define ve hazine gelirlerinden humus aldığı konusunda bütün Müslümanlar ittifak içerisindedirler; oysa Müslümanlar bu gibi gelirleri savaş yoluyla elde etmemişlerdi.

Yine sünnette Resulullah'ın (s.a.a) Abdulkays temsilcilerine kazançlarının humusunu vermelerini emrettiği geçmektedir. O hazret bu emri, İslâm hükümlerini kabilenin diğer fertlerine öğretmeleri için onlara vermiştir. Çünkü onlar "Muzar" kabilesinin korkusundan haram aylar dışında kendi kabilelerinden çıkamıyorlardı; böyle bir kabilenin savaş hâlinde olduğu ve dolayısıyla burada ganimetten, savaş ganimetlerinin kastedildiği düşünülemez. Dolayısıyla, Resulullah (s.a.a) "ganimetler" sözcüğünden maksadı, o kabilenin tüm malî gelir ve kazançları olması gerekiyor.

Ve yine Resulullah'ın (s.a.a) Müslüman olan diğer Arap kabilelerine yazdığı mektuplarda da bu konu apaçık bir şekilde görülmektedir. Yine valilerine yazdığı mektuplarda; örneğin Yemen halkı Müslüman olduktan sora Yemen'e gönderdiği valilerine yazmış olduğu genelgede şöyle geçer:

Müminlere farz olan sadaka ve kazançlarının humusu onlardan alınsın.

Yine Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Sa'd kabilesine yazdığı mektupta humus ve sadakaları kendisinin iki elçisine vermelerini bildirmiştir. Bu kabile savaştan dönmediği için Hz. Resulullah'ın (s.a.a) onlardan savaş ganimetlerinin humusunu istediği düşünülemez; dolayısıyla o hazret onlardan ilgili konularda sadakalarını ve kazançlarının humusunu vermelerini istemişti. Buna binaen, Resulullah'ın (s.a.a) Müslüman olan Arap kabilelerine yazdığı diğer mektuplarda geçen "humus" sözcüğünden maksat onların kazançlarının beşte biriydi.

Bu söylediklerimizi destekleyen bir nokta da şudur: İslâm dininde savaş hükmü cahiliye döneminde Arapların yaptığı savaşlarla tamamen farklıdır. Cahiliye döneminde her kabile kendisiyle sözleşmesi olmayan kabilelere saldırıp her yolla onların mallarını yağ-malama hakkını kendisine veriyordu; bu durumda saldırgan kabilenin fertleri kabile reisine

has olan dörtte bir dışında yağmaladıkları şeylere sahipleniyorlardı; Oysa İslâm dininde böyle değildir; dolayısıyla Hz. Resulullah'ın (s.a.a) reislik hakkı olarak dörtte bir yerine beşte bir aldığı kabul edilemez. Aksine İslâm kuralları dahilinde savaş ilân etme hakkına sadece İslâm'ın en büyük hakimi sahiptir ve Müslümanlar onun emrine itaat ederler ve savaş sonunda o hakimin kendisi veya temsilcisi savaş ganimetlerini alır ve ordudaki savaşçılardan hiçbirinin savaşta kendisinin öldürdüğü kişiden aldığı eşyalar dışında o ganimetlerde bir hakkı yoktur. Aksine her savaşçı bir iğne ve iplik bile olsa elde ettiği şeyi savaş hazinesine teslim etmelidir; aksi durumda ihanet etmiş ve utanç vesilesi ve kötü isim kazanmış olurlar ve kıyamette de aldığı o şey cehennem ateşi olarak kendisine verilir. Dolayısıyla, hakim ve baş kumandan bütün savaş ganimetlerini ele geçirdikten sonra onun humusunu alıp geri kalanını ordudakiler arasında bölüştürür.

O hâlde İslâm dininde savaş ilân etme, savaş ganimetlerini teslim alıp humusunu çıktıktan sonra geri kalanını ordudaki askerler arasında bölüştürme hakkına ancak hakim sahiptir ve başka birinin böyle bir şeye hakkı yoktur.

İslâm dininde böyle olduğu ve Resulullah'ın (s.a.a) döneminde humus alma o hazretin bu ümmetteki vazifelerinden olduğu için kişilerden humus talep etmesi ve yazdığı çeşitli mektuplarda defalarca bunu vurgulamasının, bu mektupların muhataplarına sadaka gibi mallarının humusunu vermeleri de farz bir amel olduğu ve bunun savaş ganimetlerine has olmadığı dışında bir anlam ifade etmez.

Dolayısıyla, Resulullah (s.a.a) Müslüman olanlardan farz sadaka dışında bütün kazançlarının humusunu da vermelerini istiyordu. O dönemde "ganimet" sözcüğü genel olarak "kazanç" anlamında kullanılıyordu. Fakat Müslümanlar fütihat yaptıktan, halifeler humus hisse sahiplerine humus vermekten sakındıktan sonra ve Müslümanlar da bu hükmü unutunca humus kavramı Müslümanlar arasında değişti.

Ancak humusun harcanması gereken yerlere gelince; ayet-i kerime humusun Allah, Resulü, Peygamber'in yakınları ve o hazretin soyundan olan yetimler, miskinler ve yolda kalmışlara verilmesi gerektiğini apaçık bir şekilde vurgulamaktadır. Dolayısıyla, humus altı eşit hisseye bölünür.

Bazı rivayetlerde Allah ve Resulü'nün hissesinin bir hisse sayılışı ise, eğer bu ikisinin bir yönde harcanması gerektiği ve Resulullah'ın (s.a.a) onda tasarruf ettiği kastedilmişse; bu doğrudur; aksi durumda ayetin zahirine aykırıdır.

Ehlibeyt İmamları'ndan nakledilen mütevatir rivayetlerde yakınların hissesi Hz. Resulullah'ın (s.a.a) döneminde ve o hazretten sonra Ehlibeyt'e ve diğer Ehlibeyt İmamları'na verildiği, Allah, Peygamber ve Peygamber'in yakınlarının hisselerine gelince, Allah'ın hissesinin Hz. Resulullah'a (s.a.a) verildiği ve o hazretin onu uygun gördüğü bir şekilde harcadığı ve diğer iki hissenin de o hazretten sonra yerine geçen imama verildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla, günümüzde humusun yarısı imamın olması hasebiyle Hz. Mehdi'ye (a.f) ve diğer yarısı ise, Resulullah (s.a.a) ile akrabalıkları nedeniyle ihtiyaçlarını gidermeleri için humus almayı hak eden o hazretin yakınlarından olan yetimler, miskinler ve yolda kalmışlara verilir. Bun-dan bir şey artarsa valinin kendisine taalluk eder ve az gelecek olursa vali onu telafi eder. Humus alan kişilerden biri ölünce de aldıkları şey kendilerinden sonra mirasçılarına ulaşır.

Şu noktayı da unutmamak gerekir ki Ehlibeyt dışında fakir olmaları nedeniyle humusun yarısına hak kazanan Hz. Resulullah'ın (s.a.a) yakınları, yüce Allah'ın sadakayı kendilerine haram ettiği Abdulmuttalib ve Muttalib'in erkek çocuklarıdır. Hz. Resulullah (s.a.a) bu yakınlarının hiçbirini ve hatta onların kölelerini bile sadakaları toplayarak ondan bir ücret hakkı almamaları için sadakaları toplamakla görevlendirmemiştir. Nitekim o hazret kendisinin azad ettiği kölesini sadaka memurlarıyla iş birliği yaparak bu yolla bir şey almaması için bu işten alıkoymuştur.¹ Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Ehlibeyti de bu konuda o hazreti izlemişlerdir.

İşte buradan İbn Hişam gibi Resulullah'ın (s.a.a), amcası oğlu Ali'yi (a.s) sadaka toplaması için Yemen'e gönderdiğini sanan kimselerin ne kadar yanıltıkları anlaşılmaktadır. Çünkü diğerlerinin de tasrih ettikleri gibi Hz. Resulullah (s.a.a) Ali'yi (a.s) humus alması için oraya göndermiştir.

İbn Hişam kendi *Sire*'sinde Hz. Resulullah (s.a.a) tarafından sadaka toplamak için görevlendirilenler babında şöyle yazıyor:

Resulullah (s.a.a) memurlarını sadaka toplamaları için görevlendirdi... Ali b. Ebu Talib'i de onların sadakalarını toplaması ve cizyelerini alması için Necran'a gönderdi.

Daha sonra Ali'nin (Allah ondan razı olsun) hacda Resulullah'a (s.a.a) ulaşması babında şöyle diyor:

1- Sire-i İbn Hişam, c.4, s.273- 275; İmtau'l-Esma, s.509. Beyhakî kendi Sünen'inde Ümmü Kulsum'un kendi kölelerine sadaka verilmesini engelleyerek dedesinden, "Biz Ehlibeyt sadaka almaktan alıkonmuşuz; bizim kölelerimiz de bizdendirler" sözünü naklettiğini ve kendisinin onlara, "Sadaka yemeyin" buyurduğunu rivayet etmiştir.

Ali (Allah ondan razı olsun) Yemen'den gelince emir altındaki ashabından birini kendi yerine geçirerek Resulullah (s.a.a) ile görüşmek için yanındakilerden öne geçti. Bu adam ordudaki herkese giymeleri için Ali'nin yanında getirdiği elbiselerden bir tane verdi. Ordu yaklaşınca Ali onları görmek için dışarı çıktığında üzerlerindeki elbiseleri görüp ona, "Eyvahlar olsun sana! Nedir bu hâliniz?!" diye sordu. Adam, "Ben ordunun halkın gözünde güzel görünmesi için böyle yaptım!" dedi. Ali, "Eyvahlar olsun sana! Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna varmadan hepsini çıkar." dedi. O da elbiseleri geri alarak yerlerine bırakınca askerler itiraz ederek Ali'yi Resulullah'a (s.a.a) şikâyet ettiler.

Ravi diyor ki: Bu şikâyetten sonra Resulullah (s.a.a) ayağa kalkarak şöyle buyurdu:

Ey insanlar, Ali'den şikâyet etmeyiniz. Vallahi Ali, Allah için ve Allah yolunda hiçbir şikâyetten çekinmez.¹

İbn Hişam kitabının başka bir yerinde, "es-Seraya ve'l-Buus" bölümünde Ali b. Ebu Talib'in (a.s) Yemen'deki savaşla ilgili görevi hakkında şöyle yazıyor:

Ali orada iki defa savaşmıştır... Resulullah (s.a.a) Ali b. Ebu Talib'i Yemen'e gönderdi, Halid b. Velid'i ise başka bir orduya verdi ve "İki ordu buluşursa baş kumandan Ali'dir." buyurdu...²

Buna binaen, İmam Ali'nin (a.s) iki defa savaş için ve bir defa da vergileri toplamak üzere Yemen'de toplam üç defa görev aldığı söylenmiştir. Bu görevlerin rivayetleri ulemaya ulaşmamış ve onlar işi karıştırmışlardır. Şimdi gerçeğin anlaşılması için bu rivayetleri aşağıda özetle naklediyoruz:

Sahih-i Buharî'de Berâ b. Azib'den şöyle rivayet edilmiştir:

Hız. Resulullah (s.a.a) bizi Halid b. Velid'le birlikte Yemen'e gönderdi ve bir müddet sonra onun yerine Ali b. Ebu Talib'i göndererek ona, "Halid'in askerlerine, isteyenlerin se-nin orduna geçmelerini öner." buyurdu.³

Beyhakî bu rivayeti ayrıntılı bir şekilde Berâ b. Azib'den şöyle rivayet etmektedir:

Resulullah (s.a.a), Halid b. Velid'i halkı İslâm'a davet etmesi için Yemen'e gönderdi. Ben de bu görevde onunla birlikteydim.

1- Sire-i İbn Hişam, c.4, s.275.

2- Sire-i İbn Hişam, c.4, s.319; Tarih-i İbn Kesir, c.7, s.343; Tabakat-i İbn Sa'd, c.2, s.169; Uyunu'l-Eser, c.2, s.271.

3- Sahih-i Buharî, c.3, s.50 ve "Meğazî" kitabı, "Ba's-u Ali b. Ebi Talib ve Halid b. Velid ile'l Yemen" babı.

Biz altı ay kadar orada kalıp halkı İslâm'a davet ettik; fakat hiç kimse kabul etmedi. Bu yüzden Resulullah (s.a.a) bu işe Ali b. Ebu Talib'i görevlendirdi ve ona Halid b. Velid'in geri dönmesini; ancak Halid b. Velid'le olup da kendisiyle kalmak isteyenlerin kalabileceklerini emretti.

Berâ diyor ki:

Ben de Ali'ye katılanların arasındaydım. Yemen'e yaklaşınca Yemen halkı bizi karşılamak için dışarı çıkmışlardı. Sonra Ali öne geçti; biz de onun arkasında namaza durduk. Daha sonra hepimizi bir sıraya geçirdi. Kendisi de önümüze geçerek Resulullah'ın (s.a.a) mektubunu onlara okudu. Bunun üzerine Hemdan kabilesinin hepsi Müslüman oldu. Ali durumu Resulullah'a (s.a.a) raporlayıp onların Müslüman olduklarını bildirdi. Ali'nin mektubu Resulullah'a (s.a.a) ulaşınca onu okuduktan sonra secdeye kapandı. Başını secdeden kaldırıncı, "*Selâm olsun Hemdan'a, selâm olsun Hem-dan'a.*" buyurdu.¹

Uyunu'l-Eser ve İmtau'l-Esma kitaplarında bu olayın devamında şöyle geçer (ifade *İmtau'l-Esma*'ya aittir):

Resulullah (s.a.a) "*Selâm olsun Hemdan'a.*" buyurdu ve bu cümleyi üç defa tekrarladı. Daha sonra diğer Yemenliler de Müslüman oldular.²

Buharî'nin bazı bölümlerini sansür ederek, başkalarının da tamamını naklettiği bu olay, Hz. Ali'nin (a.s) Yemen'deki iki savaşından biridir. Buharî'nin bu rivayeti sansür ederek nakletmesinin ne-deni, bu rivayetin devamında Ali b. Ebu Talib'in makamı karşısında Halid b. Velid gibi meşhur bir sahabenin faziletini düşürecek konuların yer almasıdır. İmam-ı Muhaddisin Buhârî şiddetli taassubundan dolayı ve onlara yakıştıramadığı için kitabında Hulefa sisteminde yüce bir makama sahip olan bir sahabenin makam ve faziletini düşürecek konulara yer vermekten sakınmıştır.

İmam Ali'nin (a.s) Vakidî, Mukrizî ve İbn Side'nin söyledikleri şey açısından değil, sadece sayı bakımından Yemen'deki ikinci savaşı ise özetle şöyledir:

Resulullah (s.a.a), Ali'yi (a.s) üç yüz kişiyle birlikte Mez-hic'e gönderdi. İmam'ın emrindeki askerler o bölgeye giren ilk askerlerdi. İmam (a.s) askerlerini gruplara ayırarak çeşitli yerlere yer-

1- Uyunu'l-Eser, c.2, s.272, "Seriyyet-u Ali b. Ebi Talib" babı; İmtau'l-Esma, s.510.

2- Bu rivayeti İbn Kesir kendi Tarih'inde, c.5, s.105'te, "Bease'r-Resulullah (s.a.a) Ali b. Ebi Talib ve Halid b. Velid İla'l Yemen" babı.

leştirdi ve onlar yağmaladıkları bir miktar mal ve esirlerle geri döndüler. Sonra onların savaşçılarından bir grupla karşılaşmış onları İslâm'a davet ettiler. Fakat onlar kabul etmeyip savaştılar ve İmam'ın ordusunu ok yağmuruna tuttular. Bunun üzerine İmam Ali'nin (a.s) ordusu onlara saldırıp yirmisini öldürünce kaçmaya başladılar. Fakat İma-m'ın ordusu onları takip etmedi. Onları tekrar İslâm'a davet ettiler. Bu defa kabul ettiler ve onların başlarından bir kaçı İslâm adına Ali'ye (a.s) biat ettiler. Daha sonra Hz. Ali (a.s) ganimetlerin humusunu alıp geri kalan beşte dördünü ordusu arasında bölüştürdü. Sonra geri döndüler.

İmam Ali (a.s) Ebu Rafi'i ordunun başına geçirip kendisi Resulullah (s.a.a) ile bir an önce görüşmek için önden gitti. İmam Ali (a.s) gittikten sonra askerler Ebu Rafi'den humusun beşte birinden kendilerini giydirmesini istediler. Ebu Rafi' de onlardan her birine iki elbise verdi. İmam Ali (a.s) geri dönüp onları o hâlde görünce bu elbiseleri onlardan aldı. Onlar da Ali'yi (a.s) Resulullah'a (s.a.a) şikâyet ettiler!¹

Bu iki savaşta geçenler özetle bunlardı. Ali'nin (a.s) malî vergileri almak için görevlendirilmesine gelince; Buharî ve İbn Kayyim bu konuda, "Bu memuriyet humus almak içindi." demişlerdir.²

Fakat İbn Hişam ve onu izleyenler, "Bu memuriyet sadakaları toplamak ve Necran halkından cizye almak içindi." demişlerdir.

İmam Ali'nin (a.s) Yemen'e gidişiyle ilgili *Sihah*, *Müsnet* ve *Sire* kitaplarında dağınık bir şekilde nakledilen diğer rivayetler de vardır; fakat bu rivayetlerin hiçbirisinde İmam Ali'nin (a.s) neden Yemen'e gittiği belirtilmemiştir. Örneğin Buharî, Neseî ve Ahmed (ifade Buharî'nindir) "Ali Yemen'de olduğu zaman Resulullah'a (s.a.a) bir miktar altına bulaşmış toprak gönderdi." demişlerdir.³

Başka bir rivayette ise şöyle geçer:

1- Meğazi, Vakidî, c.3, s.1079- 1081; İmtau'l-Esma, s.503- 504; Uyunu'l-Eser, c.2, s.271-272.

2- Sahih-i Buharî, c.3, s.50, "Beasu'l-Ali ve'l-Halid İle'l-Yemen" babı; İbn Kayyim, Şerh-i Mevahib'in haşiyesinde, c.1, s.121, "Umeraihi" bölümünde şöyle yazmaktadır: "Ali b. Ebu Talib'i humus toplaması ve orada hüküm vermesi için Yemen'e gönderdi."

3- Sahih-i Buharî, c.4, s.188, "Tevhid" kitabı, "Kavlulu Teala Ta'rucu'l-Melaiketu..." babı; Neseî, c.2, s.359, "Zekât" kitabı, "Muellefetu'l-Kulub" babı; Müsned-i Ahmed, c.3, s.68, 72, 73 ve buna yakın olarak Sahih-i Buharî, c.2, s. 155; Sahih-i Müslim, "Zekât" kitabı, h.143; Ebu Davud, c.3, s.301 ve c.4, s.174, "Tahrimu'd-Dem" babı ve onun 243. sayfasında, "Sünnet" kitabı, "Fi Kitali'l-Havaric" babı, h.4764.

Resulullah'a (s.a.a) temizlenmiş bir deride altını daha ayrılmamış bir miktar toprak gönderdi.¹

Bazı rivayetler Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Ali'yi (a.s) kadı olarak Yemen'e gönderdiğini bildirmiş ve İmam Ali'nin (a.s) bazı hükümlerini açıklamışlardır. Örneğin Ahmed kendi *Müsned*'inde ve Ebu Davud kendi *Sünen*'inde "Keyfe'l-Kaza" babında Ali'den (a.s) şöyle rivayet etmişlerdir:

Resulullah (s.a.a) beni kadı olarak Yemen'e gönderdi. Ben, "Ya Resulullah! Ben hakimlikle ilgili bir şey bilmediğim hâlde beni aralarında olaylar çıkacak insanlara gönderiyorsun." diye arz ettim. Resulullah (s.a.a), "*Allah senin kalbini hidayet edecek, dilin haktan sürçmeyecektir.*" buyurdu.

Müsned-i Ahmed'de şöyle geçer:

Resulullah (s.a.a) elini göğsüme bırakarak şöyle buyurdu: "*Allah seni sabit kılsın ve doğruya yöneltsin. Dava tarafları karşında oturduklarında diğerinin de sözlerini dinlemeden onlar arasında hükmetme; hüküm verme konusunda bu en güzel metottur.*"

İmam Ali (a.s), "Ondan sonra hüküm vermede asla şek ve şüpheye düşmedim." buyuruyor.²

İmam Ali'nin (a.s) bu yolculukta verdiği bazı eşsiz ve göz alıcı hükümlerini getirmiş, örneğin demişlerdir ki:

Yemenli üç kişi ona müracaat ederek her biri babası olduğunu idda ettiği bir çocuk hakkında hüküm vermesini istemişlerdir. Onlar bir kadınla bir temizlenmede münasebette bulduklarını ve bu çocuğun o ilişkiden meydana geldiğini ileri sürüyorlardı!

Ali (a.s) onların ikisinden çocuğu üçüncü kişiye bırakmalarını istedi. Fakat onlar kabul etmediler. Ali (a.s) sonra onların diğer ikisinden aynı şeyi istedi, onlar da kabul etmediler. Üçüncü defasında bu öneriyi onların başka ikisine sundu; onlar da kabul etmeyince Ali (a.s) onlara, "Sizler kötü ahlâklı ortaklırsınız; ben sizin aranızda kur'a çekeceğim; kur'a kimin adına çıkarsa çocuk ona verilecektir. Bu durumda çocuğu alan kişi diğer iki kişiye diyetin üçte birini vermelidir." buyurdu. Sonra onlar arasında kur'a çekti ve kur'a kimin adına çıktıysa çocuğu ona verdi. Bu üç kişiden biri Medine'ye giderek durumu Resulullah'a (s.a.a) bil-

1- Sahih-i Buharî, c.3, s.50, "Meğazî" kitabı, "Bease Ali" babı; Sahih-i Müslim, c.2, s.741, h.143 ve s.743, h.144; Müsned-i Ahmed, c.3, s.4 ve s.3'de özet olarak.

2- Sünen-i Ebu Davud, c.3, s.301, h.3582; İbn Mâce, "Ahkâm" kitabı, h. 2310; Müsned-i Ahmed, c.1, s.149 ve s.11, h.882 ve yine s.84, h.636, s.88, 666.

dirdi. Resulullah (s.a.a) Ali'nin (a.s) bu hükmünden memnun kalarak azı dişleri görülecek şekilde güldü.¹

İmam Ali'den (a.s) rivayet edilen diğer bir olay özetle şöyledir: Ali (a.s) şöyle diyor:

Resulullah (s.a.a) beni Yemen'e gönderdi. O zaman bir grup, aslan avlamak için hazırlık yaparak bir kuyu kazmış ve kendileri de pusuya yatmışlardı. Onların kazdığı o kuyuya bir aslan düşünce halk aslanı görmek için kuyunun etrafına toplandılar. İzdiham nedeniyle onlardan biri kuyuya düştü. Kuyuya düşen adam kendisini kurtarmak için ikinci kişiden, ikincisi üçüncüsünden ve üçüncüsü de dördüncüsünden tuttu ve her dört kişi kuyuya düştüler ve aslan onları öldürücü bir şekilde yaraladı. Nihayet biri cür'etlenerek aslana bir darbe indirip onu öldürdü. Aslanın yaraladığı o dört kişi de öldüler. Bunun üzerine kan sahipleri gelip kan pahasını isteyince birbirlerine karşı kılıç çektiler. Tam birbirlerini öldürmeye girişecekleri vakit İmam Ali (a.s) gelerek buna bir çözüm bulmaya çalışıp, "Resulullah (s.a.a) hayatta olduğu hâlde sizler birbirinizin canına mı düşmüşsünüz?" buyurdu. Başka bir rivayete göre de, "Dört kişi için iki yüz kişiyi mi öldürmek istiyorsunuz?!" buyurdu ve şöyle ekledi: "Ben sizin aranızda hükmedeceğim; kabul ederseniz ne güzel; aksi durumda hükmetmesi için Resulullah'ın (s.a.a) yanına gidin ve ondan sonra hiç kimsenin kabul etmemeye hakkı yoktur."

Daha sonra kuyuyu kazan kabileden bir tane dördte bir, bir tane üçte bir, bir tane ikide bir ve bir tane de tam diyet almalarını, sonra dördte bir diyeti birinci adamın kan sahiplerine, üçte birini ikinci kişinin, ikide birini üçüncü kişinin ve tam diyeti ise dördüncü kişinin kan sahiplerine vermelerini emretti.

Fakat kan sahipleri bu hükmü kabul etmeyerek Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna gidip Makam-ı İbrahim'de o hazretle görüşerek olayı kendisine anlattılar. Hz. Resulullah (s.a.a), "Ben sizin aranızda hükmedeceğim." buyurdu ve hüküm vermeye hazırlandı. O sırada onlardan biri, "Aramızda Ali hüküm vermiştir." dedi. Olay Resulullah'a anlatıldı. O da (s.a.a) Ali'nin verdiği hükmü teyit etti.²

Bunlar Ali'nin (a.s) Yemen'e görevlendirilmesiyle ilgili rivayetlerdir; ulema bu olayları yanlışlıkla birbirine nispet vermişlerdir. Bazıları da bu

1- Sünen-i İbn Mâce, "Ahkâm" kitabı, h.2348; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.281, "Men Kale Bi'l-Kur'a" babı; Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.107.

2- Müsned-i Ahmed, c.1, s.77, h.573, 574 ve s.128, h.1064 ve s.152, h.1309; Mecmau'z-Zevaid, c.6, s.287; el-Muntaka, h.3994.

üç Yemen yolculuğunu bir yerde,¹ bazıları iki yerde nakletmiş,² bu yüzden ve benzeri nedenlerle³ İmam Ali'nin (a.s) Yemen'deki göreviyle ilgili rivayetler birbirine karışmıştır. Ancak nakledilen olaylara dikkat ederek İmam Ali'nin (a.s) Yemen'deki görevleriyle ilgili gerçeklere aydınlık kazandırmak mümkündür. Örneğin Mezhicilerle savaş İmam Ali'nin (a.s) Yemen'deki ilk görevi ve Hem-dan'la savaşı ikinci göreviydi; üçüncü görevinde ise vali, hakim ve humusları toplamak için Yemen'e gitmiştir. Bunun delilleri ise şunlardır:

1- Mezhic kabilesiyle savaşı ile ilgili olarak, "Ali'nin (a.s) askerleri Yemen'e giren ilk askerlerdi." söylenmiştir.

2- Mezhicilerle savaş, Hemdanlılarla yapılan savaştan önce gerçekleşmiştir; onun için onların teslim olup İslâm'ı kabul etmelerinden önce vuku bulmuş olması gerekiyor. Çünkü, "Hemdan kabilesinin tüm elemanları Müslüman oldular." denmiştir ve yine, "Ondan sonra tüm Yemen halkı Müslüman oldu." denmiştir.

Dolayısıyla, bu olaydan sonra Yemen'de savaş olmamış ve Hz. Resulullah (s.a.a) sadaka, vergi ve humus memurlarını oraya göndermiştir. Onlar arasında İmam Ali de (a.s) Yemen halkından humus toplamak için memur olmuştur. Ve bu üçüncü görevinde Resulullah (s.a.a) onu vali ve kadı olarak ve yine humus alması için Yemen'e göndermiştir.

Yine İmam Ali (a.s) son yolculuğunda bu hükümleri vermiştir. Ve yine bu görevinde Hz. Resulullah'a (s.a.a) altın tozu göndermiştir ve bu altın tozu savaş ganimetlerinden değildi. Çünkü o dönemde Yemen halkı Müslüman olmuş ve Resulullah (s.a.a) onlar için vali, kadı ve sadaka memuru tayin edip göndermişti. Diğer taraftan, savaş ganimetlerini, ister humus olsun, ister askerler arasında dağıtılan ganimetlerden geriye kalan mallar olsun, savaşta galip olan ordu onları Medine'ye götürüyordu. Böyle bir durumda, ordu Medine'ye dönmeden oraya mal gönder-

1- Örneğin İbn Kesir kendi Tarih'inde nakletmiştir. İbn Kesir Hz. Ali'nin (a.s) görevleriyle ilgili rivayetleri, "Bease Resulullah Ali b. Ebi Talib ve Halid b. Velid İle'l-Yemen" babında kaydetmiştir.

2- İbn Hişam ve izleyicileri gibi; onlar bu görevleri "Hurucu'l-Umera ve'l-Ummal Ale's-Sadakat-i Fi's-Seneti'l-Aşire..." babında kaydetmişlerdir.

3- Örneğin Emir'ül-Müminin Ali'ye (a.s) Müslümanların tüm minberlerin-de, özellikle Cuma namazının hutbelerinde lânet edip, hakkında çirkin sözler söylediklerinde artık İmam Ali'nin (a.s) fazilet ve menkubelerini söyleme fırsatı yoktu. Çünkü valiler Ömer b. Abdulaziz'in kısa süren hükümeti ve yine Sef-fah'ın hükümeti dışında Muaviye'nin hükümeti döneminden hicretin birinci yüz yılında Abbasilerin hükümetinin başlangıcına kadar İmam Ali'nin (a.s) faziletleriyle ilgili bir söz söyleyenlere karşı oldukça fazla şiddet uyguluyorlardı.

mek anlamsızdır; bu malların Hz. Resulullah'ın (s.a.a) tayin ettiği vali veya görevlendirdiği kişi tarafından gönderilmiş olması gerekir.

Ve yine altın tozu, sadaka ve zekâttan değildi; çünkü Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Ali'yi (a.s) sadaka toplamak için görevlendirmedeği ispatlanmıştır. Ehlibeyt fıkhında altın ve gümüşe ancak sikkeli olmaları durumunda zekâtın farz olacağı belirtilmiştir.¹

Yine altın tozu Necran halkının cizye olarak ödemesi gereken şeylerden değildi. Onların cizye olarak her biri dört dirhem değerinde olan iki bin kumaş vermeleri belirtilmişti.² O hâlde altın tozu onların muamelelerinin veya kazançlarının humusuydu.

Dolayısıyla, Resulullah (s.a.a) bu defasında İmam Ali'yi (a.s) humus görevlisi olarak Yemen'e göndermişti; nitekim Ubey ve An-bese isimlerindeki iki temsilcisini de sadaka ve humus toplamaları için Kuzaa'dan olan Sa'd-ı Huzeym'i ve Cezam'ı göndermişti.³ Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sadaka memurları olarak tanıttıkları bazı kişiler de bu görevleri dışında ilgili yerlerden humusu toplayıp Resulullah'a (s.a.a) gönderen humus memurları da olabilirler. Fakat halifeler Hz. Resulullah'tan (s.a.a) sonra humus meselesini bir kenara bırakmış,⁴ raviler ve ulema da onu unuttular. Çünkü esasen humus bütün dönemlerde halifelerin siyasetine ters düşmekteydi.

Ayrıca, o dönemde Arap Yarımadası'nda yaşayan insanların ser-ve ve mal varlıklarına da dikkat etmek gerekir; bunu incelediğimizde o bölgenin bütün kabilelerinin mal varlıklarını genellikle hayvanlar ve biraz da çiftçilik oluşturduğunu ve bunların tümünün humus değil, sadaka talluk eden şeylerden olduklarını görmekteyiz. İslâm'ın başkenti olan Medine şehri çiftçilik bölgesi sayılıyor ve bu bölgenin insanların mal varlıklarının genelini çiftçilik mahsulleri ve bağlar oluşturuyordu. Ticaret ve alış veriş Mekke halkına ve Ehlikitap'tan olan bazı zenginlere hastı. Medine Müslümanlarının dikkati daha fazla Kureys, Yahudiler ve diğer Arap kabilelerine karşı savaşa yoğunlaşmıştı. On yıl içinde sayıları sekseni bulan veya her yıl ortalama sekize varan savaş, gazve ve seriye yapmışlardır. Bütün bunlar o dönemde Hicaz'ın ticaret yollarının savaşçıların savaş ve yağmalama sahnesine dönüşmesine ve ticaret yollarının

1- bk. İmamiyye Fıkhı, "altın ve gümüşün zekâtı" bölümü, örneğin, Misba-hu'l-Fakih-i Hemedanî, s.53, "Zekât" kitabı.

2- İmtau'l-Esma, s.502.

3- İmtau'l-Esma, s.102-103.

4- Nitekim Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kızı Fatıma (s.a) bu yüzden apaçık bir şekilde Ebu Bekir'e itiraz etmiştir.

ka-panmasına neden oluyordu. İşte bu nedenle sadakalar dışında kâr ve kazanç için çok az bir ortam kalıyordu.

Sayıdığımız bütün bu etkenler Resulullah'ın (s.a.a) kazanç ve muamelelerden humus aldığıyla ilgili rivayetlerin hadis ve tarih kitaplarında yayınlanmamasına neden oldu.

Buna rağmen Resulullah'ın (s.a.a) define ve madenlerden humus aldığı, sadaka görevlileriyle birlikte humus toplamak için de insanları görevlendirdiği yönündeki rivayetleri az da olsa elimizde olan kaynaklardan yukarıda açıkladık.

Hz. Resulullah'tan (s.a.a) Sonra Sadaka

Ehlibeyt İmamları da Resulullah'ı (s.a.a) izleyerek sadakayı o hazretin yakınlarına haram bilmişlerdir. İmam Cafer Sadık (a.s) kendisinden, "Size humusun verilmediği bu dönemde sadaka helâl midir?" diye soran bir adama şöyle buyurmuştur:

Hayır vallahi. Bize haram olan bir şey, zalimler tarafından hakkımızın gasbedilmesiyle helâl olmaz. Ve Allah'ın bize helâl ettiği şeyin verilmeyişi Allah'ın bize haram ettiği şeyin helâl olmasına neden olmaz.

Fakat halifeler Resulullah'ın (s.a.a) aşağıdaki mirasına el uzatarak onda tasarruf etmişlerdir:

- a) Yedi bağ (Muhayrik'in vasiyet ettiği)
- b) Benî Nazir'in Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mülkiyetine geçirdiği yerler.
- c, d, e) Hayber'deki üç kale.
- f) Vadi'l-Kurâ topraklarının üçte biri.
- g) Mehzur (Medine pazarının yeri).
- h) Fedek.

Hz. Resulullah (s.a.a) yedi bağlardan altısını vakfetmişti; bu bağlar onun sadakasıdır. Benî Nazir yerlerinden bir miktarını da Ebu Bekir, Abdurrahman b. Avf ve Ebu Ducane'ye bağışlamıştı. Hayber kalelerinden eşlerine, Fedek'i kızı Hz. Fatıma'ya (s.a) ve Hazma b. Nu'man el-Uzrî'ye de bir mızrak atımı Vadi's-Selâm yerlerinden bağışlamıştı.

Hz. Resulullah (s.a.a) vefat edince Ebu Bekir ve Ömer, Ali'nin (a.s) yanına geldiler. Ömer ona, "Resulullah'ın (s.a.a) mirası konusunda görüşün nedir?" diye sordu. Ali (a.s), "*Resulullah'ın (s.a.a) yakınları olan bize ulaşıyor.*" cevabını verdi. Ömer, "Hayber de mi?" diye sordu. Ali (a.s), "*Hayber de.*" karşılığını verdi. Ömer, "Peki Fedek?" diye sordu. Ali (a.s), "*Fedek de.*"

dedi. Bunun üzerine Ömer, "Vallahi ben hayatta olduğum müddetçe böyle bir şey olmayacak." dedi!

Sonra Ebu Bekir Resulullah'ın (s.a.a) savaş aletlerini, merkebinin ve ayakkabılarını Ali'ye (a.s) vererek, "Bunların dışında hepsi sadakadır." dedi ve böylece bir anda Hz. Resulullah'ın (s.a.a) tüm mirasına ve hatta Fedek'e bile el uzattı. Fakat Resulullah'ın (s.a.a) diğer Müslümanlara bağışladığı şeylere dokunmadı! Bu yüzden Hz. Fatıma (s.a) üç konuda davacı oldu:

1- Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kendisine bağışı olan Fedek hakkında. Ebu Bekir bu konuda Hz. Fatıma'dan (s.a) şahit istedi. Bunun üzerine bir kadın ve bir de erkek Hz. Fatıma (s.a) lehine şahitlik etti; fakat Ebu Bekir iki erkek veya bir erkek ve iki kadın olmadığı için onu kabul etmedi!

2- Resulullah'tan (s.a.a) alması gereken miras hakkında. Hz. Fatıma (s.a) Hz. Resulullah'ın (s.a.a) vefatından on gün sonra Ali ve Abbas'la birlikte Ebu Bekir'in yanına giderek, "Babamın mirasını almaya geldim." dedi. Ebu Bekir, "Ev eşyaları ve kap-kaçakları mı söylüyorsun, yoksa mülkü mü?" dedi. Hz. Fatıma (s.a), "Kızların senden miras aldıkları gibi benim mirasım olan Fedek, Hayber ve onun Medine'deki vakıflarını istiyorum." karşılığını verdi. Bunun üzerine Ebu Bekir, "Vallahi baban benden daha üstündü, vallahi sen de benim kızlarımdan daha üstünsün." dedi!

Başka bir rivayette şöyle geçer:

Fatımatü'z-Zehra, Ebu Bekir'e;

- Sen ölünce senden kim miras alacak?

Ebu Bekir:

- Çocuklarım, ailem.

Fatımatü'z-Zehra:

- O hâlde nasıl olur da bizim yerimize Resulullah'tan (s.a.a) sen miras alıyorsun?!

Ebu Bekir:

- Ey Resulullah'ın kızı! Ben böyle bir şey yapmış değilim; ben senin babandan ne bir yer, ne altın ve gümüş, ne köle ve ne de başka bir şey miras almış değilim.

Fatımatü'z-Zehra:

- O hâlde Hayber'den bizim hissemiz ve Fedek'ten safiyemiz ne oldu?

Ebu Bekir:

- Ben Resulullah'tan (s.a.a), "*Biz peygamberler miras bırakmayız; bizim bıraktıklarımız sadakadır! Muhammed'in Ehlibeyti de bu maldan -*

Allah'ın malından- yerler; bundan fazla bir şey düşmez onlara." buyurduğunu duydum. Resulullah'ın (s.a.a) ailesinin masrafını karşılamak benim üzerimedir.

Bunun üzerine Ali (a.s):

– Kur'ân-ı Kerim'de, "**Süleyman Davud'dan miras aldı.**" ve yine, "**Benden ve Yakub oğullarından miras alsın.**" geçmiştir.

Ebu Bekir:

– Öyledir elbette; benim bildiğimi sen de bilirsin.

Ali:

– Bu Allah'ın Kitabı'nın buyruğudur.

Bunun üzerine susup karşılık vermediler ve onlar da geri dönmek zorunda kaldılar.

3- Yakınların hissesinde. Ebu Bekir Hz. Fatıma (s.a) ve Hasi moğulları'nı yakınların hissesinden alıkoyup onu savaş araçları ve bi nek satın almada harcayınca, Hz. Fatıma, Ebu Bekir'in yanına gi-dip, "Sen de çok iyi biliyorsun ki vakıflar ve Allah Teala'nın Kur'ân-ı Ke rim'de bize has kıldığı yakınların hissesi konusunda biz Ehlibeyte zul mettin (hepsini aldın)." dedi ve sonra şu ayeti okudu:

Bilin ki kazandığımız şeylerin beşte biri, Allah'a, Elçisine ve (Allâh'ın Elçisi ile) akrabalığı bulunan(lar)a... âittir.

Başka bir rivayette ise şöyle geçer:

Hz. Fatıma (s.a), Ebubekir'e:

– Allah Teala'nın gökyüzünde bize has kıldığı şeye tecavüz edip onu bizden aldın!

Ebu Bekir:

– Anam, babam sana feda olsun! Ben Allah'ın Kitabı, Re sulullah'ın ve Resulullah'ın kızının emrindeyim. Senin okuduğun bu ayeti ben de Allah'ın Kitabında okudum. Fakat bu ayette ge çen bu humus hissesinin ne kadarının size ait olduğunu anlaya madım!

Fatıma:

– Yoksa senin ve senin yakınlarının mıdır?!

Ebu Bekir:

– Hayır; ben onun geri kalanını hayır işlerde harcayacağım!

Fatıma, "Fakat Allah'ın hükmü böyle değildir!" dedi.

Yine başka bir rivayette şöyle geçer:

Ebu Bekir Hz. Fatıma'ya, "Resulullah bana, 'Yüce Allah, peygamberi hayat olduğu sürece onu rızıklandırır; ölünce de rızıkını ondan alır.'" buyurdu!" dedi.

Ayrı bir rivayette ise Ebu Bekir'in şöyle dediği geçer: "Ben Resulullah'tan, 'Ben hayatta olduğum sürece yakınlarımın da hissesi var; fakat ölümünden sonra onların hissesi olmaz.'" buyurduğunu duydum."

Bunun üzerine Hz. Fatıma öfkelenerek, "Seni Resulullah'tan duyduklarınla baş başa bırakıyorum. Vallahi bundan sonra sizinle (Ebu Bekir ve Ömer) asla konuşmayacağım." dedi.

Ravi, "Fatıma vefat edinceye kadar onlarla konuşmadı." diyor.

* * *

Hz. Fatıma (s.a) tüm delillerini sunduktan sonra Ebu Bekir on-dan aldığı şeylerin hatta bir bölümünü bile ona vermekten sakınıncı Hz. Fatıma (s.a) davasını bir grup Müslümanın karşısında söz konusu edip babasının ashabından yardım almaya ve onları sorumlulukları konusunda bilinçlendirmeye karar verdi. Bu nedenle yakınları ve taraftarlarıyla birlikte mescide doğru hareket etti. Sanki Resulullah (s.a.a) yürüyordu. Muhacir ve ensardan bir grubun arasında oturmuş olan Ebu Bekir'in yanına gitti. Hemen karşısına bir perde çektiler. Hz. Fatıma (s.a) bu konuşmasında şöyle buyurdu:

Ey insanlar! Ben Fatıma'yım. Babam Muhammed'dir. Dedğim gibi Allah Teala şöyle buyurmuştur: "**Size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki...**" Acaba bilerek ve kasıtlı olarak Allah'ın Kitabını terk edip ardınıza mı attınız?! Oysa Kur'ân-ı Kerim şöyle buyuruyor: "**Süleyman Davud'-dan miras aldı.**" Yahya b. Zekeriyya'nın kıssasında ise, "**Katından bana bir oğul bağışla ki, bana ve Yakuboğulları'na mirâsçı olsun.**" veya, "**Allah'ın kitabına göre yakın akrabalar birbirlerine (vâris olmağa) daha uygundur.**" Ve yine, "**Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder.**" veya, "**Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır (mal) bırakacaksa, anaya, babaya, yakınlarla uygun bir biçimde vasiyet etmek, korunanlar üzerine bir borçtur.**" buyuruyor. Ve siz benim hiçbir hakkım olmadığını ve babamdan miras alamayacağımı ve benimle onun arasında bir bağın bulunmadığını sandınız?

Acaba Allah Teala sizi bir ayete has kılıp Peygamber'ini o ayetin kapsamından çıkardı mı, yoksa iki dinin halkının birbirinden miras alamayacağını mı söylüyorsunuz? Acaba benimle babam bir dinden değil miyiz? Yoksa sizler Kur'ân-ı Kerim'in umum ve hususunu Resulullah'tan (s.a.a) daha mı iyi biliyorsunuz! Acaba cahiliyye kurallarını mı diriltmek istiyorsunuz?!

Hz. Fatımatü'z-Zehra (s.a) bu konuşmadan sonra evine gitti ve ölünceye kadar Ebu Bekir'den uzak durdu.

Hz. Fatımatü'z-Zehra (s.a) babasından sonra altı ay yaşadı! Dün-ya yurdundan göçünce de eşi Ali (a.s), Ebu Bekir'e haber vermeksizin onu geceleyin defnetti!

Ebu Bekir sadece kendisinin rivayet ettiği bir hadisle içtihat edip Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kızını babasının mirasından mahrum etti! Ve yine içtihat ederek yakınların humusunu kesti! Ve onun hilafetinin sonuna kadar durum bu şekilde devam etti!

Ömer'in Hilafeti Döneminde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Yakınlarının Hakları

İmam Ali (a.s), kendisinden, "Babam-anam size feda olsun; Ebu Bekir ve Ömer siz Ehlibeyt'in humustan hakkınız konusunda ne yaptılar?.." diye soran bir kişinin cevabında şöyle buyurdu:

Ömer, "Sizin humusta hakkınız var; fakat miktarı çok olursa onun hepsinin size düşüp düşmeyeceğini bilemedik? Fakat isterseniz ondan uygun gördüğüm miktarı size veririm." dedi. Biz de hakkımızın hepsini isteyip daha azını almaktan sakındık. Ömer de onu bize vermedi.

Ömer İmam Ali (a.s) ve amcası Abbas'a Resulullah'ın (s.a.a) Medine'deki mirasının bir bölümünü vermek istiyordu; elbette Ömer, fütühat nedeniyle her taraftan Medine'ye servet akmaya başlayınca bu kararı verdi.

Evet; Ömer içtihat ederek yakınların hakkını vermekten sakın-maya devam etti. Ve yine içtihat ederek Resulullah'ın (s.a.a) mirasını zaptetmeyi sürdürdü. Ve sonunda her taraftan Medine'ye servet akınca bir daha içtihat yaparak o haklardan bir bölümünü Ehlibeyt'e iade etmeye karar verdi ve ölünceye kadar da böyle sürüp gitti.

Osman'ın Döneminde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası

Osman, ilk Afrika savaşından elde edilen humusun tamamını teyzesi oğlu ve süt kardeşi Abdullah b. Ebu Serh'e bağışladı. Afrika'nın ikinci savaşının humusunu amcası oğlu ve damadı Mervan b. Hakem'e bıraktı! Fedek'i de onun adına geçirdi! Hz. Resulullah'ın (s.a.a) vakıflarından olan ve o hazretin bütün Müslümanlara vakfettiği Medine pazarının yeri Mehzur'u, amcası oğlu ve damadı Haris b. Hakem'e verdi! Kuzaa sadaka-

larını amcası Hakem'e sundu; akşamleyin sadaka memuru Müslümanların pazarını görmeye çıkınca, bu sadakaları da Hakem'e bırakmasını emretti!

Beyhakî Osman'ın, Resulullah'ın (s.a.a) mirasından kendi akrabalarına yaptığı bağışlardan bahsederken şöyle yazıyor:

Osman, Resulullah'tan (s.a.a) rivayet edilen, "Yüce Allah'ın Peygamber'ine verdiği bir şey ondan sonra yerine geçen kişiye ulaşır." hadisini, "Osman zengin olduğundan ve ona ihtiyacı olmadığı için akrabalık haklarını yerine getirmek amacıyla onu akrabalarına bırakmıştır." şeklinde tevیل etmiştir!

Dolayısıyla, Osman içtihat ederek Hz. Resulullah'ın (s.a.a) miras ve vakıflarını kendi akrabalarına bağışlamıştır. Ve yine içtihat ederek humusu da onlara bağışlamıştır! Yine içtihat edip sadakaları onlara bırakmış! Ve içtihat etmiş, içtihat etmiş, içtihat etmiştir; bu içtihadın kapısı ne kadar da genişmiş gerçekten?!

Ali'nin (a.s) Döneminde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası

Emirü'l-Müminin Ali (a.s), Ebu Bekir ve Ömer'in sünnetlerinde, özellikle Ehlibeyt'in haklarını onlara iade etme konusunda bir değişiklik yapamadı.

Muaviye'nin Hilafeti Döneminde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası

Muaviye'nin Resulullah'ın (s.a.a) yakınlarını humustan alıkoyma ve onun mirasını zaptetme konusundaki içtihadı da kendisiden önceki halifelerin içtihadı gibiydi. Ayrıca Muaviye halifelerin içtihadına bir içtihat daha ekleyerek tüm valilerine genelge göndererek fütuhatin ganimetlerinden elde edilen altın, gümüş, mücevher, güzel ve değerli şeyleri Müslümanlar arasında bölüştürmeyip kendisine ayırmalarını emretti!

Ömer b. Abdulaziz'in Döneminde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası

Ömer b. Abdulaziz bu konuda şer'î nassı izlemeye çalıştı. Bu nedenle Hz. Resulullah'ın (s.a.a) evlatlarına humus hisselerinden bir miktarını verdi ve Fedek'i onlara iade etti. Ve kısa bir süre sonra bizim açımızdan şüpheli bir şekilde öldü.

Ömer b. Abdulaziz'in Döneminden Sonra Hz. Resulullah'ın Mirası

Yezid b. Abdulmelik içtihat ederek Fatıma evlatlarından Fedek'i aldı. Saffah başa geçince onu Fatıma evlatlarına iade etti. Sonra Abbasî halifesi Mansur içtihat ederek Fedek'i onlardan aldı. Daha sonra Mehdi Abbasî Fedek'i onlara iade etti. Musa b. Mehdi içtihat ederek Fedek'i tekrar Fatıma evlatlarından aldı; daha sonra Me'mun onu iade etti. Mütevekkil başa geçinceye kadar Fedek Fatıma evlatlarının elinde kaldı. Daha sonra Mütevekkil onu Fatıma evlatlarından alıp Abdullah el-Bazyar'a verdi. O da Resulullah'ın (s.a.a) kendi eliyle oraya diktiği on bir hurma ağacını kesti. Bu, halifelerin Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mirası ve humus konusundaki içtihatlarını bildiren son rivayettir.

Ulemanın, halifelerin içtihat konularıyla ilgili görüşleri ise şöyledir:

Ulemanın, Halifelerin Humusu Harcamasıyla İlgili Görüşleri

Resulullah'tan (s.a.a) sonra humusun harcanması gereken yerler konusunda halifeler birbirlerinden farklı davranışlar sergiledikleri gibi ulema da farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Onlardan bazıları Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hissesi imama ve onun halifesine, yakınların hakkı ise o hazretin yakınlarına ve akrabalarına verilmelidir demişler; bazıları, yakınların hissesinin savaş araç-gereçleri hazırlamak ve savaşta güçlenmek için harcanmalıdır, söylemişlerdir. Başka bir grup, humusun halifenin içtihadı doğrultusunda harcanması gerektiğini ileri sürmüş; bir grup da Ömer'in Ehlibeytin humusunu engellemesiyle ilgili olarak, "Bu içtihadî bir konudur." veya "Ömer hüküm verince içtihat sınırlarını aşmıyordu. Kim bunu eleştirirse gerçekte sahabenin gidişatı olan içtihadı eleştirmiş olur." de-miş veya "Bu mesele içtihadî bir konudur." deyip "Ömer Resulullah'ın (s.a.a) eşlerine aylık tayin ediyor, fakat Resulullah'ın (s.a.a) kızı ve Ehlibeyt'ini kendi humuslarından alıkoymuyordu. Halbuki Resulullah'ın (s.a.a) döneminde böyle yapılmıyordu." diyerek Ömer'i eleştirenlere, "Bu konu içtihadî bir meselede bir müçtehidin başka bir müçtehitle ihtilafı gibidir." diyorlardı!

Unutmayalım ki bütün bu sözler savaş ganimetlerinin humusuyla ilgilidir ve bu sözleri söyleyenler, "**Bilin ki kazandığımız şeylerin beşte biri, Allah'a, Elçisine ve (Allâh'ın Elçisi ile) akrabalığı bulunan(lar)a... âittir.**" ayetinin sadece savaş ganimetlerine yönelik olduğunda ittifak içerisindedirler. Buna rağmen diyorlar ki: Allah Teala savaş ganimetlerinin harcanması gereken yerleri bu ayette belirttiği hâlde humusun harcanması gereken yerlerin tayini halifelerin içtihadına bağlıdır!!!

Halifeler ise humusun harcanması gereken yerleri şöyle tayin etmişlerdir:

Ebu Bekir ve Ömer içtihat ederek Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kızı Hz. Fatıma'yı ve o hazretin diğer yakınlarını, Haşimoğulları ve Mutaliboğulları'ndan olan akrabalarını humustaki hisselerinden mahrum ettiler! Osman daha ileri giderek buna bir içtihat daha ekleyip Resulullah'ın (s.a.a) mirasını ve humusu sıla-i rahim olarak kendi akrabalarına bağışladı! Muaviye de kendi payınca bu konuda yeni bir içtihat ederek savaş ganimetlerindeki bütün altın, gümüş ve nefis şeyleri kendi özel hazinesine ekledi! Emevî ve Abbasî halifeleri de bu halifeleri izleyerek içtihat ederek humusu kendilerine has kılıp kişisel hazinelerine aktıdılar ve ondan şairlere, çalgıcılara, şarkı söyleyen cariyelere bağışladılar!!

Nihayet içtihat sırası ulemaya geldi; onlar da içtihat ederek halifelerin tüm yaptıklarını İslâm dininin hükümlerinden bir hüküm saydılar, Müslümanların onları tüm varlıklarıyla kabul etmelerini gerekli görüp ve onlara muhalefet edenlerin sünnet ve cemaatle muhalefet ettiklerini ileri sürdüler!

Dolayısıyla, "Bu konuda halife içtihat etmiştir." veya "Bu konu içtihadî bir meseledir." sözü, "Bu konuda halifenin görüşü İslâmî bir hükmüdür." anlamındadır. O hâlde "Allah Teala böyle buyurmuştur.", "Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur" ve "halifeler böyle içtihat etmiş, böyle görüş belirtmişlerdir." dediği zaman halifelerin içtihadı, İslâm dininin yasama kaynaklarından biri olup Allah'ın Kitabı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetiyle bir ayarda olduğu anlamındadır. O hâlde "**inna lillah ve inna ileyhi raciun.**"

* * *

Hilâfet Ekolü'nün humus konusundaki görüşlerini biraz ayrıntılı bir şekilde açıklayıp bu konudaki davranış ve delillerine değindik. Bu hususta Ehlibeyt İmamları'nın buyruklarına da işaret edip humusun Ehlibeyt İmamları Ekolü'nde altı eşit kısma ayrıldığını, bunun üç kısmının Allah, Resulü ve o hazretin yakınlarına ait olduğunu ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kendi hayatında bu üç hisseyi kullandığını ve o hazretten sonra bu hisselerin Ehlibeyt İmamları'na verildiğini, diğer üç hisselerin de Haşimoğulları'nın fakirlerine, yetimlerine ve yolda kalmışlarına ait olduğunu açıkladık.¹

1- Ehlibeyt ekolünde humusun harcanması gereken yerleri daha önce açıklamıştık.

Ve yine her Müslümana ister savaşarak düşmandan alsın, ister başka bir yerden alsın, kazançlarının humusunu vermesi farzdır diyor¹ ve her iki konuda humus ayetinin umumiyeti ve ellerine ulaşan Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetiyle delil getiriyorlar. Ehlibeyt Ekolü fakihleri yine buna humus ayetini delil getirirken şöyle diyorlar:

Her ne kadar humus ayeti Bedir Savaşı ganimetleri hakkında nazil olduysa da, ancak ayetin bir konuda nazil olması genel hükmü o konuyla sınırlı kılmaz ve delilsiz sınırlandırma da baktırır.²

Bu istidlale yöneltilen eleştiri ve cevabı şöyledir:

Eleştiri: Bu ayet Bedir Savaşı ganimetleri hakkında nazil olmuştur ve savaş ganimetlerinden başka bir şeyi kapsamaz.

Cevap:³ Ayetin Bedir Savaşı'nda nazil olması, ondaki ganimet ve diğer kazançlardan humus verme yönündeki genel hükmü savaş ganimetlerine has kılmaz. Sayıları dörde varmayan zina şahitlerine kırbaç vurma hükmü bunun en açık örneğidir. İfk olayından ibaret olan özel durum, ayetlerdeki sayıları dörde varmayan şahitlere kırbaç vurma yönündeki genel hükmü sınırlandırıp o olaya has kılmamıştır.

Diğer bir örneği Mücadele Suresi'nde geçen zihar hükmüdür. Her ne kadar bu ayet o dönemde böyle bir konuda kocasıyla sorun yaşayan kadın hakkında nazil olduysa da ancak bu hüküm sadece o kadına has değildir. Diğer örnekler de böyledir.

Ve yine demişlerdir ki: Ayetin düşman topraklarındaki ganimetlerle sınırlı kılınması için bir delile gerek vardır. Böyle bir iddiada bulunup onu savaş ganimetlerine has bilen bir kimse konuyla ilgili bir delil göstermelidir.

Hilâfet Ekolü alimlerinden olan Kurtubî'nin bu ayetin tefsiriyle ilgili söyledikleri bu cevabımızı teyit etmektedir. Kurtubî şöyle diyor:

Bu konuda Hilâfet Ekolü uleması, "mâ ganimtum min şey" ayetinden maksadın, Müslümanların savaşarak elde ettikleri savaş ganimetleri olduğunda ittifak etmişlerdir. Fakat bu sözcük böyle bir sınırlandırmayı gerektirmiyor.⁴

Dolayısıyla, ganimetlerin, düşman topraklarından elde edilen ganimetlerle sınırlandırılması lügatçilerin bu sözcükten anladıkları anlamla

1- Bu konuda Ehlibeyt Ekolü hadis ve fıkıh kitaplarına müracaat edilebilir.

2- el-Munteha, Allâme Hillî, (öl. 729 h.k.), c.1, s.729.

3- Bu kitapta biz sadece konuyu açıkladık ve mümkün olduğu kadar bilimsel kavramları kullanmaktan kaçındık.

4- Tefsir-i Kurtubî, c.8, s.1

çelişmektedir. Hilâfet Ekolü ulemasının ayeti savaş ganimetleriyle sınırlandırma yönündeki sözleri, bu ayetin sınırlandırılmamış genel anlamına aykırıdır.

Ve yine bu iddiaya şöyle cevap vermişlerdir: Bu ayet her ne kadar Bedir Savaşı'ndan ibaret olan özel bir konuda nazil olmuşsa da, ayetin bu konuyla sınırlandırılmadığı apaçık bellidir. Hatta humusun genel olarak ganimet ve kazançlarda farz olmadığını söyleyen Ehlisünnet âlimleri bile onu sadece Bedir Savaşı ganimetleriyle sınırlı bilmemiş, bütün savaşlarda elde edilen ganimetlere genellemişlerdir. Dolayısıyla, eğer bu ayetten hüküm çıkarma konusunda düşüncemizi kısıtlayıp bu ayetin nazil olduğu konudan kesinlikle dışarı çıkmamak istersek, humusun sadece Bedir Savaşı'nda müşriklerden elde edilen ganimetlerde ve bu savaşa katılanlara farz olduğunu söylememiz gerekir. Oysa bugüne kadar hiç kimse böyle bir şey söylemiş değildir. O hâlde, hükmün bu ayetin nazil olduğu Bedir Savaşı ganimetleri dairesinden dışarı çıkması gerekiyor; dolayısıyla biz onu ister savaş, ister ticaret, ister sanat ve ister diğer mesleklerle olsun "ganimet=gelir" denilebilecek her şeye genelleme yapıyoruz.

Ehlibeyt Ekolü uleması bu konuda humus ayetiyle istidlallerinin yanı sıra, diğer hükümlerde de olduğu gibi Ehlibeyt İmamları'ndan rivayet edilen hadislerle de istidlal etmektedirler. Çünkü Hz. Resulullah (s.a.a) Sekaleyn hadisinde ve diğer hadislerde onlara sarılmayı emretmiştir. İster Ehlibeyt İmamları hadislerini Hz. Resulullah'a (s.a.a) [dayandırmasınlar, ister] dayandırsınlar; örneğin Şeyh Saduk'un (r.a) *Hisal* adlı kitabında Cafer b. Muhammed'den, babasından, dedesinden, Ali b. Ebu Talib'den, Hz. Resulullah'-tan rivayet ettiği şu hadis gibi:

Resulullah (s.a.a) Ali'ye (a.s) vasiyetinde şöyle buyurmuştur: "Ey Ali! Abdulmuttalib cahiliye döneminde beş şeyi sünnet etmiş ve yüce Allah da onları İslâm dininde geçerli kılmıştır. Abdulmuttalib, babanın eşini, çocuklara haram kılmış ve Allah Teala da, **"Babalarınızın nikâhlandığı kadınlarla evlenmeyiniz."**¹ buyurmuştur. Bulunan defineyi ve onun humusunu ayırarak sadaka vermiş, Allah Teala da, **"Bilin ki kazandığınız şeylerin beşte biri, Allah'a, Elçisine ve (Allâh'ın Elçisi ile) akrabâlığı bulunan(lar)a... âittir."** ayetini nazil etmiştir. Zemzem kuyusunu kazınca..."²

Bu hadis, bu ayetin savaş ganimetleri dışındaki gelirleri de kapsadığını göstermektedir. Bu konuda Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini de daha önce açıklamıştık.

1- Nisâ, 22

2- el-Hisal, Araştırmacı Gaffarî'nin tahkikli basımı, s.312.

Bu, Ehlibeyt Ekolü izleyicilerinin konuyla ilgili delillerinin özetidir.

- 6 -

İKİ MÜT'A KONUSUNDA HALİFE ÖMER'İN İCTİHADI

Ömer, hac müt'ası ve kadınlar müt'asını haram etti. Ve onun bu hareketi, içtihat konularından sayıldı. Nitekim İbn Ebi'l-Hadid, *Şerh-u Nehci'l-Belâğ'a*¹ ve Ahmed b. Hanbel, kendi *Müsned*'inde Cabir b. Abdullah-i Ensarî'den şöyle rivayet etmektedirler:

Biz, Resulullah'ın (s.a.a) döneminde hacda temettü umresi ve kadınlarla müt'a nikâhı yapıyorduk. Fakat Ömer bunları yasakladığında onları yapmadık.²

Tefsir-i Suyutî'de ve *Kenzü'l-Ummal*'de Said b. Musayyeb'den³ şöyle nakledilmektedir:

Ömer, bize kadınlar müt'asını ve hac müt'asını yasakladı.⁴

Bidayetu'l-Müçtehid, Zadu'l-Mead, Şerh-u Nehci'l-Belâğ'a, Muğ-ni-i İbn Katade ve Muhalla-i İbn Hazm'da (biz ilk kaynaktan naklediyoruz) şöyle geçer: Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir (veya *Za-du'l-Mead*'daki ifade ile "Ömer'den şöyle kaydedilmiştir):

1- Şerh-u Nehci'l-Belâğ'a, İbn Ebi'l-Hadid, c.1, s.61 ve c.3, s.167-168, sekizinci kınamanın cevabında.

2- Müsned-i Ahmed, c.3, 363 ve bunun benzeri de s.356 ve 325'te özetle geçmektedir.

3- Said b. Museyyeb el-Kureşî el-Mahzumî tâbiînin ileri gelenlerindedir. Rivayetini Sihah sahipleri kendi kitaplarında kaydetmişlerdir. Said 90 hicride, 80 yaşında vefat etmiştir. bk. Takribu't-Tehzib, c.1, s.306.

4- Tefsir-i Suyutî, c.2, s.141; *Kenzü'l-Ummal*, birinci baskı, c.8, s.293; *Müş-kilu'l-Âsar-i Tahavî*, s.375.

Resulullah'ın (s.a.a) döneminde iki müt'a vardı; ben onları yasaklıyorum; kim bunları işlerse cezalandırırım onu. Onlardan biri hac mutası ve diğeri ise kadınlar müt'asıdır.¹

Cessas ve İbn Hazm'ın rivayetlerinde Ömer'in sözü şöyle geçer:

Resulullah'ın (s.a.a) döneminde iki müt'a vardı ki ben sizi onlardan sakındırıyorum; kim onları işlerse kırbaçlarım. Onlardan biri hac mutası ve diğeri ise kadınlar müt'asıdır.²

* * *

Yukarıda geçen rivayetler, halife Ömer'in İslâm hükümlerinden iki-
sindeki içtihatlarına işaret etmektedirler: Biri hac müt'ası ve diğeri ise
kadınlar müt'ası. İleride bu ikisini genişçe inceleyeceğiz in-şallah.

1- Bidayetu'l-Müçtehid, c.1, s.346, "el-Kavl-u Fi't-Temettu" babı; Zadu'l-Me-ad, İbn Kayyim, c.2, s.205, "İbahet-u Mut'ati'n-Nisâ" babı; "Ene Uakibu Aley-hima" ifadesi bu kaynakta tahrif edilmiştir. Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.3, s.167; Muğnî, İbn Kattâ, c.7, s.527; Muhallâ-i İbn Hazm, c.7, s.107; Kurtubî ve Razî tefsirleri, c.2, s.167 ve c.3, s.201 ve 202; Kenzü'l-Ummal, c.8, s.293 ve 294; el-Beyan-u ve't-Teybin, Cahiz, c.2, s.223. bk. Tahavî, Şerh-u Meanii'l-Âsar kitabı, Menasik-u Hac, s.374, İbn Ömer'den. Kenzü'l-Ummal, birinci baskı, c.8, s.293 ve 294.

2- Ahkamu'l-Kur'ân-i Cessas, c.1, s.294; el-Muhallâ, c.7, s.107. Bu iki tabir arasındaki ihtilaf, halife Ömer'in bu konuyu, bir defasında "kim bunları yaparsa cezalandırırım" ve bir defasında da, "kim bunları işlerse kırbaçlarım" olmak üzere iki defa söylemiş olmasından kaynaklanabilir.

– A –

HAC MÜT'ASI

Hac müt'ası, temettü haccında yapılır. Şöyle ki: Hac üç kısma ayrılır: 1- Temettü haccı, 2- İfrad haccı, 3- Kıran haccı.

1- Temettü Haccı

Temettü haccı, Mekke ahalisi dışındakilere farz olur. Bu amel şu şekilde yerine getirilir: Hac aylarında (şevval, zilkade ve zilhicce) hacı, mikatta hac umresi için ihrama girerek telbiye söyledikten sonra Mekke'ye gelip yedi defa Kâbe'yi tavaf eder. Sonra iki rekât tavaf namazı kılar ve peşinden de Safa'yla Merve arasında yedi defa sa'y yapar. Peşinden taksir yapar (saç, sakal ve tırnaklarından biraz kısaltır) ve böylece ihram nedeniyle ona haram olan tüm şeyler helâl olur. Hacı daha sonra aynı yılın terviye gününe (zilhiccenin sekizinci günü) kadar Mekke'de kalır ve hac için tekrar ihram bağlayarak Arafat'a gider. Dokuzuncu gün Arafat'tan Meşaru'l-Haram'a, oradan da Mina'ya doğru hareket edip hac amellerini sırasıyla yerine getirir. Ve nihayet saçını traş ederek veya taksir yaparak ihramdan çıkar. Bu hacca "Temettü Haccı" ve bunun umresine de "Te-mettü Umresi" denir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

Hac zamanına dek umre yapmak isteyen...

Çünkü hacı, umre ve hac ihramı arasında bütün helâllerden yararlanır. İşte iki ihram arasındaki bu boşluğa "Hac müt'ası" denir. Ömer ve izleyicileri onu haram etmelerine rağmen bugün çoğu Müs-lümanlar yerine getirmektedirler.

2 ve 3- İfrad ve Kıran Haccı

a) Ehlibeyt Fıkında

İfrad haccı: İfrad haccında hacı, hac için mikattan veya eğer mikattan daha yakındaysa evinden ihram bağlayarak Arafat'a gidip dokuzuncu günde orada vakfe yapar. Daha sonra haccın diğer amellerini tamamlayıp ihramdan çıkar. Fakat umre-i mufrede yapmak ona farz olur.

Dolayısıyla mikatların birinden tekrar ihrama girip umreyi tamamlar. Bu umreyi yıl boyunca da yerine getirebilir. Bu hac ve umreye, her birini ayrı ayrı yerine getirdiği için ifrad ve mufrede denir.

Kıran haccı: Kıran haccı da bütün amellerde ifrad haccı gibidir; ancak kıran haccını ifrad haccından ayıran tek fark, kıran haccında haccın ihrama girip telbiye söylerken kurbanlığı yanında götürmesidir; oysa ifrad haccında kurban kesilmez. Mekke sakinleri için ifrad veya kıran haccı yapmaları vacib-i tehyirîdir (hacı bu ikisinden birisini yapıp yapmama konusunda seçim hakkına sahiptir).¹

b) Hulefa Ekolü Fıkında

Kıran haccında, hacı umreyle haccı bir araya toplayıp her ikisini bir niyet ve bir telbiye ile yapar, "Lebbeyke bi-haccetin ve umre-tin (hac ve umre için lebbeyk)" der. Veya umre lebbeyklerini hac aylarında söyleyip ihramdan çıkmadan önce onu hacca bitiştirir. Mekke sakini olmayıp kıran haccı yapmak isteyen kimsenin temettü kurbanı kesmesi gerekir.²

İfrad haccında ise hacı, kıran haccı ve temettü haccına niyet etmez; sadece hac için telbiye söyler.³ Böyle bir hacıya "efrade'l-hac-ce" veya "cerred'el-hacce" (umre yapmaksızın sadece haccı yerine getirdi) denir.⁴

* * *

Bunlar, Müslümanların yerine getirdikleri hac çeşitleridir. Fakat cahiliye döneminde müşrikler, daha farklı bir şekilde hac yapıyorlardı. Buharî ve Müslim kendi *Sahih*'lerinde, Ahmed kendi *Müs-ned*'inde, Beyhakî *Sünen-i Kubra*'sında ve diğerleri de kendi eserlerinde (biz Buharî'den naklediyoruz) İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler:

Cahiliye Arapları hac aylarında umre yapmayı yeryüzündeki en çirkin günahlardan sayar, muharrem ayını safer ayı yaparak şöyle derlerdi: "Hayvanların sırtlarındaki yaralar iyileşip yollarındaki izler kaybolunca ve peşinden safer ayı çıkınca isteyen kimse umre yapabilir."⁵

1- Delilu'n-Nasik, Muhsin Hekim, 1377 hicrî Necef-Edeb basımı, s.37-45.

2- Bazı Malikilerin aksine; Bidayetu'l-Müctehid'in nakline göre.

3- Bidayetu'l-Müctehid, c.1, s.348, "el-Kavl-u Bi'l-Karin" babı ve İbn Esir'in Ni-hayetu'l-Lügat'ında "kıran" sözcüğü.

4- Sünen-i Beyhakî, c.5, s.5, "Men Ehtare'l-İfrad" babı.

5- Sahih-i Buharî, "Hacc" kitabı, "et-Temettu-u ve'l-Kıran-u ve'l-İfrad" babı, Fethu'l-Barî, c.4, s.168-169 ve onun Menakıb-ı Ensar kitabı; Sahih-i Müslim, "Cevazu'l-Umre Fi Şehri'l-Hacc" babı, hadis, 198; Müs-ned-i Ahmed, c.1, s. 249 ve 252 ve 332 ve 339; Sünen-i Ebu Davud, "Menasik" kitabı, "Umre" babı; Neseî, "Hacc" kitabı,

Bu Rivayetin Açıklaması:

Nevevî, *Sahih-i Müslim*'e yazmış olduğu şerhinde şöyle yazmıştır: Ulema bu rivayetin şerhinde şöyle demişlerdir:

"Muharremi safer yaparak" sözünden maksat, cahiliye Arapları aralarında yaygın olduğu şekilde ayların yerini değiştirmektir. Cahiliye Arapları, üç ay peş peşe haram ayda olup zorluk ve sıkıntıya düşmemek, yağma yapıp cinayet işlemeye serbest olmak için muharrem ayıyla safer ayının yerini değiştirerek onu haram aylardan çıkarıp helâl ediyor, muharremi haramlık hükmünü de safer ayından sonraya erteliyorlardı.

"Hayvanların sırtlarındaki yaralar iyileşince" sözünden maksat, yük ve yolcu taşıma sonucu yolculuk boyunca develerin sırtında oluşan yaranın hacdan döndükten sonra dinlenerek iyileşmesidir.

"Yollardaki izler"den maksat ise, yolcular, develer ve kafilelerin zamanla yoldan kaybolan ayak izleridir.

İbn Hacer bunun nedeniyle ilgili olarak şöyle yazıyor:

Umreyi, muharrem gibi hac aylarından olmayan safer ayından sonraya ertelemelerinin nedeni şudur: Onlar, muharrem ayını erteleyip onu safer ayı sayarken, bu ay çıkana kadar develerinin sırtlarındaki yaralar iyileşmediği için o ayı da hac aylarına ilhak ediyorlar ve umre aylarının başlangıcını, gerçekte safer ayı olan muharrem ayı olarak kabul ediyorlardı. Çünkü onlara göre, umre hac aylarında gerçekleşmemeliydi.¹

Kureyş umreyi böyle yapıyordu; fakat Resulullah (s.a.a) bu şekilde umre yapmaya karşı çıktı.

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Umreyle İlgili Sünneti

İbn Kayyim şöyle yazıyor:

Resulullah (s.a.a) hicretten sonra dört defa umre yaptı. Bu umrelerin tümü zilkade ayında gerçekleşti. Enes, İbn Abbas ve Aişe'nin şu rivayetleri bu konuyu doğrulamaktadır:

Resulullah (s.a.a) zilkade ayı dışında başka bir zamanda umre yapmamıştır.²

s.77; Sünen-i Beyhakî, c.4, s.345; el-Muttakî, hadis: 2422; Müşkilu'l-Âsar, Tahavî, c.3, s.155; Şerh-u Meaniu'l-Âsar, c.1, s.381, hacc me-nasikinde.

1- bk. Nevevî'nin Sahih-i Müslim'e Şerhi'nde bu hadisin şerhi ve İbn Hacer'in Sahih-i Buharî Şerhi.

2- Zadu'l-Mead, c.1, s.209, "Hedyihi (a.s) Fi Haccihi Ve Umerihi" babı ve rivayet geniş bir şekilde Sahih-i Buharî, c.1, s.212, "Kem İ'temere'n-Nebi" babında geçmiştir.

İbn Kayyim daha sonra diyor ki:

Maksat, müşriklerin yaptıklarının aksine, Resulullah'ın (s.a.a) tüm umrelerinin hac aylarında oluşudur. Çünkü müşrikler, hac aylarında umre yapmaktan sakınıyor ve onu en çirkin günahlardan sayıyorlardı. Bu da hac aylarında umre yapmanın receb ayında yapılan umreden daha faziletli olduğunu göstermektedir.

Yine şöyle diyor:

Şüphesiz Allah Teala, umre için Resulüne en iyi vakitleri seçer ve hac aylarında umrenin fazileti, kendine has aylarda yapılan hac amelleri gibidir. Allah Teala bu ayları, bu amelleri yapmak için ve bu amellerin özel zamanı kılmıştır. Umre, küçük hacdir ve onun en faziletli vakti ise, hac aylarıdır. Zilkade ise bu ayların ortasında yer almıştır. Yüce Allah'ın bizim için seçmiş olduğu da budur işte. İlim ve akıldan pay almış olanlar bunu anlamakta zorluk çekmezler.¹

* * *

Müşriklerin nasıl umre yaptıkları ve Resulullah'ın (s.a.a) bu konudaki sünnetine değindikten sonra, tekrar Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinde müt'a konusuna dönüyoruz. Bu-nun da peşinden Ömer'in bu konudaki içtihadını ele alacağız.

Kur'ân-ı Kerim'de Hac Müt'ası (Umre-i Temettü)

Allah Teala, müşriklerin yaptıklarının aksine hacle umre arasında bütün helâllerden yararlanmak üzere hac aylarında bu ikisini birleştirmeyi yasamış ve Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

Güvene kavuştuğunuzda, hac zamanına kadar umre ile faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurbanı bulamayan kimse, üç gün hacda, yedi gün de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar. Bu, ailesi Mescid-i Haram (civarın)da oturmayanlar içindir. Allah'tan korkun ve Allah'ın cezasının çetin olduğunu bilin.²

tir; Sahih-i Müslim, "hac" kitabı, "Beyan-u Umeri'n-Nebi (a.s) Ve Zamanihinne" babı, hadis: 217-220, s.916- 917; Sünen-i Beyhakî, c.4, s.357, "Men İstehabbe'l İhrame Bi'l Umret-i Min Ci'ranihi" babı ve yine c.5, s.10-12; İbn Kesir, c.5, s.109.

1- Zadu'l-Mead, c.1, s.211 ve yine bu kitabın 223. sayfasında; Sünen-i Bey-hakî, c.4, s.345, "el-Umre Fi Eşhuri'l-Hac" babı.

2- Bakara, 196.

Allah Teala, bu ayette hac umresinden yararlanmayı ailesi Mescid-i Haram'da oturmayanlar ve güvencede olanlar için yasamıştır. Sonraki ayette ise şöyle buyuruyor:

Hac, bilinen aylardadır.

O hâlde umre ve hac, hac aylarında birleştirilmelidir. Her iki ayet de apaçık bir şekilde bu ilahî hükmü ortaya koymaktadır. Sahih-i Buharî'de geçen rivayette sahabeden olan İmran b. Husayn da bunu vurgulamaktadır:

Müt'a ayeti Kur'ân-ı Kerim'de nazil oldu ve biz Resulul-lah (s.a.a) ile birlikte bunu yapıyorduk. Kur'ân-ı Kerim'de bunu haram edecek bir ayet de nazil olmadı. Resulullah da (s.a.a) vefat edinceye kadar bundan men etmedi...¹

Müslim ise bu hadisi şöyle beyan eder:

Müt'a ayeti (hac müt'ası) Kur'ân-ı Kerim'de nazil oldu ve Resulullah da (s.a.a) bize bunu yapmamızı emretti. Daha sonra hac müt'asının hükmünü kaldıracak bir ayet nazil olmadı ve Resulul-lah da (s.a.a) vefat edinceye kadar insanları bundan sakındırmadı...²

Müfessirler ve diğer ulema bu konuda ittifak etmişlerdir ve bu konuda hiçbir ihtilaf yoktur. Yüce Allah'ın hac müt'asıyla ilgili ayeti, "**Allah'ın cezası çetindir.**" cümlesiyle bitirmesi gerçekten düşündürücüdür!

Allah Teala, hac müt'asını bu ayetle apaçık bir şekilde yasamış ve *Sihah*'larda mütevatir olarak geçen rivayetler gereğince Resulul-lah (s.a.a) onu Veda Haccı'nda sünnet olarak bırakmıştır. Buna örnek olarak aşağıdaki rivayetleri gösterebiliriz:

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Sünnetinde Hac Müt'ası (Temettü Haccı)

Cahiliye döneminde Kureys'e göre hac aylarında umre yapmak en çirkin günahlardan sayıldığı için aşağıdaki rivayetlerden de anlaşıldığı üzere Hz. Resulullah (s.a.a) temettü umresini tedricen tebliğ etmiştir:

Sahih-i Buharî, Sünen-i Ebu Davud ve Sünen-i İbn Mâce'de, "hac" kitabında, "el-Akik-u Vadin Mubarek" bölümünde Ömer b. Hattab'dan şöy-

1- Sahih-i Buharî, c.3, s.71, bu ayetin tefsirinde; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.19.

2- Sahih-i Müslim, s.900, "Cevazu't-Temettü" babı, 172. hadis; Tefsir-i Kurtubî, c.2, s.338, Zadu'l-Mead, İbn Kayyim, c.1, s.252; Tabakat-i İbn Sa'd, Avrupa basımı, c.4, k.2, s.28.

le rivayet edilir: (biz *Sahih-i Buharî*'den naklediyoruz) Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Vadi'l-Akik'de şöyle buyurduğunu duy-dum:

Allah Teala'dan bir melek gelerek bana dedi ki: "Bu mübarek vadide namaz kıl ve kıyamet gününe kadar umrenin hac amelleri arasına girdiğini söyle."

Diğer bir rivayette ise şöyle geçer:

Umre hacla birlikte.

Sünen-i Beyhakî'de bu rivayet şöyle geçer: "Bize Cebrail geldi..." Rivayetin sonunda ise, "Kıyamet gününe kadar umre hac amelleri arasına girdi." şeklinde geçmektedir.

Mu'cemu'l-Buldan'da "Akik" şöyle tanımlanmıştır: Akik, hakkın-da "Sen mübarek bir vadidesin." buyruğu geçen, Zu'l-Huleyfe vadisi içerisinde bir yerdir. Iraklılar onun Zatu'l-Irk bölgesinden ihram bağlarlar.

İbn Hacer, *Fethu'l-Barî* adlı kitabında, bu hadisin şerhinde şöyle der: "Akik'le Medine arası dört mildir."¹

Resulullah (s.a.a) kendisine vahiy gelerek hacla umrenin birleştirildiğini Ömer'e bildirmiştir; burada onun şahsına yapılan bu tebliğün bir hikmeti vardır; bu hikmet Ömer döneminde umreyle ilgili vuku bulan olaylardan açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Resulullah (s.a.a) Vadi'l-Akik'de vahiy geldiğini Ömer'e haber vermiş ve Usfan menziline Suraka'nın sorusunu yanıtlamıştır. Bu konu *Sünen-i Ebu Davud*'da geçen rivayette şöyle açıklanmaktadır:

Hz. Resulullah (s.a.a), Usfan'a ulaştığında Suraka b. Malik-i Mud-licî,² "Ey Allah'ın Resulü! Bize bugün dünyaya gelmiş gibi hac hükmünü açıkla." demesi üzerine Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu:

1- *Sahih-i Buharî*, c.1, s.186; ikinci ve üçüncü rivayetler "İ'tisam Bi'l-Ki-tab-i Ve's-Sünnet" kitabının "Mâ Zekere'n-Nebi Ve Hazzu Ale İnfak-i Ehli'l-İlim" babında, c.4, s.177'de geçer; *Sünen-i Ebu Davud*, el-Menasik, c.2, s.159; *Sünen-i İbn Mâce*, 2976. hadis, s.991, "et-Temettu'u Bi'l-Umreti İle'l-Hacc" babı; *Sünen-i Beyhakî*, c.5, s.13-14; *Fethu'l-Barî*, c.4, s.135; *Tarih-i İbn Kesir*, c.5, s.177 ve 128 ve 136.

2- Suraka b. Malik b. Cu'şum-i Ebu Süfyan-i Kinanî Mudlicî Mekke yakınındaki Kadid bölgesinde yaşıyordu. Hz. Resulullah (s.a.a) hicret ederken Su-raka koyulan yüz deve ödülünü alabilmek için Hazreti Mekke'ye getirip Ku-reys'e teslim etmek üzere onu takip etmiş, fakat atının ayakları yere gömülmüş ve yerinden hareket edememiştir. Suraka, Mekke'nin fethedildiği yılda Müslüman olmuş ve hicretin 24. yılında vefat etmiştir. Müslim dışında diğer Sihah sahipleri ondan on dokuz hadis rivayet etmişlerdir. *Takribu't-Tehzib*, c.1, s.284; *Sire-i İbn Hişam*, c.2, s.103, 250 ve 309; *Cevamiu's-Sire*, s.283.

Allah Teala umreyi haccınıza katmıştır. Mekke'ye ulaştığınızda, yanında kurban getiren kimse dışında Kâbe'yi tavaf edip Safa'yla Merve arasında sa'y yapanınız ihramdan çıkar.¹

Uşfan, Cuhfe'yle Mekke arasında yer almıştır; Cuhfe ise Mekke'ye dört menzil uzaklıkta yer almıştır.

Resulullah (s.a.a), Mekke'nin altı mil dışında veya daha uzakta yer alan Serif'de ashabına, "*İsteyen onu umre sayabilir.*" buyur-muştur.

Bu konuda Aişe şöyle diyor:

Biz hac aylarında hac yapmak için gelmiştik. Serif'te konakladığımızda Resulullah (s.a.a) ashabı arasına çıkararak, "Yanında kurbanlık olmayan ve bunu umre saymak isteyen kimse umre sayabilir. Fakat yanında kurbanlık olan bunu umre sayamaz." buyurdu. Bunun üzerine ashtan bazıları bu emre uydular ve bazıları ise uymadılar.²

Buraya kadar geçenlerden, Resulullah'ın (s.a.a) emrine uymayan ashabın cahiliye döneminde hac aylarında umre yapmayı en çirkin günahlardan sayan Kureyş Muhacirlerinden oldukları anlaşılmaktadır.

İbn Abbas'ın naklettiği rivayete göre Resulullah (s.a.a) Mekke'nin Betha bölgesine konakladıktan sonra bu konuyu tekrar tebliğ etmiştir. İbn Abbas şöyle diyor:

Zilhicce ayının dördüncü günü sabahleyin Resulullah (s.a.a) Mekke'nin Betha bölgesinde sabah namazını bizimle birlikte kıldıktan sonra, "*İsteyen onu umre sayabilir.*" buyurdu.³

Böylece Hz. Resulullah (s.a.a) bu hükmü tedricen beyan etti; nihayet tavaf ve sa'y bittikten sora vahiy geldi ve herkesin böyle yapmasını emretti.

Beyhakî şöyle diyor: Safa ile Merve arasına Hz. Resulullah'a (s.a.a) kesin hüküm nazil oldu ve Hz. Resulullah (s.a.a) hac için lebbeyk söyleyip yanında kurbanlık getirmeyenlerin onu umre saymalarını emrederek şöyle buyurdu:

Eğer daha önce bilseydim yanımda kurbanlık getirmezdim. Fakat ben başımı bağlayarak yanımda kurbanlık getirdim ve kurban kesmeden ihramdan çıkamam.

1- Sünen-i Ebu Davud, c.1, s.159, "Ekran" babı, Menasik, 1801. hadis; Mut-takî Hindî, -İbn Teymiyye- "Mâ Câne Fi Fashi'l-Hacc-i İle'l-Umre" babı, 2427. hadis.

2- Sahih-i Buharî, "Kavlulu Teala: el-Haccu Eşhurun Mâ'lumat" babı, c.1, s.189; Sahih-i Müslim, s.875, 121 ve 123. hadisler özetle; Sünen-i Beyhakî, c.4, s.356, "el-Mufrid-u Evi'l-Kariunu Yuridu'l-Umre" babı ve Musannif İbn Ebi Şeybe, c.4, s.102.

3- Sünen-i Beyhakî, c.5, s.4.

Bunun üzerine Suraka b. Malik, "Ya Resulullah! Bugün dünyaya gelmişiz gibi hac hükümlerini bize açıkla. Acaba bu umre bu yıl için mi böyledir, yoksa her zaman böyle mi olacak?" dedi. Hz. Resulullah (s.a.a), "*Her zaman için böyle olacak. Kıyamet gününe kadar umre hac amelleri arasına girdi...*" buyurdu.¹

* * *

Yukarıda geçen rivayetlerde Resulullah (s.a.a), Ömer'e şöyle buyuruyor:

Rabb'im bana, "Umre hac amelleri arasına girmiştir." veya "Umre hacla birlikte." söylememi; yani bu yolculukta hacla umreyi cem etmeyi niyet etmemi emretti.

Ufsan'da Suraka'ya, "*Yüce Allah bu haccınıza bir umre sokmuştur.*" şeklinde cevap vererek özellikle "bu haccınıza" sözcüğünü kullanmıştır.

Daha sonra bu hükmü Serif'de, beraberindeki tüm hacılara, "*İsteyen onu umre saysın.*" buyurarak iblağ etmiştir Mekke'nin Betha bölgesinde de "*İsteyen...*" sözcüğünü kullanmış ve umre ihramından çıkma zamanı gelince de herkese hitap ederek sürekli olarak umrenin hac amelleri arasına girdiğini bildirmiştir.

Açıktır ki Suraka'nın her iki yerde, "Bugün dünyaya gelmişiz gibi hac hükümlerini bize açıkla." şeklindeki sözü, Kureys'in cahiliye dönemindeki kurallarının görmezden gelinmesine işaret eder. Burada Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hacda yaptıkları ve temettü umre-sini yerine getirme hükmünü nasıl iblağ ettiği konusunda mü-teva-tir rivayetler vardır. Örneğin:

Müsned-i Ahmed ve *el-Muntaka* adlı eserde Enes'ten şöyle rivayet edilir:

Hac yapmak için çıkmıştık. Fakat Mekke'ye ulaşınca Resulullah (s.a.a) onu umre saymamızı emretti ve şöyle dedi:

Eğer daha önce bilseydim, ben de yanımda kurbanlık getirmez ve bunu umre sayardım; fakat ben yanımda kurbanlık getirdiğim için hac ve umrem kıran sayılacaktır.²

Sahih-i Müslim ve *Müsned-i Ahmed*'de Ebu Said-i Hudrî'den şöyle rivayet edilir:

1- Sünen-i Beyhakî, c.5, s.6. O dönemde hacılar saçları dağınık olmaması ve ihramda oldukları uzun süre içinde saçlarına haşere düşmemesi için hac amelleri bitinceye kadar başlarını reçine ile bağlıyorlardı. -Nihayetu'l-Lügat.-

2- el-Muntaka, 2393. hadis; Muntaka bunu Müsned-i Ahmed, c.3, s.266'-dan nakletmiştir.

Resulullah (s.a.a) ile birlikte hacca gitmekte olduğumuzu duyurarak çıktık; fakat Mekke'ye ulaşınca Resulullah (s.a.a), yanında kurbanlık getirenler dışında, herkesin onu umre saymasını emretti. Zilhicce ayının sekizinci günü olunca tek-rar hac için ihram bağlayıp Mina'ya doğru hareket ettik.¹

İbn Kayyım'ın *Zadu'l-Mead* adlı eserinde şöyle geçer: *Sahih-i Buharî* ve *Sahih-i Müslim*'de Aişe'den şöyle rivayet edilir:

Resulullah (s.a.a) ile birlikte sadece hac için çıkmıştık... Fakat Mekke'ye ulaşınca Resulullah (s.a.a) ashaba, "Bunu umre sayın." buyurdu. Böylece yanında kurbanlık getirenler dışında herkes ihramdan çıktı...²

İbn Kayyım, daha sonra şöyle devam ediyor: Bu hadis *Buharî*'de şöyle geçmektedir:

Biz yalnız hac için Resulullah (s.a.a) ile birlikte çıkmıştık; fakat Mekke'ye ulaşınca Kâbe'yi tavaf ettik. Daha sonra Resulullah (s.a.a), yanında kurbanlık getirmeyenlerin ihramdan çıkmalarını emretti. Böylece yanlarında kurbanlık getirmeyenler ihramdan çıktılar. Kurbanlık getirmeyen Resulullah'ın (s.a.a) eşleri de ihramdan çıktılar.³

Sahih-i Müslim'de İbn Ömer kanalıyla Hz. Resulullah'ın (s.a.a) zevcesi Hafsa'dan şöyle nakledilmektedir:

Resulullah (s.a.a) Veda Haccında eşlerine umreden sonra ihramdan çıkmalarını emretti. Ben, "Siz ihramdan çıkmayacak mısınız?" diye sordum. Hazret şöyle buyurdu:

Ben başımı bağladım ve yanımda kurbanlık getirdim; onun için kurban kesinceye kadar ihramdan çıkamam.⁴

Sahih-i Buharî'de de İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:

Muhacir, Ensar, Resulullah'ın (s.a.a) eşleri ve biz Veda Haccı'nda hepimiz hac için telbiye söylemiştik. Fakat Mekke'ye gi-

1- Sahih-i Müslim, 211. hadis ve 212. hadiste Cabir'den naklen, s.914; Müs-ned-i Ahmed, c.3, s.3, 5, 71, 75, 148 ve 266; el-Muntaka, 2418. hadis; biz Müslim'den naklettik.

2- Sahih-i Müslim, 120. hadis, s.873 ve 874; İbn Mâce, 2981. hadis.

3- Sahih-i Buharî, "Hac" kitabı, "et-Temettu'u ve'l-İkran-i ve'l-İfrad-i Bi'l-Hac" babı, birinci hadis, c.1, s.189; Sahih-i Müslim, 128. hadis, s.877; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.154, "İfradu'l-Hac" babı, 1783. hadis; fakat bu kaynakta Hz. Resulullah'ın (s.a.a) eşleri geçmemiştir.

4- Sahih-i Müslim, 177-179. hadisler, s.902; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.161, 1806. hadis.

rince Resulullah (s.a.a) onu umre saymamızı emredip şöyle buyurdu:

Yanında kurbanlık getirenleriniz dışında geri kalanınız hacçınızın telbiyesini umre saysın...¹

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) nasıl hac yaptığı konusunda Cebir b. Abdullah'ın rivayetini bütün *Sihah* sahipleri kendi kitaplarında kaydetmişlerdir. Biz burada *Sahih-i Müslim*'den onun özetini naklederek konumuzu bitiriyoruz:

Sahih-i Müslim'in "Haccetu'n-Nebi" bölümünde Cabir b. Abdullah-i Ensari'den şöyle nakledilmektedir:

Resulullah (s.a.a) dokuz yıl hac yapmamıştı. Hicretin onuncu yılında Resulullah'ın (s.a.a) hacca gideceği bildirildi. Bu haber üzerine her taraftan bu merasimde Resulullah (s.a.a) ile birlikte olup hac amellerini onun gibi yapmak isteyen büyük bir kalabalık Medine'de toplandı.

Biz Resulullah (s.a.a) ile birlikte Medine'den hareket ettik. Zulhuleyfe'ye ulaştınca Resulullah (s.a.a) oradaki mescitte namaz kıldı. Sonra Kusva ismindeki devesine bindi. Beraberinde bir insan seli hareket ediyordu. Baktığımda Hazretin sağından, solundan, önünden ve arkasından göz alabildiği kadar atlı ve yayaların onunla birlikte hareket etmekte olduklarını gördüm. Resulullah (s.a.a) bizim aramızdaydı; kendisine Kur'ân nazil oluyor, Kur'ân'ın tevilini ve ona nasıl amel edileceğini biliyordu... Kendi yaptığını bize de öğretiyor ve biz de onun gibi yapıyorduk... Bizim hac yapmaktan başka bir niyetimiz yoktu; umreden haberimiz bile yoktu. Nihayet Mekke'ye ulaşıp rüknü istilam ettikten sonra... (Cabir bu şekilde Resulullah'ın (s.a.a) yaptığı amelleri sıralıyor ve nihayet diyor ki:)

Resulullah (s.a.a) Merve'ye doğru son şavtını yaptıktan sonra şöyle buyurdu:

Eğer daha önce bilseydim yanımda kurbanlık getirmez, bunu umre sayardım. Fakat aranızdan yanımda kurbanlık getirmeyenleriniz ihramdan çıkarak bunu umre saysın.

O sırada Suraka b. Malik b. Cu'sum ayağa kalkarak, "Ya Resulallah! Bu yılınız için mi böyledir, yoksa sürekli bu şekilde mi olacak?" diye sorunca Hz. Resulullah (s.a.a), parmaklarını birbirine geçirerek, şöyle buyurdu:

Umre sürekli olarak hac amelleri arasına girmiştir.¹

1- Sahih-i Buharî, c.1, s.191, "Hac" kitabı, 36. bölüm.

*Buhari'*de şöyle geçer:

Suraka, "Bu sadece bizim için midir?" diye sorunca Hz. Resulullah (s.a.a), buyurdu ki:

Hayır; bundan böyle her zaman bu şekilde olacaktır.²

Temettü Umresine Karşı Ashabın Tutumu

Resulullah'ın (s.a.a) hac aylarında temettü umresinin hükmünü nasıl tedricen açıkladığını gördük. Şimdi o gün Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ashabının bu hükme karşı nasıl bir tavır takındığını inceleyelim:

*Sahih-i Müslim'*de İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmektedir:

Resulullah (s.a.a) ve ashabı zilhicce ayının dördüncü günü, hac için telbiye söyleyip Mekke'ye girdiler. Orada Resulullah (s.a.a) onu umre saymalarını buyurdu.

Başka bir rivayette bu hadisin sonunda şöyle geçer:

Yanlarında kurbanlık getirenler dışında herkes ihramını umreye çevirsin.³

Üçüncü rivayette ise şöyle geçmiştir: Hz. Resulullah (s.a.a) ve ashabı dördüncü günün sabahı hac telbiyesiyle Mekke'ye girdiler. Orada Resulullah (s.a.a) onu umre saymalarını emretti. Fakat bu emir onlara çok ağır geldi. Bunun üzerine, "Ya Resulallah! Yapılma-sı helâl olan şeyler nelerdir?" diye sordular. Hz. Resulullah (s.a.a), "*Bütün helâller.*" şeklinde cevap verdi.⁴

Dördüncü rivayette şöyle geçmektedir:

1- Sahih-i Müslim, "Haccu'n-Nebi" babı, 147. hadis, s.886-888; Sünen-i Ebu Davud, "Menasik-u Hac", c.2, s.182; Sünen-i İbn Mâce, "el-Menasik", s. 1022; Sünen-i Dâremî, "el-Menasik", "Fi Sünneti'l-Hac" babı, c.2, s.44; Müsned-i Ahmed, c.3, s.32; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.7, "Mâ Yedullu Ala Enne'n-Nebiy (s.a.a) Ehreme İhramen Vahiden Ve Minhetu'l-Mâ'bud" babı, 991. hadis; el-Muhallâ'de ise, "Tarih boyunca sürekli" tabiri geçer, c.7, s.100.

2- Sahih-i Buharî, "Temenni" kitabı, "Kavlu'n-Nebi: Lev İstakbelet Min Em-ri Mâ İstedberet" babı, c.4, s.166.

3- Sahih-i Müslim, 201-203. hadis, "Cevazu'l-Umre Fi Eşhuri'l-Hac" babı, s.911; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.156, 1791. hadis, "Hz. Resulullah (s.a.a), hac için telbiye söyleyenler Mekke'ye ulaşınca Kâbe'yi tavaf edip Safa'yla Merve arasında sa'y yaptıktan sonra ihramdan çıkıp onu umre sayıyorlar" şeklinde nakleden İbn Abbas'tan naklen.

4- Sahih-i Müslim, 198. hadis, s.909, "Cevazu'l-Umre" babı; Sahih-i Buharî, c.1, s.191. Bu üç rivayet İbn Kayyim'in Zadu'l-Mead'ında geçer, c.1, s.246.

Bu umredir; biz bunda tüm helâllerden yararlanacağız. O hâlde yanında kurbanlık getirmeyenler, tüm helâllerden yararlansınlar; çünkü umre kıyamet gününe kadar hac amellerinin içine girdi.¹

Sahih-i Buharî ve *Sahih-i Müslim*'de nakledilen diğer bir rivayette, Cabir b. Abdullah-i Ensarî'nin yanında kurban getirdiği hâlde Resulullah (s.a.a) ile birlikte hac yaptığı ve herkesin sadece hac için telbiye söylediği hâlde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğu geçer:

Kâbe'yi tavaf edip Safa'yla Merve arasında sa'y yapıp taksir ettikten sonra hepiniz ihramlarınızdan çıkın ve ihramdan önce size helâl olan tüm şeylerden faydalanın. Terviye günü (8 zilhicce) olunca hac için telbiye söyleyin ve daha önce yaptığınız amelleri umre sayın.

"Biz onu hac kabul etmiştik (hac niyetiyle yapmıştık); şimdi nasıl umre sayalım?!" demeleri üzerine Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu:

"Size emrettiğim gibi yapın. Eğer ben de yanımda kurbanlık getirmemiş olsaydım, size söylediğim gibi yapardım; fakat şimdi kurban kesinceye kadar hiçbir haram bana helâl olmaz."²

Cabir'in *Sahih-i Buharî*, *Sünen-i Ebu Davud*, *Müsned-i Ahmed* ve diğer kaynaklardaki ikinci rivayetinde şöyle geçer (biz *Buharî*'den naklediyoruz):

Onlar Resulullah'a (s.a.a), "İçimizden birinin şeyinden meni damladığı hâlde Mina'ya mı gidelim?!" dediler.³

Sahih-i Buharî, *Sahih-i Müslim*, *Sünen-i İbn Mâce*, *Sünen-i Ebu Davud* ve *Müsned-i Ahmed*'deki üçüncü rivayette Ata'dan şöyle nak-letilmiştir (biz *Buharî*'den naklediyoruz):

Cabir'in bir gruba şöyle dediğini duydum. Biz Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ashabı sadece hac için telbiye söylemiştik; niye-

1- Sahih-i Müslim, s.911, "Cevazu'l-Umre Fi Eşhuri'l-Hac" babı, 201-203. hadisler; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.156; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.18, 2423. hadis, Muntaka'den naklen; Musannef-i İbn Ebi Şeybe, c.4, s.202.

2- Sahih-i Buharî, c.1, s.190, "et-Temettu-u ve'l-İkran-i ve'l-İfrad-i Bi'l-Hac..." babı; Sahih-i Müslim, s.884-885, "Beyan-u Vucuhi'l-İhram" babı, 143. hadis; Zadu'l-Mead, c.1, s.248, Fi İhlalihi Bi'l-Hac" babı.

3- Sahih-i Buharî, c.1, s.213 ve c.4, s.166, "Temenna" kitabı, "Lev İstekbe-let Min Emr-i Mâ İstedberet" babı; Sünen-i Ebu Davud, c.4, s.156, "İfradu'l-Hac" babı, 1789. hadis, biraz farkla; Müsned-i Ahmed, c.3, s.305; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.3, "Men Ehtare'l-İfrad..." babı, ve c.4, s.338; Zadu'l-Mead, c.1, s.246, "Fi İhlal-i Men Lem Yekun Saki'l-Hedy" babı.

timizde umre yoktu. Nihayet Resulullah (s.a.a) zilhicce ayının dördüncü gününün sabahı Mekke'ye girdi. Hepimiz etrafına toplanınca ihramdan çıkmamızı emrederek, "İh-ramlarınızdan çıkın ve eşlerinizle birlikte olun." buyurdu.

Cabir diyor ki: Resulullah (s.a.a), eşlerle birlikte olmayı zorunlu kılmadı; fakat bu emirle onlara eşlerini helâl etti. Bunun peşinden aramızda tartışmalar yükseldi. Nihayet, "Arafeye beş gün kadar bir zaman kaldığı hâlde ihramdan çıkıp eşlerimizle ilişkide bulunmamızı ve şeylerimizden meni damladığı hâlde Arefe'ye gitmemizi emrediyor!" şeklindeki sözümüz, Resulullah'a (s.a.a) ulaştı. Bunun üzerine Hazret ayağa kalkarak şöyle buyurdu:

Çok iyi biliyorsunuz ki ben sizin içinizde Allah'tan en çok çekinen, en doğru konuşan ve en samimi olanım. Eğer ben de yanımda kurbanlık getirmemiş olsaydım, sizin gibi ihram-dan çıkarak helâl olan şeylerden yararlanırdım. Şimdi ihramdan çıkın... Eğer daha önce bilseydim, ben de yanımda kurbanlık getirmedim...¹

Sahih-i Buharî'nin dördüncü rivayetinde Cabir'den şöyle nakledilmektedir:

Resulullah (s.a.a) zilhicce ayının dördüncü günü hiçbir şeyi de eklemeyen hac niyetiyle Mekke'ye girdi. Mekke'ye ulaştınca bize onu umre sayarak ihramdan çıkmamızı, hatta eşlerimizle ilişkide bulunmamızı emretti. Bu söz yayıldı ve itirazlar yükseldi... Nihayet itirazlarımız Resulullah'a (s.a.a) ulaştı. Bunun üzerine Resulullah (s.a.a) ayağa kalkıp bir konuşma yaparak şöyle buyurdu:

Bana bazılarının şöyle ve böyle söylediklerini haber verdiler. Vallahi ben Allah için onlardan daha takvalı ve daha salihim...²

Sünen-i İbn Mâce, Müsned-i Ahmed b. Hanbel ve Mecmau'z-Ze-va'id adlı eserlerde Berâ b. Azib'den şöyle rivayet edilmektedir (biz Sünen-i İbn Mâce'den naklediyoruz):

Resulullah (s.a.a) ve ashâbı Medine'den çıktılar. Hepimiz hac niyetiyle ihram bağladık; Mekke'ye girince Resulullah (s.a.a) bize, "Haccınızı umre yapın." buyurdu. Bir grup, "Ya Resulullah!

1- Fethu'l-Barî, c.17, s.108-109, "Nehyu'n-Nebi Ala't-Tahrim..." babı; Sahih-i Müslim, s.883, "Vucuhu'l-İhram" babı, 141. hadis; Sünen-i Ebu Davud, "İfra-du'l-Hac" babı; Sünen-i İbn Mâce, "et-Temettu-u Bi'l-Umre" babı; Sünen-i Bey-hakî, c.4, s.338 ve c.5, s.19; Zadu'l-Mead, c.3, s.246; Müsned-i Ahmed, c.2, s.356.

2- Sahih-i Buharî, c.2, s.52, "Şirket" kitabı, "İştirak-u Fi'l-Hedy" babı; Sünen-i İbn Mâce, c.1, s.992, hadis: 298.

Biz hac için ihram bağlamışız; bunu nasıl umre yapalım?!" dedi. Resulullah, "Size neyi emrettiğime bakın ve onu yerine getirin." buyurdu. Tekrar her taraftan itiraz sesleri yükselince Resulullah (s.a.a) öfkelenerek onlardan yüzünü çevirdi ve o öfkeli hâliyle Aişe'nin yanına gitti. Aişe o hazretin çehresindeki öfkeyi görünce, "Kim öfkelenirdi sizi? Allah onu öfkelenirdi!" diye sordu. Bunun üzerine Re-sulullah (s.a.a), "Nasıl öfkelenmeyeyim ki? Ben bir işin yapılmasını emrediyorum, ama emrime itaat edilmiyor!" buyurdu.¹

Aişe bu olayı daha farklı bir şekilde anlatıyor; Aişe'nin rivayetini Buharî ve Müslim kendi *Sahih*'lerinde ve diğerleri de başka kaynaklarda şöyle kaydetmişlerdir.

Zilhicce ayından dört veya beş gün geçmişti; Hz. Resulullah (s.a.a) Mekke'ye girdi. O gün Hazret çok öfkeli olduğu bir hâlde bana geldi. Ben, "Ya Resulullah! Kim öfkelenirdi seni? Seni öfkelenireni Allah cehenneme atsın!" diye sordum. Hazret, "Halka bir şeyi emrettiğim hâlde onların onu yapmakta şüpheye düştüklerini fark etmedin mi?!" buyurdu.²

Abdullah b. Ömer, Resulullah'ın (s.a.a) emirleri karşısında bazı sahabîlerin sözlerini şöyle kaydeder:

Onlar, "Ya Resulallah! Yani (içimizden biri) aletinden me-ni damladığı hâlde Mina'ya mı gitsin?!" dediler. Resulullah (s.a.a), "Evet." buyurdu. Sonra buhurdanlardan misk koku-su yükseldi. "Buhurdanlardan misk kokusu yükseldi." cümlesi, kadınlar ilişkiye hazır hâle geldikten sonra erkeklerin onlarla ilişkiye girmelerinden kinayedir.³

Sahih-i Müslim'de Cabir b. Abdullah'tan şöyle nakledilir:

Resulullah (s.a.a) ile birlikte hac için telbiye söylemiştik. Fakat Mekke'ye girince, Resulullah (s.a.a) ihramdan çıkıp onu umre kılmamızı emretti. Gerçekten bu emir bize ağır geldi; tahammül ve sabrımızı aştı. Rahatsızlığımız Resulullah'a (s.a.a) ulaştı. Bu haberin gökten mi, yoksa halktan mı ona ulaştığını bilmiyoruz.

1- Sünen-i İbn Mâce, s.993, "Feshu'l-Hac" babı; Müsned-i Ahmed, c.4, s. 286; Mecmau'z-Zevaid, c.3, s.233, "Fashu'l-Hacc-i İle'l-Umre" babı; Zadu'l-Me-ad, c.1, s.247; el-Muntaka, "Mâ Cae Fi Fashi'l-Hacc-i İle'l-Umre" babı, 2428. hadis.

2- Sahih-i Müslim, s.879, h.130, "Beyan-u Vucuh'l-İhram Ve Ennehu Yecuzu İf-radu'l-Hac..." babı; Zadu'l-Mead, c.1, s.247; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.19, "Men Ehtare't Temettu-e Bi'l-Umret'i İle'l-Hacc'i Ve Minhetu'l-Ma'bud" babı, h.1051.

3- Sahih-i Müslim, s.884, "Beyan-u Vucuh'l-İhram" babı, h.142 ve buna yakın bir tabirle bk. Zadu'l-Mead, c.1, s.148, "Fi İhlalihi (s.a.a) Bi'l-Hac" faslı, Süne-n-i Beyhakî, c.4, s.356 ve c.5, s.4; el-Muntaka, h.2426; Mecmau'z-Zevaid, c.3, s.233.

Bunun üzerine Resulullah (s.a.a), "Ey insanlar! İhramdan çıkın. Eğer ben de beraberimde kurbanlık getirmemiş olsaydım, ben de sizin gibi yapardım." buyurdu.

Cabir devamla diyor ki:

Nihayet ihramdan çıktık; eşlerimizle ilişkide bulunduk ve ihramda olmayanların yaptıklarını yaptık. Sekizinci gün (terviye günü) olunca sırtımızı Mekke'ye dönerek hac için telbiye söyledik.¹

Başka bir rivayette ise şöyle geçer:

Resulullah'a (s.a.a), "Hangi helalleri (yapmamızı) söylüyorsunuz?" diye sorduk. Hazret, "Tüm helâlleri." şeklinde ce-vap verdi. Bunun üzerine hem güzel kokular süründük ve hem de eşlerimizle ilişkide bulunduk; sekizinci gün gelip çatınca da hac için telbiye söyledik.²

* * *

Tüm zorluklarına rağmen hac aylarında hac ile umreyi birleştirmeyi ve umreyle hac arasında helâllerden yararlanmayı işte bu şekilde kabulendiler. Çünkü bu sünnet cahiliye örf ve adabına aykırıydı. Ümmü'l-Müminin Aişe aybaşı görmesi nedeniyle hacdan önce umre yapamadığı için Hz. Resulullah (s.a.a) hac amellerinden sonra umre yapmasını emretti. Aşağıdaki rivayet tüm açıklığıyla bunu beyan etmektedir:

Aişe Hacdan Önce Umre Yapamayınca Hz. Resulullah (s.a.a) Hacdan Sonra Umre Yapmasını Emretti

Sahih-i Müslim'de Aişe'den şöyle rivayet edilmiştir:

Sadece hac yapmak için Hz. Resulullah (s.a.a) ile birlikte Medine'den çıktık. "Serif" bölgesine veya ona yakın bir yere ulaştığımızda ben âdet oldum. Ben bu hâlime ağlayınca Resulullah (s.a.a) içeri girip, "Âdet mi oldun?!" diye sordu. Ben, "Evet." dedim. Bunun üzerine Hazret, "Bu, Allah'ın Adem kız-larına yazdığı bir şeydir; temizlenip gusledinceye kadar sen de tavaf dışında hacıların tüm amellerini yap." buyurdu.³

1- Sahih-i Müslim, s.882, h.138; el-Muntaka, h.2400 ve 2415, İdhalu'l-Hacc-i İle'l-Umre" babı.

2- Zadu'l-Mead, c.1, s.246.

3- "Serif", Mekke ile Medine arasında, Mekke'nin birkaç mil yakınındaki bir yerin ismidir. Bu hadis Sahih-i Müslim'in "Vucuhu'l-İhram" babında, s.873, h.119'da; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.154'de biraz farkla ve yine Sünen-i İbn Mâce, h.2963'te kaydedilmiştir.

Bundan önceki rivayette de Aîşe şöyle devam ediyor:

Hac amellerini bitirdikten sonra Resulullah beni Abdurrahman b. Ebi Bekir ile birlikte Ten'im'e gönderdi, orada umreye niyet ettim ve Resulullah, "Orası senin umreye niyet etme mahallidir." buyurdu.

Sahih-i Müslim ve Sünen-i Ebu Davud'da yukarıdaki rivayetlerden daha kâmil olan başka bir rivayette Aîşe'den şöyle nakledilmektedir:

Veda Haccı'nda Resulullah (s.a.a) ile birlikte yola çıkarak umre için telbiye söyledik. Resulullah (s.a.a), "Kendisiyle birlikte kurbanlık getirenler hac ile umre niyeti yapsınlar ve haccın tüm amellerini yerine getirinceye kadar ihramdan çıkmasınlar." buyurdu. Ben aybaşı gördüğüm hâlde Mekke'ye girdiğim için ne Kâbe'yi tavaf ettim ve ne de Safa'yla Mer-ve arasında sa'y yaptım. Bu nedenle Resulullah'a (s.a.a) yakındım. Hazret, "Saçını açıp tara ve şimdilik umreyi bırakarak hac için niyet et." buyurdu. Ben de öyle yaptım. Hac amellerini bitirince Resulullah (s.a.a), beni Abdurrahman b. Ebu Bekir'le birlikte Ten'im'e gönderdi ve ben oradan umreye niyet ettim. Çünkü Resulullah (s.a.a), "Orası senin umre mahallidir." buyurmuştu. Umre için telbiye söyleyenler ise, Kâbe'yi tavaf edip Safa'yla Merve arasında sa'y yapıp ihramdan çıktılar. Mina'dan döndükten sonra da hacları için başka bir tavaf daha yaptılar.

Aîşe başka bir rivayette ise şöyle demektedir:

Kardeşim Abdurrahman beni devesinin terkine aldı. Ben boynumun etrafına sardığım örtümün bir köşesini yukarı kaldırdım. Bunun üzerine Abdurrahman kırbaçla ayağıma vurdu. Ben, "Beni bir gören mi var acaba?" dedim. Daha sonra umre için telbiye söyleyip umre amellerini tamamlayıp ce-mereleri taşlama mahallinde Resulullah'a ulaştım.¹

Sahih-i Buharî'de şöyle rivayet edilmektedir:

Aîşe'nin, Resulullah'a, "Siz umre yaptınız; fakat ben yapmadım." demesi üzerine Resulullah (s.a.a), Abdurrahman b. Ebu Bekir'e dönerek, "Ey Abdurrahman! Kız kardeşini umre yapması için Ten'im'e götür." buyurdu. Bunun üzerine Abdurrahman, onu bir devenin terkine bindirdi. Böylece Aîşe de umre yaptı.²

Sünen-i Ebu Davud ve Beyhakî adlı eserlerde (biz *Ebu Davud*'dan naklediyoruz) İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmektedir:

Resulullah (s.a.a) o gece Aîşe'yi, sırf müşriklerin, "Umre ancak hayvanların sırtlarındaki yaralar iyileşip yollardaki izler kaybo-

1- Sahih-i Müslim, s.880, "Beyan-u Vücuhi'l-İhram" babı, 134. hadis.

2- Sahih-i Buharî, c.2, s.184.

lunca ve peşinden safer ayı girince yapılır." şeklindeki sözlerini iptal etmek için umreye gönderdi.

Beyhakî'nin kendi *Sünen*'indeki sözleri şöyledir:

Resulullah'ın (s.a.a) Aişe'yi zilhicce ayında umreye göndermesinin tek nedeni, müşriklerin âdetlerini ortadan kaldırmaktı; çünkü Kureyş'in bu boyu ve onlarla aynı inancı pay-laşanlar, "Umre ancak hayvanların sırtları iyileşince, yollardaki izler kaybolunca ve peşinden safer ayı girince yapılır." diyorlar ve zilhicce ve muharrem ayı bitinceye kadar umre yapılmasını haram biliyorlardı.

Bu konuyu Tahavî, İbn Abbas'tan şöyle nakletmiştir:

Vallahi Resulullah'ın (s.a.a) Aişe'yi zilhicce ayında umreye göndermesinin tek nedeni cahiliye döneminin geleneklerini yıkmaktı.¹

* * *

Temettü umresinin hacla birlikte yapılışı hususunda değindiği-miz bu olayların tümü, Resulullah'ın (s.a.a) hayatının son yılında ve Veda Hacı'nda gerçekleşmiştir. Bütün bu olaylardan, temettü um-resinin hacla birlikte yapılmasından rahatsız olan ve buna karşı çıkanların tümünün Kureyş muhacirlerinden ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ashabından oldukları anlaşılmaktadır. Bunun delili ise şudur:

1- İbn Abbas'ın rivayeti: "Kureyş'in bu boyu ve onlarla aynı inancı paylaşanlar, zilhicce ve muharrem ayı bitinceye kadar umre yapılmasını haram biliyorlardı."²

2- Hz. Resulullah'tan (s.a.a) sonra hac aylarında umreyi yasaklayanlar, ileride değineceğimiz gibi Müslümanların Kureyş'ten olan yöneticileriydi.

Onlar, kendilerince bu yasaklamadan, haccın saygınlığını korumayı ve halkın bir defa hac için ve bir defa da umre için olmak üzere iki defa Mekke'ye gelmelerini ve böylece Mekke halkının da bundan bir yarar sağlamalarını amaçlıyorlardı. Nitekim bu konu, halife Ömer'in temettü umresini yasaklayan sözlerinden de açık bir şekilde anlaşılmaktadır.³

1- Sünen-i Ebu Davud, "Umre" babı, c.2, s.204; Müsned-i Ahmed, c.1, s. 161, 2361. hadis; Sünen-i Kübra-i Beyhakî, c.3, s.345, "Umre Fi Eşhuri'l-Hac" babı; bk. Müşkilu'l-Âsar, Tahavî, c.3, s.155 ve 156.

2- bk. Aişe'nin umresiyle ilgili Beyhakî'nin sözleri.

3- bk. İleride değineceğimiz Kenzü'l-Ummal ve Hilyetu'l-Evliyâ'nın, "Ala Ahd-i Ömer" babında geçen rivayetleri.

Halife Ebu Bekir Döneminde Temettü Umresi

Kureyş cahiliye döneminde, hac aylarında hacca umreyi cem etmeyi haram biliyor ve onu en çirkin günahlardan sayıyordu. Fakat İslâm dini onu meşrulaştırdı ve Hz. Resulullah (s.a.a) da onu uygulamaya koydu. Ancak buna rağmen, Hz. Resulullah'tan (s.a.a) sonra Kureyş'ten yönetimi ele geçirenler, bu uygulamayı tasvip etmeyip hac ve umreyi cahiliye döneminde olduğu gibi ayrı ayrı yaptılar. Umre yapmaksızın hac yapan ilk kişinin Kureyşli halife Ebu Bekir olduğu bildirilmiştir. Bu konu, Beyhakî'nin *Sünen*'inde Ab-durrahman b. Esved'den, onun da babasından naklettiği bir rivayet-te şöyle geçer:

Ben Ebu Bekir ile birlikte hac yaptım. Ebu Bekir (umre yapmaksızın) sadece hac yaptı. Ömer'le de hac yaptım. O da sadece hac yaptı. Daha sonra Osman'la hac yaptım. O da yalnız hac yaptı.¹

Halife Ömer'in Döneminde Temettü Umresi

Hz. Resulullah'tan (s.a.a) sonra (umre yapmaksızın) yalnız hac yapan ilk kişi, Kureyşli halife Ebu Bekir'di. Ve yine Hz. Resulullah'tan (s.a.a) sonra Müslümanları temettü umresi yapmaktan men eden ilk kişi, Kureyşli halife Ömer'di. Aşağıdaki rivayetler, bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

1- *Sahih-i Müslim, Müsned-i Tayâlisî, Sünen-i Beyhakî* ve diğer kaynaklarda Cabir'den naklen şöyle rivayet edilmiştir (biz *Sahih-i Müslim*'den naklediyoruz):

Biz Resulullah (s.a.a) ile birlikte temettü umresi yaptık. Fakat Ömer hilafete ulaşınca şöyle dedi: Allah Teala Resulüne reva gördüğü şeyi helâl ederdi ve Kur'ân nazil olacağı konularda nazil olup bitmiştir. Bundan böyle hac ve umreyi Allah'ın emrettiği gibi yerine getirip tamamlayın ve kadınlarla geçici nikâh yapmaktan sakının. Sakın bir kadını belli bir zamana kadar nikâhlayan birini benim yanıma getirmesinler; aksi durumda onu recmederim!

Bunun peşinden *Sahih-i Müslim*'de şöyle geçmiştir:

Hac ve umreniz arasında mesafe bırakın; bu hac ve umrenizi daha mükemmelleştirir!²

1- Sünen-i Beyhakî, c.5, s.5, "Men İhtare'l-İfrad-e Ve Reahu Efzale" ve Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.123.

2- Sahih-i Müslim, s.885, "Fil Mut'et-i Bi'l-Hacc-i ve'l-Umre" babı, 145. ha-dis; Müsned-i Tayâlisî, s.247, h.1729; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.21.

Beyhakî bu rivayeti kendi *Sünen*'inde daha geniş bir şekilde nakleterek şöyle demiştir:

Cabir demiştir ki: Biz Resulullah (s.a.a) ve Ebu Bekir'le temettü umresi yaptık; fakat Ömer hilafete ulaştınca halka bir hutbe okuyarak şöyle dedi:

Doğrusu Resulullah bu peygamber ve Kur'ân da bu Kur'ân'dır. Resulullah'ın (s.a.a) döneminde iki müt'a vardı ki ben onları yasaklıyorum; onları yapanları cezalandıracağım. Onlardan biri kadınların müt'asıdır. Sakın benim yanıma bir kadınla geçici nikâh (müt'a nikâhı) yapan bir kişiyi getirmesinler; çünkü eğer bana böyle birisini getirecek olurlarsa o-nu taşlatarak öldürürüm! Ve diğeri ise, temettü umresidir. Hac ve umreniz arasına mesafe bırakın; gerçekten bu, hac ve umrenizi daha mükemmel eder!¹

Halife Ömer birinci hadiste, yüce Allah'ın Hz. Resulullah'a (s.a.a) hacla birlikte temettü umresini helâl kıldığına, çünkü O'nun istediği her şeyi Resulü'ne helâl kılabilceğine değinmekte ve umrenin hacla birlikte yapılması durumunda kâmil olmayacağını vurgulayarak, "O hâlde hac ve umrenizin daha mükemmel olması için bu ikisi arasında mesafe bırakın." demektedir.

Aşağıdaki rivayet, Ömer'in temettü umresi yapmayı ve umreyi hacla birleştirmeyi yasaklamasına neden olan konuyu açıklamaktadır.

Esved b. Yezid'den² şöyle rivayet edilmektedir:

İkinci vakti Ömer b. Hattab'la Arafat'ta durmuştuk. O sırada saçları taralı, temiz ve güzel kokulu bir adam çıkageldi. Ömer, "Sen ihramlı mısın?" diye sordu. Adam, "Evet." dedi. Ömer, "Hiç de ihramlı gibi gözüküyorsun. İhramlı kişinin saçı başı dağınık, toz toprağa bulaşmış olur ve kötü koku verir!" dedi. Adam, "Ben temettü umresi yaptım ve eşim de benimle birlikteydi. Ben bugün hac için ihrama girdim." şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Ömer, "Bundan böyle hac günlerinde umre yapmayın; eğer ben buna müsaade edecek olursam, misvak ağaçlarının altında hanımlarıyla ilişkiye girer ve oradan da hac yapmak için hareket ederler." dedi.³

1- Sünen-i Beyhakî, c.7, s.206, "Nikâhu'l-Müt'a" babı.

2- Esved b. Yezid b. Kays en-Nehaî, Ebu Amr veya Ebu Abdurrahman cahi-liye ve İslâm dönemini gören, sıkı ve fıkhıta çok rivayeti olan, ikinci tabakada yer alan bir kişidir. Onun rivayetlerini Sihah sahipleri kendi kitaplarına kaydetmişlerdir. O, hicrî 74 veya 75 yılında vefat etmiştir. Takribu't-Tehzib, c.1, s.77.

3- Zadu'l-Mead, İbn Kayyim, c.1, s.258-259, "Fi Mâ Câe Fi'l-Mut'at-i Mi-ne'l-Hilaf" babı.

İbn Kayyım bu rivayetin peşinden şöyle yazmaktadır:

Bu rivayet, Ömer'in kişisel görüşünü ortaya koymaktadır.

İbn Hazm ise şöyle diyor:

Evet, böyleydi ve böyle olması da güzeldir. Resulullah (s.a.a) eş-leriyle münasebette bulunuyor ve sabahleyin ihram bağlı-yordu. Bir göz kırpmaya süresi kadar da olsa ihramdan önce münasebette bulunmanın mubah olduğunda da hiç şüphe yoktur.

Ebu Musa Eş'arî de, Buharî ve Müslim'in kendi *Sahih*'lerinde kaydettikleri rivayete göre, umre konusunda kendisiyle Ömer arasında geçen olayı şöyle anlatmaktadır:

Resulullah (s.a.a) beni Yemen'e göndermişti. Ben, Resulullah'ın (s.a.a) hac yaptığı yılda onunla birlikteydim. Resulullah (s.a.a), "Ey Ebu Musa! İhrama girerken ne söyledin?" diye sordu. "Resulullah (s.a.a) ne niyetle lebbeyk söylediye, ben de o niyetle lebbeyk söylüyorum, diye niyet ettim." dedim. Resulullah (s.a.a), "Beraberinde kurbanlık getirdin mi?" buyurdu. Ben, "Hayır." dedim. Hazret, "O hâlde git, Kâbe'yi tavaf et, Safa'yla Merve arasında sa'y ederek ihramdan çık." buyurdu...

Bu hadisin devamı bir önceki rivayette şöyle geçmektedir:

Ben de Kâbe'yi tavaf ettim, Safa'yla Merve arasında sa'y yapıp ihramdan çıktıktan sonra akrabalarımın olan bir kadının yanına gittim. O benim saçlarımı tarayıp yıkadı.

Başka bir rivayette ise şöyle geçmektedir:

Daha sonra hac için telbiye söyledim.

Ahmed de kendi *Müşned*'inde "terviye günü"nü de buna eklemiştir. Ebu Musa daha sonra diyor ki:

Ben Ebu Bekir ve Ömer'in hilafeti döneminde bu yönde görüş bildiriyordum. Bir gün yine hac mevsiminde halka fetva verirken bir adam gelerek, "Müminlerinin emirinin hac amelleri hakkında verdiği yeni emri bilmiyor musun?!" dedi.

Beyhakî bu konuyu şöyle anlatmaktadır:

Ben Hacer-i Esved'le Makam-ı İbrahim arasında halka Resulullah'ın (s.a.a) bana buyurduğu şeylerle fetva veriyordum. O sırada bir adam gelerek kulağıma, "Fetva vermede acele etme. Çünkü müminlerin emiri hac amelleri hakkında yeni emirler vermiştir." dedi.¹ Ben bunun üzerine halka şöyle seslendim: "Ey

1- Sünen-i Beyhakî, c.5, s.20.

insanlar! Bir konuda kime fetva verdiğem müminlerin emirinin gelmesini beklesin ve onun emrine uygun davransın."

Halife Ömer Mekke'ye girince ona, "Ey müminlerin emiri! Hac amelleri hakkında yeni emirleriniz nelerdir?" diye sordum. Başka bir rivayete göre, Ebu Musa, halife Ömer'e, "Acaba hac amelleriyle ilgili yeni bir şey mi oldu?" dedi. Halife Ömer bu soru tarzına kızarak şöyle dedi:

"Eğer Allah'ın Kitabına müracaat edecek olursak, Allah'ın Kitabı haccı tamamlamayı emrediyor."

Veya diğer bir rivayete göre şöyle dedi:

(Eğer Allah'ın Kitabına göre amel edecek olursak,) Allah Teala, '**Hac ve umreyi Allah için tamamlayın**'¹ buyuruyor. Ve eğer Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini göz önünde bulunduracak olursak, Peygamber yanında getirdiği kurbanlığı kesene kadar ihramdan çıkmadı.²

Her hâlukârda, halife Ömer diğer bir rivayette hac ve umreyi tamamlamaktan maksadını açıklamıştır. Bu konuyu Malik kendi *Muvatta*'sında ve Beyhakî kendi *Sünen*'inde Abdullah b. Ömer'den şöyle nakletmişlerdir: Ömer b. Hattab dedi ki:

Hacla umreniz arasında fasıla verin. Hac ayları dışında umre yapacak olursanız, bu iş hac ve umrenizin tamamlanmasına neden olur.³

Başka bir rivayette ise şöyle geçmektedir:

Hac ve umreniz arasında fasıla verin. Haccı, hac aylarında, umreyi ise hac ayları dışında yerine getirin; böylece hacc ve umrenizi tamamlayın.⁴

1- Bakara, 196.

2- Sünen-i Beyhakî, c.4, s.338, "Feshu't-Tehellul" babı, Sahih-i Müslim, h. 155 ve 156, s.895- 596; Sahih-i Buharî, c.1, s.188-189; Sünen-i Neseî, "Temettü" babı, c.2, s.15 ve "el-Hacc-u Bi Ğayr-i Niyeti'n Yaksudu'l-Muhrim" babı, s. 18; Müsned-i Ahmed, c.4, s.393 ve 395 ve 410; Sünen-i Beyhakî, c.4, s.88; Ken-zü'l-Ummal, "Hacc" kitabı, "Temettü" babı, c.5, s.86; Buharî bunu kitabının 1. cildinin 214. sayfasında özetle kaydetmiştir.

3- Muvatta-i Malik, "Hac" kitabı, "Cami-u Má Cæ Fi'l-Umre" babı, c.1, s. 319; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.5, "Men Ehtare'l İfrad Ve Reahu Efzal" babı.

4- Tefsir-i Suyutî, c.1, s.218, "el-Hacc-u Eşhuri'n Ma'lumat" ayetinin tefsirinde, İbn Şeybe'den; Hilyetu'l-Evliyâ, Ebu Nuaym, c.5, s.205; Şerh-u Meanii'l-Asar, Menasiku'l-Hac, s.375.

Yukarıda Geçen Hadislerin Özeti

Halife Ömer, hacla umre arasında fasıla vermenin, bunların da-ha mükemmel olmasına neden olacağını teşhis etmiş ve bu nedenle haccın, hac aylarında ve umrenin ise hac ayları dışında yapılmasını istemiştir. Halife Ömer, bu konuda Kur'ân-ı Kerim'in, "**Allah için hac ve umreyi tamamlayın.**" ayetine ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Ve-da Haccı'nda kurbanlık olarak getirdiği devesini kesinceye kadar ih-ramdan çıkmadığına dayandığını bildirmiştir.

Oysa yukarıdaki ayette hac ve umreyi tamamlamaktan maksat, hac ve umreden engellenen veya onları yerine getirememekten kor-kan kimse karşısında hac ve umreyi yerine getirmek ve amellerini tam olarak yapmaktır. Nitekim ayet, bu ifadeden sonra temettü umresinin meşruiyetini tasrih ederek şöyle buyurmaktadır:

Hac (zamanın)a kadar umre ile faydalanmak isteyen kimse...

Hz. Resulullah (s.a.a) da, açıkça kendisinin beraberinde kurbanlık getirdiği için ihramdan çıkmadığını bildirmiş ve "*Eğer bunu daha önce bilseydim, beraberimde kurbanlık getirmez ve bunu umre yapardım.*" diye vurgulamış ve yine "*Ebediyen umre hac amelleri arasına girdi.*" buyurmuştur. Dolayısıyla, halife Ömer'in bunların tümünü anlamamış olması imkânsızdır; özellikle İbn Abbas'ın *Sünen-i Neseî*'de ondan rivayet ettiği sözlere rağmen:

Ömer'in şöyle dediğini duydum: Vallahi sizin umre yapmanızı ben engelledim; oysa Allah'ın Kitabında umre yapılması emredilmiştir. Ben kendim de Resulullah'ın (s.a.a) huzurunda temettü umresi yaptım.¹

Dolayısıyla, halife Ömer'in, sözlerini yerine oturtmak için Alla-h'ın Kitabı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini tanık getirmesi doğ-ru değildir; halife Ömer'i bu işe yönlendiren etken Ebu Nuaym'ın *Hilyetu'l-Evliyâ* ve Muttakî'nin *Kenzü'l-Ummal*'de naklettikleri diğer bir hadiste açık bir şekilde geçmektedir. Bu iki kaynakta Ömer b. Hattab'ın hac aylarında temettü umresi yapılmasını yasaklayarak şöyle dediği kaydedilmiştir:

Ben şahsen Resulullah'ın (s.a.a) huzurunda umre yaptım. Ve yine bunu yasaklayan da benim; çünkü bir kişi hac aylarında en uzak noktadan toz toprak içinde, saç başı dağınık, yorgun ve

1- Sünen-i Neseî, "Hac" kitabı, "Temettü" babı, c.2, s.16, Beyrut basımı-Daru İh-yai't-Turasi'l-Arabi, c.5, s.135; Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.122. Bu kaytakta "Hz. Resulullah (s.a.a) bunu yapmıştır" demiş. İbn Kesir diyor ki: Bunun senedi iyidir; fakat bu nu tahriç etmemişlerdir!

bitkin bir vaziyette umre yapmak için buraya gelip umre için telbiye söylüyor, Kâbe'yi tavaf edip ihramdan çıkıyor. Sonra elbiselerini giyip, güzel kokular sürünüyor ve eğer eşini yanında getirmişse onunla münasebette bulunuyor. Zilhiccenin sekizinci gününe kadar böyle devam ediyor. Sonra saç başı dağınık olmadan, toz toprağa bulaşmadan, yorgun ve bitkin olmadan Hac için telbiye söylüyor ve leb-beyk söyleyerek hacılarla birlikte Mina'ya hareket ediyor ve bütün bunları bir günde yerine getiriyor. Oysa hac umreden üstündür. Bu durumda onlara bu fırsatı verirsek, misvak ağaçlarının altında eşleriyle kol boyun olup kucaklaşırlar. Bir de, Mekke ahalsinin ne hayvancılığı, ne de ekini var; ge-çimlerini sadece hac ve umre yapan kimselerden temin etmektedirler.¹

Başka bir rivayette ise halife Ömer'in şöyle dediği geçer:

...Resulullah (s.a.a) ve ashabının umre yaptığını biliyorum; fakat ben insanların misvak ağaçlarının gölgesinde eşleriyle ilişkiye girdikten sonra başlarından gusül suyu damladığı hâlde hacca gitmelerinden hoşlanmıyorum.²

Bu iki rivayette Halife Ömer iki etkenin kendisini böyle bir emir vermeye sevk ettiğini bildirmektedir:

Birincisi haccın saygınlığıdır. Halife Ömer, bu sözüne delil olarak aynen Veda Haccı'nda Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ashabının hac amellerinden önce temettü umresi yapmaktan sakınmalarına getirdikleri delili gösteriyor. Buradan her iki yerde bu sözü söyleyenlerin aynı kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Onlar da hac aylarında temettü umresi yapılmasını, cahiliye döneminde alışık oldukları hac ve umreye aykırı bulan Kureyş muhacirleridir.

Halife Ömer'i hac ve umreyi cem etmeyi yasaklamaya sevk eden ikincisi neden ise, iki emrinden birinde açıkça dile getirdiği şu konudur:

Kâbe ahalsinin ne hayvanları, ne de ziraatları var; onların tek ümidi, hac ve umre vakitleri elde ettikleri gelirleridir.

Demek ki halife Ömer, hac ve umre arasında fasıla verip umreyi hac ayları dışında yapmalarını söylemesinin nedeni, Müslümanların bir defa hac ve bir defa da umre için olmak üzere iki defa Mek-ke'ye gelmeleri ve böylece Harem sakinleri olan Kureyşlilerin bir gelir sağlamalarıdır.

1- Kenzü'l-Ummal, c.5, s.86; Hilyetu'l-Evliyâ, c.5, s.205.

2- Sahih-i Müslim, h.157, s.896; Müsned-i Tayâlisî, h.516, c.2, s.70; Müs-ned-i Ahmed, c.1, s.49 ve 50; Sünen-i Neseî, "Hac" kitabı, "Temettü" babı, c.2, s.16; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.20; İbn Mâce, h.2979, s.692; Kenzü'l-Ummal, c.5, s.86.

Sünen-i Beyhakî'de kaydedildiği üzere halife Ömer'in Emirü'l-Müminin Ali b. Ebu Talib'e (a.s) verdiği cevapta da onun bu hedefi güttüğü anlaşılmaktadır. Beyhakî şöyle yazıyor:

Ali b. Ebu Talib (r.a), Ömer'e, "Sen temettü umresini yasakladın mı?!" diye sorması üzerine Ömer dedi ki: "Hayır; fakat Beytullah'ın daha fazla ziyaret edilmesini istedim." dedi. Ali (r.a), "Kim ifrad haccı yaparsa, bu güzel bir iştir; fakat temettü umresi yapan kimse, Allah'ın Kitabı ve Resululla-h'ın (s.a.a) sünnetini izlemiş olur." şeklinde karşılık verdi.¹

* * *

Buraya kadar aktardıklarımız, konuyla ilgili elimizdeki kaynakların azlığına rağmen, halife Ömer'in temettü umresini yasakladığına ilişkin bize ulaşan rivayetlerdir. Az olmasına rağmen bu rivayetler, halife Ömer'in bu hükümde içtihat ettiğini ve bu içtihadına dayanak olarak bazı gerekçeler ileri sürdüğünü ortaya koymaktadır. Yine buraya kadar naklettiklerimizden, halife Ömer'in temettü umresini yasaklayışının şiddet ve sertlik içerdiği ve halkı bundan dolayı kırbaçladığı anlaşılmaktadır.²

Bu konuda İbn Kesir şöyle yazmaktadır:

Sahabe Ömer'den çok korkuyor ve ona muhalefet etme cüretini gösteremiyordu.³ Halife Ömer'in hilafeti döneminde Ali'den başka hiç kimsenin ona muhalefet ettiğini veya dudağını kımıldatıp ona karşı bir şey söylediğini görmedik.⁴ Ali, Ömer'in umreyi yasaklamasına karşı ona, "Temettü umresi yapan kimse, Allah'ın Kitabı ve Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini izlemiş olur." dedi.⁵

O günden bu yana umresiz hac yapmak Ömer'in sünneti oldu ve Kureyşli halifeler onu izleyerek sünnetini kabul ettiler; nitekim ileride bu konuyu Osman'ın ve diğerlerinin gidişatında da inceleyeceğiz.

1- Sünen-i Beyhakî, c.5, s.21.

2- Bu konuyu Nevevî Sahih-i Müslim Şerhinde, c.1, s.170'te Kadı İyaz'dan naklen kaydetmiştir.

3- Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.141.

4- Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.141.

5- Sünen-i Beyhakî, c.5, s.21.

Halife Osman'ın Döneminde Temettü Umresi

Osman, hacla umreyi birbirinden ayırma konusunda Ömer'in sünnetini izledi. Bunun şaşılacak bir yanı da yoktur tabii. Çünkü her ikisi de Kureyş muhacirlerindendi. Bu hüküm hususunda ikisi ve ikisinin dönemi arasında tek fark, İmam Ali'nin Osman'a açıkça muhalefet etmesi ve beraberindekilere de bunu emretmesi idi. Oysa halife Ömer'in döneminde hiç kimse ona açıkça muhalefet edemez-di; çünkü Ömer sarıh bir şekilde demişti ki:

Resulullah'ın (s.a.a) döneminde yapılan iki müt'ayı ben yasaklıyorum; onları yapanları cezalandıracağım: Onlardan biri temettü umresi ve diğeri ise müt'a nikâhdır...

Yine bu tehdidini yerine getirerek bu işi yapanları kırbaçlamıştı.

Şimdi İmam Ali'nin bu konuda Osman'a nasıl muhalefet ettiğini bildiren rivayeti inceleyelim:

Müsned-i Ahmed'de Abdullah b. Zübeyr'den şöyle rivayet edilmektedir:

Osman b. Affan'la birlikte Cuhfe'deydim. Etrafında başta Habîb b. Müslime-i Fehrî olmak üzere Şam halkından bir grup da vardı. Hacda temettü umresinden bahsedilince Osman, "Hac ve umrenin daha mükemmel olması için ikisinin hac aylarında bir arada yapılmaması daha iyidir. Umrenin ertelenerek böylece Beytullah'ın iki defa ziyaret edilmesi daha uygundur. Çünkü yüce Allah hayrı geniş tutmuştur." dedi. O sırada Ali b. Ebu Talib çölde devesini otlatmaktaydı. Osman'ın bu sözünü duyunca gelerek onun karşısında durup, "Resulullah'ın (s.a.a) bıraktığı sünneti ve Allah Teala'-nın kullarına verdiği izni engelleyip insanları zorlayarak bu-nu önlüyor musun?!" dedi ve peşinden hac ve umre için bir arada lebbeyk söyledi. Osman bunu görünce etrafındakilere dönerek şöyle dedi:

"Ben onu yasakladım mı ki?! Ben onu yasaklamadım; ben sadece kendi görüşümü söyledim. İsteyen yapsın, isteyen de yapmasın."¹

Malik'in *Muvatta*'sında İmam Cafer Sadık (a.s) kanalıyla babasından naklen şöyle geçmektedir:

Miktad b. Esved, "es-Sukya" denilen bölgede Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) huzuruna çıktı. Hazret o sırada develeri için

1- Müsned-i Ahmed, c.1, s.92, h.707; Zehairu'l-Mevaris, s.216. Cuhfe, Medine tarafından Mekke'ye üç menzil uzaklıktaki bir yerin ismidir.

saman ve arpa karıştırıp onlara yem vermekle meşguldü. Mikdad, ona, "Osman b. Affan hacca umreyi birleştirmeyi yasakladı." dedi. Hz. Ali (a.s), ellerinde saman ve arpa parçaları olduğu hâlde -ravi "Ben Hazretin ellerindeki arpa ve saman tozlarını hâlâ hatırlıyorum." diyor- gelerek Osma-n'ın karşısına dikilip, "Hac ve umreyi birleştirmeyi sen mi yasakladın?" dedi. Osman, "Benim görüşüm budur!" dedi. Ali öfkeli bir hâlde, "Lebbeyk Allahumme lebbeyk, bi-haccetin ve umretin mean" (Allahım! Bir arada hac ve umren için lebbeyk) diyerek Osman'ın yanından ayrıldı.¹

Yine *Sünen-i Neseî, Müstedreku's-Sahihayn ve Müsned-i Ah-med*'de Said b. Museyyeb'den naklen şöyle kaydedilmiştir (biz *Sünen-i Neseî*'den naklediyoruz):

Ali ve Osman hac için yola koyulmuşlardı. Yolda Osman temettü umresini yasakladı. Ali, "Osman hareket edince siz de hareket edin." buyurdu. Sonra Ali ile arkadaşları temettü umresi için telbiye söylediler; Osman da onları engellemedi. Sonra Ali, Osman'a dönerek, "Sen umreyi yasaklamış mıydın?" diye sordu. Osman, "Yasaklamıştım." dedi. Ali, "Resu-lullah'ın (s.a.a) umre yaptığını duymamış mıydın?" dedi. Osman, "Duymuştum." dedi.²

İmam Sindî bu olayın haşiyesinde şöyle yazmıştır:

Ali, "Osman hareket edince siz de hareket edin." dedi. Yani sizin Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini onun sözünden öne geçirdiğini bilmesi için umre için telbiye söyleyerek onunla birlikte hareket edin; çünkü Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine aykırı olan bir konuda ona itaat etmek caiz değildir.³

Ahmed b. Hanbel bu olayı daha farklı bir şekilde kaydetmiştir. Şöyle ki:

Osman hac için yola koyuldu. Ali yolda Osman'ın, arkadaşlarına temettü umresiyle hacca bir arada yapmalarını yasakladığını öğrendi. Bunun üzerine Ali kendi arkadaşlarına, "Osman hareket edince siz de hareket edin." dedi. Orada Ali ve arkadaşları umre için telbiye söylediler ve Osman ise onlara bir şey söylemedi. Fakat Ali ona, "Senin umreyi yasakladığın doğru mu? Resulullah

1- Muvatta, Malik, h.40, "Kıran-u Fi'l-Hac" babı, s.336; Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.129. es-Sekaya, Mekke yolu üzerinde köylerin merkezidir.

2- Sünen-i Neseî, c.2, s.15, "Temettü" babı; Müsned-i Ahmed, c.1, s.57, h.402, Müsned-i Osman'da; Müstedreku's-Sahihayn, c.1, s.472; Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.126 ve 129.

3- İmam Sindî, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdulhâdî-i Hanefî, Nezil-i Medine-i Münevvere (öl. h.k. 1138).

(s.a.a) temettü umresi yapmadı mı?" dedi. Ravi, "Bunun üzerine Osman'ın Ali'ye ne söy-lediğini anlayamadım." diyor!¹

Yukarıda geçen rivayetlerde Osman'ın umre konusunda gevşek davrandığını görmekteyiz; oysa başka rivayetlerde bu konuda Osman'dan şiddet, sertlik ve öfke görülmektedir. Örneğin:

Sahih-i Müslim, Müsned-i Ahmed, Sünen-i Beyhakî ve diğer kaynaklarda Şu'be'den, Katade'den, Abdullah b. Şakik'den şöyle nakledilmektedir (biz *Sahih-i Müslim*'den naklediyoruz):

Osman temettü umresini yasaklıyordu; Ali ise onun yapılmasını emrediyordu. Sonuçta Osman Ali'ye bir şey söyleyince Ali ona, "Resulullah (s.a.a) ile birlikte temettü umresi yaptığımızı sen de biliyorsun!" dedi. Osman, "Evet; fakat o zaman biz korkuyorduk!" cevabını verdi.

Bu konu *Müsned-i Ahmed*'de şöyle geçer: "Sonra Osman, Ali'ye 'Sen söyle ve böylesin!' dedi." Başka bir rivayette ise şöyle denir: "Sonra Osman, Ali'ye bir söz söyledi." Rivayetin sonunda da şöyle geçer: "Şu'be diyor ki: Ben Katade'ye, 'Neden korkuyorlardı?' diye sordum. Katade, 'Bilmiyorum.' karşılığını verdi."²

Ulema bu rivayette Osman'ın Ali'ye (a.s) söylediklerini bir yerde, "Sen söyle ve böylesin!" ve başka bir yerde ise "Osman, Ali'ye bir söz söyledi." şeklinde değiştirmişlerdir. Fakat halife Osman'ın Ali'ye (a.s), "Evet, fakat o zaman biz korkuyorduk." şeklindeki sözünün neyi ifade ettiğini sadece Katade değil, biz de anlamış değiliz; hatta hiçbir müneccim de onların neden korktuklarını bilmemiştir! Resulullah (s.a.a) Veda Haccı'nda onlara temettü umresi yapmalarını emretmiş ve onlar da Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hayatının son yılında bunu yapmışlardı. İslâm dini o dönemde Arap Yarımadası'nda tamamen yayılmış ve şirk etkileri tamamen yok olup gitmişti.

İbn Kesir de şöyle diyor:

Ben de bu korkuyu ne ile ilişkilendirdiklerini ve neden korktuklarını anlayamadım.

1- Müsned-i Ahmed, c.1, s.60, h.424.

2- Sahih-i Müslim, h.158, s.896, "Hac" kitabı, "Cevazu't-Temettü" babı; Müsned-i Ahmed, c.1, s.97, h.756; ikinci rivayet s.60, h.431'de ve onun bir ben-zeri de 432. hadiste geçmektedir. Sünen-i Beyhakî, c.5, s.22; el-Muntaka, h. 2382; Kenzü'l-Ummal, birinci baskı, c.3, s.33; Şerhu Meaniu'l-Ahbar, "Me-nasiku'l-Hac" kitabı, s.380-381; Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.127 özetle ve bu kaynakta s.129'da hadisi naklettikten sonra şöyle demiştir: Bu, Ali'nin rivayetinin doğruluğuna dair Osman'dan gelen bir itiraftır. Veda Haccı'nda Ali'nin (r.a) Resulullah'ın (s.a.a) telbiyesinin aynıyla ihrama girdiği de bilinmektedir.

İbn Kesir bunlardan önce şöyle yazmıştır:

Bu iddianın hiçbir yeri yoktur; çünkü yüce Allah, Resülü için Arap Yarımadası'nda İslâm dininin temellerini sağlamlaştırmış, Mekke'yi fethetmiş ve bir yıl önce Mina'da, "Bundan böyle müşrik olan hiç kimsenin hac yapmaya hakkı yoktur ve hiç kimse çıplak olarak Kâbe'yi tavaf edemez." buyurmuştu.

Yukarıdaki rivayette Osman fetvasının doğruluğuna, "Biz korktuğumuz için temettü umresi yaptık." şeklinde delil getirmektedir. Fakat aşağıdaki rivayetlerde bir delil getirilmeden zorba ve kaba bir davranış sergilemektedir:

Sahih-i Müslim, Sahih-i Buharî, Sünen-i Neseî, Müsned-i Te-yalesî ve Müsned-i Ahmed adlı eserlerde Said b. Museyyeb'den şöyle rivayet edilmektedir (ifade *Sahih-i Müslim*'indir):

Ali ile Osman, Usfan¹ denilen bölgede bir araya geldiler. Osman daha önce umre yapmayı yasaklamıştı. Orada Ali, Osman'a dönerek, "Neden Resulullah'ın (s.a.a) yapılmasını emrettiği bir işi yasaklıyorsun?!" dedi. Osman, "Bizi kendi hâlimize bırak." dedi. Ali, "Seni kendi hâline bırakamam." dedi ve peşinden hemen umreyle hac için telbiye söyledi.²

Sahih-i Buharî, Sünen-i Neseî, Sünen-i Daremî, Sünen-i Bey-hakî, Müsned-i Ahmed, Müsned-i Teyalesî ve diğer kaynaklarda Mervan b. Hakem'den şöyle rivayet edilmektedir (ifade Buharî'-nindir):

Osman ve Ali'yi bir arada gördüm. Osman hacla birlikte temettü umresi yapılmasını yasaklamıştı. Ali bunu öğrenince her ikisini de bir arada yapmak için telbiye söyleyip, "Ben hiç kimsenin sözüyle Resulullah'ın (s.a.a) buyruğunu terk etmem." dedi.

Bu konuda Neseî'nin sözü şöyledir:

Osman, hacla temettü umresinin bir arada yapılmasını yasaklamıştı. Dolayısıyla Ali'ye dönerek, "Ben bunu yasakladığım hâlde sen yapıyor musun?" dedi. Ali, "Ben hiç kimsenin hatırı

1- Usfan, Cuhfe'yle Mekke arasında yer almıştır. -Mu'cem-i Buldan, Hamevî-

2- Sahih-i Müslim, s.897, h.159, "Cevaz-i Temettü" babı; Sahih-i Buharî, c.1, s.190, "et-Temettü ve'l-İkran" babı; Müsned-i Tayâlisî, c.1, s.16; Müsned-i Ahmed, c.1, s.136, h.1146; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.22; Minhata'l-Ma'bud, c.1, s.210, "Mâ Câe Fi'l-Kiran" babı, h.1005; Şerh-u Meaniu'l-Âsar, s.371; Zadu'l-Mead, c.1, s.218, "Fi Cemuhu Beyne'l-Hacc-i ve'l-Umre" faslı ve s.220'de, "Fi Ennehu (s.a.a) Karinin Lâ Mufridun" konusu; Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.129.

için Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini terk etmem." ve başka bir rivayete göre de "...senin sözünle... terk etmem." dedi.¹

İbn Kayyım yukarıdaki hadislerin peşinden şöyle yazmaktadır:

Bu, hac ile umreyi bir arada yapan kimsenin onlara göre de temettü haccını yerine getirmiş olduğunu ve Resululla-h'ın (s.a.a) da bunu yaptığını göstermektedir. Çünkü Osman da Resulullah'ın (s.a.a) onu yaptığını kabul etmiştir. Nitekim Ali ona, "Resulullah'ın (s.a.a) yaptığı bir işi yasaklamaktan amacın nedir?" diye sorunca, Resulullah'ın (s.a.a) böyle bir şey yapmadığını söylememiştir. Eğer Resulullah'ın (s.a.a) hacla birlikte temettü umresi yaptığını kabul etmeseydi, kesinlikle bunu reddederdi. Diğer taraftan Ali de, Resulullah'ı (s.a.a) izlemek, onun emrini yerine getirmek ve bu emrin feshedilmediğini vurgulamak istiyordu. Ali'nin açıkça hacla birlikte temettü umresi için telbiye söylemesi Resulullah'a (s.a.a) uyduğu, Kur'ân'ı ve Osman'ın tevile yasakladığı sünneti izlediğini ilân etmek anlamına geliyordu.²

* * *

Yukarıda geçen rivayetlerin bütününden Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) kasıtlı olarak ve açıkça temettü haccı niyeti ederek bu konuda halife Osman'a karşı olduğunu ilân ettiği, Osman'ın da bu muhalefete bazen yumuşak ve bazen de sert tepki verdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan Osman'ın yumuşak davranışının hilafetinin başında, şiddet ve sertliğinin ise daha sonralarına ait olduğunu görmektediriz. Nihayet sertliği öyle bir yere vardı ki bu konuda emrine itaat etmeyenlere kırbaç vurup başlarını tıraş etti.

İbn Hazm bu konuda şöyle diyor:

Osman bir kişinin hacle birlikte temettü umresi için leb-beyk söylediğini duyunca onu yanına getirmelerini emretti. Adamı getirdiklerinde onu kırbaçlayarak cezalandırdı ve saçını tıraş etti.³

Halifenin onu kırbaçlaması cezalandırmak için, saçını tıraş etmesi ise diğerlerine ibret olması içindi.

1- Sahih-i Buharî, c.1, s.190; Sünen-i Neseî, c.2, s.15, "el-Kıran" babı; Sünen-i Dâremî, "el-Kıran" babı, c.2, s.69; Sünen-i Beyhakî, c.4, s.352 ve c.5, s.22; Müsned-i Tayâlisî, c.1, s.16, h.95; Müsned-i Ahmed, c.1, s.95, h.733 ve c.1, s.136, h.139; Zadu'l-Mead, c.1, s.217; Tahavî, Şerh-i Meanii'l-Âsar'da, s.379, "Menasik-u Hac" kitabı; Kenzül-Ummal, c.3, s.31; Minhatu'l-Mabud, h.1004; Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.126 ve 129.

2- Zadu'l-Mead, İbn Kayyım, c.1, s.218.

3- el-Muhalla, İbn Hazm, c.7, s.107.

Bütün bu şiddete rağmen Müslümanların eleştirileri bu dönemde başladı. Bu konuda onu eleştiren ve bu hareketini sorgulayan ilk kişi, Emirü'l-Müminin Ali (a.s) idi. İmam Ali (a.s) muhalefetini açığa vurmuş, arkadaşlarına da bunu emretmiştir. Ondan sonra bu itiraz ve muhalefet, diğer halifeler döneminde yaygınlaştı. Şimdi ise İmam Ali'nin (a.s) döneminde bu hususta ne gibi gelişmeler olduğuna bakalım.

İmam Ali (a.s) Döneminde Temettü Umresi

İmam Ali'nin (a.s) Osman'ın hilafeti döneminde Resulullah'ın (s.a.a) bu sünnetini yaşatmak için sert bir şekilde halifeye karşı çıktığını gördük.¹ Dolayısıyla da kendi hükümeti döneminde bunu icra etmesi gerekiyordu; çünkü karşısında bir muhalif olmadığı gibi, genel olarak Müslümanların buna eğilimli olması da ona destek veriyordu. Bu nedenle Emirü'l-Müminin Hz. Ali'nin (a.s) döneminde te-mettü umresi hususunda bize rivayet edilecek ve kayıtlara geçecek bir tartışma, bir olay olmadı. Bu konu hakkındaki tartışmalar ikinci defa, Ömer'in sünnetini diriltmeye çalışan Muaviye'nin döneminde başladı.

Muaviye'nin Hilafeti Döneminde Temettü Umresi

Muaviye kendi hilafeti döneminde var gücüyle ilk üç halife Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın sünnetlerini yaşatmaya çalışıyordu. Özellikle de Ehlibeyt'i yenik düşürecek, mekteplerine muhalefet edilecek ve bilhassa Hz. Ali'ye (a.s) karşı gelinecek konularda daha fazla bir çaba sarf ediyordu. Bu, onun genel siyasetiydi. Onun ve taraftarlarının temettü umresi hususundaki girişimlerini ise rivayetler şöyle açıklıyor:²

Sünen-i Neseî'de İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmektedir:

1- Bu cümleden İbn Kesir'in kendi Tarih'inde, c.5, s.132'de İmam Hasan'dan (a.s) naklettiği şu rivayettir: Ali (a.s) ile birlikte hac yapmak için hareket ettik. Zuhuleyfe'ye ulaştınca Ali, "Ben hacca umreyi birleştirmek istiyorum; böyle yapmak isteyenler benim söylediklerime dikkat etsinler." dedi ve daha sonra, "Lebbeyke bi-haccetin ve umretin" söyleyerek her iki amel için telbiye söyledi.

2- Bunlardan biri Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinin yazılmasının engellenmesidir; Ebu Bekir ve Ömer bunu yasaklamış, Muaviye de onları izleyerek şöyle demiştir: "Hiç kimse Ebu Bekir ve Ömer döneminde rivayet edilmeyen bir hadisi rivayet etme hakkına sahip değildir." Müsned-i Ahmed'in haşiyesindeki Muntahab-ı Kenz'de, c.4, s.64. Muaviye, "Sadece Ömer'in döneminde rivayet edilen hadisleri rivayet edin." diyordu. Bu konuyu Zehebî, Tezkiretu'l-Huffaz adlı kitabında Muaviye'nin biyografisinde kaydetmiştir. Yine bk. Mun-tehab-ı Kenz, c.4, s.61 ve Ahadis-u Ümmi'l-Müminin Aîşe adlı kitabımızın "Mea Muaviye" faslı.

Muaviye halkın temettü umresi yapmasını engelliyor; oysa Resulullah (s.a.a) temettü umresi yapmıştır.¹

Sünen-i Dâremî'de Muhammed b. Abdullah b. Nevfel'den şöyle rivayet edilmiştir:

Hac mevsiminde Muaviye'nin Sa'd b. Malik'e, "Hacla birlikte temettü umresi yapmak konusunda görüşün nedir?" diye sorduğunu, Sa'd'ın, "Güzel bir iştir." demesi üzerine Muaviye'nin, "Ömer bunu yasaklamıştır; sen Ömer'den daha mı iyisin?!" dediğini duydum. Sa'd, Muaviye'nin bu sözüne karşı, "Ömer benden daha iyidir; fakat temettü umresini Re-sulullah (s.a.a) yapmıştır ve o da Ömer'den daha iyidir." cevabını verdi.²

Bazı rivayetlerden Muaviye döneminde bu gibi girişimlerin onun kendisine has olmadığı, bilâkis bazı yardakçıların da bu konuda ona yardımcı oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin:

Muvatta-ı Malik, Sünen-i Neseî, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Bey-hakî ve diğer kaynaklarda (tabir *Muvatta*'nınadır) Muhammed b. Abdullah³ b. Haris'in, Muaviye'nin hac yaptığı yılda Sa'd b. Ebî Vakkas'la Zahhak b. Kays'ın temettü umresiyle haccı birleştirme konusunda tartışıp görüş belirttiklerini duyduğu rivayet edilmiştir. Bu tartışmada Zahhak, Sa'd'a, "Umre ve haccı Allah'ın hükmüne ca-hil olan kimseden başkası birleştirmez!" dedi. Sa'd ise, "Ey kardeşimin oğlu! Çirkin bir şey söyledin!" dedi. Zahhak, "Fakat Ömer bunu yasaklamıştı." dedi. Sa'd, "Resulullah (s.a.a) böyle yaptı ve biz de onunla birlikte bu ameli yerine getirdik." şeklinde karşılık verdi.⁴

Bu rivayette geçen Zahhak, Zahhak b. Kays el-Kureşî el-Fihri'dir. Bu nedenle de Sa'd ona, "Ey kardeşimin oğlu!" diye hitap etmiştir. Zahhak, Resulullah'ın (s.a.a) vefatından yedi yıl önce dünyaya gelmiş, Muaviye'nin güvenlik görevlilerinin komutanlığını üstlenmiş, savaşlarda başarılar göstermiş, Muaviye onu Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) döneminde

1- Sünen-i Neseî, "et-Temettü" babı.

2- Sünen-i Dâremî, c.2, s.35.

3- Muhammed b. Abdullah b. Nevfel, Muhammed b. Abdullah b. Haris b. Nevfel b. Abdulmuttalib'dir. Muhammed b. Nevfel, Takribu't-Tehzib, c.2, s. 175'te üçüncü tabakadan rivayeti kabul edilir kişilerden sayılmıştır.

4- Muvatta, Malik, c.1, s.344, "Mâ Câe Fi't-Temettü" babı, h.60; Sünen-i Neseî, c.2, s.15, "et-Temettü" babı; Sünen-i Tirmizî, c.4, s.38, "Mâ Câe Fi't-Te-mettü" babı; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.17; Tefsir-i Kurtubî, c.2, s.388, Kurtubî bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir; Zadu'l-Mead, c.2, s.218; Bedayi-i Minen, h.903; Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.127 ve 135.

kargaşa çıkarmak için bir ordunun başında Irak'a göndermiş, o da Irak şehirlerinde yağma yapıp halktan karşılaştığını öldürmüş, hac kafilelerine saldırarak azık ve bineklerini yağmalamış ve onlardan bir grubunu kılıçtan geçirmiştir.

Muaviye'nin cenazesini defneden ve ölüm haberini Yezid'e veren kişi de odur. Yezid'in ölümünden sonra Abdullah b. Zübeyr'e bi-at etti ve Merc-i Rahit'te Mervan b. Hakem'le savaştı ve hicretin 64'üncü yılında aynı yerde öldü.¹

Zahhak b. Kays, Muaviye'nin yordakçılarının başta gelenlerinden biriydi. Onun Muaviye'nin yanında yer alıp, onun ipine sarılması ve Muaviye'nin isteklerini yerine getirmede ona yardımcı olması şaşırılacak bir şey değildir tabii.

Muaviye'nin bu kaydettiklerimiz dışında temettü umresini engellemek için hadis uydurmaya başvurmasına da şahit olmaktadır. Beyhakî ve Neseî kendi *Sünen*'lerinde şöyle kaydetmektedirler (ifade Beykahî'nindir):

Muaviye, Resulullah'ın (s.a.a) ashabından bir gruba şöyle sordu (Ebu Davud, "Resulullah'ın (s.a.a) ashabına sordu." demiştir): Resulullah'ın (s.a.a), hayvanın eğerinin altına serilen örtünün panter derisinden olmasını yasakladığını biliyor musunuz?"

Onlar, "Allah şahittir ki evet." dediler.

Muaviye, "Ben de buna tanıklık ediyorum." dedi ve sonra, "Peki Resulullah'ın (s.a.a)... altın dokumalı elbise giymeyi yasakladığını biliyor musunuz?" diye sordu.

Onlar yine, "Allah şahittir ki evet." diye cevap verdiler.

Bunun peşinden Muaviye, "Peki Resulullah'ın (s.a.a) hac ile temettü umresini bir arada yapmayı yasakladığını biliyor musunuz?!" dedi.

Onlar, "Allah şahittir ki hayır!" dediler.

Muaviye, "Vallahi bu da onlar gibidir!" dedi.

İbn Kayyim bu rivayeti naklettikten sonra şöyle yazıyor:

Biz de Allah'ı tanık tutuyoruz ki bu, Muaviye'nin zihninin ürettiği hayallerden biridir veya Muaviye'ye yalan yere isnat

1- Zahhak'ın biyografisi için bk. Usdu'l-Gabe, Ahadis-u Ümmü'l-Müminin Aişe, "Mea Muaviye" faslı, c.1, s.243.

edilmiştir. Çünkü Resulullah (s.a.a) hiçbir zaman hacca temettü umresini bir arada yapmayı yasaklamamıştır.¹

İbn Kayyım'ın bu sözü, Muaviye hakkındaki iyimserliğinden kaynaklanmaktadır. Bu konuda Muaviye'nin kendisinin Hz. Resulullah'tan (s.a.a) naklettiği aşağıdaki rivayet, onun ilk sözünü reddetmektedir.

Buharî ve Müslim kendi *Sahih*'lerinde ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmişlerdir (ifade Buharî'nindir):

Muaviye bana, "Merve'de Resulullah'ın (s.a.a) saçını okumun ucuyla taksir ettiğimi (kısalttığımı) biliyor musun?" dedi. Ben, "Bunu bilmiyorum; fakat bu konu kendi aleyhine bir delildir!" dedim.*

el-Muntaka kitabında "Merve" kelimesinden sonra "fi eyyami'l-aşer" (zilhiccenin ilk on günü içinde) tabiri geçmiştir. İbn Kayyım diyor ki:

Bu, halkın Muaviye hakkında yadırgadığı ve Muaviye'nin yanlışlarından saydığı bir konudur.²

Birinci rivayette, Resulullah'ın (s.a.a) ashabı Muaviye'nin sözünü reddederek Hazretin temettü umresiyle hacı bir arada yapmayı yasaklamadığına dair yemin etmektedirler; fakat Muaviye, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) onu da yasakladığına yemin etmektedir! Bu rivayet, Muaviye'nin görüşüne uygun diğer rivayetin de onun döneminde uydurulduğunu göstermektedir. Biz bu konuyu bahsimizin sonunda işleyeceğiz İnşallah.

Muaviye'nin birinci rivayetini reddeden ikinci rivayetine gelince; o bu rivayeti, kendisinin Resulullah'a (s.a.a) yakın kişilerden olduğunu, Hazretin huzurunda bulunduğunu göstermek ve bununla övünmek için uydurmuştur. Fakat bu rivayetin kendisinin fetvası ve rivayetiyle çeliştiğini unutmuş galiba.

Muaviye, Ömer'in sünnetini ihya etme yolunda Sa'd b. Ebî Vakkas'ın sert muhalefetiyle karşılaştı; Müslim'in kendi *Sahih*'inde rivayet ettiğine göre Ganim b. Kays şöyle demiştir:

1- Sünen-i Beyhakî, c.5, s.20, "Kerahet-u Men Kerihe'l-Kıran-e Ve't-Te-mettü" babı; Ebu Davud, "İfradu'l-Hac" babı, s.157; Zadu'l-Mead, c.1, s.229; Mecmau'z-Zevaid, c.3, s.236 özetle; Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.140-141.

*- Taksirin Merve'de yapılmış olması onun umre olduğunu gösterir. Çünkü hac için taksir Mina'da yapılır, Merve'de değil. -müt-

2- *Sahih-i Buharî*, c.1, s.207, "el-Halk-u Ve't-Taksir" babı; *Sahih-i Müslim*, "et-Taksir-u Fi'l-Umre" babı, h.209; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.159-160, h.1802 -1803, "Menasik" kitabı; *Müsned-i Ahmed*, c.4, s.96-98; *el-Muntaka*, c.2, s.270, h.2579 ve 2580; *Minhetu'l-Ma'bud*, h.1503.

Ben Sa'd b. Ebî Vakkas'tan temettü umresinin hükmünü sordum. Sa'd, "Biz temettü umresi yaparken o daha uruşta (veya arşa) kâfirdi."

"Uruş" kelimesi "uruş"un çoğulu olup Mekke evleri anlamına gelir. Fakat Sa'd b. Ebî Vakkas, "uruş" değil de "arş" deyip arşın Rabbi olan Allah'ı kastetmiş olabilir. [Buradaki fark, bu kelimenin Arapça'da farklı bir şekilde harekelendirilmesinden kaynaklanıyor -müt.-]¹

Böylece Sa'd b. Ebî Vakkas, birçok yerde Muaviye'ye muhalefet etmiştir. Oysa o zaman mevcut sahabe arasında hiç kimse Sa'd b. Ebî Vakkas'ın makam ve mevkisine sahip değildi. O, Irak'ın fatihi ve halife Ömer'in altı kişilik şuraya seçerek halife adayı kıldığı kişilerden biriydi. İşte bu nedenle Sa'd, o dönemde hâkim hilâfet düzenine karşı çıkma gücüne sahipti. Halbuki o dönemde hayatı boyunca gerçekler karşısında sesi soluğu çıkmayan İmran b. Husayn² gibi diğer sahabîler de vardı. İmran b. Husayn kendisini ölümün eşiğinde görünce sessizliğini bozup temettü umresi hakkında görüşünü açıkça belirtti. Müslim ve diğerleri bu konuyu Mutarref'ten şöyle nakletmektedirler:

İmran b. Husayn ölüm yatağında iken birini benim peşime göndererek şöyle dedi: "Sana bazı hadisler söyleyeceğim, belki benden sonra Allah seni bu hadislerden faydalandırıcaksın. Ben yaşarsam, onları kimseye söyleme; fakat eğer ölürsem, istersen onları halka anlatabilirsin; çünkü benim güvencem bundadır. Bil ki Resulullah (s.a.a) hacla temettü umresini birlikte yaptı; bu hükmü kaldıran bir ayet inmedi ve Resulullah da (s.a.a) bizi ondan sakındırmadı. Ancak bir adam bu konuda canı istediğini söyledi."³

Başka bir rivayette ise şöyle geçmektedir:

Bugün sana bir hadisten bahsedeceğim; ileride Allah Te-ala seni bu hadisten faydalandıracaktır. Şunu bil ki Resulullah (s.a.a) Ehlibeyt'inden bir gruba zilhicce ayının ilk on gününde

1- Sahih-i Müslim, "Cevazu't-Temettü" babı, h.164 , s.898; hadisin açıklaması Şerh-i Nevevî'de, c.7, s.304'te geçer; el-Muntaka, h.2386; Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.127-135.

2- İmran b. Husayn'le ilgili olarak Usdu'l-Gabe, c.4, s.137'de şöyle geçer: Halife Ömer onu Basra kadılığına atadı; duası müstecap olan ve hastalandığında meleklerin selamladığı bir kişiydi. O, hicretin 52'sinde, Muaviye'nin hilafeti döneminde Basra'da vefat etti.

3- Sahih-i Müslim, "Cevaz-u Temettü" babı, h.168, 166 ve 169, s.899; Şerh-i Nevevî, s.305-306.

temettü umresi yapmayı emretti. Ondan sonra bu hükmü kaldıran bir ayet inmedi ve Resulullah (s.a.a) hayatta olduğu sürece de bundan sakındırmadı. Nihayet herkes bu konuda canı istediğini söyledi.

Başka bir rivayette de, "Bir adam (Ömer) bu konuda canı istediğini söyledi."¹ denmektedir.

* * *

Muaviye hayatta olduğu sürece bu konu böyle devam etti. Muaviye'nin ölümünden sonra halife diye oğlu Yezid'e biat edilince, hilafetin ilk yılında İmam Hüseyin (a.s) ile savaşıp onun Ehlibeyt'ine baskı yapmaya, peşinden de Peygamber'in şehri Medine'de sahabe ve tabiini ezmeye başladı. Nihayet Medine'yi fethedip orada çok çirkin işler yaptı. Ardından Abdullah b. Zübeyr'le savaşmak üzere Mekke'ye yöneldi.

Yezid'in ölmesi üzerine Abdullah b. Zübeyr'e halife diye biat edildi. O da, temettü umresi konusunda var gücüyle ilk üç halifenin sünnetlerini yaşatmaya çalıştı.

Abdullah b. Zübeyr Döneminde Temettü Umresi

Ebu Bekir ve Ebu Hubeyb künyeleriyle de anılan Abdullah b. Zübeyr el-Kureşî el-Esedî... Annesi Aişe'nin kız kardeşi (Ebu Bekir'in kızı) Esma'dır. Dolayısıyla, Ümmü'l-Müminin Aişe, Abdullah b. Zübeyr'in teyzesidir. Abdullah, hicretten sonra Medine'de dünyaya gelmiş ve Cemel Savaşında teyzesi Aişe'nin yanında İmam Ali'ye (a.s) karşı savaşmıştır. Emirü'l-Müminin Ali (a.s) Abdullah b. Zübeyr hakkında şöyle buyurmuştur:

Abdullah b. Zübeyr büyüyünceye kadar Zübeyr biz Ehlibeyt'in yanındaydı.

Abdullah b. Zübeyr, Muaviye'nin ölümünden sonra Mekke'ye sığınarak Yezid'e biat etmeye yanaşmadı. İmam Hüseyin (a.s) ve ashabı şehit olunca, hilâfet iddiasında bulunarak halkı kendisine biate davet etti. Yezid önce Medine halkını bastırmak için bir ordu gönderdi. Bu ordu, Medine halkının başına Hirre olayını getirdi. Ardından Mekke'ye yönelerek hicretin 64. yılında, muharrem ayına dört gün kala Harem'de Ab-

1- Sahih-i Müslim, "Hac" kitabı, "Cevazu't-Temettü" babı, h.165 ve 166. Biz Müslim'in sözlerini kaydettik; Müsned-i Ahmed, c.4, s.434; Sünen-i Dâremî, c.2, s.35; Sahih-i Buharî, "Hac" kitabı, "et-Temettü" babı, c.1, s.190, buradaki sözü daha önce söyledikleriyle farklıdır; Sünen-i İbn Mâce, h.2978, "et-Temettü Bi'l-Umret-i İle'l-Hac" babı; Müsned-i Ahmed, c.4, s.429, 436, 438 ve 439; Sünen-i Beyhakî, c.4, s.344 ve c.5, s.14; el-Muntaka, h.2380 ve 2381; Zadu'l-Mead, c.1, s.217 ve 220; Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.126 ve bu kaynakta, s.137'de bu babın hadisleri geçmiştir.

dullah'ı kuşatıp onunla savaştı. Bu savaş sonucu Kâbe ateşe verildi, Kâbe ve yüce Allah'ın İsmail'e fidye olarak gönderdiği koçun o zamana kadar Kâbe'nin tavanında duran boynuzları yanıp kül oldu.

Yezid'in ölümünden sonra Hicaz, Yemen, Irak ve Horasan'da Abdullah b. Zübeyr'e biat edildi. Nihayet Abdulmelik b. Mervan hilâfete ulaşınca Abdullah b. Zübeyr'in işine son vermesi için Haccac b. Yusuf es-Sekaff'i gönderdi. Haccac, hicretin 73. yılının cemaziyülahır ayının ortasında Abdullah b. Zübeyr'i öldürerek onun hareketine son verdi.¹

* * *

Abdullah b. Zübeyr, Mekke'de on yıldan fazla hükümet etti. O ve babasının çocukları, temettü umresi yapılmaması için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Bu dönemde, aşağıdaki rivayetlerde açıklandığı üzere, Emirü'l-Müminin Ali b. Ebu Talib (a.s) ekolünün izleyicileri ile onlar arasında birtakım tartışmalar ve çekişmeler oldu.

Sahih-i Müslim'de şöyle geçer:

İbn Abbas, halkı temettü umresi yapmaya teşvik ediyor; Abdullah b. Zübeyr ise, bundan sakındırıyordu...²

Sahih-i Müslim ve *Sahih-i Buharî*'de Ebu Cemre-i Zubeî'den³ şöyle rivayet edilmektedir:

Temettü umresi yapmak istedim; fakat bazı kişiler beni bundan sakındırdı. Ben de İbn Abbas'a giderek meseleyi ona sordum. İbn Abbas, bana temettü umresi yapmamı emretti. Sonra eve dönerek uyudum. Rüya âleminde bir kişinin bana, "Umren makbuldür ve haccın doğrudur." dedi. Tekrar İbn Abbas'a gidip gördüğüm rüyayı anlattım. İbn Abbas tek-bir getirerek, "Temettü umresi, Ebu'l-Kasım'ın (s.a.a) sünnetidir." dedi.⁴

Yine *Müsned-i Ahmed* ve diğer kaynaklarda (ifade *Müsned-i Ahmed*'indir) İbn Abbas'ın azat ettiği kölesi Kureyb'den⁵ şöyle rivayet edilmiştir:

1- Usdu'l-Gabe, c.3, s.161-163.

2- Sahih-i Müslim, s.885, h.145.

3- Ebu Cemret Nasr b. İmran-i Zubaî el-Basrî, Horasan sakinlerinden ve üçüncü tabaka ravilerindendir. O, hicretin 128. yılında vefat etmiştir. Sihah sahiplerinin tümü onun rivayetini kaydetmişlerdir. Takribu't-Tehzib, c.2, s.300.

4- Sahih-i Müslim, "Cevazu'l-Umre Fi Eşhuri'l-Hac" babı, h.204, s.911; Müs-ned-i Ahmed, c.1, s.241; Sünen-i Ebu Davud, "el-Menasik", 80. bab; Sünen-i Dâremî, 41. bab; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.19; Sahih-i Buharî, c.1, s.190.

5- Kureyb b. Ebi Müslim Ebu Ruşdeyn üçüncü tabaka ravilerindendir; onun rivayetini tüm Sihah sahipleri kaynaklarında kaydetmişlerdir. Takribu't-Tehzib, c.2, s.134.

İbn Abbas'a dedim ki: "Sen, beraberinde kurbanı olmayan kimsenin Kâbe'yi tavaf ettikten sonra umre niyetiyle ihram-dan çıkması, beraberinde kurbanlık olan kimsenin ise hac ve umresini birleştirmesi gerektiğini söylüyorsun. Ama halk böyle söylemiyor!"

İbn Abbas şöyle dedi: "Vay hâline! Resulullah (s.a.a) ashabıyla birlikte sadece hac yapmak için hareket etmişlerdi. Sonra Resulullah (s.a.a), beraberinde kurbanlık getirmeyenlerin Kâbe'yi tavaf etmelerini ve temettü umresi niyetiyle ihramdan çıkmalarını emretti. İçlerinden biri, "Ya Resulul-lah! Bu hacdır!" diye söylemeye başladı. Resulullah (s.a.a) ise, "Bu hac değil, umredir." diyordu.¹

Temettü Umresi Konusunda İbn Abbas İle İbn Zübeyr'in Tartışması

Müslim, kendi *Sahih*'inde Müslim-i Karî'den şöyle rivayet etmiştir:

İbn Abbas'a temettü umresinin hükmünü sordum. İbn Abbas, temettü umresine izin verdi. Oysa Abdullah b. Zübeyr onu yasaklamıştı. İbn Abbas bunu duyunca şöyle dedi:

Abdullah b. Zübeyr'in annesi de Resulullah'ın (s.a.a) temettü umresi yapmayı emrettiğini söylüyor. Gidin ona sorun.

Ravi diyor ki:

Abdullah b. Zübeyr'in annesinin yanına gittik. Şişman ve gözleri kör yaşlı bir kadındı. Bize, "Resulullah (s.a.a) temettü umresinin yapılmasını emretmiştir." dedi.²

Zadu'l-Mead adlı kitapta, Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediği geçer:

İfrad haccı yapın -yani hacla temettü umresini birleştirmeyin- ve bu körünüzün sözünü bırakın.

Bunu üzerine Abdullah b. Abbas şöyle dedi:

Kalbi kör olan sensin. Neden bu konuyu annenden sormuyorsun?

Abdullah b. Zübeyr birini annesine gönderip gerçeği öğrenmek istedi. Annesi, "İbn Abbas doğru söylüyor." diyerek şöyle devam etti:

Biz hac yapmak için Resulullah (s.a.a) ile birlikte hareket etmiştik. Resulullah'ın (s.a.a) emri üzerine onu umre olarak tamamladıktan sonra ihramdan çıktık ve böylece ihram nede-

1- Müsned-i Ahmed, c.1, s.261; Mecmau'z-Zevaid, c.3, s.233.

2- Sahih-i Müslim, "Fi Tamettü-i Hac" babı, h.194; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.21-22.

niyle haram olan şeyler bize helâl oldu; öyle ki erkekler ile kadınlar arasında buhurdanlardan güzel kokular etrafı sardı.¹

Urve b. Zübeyr² İle İbn Abbas'ın Tartışması

Müsned-i Ahmed'de şöyle geçer: Urve b. Zübeyr, İbn Abbas'a, "Ey İbn Abbas! Daha ne kadar insanları saptıracağını?!" dedi. İbn Abbas, "Ey Urvecik! Neden bahsediyorsun?" dedi. Urve, "Bize hac aylarında umre yapmamızı emrediyorsun; oysa Ebu Bekir ve Ömer bundan sakındırmıştır!" dedi. İbn Abbas, "Fakat Resulullah (s.a.a) bunu yapmıştır..." cevabını verdi.³

Başka bir rivayete göre İbn Abbas, Urve'ye şöyle cevap vermiştir:

Onların yakında helâk olacaklarını âdetâ görüyorum. Ben, "Resulullah (s.a.a) bunu emretti." diyorum. O, "Ebu Bekir ve Ömer bunu yasakladı." diyor!⁴

Diğer bir rivayete göre Urve, "Ey İbn Abbas! Halka temettü umresi yapma fetvası veriyorsun; Allah'tan hiç korkmuyor musun?!" dedi. Bunun üzerine İbn Abbas, "Ey Urvecik! Bu konuyu annenden sor." şeklinde karşılık verdi. Urve, "Ebu Bekir ve Ömer bunu yapmamışlardır." dedi. İbn Abbas, "Ben size Resulullah'tan (s.a.a) anlatıyorum, siz ise bana Ebu Bekir ve Ömer'den anlatıyorsunuz?!" dedi.⁵

Yine *Zadu'l-Mead*'da geçen başka bir rivayette umre konusuyla ilgili Urve b. Zübeyr'in kimliği belirsiz bir kişiyle şu şekilde tartıştığı geçer:

Urve b. Zübeyr, ashaptan bir adama, "Sen halka zilhiccenin ilk on gününde temettü umresi yapmayı emrediyorsun; oysa bu günlerde umre yapılmaz!" dedi. Adam, "Bu konuyu neden anne sormuyorsun?!" dedi. Urve, "Ebu Bekir ve Ömer bunu yapmamışlardır!" dedi. Bunun üzerine adam şöyle dedi: "Bundan dolayıdır ki helâk olmuştunuz! Allah Teala kesinlikle sizi cezalandı-

1- *Zadu'l-Mead*, c.1, s.248, "Fi İhlal-i Men Lem Yekun Sake'l-Hedy" faslı; *Zevaid-u Mesanidi's-Semaniyye*, c.1, s.330, h.1108. İbn Ebi Şeybe'nin *Musan-nef*'inde, c.4, s.103'de şöyle geçer: İbn Abbas gözlerini kaybetmişti; onun için Abdullah b. Zübeyr ona "kör" diye hitap etti.

2- Urve b. Zübeyr, Ebu Abdullah, ikinci tabaka ravilerinden olup Medine'-de dünyaya gelmiştir. Urve hicrî 94 yılında vefat etmiştir. Onun rivayetini Si-hah sahipleri kendi kitaplarında kaydetmişlerdir. *Takribu't-Tehzib*, c.2, s.19.

3- *Müsned-i Ahmed*, c.1, s.252, h.2277; *Zadu'l-Mead*, c.1, s.257.

4- *Müsned-i Ahmed*, c.2, s.337, h.3121; *Zadu'l-Mead*, c.1, s.257, "Mâ Câe Fi'l-Mut'at-i Mine'l-Hilaf" babı.

5- *Zadu'l-Mead*, c.1, s.257; *el-Metalibu'l-Aliye Bi-Zevaidi's-Semaniyye* adlı kitapta, c.1, s.360, h.1214'te biraz farklı bir ifadeyle kaydedilmiştir.

racaktır. Ben size Resulullah'tan (s.a.a) anlatıyorum; siz ise bana Ebu Bekir ve Ömer'den bahsediyorsunuz!" Urve, "Vallahi Ebu Bekir ve Ömer, Resu-lullah'ın (s.a.a) sünnetini senden daha iyi biliyorlardı." deyince adam susup konuşmadı.¹

Kimliği belirsiz olan bu adamın Abdullah b. Abbas olduğunu düşünüyorum.

Yine *Mecmau'z-Zevaid* kitabında, Urve b. Zübeyr'in İbn Abbas'-la görüşerek ona şöyle dediği geçer:

"Ey İbn Abbas! Uzun zamandan beridir halkı saptırmakla uğraşıyorsun!" dedi. İbn Abbas, "Ey Urvecik! Neden bahsediyorsun?" diye sordu. Urve, "Adamın biri hac veya umre için ihrama girip hareket ediyor; Kâbe'yi tavaf ettikten sonra sen onun ihramdan çıkması gerektiğine fetva veriyorsun; oysa Ebu Bekir ve Ömer bunu yasaklamışlardır!" dedi. İbn Abbas, "Eyvahlar olsun sana! Sen Ebu Bekir ve Ömer'i mi öne geçiriyorsun, yoksa Allah'ın Kitabı ve Resulullah'ın (s.a.a) ashabı ve ümmeti arasındaki sünnetini mi?" dedi. Urve, "Ebu Bekir ve Ömer, Allah'ın Kitabı ve Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini benden ve senden daha iyi biliyorlardı!" cevabını verdi.

Ravi diyor ki:

Urve, bu sözle İbn Abbas'ı susturdu.²

Urve b. Zübeyr'in Temettü Umresinden Sakındırması

Sahih-i Müslim'de Muhammed b. Abdurrahman'dan şöyle rivayet edilir: Irak ahalisinden bir kişi bana, "Urve b. Zübeyr'e, hac için telbiye söyleyen bir adamın Kâbe'yi tavaf ettikten sonra ihramdan çıkıp çıkmayacağını sor. Eğer çıkamaz derse, ona bir kişinin böyle fetva verdiğini söyle." dedi.

Muhammed b. Abdurrahman diyor ki: Ben bunu Urve'den sordum. Urve, "Hac için telbiye söyleyen bir kimse, hac amellerini yapmadan önce ihramdan çıkamaz." dedi. Ben, "Fakat bir kişi böyle fetva veriyor." dedim. Urve, "Yersiz ve yanlış fetva veriyor." cevabını verdi.

1- Zadu'l-Mead, c.1, s.257.

2- *Mecmau'z-Zevaid*, c.3, s.234. Bu rivayetin İbn Kayyim'in Zadu'l-Mead'-da kaydettiği rivayetten farklı olduğu görülüyor. Çünkü burada zilhicce ayının ilk on gününde umre yapılıp yapılamayacağı konusunda ihtilaf edilmektedir; oysa o rivayette, tavaf ve sa'ydan sonra hacının ihramdan çıkıp çıkmayacağı konusunda ihtilaf edilmektedir.

Iraklı adam, tekrar benimle görüşerek olup bitenleri sordu. Ben de olanları anlattım. Iraklı adam, bunun üzerine Urve'ye; bu fetvayı veren kişinin, Resulullah'ın (s.a.a) ve yine Zübeyr ve Esmâ'nın böyle yaptıklarını rivayet ettiğini söylememi istedi.

Muhammed b. Abdurrahman diyor ki: Ben tekrar Urve'nin yanına giderek Iraklı adamın sözlerini ona ulaştırdım. Urve, "Kimdir bu adam?" diye sordu. Ben, "Bilmiyorum." dedim. Urve, "Neden ken-disi gelip sormuyor? Bu adamın Iraklı olduğunu sanıyorum." dedi. Ben, "Bilmiyorum." dedim. Bunun üzerine Urve şöyle dedi: "Her hâlukârda yalan söylüyor. Aişe bana dedi ki: Resulullah (s.a.a) hac yaptı ve Mekke'ye girince ilk önce abdest alıp Kâbe'yi tavaf etti. Resulullah'tan (s.a.a) sonra Ebu Bekir de her şeyden önce Kâbe'yi tavaf etti, ardından da bir şey (umre veya başka bir şey) yapmadı. Ebu Bekir'den sonra Ömer de onun gibi hac yaptı. Sonra ben Osman'ın da ilk işinin Kâbe'yi tavaf etmek olduğunu ve ondan sonra bir şey yapmadığını gördüm. Sonra Muhacirler ve Ensârın da böyle yaptıklarını ve peşinden başka bir şey yapmadıklarını gördüm.

Bu konuda gözümle gördüğüm son şey, Abdullah b. Ömer b. Hat-tab'ın yaptığıydı; o da haccını umreye çevirmedi. Abdullah b. Ömer onların yanındadır; neden ondan sormuyorlar?

Ayrıca, gelmiş-geçmiş kişilerden hiç kimse, Mekke'ye girdiklerinde Kâbe'yi tavaf etmeden önce bir şey yapmazlar, tavaf ettikten sonra da ihramdan çıkmazlardı. Ben, annem ve halamın Mekke'ye girer girmez yaptıkları ilk işin Kâbe'yi tavaf etmek olduğunu ve ardından rağmen ihramdan çıkmadıklarını gördüm.

Annem bana, kız kardeşi, Zübeyr, falanca ve filancayla sadece umre için geldiklerini ve rüknü meshettikten sonra ihramdan çıktıklarını söyledi. Dolayısıyla o adamın söyledikleri yalandır.¹

(Burada yazarın rivayetin lügatleriyle ilgili incelemesini Türkçe okuyucularımız için gereksiz gördüğümüzden çevirmedi. -müt.-)

Bu Rivayetle İlgili Bir Araştırma

Bu rivayette Urve, Resulullah'ın (s.a.a) tavaftan sonra ne yaptığına değinmemiştir; fakat Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Muaviye'-ye izafe ettiği şeylerin tümü doğrudur. Ama, "Gelmiş-geçmiş kişilerden hiç kimse... sonrada ihramdan çıkmazlardı ... Ben, annem ve halamın... tavaf etmek

1- Sahih-i Müslim, s.906-907, h.190, "Hac" kitabı, "Mâ Yelzim-u Men Tafe Bi'l-Beyt Ve Sea Mine'l-Beka Ala'l-İhram Ve Tereke't-Tehellul" babı; Şerh-i Nevevî, c.8, s.219-221.

olduğunu ve ardından ihramdan çıkmadıklarını gördüm... Dolayısıyla o adamın söyledikleri yalandır." şeklindeki sözlerinin yukarıda geçen çeşitli rivayetlerde doğru olmadığını gördük. Yine Urve'nin annesi ve halasıyla ilgili sözleri, Müslim'in bu rivayetin peşinden annesi Ebu Bekir kızı Esmâ'dan naklettikleriyle çelişmektedir. Esmâ diyor ki:

Biz ihrama girerek yola çıktık. Resulullah (s.a.a), "Beraberinde kurbanlık getirmiş olanlar ihramdan çıkmasınlar; fakat beraberinde kurbanlık getirmeyenler ihramdan çıksınlar." buyurdu. Ben beraberimde kurbanlık getirmediğim için ihramdan çıktım. Fakat Zübeyr, beraberinde kurbanlık getirdiği için ihramdan çıkmadı. Ben ihramdan çıktıktan sonra elbisemi giyerek dışarı çıkıp Zübeyr'in yanında oturdum. Zübeyr bana, "Kalk yanımdan uzaklaş!" dedi. Ben, "Seni tahrik etmemden mi endişeleniyorsun?!" dedim.

Başka bir rivayette şöyle geçer: "Zübeyr'in Esmâ'ya, 'Benden uzaklaş, benden uzak dur.' dedi. Bunun üzerine Esmâ, 'Seni tahrik etmemden mi korkuyorsun?' şeklinde karşılık verdi.

Diğer bir rivayette ise, Ebu Bekir kızı Esmâ'nın azat ettiği kölesi Abdullah'tan şöyle rivayet edilmektedir: "Esmâ sürekli Hucun'-dan¹ geçince, 'Allah'ın selâmı Resulü'nün üzerine olsun. Hazretle birlikte burada indik. O dönemde biz fakirdik, durumumuz pek iyi değildi ve yanımızda pek fazla azık ve binek yoktu. Ben, kardeşim Aişe, Zübeyr, falanca ve filanca umre yaptık. Kâbe'yi tavaf ettikten sonra ihramdan çıktık. Ve akşam üzeri tekrar hac için telbiye söyledik.' derdi."²

Urve b. Zübeyr'in Abdullah b. Ömer hakkında söylediği "O da hacını umreye çevirmedi. Abdullah b. Ömer onların yanındadır; neden ondan sormuyorlar?" şeklindeki sözüne gelince; biz Abdullah b. Ömer'den bu konuda iki farklı tutumun rivayet edildiğini biliyoruz.

Abdullah b. Ömer'in Temettü Umresiyle İlgili Görüşü

Sahih-i Müslim, Sünen-i Ebu Davud, Sünen-i Neseî, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Beyhakî ve diğer kaynaklarda (ifade *Sahih-i Müslim*'indir) Abdullah b. Ömer'den şöyle rivayet edilmektedir:

Resulullah (s.a.a) Veda Haccı'nda umre ve haccı birlikte yaptı. İnsanlardan bazıları beraberlerinde kurbanlık getirmiş ve bazıları da getirmemişlerdi. Resulullah (s.a.a) Mekke'ye girince in-

1- Hucun, Mekke'nin yukarı taraflarında Mescid-i Harem'e bakan bir dağdır. Mekke'den şeytan taşlama yerine doğru çıkarken sağ tarafta kalır.

2- Sahih-i Müslim, h.191 ve 193, s.907-908; Sahih-i Buharî, c.1, s.214.

sanlara şöyle seslendi: "Beraberinde kurbanlık getirenlere, hac amelleri bitinceye kadar ihramlı kimseye haram olan şeylerin hiçbiri helâl olmaz; fakat yanlarında kurbanlık getirmeyenler Kâbe'yi tavaf ettikten sonra Safa ile Merve arasında sa'y yapıp ihramdan çıksın ve sonra bir kez de hac için telbiye söylesinler..."¹

Sünen-i Tirmizî'de Abdullah b. Ömer'in oğlu Salim'den, halkın, Abdullah b. Ömer'e babasının (Ömer'in) temettü umresi hakkındaki sözleri ve yasağını hatırlatarak itiraz ettikleri de rivayet edilir. Bu rivayette Salim diyor ki:

Şamli bir kişinin Abdullah b. Ömer'den hac aylarında temettü umresi yapmanın hükmünü sorduğunu duydum. Abdullah, "Helâldir." dedi. Şamli adam, "Fakat babam bunu yasaklamıştı." dedi. Abdullah, "Sen ne dersin? Eğer babam bir şeyi yasaklar, fakat Resulullah (s.a.a) onu yaparsa, acaba babamın mı emrine uyarısın, yoksa Resulullah'ın mı?" dedi. Şamli adam, "Elbette Resulullah'ın (s.a.a) emrine uyarım." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer, "O hâlde bilesin ki Resulullah (s.a.a) temettü umresi yapmıştır." dedi.²

Başka bir rivayette ise şöyle geçmiştir:

Resulullah (s.a.a) hac amellerinden önce umre yapmıştır.³

İbn Kesir şöyle yazmıştır:

Abdullah b. Ömer temettü umresi konusunda babasının aksine fetva veriyordu. Ona, "Baban temettü umresini yasaklamıştır." diyorlardı. Fakat o, "Ben gökten size taş yağmasından korkuyorum; bizim Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine mi uymamız gerekiyor, yoksa Ömer b. Hattab'ın sünnetine mi?" cevabını veriyordu.⁴

1- Sahih-i Müslim, "Vücubu'd-Dem'i Ala'l-Mutametti" babı, h.174, s.901; Şerh-i Nevevî, c.8, s.208; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.160, "Fi'l-Kıran" babı, h.1805; Sünen-i Neseî, c.2, s.15, "Temettü" babı; Sünen-i Tirmizî, c.4, s.39, "Mâ Cae Fi't-Temettü" babı, bu kaynakta bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.17, "Men Ehtare't-Temettü'e Bi'l-Umret'i İle'l-Hac..." babı ve c.5, s.20 ve 23; Zadu'l-Mead, c.1, s.216, "Fi Cem'ihî Beyne'l-Hac-c-i ve'l-Umre" faslı ve yine s.236; el-Muntaka, h.2387 ve 2416.

2- Sünen-i Tirmizî, c.4, s.38, "Hac" kitabı, "Mâ Cae Fi't-Temettü" babı.

3- Sünen-i Beyhakî, c.4, s.354, "el-Umret-u Kable'l-Hac" babı, Buharî'den naklen.

4- Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.141.

Temettü umresi konusunda Abdullah b. Ömer'den bu tutumun aksi de rivayet edilmiştir.¹ Abdullah b. Ömer'in bu konuda farklı fet-valar vermiş olmasının nedeni, bu fetvaları değişik zamanlarda ver-mesi olabilir. Örneğin, babasının veya Osman'ın hilafeti döneminde böyle bir soruyla karşılaşması durumunda vereceği cevabın hilâfet-i raşidenin tutumuna uygun olması gerekirdi. Fakat Emevî hilafetin bastırmaya çalıştığı Abdullah b. Zübeyr döneminde böyle bir soruyla karşılaşması hâlinde ona kolayca muhalefet edebilirdi.

Böylece bu dönemde temettü umresi hakkında şiddetli bir ihtilafın ortaya çıkması mümkün oldu. Hâkim gücün çevresi temettü umresini yasaklarken, temettü umresinin yapılmasından yana olan bazıları da, Resulullah'ın (s.a.a) temettü umresi yapılması doğrultusundaki emrini halka bildiriyorlardı. Bunlar, halka Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini tebliğ eden Cabir b. Abdullah-i Ensarî gibi Hazretin ashabından geriye kalanlardı. Örneğin:

Sahih-i Müslim'de Ebu Nazre'den şöyle rivayet edilmiştir:

Cabir b. Abdullah-i Ensarî'nin yanında oturduğum bir sırada biri gelerek ona, "İbn Abbas'la Abdullah b. Zübeyr arasında temettü umresi ve müt'a nikâhı konusunda görüş ihtilafı var." dedi. Cabir, "Biz Resulullah'ın (s.a.a) döneminde her ikisini de yaptık. Fakat Ömer onları bize yasaklayınca, bir daha yapmadık." dedi.²

Bu ihtilaf bir süre her iki ekolün izleyicileri arasında devam etti. Musa b. Nafi el-Esedî'nin rivayeti bunu ortaya koyan örneklerden biridir. Musa b. Nafi diyor ki:

Terviye gününden üç gün önce temettü umresi ihramıyla Mekke'ye girdim. Mekke ahalisinden bazı insanlar bana, "Senin haccın Mekke'ye sayılır." dediler. Bunun üzerine hükmü sormak için Ata b. Ebî Ribah'ın yanına gittim. Ata dedi ki: Cabir b. Abdullah-i Ensarî bana, Resulullah (s.a.a) ile birlikte hac yaparken, onun beraberinde kurbanlık getirdiği ve sadece hac için telbiye söylediği hâlde Mekke'ye girdiğini, sonra onlara şöyle buyurduğunu söyledi: "Kâbe'yi tavaf edip Safa'yla Merve arasında sa'y yaptıktan sonra taksir yaparak ihramdan çıkın ki ihramın haramları size helâl olsun. Zilhicce'nin sekizinci günü hac için telbiye söyleyin ve daha önce yaptığınız ameli temettü umresi sayın." Halkın, "Biz hac için telbiye söylemiştik; şimdi onu nasıl temettü umresi sayalım?" demeleri üzerine Hazret şöyle buyurdu: "Emrettiğim şe-

1- Sünen-i Beyhakî, c.4, s.5.

2- Sahih-i Müslim, h.1249, s.914.

kilde yapın; eğer beraberimde kurbanlık getirmemiş olsaydım, ben de size söylediğim gibi yapardım. Fakat kurban kesinceye kadar ihram nedeniyle haram olan şeyler bana helâl olmaz." Böylece halk itaat edip Resulullah'ın (s.a.a) söylediği gibi yaptılar.¹

Abdullah b. Zübeyr'in hilafeti döneminde de Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinin ihya edenlerin başarısının emareleri görüldü ve halk temettü umresine ilgi göstermeye başladı. Bunu *Sahih-i Müslim*'de geçen rivayetlerden açık bir şekilde anlamak mümkündür. Örneğin:

Benî Hecim kabilesinden bir kişi İbn Abbas'a, "Kâbe'yi tavaf e-den kimsenin ihramdan çıkacağı yönünde verilen ve halkın da hoşuna giden -veya halkı yanılta- bu fetva da neyin nesidir?" diye sor-ması üzerine İbn Abbas ona şöyle cevap verdi:

Sizin hoşunuza gitmese de bu, Peygamberinizin sünnetidir.

Bundan sonraki rivayette ise şöyle geçer:

Kâbe'yi tavaf eden bir kimsenin temettü umresi ihramın-dan çıkacağı her tarafa yayılmıştı.²

İbn Kayyim, İbn Abbas'tan nakledilen yukarıdaki rivayet hakkında şöyle demiştir: "İbn Abbas doğru söylemiştir. Beraberinde kurban getirmeyip Kâbe'yi tavaf eden herkes, haccı ister ifrad olsun, ister kıran ve ister temettü, tavaftan sonra farz olarak veya hükmen ihramdan çıkmış olur. Bu, hiçbir tartışma götürmeyen bir sünnet olup tıpkı Hz. Resulullah'ın (s.a.a), "*Gün burada bitince veya gece buradan başlayınca oruçlu kimse iftar etmiş olur.*" şeklindeki buyruğu gibidir. Bunun anlamı şudur: iftar etmiş sayılır veya o vakit gelince oruçlu kimsenin iftar vakti girmiş olur ve o vakit onun için iftar vakti sayılır. Aynı şekilde beraberinde kurbanlık getirmeden Kâbe'yi tavaf eden kimse de, ya hükmen ihramdan çıkmış sayılır, ya da o vakit onun için ancak helâllerden yararlanma vaktidir, ihram vakti değildir. Bu, sünnette açık bir şekilde bildirilmiştir.

Ebu Şa'sa'dan naklen İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:

İbn Abbas, "Hac için telbiye söyleyen herkes, istese de istemese de tavaftan sonra ameli umre sayılır." dedi. Ben ona, "Halk

1- Sünen-i Beyhakî, c.4, s.356, "el-Mutemetti-u Bi'l-Umret-i İle'l-Hac..." babı; Sahih-i Müslim, s.884, h.143. "Haccın Mekki sayılır." söylemesinin nedeni, terviye günü Mekke'den ihrama girmesi ve mikatta ihrama girme faziletinden mahrum kalmasıdır.

2- Sahih-i Müslim, h.206 ve 207, s.912-913.

senden böyle bir şeyi kabul etmez." dedim. İbn Abbas, "İstemeseler bile bu, Peygamberlerinin sünnetidir." dedi.¹

İbn Abbas, kendi döneminde Resulullah'ın (s.a.a) bu sünnetinin ihyası uğrunda bu şekilde çaba harcadı, Ehlibeyt Ekolü izleyicilerinden Cabir b. Abdullah-i Ensarî gibi kimseler de bu yolda ona yardımcı oldular. Nihayet bu görüş, bu kişilerden Hilâfet Ekolü'ne de geçti.

İbn Hazm'ın Mansur b. Mu'tamer'den² naklettiği rivayet, bu konuyu teyit etmektedir. Mansur diyor ki:

Hasan Basrî'nin³ hac yaptığı yılda ben de onunla birlikte hacca gittim. Mekke'ye ulaştığımızda adamın biri Hasan'ın yanına gelerek, "Ey Ebu Said! Ben Horasanlıyım; çok uzak bir yoldan geldim ve hac için telbiye söyledim." Hasan, "Yaptığımı umre say ve ihramdan çık." dedi. İnsanlar Hasan'ın bu sözünü yadırgadılar.⁴ Hasan'ın fetvası Mekke'de yayılıp herkesin kulağına ulaştı. Sonra Ata b. Ebî Ribah⁵ (Mekke'ye) geldi. Hasan'ın fetvası kendisine sorulunca, Ata, "Hasan Basrî doğru söylemiştir; fakat biz bu gerçeği açıklarsak, halkı bölmüş oluruz." dedi.⁶

Nihayet Abbasîler döneminde bu korku ortadan kalktı ve onların döneminde temettü umresini benimseyen görüş yayıldı. Abbasî halifelerinin temettü umresini teyit edip desteklemesinde dedeleri İbn Abbas'ın tutumunun önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Yine aynı dönemde Hanbelîlerin imamı Ahmed b. Hanbel, temettü umresine fetva verdi ve doğal olarak bu fetva, onun mezhebine tâbi olanların arasında devam edegeldi.

İbn Kayyim'in şu sözleri de bu konuyu teyit etmektedir:

Temettü umresini ister ismini söylediklerimiz ve ister diğerleri Resulullah'tan (s.a.a) rivayet etmiş, tâbiînin ileri gelenlerinden bir

1- Zadu'l-Mead, c.1, s.249.

2- Mansur b. Mu'tamer, Ebu İtab es-Selemî el-Kufî, rivayetini tüm Sihah sahipleri nakletmişlerdir. Mansur hicrî 132 yılında vefat etmiştir. Takribu't-Tehzib, c.2, s.277.

3- Hasan b. Ebi'l-Hasan-i Yesar el-Basrî Mevla el-Ensar, çoğu zaman mürsel olarak rivayet eder veya aradaki ravilerin bir kısmını atlardı. O, üçüncü tabaka ravilerinden olup hicrî 110 yılında, yaklaşık doksan yaşında vefat etmiştir. Onun rivayetlerini Sihah sahipleri kendi kitaplarında kaydetmişlerdir. Takribu't-Tehzib, c.1, s.165.

4- O dönemde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinin Müslümanlar tarafından kabul edilmediğini görmekteyiz!

5- Ata b. Ebi Ribah Mevla Kureyş (öl. 114 h.k.); rivayetlerini Sihah sahipleri kendi kitaplarında kaydetmişlerdir. Takribu't-Tehzib, c.2, s.22.

6- Muhalla, İbn Hazm, c.7, s.103.

grup da bunu onlardan alarak rivayet etmişlerdir. Bu rivayetler öyle bir hadde ulaşmış ki sihhatinde hiçbir şek ve şüphe kalmamış yakine neden olmuştur. Artık hiç kimse onu inkâr edemez veya "Böyle bir şey gerçekleşmemiştir." diyemez. Bu, Resulullah'ın (s.a.a) Ehlibeyti'nin, ümmetin bilgesi ve bilim okyanusu İbn Abbas'ın ve arkadaşlarının, Ebu Musa Eş'arî'nin, sünnet ve hadis ehlinin imamı Ahmed b. Hanbel'in, onun izleyicilerinin ve hadis ehlinin görüşüdür.¹

Böylece temettü umresi konusunda o günden günümüze kadar Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini izleyen Müslümanlardan baskı kalkmış oldu.

Halifelerin Tutumuna Meşruiyet Kazandırmak İçin Uydurulan Hadisler

Buraya kadar önce Hz. Resulullah'ın (s.a.a) temettü umresi konusunda cahiliye geleneğini ortadan kaldırmak için gösterdiği çabalarına, ardından Hilâfet Ekolü'nün bu geleneği ihya etmek için gösterdiği çabalarına, aynı şekilde Ehlibeyt Ekolü imamlarının bu cahilî geleneği ortadan kaldırıp Hz. Peygamber'in sünnetini ihya etmek için gösterdiği çabalarına ve nihayet Müslümanların temettü umresine yönelmelerine değindik.

Şimdi ise halifelerin temettü umresi konusundaki tutumlarına meşruiyet kazandırma ve onları savunma amacıyla uydurulan hadislerle değinerek bu konuyu bitirmek istiyoruz.

1- Müslim, Ebu Davud, Neseî, İbn Mâce, Beyhakî ve diğerleri Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekir'den, Ümmü'l-Müminin Aişe'den şöyle rivayet ederler:

Resulullah (s.a.a) ifrad haccı (umresiz hac) yaptı.²

2- Urve b. Zübeyr kanalıyla Aişe'den şöyle rivayet edilmiştir:

Resulullah (s.a.a) ifrad haccı yaptı.³

1- Zadu'l-Mead, c.1, s.249. Halife Ömer'in temettü umresi hakkındaki bidatinden haberdar olmadan önce Ebu Musa'nın mezhebi temettü umresi yapılmasına fetva veriyordu; fakat daha sonra halife Ömer'in görüşünü izledi!

2- Sahih-i Müslim, h.122, s.875; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.152, h.1777; Sünen-i Neseî, c.2, s.13, "İfradu'l-Hac" babı, s.988, h.2964; Sünen-i Tirmizî, c. 4, s.36, "Mâ Câe Fi İfradi'l-Hac" babı; Beyhakî, c.5, s.3, "İftaru'l-İfrad" babı; el-Muntaka, h.2389, h.2, s.228; Müsned-i Ahmed, c.6, s.36; Muvatta-i Malik, "İf-radu'l-Hac" babı, c.2, s.335, h.37.

3- Sünen-i İbn Mâce, s.988, h.2965; Muvatta-i Malik, c.2, s.335, h.38; bk. Tarih-i İbn Kesir, c.5, s.120-123, bu kaynakta temettü umresi geniş bir şekilde incelenmiştir.

3- Cafer b. Muhammed'den, babasından, Cabir'den şöyle rivayet edilmektedir:

Resulullah (s.a.a) ifrad haccı yaptı.¹

4- Abdullah b. Ömer'den şöyle rivayet edilir:

a) Resulullah (s.a.a), Ebu Bekir, Ömer ve Osman ifrad haccı yaptılar.

b) Resulullah (s.a.a) ile birlikte ifrad haccı için telbiye söyledik.²

Başka bir rivayette ise şöyle geçer:

Resulullah (s.a.a) ifrad haccı için telbiye söyledi.³

5- Said b. Museyyeb'den şöyle rivayet ediliyor:

Resulullah'ın (s.a.a) ashabından bir kişi Ömer b. Hat-tab'ın yanına gelerek Hazretin ölüm hastalığında hacdan önce umre yapmayı yasakladığına tanıklık etti.⁴

6- Cabir b. Abdullah-i Ensarî'den şöyle rivayet edilmiştir:

Resulullah (s.a.a), Ebu Bekir, Ömer ve Osman ifrad haccı yaptılar.⁵

7- Haris b. Bilal'den⁶ şöyle rivayet ediliyor:

Ben Resulullah'a (s.a.a), "Ya Resulullah! Haccın (umre ile) feshedilmesi, sadece bizim için midir, yoksa bütün insanlar için mi?" diye sordum. Hazret, "Sadece bizim içindir." buyurdu.⁷

8- Muhammed b. Ali'nin oğulları Abdullah ve Hasan,⁸ babalarından Ali b. Ebu Talib'in şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

1- Sünen-i İbn Mâce, s.989, h.2966.

2- Sahih-i Müslim, s.904-905, h.184 ve Muntaka, c.2, s.338, h.1391.

3- Sünen-i Tirmizî, c.4, s.36, "Mâ Câe Fi İfradi'l-Hac" babı.

4- Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.57, h.1793; Sünen-i Beyhakî, c.5, s.19, "Kerahiyyet-u Men Kerihe'l-Kirane Ve't-Temettü" babı.

5- Sünen-i İbn Mâce, h.2967, s.989.

6- Haris b. Bilal b. Haris-i Mezenî üçüncü tabaka ravilerindedir; Sihah sahiplerinden bazıları onun rivayetlerini kaydetmişlerdir. Takribu't-Tehzib, c.1, s.139.

7- Ebu Davud, c.2, s.161, "Menasik" kitabı, "er-Recul-u Yehillu Bi'l-Hacc-i Summe Yec'eluha Umre" babı, h.1808; İbn Mâce, s.994, h.2984, bu kaynakta müellif kendi görüşünü de belirtmiştir; el-Muntaka, c.2, s.238, h.2429; müellif, Tirmizî dışında diğer beş kişinin bunu kaydettiklerini söylemiştir.

8- Abdulah b. Muhammed b. Ali b. Ebu Talib dördüncü tabaka ravile-rinden olup hicretin doksaninci yılında Şam'da vefat etmiştir. Takribu't-Tehzib, c.1, s.448. Kardeşi Hasan b. Muhammed b. Ali üçüncü tabaka ravilerinden olup hicretin yüzüncü yılında vefat etmiştir. Sihah sahipleri bu iki kardeşin rivayetlerini kitaplarında kaydetmişlerdir. Takribu't-Tehzib, c.1, s.171.

Oğlum! İfrad haccı yap!¹

9- Ebuzer'den şöyle rivayet edilmiştir:

Temettü umresi, sadece Resulullah'ın (s.a.a) ashabına mahsustu.

10- Ebuzer'den nakledilen başka bir rivayette ise şöyle geçer:

Sadece bizim temettü umresi yapmamıza müsaade edilmişti.

11- Ondan nakledilen ayrı bir rivayette ise şöyle geçmiştir:

İki müt'a (temettü umresi ve müt'a nikâhı) sadece bizim içindir; bizden başkası yapamaz.

12- Abdurrahman b. Ebu Şa'sa'dan² şöyle rivayet edilmiştir: Ben İbrahim en-Nehaî³ ve İbrahim et-Teymî'nin⁴ yanına giderek, "Bu yıl temettü haccı (hacdan önce umre) yapmak istiyorum." dedim. İbrahim en-Nehaî şöyle dedi:

Ama baban böyle bir şey yapmak istemezdi.

Daha sonra İbrahim et-Teymî kanalıyla babasının şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Rebeze'de Ebuzer-i Gıfarî'nin yanına giderek temettü haccını sordum. Ebuzer, "Temettü haccı sizin için değil, sadece bize mahsustu." dedi.

Sünen-i Beyhakî'de ise Ebuzer-i Gıfarî'nin haclarını umreye dönüştürenler hakkında, "Bu amel Resulullah (s.a.a) ile birlikte hac yapanlara mahsustu." dediği rivayet edilmiştir.⁵

Bu Rivayetlerin Yetersizlikleri

Hanbelilerin imamı Ahmed b. Hanbel, yedinci rivayet hakkında şöyle demiştir: "Hâris b. Bilal'in hadisi benim yanımda sabit değildir ve ben ona göre fetva vermiyorum. Ayrıca biz bu adamı tanıyıyoruz... Faraza

1- Sünen-i Beyhakî, c.5, s.5, "Men Ehtare'l-İfrad" babı.

2- Abdurrahman b. Ebi Şa'sa, Selim b. Esved-i Muharibî. İbn Hacer onun altıncı tabaka ravilerinden olduğunu ve kendisinden sadece bir makbul hadis rivayet edildiğini söyler. et-Tehzib, c.6, s.194; Takribu't-Tehzib, c.1, s.484.

3- İbrahim b. Yezid b. Amr-i Kufî en-Nehaî (öl. 95 veya 96 h.k.) et-Tehzib, c.1, s.177; Takribu't-Tehzib, c.1, s.46; el-Cem-u Beyne'r-Ricali's- Sahihayn, c.1, s.18-19.

4- İbrahim Teymî, Teym-i Rubab kabilesinden Yezid b. Şerik'in oğlu Ebu Esmâ-i Kûffî olabilir; 92 veya 94 hicrîde Haccac-i Yusuf'un zindanında vefat etmiştir; c.1, s.176; Takribu't-Tehzib, c.1, s.46; el-Cem-u Beyne Ricali's-Sahi-hayn, c.1, s.19.

5- 11 ve 12. rivayetler arka arkaya şu kaynaklarda rivayet edilmiştir: Sahih-i Müslim, h.160 ve 163, s.897; Şerh-i Nevevî, c.8, s.203; Sünen-i İbn Mâce, s.994, h.2985; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.161, h.1807, rivayetin sözcüklerinde biraz farkla. Sünen-i Beyhakî, c.5, s.22, h.9, 10 ve 12 ve c.4, s.345, "el-Umre Fi Eşhuri'l-Hac" ikinci bölüm, h.12; el-Muntaka, h.2430.

Haris b. Bilal tanınan bir kişi olsa bile, haccın feshini rivayet eden Hz. Resulullah'ın (s.a.a) on bir sahabîsi karşısında yeri ne olabilir?!"¹

On bir sahabînin rivayet ettiği haccın feshinden maksadı, umre ile hac arasında ihramı feshedip (ihramdan çıkıp) tüm helâllerden yararlanmaktır. Hâris'i tanımadığından da onu güvenilir biri olarak tanımadığını kastetmiş olabilir.

Ahmed b. Hanbel, Ebuzer'in rivayeti hakkında da şöyle demiştir:

Allah Ebuzer'e rahmet etsin; Kur'ân-ı Kerim'de "**Hac zamanına dek umre yapmak isteyen...**" ayeti geçmektedir.²

Burada Hanbelîlerin İmamının maksadı şudur: "Bu ayet, bu hükmün, sadece bazılarına mahsus değil, genel olup herkesi kapsadığını bildiriyor. Ve Ebuzer gibi birinin böyle bir hükmün aksine bir şey söylemiş olması gerçekten şaşırtıcıdır!" Oysa İmam Ahmed b. Hanbel böyle bir rivayetin Ebuzer adına uydurulduğuna dikkat etmemiştir. Nitekim bu konuda diğer rivayetleri de başkaları adına uydurup Hz. Resulullah'ın (s.a.a) umresiz hac yaptığını söylemişlerdir. Veya Emirü'l-Müminin Ali (a.s) adına yalan uydurarak, oğlu Muhammed-i Hanefiyye'ye, "Oğlum! İfrad haccı yap!" buyurduğunu rivayet etmişlerdir. Oysa daha önce Hz. Ali'nin (a.s) bu konuda Os-man'la muhalefetine şahit olmuştuk.

Yine Said b. Museyyeb'den, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ashabından bir kişinin halife Ömer'in yanına gelerek Resulullah'ın (s.a.a) ölüm hastalığında hacdan önce umre yapmayı yasakladığına tanıklık ettiğini rivayet etmişlerdir! Biz bu sahabînin kim olduğunu bilemedik ve halife Ömer'in kendi döneminde ve yine Osman'ın, Muaviye'nin, Zübeyr'in iki oğlunun ve diğerlerinin neden bu sahabînin sözünü delil olarak gösterdiklerini anlayamadık!

Bu rivayetlerin tümü ve benzeri diğer rivayetler, daha sonraları halifelerin temettü umresini yasaklama yönündeki tutumlarına meş-ruiyet kazandırmak için uydurularak dillere düşürülmüştür.

Bu konuda İbn Kayyım "*Zadu'l-Mead*" ve İbn Hazm "*el-Muhallâ*" adlı kitaplarında ne de güzel söylemişlerdir. İbn Kayyım diyor ki:

1- Sünen-i İbn Mâce, s.994, "Menasik" kitabı, "Men Kale Kane Feshu'l-Hac Sehmun Hass" babı. Ve yine bk. İbn Teymiyye'nin "el-Muntaka Min Ahbari'l-Mustafa" adlı eserinin 2429. rivayetinin notu, c.2, s.238. İbn Kesir de onun özetini kendi Tarih'inde, c.5, s.166'da kaydetmiştir.

2- el-Muntaka Min Ahbari'l-Mustafa, İbn Teymiyye, c.1, s.239 ve 3431. hadisin haşiyesinde.

Allah şahittir ki, eğer hac için ihrama girersek Resululla-h'ın (s.a.a) emirlerini yerine getirip o hazretin gazap ve öfkesinden sakınmak için onu umreye dönüştürmek bize farz olur. Vallahi bu hüküm, ne Resulullah'ın (s.a.a) hayatında, ne de ondan sonra feshedilmiştir ve bununla çelişen bir harf bile doğru değildir. Resulullah (s.a.a) bunu ashabına has kılmış da değildir; tam aksine, Allah Teala bu hükmün Re-sulullah'ın (s.a.a) ashabına has olup olmadığını sorması için Suraka'yı konuşturmuş ve Peygamber de bunun ebedî bir hüküm olduğunu buyurmuştur. Dolayısıyla biz, bu hadislerden ve muhalefeti Resulullah'ı (s.a.a) öfkeliendiren bu önemli emirden öne geçirilecek bir şey bilmiyoruz.

İmam Ahmed de Seleme b. Şebib'e ne güzel cevap vermiştir. Seleme kendisine, "Ey Ebu Abdullah! Bir işin dışında senin bütün işlerin güzel ve beğenilirdir." deyince, Ahmed b. Hanbel, "Nedir o?" diye sordu. Seleme, "Haccın feshedilerek umreye dönüştürülmesine fetva veriyorsun!" dedi. Bunun üzerine Ahmed, "Ey Seleme! Ben seni akıllı bir kişi sanıyordum! Bu konuda Resulullah'tan (s.a.a) on bir sahih hadis var; senin sözün için bu hadisleri görmezden mi geleceğim?!" şeklinde karşılık verdi.¹

İbn Kayyim daha sonra şöyle devam eder:

Haccın feshedilerek umreye dönüştürülmesi konusu Resulullah'ın (s.a.a) on dört sahabîsi tarafından rivayet edilmiştir ve onların tüm hadisleri sahihtir. Bu kişiler şunlardır: Üm-mül-Müminin Aişe, Ümmü'l-Müminin Hafsa, Ali b. Ebu Ta-lib, Resulullah'ın (s.a.a) kızı Fatıma, Ebu Bekir'in kızı Esmâ, Cabir b. Abdullah, Ebu Said-i Hudrî, Berâ b. Azib, Abdullah b. Ömer, Enes b. Malik, Ebu Musa Eş'arî, Abdullah b. Abbas, Subret b. Said el-Cuhenî ve Suraka b. Malik el-Mudlicî.²

İbn Hazm ise şöyle demiştir:

Resulullah'ın (s.a.a), "Beraberinde kurbanlık getirmeyenler haccını umreye dönüştürüp ihramdan çıkmalıdır." şeklindeki emrini Cabir b. Abdullah-i Ensarî ve Resulullah'ın (s.a.a) ashabından on beş kişi vurgulamış ve yirmi küsur tâbiîn onlardan bunu rivayet etmişlerdir. Bu konuda tâbiînin sözlerini kaydedenlerin sayısını Allah'tan başka kimse bil-miyor. Bu kadar delil kar-

1- Zadu'l-Mead, İbn Kayyim, c.2, s.247, "Fi İhlal-i Men Lem Yekun Sake'l-Hedyeh meah" faslı; el-Muhallâ, İbn Hazm, c.7, s.100-110.

2- Zadu'l-Mead, c.1, s.246.

şısında hiç kimse ondan yüz çevirip yerine getirmekten sakınmaz.¹

Ve yine demiştir ki:

Resulullah (s.a.a), "*Beraberinde kurbanlık getirmeyen um-re yaparak ihramdan çıksın.*" buyurmuştur ve bu, o hazretin Mekte'de, Safa'da verdiği son emirdir. Resulullah (s.a.a) te-mettü umresinin insanın beraberinde kurbanlık getirmesinden çok daha faziletli olduğunu bildirmiş ve kendisi böyle bir şeyi yapmadığı için üzümüştür. Ayrıca bu hükmün kıyamete kadar devam edeceğini de bildirmiştir. Bu yüzden de biz, bu hükmün hiçbir zaman kaldırılmayacağına inanırız. Resulullah'ın (s.a.a) kıyamete kadar devam edeceğini bildirdiği bir hükmün kaldırılmasını caiz bilen, Peygamber'in verdiği haberin yalan çıkabileceğini kabul etmiş olur. Bunun farkında olarak böyle bir şeyi söyleyen ise kâfir olur. Yine, umrenin hac amellerinin içine girdiği bildirilmiştir. Biz de bu görüşteyiz. Çünkü umresiz hac yapmak caiz değildir; bu umre hacdan önce olabileceği ve arada bir serbestlik dönemi yaşanabileceği gibi, hac amelleriyle iç içe (hacc-ı kıran) de olabilir. Bu konuda son söz budur.²

İbn Hazm sonra şöyle devam ediyor:

Ebu Musa Eş'arî, Ebu Bekir'in hilafeti boyunca ve Ömer'in hilafetinin başlarında buna (temettü umresinin yapılmasına) fetva veriyordu. Halife Ömer'in bunu yasakladığını duyduktan sonra bu konuda sükût etmesi, Resulullah'tan (s.a.a) nakledilen rivayetler karşısında hüccet olmaz. Bu konuda bizim delilimiz, Ebu Musa'nın Ömer'e söylediği, "Hac amelleri konusunda yeni ne çıkardın?" şeklindeki sözü ve Ömer'in de bunu (bidat çıkarmayı) reddetmemesidir.

Halife Ömer'in "**Hac ve umreyi Allah için tamamlayın.**" ayetiyle ilgili sözüne gelince; Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hac ve umrenin tamamlanması konusunda halka söylemediği bir şey yoktur. Bu ayet de Hz. Resulullah'a (s.a.a) hac ve umrenin tamamlanması konusunda inmiş ve Peygamber kendisine indirileni beyan etmekle görevlendirilmiştir.

Resulullah'ın (s.a.a) kurbanlık olarak beraberinde getirdiği deveyi kesinceye kadar ihramdan çıkmadığına gelince, Ömer'in kızı Hafsa bunu şöyle açıklamıştır:

1- el-Muhallâ, c.7, s.101.

2- el-Muhallâ, c.7, s.103; biz bu konuda İbn Hazm'ın sözlerinin özetini naklettik.

Ben Resulullah'a (s.a.a), "Neden halk ihramdan çıktıkları hâlde siz umre yaparak ihramdan çıkmıyorsunuz?" diye sorunca şöyle buyurdu: "Ben beraberimde kurbanlık getirmişim ve onu kesinceye kadar ihramdan çıkamam."

Bu konuyu Ali de rivayet etmiştir...

Daha sonra İbn Hazm şöyle demiştir:

Dolayısıyla buna uymak, Ömer'in kişisel görüşünü izlemekten çok daha iyidir.¹

İbn Hazm kitabının başka bir yerinde, haccı umreye dönüştürmenin Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ashabına has olduğunu bildiren rivayetleri getirdikten sonra bunları çürütmek için Suraka b. Malik'in hadisine değinerek şöyle diyor: Hz. Resulullah (s.a.a) haccın umreye dönüştürülmesini emredince Suraka, "Ya Resulallah! Sadece bu yıl için mi böyledir, yoksa her zaman böyle mi olacak?" diye soruyor. Bunun üzerine Hazret, "Her zaman için böyledir." buyurdu.

İbn Hazm daha sonra yazıyor ki:

Böylece hiçbir zaman için tahsis ve nesihten söz edilmez. Valahi Resulullah'ın (s.a.a) emrini duyduktan sonra onun karşısında başka birinin sözünü getiren kimse -bu, Ümmü'l-Müminin Aişe veya Ümmü'l-Müminin Hafsa ya da onların ba-balarının sözü olsa bile- kendisini helâkete itmiş olur! Halkın arasında kim oldukları bilinmeyen Haris b. Bilal vb. kişilerden rivayet edilen örümceğin evi gibi gevşek ve zayıf olan yalanları getirenlerin durumunu ise artık siz düşünün!

Resulullah'ın (s.a.a), "*Umre kıyamet gününe kadar hac amellerine dahil oldu.*" buyruğuyla sadece hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu kastettiğini iddia edip Cabir ve İbn Abbas'ın, "Resulullah (s.a.a), haccın umreye dönüştürülmesi yönündeki emrinin kendi ashabına mahsus veya o yıla has oluşunu reddetmiştir." şeklindeki açıklamalarını görmezden gelmek de kimsenin haddine değildir. Kim böyle ya-parsa, Resulullah'a (s.a.a) açıkça yalan isnat etmiş olur.

İbn Hazm daha sonra şöyle yazmaktadır:

Bazıları, İbn Abbas'ın, "Müşrikler hac aylarında umre yapmayı yeryüzündeki en çirkin günahlardan biliyorlardı." şeklindeki sabit rivayetine işaret ederek şöyle demişlerdir: "Resulullah (s.a.a), hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu söz ve amel ile onlara bildirmek için böyle bir emir vermiş-tir." Bu, çok büyük

1- el-Muhallâ, c.7, s.102.

bir yanıdır; çünkü her şeyden önce, "Re-sulullah (s.a.a), hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu halka bildirmek için haccın umreye dönüştürülmesini emretmiştir." iddiasıyla Resulullah'a (s.a.a) yalan isnat etmiş olurlar. Böyle olduğunu kabul etsek bile - ki böyle olduğunu söylemekten Allah'a sığınıyorum-, bu durumda soruyoruz: "Acaba Hz. Resulullah (s.a.a) böyle bir emri haklı olarak mı vermiştir, haksız olarak mı?" Eğer "Haksız olarak vermiştir." derlerse, kâfir olurlar; eğer "Haklı olarak vermiştir." derlerse, bu durumda diyoruz ki: Hz. Resulullah (s.a.a) bu emri hangi amaçla verirse versin, bu emirden sonra ona itaat etmek farzdır. Kaldı ki eğer mesele onların söylediği gibiyse, o hâlde neden beraberlerinde kurbanlık getirmeyenlere has olup beraberlerinde kurbanlık getirenleri kapsamıyor?

Bütün bunlardan daha acısı şudur: Bu sözleri söyleyen cahil, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mekke'nin fethinden önce iki yıl peş peşe zilkade ayında ashabıyla birlikte umre yaptığını, Mekke'nin fethedildiği yılın zilkade ayında da umre yaptığını, Veda Haccı'nda Zuhuleyfe'de onlara, "*İsteyen umre yapabileceği gibi, isteyen de hac ve umre için telbiye söyleyebilir ve yine isteyen sadece hac için telbiye söyleyebilir.*" buyurduğunu¹ ve yanındakilerin de böyle yaptığını biliyor ve kabul ediyor.

Şimdi Allah için söyleyin ey Müslümanlar! Acaba Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ashabı, bütün bunlara rağmen ve iki yıl peş peşe hac aylarında Hz. Resulullah (s.a.a) ile birlikte umre yaptıkları hâlde, hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu anlayamayacak kadar aptal ve cahil idiler mi ki bunun caiz olduğunu anlayabilmeleri için haccın umreye dönüştürülmesine ihtiyaç duyulsundu?!

Vallahi eşek bile bundan daha aızıyla yolu ayırt edebilir! O hâlde, körü körüne taklidi savunmak uğruna bazen rezil edici yalanlar uyduracak, bazen kendini cehalet ve aptallığa vurarak, bazen oldukça zayıf gerekçelere tevessül ederek sa-bit ve kesin sünnetlere karşı sergilenen bu cüretkâr mücadele de neyin nesi?! Allah bize yeter ve O ne güzel vekildir.

İbn Kayyım, İbn Hazm ve İmam Ahmed b. Hanbel'in mektebinin diğer izleyicilerinin gaflet ettikleri bir var; o da şudur: Temettü umresini inkâr edenlerin bu konuyu inkâr etmelerinin nedeni, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sahih ve mütevatir hadislerini bilmemeleri değildir ki, onlara bu rivayetleri hatırlatmaya gerek duyulsun; veya onların bunu inkâr etme-

1- Yani, Veda Haccında ilk başta temettü umresi tahyirî bir ameldi (isteyen umre, isteyen hac yapar ve isteyen de hac ile umreyi birleştirebilirdi); fakat sa'yın son şavtında Hz. Resulullah'a (s.a.a) vahiy gelerek temettü umresini farz kıldı.

lerinin nedeni, bu rivayetlerin anlamlarını kavramamaları değildir ki, onlara bu rivayetlerin anlamları anlatılsın; bunun tek nedeni, halifelerin bu şer'î hüküm karşısındaki tutumlarına meşruiyet kazandırma çabasıdır ki, asırlar boyu bu yolda büyük uğraşlar vermişlerdir. Bazıları, bu yolda kurbet kastıyla ve Allah rızasını kazanmak için hadisler uydurmuşlar; bazıları, halifeler için birtakım mazeretler getirmişlerdir.

Halifeler için mazeret getirenlerden biri de, şu sözlerin sahibi Beyhakî'dir:

Halife Ömer'in umreyi yasaklamaktan amacı, umre ve haccın her birinin ayrı ayrı ve tam olarak yapılmasını istemesidir. Çünkü yüce Allah, "**Allah için hac ve umreyi tamamlayın...**" buyurmuştur. Ve yine Kâbe'nin yılda iki defa ziyaret edilmesini istiyordu. İşte bu yüzden temettü umresinin hacla birlikte yapılmasını ve böylece halkın yılda sadece bir defa Kâbe'ye gelmelerini istemiyordu.

Diğer halifeleri de şöyle savunuyor:

Onlar, Ömer b. Hattab'a karşı iyimserliklerinden dolayı bu konuda ona itaat edip onun sünnetini yerine getirdiler.¹

Bazı âlimler de bu yolda hakla batılı karıştırmış, doğruyu yanlıştan ayırt edememişler; bazıları kendileriyle çelişmişler; bazıları da içtihat ederek halifelerin gidişatlarından Kitap ve Hz. Resululla-h'ın (s.a.a) sünnetinde hiçbir delili olmayan hükümler çıkarmışlardır! Öyle ki araştırmacı bir kişi bu konuda onları izleyecek olursa, doğru ve isabetli bir görüşe varamaz. Bunun en açık delili, Nevevî'nin *Sahih-i Müslim*'e yazdığı serhinde kaydettikleridir. Nevevî'nin sözü özetle şöyledir:

Ulema, üç çeşit hacdan hangisinin daha faziletli olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Şafîî, Malik ve çok sayıda diğerleri, haccın en faziletlisinin "ifrad haccı", daha sonra "temettü haccı" ve sonra da "kıran haccı" olduğuna inanmaktadırlar.

Fakat Ahmed ve diğerleri, en faziletli haccın temettü haccı olduğunu kabul etmektedirler. Ebu Hanife ve bir grup da "kıran haccı"nın üstünlüğünü kabul etmektedirler. Bu iki görüş, Şafîî'nin diğer iki görüşüdür.²

Daha sonra diyor ki:

Doğru olanı, önce ifrad haccının, sonra temettü ve daha sonra da kıran haccının üstünlüğüdür.

1- Sünen-i Kübra, Beyhakî, c.5, s.21.

2- Gerçekte Şafîî'nin sözlerindeki ihtilaf, onun şer'î hükümdeki şaşkınlığını göstermektedir.

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) yaptığı hacda ve o hacın ifrad haccı mı, yoksa temettü veya kıran haccı mı olduğunda ulema kendi mezheplerine göre üç gruba ayrılmış ve her biri, kendine göre birini tercih edip Resulullah'ın (s.a.a) onu yaptığını iddia etmiştir...

İfrad haccının tercih edilmesinin delilerinden biri, Hz. Resulullah'tan (s.a.a) sonra Hulefa-i Raşidin'in ifrad haccı yapmış olmaları¹ ve buna mukayyet olmalarıdır. Nitekim Ebu Bekir, Ömer ve Osman böyle yapmışlardı. Ali'nin (a.s) yaptığı ise farklı olmuştur.² Eğer ifrad haccı daha faziletli olmasaydı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) da ifrad haccı yaptığını bilmeselerdi böyle bir haccı yapmaya bu kadar mukayyet olmazlardı. Çünkü onlar, İslâm'ın önderleri ve ileri gelenleri idiler; hayatlarında kendilerine uyulan, ölümlerinden sonra da örnek alınan insanlardı. Bu insanlara, Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine aykırı bir şeye mukayyet olmaları nasıl yakışıır?!

Ali ve diğerlerinin bu konuda onlara muhalefet etmeleri ise, böyle bir şeyin caiz olduğunu belirtmek içindi.³ Bu, sahih hadislerden net bir şekilde anlaşılmaktadır.

İfrad haccının tercih edilmesinin delillerinden biri de, ifrad haccında kurban kesmeye gerek olmamasıdır. Bu hususta icma vardır. Bu da, ifrad haccının daha mükemmel ve daha faziletli olduğunu gösteriyor. Oysa temettü ve kıran haccında, mikatta bulunmama veya başka bir eksikliği telâfi etmek için kurban kesilmesi gerekiyor. Açıktır ki telafiye ihtiyacı olmayan bir şey daha üstündür.

Ayrıca, İslâm ümmeti hiçbir hoşnutsuzluk söz konusu olmadan ifrad haccının caiz olduğu konusunda ittifak içerisindedir. Oysa Ömer ve Osman temettü ve kıran haccından hoşnut olma-

1- Gerçek şu ki bu âlimler, halifelerin amellerine istinat edip onların Allah'ın Kitabı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine aykırı amellerini tevîl etmiş, böylece onların yaptıklarına meşruiyet kazandırarak eleştirilip kınanmalarını engellemek istemişlerdir!

2- Eğer Hz. Ali'nin (a.s) yaptığının farklı oluşundan maksadı, onun yaptığının halifelerin yaptıklarından farklı olduğu ise -ki zaten böyledir- bu doğrudur; fakat eğer maksadı, İmam Ali'nin (a.s) yaptıklarının birbirine zıt ve çelişkili olduğu ise, bu yalan ve Hz. Ali'ye (a.s) iftiradır.

3- İmam Ali (a.s) net bir şekilde, Resulullah'ın (s.a.a) halifeler tarafından engellenen sünnetini ihya etmek için onlara muhalefet ettiğini buyuruyor. Osman Döneminde Temettü Haccı bahsine bakınız.

dıklarını dile getirmişlerdir. O hâlde ifrad haccı daha faziletlidir. Allah daha iyi bilir.

"Resulullah'ın (s.a.a) bir hac yaptığı ve ashabın buna tanık olduğu ve hepsinin aynı olayı bildirdikleri hâlde, ashap arasında, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ne şekilde hac yaptığı konusunda nasıl ihtilaf çıktı?!" diye sorulacak olursa, Kadı İyaz bu konuda şöyle diyor:

Halk bu hadisler (ifrad, temettü ve kıran haclarıyla ilgili hadisler) konusunda çok bahsetmişlerdir. Bazıları insafa riayet ederek konuyu iyice irdelemiş, bazıları konunun üstesinden glemeyerek zorlamış, bazıları konuyu uzattıkça uzatmış, bazıları meseleyi çok kısa ve işaretle geçiştirmiştir. Bu konuyu en geniş işleyenler sırasıyla şunlardır: Bu konuda binden fazla sayfa karalayan Ebu Cafer Tahavî el-Hanefî, sonra Ebu Cafer Taberî, sonra Ebu Abdullah b. Ebu Safra, sonra Muhelleb, sonra Kadı Ebu Abdullah Murabit ve kadı Ebu'l-Hasan b. Kassar Bağdadî ve Hafız Ebu Ömer b. Ab-dulberr ve diğerleri...¹

Daha sonra şöyle devam ediyor:

Onların sözlerinde yaptığımız incelemeler ve seçtikleri görüşlerin içinden seçtiğimiz görüşe göre -ki bu görüş hadislerin tamamını kapsayan ve onlara en uygun olan görüştür- bu konuda söylenmesi gereken en iyi şey şudur: Resulullah (s.a.a) her üç haccın caiz olduğunu bildirmek için halka bu üç çeşit haccı mubah kılmıştır. Çünkü eğer Resulullah (s.a.a) hac çeşitlerinden sadece birinin yapılmasını emrecek olsaydı, diğerlerinin caiz olmadığı sanılırdı. İşte bu nedenle her üç haccı Resulullah'a (s.a.a) izafe etmişlerdir. Ashaptan her biri de, Resulullah'ın (s.a.a) kendisine emrettiği ve mubah ettiği haccı rivayet etmiş ve onu ya Resulullah'ın (s.a.a) kendisine emrettiği için ya da kendi tevil ve içtihadıyla Peygamber'e izafe etmiştir.²

1- İbn Kayyim da Zadu'l-Mead adlı kitabında onları izleyerek konunun hakkını vermiştir. Yine İbn Hazm da bu konuda bir kitap yazmıştır. Biz de bu konuda bunları yazdık. Asırlar boyu bu konuda kitaplar yazılmış ve binlerce sayfa karalanmıştır. Fakat eğer Müslümanlar bu konuda Allah'ın Kitabı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinin açık ve net ifadeleriyle yetinselerdi, bunun için yarım sayfa bile yeterdi.

2- Hayır; Resulünü hidayet ve hak din üzere gönderen Allah'a andolsun ki, Hz. Resulullah (s.a.a) Veda Haccı'nda temettü haccı dışında başka bir haccı emretmemiştir. Hatta o hazret halkı diğer hac çeşitlerinden sakındırmış, hiç kimse ne Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hayatında ve ne de ondan sonra onun temettü haccı dışında bir

Nevevî, *Sahih-i Müslim*'e yazdığı Şerh'inin başka bir yerinde Mazirî'den şöyle rivayet etmektedir:

Ömer'in yasakladığı müt'a konusunda ihtilaf vardır. Bazıları, bu müt'anın haccın feshedilip umreye dönüştürülmesi olduğunu söylerken, bazıları da hac aylarında umre yapmak ve peşinden de aynı yılda hac yapmak olduğunu söylemektedirler. Bu durumda halife Ömer onu batıl veya yasak olduğuna inandığı için değil, halkı daha faziletli olan ifrad haccına teş-vik etmek için¹ yasaklamıştır.

Kadı İyaz şöyle demiştir: Cabir, İmran ve Ebu Musa'nın rivayetlerinin zahiri, ihtilaf konusu müt'anın haccın umreye dönüştürülmesi olduğunu ve Ömer'in insanları sırf hac aylarında temettü haccı yaptıkları için değil, haccı umreye dönüştürdükleri için cezalandırdığını bildiriyor. Çünkü Ömer ve diğer sahabiler haccın umreye dönüştürülmesinin Veda Haccı'na has olduğuna ve bunun daha önce değindiğimiz ne-denle yapıldığına inanıyorlardı.

İbn Abdülbirr diyor ki: Allah Teala'nın "**Hac (zamanın)a kadar umre ile faydalanmak isteyen kimse...**" şeklindeki buyruğundan maksadın, hac aylarında, hac amellerinden önce yapılan temettü haccı olduğunda ulema arasında hiçbir ihtilaf söz konusu değildir...

Hacda yapılan temettü çeşitlerinden biri de, kıran haccıdır. Çünkü kıran haccı yapan, kendi şehrinde ikinci kez hac yolculuğuna çıkmadan muaf tutulmakta ve bu kolaylıktan faydalanmaktadır. Başka bir temettü ise, haccın umreye dönüştürülmesidir. Kadı İyaz'ın sözleri böyle.

Fakat bana (Nevevî) göre, Ömer, Osman ve diğerleri, hac aylarında umre yapıp aynı yılda onun hemen peşinden hac yapmaktan ibaret olan müt'ayı yasaklamışlardır. Onlar bu yasakla-

hac yapmayı emrettiğini aklından bile geçirmemiştir. Aksine bütün bu sözler sadece ve sadece halifenin yaptığını meşrulaştırmak içindir. Nitekim bu sözleri söyleyenlerin kendileri de, söylediklerinin hak ve hakikate aykırı olduğunu çok iyi bilmektedirler.

1- Halife Ömer, temettü umresini yasaklamış, onu yapanları cezalandıracağını bildirmiş, hac ve umrenin ayrı ayrı ve ifrad olarak yapılmasını emretmiştir. Nitekim yukarıda geçen rivayetler, bunu apaçık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu âlimlerin sözleri de, halife Ömer'in bu girişimine bir mazeret getirmekten başka bir şey değildir.

madan sadece halkı faziletli olan ifrad haccına teşvik etmeyi amaçlıyorlardı ve bundan başka bir gayeleri yoktu!¹

-Nevevî Şerhi'nden özetle naklettiklerimiz burada bitiyor.-

Bu âlimlerin hepsi ve bu konuda binlerce sayfa karalayan diğer bilginler, Kur'ân-ı Kerim'in, "**Hac (zamanın)a kadar umre ile faydalanmak isteyen kimse...**" şeklindeki ayetini okumuşlar ve Resu-lullah'ın (s.a.a) temettü umresinin yapılması konusundaki ısrarını bildiren çok sayıdaki mütevatir ve sahih hadislerini görmüşlerdir. Ve yine Ömer'in bunu yasakladığını, bu yasağa muhalefet edenleri sert bir şekilde cezalandırdığını da okumuşlar ve onun kendisinin bu girişimine getirdiği, hac ve umrenin ifrad şeklinde (ayrı ayrı) ya-pılmasının daha iyi ve daha kâmil olduğu ve bu emirde Mekke halkının daha fazla gelir elde etmelerini de göz önünde bulundurduğu yönündeki mazeretini görmüşlerdir. Bütün bunlara rağmen, bu ko-nuda söylenen çelişkili sözlerde şunlara tanık olmaktayız: Hz. Re-sulullah (s.a.a) ashaptan bir gruba temettü haccını, bir gruba ifrad haccını ve bir gruba da kıran haccını mubah kılmıştır! Hz. Resu-lullah'ın (s.a.a) Veda Haccı'ndaki buyruk ve emirlerindeki ihtilaf nedeniyle bu konuda ulema arasında ihtilaf çıkmıştır! Ömer temettü haccını değil, haccı umreye dönüştürmeyi yasaklamıştır! Ömer, Osman ve diğerlerinin temettü umresini yasaklamalarının nedeni, halkı ifrad haccına teşvik etmek ve ifrad haccının diğer haclardan üstün olmasıdır!

Bu ilim ve bilgi sahiplerinin, Kur'ân-ı Kerim'in açık ayetine ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine aykırı olan bir hükmü nasıl daha faziletli ve üstün saydıklarını görüyor musunuz?!

Veya insanları kırbaçlayıp eziyet etmeyi ve başlarını tıraş edip rezil etmeyi, nasıl teşvik diye adlandırdıklarına dikkat ediyor musunuz?!

Fakat bütün bunlara rağmen biz, İbn Hazm gibi ulemaya haksızlık etmek istemiyoruz; aksine yaptıkları ve söyledikleri konusun-da onları mazur görmeye çalışıyoruz; çünkü onlar iyi niyetlerinden halifeleriimize çıkarmak amacıyla bu sözleri söylemiş ve bu uğurda Resulullah'ın (s.a.a), Ehlibeyti'nin ve ileri gelen sahabîlerin dilinden yalan hadisler uydurmuşlardır.

Yine bu iyi niyetleri nedeniyle halifelerin amellerini içtihat sayarak, "Halifeler hayır üzere tevil ve içtihat etmişlerdir." demişler. Gerçek şu ki: Bu âlimler de, yaptıkları ve yazdıklarında hayır üzere tevil ve içtihat etmişlerdir.

* * *

1- Sahih-i Müslim'e Nevevî Şerhi, c.8, s.170.

Yukarıda geçenlerden Resulullah'a (s.a.a) isnat edilen hadislerde nasıl ihtilaf çıktığını ve asırlar boyu Müslümanlar arasında ihtilâfin nasıl yayıldığını anladık. Şimdi bunu biraz açalım:

İhtilafın Kökü ve Gidermenin Yolu

Sadr-ı İslâm Müslümanları, Resulullah'ın (s.a.a) temettü umresi, yani umreyle haccı bir arada yapma yönündeki emrini direkt olarak Hazretin mübarek dudaklarından duydular ve onu duydukları gibi diğerlerine rivayet ettiler. Yine Hz. Resulullah (s.a.a), temettü umresindeki sünnetini nasıl yerine getireceklerini onlara öğretti ve onlar da onu öğrendikleri gibi diğerlerine aktardılar. İşte böylece sadr-ı İslâm Müslümanları ve onlardan sonra gelenler, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) temettü umresi konusundaki hadis ve sünnetlerini bir-birlerine aktardılar ve bu durum halife Ömer'in dönemine kadar bu şekilde devam etti. Nihayet Ömer b. Hattab, Müslümanların Hz. Resulullah'ın (s.a.a) temettü umresindeki sünnetini yerine getirmelerini yasakladı. Osman b. Affan, Mekke hâkimi Abdullah b. Zübeyr ve Muaviye b. Ebu Süfyan da bu konuda onu izlediler. Daha sonra Hilâfet Ekolü izleyicileri, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) temettü umresini, yani hacle umreyi birleştirmeyi yasakladığına dair o hazretin dilinden hadis uydurmaya koyuldular. Ve bu hadisleri, sırf Hulefa-i Raşidin'den bazı kişilerin siyasetlerini teyit etmek gibi iyi bir niyetle uydurup yaydılar, bunların Resulullah'tan (s.a.a) olduğunu söylediler. Müslümanlar da bu uydurma hadisleri elden ele, dilden dile aktarıp Hz. Resulullah'ın (s.a.a) birinci hadisleriyle bir arada yaydılar.

Ömer b. Abdulaziz hilafete ulaşıp Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinin yazılmasını emredince her iki kısım hadis, yani hem Hz. Resulullah'tan (s.a.a) rivayet edilen sahih hadisler ve hem de uydurma hadisler, Hilâfet Ekolü'nün sahih hadis kitaplarında, sünenlerinde ve müsnedlerinde yan yana kaydedildi. İşte buradan bu hadisler arasında ihtilaf çıktı ve Müslümanlar arasında ayrılık baş gösterdi. Resulullah'tan (s.a.a) rivayet edilen sahih hadislerle, o hazrete isnat edilen uydurma hadisler arasındaki ihtilaf, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine ters düşen hadisler her ne kadar Sahih diye adlandırılan kitaplarda kaydedilmiş olsalar bile çıkarılıp atılmadıkça giderilmeyecektir.

Aynı şekilde, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) gerçek sünnetine yönelip Hulefa-i Raşidin'e ait olsa bile ona aykırı gidişatlardan yüz çevirmedikçe Müslümanlar arasındaki ihtilaf ve ayrılık giderilip aralarında tam anlamıyla vahdet ve söz birliği gerçekleşmeyecektir.

Hulefa-i Raşidin'in Sünnetini İzleme Hadisi

Buraya kadar geçenlerden, Resulullah'tan (s.a.a) olduğu söylenen, "*Benim sünnetimle hidayet edici Hulefa-i Raşidin'in sünnetine sımşık sarılıp onu dışınızla, tırnağınızla koruyun.*"¹ şeklindeki meş-hur hadisin, her ne kadar Hilâfet Ekolü'nün sahih kitaplarında ve müsnedlerinde geçse bile doğru olmasının imkânsız olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Hulefa-i Raşidin'in sünnetlerinde açıkça Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetiyle çelişen şeyler vardır ve Hz. Resulullah (s.a.a) hiçbir zaman kendi sünnetiyle çelişen bir sünnete uyulmasını emretmez. Ayrıca, bu hadisin aşağıda sıralayacağımız diğer kusurları da vardır.

Hulefa-i Raşidin'i İzlemeyi Emreden Hadise Yöneltilen Eleştiriler

Yıkarıda söylediklerimize ilâve olarak Resulullah'tan (s.a.a) rivayet edilen bu hadiste şu kusurları görmekteyiz:

1- Daha önce, bu kitabın birinci cildinde imamet ve hilâfet ıstılahlarını incelerken gördük ki, Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinde ve ikinci halife başa geçinceye kadar sadr-ı İslâm Müslümanlarının sözlerinde "halife" kelimesi, İslâm âleminin hâkimi ve yöneticisi anlamında kullanılmamıştır. Bu sözcük, Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinde ve halife Ömer'in dönemine kadar Müslümanların arasında lügat anlamında kullanılmış ve "halife" kelimesinden, bu sözcüğün izafe edildiği şahsın yerine geçen, ona vekâlet eden, onu temsil eden kişi kastedilmiştir.

Dolayısıyla, Resulullah'a (s.a.a) nispet verilen bir hadiste veya o dönemde yaşayan bir kişiye atfedilen bir sözde halife sözcüğünün İslâm âleminin genel hâkim ve yöneticisi anlamında kullanıldığını görürsek, o hadis ve sözün kesinlikle uydurma olduğundan emin olmalıyız.

Aynı şekilde, Hilâfet Ekolü tarafından sadr-ı İslâm'daki ilk dört halifenin "Raşidin" diye sıfatlandırılması, bazı zorba Emevî ve Abbasî halifelerinin iktidara geçmesinden sonra yapıldığına göre, ilk dört halifeyi "Raşidin" diye vasıflandıran hadislerin de kesinlikle ilk dört halifenin döneminden sonra uydurulduğunu anlamalıyız.

1- Müsned-i Ahmed b. Hanbel, c.4, s.126-127; Sünen-i Dâremî, el-Mukad-dime, "İtbau's-Sünne" babı, c.1, s.44-45. Sünen-i İbn Mâce, el-mukaddime, c.1, s.15-16; Sünen-i Ebu Davud, "sünnet" kitabı, h.4607; Sünen-i Tirmizî, "ilim" kitabı, "mâ câe fi'l ahz-i bi's-sünne..." babı, c.10, s.144- 145.

2- Bu hadis, Resulullah'ın (s.a.a) Hulefa-i Raşidin'in sünnetini Allah'ın Kitabı ve kendi sünnetinin yanında İslâm teşrinin (hükümlerinin) muteber bir kaynağı olarak tanıttığına tasrih etmektedir. Böyle bir şeyin Hz. Resulullah'tan (s.a.a) uzak olduğu da apaçık bellidir.

3- Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Hulefa-i Raşidin'in sünnetini izleme-yi emrettiği kabul edilirse, bu, o hazretin birbirine zıt ve çelişkili iki şeyin yapılmasını emrettiği anlamına gelir; çünkü o dört Raşid Halifeler arasında temettü umresi konusunda halife Ömer ve Osman'ın sünnetine açıkça muhalefet eden ve diğerlerini de buna teşvik eden Emirü'l-Müminin Ali de (a.s) var. Bu durumda Hz. Resulullah (s.a.a) bir işi yapmaya emrettiği hâlde aynı zamanda ondan sakındırmış oluyor! Hz. Resulullah'ın (s.a.a) böyle çelişkili ve birbirine zıt emirler vermiş olması da imkânsızdır.

Bütün bunları göz önünde bulundurarak bu hadisin halifelerin siyasetlerini teyit etmek için uydurularak yayılan hadislerin başında geldiğini söylüyoruz.

* * *

Muaviye ve Abdullah b. Zübeyr'in dönemine kadar ilk halifeler Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ashabından olduklarına ve içtihat ve gidişatlarında birbirleriyle çok şiddetli bir şekilde ihtilaf ettiklerine göre, Hilâfet Ekolü izleyicilerinin sahabe hakkındaki, "Ashabın adalet ve güvenilirliğinde, dolayısıyla İslâm hükümlerini onlardan almanın doğruluğunda hiçbir şek ve şüphe yoktur." şeklindeki sözleri doğru olamaz. Biz bu konuyu kitabımızın birinci cildinde, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sahabesinin adaleti bölümünde inceledik.

Temettü umresi konusunda Osman ile Ali (a.s) arasında geçen tartışmaları incelediğimizde Ehlîbeyt İmamları'nın kendi izleyicilerine Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine uymayı emrettiklerini, kendilerinin de bu konuda var güçleriyle çaba harcadıklarını ve izleyicilerine de bu alanda çaba harcamalarını emrettiklerini görmekteyiz.

Bu konuda Abdullah b. Zübeyr'le İbn Abbas arasında geçen çekişmelerden Ehlîbeyt Ekolü'yle Hilâfet Ekolü arasındaki kavga ve tartışmaların örneklerine şahit olup bu kavga ve tartışmaların sırf Hilâfet Ekolü taraftarlarının Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünneti karşısında kendi içtihatlarıyla amel etmek istemelerine karşı Ehlîbeyt Ekolü savunucularının Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini izlemeye kararlı olmalarından kaynaklandığını gördük.

* * *

Yukarıda geçen konulardan İslâm dünyasında iki ekolün nasıl ortaya çıktığını anladık: Bir ekol, dişi ve tırnağıyla Hz. Resululla-h'ın (s.a.a) sünnetini koruyup o hazretin sünneti karşısında hiç kimsenin içtihat edip kendi görüşünü sunmasına müsaade etmeyen ve bu yolda var gücüyle çaba harcayan Ehlibeyt Ekolü; diğeri ise, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ashabından olan halife ve yöneticilerin o hazretin sünneti karşısında içtihat edip görüş belirtme hakkına sahip olduklarına inanan ve onların sünnetlerini dişi ve tırnağıyla koruyan Hilâfet Ekolüdür.

* * *

Bu iki ekol arasındaki bütün ihtilafı konular Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünneti etrafında döndüğünden biz bu kitabımızın ve kırk yıldan beridir yayınladığımız diğerk kitaplarımızın fasıllarını Hz. Resulullah'ın (s.a.a), müçtehitlerin içtihatlarının karışmadığı gerçek sünnetini -siret ve hadis kapsamında- elde etmenin yollarını tanımaya ayırmak zorunda kalmışız. Bu yüzden kınayanlar bizi mazur görsünler.

Buraya Kadar Geçen Konuların Özeti

Halife Ömer'in içtihatlarından bahsederken, özellikle temettü umresi konusunda Kureyş'in cahiliye döneminde hac aylarında temettü umresi yapmayı haram bildiğini ve onu en büyük günahlardan saydığını gördük. Kureyş bu konuda görüşünü şöyle belirtiyordu: "Umre yapmak isteyen kimseye, safer ayı bittikten sonra umre helâl olur." Fakat Resulullah'ın (s.a.a) bu konuda onlara katılmadığını ve hac aylarında dört defa umre yaptığını da gördük.

Temettü umresi hususunda ise, Allah Teala'nın Kur'ân-ı Ke-rim'de açık bir şekilde, "**Hac (zamanın)a kadar umre ile faydalanmak isteyen kimse...**" şeklinde buyurduğunu ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Veda Hacı'nda bunu sünnet hâline getirdiğini gördük. Hz. Resulullah (s.a.a) Medine'ye hicret ettikten sonra dokuz yıl boyunca sabredip hac yapmadı. Nihayet hicretin onuncu yılının zilkade ayında hac yapmaya karar verdi. Bu kararı verince Arap Yarımadasının tamamı ve Yemen halkından Allah'ın dilediği kimseler Müslüman olmuşlardı. Böyle bir ortamda Hz. Resulullah (s.a.a) hac yapacağını ilân etti. Bunun üzerine Hazreti izleyip sünnetine uygun amel etmek isteyen kalabalık bir halk kitlesi, Medine'de toplandı.

Resulullah (s.a.a), eşleri, Ehlibeyti, muhacirler, ensar, çok sayıda Arap kabileleri ve sayılarını onlara rızık veren Allah'tan başka kimsenin

bilmediği¹ diğer halk kitleleri ile birlikte Medine'den hareket etti. Yolda kendilerine katılanlar oldu.²

Çöl insanlarla dalgalanıyordu. Hz. Resulullah'ın (s.a.a) önünde, arkasında, sağında ve solunda göz alabildiğince insan vardı.³ Cabir b. Abdullah-i Ensarî bu hareketi şöyle tavsif ediyor:

Resulullah (s.a.a) aramızdaydı. Kendisine Kur'ân nazil o-lan, Kur'ân'ın tevilin bilen tek kişi oydu. O hazret ne yapsay-dı biz de onu izliyorduk. Bu dalgalanan insan okyanusu Akik Vadisine ulaşınca Resulullah (s.a.a) Ömer'e dönerek şöy-le buyurdu: "*Cebrail bana gelerek, "Hac ile birlikte umre yap; umre, kıyamete kadar hac amelleri arasına girdi" dedi.*" Us-fan'da Suraka Hazret'in huzuruna çıkarak, "Ya Resulullah! Hac amellerini bugün dünyaya gelmişiz gibi bize anlat." dedi. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu:

"Yüce Allah, umreyi hac amellerinizin içine soktu. Mekke'ye ulaştığımızda beraberinde kurbanlık getirmeyenleriniz Kâbe'yi tavaf edip Safa'yla Merve arasında sa'y yaptıktan sonra ihramdan çıksın; fakat beraberinde kurbanlık getirenler böyle yapmasınlar."

Hz. Resulullah (s.a.a) Serif'te bunu bütün ashabına bildirerek şöyle buyurdu: "*Beraberinde kurbanlık getirmeyenler, isterlerse bunu umre yapabilirler.*" Aişe diyor ki: Resulullah'ın (s.a.a) bu emrini ashaptan bazıları yerine getirirken, bazıları da yerine getirmeliler. O hazret, Mekke'nin Betha bölgesinde, "*İsteyen haccını umreye dönüştürebilir.*" diyerek tebliğini tekrarladı.

Yazar diyor ki: Buraya kadar söylenenlerden Resulullah'ın (s.a.a) temettü umresi hükmünü tedricen tebliğ ettiği anlaşılmaktadır.

Resulullah (s.a.a) Akik'de, özellikle Ömer'e, kendisine vahiy geldiğini ve hac ile umreyi birleştirmeyi emrettiğini bildirdi. Usfan'da ise Suraka'ya şöyle buyurdu:

Allah Teala yaptığınız bu hacca umreyi de sokmuştur. Bu yüzden beraberinde kurbanlık getirenler dışında diğerlerinin

1- Burada Hz. Resulullah'ın (s.a.a) haccıyla ilgili söylediklerimizi Mukrizî'nin İmtau'l-Esma'sından, s.510-511'den naklettik.

2- Sire-i İbn Seyyidi'n-Nas, c.2, s.273.

3- Zadu'l-Mead, c.2, s.213; "Fi Haccihî Beade Hicretihî" faslı, İbn Kesir kendi Tarih'inde, c.5, s.109-110'da "Hz. Resulullah (s.a.a) söz ve amelleriyle Allah Teala'nın hacdaki tüm hükümlerini iblağ etmiştir" söyleyerek bu haccı "Belağ Haccı" olarak adlandırmıştır. Ve yine bu hacca "Haccetu'l-İslâm" da denilmiştir; çünkü Hz. Resulullah (s.a.a) Medine'den olduğu yıllarda bundan baş-ka bir hac yapmamıştı.

Kâbe'yi tavaf edip Safa'yla Merve arasında sa'y yaptıktan sonra ihramdan çıkmaları gerekir.

Serif'te bütün sahabîlere umre hükmünü iblağ etti. Fakat bazıları bu hükmü kabul etti, bazıları da kabul etmedi. Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Resulullah'ın (s.a.a) bu emrini yerine getirmeyen saha-bîler, cahiliye döneminden beri hac aylarında umre yapmayı en çirkin günahlardan sayan Kureyş muhacirlerinden idi.

Bu nedenle Resulullah (s.a.a) Veda Haccında yanındakilere temettü umresi hükmünü tedricen ve yavaş yavaş tebliğ etti.

Durum bu şekilde devam etti. Nihayet Safa'yla Merve arasında temettü umresinin tatbik vakti ulaştı. Bunun üzerine Hz. Resulullah'a (s.a.a) vahiy inerek tekitli emir verildi. Hz. Resulullah (s.a.a) o sırada Merve'nin son şavtıdaydı. Hac için telbiye söyleyip beraberlerinde kurbanlık getirmeyen yanındakilere oraya kadar yaptıkları amellerini umre sayıp ihramdan çıkmalarını emrederek, *"Daha önce haberim olsaydı ben de beraberimde kurbanlık getirmezdim. Fakat ben saçlarımı bağlayıp beraberimde kurbanlık getirdiğim için kurban kesinceye kadar haramlardan hiçbiri bana helâl olmaz."* bu-yurdu. Bunun üzerine Suraka, Hz. Resulullah'a (s.a.a), "Hac hükmünü bugün dünyaya gelmişiz gibi bize açıkla. Acaba bu umre sadece bu yıl için midir, yoksa her yıl böyle mi olması gerekiyor?" dedi. Hz. Resulullah (s.a.a), *"Her yıl böyle olacak."* buyurdu ve sonra iki elinin parmaklarını birbirine geçirerek, *"Umre kıyamet gününe kadar hac amelleri içerisine girdi."* buyurdu ve bu sözünü iki defa tekrarladı.

İşte o zaman hac aylarında umre yapmayı haram bilen sahabî-ler kıyameti kopardılar. Bu hükmü uygulamak onlar için zor ve tatsızdı. İşte bu nedenle içlerinde gizlediklerini açığa çıkararak, "Ya Resulullah! Bize neler helâl olacak?" dediler. Hazret, *"Bütün helâller."* şeklinde karşılık verdi ve sonra şöyle devam etti:

Bu umredir; biz bundan yararlandık. Dolayısıyla beraberinde kurbanlık getirmeyenler, ihramdan çıksınlar; tüm helâller onlara helâldir artık. Kıyamete kadar umre hac amelleri arasına girdi. Tüm helâllerden yararlanın. Zilhicce'nin sekizinci günü hac için telbiye söyleyin ve ondan önceki amellerinizi ise umre sayın.

"Biz hac için geldiğimiz hâlde bunu nasıl umre yapabiliriz?" şeklinde itiraz etmeleri üzerine Hz. Resulullah (s.a.a), *"Size emrettiğim şekilde yapın; eğer ben de beraberimde kurbanlık getirmeseydim size söylediklerimi kendim de yapardım. İhramdan çıkın ve eşlerinizle ilişkide bulunun."* buyurdu. Bunun peşinden her taraftan sesler yükselip itirazlar başladı. Nihayet Hazrete bazılarının, "Ara-feye beş gün kala bize ihramdan çıkıp eş-

lerimizle ilişkide bulunmamızı ve aletlerimizden meni damladığı hâlde Arafat'a gitmemizi emrediyor!" diyerek itiraz ettiklerini bildirdiler. Hz. Resulullah'ın (s.a.a) emrine bu şekilde karşılık verdiler. Bunun üzerine Hz. Resulullah (s.a.a) öfkeleni ve onlardan yüzünü çevirerek Aişe'nin yanına gitti. Aişe, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) çehresindeki öfkeyi görünce, "Kim öfkelenirdi seni? Seni öfkelenireni Allah öfkelenirsin." ve başka bir rivayete göre de, "Allah seni öfkelenireni ateşe atsın." de-di. Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu:

Emrettiğim hâlde emrime itaat etmezlerken nasıl öfkelenmeyeyim?!

Daha sonra şöyle bir konuşma yaptı:

Bazılarınızın şöyle-böyle söylediklerini bildirdiler bana. Vallahi ben Allah katında onların hepsinden daha iyi ve daha takvalıyım.

Başka bir rivayete göre de şöyle buyurmuştur:

Benim Allah katında hepinizden daha takvalı, daha doğru konuşan ve daha iyi olduğumu biliyorsunuz. Eğer beraberimde kurbanlık getirmeseydim, kesinlikle ben de ihramdan çıkardım.

Bunun üzerine, "Ya Resulullah! Aramızdan birinin aletinden meni damladığı hâlde Mina'ya gitmemizi mi emrediyorsun?!" dediler. Hazret, "Evet." dedi.

Bunun üzerine ihramdan çıktılar, güzel kokular sürdüler, eşleriyle ilişkide bulundular ve kısaca ihramda olmayan bir kimse-nin yaptığı helâlleri yaptılar. Terviye günü olunca da hac için telbiye söylediler.

İşte böyle zor ve sıkıntılı bir aşamadan sonra Allah ve Resulü'nün emrine itaat ettiler ve aybaşı gören Ümmü'l-Müminin Aişe dışında diğerleri hac ayında temettü umresi yaptılar. Resulullah (s.a.a) Aişe'ye hac yapmasını emretti. Temizlenip haccını tamamladıktan sonra ifrad haccıyla geri dönmemesi için kardeşi Ebu Bekir oğlu Abdurrahman'a, Aişe'yi umre yapması için "Ten'im"e götürmesini emretti.

Resulullah (s.a.a) dünyadan göçtükten sonra yerine Ebu Bekir geçip hacca giderek ifrad haccı yaptı. Sonra hilafete Ömer geçti ve o da ifrad haccı yaptı. Arafat'ta bir kişinin saçlarını taradığını görüp neden böyle yaptığını sorunca, adam, "Ben umre yaparak ihramdan çıktım ve bugün bir daha da hac için ihram bağladım." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Hac ayında umre yapıp onun serbestliğinden yararlanmayın. Temettü umresine izin verecek olursam, insanlar ağaçlar altında hanımlarıyla ilişkiye girer ve oradan da hacca giderler." dedi. Ve yine, "Hacla umreniz arasına mesafe koyun; haccı hac aylarında, umreyi ise hac ayları dışında yapın;

haccınız ve umreniz tam ve eksiksiz olması açısından bu daha iyidir." dedi.

Ebu Musa Eş'arî ona, "Hac amellerinde bu çıkardığın şeyler de neyin nesi?" diye sorunca, "Allah'ın Kitabına müracaat edecek olursak, Allah Teala'nın, **"Hac ve umreyi Allah için tamamlayın..."** buyurduğunu görürüz. Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine baktığımızda da Hazretin kurban kesinceye kadar ihramdan çıkmadığını görürüz."

Bu ve benzeri hadislerde halife Ömer'in haccın tamamlanması için hacca umrenin ayrı ayrı zamanlarda yapılmasını gerekli görmüş, umrenin hac aylarının dışında yapılmasını emretmiş ve buna gerekçe olarak Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kurbanlık olarak getirdiği devesini kesinceye kadar ihramdan çıkmadığını göstermiştir. Ebu Musa Eş'arî ve diğerleri de, cesaret edip de ona, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) defalarca açık bir şekilde, beraberinde kurbanlık getirdiği için ihramdan çıkmadığını ve getirdiği kurbanlığı kesinceye kadar da ihramdan çıkamayacağını buyurduğunu ve temettü umresinin Kur'ân-ı Kerim'de geçtiğini söyleyememişlerdir. Sadece Emirü'l-Müminin Ali (a.s) bunu dile getirmiş ve şöyle buyurmuştur:

Temettü umresi yapanlar, Allah'ın Kitabı ve Resululla-h'ın (s.a.a) sünnetine uygun amel etmiş olurlar.

Ömer, belki de bu itirazla karşılaştıktan sonra için aslını itiraf etmek zorunda kalmış ve bir hutbesinde, "Resulullah'ın döneminde iki müt'a vardı ki ben onları yasaklıyorum; kim onları yaparsa, cezalandırırım." demişti.

Yine şöyle demiştir:

Vallahi temettü umresi Allah'ın Kitabında olduğu hâlde ve ben Resulullah (s.a.a) ile birlikte onu yapmamış olmama rağmen onu size yasaklıyorum!

Belki de halife Ömer, bu sözleri, diğer sahabîlerin Ali'ye uymasını ve Hz. Resulullah'tan (s.a.a) kendi tutumunu zayıflatan hadisleri nakletmelerini engellemek için söylemiştir. Ayrıca görüyoruz ki temettü umresini yasaklamasının nedenini, "İnsanların ağaçların altında hanımlarıyla ilişkiye girip, sonra saçlarından gusül suyu süzülmesi hâlde hac yapmalarından hoşlanmıyorum." şeklinde açıklıyor.

Başka bir sözünde ise bunun nedenini şöyle açıklıyor:

Mekke halkının ziraatı, hayvanı ve bir gelir kaynağı yoktur; tek gelirleri, oraya giden yolculardandır.

Böylece, Kureyşli halife, ilk kez Veda Haccında temettü umresinin yapılmasına muhalefet ederek Hz. Resulullah'a (s.a.a) karşı söylediği sözlerini tekrarlıyor. Bu konuda doğru olan şudur: Halife Ömer, Mekke'de oturan Kureyşli akrabalarının hayrını istediği için içtihat ve tevil yaparak temettü umresini yasaklamış ve Allah'ın Kitabı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine aykırı olsa bile hac ve umrenin birbirinden ayrılması ve umrenin hac ayları dışında yapılması suretiyle hac ve umrenin tamamlanmasını istemiştir.

Halife Ömer'in bu emri üzerine Müslümanlar onun hilafeti döneminde onun sünnetine uyarak ifrad haccı yaptılar. Ondan sonra Kureyşli halife Osman b. Affan da, onu izleyerek hac ve umrenin ayrı ayrı ve tam olarak yapılmasını, hac aylarında hacle umrenin birleştirilmesinden kaçınılmasını emretti ve "Kâbe'yi iki defa ziyaret etmek için umreyi erteleme daha iyidir." dedi. Fakat İmam Ali (a.s) ona muhalefet ederek şöyle buyurdu:

Resulullah'ın (s.a.a) bıraktığı sünnete karşı çıkıyor ve onu yasaklıyorsun! Oysa ihtiyaç sahipleri ve Mekke'ye uzak olan bölgelerden gelenlerin yapması gereken budur. Nitekim Resulullah da (s.a.a) hac ve umreye birlikte niyet etmişti.

Bunun üzerine Osman, umre yapılmasını yasakladığını inkâr ederek, "Ben kendi görüşümü söyledim." dedi.

Bir rivayette de şöyle geçer: İmam Ali (a.s) ona, "Sen umreyi yasaklıymışsın!" deyince, "Evet!" cevabını verdi. İmam Ali (a.s), "Sen Hz. Resulullah'ın (s.a.a) umre yaptığını duymadın mı?" diye sordu. Osman, "Evet, duydum." dedi. Bu cevabı alınca İmam Ali ve arkadaşları açıkça umre için lebbeyk söylediler.

Başka bir rivayete göre de İmam Ali (a.s) ona, "Resulullah (s.a.a) ile birlikte umre yaptığımızı sen de çok iyi biliyorsun." dedi. Osman, "Evet; fakat o zaman biz korkuyorduk." karşılığını verdi.

Bir rivayette ise şöyle denir: İmam Ali ona, "Ne yapmak istiyorsun? Resulullah'ın (s.a.a) şahsen yapmış olduğu bir işi mi yasaklıyorsun?!" dedi. Osman, "Bırak bizi." dedi. İmam, "Sizi bırakamam." dedi ve peşinden hemen umreyle hac için telbiye söyledi.

Başka bir rivayette ise şöyle geçer: İmam Ali (a.s) Osman'ın temettü umresini ve hac ile umrenin birleştirilmesini yasakladığını görünce, umre ve hac için birlikte telbiye söyleyip şöyle dedi:

Ben Resulullah'ın (s.a.a) bırakmış olduğu bir sünneti hiç kimşenin emriyle terk etmem.

Halife Osman b. Affan, Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) makam ve mevkiinde (güçlü) olmayanlara sert bir şekilde karşılık veriyor, umre

için telbiye söyleyen muhalifleri kırbaçlamalarını ve saçlarını tıraş etmelerini emrediyordu.

Muaviye'nin döneminde, Sa'd b. Ebî Vakkas umre hakkında Muaviye'ye, "Temettü umresi güzel ve beğenilir bir ameldir." dedi. Muaviye, "Fakat Ömer onu yasaklamıştır." dedi. Muaviye'nin emniyet güçlerinin komutanı da, "Temettü umresi yapan kimse Allah'ın emri konusunda cahildir." dedi ve buna delil olarak da Ömer'in yasaklamasını gösterdi!

Muaviye ayrıca Resulullah'ın (s.a.a) dilinden, "O hazret hac ile umreyi birleştirmeyi yasaklamıştır." diye bir rivayet uydurdu ve bu-nun doğruluğuna sahabeyi tanık tuttu. Sahabe rivayeti reddedince de Muaviye onun doğruluğunda ısrar etti.

Öyle anlaşılıyor ki Muaviye döneminde bu konuda büyük bir baskı vardı. Bu nedenle İmran b. Husayn sırrını ölüm anına kadar sinesinde saklamış, ölümünün yaklaştığını anlayınca güvenilir bir kişiden, "Yaşarsam bunu kimseye söylemeyeceksin." diye söz aldıktan sonra içinde gizlediklerini ona açarak şöyle demiştir:

Resulullah (s.a.a) hac ile umreyi birleştiriyordu; hayatta olduğu müddetçe onu yasaklamadı ve Allah'ın Kitabında da bu hükmü kaldıran bir ayet nazil olmadı; ancak Resulullah (s.a.a) vefat edince bir kişi kendi rey-i ile bu konuda canının istediğini söyledi.

* * *

Muaviye döneminden burada kaydettiklerimiz, o dönemin iki açıdan geçmişten farklı olduğunu ortaya koymaktadır:

Birincisi; o dönemde Ömer'in sünneti uyulması gereken dinî bir ilke olarak kabul edilmiş ve bu açıkça ilân edilmiştir. Nitekim Muaviye'nin emniyet güçlerinin komutanı Zuhayr, "Umre yapan Allah'ın emrine cahildir." demiş, o ve Muaviye buna delil olarak Ömer'in yasaklamasını göstermişlerdir. Oysa Sa'd b. Ebî Vakkas, umre yapılması gerektiğine Hz. Resulullah'ın (s.a.a) amelini delil göstermişti.

İkincisi; o dönemde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) dilinden, Ömer'in emri ni teyit etmek için hadis uydurulmuştur.

Muaviye'nin döneminden sonra Hilâfet Ekolü izleyicileri, bu iki konuyu sürdürmüş ve onu canlı tutmak için çaba harcamışlardır. Zübeyr'in oğulları Abdullah ve Urve'nin Mekke'deki girişimleri, bunun en açık örneğidir. Abdullah ve Urve Mekke'de Ömer'in sünnetini sürdürmüş, Ebu Bekir ve Ömer'in yasaklamasına dayanarak temettü umresi yapılmasını engellemişlerdir. Oysa Ehlibeyt Ekolü izleyicilerinden İbn Abbas, sürekli

temettü umresi yapılmasını emretmiştir. Kendisine, "Ne zamana kadar halkı hac aylarında umre yapmaya zorlayarak saptıracaksın? Halbuki Ebu Bekir ve Ömer onu yasaklamışlardı?!" denildiğinde İbn Abbas şöyle demiştir:

Yakında onların helak olacağını görür gibiyim; ben, "Resulullah (s.a.a) böyle buyurmuştur." diyorum, fakat onlar, "Ebu Bekir ve Ömer yasaklamıştır." diyorlar!

İki cephe arasındaki çatışma ve husumet şiddetli bir şekilde devam eder; nihayet Urve, yalan bir hadis uydurarak Hz. Resulullah (s.a.a) ve ashabının Veda Haccında ve diğer haclarda ifrad haccı yaptıklarını ileri sürer, Ebu Bekir'in kızları annesi Esmâ ve halası Aişe'yi de tanık göstermiştir; fakat onlar, "Biz Veda Haccında umre yaptık." derler.

Hilâfet Ekolü izleyicileri, bu dönemden sonra da Hz. Resulullah (s.a.a) ve Ali b. Ebu Talib'in (a.s) dilinden, onların ifrad haccı yaptıklarına ve halka da ifrad haccı yapmayı emrettiklerine dair hadis uydurmaya devam ederler. Ebuzer'in dilinden, "Temettü umresi biz Resulullah'ın (s.a.a) ashabına hastı." şeklinde bir yalan uydururlar. Böyle yalan hadisler uydurmakta da büyük bir ustalık sergilerler; mesela, "Ebuzer Rebeze'deyken şöyle dedi." veya, "Emirü'l-Müminin Ali (a.s) oğlu Muhammed-i Hanefiyye'ye nasihat ederken şöyle dedi." veya, "Resulullah'ın (s.a.a) ashabının biri Ömer'e, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ölüm yatağında temettü umresiyle haccın bir arada yapılmasını yasakladığını haber verdi." şeklinde ustaca hadisler uydururlar.

Fakat bütün bu çabalara rağmen halk, temettü umresine kalben ilgi duymuştur. Nitekim bu, İbn Abbas'a da söylenmişti. Ancak bunun sebebi, Ömer'in sünnetine muhalefet etmeleri değil, böyle bir emri yerine getirme gücüne sahip olmamaları idi. Çünkü Müslümanların geniş İslâm topraklarının en uzak noktalarından bir defa hac ayları dışında umre için ve bir defa da hac aylarında hac için olmak üzere iki defa Mekke'ye gelmeleri mümkün değildi. Mekke'de Hasan Basrî'den yükümlülüğünü soran ve, "Ben Horasanlıyım ve çok uzak bir yerden geldim..." diyen Horasanlı adam veya Mucâhid'e, "Bu hacca ilk gelişimdir ve içim rahat değil; sence hangisi daha iyidir: Burada mı kalayım, yoksa onu umre mi sayayım?" diyen başka biri gibi.¹

Bu gibi insanlar Hicaz'da yaşamıyorlardı; onun için Ömer, Osman ve izleyicilerinin istediği gibi evlerinden Mekke'ye iki defa gelemezlerdi. Ömrü boyunca sadece bir defa Mekke'ye gidip hac yapma imkânı bulan kimse ne yapsın? Böyle bir kişi Ömer'in sünnetine nasıl uysun? Atalar

1- el-Muhallâ, c.7, s.103.

demişlerdir ki: "Emrine uyulmasını istemiyor-san, mümkün olmayan bir şeyi iste." İşte bu yüzden Müslümanlar, Ömer'in umresiz hac yapma yönündeki sünnetini yapamadıklarından terk etmek zorunda kaldılar. Bazıları da, Ömer'in sünnetinden sadece umre ile hac arasında helâllerden yararlanma gibi yapabilecekleri kısmı aldılar. Ahmed b. Hanbel'in izleyicileri gibi bir grup da, Ömer'in sünnetini temelden terk ettiler.

Ancak buna rağmen Müslümanlar, asırlar boyu halifelerin yaptıklarına meşruiyet kazandırıp görüşlerini teyit etmek için Hz. Resulullah'tan (s.a.a), Ehlibeyti'nden ve ashabından hadis rivayet etmekten tutun akıl almaz yorumlar yapmaya kadar ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Örneğin şöyle dediler: "Halifeler, halkı diğer hac kısımlarından daha üstün bildikleri ifrad haccı yapmaya teşvik etmek için kırbaçlayıp saçlarını tıraş ettiler."! Bu taraflı davranışlarında o kadar ileri gittiler ki halifelerin işlerini içtihat diye nitelendirerek, "Bu konu içtihadî bir konudur; halife bu konuda içtihat yapmıştır." dediler! Onların bu hizmetinden, "Allah şöyle buyurdu, Hz. Peygamber şöyle dedi ve halife Ömer şöyle içtihat etti!" sonucu doğdu ve böylece halife Ömer'in içtihadından, İslâm dininin hükümlerinden bir hüküm çıkardılar!!!

Bir Örnek, Bir İbret

Bütün engelleme ve bahanelere rağmen sonunda Veda Haccında Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzurunda yetmiş veya yüz bin ya da daha fazla Müslüman temettü umresi yaptı. Yani Hz. Resulullah'ın (s.a.a) bu sünnetine şahsen tanık olan ve onu yerine getiren bu kadar sahabî onu rivayet etti. Fakat buna rağmen sahabî halife Ömer b. Hattab, Müslümanların bu sünneti yerine getirmelerini engelleyip muhalefet edenleri cezalandırdı!

Ve gördüğünüz gibi sahabeden tutun, tabiîne kadar Müslümanlar, halifenin emrini teyit etmek için Hz. Resulullah'ın (s.a.a) temettü umresini yasakladığına dair o hazretten rivayetler naklettiler!

Bu olay, onların Kur'ân-ı Kerim'in sarîh ayeti ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kesin sünneti karşısındaki içtihatlarına, sahabe ve tâbiînden tutun diğerlerine kadar Müslümanların kayıtsız-şartsız onlara itaat ettiklerine dair bir örnektir.

Bu da onların, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Veda Haccında, Gadir-i Hum'da İmam Ali'ye (a.s) itaat etmeleriyle ilgili nassına ve bunun gibi diğer hadislerine muhalefet etmelerinin hiç de şaşılacak bir şey olmadığını gösteren bir derstir. Çünkü onları hükümet ve yönetim konusunda kendi içtihatlarına uymaya iten nedenler, temettü umresi sünnetini de-

ğıştirmeye iten nedenlerden çok daha güçlüydü. "Öyleyse bundan ibret alın ey akıl sahipleri!"

– B –

GEÇİCİ EVLİLİK (MÜT'A NİKÂHI)

Mütevahir olarak Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir:

Resulullah'ın (s.a.a) döneminde iki müt'a vardı; ben onları yasaklıyorum ve onları yapanları cezalandıracağım: -Biri- hac müt'ası ve -diğeri ise- kadınlar müt'ası.¹

Hac müt'ası veya temettü umresini yukarıda genişçe inceleyip, halife Ömer'in onu yasaklamak konusunda nasıl içtihat ettiğine değindik. Şimdi ise geçici evliliği, halife Ömer'in onu neden yasakladığını ve bu konuda nasıl bir içtihat yaptığını inceleyelim. Önce Allah'ın izniyle asıl konu, yani geçici evliliği Hilâfet Ekolü kaynaklarında, daha sonra Ehlibeyt Ekolü fikhî açısından, onun peşinden Kur'-ân-ı Kerim ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinde inceleyeceğiz.

Hulefa Ekolü Kaynaklarında Geçici Evlilik

Tefsir-i Kurtubî'de şöyle geçmiştir: Geçmiş ve günümüz uleması arasında müt'anın, içinde miras alma söz konusu olmayan, karı-ko-canın birbirinden ayrılışının talak vs. gibi herhangi bir teşrifata ihtiyaç olmadan, sadece belirlenen sürenin bitmesiyle gerçekleşen geçici bir evlilik olduğunda görüş birliği vardır.

İbn Atiyye şöyle diyor:

Müt'a, erkeğin bir kadını aralarında miras alma söz konusu olmadan ve üzerinde anlaştıkları şeyi kadına vermesi şartıyla iki şahidin huzurunda ve veli izniyle belli bir süre için kendisine nikâhlanmasıdır. Belirlenen süre bitince artık kadının üzerinde bir sorumluluk kalmaz ve rahmini temizlemesi gerekir. Bu evli-

1- Bu rivayetin bazı kaynaklarını temettü umresi konusunda kaydettik. Şimdi ise diğer kaynaklarını verelim: *Tefsir-i Kurtubî*, c.2, s.388; *Tefsir-i Fahr-i Razi*, c.2, s.167 ve c.3, s.201-202; *Kenzü'l-Ummal*, c.8, s.293-294; *el-Beyan-u ve't-Tibyan*, Cahiz, c.2, s.223.

likten dünyaya gelen çocuk da şüphesiz babanıdır. Eğer kadın hamile olmazsa başka biriyle evlenebilir.¹

Sahih-i Buharî'de Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet edilmektedir:

Her erkek ve kadın -geçici evlilikte- anlaşarak üç geceyi birlikte geçirebilirler; ve eğer isterlerse onu sürdürebilecekleri gibi birbirlerinden ayrılabilirler de.²

Abdurrazzak'ın *Musannef*'inde Cabir b. Abdullah-i Ensarî'den şöyle rivayet edilmiştir:

Kadınla erkeğin kendi aralarında anlaştıkları süre (geçici evlilikte) bitince onu sürdürmek isterlerse, erkeğin kadına başka bir mihr daha belirtmesi gerekir. "Kadın ne kadar id-det gözetmelidir?" diye sorduklarında, "İlişkide bulunmuşlarsa bir temizlenme (bir defa aybaşı görünceye kadar)." şeklinde cevap verdi.³

Tefsir-i Kurtubî'de de İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:

Geçici evlilikte iddet, bir temizlenmedir; bu evlilikte kadın ve erkek birbirlerinden miras almazlar.⁴

Tefsir-i Taberî'de Süddî'den şöyle rivayet edilmektedir:

"O hâlde onlardan -belli bir süreye kadar- yararlanmanıza karşılık, kesilen ücretlerini bir hak olarak onlara verin. Hakın kesiminden sonra karşılıklı anlaşma(k suretiyle kesilenden az veya çok vermeniz)de üzerinize bir günah yoktur. Allah bilendir, hikmet sahibidir."⁵ ayeti geçici evlilik hakkındadır. Bu evlilikte erkek bir kadını belli bir süre için olmak şartıyla kendine nikâhlar ve bu evliliğe iki de şahit tutar. Bu evlilik kadının velisinin izniyle gerçekleşir. Belirlenen süre bitince erkeğin o kadın üzerinde bir hakkı kal-maz ve kadın serbest olur. Fakat rahmini -ihtimalen-bırakılan nutfeden temizlemek zorundadır. Yani eğer hamile olursa çocuğu dünyaya getirinceye kadar bekler. Onlar arasında miras da söz konusu değildir ve hiçbiri diğerinden miras almaz.⁶

Zemahşerî'nin *Tefsir-i Keşşaf*'ında şöyle geçer:

Bu ayetin üç günlük geçici evlilik hakkında nazil olduğu ve bu hükmün yüce Allah'ın Mekke'yi fethettirinceye kadar geçerli ol-

1- Tefsir-i Kurtubî, c.5, s.132.

2- Sahih-i Buharî, c.3, s.164, "Nehy-u Resulillah An Nikâhi'l-Müt'at-i Ahiren" babı.

3- Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.499, "Müt'a" babı.

4- Tefsir-i Kurtubî, c.5, s.132; Tefsir-i Nişaburî, c.5, s.17.

5- Nisâ, 24.

6- Tefsir-i Kurtubî, c.5, s.9.

duğu ve ondan sonra kaldırıldığı söylenmektedir. Bu evlilik şöyle gerçekleşmekteydi: Erkek bir gece veya iki gece ya da bir hafta gibi bir süre belirterek ve bir gömlek ve vb. bir ücret tayin ederek bir kadını kendine nikâhlar ve ihtiyacını giderdikten sonra onu serbest bırakırdı. Bu evlilikte erkek kadından faydalandığı veya verdiği mihr ile kadını faydalandırıldığı için bu evliliğe müt'a nikâhı denmiştir.¹

Müt'a nikâhı veya kadın müt'ası Hilâfet Ekolü kaynaklarında bu şekilde tanımlanmıştır. Ehlibeyt Ekolü fıkhında ise şöyle tanımlanmaktadır:

Ehlibeyt Ekolü Fıkında Müt'a Nikâhı

Müt'a nikâhı veya kadınlar müt'ası, kadının soy, sebep veya süt kardeşliği veya başka birinin iddetini gözetmek veya evli olmak gibi şer'î bir engel olmaması şartıyla kendisini şahsen veya vekili aracılığıyla veya eğer küçükse velisi aracılığıyla belli bir mihr karşılığında ve belli bir süreye kadar bir erkeğe nikâhlanmasına denir. Sürenin bitmesiyle veya erkeğin sürenin kalan kısmını bağışlamasıyla da kadın o erkekten ayrılır. Eğer ilişki de bulunmuşlarsa ve kadın yaiselik yaşına ulaşmamışsa, aybaşı görüyorsa iki defa âdet geçirinceye kadar, aksi durumda kırk beş gün iddet gözetmeli (beklemeli)dir. Eğer münasebette bulunmamışlarsa, tıpkı ilişkiye girmeden boşanan kadın gibi iddet gözetmesi gerekmez. Bu evlilik sonucu bir çocuk dünyaya gelirse, bu çocuk, sürekli evlilikten dünyaya gelen çocuğun sahip olduğu tüm haklara sahip olur.²

Kur'ân-ı Kerim'de Müt'a Nikâhı

Allah Teala Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

O hâlde onlardan -belli bir süreye kadar- yararlanmanıza karşılık, kesilen ücretlerini bir hak olarak onlara verin. Hakkın kesiminden sonra karşılıklı anlaşma(k sùretiyle ke-silenden az veya çok vermeniz)de üzerinize bir günah yok-tur. Allah bilendir, hikmet sahibidir.

Bu ayet hakkında:

1- Abdurrazzak kendi *Musannef*'inde Ata'dan naklen İbn Abba-s'ın bu ayeti şöyle okuduğunu kaydeder:

1- Tefsir-i Keşşaf, c.1, s.519.

2- Şerh-i Lüm'a ve Şerayiu'l-İslâm gibi Ehlibeyt (a.s) fıkhı kaynaklarına müracaat edilebilir.

O hâlde onlardan -bir süre- yararlanmanıza karşılık, kesilen ücretlerini onlara verin.¹

2- *Tefsir-i Taberî*'de Habib b. Ebî Sabit'ten şöyle rivayet edilmektedir:

İbn Abbas, bana bir Mushaf vererek, "Bu Übey'in kıraatine göredir." dedi. Bu mushafta şöyle geçmiştir: "**O hâlde onlardan -belirlenmiş bir süreye kadar- yararlanmanıza karşılık, kesilen ücretlerini onlara verin.**"²

3- Yine *Tefsir-i Taberî*'de Ebu Nazra'dan iki kanalla şöyle rivayet edilmiştir:

İbn Abbas'a geçici evliliği sorduğumda bana, "Nisâ Suresini okudun mu?" diye sordu. Ben, "Evet, okudum." dedim. İbn Abbas, "O zaman '**O hâlde onlardan -belirlenmiş bir süreye kadar- yararlanmanıza karşılık...**' ayetini okumadın mı?" dedi. Ben, "Bu ayeti böyle okumuş olsaydım, senden sormazdım." karşılığını verdim. Bunun üzerine İbn Abbas, "Evet, böyledir." dedi.

4- Ebu Nazra'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Ben, "**O hâlde onlardan yararlanmanıza karşılık...**" ayetini İbn Abbas'a okudum. İbn Abbas, "Belirlenmiş bir süreye kadar" cümlesini ekledi. Ben, "Biz onu böyle okumuş değiliz." dedim. Bunun üzerine İbn Abbas üç defa bana, "Vallahi Allah Teala onu böyle indirmiştir." dedi.

5- Umeyr ve Ebu İshak, İbn Abbas'ın yukarıdaki ayeti şöyle okuduğunu rivayet etmişlerdir:

O hâlde onlardan -belirlenmiş bir süreye kadar- yararlanmanıza karşılık...

6- Mücahid'den şöyle rivayet edilmiştir:

"**O hâlde onlardan yararlanmanıza karşılık...**" ayetinde geçici nikâhtan söz edilmektedir.

7- Amr b. Mürre'nin kendi kulağıyla Said b. Cübeyr'in bu ayeti şöyle okuduğunu duyduğu rivayet edilmiştir:

O hâlde onlardan -belirlenmiş bir süreye kadar- yararlanmanıza karşılık...

1- Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.497- 498, "el-Müt'a" babı, Abdurrazzak b. Hemmam-i San'anî Mevla Himyer, (126-211 h.k.), 1390-1392 basımı, Beyrut-Mec'ma-i İlmî yayınları. Abdurrazzak'ın rivayetini Sihah-i Sitte yazarlarının tümü kendi kitaplarında kaydetmişlerdir. Biyografisi el-Cem-u Beyne'r-Ricali's-Sahihayn, Takribu't-Tahzib ve Bidayetu'l-Müctehid, İbn Rüşd, c.2, s.63'te geçmiştir.

2- *Tefsir-i Taberî*, c.5, s.9.

8- Katade'den ise şöyle rivayet edilmiştir: Übey b. Kâb bu ayeti şöyle okumuştur:

O hâlde onlardan -belirlenmiş bir süreye kadar- yararlanmanıza karşılık...

9- Şu'be'den şöyle rivayet edilmiştir:

Hakem'e, "Acaba, "**O hâlde onlardan yararlanmanıza karşılık...**" ayetinin hükmü kalkmış mıdır?" diye sordum. Hakem, "Hayır." dedi.¹

10- Cessas'ın *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ında da Ebu Nazra, Ebu Sabit, İbn Abbas ve Übey b. Kâb'ın kıraati nakledilmiştir.²

11- Beyhakî *Sünen-i Kubra* adlı eserinde Muhammed b. Kâb'-den İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

Sadr-ı İslâm'da müt'a nikâhı vardı ve halk şu ayeti okurlardı: "**O hâlde onlardan -belirlenmiş bir süreye kadar- yararlanmanıza karşılık...**"³

12- Nevevî'nin *Sahih-i Müslim*'e Şerhinde İbn Mes'ud'un ayeti şöyle okuduğu geçer:

O hâlde onlardan -belirlenmiş bir süreye kadar- yararlanmanıza karşılık...⁴

13- *Tefsir-i Zemaşerî*'de şöyle geçer:

Bu ayetin geçici nikâh hakkında nazil olduğu ve onun süresinin de üç gün olduğu söylenmiştir... Bu evliliğe, erkek kadından faydalandığı için müt'a denmiştir. İbn Abbas'tan bu ayetin muhkemattan olduğu, nesh edilmediği ve onu şöyle okuduğu rivayet edilmiştir: "**O hâlde onlardan (belirlenmiş bir süreye kadar) yararlanmanıza karşılık...**"⁵

14- Kurtubî şöyle demiştir:

Cumhur, bu ayetten maksadın sadr-ı İslâm'daki geçici ni-kâh olduğuna inanmaktadır. İbn Abbas, Übey b. Kâb, Said b. Cübeyr ve Sudey bu ayeti şöyle okumuşlardır: "**O hâlde onlardan (belirlenmiş bir süreye kadar) yararlanmanıza karşılık, kesilen ücretlerini bir hak olarak onlara verin.**"⁶

15- *Tarih-i İbn Kesir*'de şöyle geçer:

1- 2-9. rivayetleri, bazılarını da özetleyerek, Tefsir-i Taberî'den naklettik.

2- Ahkâmu'l-Kur'ân, Cessas, c.2, s.147.

3- Sünen-i Beyhakî, c.7, s.205.

4- Sahih-i Müslim'e Nevevî Şerhi, c.9, s.179.

5- Tefsir-i Keşşaf, Zameşerî, c.1, s.519.

6- Tefsir-i Kurtubî, c.5, s.130.

İbn Abbas, Übey b. Kâb, Said b. Cübeyr ve Sudey bu ayeti şöyle okumuşlardır: "**O hâlde onlardan (belirlenmiş bir süreye kadar) yararlanmanıza karşılık, kesilen ücretlerini bir hak olarak onlara verin.**" Ve Mucahid, bu ayetin geçici evlilik hakkında nazil olduğunu söylemiştir.¹

16- *Tefsir-i Suyutî*'de Ebu Sabit, Ebu Nazra, Katade ve Said b. Cübeyr'in Übey b. Kâb'den rivayetinde, Mucahid, Sudey ve Ata'nın İbn Abbas'tan rivayetinde ve yine Hakem'in rivayetinde ayetin nesh edilmediği (hükümünün kaldırılmadığı) geçer. Ata kanalıyla İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:

O ayet, Nisâ Suresi'ndeki "**O hâlde onlardan -şu şu süreye kadar ve şu şu üzerine- yararlanmanıza karşılık...**" ayetidir. Bu evlilikte karı ile koca arasında miras söz konusu değildir; süre bittikten sonra görüşlerini değiştirip birlikte yaşamaya karar verirlerse, ne güzel; birbirlerinden ayrılmak isterlerse, yine de ne güzel...²

Bu ayetin tefsiriyle ilgili naklettiklerimizi bütün bu müfessirler ve diğerleri kendi kitaplarında kaydetmişlerdir. Ve İbn Abbas, Ü-bey b. Kâb, Said b. Cübeyr, Mucahid, Katade ve onlardan nakleden diğerlerinin³ söz konusu ayeti, "**O hâlde onlardan (belirlenmiş bir süreye kadar) yararlanmanıza karşılık, kesilen ücretlerini onlara verin...**" şeklinde okuduklarını ve "belirlenmiş bir süreye kadar" ibaresini ayeti tefsir edip anlamını tam olarak ortaya koymak için eklediklerini görmekteyiz. Bunun delili ise, İbn Abbas'ın şu son rivayetidir:

O hâlde onlardan -şu şu süreye kadar ve şu şu üzerine- yararlanmanıza karşılık...

Übey'in maksadı da, bu tefsiri Hz. Resulullah'tan (s.a.a) duyduğu, yani Resulullah'ın (s.a.a) "belirlenmiş süreye kadar" cümlesini ekleyerek bu ayeti tefsir ettiğiidir.

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Sünnetinde Geçici Evlilik

Sahih-i Buharî, Sahih-i Müslim, Musannef-i Abdurrazzak, Mu-sannef-i İbn Ebî Şeybe, Müsned-i Ahmed b. Hanbel, Sünen-i Beyha-kî ve diğer kay-

1- Tarih-i İbn Kesir, c.1, s.474.

2- ed-Dürrü'l-Mensur, Suyutî, c.2, s.140-141. Ata'dan naklettiklerimiz Mu-sannef, Abdurrazzak, c.7, s.497'de ve Bidayeti'l-Müctehid, İbn Ruşd, c.2, s.63'de geçmiştir.

3- Örneğin Kadı Ebu Bekir-i Endülüsî, (öl. 542 h.k.) Ahkâmü'l-Kur'ân, c. 1, s.162'de, Beğavî-i Şafîî, (öl. 510 veya 516 h.k.) Hazin haşiyesindeki kendi tefsirinden, c.1, s.423 ve Alusî (öl. 1270 h.k.) kendi Tefsir'inde, c.5, s.5.

naklarda Müt'a nikâhı" babında Abdullah b. Mes'ud'-dan şöyle rivayet edilmiştir:

Biz Resulullah (s.a.a) ile birlikte müşriklerle savaşırken eşlerimiz yanımızda değildi. Onun için kendimizi erkeklikten düşürmek için Hazret'ten izin istedik. Fakat Resulullah (s.a.a) önerimizi kabul etmedi; ama bir gömlek karşılığında, belli bir süre tayin etmek şartıyla geçici evlilik yapmamıza müsaade etti. Daha sonra Kur'ân-ı Kerim'in şu ayetini (Mâi-de, 87) okudu:

Ey inananlar, Allâh'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri (kendinize) haram etmeyin ve sınırı da aşmayın. Çün-kü Allah, sınırı aşanları sevmez.¹

Sahih-i Buharî, Sahih-i Müslim ve Musannef-i Abdurrazzak'da (ifade Müslim'indir) Cabir b. Abdullah-i Ensarî ve Seleme b. Ekvâ'-dan şöyle rivayet edilmiştir:

Resulullah'ın (s.a.a) münadisi, bizim aramızda Hazret'in geçici evliliğe izin verdiğini haykırdı.²

Sahih-i Müslim, Müsned-i Ahmed b. Hanbel ve Sünen-i Beyha-kî'de Sebre el-Cuhenî'den şöyle rivayet edilmiştir:

Resulullah (s.a.a) geçici evlilik yapmamıza izin verdi. Bunun üzerine ben ve arkadaşım Benî Amir kabilesinden güç-lü ve uzun boylu genç bir kadınla görüştük. Kendimizi ona sunup isteğimizi kendisine bildirdik. O, "Ne vereceksiniz?" dedi. Ben, "Abamı." dedim. Arkadaşım, "Ben de abamı veririm." dedi. Arkadaşımın abası benimkinden daha yeni ve iyiydi. Fakat ben ondan daha gençtim. Kadın arkadaşımın abasına bakınca abadan hoşlandı. Bana bakınca da benden hoşlandı. Sonunda bana bakıp, "Sen ve aban bana yetersiniz." diyerek beni seçti. Üç gün o kadınla birlik-

1- Sahih-i Müslim, "Nikâh" kitabı, h.1404, s.1022, çeşitli senetlerle; Sahih-i Buharî, c.3, s.85, Maide Suresinin tefsirinde, "Kavlihi Teala: Ya Eyyulelle-zine Amenu La Tuharrimu..." babı ve "Nikâh" kitabı, c.3, s.159, "Mâ Yukrehu Mine't-Tebettul" babı, tabirde birazcık farkla; Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.506, rivayetin sonunda eklerle; Musannef-i İbn Ebî Şeybe, c.4, s.294; Müs-ned-i Ahmed, c.1, s.420; bu kitabın haşiyesinde İbn Mes'ud'un bu ayetle istinat ederek geçici evliliğin helâl olduğuna inandığı geçer ve s.432'de özetle geçer; Sünen-i Beyhakî, c.7, s.200, 201 ve 202; bu kaynakta rivayet hakkında kendi görüşünü de açıklamıştır; Tarih-i İbn Kesir, c.2, s.87.

2- Sahih-i Müslim, s.1022, h.1405; Sahih-i Buharî, c.3, s.164, "Nehy-u Resulillah An Nikâhi'l-Müt'a" babı; bu kitabın sonunda ise şöyle demiştir: "Biz ordu-daydık; o sırada Hz. Resulullah (s.a.a) geldi..." Müsned-i Ahmed b. Han-bel, c.4, s.51; bu kaynağın 47. sayfasında özetle geçmiştir; Musannef, Abdur-razzak, c.7, s.498, biraz farkla.

teydik. Nihayet Resulullah (s.a.a) geçici evlilik yapmış olanların eşlerinden ayrılmalarını emretti.¹

Yine *Müsned-i Tayâlisî*'de Müslim-i Kureşî'den şöyle rivayet edilmiştir:

Ebu Bekir kızı Esmâ'nın yanına giderek ondan geçici evliliğin hükmünü sorduk. Esmâ, "Resulullah'ın (s.a.a) döneminde biz böyle yapıyorduk." cevabını verdi.²

Müsned-i Ahmed ve diğer kaynaklarda Ebu Said-i Hudrî'den şöyle rivayet edilmiştir:

Biz Resulullah'ın (s.a.a) döneminde bir gömlek vererek geçici evlilikten yararlanıyorduk.³

Musannef-i Abdurrazzak'da ise şöyle geçmektedir:

Aramızda bir ölçek unla bile geçici evlilik yapanlar vardı.⁴

Sahih-i Müslim, *Müsned-i Ahmed* ve diğer kaynaklarda (ifade *Sahih-i Müslim*'indir) Ata'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Cabir b. Abdullah-i Ensârî, umre yapmak için bize (Mekke'ye) geldi. Yanına gittiğimizde halk ondan birtakım şeyler soruyorlardı. Müt'a ve geçici evlilikten söz açılınca Cabir, "Evet." dedi; "Biz Resulullah (s.a.a), Ebu Bekir ve Ömer'in döneminde geçici evlilik yapıyorduk."⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde şu fazlalık da vardır:

Ömer'in hilâfetinin sonlarına kadar.

Bidayetü'l-Müctehid'de ise şöyle geçmektedir:

Ömer'in hilâfetinin yarısına kadar (müt'a nikâhı yapıyorduk); daha sonra Ömer yasakladı.⁶

1- Sahih-i Müslim, "Nikâh" kitabı, h.1406, s.1024; Sünen-i Beyhakî, c.7, s.202-203; Müsned-i Ahmed b. Hanbel, c.3, s.405, bu kitabın sonunda, "Ben de ondan ayrıldım" şeklinde geçer.

2- Müsned-i Tayâlisî, h.1637.

3- Müsned-i Ahmed, c.3, s.22 ve Mecmau'z-Zevaid, c.4, s.264'da şöyle geçmektedir: Ahmed ve Bezzaz da bunu nakletmişlerdir.

4- Müsned-i Abdurrazzak, c.7, s.458.

5- Sahih-i Müslim, "Nikâh" kitabı, h.1405, s.1023; Şerh-i Nevevî, c.9, s.183; Müsned-i Ahmed, c.3, s.380. Ahmed'in ricallerinin tümü doğrudur. Ve Ebu Davud "es-Sadak" babında ise şöyle geçer: "Biz Hz. Resulullah (s.a.a) ve Ebu Bekir döneminde ve Ömer'in hilâfetinin yarısına kadar geçici evlilik yapıyorduk. Fakat daha sonra Ömer onu yasakladı." Umdetu'l-Karî, Aynî, c.8, s.310.

6- Bidayetü'l-Müctehid, İbn Ruşd, c.2, s.63.

Ömer Neden Geçici Evliliği Yasakladı?!

Sahih-i Müslim, Musannef-i Abdurrazzak, Müsned-i Ahmed b. Hanbel, Sünen-i Beyhakî ve diğer kaynaklarda (ifade *Sahih-i Müslim*'indir) Cabir b. Abdullah-i Ensarî'den naklen şöyle geçmektedir:

Biz Resulullah (s.a.a) hayatında ve Ebu Bekir'in hilâfeti döneminde bir avuç hurma ve un karşılığında birkaç günlüğüne geçici evlilik yapıyorduk. Fakat daha sonra Ömer, Amr b. Hureys yüzünden onu yasakladı.¹

Abdurrazzak kendi *Musannef*'inde Ata kanalıyla Cabir'den şöyle rivayet etmiştir:

Biz Resulullah (s.a.a), Ebu Bekir ve Ömer'in döneminde geçici evlilik yapıyorduk. Fakat Ömer'in hilâfetinin sonlarında Amr b. Hureys bir kadınla müt'a yaptı. O kadının ismini Cabir söyledi, fakat ben unuttum. O kadın Amr'dan ha-mile kaldı. Bu haber Ömer'e ulaşınca o kadını çağırarak ger-çeği sordu. O kadın da durumu anlatarak itiraf etti. Ömer, "Buna şahidin kimdir?" diye sordu. -Ata diyor ki:- Bilmem, annem mi dedi, yoksa velim mi?! Ömer, işin içinde bir bit yeniği olmasından endişelendiği için, "Bu ikisi dışında başka kimse yok muydu?!" diye sordu...²

Başka bir rivayette Cabir şöyle demiştir:

Amr b. Hureys, Kûfe'den gelerek azat olmuş bir cariyeyle geçici evlilik yaptı. O kadın hamile kaldı. Bunun üzerine onu Ömer'in yanına götürdüler. Ömer ona olayı sordu. Kadın, "Amr b. Hureys benimle geçici evlilik yaptı." dedi. Ömer, Amr b. Hureys'ten olayı sordu. O da açıkça bunu doğruladı. Bunun üzerine Ömer, "O cariyeden başkası yok muydu?!" dedi. Bu olay, Ömer'in geçici evliliği yasaklamasının başlangıcı oldu.³

Başka bir rivayette Muhammed b. Esved b. Halef'ten şöyle rivayet edilmiştir:

1- Sahih-i Müslim, "Nikâhu'l-Müt'a" babı, h.1405, s.1023; Şerh-i Nevevî, c. 9, s.183; Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.500; bu kaynakta sadece, "Hz. Resulullah'ın (s.a.a) döneminde" şeklinde geçer; Sünen-i Beyhakî, c.7, s.237, "Mâ Ye-cuzu En Yekune Mehren" babı; Müsned-i Ahmed, c.3, s.304, bu kaynakta, "Nihayet Ömer bizi sakındırdı" şeklinde geçer; özetle Takribu't-Tehzib, Musa b. Müslim'in biyografisinde, c.10, s.371; Fethu'l-Barî, c.11, s.76; Zadu'l-Mead, c.1, s.205; Kenzü'l-Ummal, c.8, s.293.

2- Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.496-497, "el-Müt'a" babı.

3- Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.500; Fethu'l-Barî, c.11, s.76; bu kaynakta Hureys'in itiraf ederek, "Bunu bir süreden beri yapıyorum" dediğini kaydeder.

Amr b. Havşeb, Benî Amir b. Luey kabilesinden bir kadınla geçici evlilik yaptı. O kadın hamile kaldı. Olayı Ömer'e anlattıklarında o kadını çağırıp olup bitenleri sordu. Kadın Amr b. Huşeb'i tanıttı. Ömer, olayı Amr'dan sordu; o da itiraf etti. Bunun üzerine, "Buna kim şahit oldu?" diye sordu. Ravi diyor ki: Bilmem, annesi veya kız kardeşi veya erkek kardeşi ile annesi mi dedi. Ömer rahatsız olarak minbere çıkıp şöyle dedi: "Ne oluyor ki erkekler geçici evlilik yapıyorlar; fakat işlerine adil şahit tutup bunu açığa çıkarmıyorlar?! Bundan sonra böyle bir şey yapana had uygulam!" dedi.

Ravi diyor ki:

Bunu, Ömer'in konuşmasını dinleyenler bana anlattılar. Böylece halk, bu yasağı Ömer'den aldı.¹

Yine *Kenzü'l-Ummal*'da Ebu Hayseme kızı Ümmü Abdullah'tan şöyle rivayet edilmiştir:

Şam'dan bir adam bana misafir olmuş ve, "Bekârlık beni çok rahatsız etmiştir; geçici evlilik yapabileceğim bir kadın tanıtmama." demişti. Ben onu bir kadınla tanıştırdım. O da o kadınla anlaşma yaptı ve bu iş için birkaç da şahit tuttu. Adam, bir süre o kadınla birlikte yaşadıkdan sonra çekip gitti.

Bu haber Ömer b. Hattab'a ulaştı. Bunun üzerine birini benim peşime gönderip, "Böyle bir şey oldu mu?" diye sordu. Ben, "Evet." dedim. Ömer, "O adam dönünce bana haber ver." dedi. Ben de öyle yaptım. Ömer onu çağırarak, "Neden böyle bir şey yaptın?" diye sordu. Adam, "Ben Resulullah'ın (s.a.a) zamanında da bunu yaptım ve o hazret hayatta olduğu müddetçe bizi bu işten sakındırmadı. Ben bunu Ebu Bekir'in zamanında da yaptım ve o ölünceye kadar bizi bu işten sakındırmadı. Sonra da senin hilâfetin döneminde bunu yaptım ve senden bir yasak duymadım." dedi.

Ömer, "Canım elinde olan Allah'a andolsun ki, eğer bunu daha önce yasaklamış olsaydım, seni taşlatarak öldürtürdüm! Açıkla-yın ki nikâh zinadan ayrılınsın!" dedi.²

Musanef-i Abdurrazzak'da Urve'den şöyle rivayet edilmiştir:

1- Musanef, Abdurrazzak, c.7, s.500-501; Amr b. Hureys'in tahrif edilerek Amr b. Huşeb'e dönüştürüldüğü sanılmaktadır.

2- *Kenzü'l-Ummal*, c.8, s.294, Haydarabad, Dairetu'l-Maarif basımı, 1312 h.k. ve ikinci baskı, c.22, s.95.

Rabia b. Ümeyye b. Halef, biri iyi bir kadın olan Hakim kızı Hule olmak üzere iki kadının şahitliğiyle Medineli ebelerden biriyle geçici evlilik yaptı ve çok geçmeden o kadın hamile kalınca Hule bunu Ömer'e haber verdi. Ömer bu haberi duyunca öfkelenerek yerinden kalktı ve cübbesinin bir tarafı yerde süründüğü hâlde minbere çıkarak şöyle konuştu: "Bana Rabia b. Ümeyye'nin iki kadının huzurunda Medi-ne ebelerinden bir kadınla geçici evlilik yaptığını haber ver-diler; bu konuda daha önce bir şey söylemiş olsaydım, taşla-tarak öldürtürdüm onu!"¹

Malik'in *Muvatta*'sında ve Beyhakî'nin *Sünen*'inde (ifade Malik'in-dir) şöyle geçer:

Hule bint-i Hakim Ömer b. Hattab'a giderek, "Rabia b. Ümeyye bir kadınla geçici evlilik yaptı ve kadın ondan hamile kaldı." dedi. Bunun üzerine Ömer öfkelenerek abasının bir tarafı yerde sürüklendiği hâlde çıkıp dedi ki: "Bu geçici evlilik! Daha önce bu konuda bir şey söylemiş olsaydım, taşlatarak öldürtürdüm onu!"²

el-İsabe'de ise şöyle geçer:

Seleme b. Ümeyye, Hakim b. Ümeyye b. Evkas'ın azat ettiği Selma ismindeki cariyesiyle bir süre için evlilik yaptı. Selma ondan hamile kalarak bir erkek çocuk doğurdu. Fakat Seleme o çocuğun kendisinden olduğunu inkâr etti. Durumu Ömer'e haber verince Ömer de geçici evliliği yasakladı.

Musannef-i Abdurrazzak'da İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:

Müminleri emiri (Ömer), yanına hamile olarak gelen Üm-mü Erake dışında geçici evlilik yapmış olan hiçbir kadını ma-zur görmedi. Ömer, Ümmü Erake'yi o hâlde görünce, "Kim-den hamile kaldın?" diye sordu. O, "Seleme b. Ümeyye³ benimle geçici evlilik yaptı..." dedi.⁴

İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde ise Alâ b. Museyyeb'den, babasından şöyle rivayet ediliyor:

1- Mecmau'z-Zevaid, c.7, s.503, Müsned-i Şafî, s.132; İsabe, c.1, s.514, Rabia b. Ümeyye'nin biyografisinde.

2- Muvatta, Malik, s.542, "Nikâhu'l-Müt'a" babı, h.42; Sünen-i Beyhakî, c.7, s.206; bu kitapta Ömer'in sözü şu şekilde kaydedilmiştir: "Taşlatırdım onu"; Kitap-i el-Umm, Şafî, c.7, s.219; Tefsir-i Suyutî, c.2, s.141.

3- Selma'nın biyografisi, soyu belirtilmeden İbn Hacer'in İsabe adlı kitabında, c.4, s.324'te, Seleme b. Ümeyye'nin biyografisi ise c.2, s.61'de kaydedilmiştir.

4- Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.499.

Ömer dedi ki: "Eşi olduğu hâlde geçici evlilik yapan bir erkeği yanıma getirirler, taşlatarak öldürtürüm onu ve eğer eşi olmasa kırbaç vururum ona!"¹

* * *

Yukarıda geçen rivayetlerde sahabenin, "**O hâlde onlardan yararlanmanıza karşılık...**" ayetinin geçici evlilik hakkında nazil olduğu, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) geçici nikâh yapmaya emrettiği ve onların da Ebu Bekir'in hilâfeti döneminde ve Ömer'in hilâfeti döneminin yarısına kadar bir avuç un ve hurma karşılığında müt'a nikâhı yaptıklarını ve Ömer'in bunu Amr b. Hureys'in olayı yüzünden yasakladığını söylediklerine tanık olduk.

Yine geçici nikâhın halife Ömer'in döneminde onun tarafından yasaklanmadan önce yapıldığını ve yaygın olduğunu, bazı rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Ömer'in onu tedricen yasakladığını, bu yasaklamaya geçici nikâha şahitlerin tanık olması konusunu sıkı tutup onların adil müminlerden olması gerektiği şartıyla başlayıp sonunda onu tamamen yasakladığını ve "Ben yasakladığım hâlde böyle bir şey yapılırsa taşlatarak öldürtürüm." dediğini, bu uyarıdan sonra İslâm toplumunda geçici evliliğin haram sayıldığını, halifenin de kendi hilâfetinin sonuna kadar bu kararında direttiğini ve bu konuda aracılara nasihatlerinin de bir yararı olmadığını gördük.

Taberî, Ömer'in gidişatı hakkında İmran b. Sevade'den naklen şöyleder:

İmran izin alarak halife Ömer'in yanına gidip, "Sana bir nasihatte bulunmak istiyorum." dedi.

Ömer, "Sabah ve akşam üzeri bana nasihatte bulunan kişiye merhaba." dedi.

İmran, "Ümmet dört konuda seni kınıyor." dedi.

Ömer şaşırarak kırbacının başını çenesinin altına ve ucunu da dizine bırakıp İmran'a, "Nelerdir onlar?" diye sordu.

İmran, "Halk hac aylarında yapılması helâl olan umreyi, Resul-i Ekrem (s.a.a) ve Ebu Bekir yasaklamadıkları hâlde senin yasakladığını söylüyorlar." dedi.

Ömer, "Evet; helaldir. Ama eğer insanlar hac aylarında umre yapacak olsalar, hac yerine umreyi yeterli bilirler; oysa Mekke Allah'ın azamet ve yüceliğinin tecellisidir ve eğer böyle yapacak

1- Musannef-i İbn Şeybe, c.4, s.294.

olsalar, yılın diğer günlerinde boş kalır. Ben bu kararında isabetliyim." dedi.

İmran, "Yüce Allah'ın helâl ettiği geçici evliliği senin yasakladığını söylüyorlar. Oysa biz bir avuç hurmayla geçici nikâh yapıyor ve üç gün sonra da ayrılıyorduk." dedi.

Ömer, "Resulullah (s.a.a) bir zaruret durumunda geçici evliliği helâl etmişti. Şimdi Müslümanlar rahatlığa çıktıktan sonra bir kişinin geçici evlilik yaptığını ve buna yöneldiğini duymadım. Bugün de kim isterse, bir avuç hurmayla sürekli evlilik yapsın ve üç gün sonra da eşini boşasın. O hâlde bu da isabetli bir girişimdir..."¹

* * *

Halife Ömer'in temettü umresini yasaklamasına, "İnsanlar hac aylarında umre yapacak olsalar artık hac yapmaya gerek duymazlar." şeklindeki bahanesi hac ve umrenin birleştirilmesini önlemek için doğru değildir; aksine onun asıl bahanesi, daha önce değindiğimiz şu rivayette geçen sözleridir:

Mekke halkının ne ziraatı var ve ne de bir gelirleri. Onların geçimi Kâbe'ye gelenlerden elde ettikleri gelirlerle temin olmaktadır. Onun için Kâbe'ye bir defa sadece hac için (ifrad haccı) ve bir defa da sadece umre için (umre-i müfrede) olmak üzere iki defa gelmeli ve Kureys muhacirlerinin akrabaları bu yolla bir gelir elde etmelidirler.

Halife Ömer'in geçici evliliği yasaklamasını ise, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) döneminde Müslümanların zor durumda oldukları, fakat kendi döneminde refah ve rahatlık olduğu bahanesiyle geçiştiriyor. Oysa çoğu rivayetler, bu gibi evliliklerin Hz. Resulullah'ın (s.a.a) döneminde ve o hazretin izniyle savaşlarda ve yolculuklarda yapıldığını, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) dönemiyle halife Ömer'in dönemi ve-ya bizim dönemimiz arasında kıyamete kadar hiçbir fark olmadığı ve olmayacağını ortaya koymaktadır.

İnsan yeryüzüne indiği andan itibaren zaman zaman yolculuk yapmış, haftalar, aylar ve bazen uzun yıllar boyu eşinden uzak kalmıştır. Eğer bir kişi yolculuk yapmak ve eşinden ayrı kalmak zorunda kalırsa, cinsel içgüdüğü karşısında ne yapması gerekiyor?! Aca-ba cinsel içgüdü-sünü dönüştürmek için evinde bırakabilir mi, yoksa ister yolculukta olsun ister evinde cinsel içgüdü-sünün ondan ayrılması

1- Tarih-i Taberî, c.5, s.32, "Şeyun Min Siyerihi" babı, hicrî 23 yılının olay-larında.

imkânsız mıdır? Bu içgüdünün ondan ayrılma-sı imkânsızsa, acaba onu göz ardı edip yolculuğu boyunca cinsel içgüdüsünün tahriklerinden güvende kalabilir mi?!

Çok az kişinin kendilerini kontrol ettiğini kabul edecek olursak, acaba tüm erkekler kendilerini kontrol edebilirler mi, yoksa çoğu cinsel içgüdünün gücü karşısında yenik mi düşer? Ve şüphesiz çoğunluğu oluşturan bu grup içgüdülerini tatmin etmeyi engelleyen ve kendilerinden fitrat ve tabiatlarının aksine davranmalarını isteyen bir toplumda olurlarsa ne yaparlar? Acaba toplumun namusuna ihanet etmekten başka bir çareleri kalır mı?! Her soruna uygun bir çare öngören İslâm dini, acaba bu fitrî soruna bir çare göstermemiş midir? Hayır; kesinlikle öyle değil. İslâm dini, Emirü'l-Mü-minin Ali'nin (a.s) buyurduğu gibi, bu sorunun çözümü için geçici evliliği öngörmüştür ve eğer Ömer geçici evliliği yasaklamasaydı, kalbi katılmış kişilerden (veya çok az bir gruptan) başkası zina yapmazdı. Beşerî toplumlar ise, bu sorunun çözümü olarak zina her yerde helâl kılmışlardır.

Ayrıca, bu konuda söylediklerimiz, sadece memleketinden uzakta-ki yolcularla ilgili değildir; çünkü insan, ister erkek olsun, ister kadın, kendi memleketinde de sürekli evlilik yapmasını önleyecek sorunlarla karşılaşabilir. Uzun yıllar boyu sürekli evlilik yapması olanaksız olan bir kişinin bu durumlarda ne yapması gerekir? Acaba geçici evliliğe yönelmekten başka bir çaresi var mıdır? Kur'ân-ı Kerim, erkeklere, "**Gizlice kadınlarla sözleşmeyin.**", kadınlara da, "**Erkek arkadaşlar edinmeyin.**" buyuruyorken bu insan ne yapsın?

Halife Ömer'in sunduğu geçici evliliğin sürekli evliliğe dönüştürülmesi ve erkekle kadının üç gün sonra boşanarak birbirlerinden ayrılmasıyla bu sorunun giderileceği yönündeki önerisini iki şekilde değerlendirmek mümkündür: Böyle bir evlilik eşlerin bilgi ve rızasıyla gerçekleşmelidir diyorsak, bu sürekli evlilik değil, geçici evliliktir. Yok eğer erkek üç gün sora kadından ayrılmak ister ve bu niyetini ondan gizlerse, gerçekte hile yapmış ve onu aldatmış olur. Çünkü bu durumda erkek sürekli evlilik anlaşması yaptığı hâlde ayrılmak istediğini ondan gizlemiştir. Acaba bu durumda kadınların ve akrabalarının sürekli evliliğe artık güveni kalabilir mi?!

Son olarak, bu söylenenlerden ve halife Ömer'in bu konudaki sözlerini nakleden bütün rivayetlerden, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) te-mettü umresi ve geçici evliliği yasakladığı ve insanları bunlardan sakındırdığı yönünde nakledilen ve Hilâfet Ekolü izleyicilerinin muteber hadis ve tefsir kitaplarını doldurup sayfalarını süsleyen ri-vayetlerin tümünün Ömer'in hilâfetinden sonra uydurulduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Çünkü

halife Ömer'in döneminde, yanında Hz. Resulullah'tan (s.a.a) Ömer'in temettü haccı ve geçici evliliği yasaklaması konusundaki siyasetini teyit edici bir tek rivayet bulunan bir sahabe olsaydı, o hadisi halifeden gizleyip yaymaktan çekinmesi için hiçbir neden yoktu.

Yine eğer halife Ömer, hilâfeti boyunca Hz. Resulullah'tan (s.a.a) kendi siyasetini onaylayan bir tek hadis bile bulsaydı, kesinlikle Müslümanları tehdit etmeye ve onlara zor kullanmaya gerek duymazdı.

Ömer'in dönemi, onun hilâfet ve siyasetine muhalif olanların, görüşlerini belirtme ve nefes alma cüretini gösteremediği ve halifenin korkusundan -"Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Hadisi" bölümünde değindiğimiz gibi- hatta o hazretin hadislerini bile rivayet etmekten korktukları bir hâlde son buldu.

Bu şiddet ve hışım, üçüncü halife Osman'ın hilâfetinin yarısına kadar devam etti. Böylece, aşağıda göreceğiniz gibi, zamanla İslâm'-dan hilâfet düzeninin izlediği siyaset doğrultusunda yayılması ve açıklanmasına müsaade ettiği şeylerden başka bir şey bilmeyen yeni bir nesil yetişti.

Ömer'in Hilâfetinden Sonra Müt'a Nikâhı

Osman'ın hilâfetinin ikinci yarısında hilâfet gücü, kendi içinden ikiye ayrıldı: Ümmü'l-Müminin Aişe, Talha, Zübeyr, Amr b. As ve izleyicileri bir grubu oluştururken Mervan, As oğulları, Ümeyyeoğulları ve onların izleyicileri de diğer bir grubu oluşturuyordu.

Birbirine muhalif bu iki grubun çekişmesi sonucu, Müslümanlar kaybettikleri serbestliklerin bir kısmını tekrar ele geçirdiler. Hilâfet düzeni tarafından yayılması yasaklanan hadislerin bir kısmı yayıldı. Müslümanlar, halifelerin yasakladıkları şeylere muhalefet etmeye başladılar. Böylece yeni nesil eski nesilden o zamana kadar duymadığı şeyleri duydu, o zamana kadar görmediği şeyleri gördü. Temettü umresi konusunda Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) Osman'a muhalefeti bunun en açık örneğidir.

Şimdi geçici evlilik konusunda bazı açık muhalefetleri inceleyelim.

Musannef-i Abdurrazzak'da İbn Cureyc'den, Ata'dan şöyle rivayet edilmektedir:

Geçici evliliği kendisinden duyduğum ilk kişi, Safvan b. Ya'la'dır. Safvan bana şöyle haber verdi Muaviye, Taifli bir kadınla geçici evlilik yaptı. Ben bunu yadırgadım. Nihayet İbn Abbas'ın yanına gittik. İçimizden biri, olayı ona anlattı. İbn Abbas, "Doğrudur!" dedi. Fakat İbn Abbas'ın sözü de ikna etmedi beni. Niha-

yet Cabir b. Abdullah-i Ensarî gelince ziyaret etmek için evine gittik. Herkes bir şey hakkında konuşuyor, insanlar ondan birtakım şeyler soruyorlardı. Nihayet müt'a nikâhından söz açıldı. Cabir şöyle dedi: "Doğrudur; biz Resulullah (s.a.a), Ebu Bekir ve Ömer'in döneminde müt'a nikâhı (geçici evlilik) yapıyorduk; ancak Ömer'in hilâfetine sonunda Amr b. Hureys..."¹

Yine Abdurrazzak'ın *Musannef* adlı eserinde şöyle geçmektedir: Muaviye Taif'e gidişinde Sakif kabilesinden İbn Hazremî'nin azat et-tiği cariyesi Muane ile müt'a nikâhı yaptı. Cabir diyor ki:

Muane, Muaviye'nin hilâfeti dönemini sağ olarak idrak etti. Muane hayatta olduğu sürece Muaviye her yıl ona bir he-diye gönderirdi.²

Yine o kitapta Abdullah b. Osman b. Huseym'den şöyle rivayet edilmiştir:

Mekke'de kendini ibadete vermiş güzel Iraklı bir kadın yaşıyordu. Onun Ebu Ümeyye isminde bir oğlu vardı. Said b. Cübeyr o kadının yanına çok giderdi. İbn Huseym diyor ki: Ben Said b. Cübeyr'e, "Ey Ebu Abdullah! Bu kadının evine bu kadar fazla gitmenin nedeni nedir?" diye sordum. Said b. Cübeyr, "Biz onu o nikâhla (müt'a) nikâhladık." dedi ve daha sonra şöyle devam etti: "Geçici evlilik (müt'a nikâhı), su içmekten daha helâldir."³

* * *

O zamandan itibaren kadınlarla müt'a nikâhı yapmanın helâl olduğu yayılmaya ve bu doğrultuda fetvalar verilmeye başlandı.

Musannef-i Abdurrazzak'da Hz. Ali'nin (a.s) Kûfe'de şöyle dediği geçer:

Eğer Ömer b. Hattab daha önce görüş belirtmemiş olsaydı, müt'a nikâhını serbest olduğunu söyledim ve o zaman artık kalbi katılaşılanlardan başkası zina yapmazdı.⁴

Taberî, Nişaburî, Fahr-i Razi, Ebu Hayyan ve Suyutî tefsirlerinde Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) sözü şöyle kaydedilmiştir:

Eğer Ömer müt'a nikâhını yasaklamamış olsaydı, kalbi katılaşılanlardan başka kimse zina yapmazdı.⁵

1- Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.496-497, "el-Müt'a" babı.

2- Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.499, "el-Müt'a" babı.

3- Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.496.

4- Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.500.

5- Tefsir-i Taberî, c.5, s.9; Tefsir-i Nişaburî, c.5, s.16; Tefsir-i Fahrurrazi, c.3, s.200; Tefsir-i Ebu Hayan, c.3, s.218; ed-Dürü'l-Mensur, Suyutî, c.2, s.40.

Tefsir-i Kurtubî'de İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Müt'a, Allah Teala'nın kullarına yönelik bir rahmeti idi. Eğer Ömer onu yasaklamamış olsaydı, kalbi katılaşılanlardan başka kimse zina yapmazdı.¹

Abdurrazzak'ın *Musannef*'inde, Cessas'ın *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ında, İbn Rüşd'ün *Bidayetu'l-Müctehid*'inde, Suyutî'nin *ed-Dürrü'l-Men-sur*'unda, İbn Esir'in *Nihayetu'l-Lügat*'ında ("şefa" sözcüğünün altında), İbn Menzur'un *Lisanu'l-Arab*'ında, *Tacu'l-Arus*'ta ve diğer lügat kaynaklarında Ata'dan şöyle rivayet edilmektedir: İbn Abba-s'ın şöyle dediğini duydum:

Allah Ömer'e rahmet etsin; müt'a, Allah Teala'nın ümmet-i Muhammed'e (s.a.a) yönelik bir rahmeti idi. Eğer Ömer onu yasaklamamış olsaydı, çok az bir gruptan başka kim-se zina yapmazdı.²

el-Musannef'te, "bir rahmeti idi" ibaresi yerine "bir ruhsatı idi" ve rivayetin sonunda da "şefa" (çok az bir grup) sözcüğü yerine "şaki" (kalbi katılaşılanlar) ifadesi geçer. Ata diyor ki:

Vallahi şimdi İbn Abbas'ın "şakiden (kalbi katılaşılanlardan) başkası" dediğini duyuyor gibiyim.

Bidayetu'l-Müctehid'de ise şöyle geçmiştir:

Eğer Ömer onu yasaklamasaydı, çok az bir gruptan başka kimse zina yapmak zorunda kalmazdı.

Ömer'in Müt'ayı Yasaklamasından Sonra Onun Helal Olduğunda Diretenler

İbn Hazm "*el-Muhallâ*" adlı kitabında şöyle diyor:

Resul-i Ekrem'den (s.a.a) sonra seleften (r.a) bir grup, mü-t'a nikâhının helâl olduğu konusunda sebat gösterdiler. Bu sahabîlerden bazıları şunlardır: Ebu Bekir kızı Esmâ, Cabir b. Abdullah-i Ensârî, İbn Mes'ud, İbn Abbas, Muaviye b. Ebu Süfyan, Amr b. Hureys, Ebu Said-i Hudrî ve Ümeyye b. Halef'in oğulları Seleme ve Ma'bed. Resulullah'ın (s.a.a) zamanında, Ebu Bekir'in döneminde ve hilâfetinin sonlarına yakın bir zamana kadar

1- Tefsir-i Kurtubî, c.5, s.130.

2- Ahkâmu'l-Kur'ân, Cessas, c.2, s.147; Tefsir-i Suyutî, c.2, s.141; Bidaye-tu'l-Müctehid, c.2, s.63; Nihayetu'l-Lügat, İbn Esir, c.2, s.229; Lisanu'l-Arab, c. 14, s.66; Tacu'l-Arus, c.10, s.200; el-Fayik, Zamehşerî, c.1, s.33; Tefsir-i Ta-be-rî, Sa'lebî, Razî, Ebu Hayan, Nişaburî ve Kenzü'l-Ummal. Biz Cessas'dan naklettik.

Ömer'in döneminde müt'anın helâl olduğunu Cabir, tüm sahabe-
den rivayet etmiştir.

İbn Hazm daha sonra şöyle diyor:

Ömer b. Hattab'dan da, müt'a nikâhını, gerçekleştigiine iki adil
şahit tanıklık etmezse yasakladığı ve iki adil şahit tanıklık etti-
ğinde ise mubah kıldığı rivayet edilmiştir.

Daha sonra da şöyle devam ediyor:

Tabiinden Tavus, Ata, Said b. Cübeyr ve Mekke'nin -Al-lah
orayı aziz kılsın- diğer fakihleri de, müt'a nikâhının helâl olduğu
konusunda sebat göstermişlerdir...¹

Kurtubî de kendi *Tefsir*'inde şöyle kaydetmiştir:

Ömer'in müt'a nikâhını yasaklamasından sonra İmran b. Hu-
sayn, ashaptan bir grup ve Ehlibeyt'ten bir grup dışında kimse,
müt'a nikâhının helâl olduğunu söylememiştir.

Daha sonra şöyle diyor: Ebu Ömer şöyle yazmıştır:

Mekke ve Yemen'de İbn Abbas'ın arkadaşları, onun fetva-sı
üzerine müt'a nikâhını helâl biliyorlardı.²

Yine İbn Kudame'nin *el-Muğnî* adlı eserinde şöyle geçer:

İbn Abbas'tan müt'a nikâhının helâl olduğu rivayet edilmiştir.
Tavus ve Ata gibi birçok arkadaşı da, onun bu sözü üzerinde itti-
fak içerisindeydiler. İbn Cureyc de aynı görüşü benimsemiştir.
Ebu Said-i Hudrî ve Cabir b. Abdullah-i En-sarî'den de helâl ol-
duğu rivayet edilmiştir. Şia da bu görüştedir. Çünkü Hz. Resulul-
lah'ın (s.a.a) buna izin verdiği ispatlanmıştır.³

Müt'a Yasağında Ömer'e Uyanlar

Müt'a nikâhı yasağında Ömer'e uyanlardan biri, Abdullah b. Zü-
beyr'dir. İbn Şeybe, kendi *Musanef*'inde İbn Ebî Zi'b'den şöyle rivayet
etmektedir: Abdullah b. Zübeyr'in bir hutbesinde, "Kurdun künyesi Ebu
Cu'dedir ve müt'a da zinadır." dediğini duydum.⁴ Yani isim değiştirmek
gerçeği değiştirmez.

1- el-Muhallâ, İbn Hazm, c.9, s.519- 520, 1854. mesele. İbn Mes'ud'un görüşünü
Nevevî Sahih-i Müslim'e Şerh'inde, c.11, s.186'da getirmiştir.

2- Tefsir-i Kurtubî, c.5, s.133.

3- el-Muğnî-i İbn Kudame, c.7, s.571.

4- Musanef-i İbn Ebî Şeybe, c.4, s.293, "Müt'a Nikâhı" bölümünde.

Onlardan biri de, ileride kendisinden bahsedeceğimiz İbn Safvan'dır. Bir diğeri, Ömer b. Hattab'ın oğlu Abdullah b. Ömer'dir; ileride değineceğimiz bu konudaki iki görüşünden birinde bunu dile getirmiştir.

Halife Ömer'in bu görüşüne uyanlarla ona karşı olanlar arasında birtakım münakaşalar da çıkmıştır; onlardan bazıları şöyledir:

Müt'a Nikâhını Helal Bilenler ile Haram Bilenler Arasındaki Tartışmalar

Müslim'in kendi *Sahih*'inde ve Beyhakî'nin de kendi *Sünen*'inde Urve b. Zübeyr'den naklettiğine göre, müt'a nikâhının helâl olup olmadığı konusunda İbn Abbas'la Abdullah b. Zübeyr gibi bir grup arasında şiddetli tartışmalar çıkmıştır. Müslim kendi *Sahih*'inde Ur-ve b. Zübeyr'den şöyle rivayet eder:

Abdullah b. Zübeyr Mekke'de bir konuşmasında, "Allah'ın kalplerini de gözleri gibi kör ettiği bazı kişiler müt'anın helâl olduğuna fetva veriyorlar." diyerek İbn Abbas'a tarizde bulundu. Bunun üzerine İbn Abbas, "Sen saçmalayan zalim birisin! Kendi canıma andolsun ki müt'a, takvalılar önderinin (Resulullah'ı kast ediyor) döneminde de yapıyordu." diye ba-ğırıldı. Abdullah, "Öyleyse dene de görelim! Vallahi eğer böyle bir şey yaparsan, taşla tarak öldürtürüm seni!" şeklinde cevap verdi.

İbn Şehab diyor ki: Halid b. Muhacir b. Seyfullah bana şöyle anlattı: Bir adamın yanında oturmuştum. O sırada biri gelip müt'anın helâl olup olmadığını sordu. O da ona müt'a yapabileceğini söyledi. Bunun üzerine Ebu Umre el-Ensarî ona, "Biraz ağır ol!" dedi. Adam, "Ne var bunda? Vallahi ben takvalıların önderi (Resulullah) zamanında da müt'a nikâhı yaptım." dedi.¹

* * *

Anlaşıldığı kadarıyla bu tartışma, Abdullah b. Zübeyr'in Mekke'de hüküm sürdüğü dönemde ve Beytullah'ta gerçekleşmiştir. Ve büyük bir

1- Sahih-i Müslim, "Nikâhu'l-Müt'a" babı, s.1026, h.27; Sünen-i Beyhakî, c.7, s.205; Ebu Umre-i Ensarî'nin itirazı Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.502'de şöyle geçer:

Said b. Cübeyr'den şöyle rivayet edilmiştir: Abdullah b. Zübeyr'in konuşmasında İbn Abbas'a tarizde bulunarak müt'a nikâhı konusunda onu kınadığını, İbn Abbas'ın da, "Doğru söylüyorsa gidip annesinden sorsun" dediğini duydum. Abdullah b. Zübeyr konuyu annesinden sorunca annesi,, "İbn Abbas haklıdır" dedi. İbn Abbas, "İstersem müt'a nikâhından dünyaya gelen kişilerin isimlerini sayabilirim." demişti. Şerh-u Meanii'l-Asar-i Tahavî, "Nikâhu'l-Müt'a" babı.

ihtimalle bu tartışma, cuma namazı hutbesinde ve çok sayıda Müslüman'ın önünde yaşanmıştır. Çünkü bize göre İbn Abbas, katılmak zorunda kaldığı cuma namazı dışında Abdullah b. Zübeyir'in sohbetine iştirak edecek biri değildi.

Ve yine o dönemde Abdullah b. Zübeyir ve onun düzeninde yer alan adamlarının hiçbirinin elinde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) geçici evliliği yasakladığına dair bir belge (hadis, sünnet, onaylama) olmadığı anlaşılıyor; çünkü eğer ellerinde böyle bir belge olsaydı onunla, müt'a nikâhının takvalıların önderi (Resulullah s.a.a) döneminde yapılıyor olduğunu söyleyen İbn Abbas'a karşılık verirlerdi.

O döneme kadar sadece zor kullanarak müt'a nikâhı ve temettü umresini yasaklayan yöneticilerin tam tersine, bunların helâl olduğuna inananların konuşma ve görüşlerini açıklama fırsatı bulduklarında sürekli Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetiyle onlara karşılık verdiklerini görmekteyiz.

Bu cümleden *Sahih-i Müslim*, *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*, *Ta-yâlisî*, *Sünen-i Beyhakî* ve diğer kaynaklarda Ebu Nazre'den şöyle rivayet edilmektedir (ifade *Sahih-i Müslim*'indir):

Cabir b. Abdullah-i Ensarî'nin yanında oturmuştum. O sırada biri gelerek, "İbn Abbas ve Abdullah b. Zübeyir müt'a nikâhı ve temettü umresi hakkında ihtilâf ettiler." dedi. Ca-bir şöyle dedi: "Biz Resulullah'ın (s.a.a) döneminde her ikisini yaptık; fakat daha sonra Ömer bunları yasakladı, biz de bir daha bunları yapmadık!"¹

Başka bir rivayette ise şöyle geçer:

Ben Cabir'e, "Abdullah b. Zübeyr müt'a nikâhını yasaklıyor; fakat İbn Abbas onun helâl olduğuna fetva veriyor!" dedim. Cabir şöyle dedi: "Hadis mahzeni bendedir; biz Resulullah'ın (s.a.a) döneminde müt'a yaptık; fakat Ömer hilâfete geçince şöyle dedi: "Allah Teala istediği şeyi Peygamber'ine helâl etmiş ve Kur'ân-ı Kerim de onu onaylamıştır. Ben şimdiki size hacla umreniz arasında mesafe düşürmenizi ve kadınlarla müt'a nikâhı yapmaktan

1- Sahih-i Müslim, "Nikâhu'l-Müt'a" babı, h.1405, s.1023; Müsned-i Ahmed, c.1, s.52, biraz farkla ve yine c.3, s.325 ve 356 ve s.363'de özetle; Sünen-i Beyhakî, c.7, s.206; bk. Şerh'u Meaniu'l-Âsar, "Menasiku'l-Hac" kitabı, s.401; Ken-zü'l-Ummal, c.8, s.293-294.

sakinmanızı emrediyorum; eğer yanıma müt'a nikâhı yapan bir kişiyi getirirler, kesinlikle taşlatarak öldürtürüm onu!"¹

Sünen-i Beyhakî'de Cabir'in sözü şöyle kaydedilmiştir:

Biz Resulullah (s.a.a) ve Ebu Bekir'in döneminde müt'a'-dan yararlandık; fakat Ömer başa geçince aramızda bir konuşma yapılarak şöyle dedi:

"Resulullah (s.a.a), bu peygamber ve Kur'ân da bu Kur'-ân'dır. Resulullah'ın (s.a.a) döneminde iki müt'a vardı ki ben onları yasaklıyorum ve insanları bu nedenle cezalandıracağım: Bunlardan biri müt'a nikâhıdır; bir kişinin bir kadını belli bir süre için nikâhladığını görmeyeyim; aksi durumda onu taşlatarak öldürtürüm; ve diğeri ise temettü haccıdır; haccınızı umrenizden ayırın; bu sizin haccınız ve umreniz için daha mükemmel ve tamamlayıcıdır."²

İbn Abbas'la Diğerleri Arasında Geçenler

Musanef-i Abdurrazzak'da şöyle geçer: [İbn] Safvan, "İbn Abbas zinaya fetva veriyor." dedi. Bunun üzerine İbn Abbas, "Ben zinaya fetva vermiyorum. İbn Safvan Ümmü Erake'yi unuttu mu?! Vallahi Ümmü Erake'nin oğlu bu evlilikten dünyaya gelmiştir. Cu-meh kabilesinden bir kişinin onunla müt'a yapması zina mıdır?!" dedi.³

Bu kaynaktaki başka bir rivayette Tavus'tan şöyle rivayet edilmektedir:

İbn Safvan, "İbn Abbas zinanın cevazına fetva veriyor." dedi. Bunun üzerine İbn Abbas müt'a nikâhından dünyaya gelen bazı kişilerin isimlerini sıraladı. Fakat ben onların arasından sadece Ma'bed b. Ümeyye'yi (Ma'bed b. Seleme b. Ümeyye) hatırlıyorum.⁴

1- Sahih-i Müslim, "Müt'atu'l-Hac" babı, s.885, h.145; Müsned-i Tayâlisî, h.1792, s.247, biz Tayâlisî'den naklettik; Ahkâmü'l-Kur'ân, Cessas, c.2, s.178; Tefsir-i Suyutî, c.1, s.216; Kenzü'l-Ummal, c.8, s.294; Tefsir-i Razî, c.3, s.26.

2- Sünen-i Beyhakî, c.7, s.206.

3- Musanef, Abdurrazzak, c.7, s.498, "el-Müt'a" babı, Cumeh kabilesinden bir kişiden maksat Seleme b. Ümeyye'dir; bu evlilikten oğlu Ma'bed dünyaya gelmiştir. Ayrıca bu rivayetin metninde, "İbn Safvan" "Safvan" diye tahrif edilmiştir; çünkü Safvan Mekke'de vefat etti ve toprağa verilirken Osman'ın ölüm haberi geldi. İbn Safvan'ın, Abdullah b. Zübeyir'le birlikte öldürülen Abdul-lah-i Ekber olduğu kanaatindeyim. İbn Abbas'ın temettü umresi ve müt'a nikâhı konusundaki tartışmalarının çoğu, Abdullah b. Zübeyir'in hüküm sürdüğü dönemde gerçekleşmiştir; oysa o dönemde Safvan vefat etmişti. Cemhere-i Ensab, İbn Hazm, s.159-160.

4- Musanef, Abdurrazzak, c.7, s.499.

Ayrı bir rivayette şöyle kaydedilir:

İbn Abbas diyor ki: "Müminlerin emiri Ömer bu konuda Ümmü Erake'den başka kimseyi mazur görmedi. Ümmü Era-ke hamileyken dışarı çıktığında Ömer onu görüp olayı sordu. O da, Seleme b. Ümeyye benimle müt'a nikâhı yaptı dedi." İbn Safvan, İbn Abbas'ın bu sözünü kabul etmeyince İbn Abbas, "O hâlde amcandan sor!" dedi.¹

İbn Hazm'ın *Cemhere-i Ensab* adlı kitabında şöyle geçmiştir:

Ümeyye b. Halef el-Cumehî'nin çocukları şunlardı: Ali, Safvan, Rabia, Mes'ud ve Seleme. Seleme b. Ümeyye'nin çocuğu, Ma'bed b. Seleme'dir. Annesi Ümmü Erake'dir. Seleme, Ömer veya Ebu Bekir'in hilâfeti döneminde onunla müt'a ni-kâhı yapmış ve bu evlilikten Ma'bed dünyaya gelmiştir. Safvan b. Ümeyye'nin çocuğu da Abdullah Ekber'dir...²

Buna göre bu tartışma İbn Abbas'la İbn Safvan, yani Abdullah Ekber arasında geçmiş, Abdullah kabul etmeyince İbn Abbas, "O hâl-de git amcandan sor!" demiştir. Ve yine ona, "Ümmü Erake'yi unuttu mu? Vallahi oğlu -Ma'bed- müt'a nikâhından dünyaya gelmiştir; o hâlde zina mı etmiştir o?!" demiştir ve müt'a nikâhından dünyaya gelen kişilerin isimlerini sıralamıştır.

İbn Abbas ile Abdullah b. Ömer Arasında Geçenler

Bu konuda Abdullah b. Ömer'den nakledilenler arasında ihtilaf görülmektedir. Örneğin Ahmed b. Hanbel kendi Müsned'inde Abdurrahman b. Nuaym el-A'racî'den şöyle rivayet etmektedir:

Abdullah b. Ömer'in yanında oturduğum bir sırada biri gelecek müt'a nikâhını sordu. Bunun üzerine Abdullah öfkelenerek, "Vallahi bizler Resulullah'ın (s.a.a) döneminde zina-kârlar ve kötü iş işleyenler değildik..." dedi.³

Musannef-i Abdurrazzak'da şöyle rivayet edilmektedir:

1- Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.499.

2- Cemhere-i Ensab, İbn Hazm, c.2, s.159-160; başka baskısında, s.150.

3- Müsned-i Ahmed, c.2, s.95, h.5694 ve c.2, s.104, h.5808; biz son tabiri seçtik. Mecmau'z-Zevaid, c.7, s.332- 333 ve yine c.4, s.265'te şöyle geçer: Ab-dullah b. Ömer'den müt'a nikâhını sorduklarında, "Haramdır" dedi. "İbn Abbas sakıncası olmadığını söylüyor" dediklerinde Abdullah b. Ömer, "Vallahi İbn Abbas, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) onu Hayber savaşında yasakladığını çok iyi biliyor ve biz zinakâr değildik" şeklinde cevap verdi. Daha sonra bu rivayeti Ta-beranî'nin getirdiğini, rivayetin senedinde Mansur b. Dinar'ın olduğunu ve onun ise zayıf olduğunu kaydediyor. Yazar: O, Abdullah b. Ömer'in rivayetini tahrif etmiş olabilir.

Abdullah b. Ömer'e, "İbn Abbas, geçici evliliği caiz bilmektedir." dediklerinde Abdullah, "İbn Abbas'ın böyle bir şey söyleyeceğini sanmıyorum!" dedi. Fakat, "Evet, vallahi böyle diyor." dediklerinde Abdullah, "Vallahi Ömer'in döneminde o böyle bir şeyi ağzına alamazdı. Ömer hayatta olsaydı, diğerlerine ibret olmanız diye sizi cezalandırırdı. Ben bu nikâhı zina olarak görüyorum." dedi.¹

İbn Şeybe'nin *Musannef*'inde ve Suyutî'nin *ed-Dürrü'l-Mensur*'unda şöyle geçer:

Abdullah b. Ömer'den müt'a nikâhını sorduklarında, "Haramdır." dedi. "İbn Abbas helâl olduğunu söylüyor." dediklerinde, Abdullah, "O hâlde neden Ömer'in zamanında bunu yavaşça bile söylemiyordu?!" dedi.²

Sünen-i Beyhakî'de, Abdullah b. Ömer'in "Haramdır" sözünden sonra şöyle geçmiştir:

Eğer Ömer b. Hattab birini bu suç üzerine yakalasaydı, taşlatarak öldürtürdü!³

Hilafet Ekolü İzleyicilerinin Müt'a Nikâhı Hususundaki Son Tutumları

Gördüğünüz gibi Abdullah b. Zübeyr'in dönemine kadar halifelerin müt'a nikâhını yasaklamada dayanakları zor kullanmaktı; fakat o zamandan itibaren, bu ekolün izleyicileri yön değiştirerek hadis uydurup gerçekleri gizlemeye başladılar. Bunun bazı örnekleri şöyledir:

1- *Sünen-i Beyhakî*'de şöyle geçer:

İbn Abbas müt'a nikâhının helâl olduğuna fetva veriyordu ve bu konu onun ulema tarafından eleştiri yağmuruna tutulmasına neden oldu. İbn Abbas görüşünü değiştirmeyince şairler şiirlerinde onu kınamaya başladılar. Bu cümleden:

"Eyvah! Biliyor musun İbn Abbas'ın fetvasını?

Tertemiz bir kızın ister misin bulaşmasını?

İster misin insanların evine gelip gitmesini?!"

O diyor ki: Şairler müt'a nikâhı hakkında şiir söylemeye başlayınca, ulemanın müt'a nikâhına karşı olan tiksintisi ve nefreti de arttı.¹

1- *Musannef*, Abdurrazzak, c.7, s.502.

2- *Musannef*, İbn Şeybe, c.4, s.293; *Tefsir-i Suyutî*, c.2, s.140.

3- *Sünen-i Beyhakî*, c.7, s.206.

*Musannef-i Abdurrazzak'*da Zuhri'den şöyle nakledilmektedir:

Ulema, "Eyvah! Biliyor musun İbn Abbas'ın fetvasını?" mısrasını duyunca müt'a nikâhını daha fazla çirkin saydılar!²

Bu rivayette şöyle geçer:

Her ne kadar insanlar İbn Abbas'ı kınayıp bu fetvası hakkında şiirler söyledilerse de, o yine de bu inancından vazgeçmedi.

2- Yukarıdaki rivayeti tahrif ederek Said b. Cübeyr'den şöyle nakletmişlerdir:

İbn Abbas'a, "Senin bu fetvanın ne yaptığını biliyor musun? Fetvan kıyameti kopardı ve şairleri seni kınayan şiirler söylemeye sevk etti." dedim. İbn Abbas, "Şairler ne diyorlar ki?" diye sordu. Dedi ki: "Şairler senin bu fetvan hakkında şu şiirleri okuyorlar:

"Meclisi uzadıkça uzayan şeyhe diyorum ki:
Eyvah! Biliyor musun İbn Abbas'ın fetvasını?
Tertemiz bir kızın ister misin bulaşmasını?
İster misin insanların evine gelip gitmesini?!"

Bunun üzerine İbn Abbas şöyle dedi:

İnna lillah ve inna ileyhi raciun! Vallahi ben böyle bir şeye fetva vermiş değilim, böyle bir amacım yok ve yüce Allah'ın ölü etini, kanı ve domuz etini helâl kıldığı durum dışında onu helâl saymış değilim!³

İbn Kudame'nin "*el-Muğni*" adlı eserinde şöyle geçer:

İbn Abbas bir konuşmasında şöyle dedi: "Müt'a nikâhı ölü eti, kan ve domuz eti gibidir. Resulullah (s.a.a) onu helâl etmişti; fakat daha sonra nesh edildiği (hükümünün kalktığı) kesinleşti."⁴

Bu Rivayete Yöneltilen Eleştiriler

Aceleci davranarak bu hadisi Said b. Cübeyr'e isnat etmişlerdir;⁵ halbuki Said b. Cübeyr'in Mekke'de müt'a nikâhı yapan kişilerden oldu-

1- Sünen-i Beyhakî, c.7, s.205.

2- Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.503.

3- Sünen-i Beyhakî, c.7, s.205.

4- el-Muğni, İbn Kudame, c.7, s.573.

5- Örneğin, Beyhakî kendi Sünen'inde, c.7, s.205.

ğundan,¹ İbn Abbas'ın Mekke ve Yemenli taraftarlarının tümünün onun inancına göre müt'a nikâhını helâl bildiklerinden² ve yine eğer İbn Abbas önceki fetvasını değiştirmiş olsaydı Ata ve Tavus gibi ashabının onu helâl saymaya devam etmeyeceklerinden gaflet etmişlerdir!³

Heysemî de *Mecmau'z-Zevaid* adlı kitabında bu rivayetin sahih olmadığını ortaya koyarak onun senedi hakkında şöyle demiştir: "Hac-cac b. Ertat düzenbaz ve hilekâr bir kişidir."⁴

Bu rivayetin ravisi Haccac b. Ertat hakkında *Tehzibu't-Tehzib*'-de şöyle geçmektedir: O, Yahya b. Kesir ve Mekhul'dan duymadığı hâlde mürsel olarak onlardan rivayet ederdi. Halk onu hilekârlık ve aldatıcılıkla suçlar ve "Kendinden bir şey eklemeyen bir hadis nak-letmez." derlerdi.

İbn Mübarek şöyle diyor: "Haccac, hilekâr bir kişiydi. O, Arze-mî'nin kendisine söylediği bir şeyi bize Amr b. Şuayb'den naklederdi! Onun rivayetine itibar edilmez."

Yakub b. Ebu Şeybe ise şöyle diyor: "Haccac'ın hadisleri zayıftır; rivayetlerinde çok tutarsızlık vardır."⁵

3- Tirmizî ve Beyhakî Musa b. Ubeyd'den, Muhammed b. Kâb'-den, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmişlerdir:

Müt'a nikâhı asr-ı saadete hastı. Bir adam bir yere gittiğinde orada bir tanıdığı olmadığından eşyalarını koruyup işlerini yoluna koyması için orada olduğu süre içinde bir kadın nikâhlıyordu. **"Yalnız eşlerine ya da ellerinin altında bulunan(cariyelerin)e karşı..."** ayeti nazil oluncaya kadar bu durum böyle devam etti. Ondan sonra bu ikisi (eşleri ve elleri altında bulunan cariyeleri) dışında diğerleri haram sayıldı!⁶

Bu Rivayete Yöneltilen Eleştiriler

Bu rivayetin senedinde Musa b. Ubeyde vardır. *Tehzibu't-Tehzib*'de Musa b. Ubeyde hakkında Ahmed b. Hanbel'den şöyle rivayet edilmektedir: "Musa b. Ubeyde reddedilmiştir. Benim yanımda ondan rivayet

1- Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.496.

2- Kurtubî, c.5, s.133.

3- el-Muğnî, İbn Kuddame, c.7, s.571.

4- Mecmau'z-Zevaid, c.4, s.265.

5- Tehzibu't-Tahzib, c.2, s.196-198.

6- Tirmizî, c.5, s.50, "Nikâhu'l-Müt'a" babı; Sünen-i Beyhakî, c.7, s.205-206.

edilmesine izin vermiyorum. O, doğru olmayan hadisler rivayet etmiştir."1

Hadisin metnine gelince; "Müt'a nikâhı asr-ı saadete hastı... **Yalnız eşlerine...** ayeti nazil oluncaya kadar... bu ikisi dışında diğerleri haram sayıldı." sözü gerçekten İbn Abbas'ın sözüyse, o hâlde bu ayetin inmesinden yarım asır geçtikten sonra neden müt'a nikâhının helâl olduğunu savunarak Abdullah b. Zübeyr'le tartışıyor?!

Diğer taraftan, müt'a nikâhı da bir evlilik değil midir? Eğer bu rivayet doğruysa ve İbn Abbas bu ayet nazil olduktan sonra Hz. Resulullah'ın (s.a.a) döneminde fetvasını değiştirmişse, "Sahih Hadisler" bölümünde değineceğimiz rivayet gereğince, Ali (a.s) müt'a nikâhı konusunda gevşeklik gösterdiğini görünce ne zaman ona, "Sen şaşkın bir kişisin." demiştir?!

4- Cabir b. Abdullah'tan şöyle rivayet edilmiştir:

Müt'a nikâhı yaptığımız kadınlarla dışarı çıktığımızda Resulullah (s.a.a), "Onlar kıyamet gününe kadar haramdır." buyurdu. Resulullah'ın (s.a.a) bu emri üzerine oracıkta sürekli olarak birbirimizden ayrıldık. Ve o günden sonra orası "Seniyyetu'l-Veda" (Veda Tepesi) olarak adlandırıldı; oysa daha önce oraya "Seniyyetu'r-Rikab" (Rikab Tepesi) denili-yordu.²

Bu Rivayete Yöneltilen Eleştiriler

Heysemî diyor ki: Bu rivayeti Taberanî "*Evsat*" adlı kitabında kaydetmiş ve senesinde Sadaka b. Abdullah geçmiştir. Ahmed b. Hanbel, Sadaka hakkında şöyle demiştir:

O hiçbir değer taşımaz. Onun bütün rivayetleri değersizdir.

Müslim de onun hakkında, "Onun rivayetleri itibarsızdır." demiştir.³

Bu rivayetin kendisine gelince; Cabir'den, Hz. Resulullah'ın (s.a.a), "Bu kadınlar kıyamete kadar haramdırlar." buyurduğu rivayet etmiştir. Hâlbuki Cabir'den, "Biz Hz. Resulullah (s.a.a), Ebu Bekir ve Ömer'in döneminde müt'a nikâhı yapıyorduk; nihayet Ömer Amr b. Hureys'in yaptığı işi bahane ederek bizi ondan sakındırdı." şeklinde sahih rivayetler mü-tavatir olarak nakledilmiştir.

1- Tehzibu't-Tehzib, c.10, s.356-360.

2- Mecmau'z-Zevaid, Heysemî, c.4, s.264; Fethu'l-Barî, c.11, s.34.

3- Biz Ahmed b. Hanbel ve Müslim'in Sadaka b. Abdullah hakkındaki sözlerini Tehzibu't-Tehzib'den, c.4, s.416'dan naklettik.

5- Beyhakî kendi *Sünen*'inde ve Heysemî *Mecmau'z-Zevaid*'de Ebu Hureyre'den şöyle rivayet etmişlerdir (ifade Beyhakî'nindir):

Tebuk savaşına giderken Resulullah (s.a.a) ile birlikte Medine'den çıkıp Seniyyetu'l-Veda'da indik. Resulullah ağlayan kadınlar gördü ve "Nedir bu?" diye sordu. "Kocaları kendileriyle müt'a nikâhı yapan ve sonra da terk edilen kadınlardır." denildi. Bunun üzerine Hazret, "Talak, iddet ve miras hükmünün nazil olmasıyla müt'a nikâhı haram edilmiş veya kaldırılmıştır." buyurdu.

Mecmau'z-Zevaid'de ise, "Resulullah (s.a.a) ışıklar ve ağlayan kadınlar gördü." şeklinde geçmiştir¹

Bu Rivayete Yöneltilen Eleştiriler

Bu rivayetin senedinde, Mekke'ye yerleşen ve hicrî 205 veya 206 yılında vefat eden Advîlerin kölesi ve taraftarı Muemmel b. İbrahim diye bilinen Ebu Abdurrahman geçmiştir. *Tehzibu't-Tehzib*'-de onun hakkında şöyle geçmiştir: "Buharî onun rivayetini itibarsız bilmiştir." Başka biri ise onun hakkında şöyle diyor: "Muemmel, yaz-dıklarını toprağa gömdü. Bu yüzden hıfzından hadis rivayet ederdi. Bu nedenle de hatası çok oldu. Ulemanın onun rivayetlerine şüpheli bakmaları gerekir. Daha kötüsü, onun meşhur ve güvenilir kişilerden meçhul hadisler rivayet etmesidir; eğer bu meçhul rivayetleri zayıf ve güvenilir olmayan kişilerden nakletmiş olsaydı, onu mazur görürdük."²

Bu rivayetin kendisiyle ilgili olarak da şöyle geçmiştir: "Onlar Seniyyetu'l-Veda'da indiler. Seniyyetu'l-Veda ise, Hamevî'nin *Mu'-cemu'l-Buldan* adlı kitabında geçtiği üzere, Medine üstünde ve Mekke yolu üzerinde bir tepedir. Bu kaynakta, şöyle denir: "Doğrusu şudur: Seniyyetu'l-Veda, bu tepenin cahiliye dönemindeki eski ismidir ve yolcuların orada birbirleriyle vedalaştığı için bu ismi almıştır."³

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mekke'den Medine'ye hicret ederken ensar kadınları, "talaa'l-bedru aleyna min seniyyeti'l-veda" (Dolunay doğdu üzerimize Veda Tepelerinden.) sözleriyle Hazreti karşılamaya koşmaları da bunu teyit etmektedir.⁴

1- Sünen-i Beyhakî, c.7, s.207; Mecmau'z-Zevaid, c.4, s.264; Fethu'l-Barî, c.11, s.73.

2- Tehzibu't-Tehzib, h.10, s.380-381.

3- Mu'-cemu'l-Buldan, Hamevî, "seniyyetu'l-veda" sözcüğü.

4- bk. Himyerî'nin er-Ravzau'l-Muattar adlı kitabında "seniyyetu'l-veda" sözcüğü.

Dolayısıyla, cahiliye döneminden itibaren Seniyyetu'l-Veda, yolcuların vedalaşma yeri idi ve bu isim İslâm'ın zuhurundan sonra de-ğil, ondan önce oraya verilmiştir.

Ayrıca, neden sadece müt'a yapan kadınlar kocalarıyla birlikte çıkmışlardı ve neden daimî evlilik yapan kadınlar gelmemişlerdi? Ve neden ağlayıp sızlıyorlardı; kocaları dönüşü olmayan bir yolculuğa mı gidiyorlardı?!

6- Beyhakî, Ali b. Ebu Talib'den (a.s) şöyle rivayet etmektedir:

Resulullah (s.a.a) müt'a nikâhını yasaklayarak, "Bu çaresiz kalan kimselere hastır. Eşler arasında nikâh, talak, iddet ve miras hükümleri nazil olunca müt'a nikâhı hükmü kaldırıldı." buyurdu!¹

Bu Rivayete Yöneltilen Eleştiriler

Bu rivayetin senedinde Ukeyli'nin zayıf saydığı, Yahya b. Maîn ve Sacî'nin, "Hadisine itibar edilmez." diye tavsif ettikleri Musa b. Eyyub'a rastlanmaktadır.²

Hadisin kendisinde ise Ali'ye (a.s), "Resulullah (s.a.a) müt'a nikâhını yasaklamıştır." dediği isnat edilmiştir. Oysa Ali (a.s), "Eğer Ömer b. Hat-tab daha önce görüş belirtmemiş olsaydı, müt'a nikâhı yapılmasını emrederdim ve o zaman artık kalbi katılaştırmış kişiden başkası zina yapmazdı." buyurmuştur.

7- Beyhakî, Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle rivayet etmiştir:

Müt'a nikâhı hükmü talak, mihr, iddet ve mirasla kaldırılmıştır.

Bu Rivayete Yöneltilen Eleştiriler

Bu rivayetin senedinde "Haccac b. Ertat, Hakem'den, o da Abdullah'ın ashabından nakletmiştir..." şeklinde geçer.

İkinci rivayette Haccac'ın rivayetinin itibarı olmayan ve kendinden rivayete bir şeyler ekleyen sahtekâr biri olduğunu gördük. Fakat Hakem'in bunu Abdullah'ın hangi ashabından aldığını anlayamadık.

Başka bir senette ise şöyle diyor: "Ashabımızdan biri, Hakem b. Uteybe'den, Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle rivayet etmiştir..." Burada geçen ashaptan birinin kim olduğunu anlayamadık.

1- Sünen-i Beyhakî, c.7, s.207.

2- Musa b. Eyyub'un biyografisi için bk. Tehzibu't-Tehzib, c.1, s.336.

Bütün bunların dışında, hicrî 113 yılında ve altmış küsur yaşında vefat eden Hakem b. Uteybe, hicretin 32. yılında vefat eden Abdullah b. Mes'ud'dan nasıl hadis alarak rivayet etmiş olabilir acaba?!¹

Rivayetin kendisi de, İbn Mes'ud'dan rivayet edilen şeylerle çelişmektedir. Çünkü Abdullah b. Mes'ud'un Resul-i Ekrem'den (s.a.a) sonra müt'a nikâhının helâl olduğuna fetva verdiği ve müt'a ayetini tefsir etmek için, "**O hâlde onlardan (belli bir süreye kadar) yararlanmanıza karşılık...**" şeklinde okuduğu ispatlanmıştır.²

Ve yine 5, 6 ve 7. rivayetlerde müt'a nikâhının nikâh, talak, iddet ve miras ayetleriyle haram kılındığı veya kalktığı bildirilmiştir. Bu iddia, müt'a nikâhının daimî evlilik ve onunla ilgili hükümler yasanmadan önce meşru olduğu, evliliğin ilk önce geçici evlilik şeklinde olduğu ve daha sonra daimî evlilik hükmünün inişiyle geçici evlilik olan müt'a nikâhı hükmünün kalktığı anlamına geliyor. Dolayısıyla, Resul-i Ekrem (s.a.a) ve ashabının evlendiği tüm kadınların daimî evlilik hükmü nazil olunca ya kadar müt'a nikâhıyla (geçici evlilikle) evlenmiş olmaları gerekiyor!

8- Mecmau'z-Zevaid'de Zeyd b. Halid el-Cuhenî'den şöyle rivayet edilmiştir:

Arkadaşımınla birlikte bir kadınla müt'a nikâhı yapmak üzere tartışıyorduk. Tam o sırada Resulullah (s.a.a) tarafından biri gelerek Hazretin müt'a nikâhını, azı dişi olan yırtıcı hayvanların etini ve eşek etini haram ettiğini haber verdi!³

Bu Rivayete Yöneltilen Eleştiriler

Heysemî, bu rivayetin senediyle ilgili şöyle diyor: "Bu rivayeti Taberanî kaydetmiştir ve bunun senedindeki Musa b. Ubeyd el-Rebezî zayıftır."⁴

Biz de yukarıda üçüncü rivayetten bahsederken onun zayıf olduğuna işaret etmiştik.

Bu hadisin kendisine gelince; anlaşılan, bunu uyduran, Sebre el-Cuhenî'nin Mekke fethindeki rivayetiyle Hayber savaşıyla ilgili rivayeti bir araya toplamış, azı dişi olan her hayvanın etinin yenmesinin haram

1- Hakem b. Uteybe ve Abdullah b. Mes'ud'un biyografisi için bk. Tak-ribu't-Tehzib, c.1, s.192 ve 459.

2- bk. Ömer'in müt'ayı yasaklamasından sonra onun helâl olduğunu diretenler konusu.

3- Mecmau'z-Zevaid, c.4, s.266.

4- Mecmau'z-Zevaid, c.4, s.266.

olduğu hükmünü de ona eklemiş, sonra ona bir senet uydurarak tümünü bir arada nakletmiştir.

9- Heysemî'nin *Mecmau'z-Zevaid*'inde Haris b. Ğaziyye'den şöy-le ri-vayet edilmiştir:

Mekke fethinde Resulullah'ın (s.a.a) üç defa, "Müt'a nikâhı ha-ramdır." buyurduğunu duydum.

Bu Rivayete Yöneltilen Eleştiriler

Heysemî diyor ki: "Bu rivayeti Taberanî getirmiş ve senesinde İshak b. Abdullah b. Ebî Ferve geçmiştir."¹ Fakat diğer âlimler İshak hakkında, "O meçhul hadisler rivayet etmiştir. Onun rivayet ettiği hadislerle delil getirmemiş, rivayetine değer vermemişlerdir. Ondan rivayet etmek ve rivayetini yazmak caiz değildir..." demişlerdir.²

10- Heysemî'nin *Mecmau'z-Zevaid*'inde Kâb b. Malik'ten şöyle riva-yet edilmiştir:

Resulullah (s.a.a) kadınlarla müt'a nikâhı yapılmasını yasak-ladı.³

Bu Rivayete Yöneltilen Eleştiriler

Heysemî diyor ki: "Bu rivayeti Taberanî getirmiştir ve onun sene-dinde Yahya b. Enise vardır."

Fakat ulema Yahya hakkında şöyle yazmışlardır: "O zayıftır ve mu-haddisler onun rivayetini yazmazlar. O, yalancı bir kişidir ve rivayetine itibar edilmez..."⁴

11- Beyhakî, *Sünen-i Kubra* adlı eserinde Abdullah b. Ömer'den şöyle rivayet etmiştir:

Ömer minbere çıkarak Allah'a hamd u sena ettikten sonra şöyle dedi: "Neden bazı erkekler kadınlarla müt'a nikâhı yapı-yorlar; oysa Resulullah onu yasaklamıştır?! Benim yanıma müt'a nikâhı yapmış olan birini getirirlerse, onu taşlatarak öldürtü-rüm!"⁵

1- Rivayet ve ravisinin biyografisi için bk. *Mecmau'z-Zevaid*, c.4, s.266.

2- İshak'ın biyografisi için bk. *Tehzibu't-Tehzib*, c.1, s.240.

3- Rivayet ve ravisinin biyografisi için bk. *Mecmau'z-Zevaid*, Heysemî, c.4, s.266.

4- Yahya'nın biyografisi için bk. *Tehzibu't-Tehzib*, c.11, s.183-184.

5- *Sünen-i Beyhakî*, c.7, s.206.

Bu Rivayete Yöneltilen Eleştiriler

Bu rivayetin senedinde Mansur b. Dinar göze çarpmaktadır. Oysa Yahya b. Maîn onu şöyle tanıtır: "Hadisi zayıftır ve itina edilmez."

Neseî de onun hakkında şöyle yazmaktadır: "Onun rivayeti güçlü değildir."

Buharî ise şöyle yazmıştır: "Onun rivayetinde sorun vardır."

Ukeylî de onun ismini zayıf ravilerin arasında kaydetmiştir.¹

* * *

Buraya kadar rical âlimlerinin tanımına göre senetleri zayıf olan rivayetlere değindik. Şimdi ise "Sahih" diye meşhur olan kitaplarda kaydedilmeleri nedeniyle sahih olduklarına inanılan veya en azından senetlerinin doğruluğu eleştirilemeyen rivayetlere değineceğiz.

Birinci Hadis

Sahih-i Müslim, Sünen-i Neseî, Sünen-i Beyhakî ve Musannef-i Abdurrazzak'ta şöyle geçmiştir (ifade Musannef'e aittir):² İbn Şe-hab-i Zuhri'den, Muhammed b. Ali'nin oğulları Abdullah ve Hasan'dan, babalarından, Ali b. Ebu Talib'in İbn Abbas'a şöyle dediğini duyduğu rivayet edilmiştir:

Sen şaşkın bir kişisin. Resulullah (s.a.a) onu (müt'a nikâhını), Hayber Savaşı'nda, evcil eşek etini yemekle birlikte yasaklamıştır.³

Bu hadis, aynı senetle, biraz farkla *Sahih-i Buharî, Sünen-i Ebu Davud, Sünen-i İbn Mâce, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Dâremî, Muvat-ta-i Malik, Musannef-i İbn Ebî Şeybe, Müsned-i Ahmed b. Hanbel, Müsned-i Tayâlisî* ve diğer kaynaklarda da geçmiştir.⁴

1- Mansur b. Dinar'ın biyografisi Razî'nin "Cerh ve Tadil" kitabında, c.4, k.1, s.171; Mizanu'l-İ'tidal, c.4, s.184 ve Lisanu'l-Mizan, c.4, s.95'te geçmiştir.

2- İfade Abdurrazzak'ındır.

3- Sahih-i Müslim, "Nikâh" kitabı, "Nikâhu'l-Müt'a" babı, s.1028, h.31 ve 32; Sünen-i Neseî, "Tahrîmu'l-Müt'a" babı; Sünen-i Beyhakî, c.7, s.201; Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.501; Mecmau'z-Zevaid, c.4, s.265.

4- Sahih-i Buharî, "Meğazi" kitabı, "Gazve-i Hayber" babı, c.3, s.36 ve 164, "Neha Resulullah An Nikâhi'l-Müt'at-i Ahiren" babı ve "Tahrîm-u Luhumu'l-Humuri'l-İnsiye" babı, c.3, s.208 ve c.4, s.153, "el-Hilet-u Fi'n-Nikâh" babı; Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.90, "Tahrîmu'l-Müt'a" babı, İbn Mesna, "Huneyn savaşında" diyor; Sünen-i İbn Mâce, s.63, h.1961; Sünen-i Tirmizî, c.5, s.48- 49; Muvatta, Malik, s.542, h.41, "Nikâhu'l-Müt'a" babı; Musannef-i İbn Ebî Şeybe, c.4, s.292; Sünen-i Dâremî, c.2,

İkinci Hadis

Ebuzer-i Gıfarî'den şöyle rivayet edilmiştir:

Müt'a nikâhı, üç günlüğüne biz Resulullah'ın (s.a.a) ashabına has olarak helâl kılındı; daha sonra Resulullah (s.a.a) onu yasakladı.¹

Başka bir yerde de ondan şöyle rivayet edilmektedir:

Müt'a nikâhı, sadece korkumuz ve düşmanla savaştığımız için caiz kılınmıştı.²

Üçüncü Hadis

Sahih-i Müslim, Sünen-i Dâremî, Sünen-i İbn Mâce, Sünen-i Ebu Davud ve diğer kaynaklarda (ifade *Sahih-i Müslim*'indir) Mek-ke fethinde Hz. Resulullah (s.a.a) ile beraber gazaya katılan Sebre-i Cuhenî'den şöyle rivayet edilmiştir:

Orada kaldığımız on beş gün içerisinde Resulullah (s.a.a) kadınlarla müt'a nikâhı yapmamıza izin verdi. Ben ve akrabalarım-dan biri müt'a yapmak için yola koyulduk. Ben ondan daha yakışıklı, o çirkinceydi. Her birimizin üzerinde yünden bir aba vardı. Benim abam amcam oğlunkinden daha eski ve yıpranmıştı. Nihayet Mekke'yi enine boyuna gezdikten sonra uzun boylu güzel bir kızla karşılaştık. Ona, "Bizden biriyle müt'a nikâhı yapmak ister misin?" diye sorduk. Kız, "Karşılığında ne vereceksiniz?" dedi. Her birimiz abamızı açarak, "Bunu." dedik. Fakat o abadan ziyade bizlere baktı. Arkadaşım onun gözaltından beni süzdüğünü görünce ile-ri atılarak, "Onun abası eski ve yıpranmış; fakat benimki ye-nidir." dedi. Fakat kız iki üç defa, "Bu adamın abasında prob-lem yok; ben bunu kabul ediyorum." dedi. Böylece onunla müt'a nikâhı yaptım. Fakat Resulullah (s.a.a) ben (Mekke'den) ayrılmadan önce müt'a nikâhını yasakladı.³

Başka bir rivayette şöyle geçer:

s.140, "en-Nehy-u Ani'l-Müt'ati'n-Nisâ" babı, Müsned-i Tayâlisî, h.111; Müsned-i Ahmed, c.1, s.79 ve 130 ve 142 ve Fethu'l-Barî, bir önceki bablar.

1- Sünen-i Beyhakî, c.7, s.207.

2- Sünen-i Beyhakî, c.7, s.207.

3- Sahih-i Müslim, "Nikâhu'l-Müt'a" babı, s.1024; Mecmau'z-Zevaid, c.4, s.264; Sünen-i Beyhakî, c.7, s.202.

Resulullah (s.a.a), "Ey insanlar! Ben kadınlarla müt'a nikâhı yapmanıza izin vermişim. Fakat Allah Teala, kıyamete kadar onu haram kıldı."¹

Ayrı bir rivayette, "Resulullah'ın (s.a.a) Rükünle Kâbe'nin kapısı arasında durmuş şöyle buyurduğunu gördüm: ..." şeklinde geçer.²

Diğer bir rivayette ise şöyle geçer:

Resulullah (s.a.a) Mekke'nin fethedildiği yıl, Mekke'ye girdiğimizde kadınlarla geçici nikâh yapmamızı emretti. Fakat Mekke'den çıkmadan önce bize onu yasakladı.³

Bir rivayette de şöyle dediği geçer:

Ben Resulullah'ın (s.a.a) döneminde Benî Amir kabilesinden bir kadınla kızıl renkli iki kumaş karşılığında müt'a nikâhı yaptım; fakat Resul-i Ekrem (s.a.a) daha sonra bize müt'a nikâhını yasakladı.⁴

Ayrı bir rivayete de şöyle geçmektedir:

Mekke fethinde Resulullah (s.a.a) müt'a nikâhını yasakladı.⁵

Başka bir rivayette şöyle nakledilmiştir:

Resulullah (s.a.a) müt'a nikâhını yasaklayarak, "Bugünden kıyamete kadar müt'a nikâhı haramdır..." buyurdu.⁶

Sünen-i Ebu Davud, Sünen-i Beyhakî ve diğer kaynaklarda (ifade Sünen-i Ebu Davud'undur) Rebi b. Subre'den şöyle rivayet edilmiştir:

Şehadet ederim ki babam şöyle demiştir: "Resul-i Ekrem (s.a.a) Veda Haccı'nda müt'a nikâhını haram etmiştir."⁷

1- Sahih-i Müslim, s.1025, "Nikâhu'l-Müt'a" kitabı; Sünen-i Dâremî, c.2, s. 140; Sünen-i İbn Mâce, s.631, h.1962, hadisin metnini biraz farklı kaydetmiştir. Tabakat-i İbn Sa'd c.4, s.348'de Subre'nin Muaviye'nin hilâfeti döneminde öldüğü geçer.

2- Sahih-i Müslim, "Nikâh" kitabı, "Müt'a" babı, s.1025; Musannef, İbn Ebî Şeybe, c.4, s.292.

3- Sahih-i Müslim, "Nikâh" kitabı, "Müt'a" babı, s.1025; Sünen-i Beyhakî, c.7, s.202 ve 204.

4- Sahih-i Müslim, "Nikâh" kitabı, "el-Müt'a" babı, s.1027; Sünen-i Beyhakî, c.7, s.205 ve buna yakın olarak Sahih-i Müslim, s.1026.

5- Sahih-i Müslim, "Nikâh" kitabı, "Müt'a" babı, s.1028; Musannef, İbn Ebî Şeybe, c.4, s.292.

6- Sahih-i Müslim, "Nikâh" kitabı, "Müt'a" babı, s.1027; daha fazla bilgi için bk. Musannef, Abdurrazzak, c.7, s.506 ve Sünen-i Beyhakî, c.7, s.203.

7- Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.227, "Müt'a" babı; Sünen-i Beyhakî, c.7, s. 204-205; Tabakat-i İbn Sa'd, c.4, s.348.

Dördüncü Hadis

Sahih-i Müslim, Musannef-i İbn Ebî Şeybe, Müsned-i Ahmed b. Hanbel ve diğer kaynaklarda (ifade Müslim'indir) Seleme b. Ekvâ'-dan şöyle rivayet edilmiştir:

Resulullah (s.a.a) Evtas Savaşı'nda¹ müt'a nikâhına üç gün izin verdi ve daha sonra onu yasakladı.²

Bu Hadise Yöneltilen Eleştiriler

1- Sahihler, müsnetler, sünenler ve musanneflerden oluşan en büyük hadis kitaplarının kaydettikleri ve bizim on dört kaynaktan naklettiğimiz Emirü'l-Müminin Hz. Ali'nin (a.s) hadisinde apaçık bir şekilde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Hayber savaşında iki şeyi haram ettiği belirtilmektedir: Biri müt'a nikâhı veya geçici evlilik ve diğeri ise evcil eşek etinin yenmesi. Hayber'de müt'a nikâhının yasaklandığını belirten tek rivayet budur. Oysa Hayber'de evcil eşek etinin yasaklandığını bildiren diğer rivayetlerin hiçbirinde müt'a nikâhının da yasaklandığına işaret edilmiştir. Şimdi bu iki yasaklamayı inceleyelim:

a) Hayber Savaşı'nda Müt'a Nikâhının Yasaklanması

Resul-i Ekrem'in (s.a.a) Hayber Savaşı'nda müt'a nikâhını yasakladığı o günkü tarihî gerçeklerle bağdaşmıyor; nitekim ulemadan bir kısmı da bunu açıkça belirtmişlerdir. Örneğin İbn Kayyim *Zadu'l-Mead* adlı kitabında müt'a nikâhının yasaklanış tarihiyle ilgili bölümünde şöyle yazıyor:

Hayber Savaşı'nda ne sahabeden bir kişi Yahudi bir kadınla müt'a nikâhı yapmış, ne de bu konuda Resulullah'tan (s.a.a) izin almış, ne hiç kimse Hayber savaşında böyle bir olayı rivayet etmiş, ne müt'a nikâhı yapıldığından ve ne de onun yasaklandığından bahsedilmiştir.³

Ve yine şöyle yazıyor:

Hayber'de Müslüman kadınlar yoktu; bütün kadınlar Yahudiydi ve o tarihte Ehlikitap kadınlarla evlenme izni verilmemişti; ondan çok daha sonra, "**Bugün size iyi ve temiz şeyler helâl kılındı... Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden namuslu hür kadınlar -zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, namuslu bir bi-**

1- Evtas, Taif'te bir sel yatağıdır.

2- Sahih-i Müslim, "Nikâhu'l-Müt'a" kitabı, s.1023, h.1405; Musannef, İbn Ebî Şeybe, c.4, s.292; Müsned-i Ahmed, c.4, s.55; Sünen-i Beyhakî, c.7, s.104; Fethu'l-Barî, c.11, s.73.

3- *Zadu'l-Mead*, c.2, s.158, "Bahs-u Zaman-i Tahrimi'l-Müt'a" faslı.

çimde (evlenmek üzere) mihir-lerini verdiğiniz takdirde- size helâldir."¹ ayetinin inmesiyle buna izin verildi. Bu da, Veda Haccı'ndan sonra veya Veda Haccında gerçekleşmiş bir hadisedir. Dolayısıyla Hayber Savaşı'nda Ehlikitap kadınlarla evlendiği ise ispatlanmış değildir...²

İbn Hacer "Gazvetu'l-Hayber" babında bu hadisin şerhinde şöyle diyor:

Hayber Savaşı'nda müt'a nikâhı için ortam müsait değildi ve bu savaşta kadınlarla müt'a nikâhı yapılmamıştır.³

"Neha Resulullah An Nikâhi'l-Müt'a Ahiren" babında, bu hadisin açıklamasında Suheyli'den şöyle rivayet etmektedir:

Bu hadis ile ilgili diğer bir problem ise, müt'anın Hayber'-de yasaklanmasıdır; oysa hiçbir siyer sahibi ve muhaddis, böyle bir şeyi nakletmiş değildir.⁴

Daha sonra İbn Kayyim'in yukarıdaki sözlerini naklediyor.⁵

Müt'a nikâhının Hayber savaşında yasaklandığıyla ilgili söylenenler bunlardır.

b) Hayber Savaşında Evcil Eşek Etinin Yasaklanması

İbn Hacer, İbn Abbas'ın, "**De ki: Bana vahyolunanda, (bu haram dediklerinizi) yiyen kimse için haram edilmiş bir şey bulamı-yorum...**"⁶ ayetiyle evcil eşeğin etinin helâl olduğuna delil getirdiği-ni rivayet etmiştir.⁷

Resul-i Ekrem'in (s.a.a) evcil eşek eti yenmesini yasaklaması, aşağıdaki rivayetlerde geçen bir sebeple Hayber'deki evcil eşeklere has olabilir.

Sahih-i Buharî'de Ebu Evfa'dan şöyle rivayet edilmektedir:

Hayber savaşında kıtlık nedeniyle açlık yaşadık. Kazanlarımızın kaynadığı bir sırada Resulullah'ın (s.a.a) münadisi, "Eşek etlerini yemeyin ve onları yere dökün." buyurdu.

İbn Ebî Evfa diyor ki:

Bunun üzerine kendi aramızda bu yasaklamanın nedenini konuşmaya başladık. Bazıları, "Onun yasaklanmasının nedeni,

1- Maide, 5.

2- Zadu'l-Mead, c.2, s.204, "Fi İbahet-i Müt'ati'n-Nisâ Summe Tahrimuha" faslı.

3- Fethu'l-Barî, c.9, s.22.

4- Fethu'l-Barî, c.11, s.72, "Neha Resulullah An Nikâhi'l-Müt'a Ahiren" babı.

5- Fethu'l-Barî, c.11, s.74.

6- En'âm, 145

7- Fethu'l-Barî, c.12, s.70, "Luhumu'l-Hayl" babı.

humusunun verilmeyiştir." derken diğer bazıları da, "Bu hayvanın eti, pislik yediği için yasaklanmıştır." dediler.¹

Ebu Davud kendi *Sünen*'inin "harac" bölümünde, "te'şir-u ehli'z-zimme" babında Arbaz b. Sariye es-Selemî'den² bunun nedenini şöyle rivayet etmektedir:

Biz Hayber'de indik. Resulullah'ın (s.a.a) bazı ashabı da onunla birlikteydi. Haşin ve sert bir adam olan Hayber Yahudilerinin büyüğü, Resulullah'ın (s.a.a) yanına gelerek, "Ey Muhammed! Eşeklerimizi kesip, meyvelerimizi yiyip, kadınlarımızı dövmeniz doğru mudur?!" dedi. Resulullah (s.a.a) bu sözden öfkelenerek İbn Avf'ı çağırarak, "Ey İbn Avf! He-men atına bin ve, *Cennet ancak müminlere helâldir; namaz için toplanın*, diye ilân et." buyurdu.

Ravi diyor ki:

Halk namaz için toplandı. Resulullah (s.a.a) onlara namaz kıldırıttıktan sonra şöyle buyurdu: "Sizden biriniz tahtına yaslanarak Allah'ın tüm haramlarının Kur'ân'da bulunduğunu mu sanıyor?! Hâlbuki size en az bir Kur'ân kadar veya daha fazla nasihatte bulundum, emrettim ve sakındırdım. Kitap ehli üzerlerine aldıkları şeyi size verdikleri hâlde izinsiz evlerine girip kadınlarını dövmenizi veya meyvelerini yemenizi Allah size helâl etmemiştir."³

İbn Ebî Evfa'nın rivayetine göre, o gün ashap kendi aralarında Hz. Resulullah'ın (s.a.a) evcil eşek etini neden yasakladığı konusunu konuşmuşlar, olaya tanık olan bazıları onun yasaklanış nedenini, hırsızlık konusundaki rivayetlerin de teyit ettiği gibi humusunun verilmeyişi veya aşağıdaki hadisın de desteklediği gibi o eşeğin yağmalanmış olması olarak belirtmişlerdi:

Sünen-i Ebu Davud' da ensardan bir kişiden şöyle rivayet edilmiştir:

Resulullah (s.a.a) ile birlikte bir yolculuğa çıkmıştık. Yiyecek azlığından biraz sıkıntı çektik. O sırada arkadaşlarımız gördükleri bir koyun sürüsünü yağmaladılar. Kazanlarımız kaydadığı sırada Resulullah (s.a.a) yayına yaslandığı hâlde gelerek elindeki

1- Sahih-i Buharî, "Luhumu'l-Hayl" babı; Fethu'l-Barî, c.9, s.22.

2- Ebu Necih Arbaz b. Sariye-i Selemî, Hz. Resulullah'tan (s.a.a) 31 hadis rivayet etmiştir ve Müslim ve Buharî dışında diğer sihah kitapları bu rivayetleri kaydetmişlerdir. Arbaz hicrî 75 yılında veya Abdullah b. Zübeyir'in döneminde vefat etmiştir. Usdu'l-Gabe, c.3, s.399; Cevamiu's-Sire, s.281; Takribu't-Tehzib, c.2, s.17.

3- Sünen-i Ebu Davud, c.2, s.64.

ayla kazanları devirip etleri yere döktü ve, "Yağma malı leşten daha helâl değildir." buyurdu.¹

Bazıları da, "Evcil eşek eti yenmesinin haram olmasının sebebi, pislik yemiş olmasıdır." demişlerdir.

Evcil eşek eti yenmesinin haram olmasının nedeni ne olursa olsun hiçbir şeyi değiştirmez; önemli olan, evcil eşek eti yenmesinin haram olmasının o savaşta yanlarında olan eşeklere has oluşudur.

Bu durum, Hayber'de müt'a nikâhının yasaklanması için de geçerlidir. Çünkü Arbaz b. Sariye, o haşin ve sert Yahudi'nin, Hz. Resulullah'a (s.a.a), "Eşeklerimizi kesip, meyvelerimizi yemeniz ve kadınlarımızı dövmeniz doğru mudur?!" diye şikâyetinde bulunması üzerine o hazretin ashâbı toplayıp, "Kitap ehli üzerlerine aldıkları şeyi size verdikleri hâlde izinsiz evlerine girip kadınlarını dövmeniz ve meyvelerini yemeniz helâl değildir." buyurduğunu rivayet etmiştir.

Dolayısıyla, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) yasaklaması, cizyelerini ödeyen kitap ehlinin kadınlarını dövmeye has olup müt'a nikâhıyla hiçbir ilgisi yoktur.

Buraya kadar söylenenlerden, Hayber savaşındaki yasaklamanın bundan ibaret olduğu anlaşıldı. Fakat Hilâfet Ekolü izleyicilerinden biri, bir rivayet uydurarak Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) iki torunundan, Muhammed-i Hanefiyye'den İmam'ın müt'a nikâhına fetva veren İbn Abbas'a, "Sen şaşkın bir kişisin." dediğini ve daha sonra Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Hayber savaşında müt'a nikâhını ve evcil eşek etini haram kıldığını bildirdiğini rivayet etmiştir.

Fakat bu hadisi uyduran kişi, Müminlerin Emiri Hz. Ali'nin (a.s), "Ömer müt'a nikâhını yasaklamasaydı, kalbi katılmış bedbahtlardan başka kimse zina yapmazdı." buyurduğunu unutmuştur.

İlginç olanı, bunların burada Muhammed-i Hanefiyye'nin oğullarından, Muhammed-i Hanefiyye kanalıyla Hz. Ali'den (a.s) müt'a nikâhının yasak oluşunu rivayet edip, sonra yine aynı senetle İmam Ali'den (a.s) haccı umreden ayırmayı (haccı ifrad yapmayı) emrettiğini rivayet etmeleridir! Kim bilir, belki de her iki rivayeti uyduran, aynı kişidir!

Ebuzer-i Gıfarî'den nakledilen ikinci hadis de böyledir. Çünkü Ebuzer'den, "Temettü umresi, Muhammed'in (s.a.a) ashâbına hastı; o mesele bize (ashâba) hastı." dediğini rivayet etmişlerdir. Müt'a nikâhında da Ebuzer'den, "Bu nikâh üç günlüğüne biz Resulullah'ın (s.a.a) ashâbına helâl kılındı ve daha sonra onu yasakladı." veya "Müt'a nikâhı korktu-

1- Sünen-i Ebu Davud, c.3, s.66, "Fi Nehy-i Ani'n-Nuhba" babı.

ğumuz için ve savaş nedeniyle helâl kılınmıştı." dediğini rivayet etmişlerdir!

İlginç olan diğer nokta da, Ebuzer'den nakledilen temettü umresi ve müt'a nikâhıyla ilgili her iki rivayetin senetlerinde İbrahim et-Teymî ve Abdurrahman b. Esved'in geçmesi ve yine Ebuzer'den nakledilen bu iki rivayetin senediyle Hz. Ali'den (a.s) nakledilen iki rivayetin senedinin bir oluşudur.

Sebre el-Cuhenî'den olan üçüncü ve dördüncü rivayette ise, doğru olanı, konunun başında Müslim, Ahmed b. Hanbel ve Beyha-kî'den naklettiğimiz rivayettir; Hz. Resulullah (s.a.a) onların müt'a nikâhı yapmalarına izin vermiş ve Subre de abâsı karşılığında Benî Amir kabilesinden bir kadınla üç gün müt'a yapmış ve daha sonra Hz. Resulullah (s.a.a), "Kim bir kadınla müt'a nikâhı yapmışsa onu bıraksın." buyurmuştu.

Resul-i Ekrem (s.a.a) müt'a nikâhı yapanların o kadınlardan ayrılıp Mekke'den ayrılmak için hazırlanmalarını emretmişti. Fakat daha sonra Halife Ömer'in hareketine geçerlilik kazandırmak isteyenler, müt'a nikâhının Mekke fethinden itibaren haram kılındığına destek olarak Hz. Resulullah'ın (s.a.a), "kadını bıraksın" buyruğunu "Bugünden itibaren kıyamete kadar müt'a nikâhı haramdır." şeklinde tahrif etmişlerdir!

Fakat bu rivayetin, müt'a nikâhının Mekke fethinden önce Hay-ber savaşında yasaklandığını belirten veya müt'aya Mekke fethinden sonra izin verildiğini ve yasaklandığını belirten diğer rivayetlerle çeliştiğini görüp, öte yandan bu çelişik rivayetlerin tümünü sahih kabul ettikleri için bu çelişkiye bir cevap uydurmak zorunda kalmış ve İslâmî teşrie, kesinlikle münezzehe olduğu bir isnatta bulunarak bu olayda neshin tekrarlandığını ileri sürmüşlerdir!

Müt'a Nikâhının İki Defa veya Daha Çok Nesh Edilişi

Müslim kendi *Sahih*'inin, "Nikâhu'l-müt'a ve beyanu ennehu ubî-he summe nusihe, summe ubîhe summe nusihe, ve'stekarre huk-muhu ilâ yevmi'l-kıyame." adlı babında müt'a nikâhının defalarca helâl kılınıp haram edildiğinden söz etmiştir.¹

İbn Kesir de, kendi *Tefsir*'inde şöyle yazıyor: "Şafiî ve ulemadan bir grup müt'a nikâhının iki defa helâl kılındığını ve daha sonra feshedildiğine inanıyorlar."²

1- Sahih-i Müslim, "Müt'a Kitabı", s.1032.

2- Tarih-i İbn Kesir, "Fe Mâ İstemtem'tum..." ayetinin tefsirinde...

İleride sözlerine genişçe yer vereceğimiz İbn Arabî de, müt'a nikâhının iki defa fesholduktan sonra sonunda haram olduğunu söylemiştir.

Zemahşerî de, *Keşşaf* adlı tefsirinde buna işaret etmiştir.¹

Diğerleri ise, müt'a nikâhı hükmünün iki defadan fazla feshedildiğini bildirmişlerdir.²

Fakat isabetli olan, bu son grubun görüşüdür; çünkü hadislerdeki çelişki nedeniyle şer'î bir hükmün defalarca feshedildiğini söylersek, böyle bir hükmün bu çelişkili hadisler sayısınca feshedildiğini kabul etmek zorundayız. Dolayısıyla, Kurtubî'nin İbn Arabî'nin sözlerinden sonra şu söyledikleri doğrudur:

Onların dışında, bu konudaki hadisleri toplayanlar, bu hadislerin müt'a nikâhının yedi defa helâl ve haram kılındığını gerektirdiğini söylemişlerdir! Çünkü İbn Umre'den sadr-ı İslâm'da böyle bir hükmün olduğu rivayet edilmiş, Seleme b. Ekva onun Evtas yılında olduğunu söylemiş, Ali'nin rivayetlerinden müt'a nikâhının Hayber Savaşı'nda yasaklandığı, Rabi b. Sebra'nın rivayetinden Mekke fethinde izin verildiği anlaşılmaktadır; bunların hepsi de Sahih-i Müslim'de kaydedilmiştir. Başka bir yerde Hz. Ali'den müt'a nikâhının Tebuk Savaşı'nda yasaklandığı, Sünen-i Ebu Davud'da Rabi b. Sebra'dan onun Veda Haccı'nda yasaklandığı rivayet edilmiş ve Ebu Davud bu rivayetin bu konudaki en doğru rivayet olduğunu söylemiştir. Amr da Hasan'dan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Müt'a kaza umresinde üç gün helâl kılınmış olması müstesna, hiçbir zaman helâl kılınmış değildir. Ne bundan önce ve ne de sonra helâl kılınmamıştır. Böyle bir şey Sebra'dan da rivayet edilmiştir. İşte bunlar müt'a nikâhının helâl ve haram kılındığı yedi ayrı yerdir...³

* * *

Böylece Hilâfet Ekolü ulemasının "sahih" diye meşhur olan kitaplarında geçen her sahîh olduğuna şartlanmaları, onları İslâm dininde müt'a nikâhının defalarca feshedildiğini söylemek zorunda bırakmıştır! İbn Kayyim'in bu konudaki şu sözü gerçekten dikkat çekicidir:

1- Keşşaf-i Zemahşerî, c.1, s.519.

2- İbn Rüşd "Bidayetu'l-Müctehid" adlı kitabında c.2, s.63'te bu hükmün beş defa fesholduğunu ileri sürmüştür.

3- Tefsir-i Kurtubî, c.5, s.130-131.

İslâm şeriatında bu feshin biz benzerine rastlanmadığı gibi böyle bir şeyin olması da mümkün değildir. ¹

İbn Arabî'nin, "Bu konu, fesheden ve feshedilen hükümlerde apa-çık bir şekilde ve kesin olarak sabit olmuştur. İslâm şeriatında bu hükmün iki defa fesh oluşu gerçekten şaşırtıcıdır..."² şeklindeki sözü, onun bu konuda söylediklerinin ne kadar temelsiz ve gayrima-kul olduğunu ortaya koymaktadır.

* * *

Ayrıca, bu rivayetlerin bir tekinin bile, mütevatir olarak Ömer'den nakledilen, "Resulullah'ın (s.a.a) döneminde iki müt'a vardı ki ben onları yasaklıyorum (veya bir rivayete göre -ben onları haram ediyorum): Biri müt'a nikâhı ve diğeri ise hac müt'ası (temettü umresi)." rivayetiyle nasıl bağdaştığını anlayamadık!

Yine bu rivayetlerden hangisi, Cabir b. Abdullah-i Ensarî'nin şu sahih rivayetiyle uyuyor ve nasıl bağdaşıyor acaba?

Biz Resulullah'ın (s.a.a), Ebu Bekir ve Ömer'in döneminde müt'a nikâhı yapıyorduk.

Başka bir rivayette ise şöyle geçiyor:

Ömer'in hilâfetinin sonuna kadar...

Ayrı bir rivayette de şöyle geçiyor:

Resulullah (s.a.a) ve Ebu Bekir'in döneminde biz bir avuç hurma ve un karşısına müt'a nikâhı yapıyorduk. Fakat daha sonra Ömer, Amr b. Hureys olayında onu yasakladı.³

Bu rivayetlerden bir tekinin nasıl sahih olduğunu söyleyebiliriz; oysa ne Ömer'in kendisi, ne sahabeden biri ve ne de Abdullah b. Zübeyir'in dönemine kadar tabiînden biri onları duymuştur?! Hatta o dönemlerde yaşayan bir tek Müslümanın bile bu rivayetlerin birinden haberi yoktu! Aksi takdirde kesinlikle onu halife Ömer'e duyurur, o da onunla istidlal ederdi. Yine aksi takdirde Abdullah b. Zübeyir'in döneminde kadar onu hilafet düzeninin yöneticilerine duyurur, onlar da ondan yararlanarak muhaliflerini sustururlardı. Oysa onların İbn Abbas, Cabir, İbn Mes'ud gibi muhalifleri, Hz. Re-sulullah'ın (s.a.a) sünnetini örnek gösterip birbirlerini tanık tutarak onların karşısında tavır koyuyorlar, hatta gerçeği

1- Zadu'l-Mead, c.2, s.204.

2- Şerh-i Tirmizî, c.5, s.48- 51.

3- Bu rivayetin kaynaklarını daha önce, Ömer'in müt'a nikâhını yasaklamasının nedeni konusunda zikretmiştik.

gidip Ebu Bekir'in kızı ve Abdullah b. Zübeyir'in annesi Esmâ'dan soruyorlardı. Yine Ali (a.s) ve İbn Abbas da açıkça, "Ömer müt'a nikâhını yasaklamasaydı, kalbi katılmış kişilerden başkası zina etmezdi." diyorlar ve hiç kimse de "Resulullah (s.a.a) müt'a nikâhını yasaklamıştır." demiyordu.

Evet; bütün bu hadisler iyi niyetle ve Müslümanların ikinci halifesi Ömer b. Hattab'ın tutumunu onaylamak ve ona yöneltilen eleştirileri defetmek için uydurulmuştur! Nitekim yine bu iyi niyetle ve halife Ömer'e yöneltilen eleştirileri önlemek için haccın ifrad şeklinde yapılması ve temettü umresinin yapılmaması yönünde de hadisler uydurulmuştu. Tıpkı yine iyi niyetle Kur'ân-ı Kerim surelerinin faziletleri hakkında hadis uydurdukları gibi. Nitekim Ne-vevî'nin *Takribu't-Takrib* kitabında şöyle geçer:

Hadis uyduranlar birkaç kısımdır. Bunların en zararlı olanı, kişilerin iyi niyetle uydurdukları hadislerdir. İnsanlar da, onların züht ve takvalarına güvenerek uydurdukları hadisleri kabul etmişler.¹

Takribu't-Takrib'in şerhinde ise şöyle geçer:

İyi niyetle uydurulan hadislerden biri de, Hâkim'in kendi senediyle Ebu Ammar el-Mervezî'den naklettiği şu rivayettir: Ebu İsmet Nuh b. Ebî Meryem'e, "Sen İkrime kanalıyla İbn Abbas'tan Kur'ân-ı Kerim'in tüm surelerinin faziletlerini nasıl öğrendin; halbuki İkrime'nin ashabından hiçbiri böy-le bir şey söylemiş degillerdir?!" diye sorulduğunda, "Ben insanların Kur'ân'a sırt çevirip Ebu Hanife'nin fıkıhı ve İbn İshak'ın Meğazî'siyle uğraştıklarını görünce Allah rızası ve sevap almak amacıyla halkın dikkatini Kur'ân'a çekmek için bu hadisleri uydurdum." dedi!

Zerkeşî bu rivayeti kaydettikten sonra şöyle yazıyor:

Nuh b. Ebî Meryem'den sonra surelerin faziletlerini zikreden müfessirler, halkı o sureyi ezberlemeye teşvik etmek için her surenin başında onun faziletini kaydetmeyi bir alışkanlık hâline getirdiler; ancak Zemahşeri bu faziletleri her surenin sonunda kaydetmiştir!²

1- *Takribu't-Takrib Ve't-Teysir-i Li Ma'rifet-i Süneni'l-Beşiri'n-Nezir*, Ha-fiz Muhyiddin Nevavî, s.631-676; Suyutî (öl. 911) bu kitabı şerhederek ismini *Dedribu'r-Ravi Fi Şerhi'n-Nevevî* bırakmıştır. 1392, 2. baskı, Medine-Mekte-betu'l-İlmiye basımı, c.1, s.281-283.

2- *Tedribu'r-Ravî*, c.1, s.282; *el-Burhan Fi Ulumi'l-Kur'ân -Zerkeşî-*, s.432.

Kureyş taraftarlarından olan Nuh b. Meryem-i Mervezî'nin kün-yesi Ebu İsmet'tir. Merv kadısı Nuh b. Meryem fikhî Ebu Hanife ve İbn Ebî Leyla'dan, hadisi kendisiyle aynı tabakadan olan Haccac b. Ertat'tan, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) savaşlarını İbn İshak'tan, *Tefsiri Kelbî ve Mekatil*'den aldığı ve yine dünya işlerinden de anladığı için "cami" (kapsamlı) lakabı da verilerek "Nuhi'l-Cami" diye meşhur ol-muştur. O, Cehmiyye mezhebine karşı olup sert bir şekilde onu reddediyordu.

Hakim onun hakkında şöyle yazıyor:

Ebu İsmet ilimde önde gelen, her açıdan kapsamlı olan bir kişiydi. Doğruluk ve dürüstlük dışında her şeye sahipti; onun rivayetini Tirmizî kendi Sünen'inde ve İbn Mâce de Tefsir'inde kaydetmişlerdir.¹

Tedribu'r-Ravî, Mizanu'l-İ'tidal ve Lisanu'l-Mizan kitaplarında İbn Mehdi'den şöyle rivayet edilmiştir:

Meysere b. Abdurabbih'e, "Sen, 'kim filan sureyi okursa falan hayra ulaşır' şeklindeki hadisleri nereden aldın?" diye sordum. Meysere, "Ben, insanları Kur'ân okumaya teşvik etmek için bunları uydurdum." dedi!

Tedribu'r-Ravi kitabında şöyle geçer:

Meysere yüce, görünüşte takvalı, dünya arzu ve isteklerinden uzak bir kişiydi. Öldüğü zaman Bağdat çarşısı tatil oldu. Fakat buna rağmen hadis uyduruyordu!

Ve yine Meysere'nin surelerin fazileti hakkında hadis uydurma yanlışlıklarından biri, daha önce değindiğimiz İbn Abbas'ın dilinden naklettiği hadis ve bir diğeri ise Deylemî'nin Selâm b. Selim el-Medenî kanalıyla naklettiği Ebu Umame el-Bahilî'nin hadisidir.

Lisanu'l-Mizan'da şöyle geçer:

Meysere Kazvin şehrinin fazileti hakkında kırk hadis uydurmuş ve "Bu hadisleri sevaba ulaşmak için uydurdum." demiştir!²

Takrib-i Nevevî'de ise şöyle kaydedilmiştir:

Uydurulan hadislerden biri de Kur'ân-ı Kerim'in her bir suresinin fazileti hakkında Übey b. Kâb'den rivayet edilen hadistir...

1- Tehzibu't-Tehzib, c.10, s.480 ve 486.

2- Meysere hakkında tüm söylediklerimiz Suyutî'nin *Tedribu'r-Ravî* adlı eserinde, c.1, s.283 ve 289'da kaydedilmiştir ve yine biyografisini *Mizanu'l-İ'tidal ve Lisanu'l-Mizan*, c.6, s.138-140'tan aldık.

Takrib-i Nevevî'nin şerhinde genişçe şöyle geçer:

Ravi rivayetin aslını araştırınca muhaddis onu Medain'-deki başka bir muhaddise gönderiyor, o da Vasit'deki mu-haddise, Vasit'teki Basra'dakine ve Basra'daki muhaddis de onu Abadan'daki muhaddise gönderiyor. Abadan'daki mu-haddise, "Sen bu hadisi nereden aldın?" diye soruyor. O da, "Ben bu hadisi bir kimseden almış değilim; insanların Kur'-ân'a sırt çevirdiklerini görünce onların kalbini Kur'-ân'a yö-neltmek için bu hadisi uydurdum!" diyor.

Daha sonra *Takrib*'e şerh yazan Suyutî şöyle diyor: "Ben bu hadisin adına ne denilmesi gerektiğini anlayamadım!" Fakat İbn Cev-zî bu olayı "*el-Mevzuat*" adlı kitabında Buzey' b. Hissan kanalıyla kendi senediyle Übey b. Kâb'den naklettikten sonra, "Bu afeti Buzey getirdi başımıza." diyor ve daha sonra aynı hadisi Muhalled b. Abdulvahhab kanalıyla rivayet edip, "Bu belayı Muhalled getirdi başımıza." diyor! Güya bu hadisi bu ikisinden birisi uydurmuş ve diğeri de ondan çalmış veya her ikisi de yukarıda işaret ettiğimiz bu hadisi uyduran kişiden çalmışlar, Sa'lebî, Vahidî, Zemahşerî ve Beyzavî gibi müfessirler de yanılarak onu kendi kitaplarında kaydetmişlerdir.¹

Yine *Tedribu'r-Ravî* kitabında şöyle geçiyor:

İnsanlar arasında geceleri en fazla ibadet eden ve gündüzleri en çok oruç tutan Ebu Davud el-Nehaî, hadis uyduranlardan biridir!

İbn Hibban da şöyle demiştir:

Ebu Beşer Ahmed b. Muhammed el-Fakih el-Mervezî sün-neti yerine getirme konusunda kendi döneminin en dirençlisi, sün-netlerin sınırlarını korumada en sebatlısı ve sünnete muhalif olanlara karşı en sert olanıydı; fakat buna rağmen hadis uyduruyordu!

İbn Adiy de şöyle diyor:

Veheb b. Hafs salih kişilerden sayılıyordu. O, büyük takvasından dolayı yirmi yıl susup kimseyle konuşmadı; fakat buna rağmen çok büyük ve açık yalanlar uydurmuştur!²

* * *

Takva, ibadet, dünyaya sırt çevirme ve zahitlikleriyle meşhur olan bu kişiler Kur'-ân'ın surelerinin ve sınır şehirlerin faziletleri hakkında

1- *Tedribu'r-Ravî*, c.1, s.288 ve 289.

2- *Tedribu'r-Ravî*, c.1, s.283.

hadis uydurmuş ve yeri geldiğinde kendileri de buna itiraf etmişler, fakat buna rağmen bu uydurma hadisler tefsir kitapları ve diğer kaynaklarda kaydedilmiş ve yayılmıştır.

Ve yine halife Ömer'in hac müt'ası (temettü umresi) ve müt'a nikâhını yasaklamasının teyidinde uydurulan hadislerin de bu türden olduğunu görmekteyiz; özellikle Hz. Resulullah'tan (s.a.a) müt'-a nikâhını yasakladığı konusunda rivayet edilen hadisin Abdullah b. Zübeyr'in iktidarından sonra ve hadis yazma yasağının kalkmasından önce, yani hicretin birinci asrının sonlarında ve ikinci asrının başlarında, salih ve takvalı olarak tanınan bu kişiler tarafından ikinci halifenin bu amelini temize çıkarmak için uydurdukları hadislerden olduğunu ve bu konuda âdeta yarıştıklarını görüyoruz.

İşte bu nedendir ki biri Hz. Resulullah'ın (s.a.a) müt'a nikâhını Hayber Savaşı'nda yasakladığı yönünde hadis uydururken, bir diğeri o hazretin müt'a nikâhını Kayziyye umresinde helâl ettiğini, fakat daha sonra yasakladığını rivayet ediyor, üçüncüsü bu olayın Mekke fethinde gerçekleştiğini, dördüncüsü ise Evtas'ta vuku bulduğunu, beşincisi Tebuk'ta, altıncısı Veda Haccı'nda gerçekleştiğini rivayet ediyor;¹ bu şekilde her biri halife Ömer'i aklamak için müt'a nikâhının Hz. Resulullah'ın (s.a.a) döneminde, belli bir zaman ve mekânda helâl ve haram olduğunu ve halife Ömer'in de onu bu yüz-den yasakladığını söylemek istemişlerdir. İşte bu nedenle bu hadisler arasında çelişki meydana gelmiş ve ulema bu çelişkiden çıkmak ve bu çıkmazdan kurtulmak için çaba harcamak zorunda kalmışlar ve sonunda bu çelişkiden çıkmak için kutlu İslâm dinin eksik olduğunu söylemekten başka bir çare bulamayarak bu iftira ve yalanlarıyla aziz İslâm dinini hedef alıp demişlerdir ki: "Bu hüküm iki defa helâl edilip daha sonra feshedilmiştir." Ve yine demişlerdir ki, "Bu hüküm ikiden fazla, hatta yedi defaya kadar helâl olmuş ve sonra haram edilmiştir!!!"

Evet; Hilâfet Ekolü uleması kendilerini bu çelişkili hadislerin doğruluğunu kabullenmek zorunda gördükleri müddetçe aziz İslâm dini bu hakaretlerden güvende kalmayacaktır.

Hilâfet Ekolü uleması müt'a nikâhını yasaklamak konusunda bu uydurma hadislerden yeteri kadar yararlanmışlardır. Hicretin üçün-cü yılının başlarında Yahya b. Eksem'le² Abbasî halifesi Me'mun arasında ge-

1- Bunları İbn Hacer Fethu'l-Barî, c.11, s.73'te bu sıralamayla kaydetmiştir.

2- Ebu Muhammed Yahya b. Eksem-i Mervezî, Eksem b. Sayfi-i Temimî el-Esedî'nin evlatlarından; Abbasî halifesi Mütevekkil onu baş kadı etmiş ve kendi-

çenler bunun açık bir örneğidir. İbn Hallikan bu olayı Muhammed b. Mansur'dan şöyle rivayet ediyor:

Şam yolunda Abbasî halifesi Me'mun'la birlikte olduğumuz bir sırada Me'mun münadiye müt'a nikâhının helâl olduğunu ilan etmesini emretti. Yahya b. Eksem benimle Ebu Ayna'ya, "Sabahleyin erkenden halifenin huzuruna gidin; durumu müsait görürseniz konuşun; aksi durumda susup benim gelmemi bekleyin." dedi. Biz Yahya'nın söylediği gibi Me'mun'un huzuruna gittik; Me'mun dişlerini misvaklıyor ve öfkeli bir şekilde şöyle diyordu: "Resulullah'ın (s.a.a) ve Ebu Bekir'in döneminde iki müt'a vardı; (müt'a nikâhı ve te-mettü hacı) ben onları yasaklıyorum! Ey siyah böcek! Sen kim oluyorsun da Resulullah (s.a.a) ve Ebu Bekir'in yaptığı bir işi yasaklıyorsun?!"

O sırada Ebu'l-Ayna, Muhammed b. Mansur'a işaret ederek, "Halife bunları Ömer b. Hattab hakkında söylüyor." dedi. Böylece susup ses çıkarmadık. Nihayet Yahya gelip oturunca biz de oturduk. Halife, Yahya'ya dönerek, "Neden bu gün rahatsız görünüyorsunuz?!" diye sordu. Yahya, "İslâm dininde çıkan bir bid'at üzdü beni." dedi. Me'mun, "Nedir bu bi'at?" diye sordu. Yahya, "Zinanın helâl ilan edilişi!!!" cevabını verdi. Me'mun şaşırarak, "Zina mı?" dedi. Yahya, "Evet, müt'a nikâhı zinadır!" dedi. Me'mun, "Nereden söylüyorsun bunu?" dedi. Yahya, "Allah'ın Kitabı ve Resulullah'ın (s.a.a) hadisine dayanarak diyorum." dedi; "Çünkü Allah Teala Kur'-ân-ı Kerim'de, **"Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir;... Ve onlar ırzlarını korurlar. Ancak eşleri, yahut ellerinin sâhip olduğu (câriyeler) hariç. (Bunlarla ilişkilerinden dolayı da) onlar kınanmazlar. Ama bunun ötesine gitmek isteyen olursa, işte onlar haddi aşanlardır."**¹ buyuruyor. Ey müminlerin emiri! Acaba müt'a nikâhı yapılan bir kadın cariye sayılır mı?" Me'mun, "Hayır." karşılığını verdi. Yahya, "Acaba böyle bir kadın Allah katında insanın miras alan, miras bırakan, çocuk kendisine ilhak olan ve onun şartlarından yararlanan eşi gibi midir?" dedi. Me'mun,

sine vezir seçmişti. Yahya Lut kavminde yaygın olan çirkin eşcinsellik ameliyle suçlanmıştır. Bir şair onun hakkında şöyle demiştir:

"İslah olur mu dünya ve dünya halkı
Livata yapınca Müslümanların baş kadısı?"

Başka biri ise şöyle demiştir:

"Zinaya had uygular başkadı;
Ama sakıncalı görmez livatayı!!"

Yahya b. Eksem hicretin 242. yılında hacdan Irak'a dönünce Rebeze'de vefat etmiştir. Vefeyatu'l-A'yan, c.5, s.197-213.

1- Mü'minun, 1-7.

"Hayır." karşılığını verdi. Yahya, "O hâlde Kur'ân'ın hükmü gereğince kim bu ikisinin (cariye veya insanın sürekli eşi) dışına çıkarsa Allah'ın sınırlarını çiğnemiş ve ona karşı çıkmış olur!" dedi.

Daha sonra şöyle devam etti:

Ey müminlerin emiri! Zuhrî, Muhammed b. Hanefiyye'-nin oğulları Abdullah ve Hasan'dan, babaları kanalıyla Ali b. Ebu Talib'den (a.s) şöyle rivayet etmiştir: Resulullah (s.a.a) bana müt'a nikâhının helâl olduktan sonra yasaklandığını ve haram olduğunu ilan etmemi emretti." Bunun üzerine Me'mun bize dönerek, "Bu rivayet Zuhrî'den sabit olmuş mudur?" diye sorudu. Biz, "Evet, ey müminlerin emiri. Aralarında Malik de olan bir grup onu rivayet etmiştir." dedik. Me'mun, "Esteğfirullah; müt'anın haram olduğunu ilân edin." dedi ve böylece müt'a nikâhının haram olduğunu ilân ettiler.

Kadı, fakih Ebu İshak İsmail b. Hammad b. Zeyd b. Dirhem el-Ezdî Malikî Basrî, Yahya b. Eksem'i büyük bir kişi olarak övdükten sonra, "İslâm tarihinde onun parlak bir dönemi var." deyip yukarıdaki olayı anlatıyor.¹

Hilâfet Ekolü uleması bu konuda birileriyle tartışırken delil olarak yukarıdaki hadisleri gösteriyor ve halife Ömer'in, "Resululla-h'ın (s.a.a) döneminde iki müt'a vardı; ben onları yasaklıyorum ve kim bunları yaparsa onu cezalandırırım." şeklindeki sözüne karşı, "Halife böyle içtihat etmiştir." diyorlar! O hâlde bu sözlerden şu sonuca varıyoruz: Yüce Allah böyle buyurmuş, Hz. Resulullah da (s.a.a) böyle emretmiş; fakat halife Ömer başka şekilde içtihat etmiştir!²

Buraya Kadar İşlediğimiz Konuların Özeti

Halife Ömer'in, "Resulullah'ın (s.a.a) döneminde iki müt'a vardı; ben onları yasaklıyorum ve kim bunları yaparsa onu cezalandırırım." şeklindeki sözü mütevatir olarak nakledilmiştir; biz daha önce temettü hacından ibaret olan hac müt'ası konusunda bunu incelemiştik. Müt'a nikâhına gelince; Hilâfet Ekolü'ne göre erkeğin iki şahit huzurunda bir kadını velisinin izniyle belli bir zamana kadar nikâhlanması ve bunun karşılığında aralarında anlaştıkları şeyi kadına vermesidir. Bu nikâhta belirlenen süre bitince de erkeğin artık o kadın üzerinde bir hakkı kalmaz. Kadın bu evlilikten hamile kalmışsa çocuğun o erkeğe ait olduğu

1- Vefeyatu'l-A'yan, c.5, s.199-200, 1949-Saadet Matbaası baskısı.

2- bk. Şerh-i Nehcü'l-Belâğa, İbn Ebi'l-Hadid el-Mu'tezilî, c.3, s.363, sekizinci eleştirinin cevabı.

anlaşılması için rahmini temiz tutar; başka biriyle ilişki kurmaz. Aksi durumda kadın başka bir erkekle evlenme konusunda serbesttir. Kadının başka bir erkekle evlenmek için beklemesi gereken müddet bir defa aybaşı (âdet) görmesidir. Bu evlilikte erkekle kadın birbirlerinden miras almazlar; evlilikte belirlenen süre bittikten sonra bu evliliği sürdürmek isterlerse erkek kadın için başka bir mihr belirtip önermelidir.

Ehlibeyt Ekolü'nde ise, kadın veya vekili ya da velisi onu evlenmesi helâl olan ve soy, sebep, süt kardeşi olma, iddet veya başka birinin eşi olma gibi engellerin olmaması şartıyla bir erkekle belli bir mihr karşılığında, belli bir süreye kadar evlendirir. Belirlenen sürenin bitmesiyle veya erkeğin geri kalan süreyi kadına bağışlamasıyla kadınla erkek birbirlerinden ayrılırlar. Kadın, eğer kocası kendisiyle ilişkide bulunmuşsa ve yaiselik yaşına da varmamışsa, aybaşı gören kadınlardansa iki defa aybaşı (âdet) görmelidir; aksi durumda kırk beş gün iddet tutmalıdır. Fakat eğer kocası onunla ilişkide bulunmamışsa iddet tutması gerekmez. Bu evlilikten meydana gelen çocuk da sürekli evlilikten dünyaya gelen çocuk hükmündedir. Bu evlilikte karı-koca birbirlerinden miras almazlar.

Kur'ân-ı Kerim'de Müt'a Nikâhı

Allah Teala şöyle buyuruyor:

O hâlde onlardan yararlanmanıza karşılık, kesilen ücretlerini bir hak olarak onlara verin. Mihr kesiminden sonra karşılıklı anlaşmada üzerinize bir günâh yoktur.¹

İbn Abbas'ın mushafında ise şöyle geçer: "**O hâlde onlardan belli bir süreye kadar yararlanmanıza karşılık...**" Bu ayeti Übey b. Kâb, İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Sudey de bu şekilde okumuş, Kadate ve Mucahid de böyle rivayet etmişlerdir.

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Sünnetinde Müt'a Nikâhı

Abdullah b. Mesud'dan şöyle rivayet edilmektedir:

Resulullah (s.a.a) bir gömlek karşılığında bile belli bir süreye kadar nikâh yapmamıza müsaade etti." Daha sonra şu ayeti okudu: "**Ey inananlar, Allâh'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri (kendinize) harâm etmeyin, sınırı aşmayın.²**

1- Nisâ, 24.

2- Maide, 87.

Cabir ve Seleme b. Ekva'dan ise şöyle rivayet edilmiştir: Resulullah'ın (s.a.a) münadisi çıkarak şöyle ilan etti:

Resulullah (s.a.a) faydalanmanıza, yani müt'a nikâhı yapmanıza izin verdi.

Sebra el-Cuhenî'den de şöyle rivayet edilmiştir:

Resulullah (s.a.a) müt'a nikâhı yapmamıza izin verdi. Bu-nun üzerine bir kişiyle birlikte Benî Amir kabilesinden bir kadına giderek kendimizi ona sunduk. Kadın, "Karşılığında ne vereceksiniz?" diye sordu. Ben, "Abamı vereceğim." dedim... Kadın, "Seninle aban bana yeter." dedi. Ben üç gün onunla kaldım. Daha sonra Resulullah (s.a.a), "Kim müt'a nikâhı yapmışsa, artık onu serbest bıraksın." buyurdu...

Ebu Said-i Hudrî'den ise şöyle rivayet edilmektedir:

Biz Resulullah'ın (s.a.a) döneminde bir gömlek vererek müt'a nikâhı yapıyorduk.

Ebu Bekir'in kızı Esmâ şöyle demiştir:

Biz Resulullah'ın (s.a.a) döneminde böyle yapıyorduk.

Cabir b. Abdullah-i Ensarî ise şöyle demiştir:

Biz Resulullah (s.a.a), Ebu Bekir ve Ömer'in döneminde bir avuç hurma ve un karşılığında müt'a nikâhı yapıyorduk; fakat Ömer'in hilâfetinin sonlarında Amr b. Hureys bir kadınla müt'a yaptı ve kadın hamile kaldı. Bu haber Ömer'e ulaştınca müt'a nikâhını yasakladı.

Başka bir rivayette ise şöyle geçer:

Amr b. Havşeb Benî Amir b. Lueyy kabilesinden bekar bir kızla müt'a nikâhı yapınca kadın hamile kaldı. Bunun üzerine Ömer, neden erkekler adil şahitler tutmadan müt'a nikâhı yapıyorlar?! Bundan böyle erkekler şahit tutmadan böyle bir şey yapacak olurlarsa had uygulamam, dedi ve halk da onu kabul etti.

Ayrı bir rivayette ise şöyle kaydedilir:

Rabia b. Ümeyye b. Halef, iki kadının şahidin tanıklığıyla bir ebeyle müt'a nikâhı yapması sonucu kadın hamile kaldı. Ömer bunu öğrenince minbere çıkarak, "Daha önce bilseydim onu taşlatacak öldürtürdüm." dedi.

Başka bir rivayete göre;

Seleme b. Umeyye, Hakim b. Umeyye'nin azat ettiği bir cariye ile müt'a nikâhı yaptı. Cariye bir çocuk doğurunca Seleme o çocuğun kendisinden olduğunu inkâr etti. Ömer bu olayı duyunca müt'a nikâhını yasaklayarak, "Bundan sonra bir kadınla müt'a nikâhı yapmış olan bir erkeği yanıma getirecek olsalar, eşi olursa

onu taşlatarak öldürtürüm; aksi durumda ona kırbaç vurdurturum." dedi.

Ömer'in yasaklamasından sonra müt'a nikâhı İslâm toplumunda haram ilan edildi ve onun direktmesi sonucu bu hüküm bu şekilde yerine oturdu.

Bir rivayette şöyle geçer:

Bir gün Ümran b. Sevade, Ömer'e şöyle dedi:

– Müsaade edersen sana bir nasihat edeyim.

– Bana nasihat eden sağ olsun.

– Ümmet, hac aylarında helâl olan temettü umresini Resulullah (s.a.a) ve Ebu Bekir yasaklamadığı hâlde senin yasaklamasını kınıyor.

– İnsanlar hac aylarında umre yapacak olurlarsa doğru ve güzel bir iş yapmış olurlar; fakat bu durumda Mekke artık boş kalır, kimse oraya gitmez; ben bunu önlemek için böyle bir emir verdim ve doğru bir şey yaptım.

– Diyorlar ki, Allah Teala müt'a nikâhına izin verdiği hâl-de Ömer yasakladı; biz daha önce bir avuç hurma karşısında üç gün müt'a nikâhı yapıyor ve daha sonra ayrılıyorduk!!

– Resulullah (s.a.a) onu sıkıntı durumunda helâl kılmıştır; fakat daha sonra insanlar rahatlığa kavuştular; şimdi is-teyen bir avuç hurma veya un karşılığında daimi nikâh yapıp üç gün sonra da talakla ayrılabilir! -Bu konuda da benim görüşüm isabetlidir-

Yüce Allah'ın helâl kıldığı hac müt'ası (yani temettü umresi)ni kimse-nin yılın diğer günlerinde umre yapmak için Mekke'ye gitmeyeceği ve Mekke'nin boş kalacağı bahanesiyle yasaklamak caiz midir?!

Müt'a nikâhında da; acaba yolculuk yapmak Hz. Resulullah'ın (s.a.a) döneminin insanlarına mı hastı ve bu nedenle mi insanlar o hazretin izniyle yolculukta müt'a nikâhı yapıyorlardı? Diğer asırlarda yolculuğu aylar ve bazen yıllar boyu süren bir yolcu ne yapsın? Herhangi bir nedenle kendi şehir ve memleketinde evlenemeyen kimseler iç güdülerine sırt çevirebilirler mi? Acaba bu durumdaki bir kişi gizlice zina mı yapacak, yoksa günümüzde birçok yerlerde yaygın olduğu gibi toplum onun açıkça zina yapmasına müsaade mi edecektir?!

Halife, "Bir avuç hurma ve unla daimi nikâh yapıp üç gün sonra talakla ayrılırsınız." demiştir. Kadın ve erkek evlenmeden önce böyle bir anlaşma yaparlarsa, bu zaten geçici evlilik (yani müt'a nikâhı)dır. Fakat

eğer erkeğin böyle bir niyeti olur da onu kadından gizlerse, kadına karşı ihanet ve hile yapmış olur ve İslâm dini bunu asla kabul etmez.

Ömer'in müt'a nikâhı hakkında bu sözü ve diğer sözleri ve yine Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ashabının hadisleri ve onların Hz. Resulullah (s.a.a), Ebu Bekir ve hatta Ömer'in kendi döneminde müt'a nikâhı yaptıklarını söylemeleri, müt'a nikâhının yasaklanmasıyla il-gili Resul-i Ekrem'in (s.a.a) dilinden rivayet edilen tüm hadislerin Ömer'in hilâfetinden sonra uydurulduğu anlaşılmaktadır. Aksi durumda halife Ömer kendisini eleştirenlere o hadislerle delil getirir ve sahabe de müt'a nikâhının Ömer'in hilâfetinin sonlarında yasaklandığını iddia etmezlerdi. Nitekim Ali (a.s) ve İbn Abbas şöyle demişlerdir:

Eğer Ömer müt'a nikâhını yasaklamasaydı, kalbi katılaşanlardan başka kimse zina yapmazdı.

Resul-i Ekrem'in (s.a.a) vefatından sonra müt'a nikâhının helâl olduğu konusunda sebat gösteren sahabeler Emirü'l-Müminin Ali (a.s), İbn Mes'ud, İbn Abbas, Ebu Bekir kızı ve Abdullah b. Zübeyr'in annesi Esmâ, Ebu Said-i Hudrî, Cabir b. Abdullah-i Ensarî, Seleme b. Ümeyye, Muaviye b. Ebu Süfyan, İmran b. Husayn ve tâbiünden Tavus, Ata, Said b. Cübeyr, diğer Mekke fakihleri ve bütün Yemen halkıdır.

Fakat halife Ömer'in yasağını izleyenlere gelince; onlardan bazıları yalan yere Hz. Resulullah'a (s.a.a) isnat edilen rivayetlere güvenmişler ve bazıları da halifenin bu konuda içtihat ettiğini söyleyip onun içtihadını din ve bir şeriat kanunu olarak kabul etmişlerdir.

* * *

Yukarıda halifelerin İslâm hükümlerinde kendi görüşlerine dayanarak din adına görüş belirtmelerinden bazı örneklerle değindik ve izleyicilerinin de bunu "ictihat" diye adlandırdıklarına şahit olduk. Hilâfet Ekolü'nün tarih ve fikhını izleyen herkes bunun Hilâfet Ekolü'yle Ehlibeyt Ekolü'nün ayrılık noktası olduğunu görecektir. Çünkü Ehlibeyt Ekolü izleyicileri bu konuda onlara karşıdırlar. İlerideki konularda İnşallah buna değineceğiz.

Şimdi bu bölümde Hilâfet Ekolü'nün sahabenin girişiminden vardıkları sonucu ve içtihadın bu ekolde nasıl İslâm dininin kaynaklarından biri sayıldığını inceleyeceğiz.

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Rivayetlerinde Çelişki Nasıl Meydana Geldi?

Son olarak şunu söyleyelim ki, temettü umresi hakkında Resul-i Ekrem'den (s.a.a) rivayet edilen hadisler arasında çelişki olduğunu görmekteyiz. Çünkü bazı rivayetlerde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ifrad haccı (umresiz hac) yaptığı, hacca umrenin birleştirilmesini yasakladığı söylenirken bazı rivayetlerde de o hazretin Veda Hacc'ın-da hacda temettü umresi yapılmasını emrettiği ve beraberinde olan bir grubun da temettü umresi yaptığı geçmektedir. Bu durumda Resul-i Ekrem'in (s.a.a) rivayetlerindeki bu çelişki nasıl meydana geldi?

Bu sorunun cevabı şudur: Hz. Resulullah'tan (s.a.a) ifrad haccı yapıp temettü umresi yapılmaması yönünde rivayet edilen hadislerin tümü ifrad haccı yapılmasını emreden ve temettü umresini yasaklayan halifelerin görüşlerini teyit etmek için uydurulmuştur.

Dolayısıyla buradan anlaşılan şudur: Eğer iki hadisin birbiriyle çeliştiğini görürsek, hangisi hakim gücün istek ve görüşü yönünde onu kenara itmemiz gerekiyor.¹

1- Bunun için bk. elinizdeki kitabın birinci cildi, "On Üç Asır Boyunca Hakim Gücün Tutumu" konusu.

İKİNCİ ASIRDAN İTİBAREN İÇTİHAT VE HÜKÜMLERİN, SAHABENİN AMELLERİNDEN ÇIKARILIŞI

İçtihat: Anlamı, Gelişim Süreci, İçtihadı Amel Etmenin Doğruluğunun Delilleri

Hilâfet Ekolü'nde içtihat, daha önce de değindiğimiz gibi kişinin kendi görüşüne göre amel etmesidir. Bunun kaynağı ise, ashap ve halifelerin kendi görüşlerine amel etmeleri ve izleyicilerinin de bu görüşlerde onlara uymalarıdır.

Devalibî¹ bu konuda şöyle diyor:

Bazen sahabe, Allah'ın Kitabında ve Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinde açık bir hüküm bularak cevaplayamadıkları bir olayla karşılaşıyorlardı. Bu durumda "rey" de dedikleri içtihadı baş vuruyorlardı. Nitekim bu işi Ebu Bekir de yapıyordu... Aynı şekilde Ömer de böyle yapıyordu...

Devalibî daha sonra halife Ömer'in Şureyh ve Ebu Musa'ya yazdığı mektubu tanık getirerek şöyle diyor:

Sahabenin içtihadlarında belli başlı bir kanun ve kural veya herkesçe bilinen bir ölçü yoktu; onların belirttikleri görüşlerde dayandıkları delil, şeraitin özünden ve hakikatinden hissettikleri şeylerdi...

Daha sonra şöyle devam ediyor:

Onların yerine geçenlerin de öyle hissetmeleri ve hükümleri bilmeleri o kadar kolay değildi... İşte bu nedenle onlardan sonra içtihat çok şiddetli ve hissedilir bir değişime uğradı... İçtihat, müçtehidin yaşadığı ortamdan oldukça etkile-niyor, müçtehidin

1- el-Medhal İla İlm-i Usul'l-Fıkıh, Muhammed Maruf Devalibî. Hukuk Fakültesi'nde Roma Anayasası ve Fıkıh Usulü hocaları, Paris Üniversitesi'nde doktora yapmış, Halep Şeriat Fakültesi'nden İslâmî Bilimler belgesi almıştır, 1385 h.k. / 1965 m. Beyrut-Melayin Daru'l-İlim basımı.

dönemiyle Resulullah'ın (s.a.a) veya Kur'-ân-ı Kerim'in hükümlerinin iniş dönemi arasındaki mesafe arttıkça, fıkıh hükümleri hakkında ihtilaf ve ilmî kavga da bir o kadar artıyordu. İşte bu konu, müctehidler içtihad ko-nusunda birtakım kanun ve kural-lar koymaya yönlendirdi; daha sonra bu kurallara usul-i fıkıh il-mi denildi. Bu tarihten itibaren, belli bir kanun ve kural çerçeve-sine sokulan içtihat, şeriatin gizli hükümlerini elde etmenin ölçüsü sadece kişisel kavrayış olan ilk dönemdeki içtihattan tamamen ay-rıldı.¹

Devalibî, "Kur'ân Açısından Hükümlerin Kaynakları" babında da şöyle diyor:

Kur'ân-ı Kerim açısından ahkâm ve hukukun birinci kay-nağı, Kur'ân'ın kendi ayetleridir.

İkinci kaynağı sünnettir. Bu konuda Allah Teala buyuruyor ki: **"Resul'ün size getirdiklerini kabul edin."**

Ahkâm ve hukukun üçüncü kaynağı ise, icma ve içtihat gibi sünnette kabul edilen şeylerdir.²

Böylece teşri/yasama için dört kaynak veya temel ilke belirtildi: Kur'ân, sünnet, icmâ, içtihat.

Devalibî diyor ki:

Bu söylediklerimizden, dördüncü kaynağa içtihat veya rey ya da akıl dendiği anlaşılmaktadır.³

Bu hususta, Devalibî'nin bu açıklamalarıyla yetiniyor, Hilâfet Eko-lü'nün içtihadı amel etmenin doğruluğuna dair sundukları delilleri ince-lemeye geçiyoruz; ardından tekrar bu konuya dönüp geniş açıklamalarda bulunacağız.

Hulefa Ekolü'nün İctihadın Doğruluğuna Getirdiği En Önemli Deliller

1- Muaz'ın Hadisi

Sünen-i Dâremî ve diğer kaynaklarda şöyle geçer:

Resulullah (s.a.a), Muaz b. Cebel'i Yemen'e göndereceği za-man ona, "Nasıl hükmedeceksin?" diye sordu. Muaz, "Halk ara-sında Kur'ân'a uygun hükmedeceğim." dedi. Resulullah (s.a.a), "Ya hüküm Kur'ân'da olmazsa?" diye sordu. Muaz, "Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine müracaat ederim." dedi. Re-sulullah (s.a.a),

1- el-Medhal İla İlm-i Usul-i'l-Fıkıh, s.14-17; biz burada özet olarak naklettik.

2- el-Medhal, s.30.

3- el-Medhal, s.53.

"Peki Resulullah'ın sünnetinde de olmazsa?" diye sorunca, Muaz, "Kendi görüşüme göre davranırım ve bu konuda kusur etmem." dedi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.a) eliyle Muaz'ın göğsüne birkaç defa vurarak, "Elçisinin gönderdiğini muvaffak edecek olan Allah'a şükürler olsun." buyurdu.¹

2- Amr b. As'ın Hadisi

Sahih-i Buharî, Sahih-i Müslim, Müsned-i Ahmed ve diğer kaynaklarda ifade Buhari'nindir- Amr b. As'tan şöyle rivayet edilir:

Resulullah, "Eğer bir hakim hüküm verirken, içtihat eder de hükmünde isabetli olursa iki ecir alır; fakat içtihat eder de yanılırsa bir ecir alır." buyurdu.²

3- Halife Ömer'in Ebu Musa Eş'arî'ye Mektubu

Halife Ömer'in Ebu Musa Eş'arî'ye yazdığı mektupta şöyle geçer:

Kitap ve sünnette olmayan bir konuda şüpheye düştüğün zaman düşün, ardından işleri birbiriyle kıyasla.³

Bunlar, Hilâfet Ekolü'nün içtihadın doğruluğunu ispatlamak için getirdikleri en önemli delillerdir. Bunun dışındaki diğer delilleri ise, senetlerinin zayıf olması ve maksatlarını açık bir şekilde desteklememesi nedeniyle onları burada zikredip üzerinde tartışmamıza gerek yoktur. Yukarıdaki iki hadise ve Ömer'in Ebu Musa Eş'-arî'ye yazmış olduğu mektuba gelince, Ehlişünnet âlimlerinden İbn Hazm bunları eleştirmiş ve Muaz'ın hadisi hakkında şöyle demiştir:

Muaz'ın hadisi reddolunduğu için bu konuda onu delil olarak sunmak doğru değildir. Şöyle ki bu hadis sadece kimliği belli olmayan Haris b. Amr tarafından nakledilmiştir. Buha-rî de, el-Evsat adlı tarih eserinde onun hakkında şöyle yazıyor: "Haris ancak bu hadisiyle tanınmaktadır; bu hadis ise doğru değildir."

Ayrıca Haris, hadisini kimliklerini bilmediği Hums halkından bazı kişiler kanalıyla nakletmektedir! Ve ilginç olanı şu ki, böyle

1- Mukaddime, Daremî, c.1, s.60; Müsned-i Ahmed, c.5, s.230 ve 276.

2- Sahih-i Buharî, c.2, s.178, "Ahkâm" kitabı, "Ecrü'l-Hâkim" babı; Sahih-i Müslim, "Akziye" kitabı, "Beyanu'l-Hakim" babı, h.15, s.1242; Sünen-i İbn Mâ-ce, h.2314, "Ahkâm" kitabı, "el-Hakimu Yectehidu ve Yusib" babı; Müsned-i Ahmed, c.2, s.187 ve c.4, s.198 ve 204 ve sayfa 205'te, "Doğru hükmedersen on mükâfat alırsın" şeklinde geçer.

3- Halife Ömer'e isnat edilen mektup; bunun ayrıntıları A'lamu'l-Mukiin, c.1, s.85-86'da geçmiştir.

bir hadisten ne sahabe döneminde kimsenin haberi vardı ve ne de tâbiînin döneminde; sadece Ebu Avn onu bilinmeyen bir kişiden almıştır. Sonraları da rey ve içtihat taraftarları Şu'be'nin yanında böyle bir rivayetin olduğunu öğrenince, hemen aslı olmayan bu hadise sarılıp onu dünyanın dört bir yanına yaydılar!¹

İbn Hazm bunun peşinden şöyle yazıyor:

Bu rivayetin uydurma oluşunun delili şudur: Resululla-h'ın (s.a.a) ona, "Allah'ın Kitabı ve Resulullah'ın sünnetinden bir şey bulamazsan?" şeklinde bir şey demiş olması imkânsızdır. Çünkü Resulullah Allah Teala'nın, "**Size Rabbi-nizden inene uyun.**", "**Bu gün size dininizi kemale erdirdim.**" ve "**Allah'ın sınırlarını aşan kendi nefesine zulmetmiş olur.**" buyruğunu biliyordu. Ayrıca o hazretin dinde görüş belirtmeyi haram kıldığı sabittir...

Bütün bunlara rağmen böyle bir hadis doğru olursa, Mu-az'ın, "eçtehidu re'yî" (Kendi görüşüme göre davranırım.) şeklindeki sözü, "Hakkı Kur'ân ve sünnetten bulmak için ben tüm çabamı harcayacağım ve sürekli onun peşinde olacağım." anlamına gelir.

Ve yine, eğer bu hadis doğru olursa şu iki durumun dışın-da değildir: Bu hüküm ya sadece Muaz'a hastır; bu durumda diğerlerinin Muaz'a tâbi olmaları gerekiyor; oysa içtihat taraftarları böyle bir şey söylemiş değillerdir. Ya da bu hüküm Muaz'la birlikte diğerlerini de kapsıyordu; bu durumda, içtihat edip görüşünü belirten herkes emre uymuş olacak ve herkes haklı sayılacak, hiç kimsenin haklılık konusunda diğerlerine bir üstünlüğü olmayacaktır. Böyle olunca da hak, çeşitli ve çelişkili görüş ve hükümler arasında gizli kalacaktır. Bu ise makul olmadığı gibi onların (ictihat taraftarlarının) sözlerine de aykırıdır; hatta imkânsız olduğu bile söylenebilir. Çünkü bu durumda her biri diğeri gibi içtihat sonucu kendi görüşüne uyduğu için hiçbiri haklı olduğuna dair bir delil ortaya koyamayacaktır. Onların dayandıkları hadiste kendi görüşünün içtihadı dışında bir şey geçmemiş ve içtihatlardan birine öncelik tanıyacak şekilde o hadiste geçmeyen bir özelliğin ona eklenmesi caiz değildir. Ayrıca hiç kimsenin de diğerine bir üstünlüğü yoktur. Ve apaçık belli ki, Muaz'ın hadisi doğru olursa, bu hadiste cahillerin düşündüğü gibi kendi görüşüne göre bir helâli haram veya bir haramı helâl edebileceği, bir mirası haksız yere bağışlayabileceği ve bir hakkı sebepsiz olarak engelleyebileceği bir izin verilmiş değildir ona.

1- el-Ahkâm, İbn Hazm, c.5, s.773-775, Kahire basımı.

Bunu hiçbir Müslüman kabul etmiyor ve şeriat da bu söylediklerimiz dışında bir şey söylemiyor.¹

İbn Hazm, Amr b. As'ın hadisiyle ilgili olarak da şöyle yazıyor:

Amr b. As'ın hadisine gelince, aslında bu hadisin kendisi onlara karşı en büyük delildir. Çünkü bu hadiste, müçtehit olan hâkimin yanılabilceği gibi, isabetli olabileceği de vurgulanmıştır. Eğer böyleyse dinde yanlış hüküm vermek haramdır ve yüce Allah yanlış teyit etmeyi kesinlikle reva göremez. O hâlde onların bu delilleri de geçerli değildir.²

İbn Hazm, Ömer'in Ebu Musa'ya yazmış olduğu mektubu iki senetle naklettikten sonra şöyle yazıyor:

Bu da doğru değildir. Çünkü birinci senette, hadisi terk edilen, hadisinin itibarsız oluşunda icma olan, babasının da kimliği belirsiz olan Kufeli Abdulmelik b. Velid b. Mi'dal geçmiştir. İkinci senette ise el-Kerecî ile Süfyan'ın arasındaki raviler meçhuldürler, dolayısıyla bu rivayet mursel ve mun-katidir (raviler arasında bağlantı kopmuştur). O hâlde bu hadis de merduttur (kabul edilmez).³

Hilâfet Ekolü'nün İctihat Hakkındaki Görüşlerine Eleştirimiz

Yukarıda aktardıklarımız, İbn Hazm'ın icthâh konusuna eleştirile-riydi; fakat bizim eleştirilerimiz iki konu etrafında yoğunlaşmaktadır:

1- İctihâh teriminin anlamı.

2- Hilâfet Ekolü'nün icthâhın caiz olduğu konusunda ileri sürdükleri üç delilin anlamı.

Kitabımızın önceki bölümlerinde, icthâh teriminin hicretin birinci yüz yılında lügat anlamında, yani her işte "çaba harcamak" anlamında kullanıldığına değindik. Muaz ve Amr b. As'tan nakledilen rivayetlerin senetleri doğru olsa bile icthâh kelimesi bu rivayetlerde sadece bu lügat anlamında kullanılmıştır.

Diğer taraftan bu iki hadisin kullanıldığı yerler söz konusu asıl mevzumuzla hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü her iki hadis yargıyla ilgilidir; oysa bizim konumuz hükümlerin müçtehitler tarafından teşriinin (yasanmasının) caiz olup olmayışdır. Halife Ömer'e nispet edilen ve delil olarak

1- el-Ahkâm, İbn Hazm, c.5, s.775.

2- el-Ahkâm, İbn Hazm, c.5, s.771.

3- el-Ahkâm, İbn Hazm, c.5, s.1003; A'lamu'l-Mûkiîn, c.1, s.85-86.

getirilen mektupta da durum böyledir. Yine, delil olarak sunulan diğer rivayetlerin de durumu aynıdır. Senetlerindeki zayıf ravileri göz ardı etsek bile, içerik olarak uydurma oldukları hususunda hiçbir şüpheye yer yoktur. Kaldı ki bunlar İslâm hükümlerinin teşriyle değil, yargı işleriyle alâkalıdır.

Hatta kadılık (hüküm) verme, konusunda da bu hadisler hâkimlerin ihtiyaç duydukları konularda istedikleri şekilde hüküm koymalarının, teşri etmelerinin caiz olduğunu göstermiyor. Meselâ Mua-z'ın hadisinin, bu iddialarını ispatladığını sanmaları da ancak bir ya-nılığdan ibarettir. Çünkü bu hadisin içeriğinden anlaşılan, Kitap ve sünnette İslâm hükümlerinin iki kısımdan oluşmasıdır: Bazen bun-ların birinde veya her ikisinde cüzî bir şey -yani özel bir konu- için açık hüküm verilmiştir ve artık bu konuda içtihat yapmaya gerek yoktur; bazen de hüküm genel bir kural içerisinde verilmiştir ki bu-rada hâkimin, ihtiyaç duyduğu konuya uyarlayacak şekilde genel hükmü tanımak için çaba harcaması gerekiyor. Bu ise içtihadın, ki-şinin ihtiyaç duyduğu hükmü elde etmek için çaba harcamasından ibaret olan lügat anlamıdır.

Fakat Hilâfet Ekolü âlimlerinin bu hadisi delil olarak sunma şekillerinden onların şöyle dedikleri anlaşılıyor: Hz. Resulullah'ın (s.a.a) tebliğ ettiği İslâm hükümleri bazı konularda eksiktir; onun için kadılar, müftüler ve hâkimlerin İslâm dininde ihmal edilip hükmü verilmeyen konuları kendi görüşlerine göre teşri etmeleri gerekir!

İleride, sahabenin davranışından kuralların nasıl elde edildiği konusunu işledikten sonra bu mevzuu geniş bir şekilde inceleyeceğiz.

Kuralların, Sahabenin Davranışından Elde Edilişi

Devalibî içtihadı şöyle tanımlıyor:

İçtihat, üzerinde icma edilmeyen bireysel bir görüştür; bu içtihat üzerinde görüş birliği sağlanırsa icmâ olur; dolayısıyla içtihat önem bakımından icmadan sonra yer alır.¹

Ardından içtihadı üç kısma ayırmıştır:

1- Kur'ân ve sünnetin naslarını tefsir edip açıklama yapmak.²

2- Hükmü çıkarmak için Kur'ân ve sünnetteki benzerlerini esas almak suretiyle kıyas etmek.

3- Kur'ân ve sünnete dayalı özel bir nassa değil, tüm nasslar-daki şariat ruhuna dayanarak kendi görüş ve reyini ortaya koymak. Çünkü

1- el-Medhal ilâ İlmi Usuli'l-Fıkıh, s.55.

2- el-Medhal ilâ İlmi Usuli'l-Fıkıh, s.55.

şeriatin asıl hedefi maslahattır ve nerede maslahat söz konusu olursa Allah'ın hükmü de oradadır ve kesinlikle Müslümanların iyi olduğunu teşhis ettiği her şey Allah yanında da iyidir!

Yine şöyle diyor:

Resulullah'tan (s.a.a) sonra sahabenin döneminde vuku bulan en bâriz içtihadî konu, İslâm ordularının Irak, Şam ve Mısır fetihlerinde savaşarak elde ettikleri toprakların bölüştürülmesidir. Kur'ân-ı Kerim'in görmezden gelinmez açık nassı, ganimetlerin humusunun (beşte biri) beytümale dön-mesi ve "**Bilin ki, ganimet olarak aldığımız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resulü'ne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir.**" ayetinin tayin ettiği yerlerde harcanması, geri kalan beşte dördünün ise Kur'ân-ı Kerim'in açık nassı ve Resulullah'ın (s.a.a) Hayber Savaşı'ndaki sünneti gereğince ganimet olarak o savaşa katılanlar arasında bölüştürmesi şeklindedir. Dolayısıyla ganimet alan İslâm savaşçıları, Kur'ân-ı Kerim'in emri ve Resulullah'ın (s.a.a) sünneti gereğince Ömer b. Hattab'a gelerek, ayette belirlenen yerlerde kullanılması için ganimetin humusunu almasını ve geri kalanını da savaşçılar arasında bölüştürmesini istediler.

Fakat Ömer, "Gelecek zamanlardaki Müslümanlar, yerin üzerinde çalışan tüm çiftçilerle birlikte bölüştürüldüğünü, nesilden nesle miras alarak onların gelirlerini kendilerine has kıldıklarını görürlerse ne olacak hâlleri? Hayır; ben böy-le bir şeyi kabul etmem." diyerek bölüştürmeye yanaşmadı.

Abdurrahman b. Avf ona, "O hâlde ne yapmamız uygun olur? Sonuçta fethedilen yerler, üzerinde çalışan çiftçilerle birlikte Allah Teala'nın bunlara bir lütfüdür." dedi.

Ömer, "Dediğin gibidir; fakat ben böyle görmüyorum!" dedi.

Savaşa katılanlar da Ömer'e itirazda bulunarak, "Sen savaşa katılıp kılıç sallamayan kimseler için Allah'ın kılıçlarımız sayesinde bize ihsan ettiği lütfü karşısında dikilip durmuşsun...!" dediler.

Fakat Ömer, "Benim görüşüm budur!" dedi. Sonunda onlar da, "İstedığın gibi olsun!" demek zorunda kaldılar.¹

İbn Hazm diyor ki:

Rey ve görüş, insanın bir delil ve burhanı olmaksızın isabetli olduğunu sandığı şeydir.

Ve yine diyor ki:

1- el-Medhal İla İlmi'l-Usul, s.91- 95, "Envau'l-İçtihad" babı.

Kıyas ise, hakkında açık bir nas gelmeyen bir şeyi, hükmü olan başka bir şeyle kıyaslayarak ralarındaki benzerlikten dolayı onun hakkında da aynı hükmü vermektir.¹

Devalibî ise *el-Madhal* adlı kitabında istihsanı şöyle tanımlıyor:

İstihsan, delilinin daha güçlü olması veya bir maslahatı icap edecek ve sıkıntıyı giderecek şekilde bir zaruretin bulunması nedeniyle kıyasta meşhur olan hükmün aksine bir hüküm vermektir.²

Daha sonra Hanefîlerin istihsanla ilgili şu görüşünü naklediyor:

İstihsan, hükmü değiştirmeyi gerektiren daha güçlü bir delil olması nedeniyle benzer konularda bir meselenin hükmünden başka bir hükme geçiştir.

Bu konuda Malîkîlerden ise şöyle naklediyor:

İstihsan, müçtehit olan fakihin konunun ayrıntılarını araştırırken tüm meseleleri kıyasın sonucuyla bağdaştırmak zorunda olmayışı, istihsana dayanarak zarar, sıkıntı, meşak-kat ve maslahatı defetmeyi gerektirse bile bazı genel maslahatları kıyasın sonucuna tercih etmesidir.³

Devalibî daha sonra istislahı şöyle tanımlıyor:

İstislah; bir maslahat nedeniyle bir nevi reye göre verilen hükümdür.⁴

Üç kural (kıyas, istihsan ve istislah) arasındaki farkı ise şöyle tanımlıyor:

Kıyas ve istihsanın meseleleri diğer meselelerle sürekli benzerlik ve yakınlık hâindedir. Çünkü kıyasta, kıyas meselelerini, kendisine kıyas edilen diğer meselelerin hükmüyle bir saymak gerekiyor. Hükümlerinin aynı olmamasının sebebi ise, illet ve nedenlerinin (hikmetlerinin) aynı olmasıdır.

İstihsanda ise, benzer meselelerde verilen hükümden, bazı nedenlerden dolayı istihsan meselelerine dönmek gerekiyor. Hükümlerin ayrı olmasının nedeni ise, istihsan meselelerinin bazı açılardan daha güçlü görünen illet ve sebeplere sahip olması ve benzerleriyle bir olmamasıdır.

1- el-Ahkâm Bi Usuli'l-Ahkâm, İbn Hazm, Kahire-Asime baskısı, Zekeriy-ya Ali Yusuf yayınları, c.1, s.40-41.

2- el-Medhal, s.293.

3- el-Medhal, s.296.

4- el-Medhal, s.301, sekizinci bab.

İstislaha gelince, hüküm vermek için kıyas ve istihsan meselelerinde değindiğimiz gibi başka meselelerle karşılaştırma yapmaya gerek yoktur; istislah meselelerinde hüküm vermek için sadece maslahat göz önünde bulundurulur.¹

"en-Nusus ve teğyiru'l-ahkâm bi-tağyiri'z-zaman fi şer'i-l İslâm" başında ise şöyle yazıyor:

Kadı ve müftülerden ibaret olan müctehitlerin, şeriat sahibi tarafından neshedilmeyen bir hükmü zamanın maslahatına göre değiştirmelerine izin verilmiştir. Ve bu din bu açıdan diğer dinlerden üstün olup apaçık bir şekilde içtihatla düşünme özgürlüğünün varlığını ortaya koymakta, toplu-mun maslahatı için hükümlerde gerekli yumuşaklığın olması gerektiğini kabul etmektedir. Böylece bu güzel başlangıç, İslâmî teşri ve yasamada sağlam bir kural hâline gelerek insanlara apaçık bir şekilde ilân edildi ki: "Zamanın değişimiyle hükümlerin de değişmesi inkâr edilemez."²

Daha sonra buna tanık olarak İbn Kayyım'ın *A'lamu'l-Mûkiîn* adlı kitabındaki sözlerini getirerek şöyle diyor:

Bu şüphesiz büyük faydalar içeren bir bölümdür...¹

İbn Kayyım bu alanda çeşitli örnekler getirmiştir; örneğin yedinci örnekte şöyle yazıyor:

Resulullah (s.a.a) ve Ebu Bekir'in döneminde ve Ömer'in hilafetinin başlarında bir adam bir defada "üç talak" sözcüğünü kullansaydı, sahih hadislerde kesinleşen rivayetler gereğince bir talak sayılırdı...

Daha sonra İbn Kayyım bu konudaki sahih hadislere değinmiş, bu cümleden Rukane b. Abd-ı Yezid'in başından geçen olaya yer vermiştir. Rukane bir celesede eşine üç talak verdikten sonra bu işten pişmanlık duyarak durumu üzüntü içerisinde Hz. Resulullah'a (s.a.a) anlattı. Hazret ona, "Eşini nasıl boşadın?" diye sorunca Rukane dedi ki: "Ona üç talak verdim." dedim. Hz. Resulullah (s.a.a), "Bir cele-sede mi?" diye sordu. Rukane, "Evet." diye cevap verince Hazret, "Bu, bir talak sayılır. İstersen eşine rücu et." buyurdu. Rukane de eşine geri döndü.

Ve yine demiştir ki:

Ömer b. Hattab bunun sünnet olduğunu, Allah Teala'nın kullarını rahatlatmak için onlara bir lütfü olduğunu ve talakın farklı

1- el-Medhal, s.304-305, sekizinci bab.

2- el-Medhal, s.317.

oturumlarda ve bir kaç defada gerçekleşmesi gerektiğini, mükellefin bir defada gerçekleştiremeyeceğini biliyordu. Nitekim lian da böyledir. Eğer mükellef dört defa söyleyeceğine bir defada, "Allah'ı dört defa tanık tutuyorum ve yemin ediyorum; gerçekten o doğru konuşarlardandır." derse, bu sadece bir defa sayılır. Aynı şekilde yeminde de bir adam "Elli defa Allah'a yemin ederim ki bu adam katildir." derse, bu sadece bir yemin sayılır...

İbn Kayyım bu şekilde konuyla ilgili örnekleri çoğaltıyor ve nihayet şöyle diyor:

Bu Allah'ın Kur'ânı, bu Resulullah'ın (s.a.a) sünneti, bu Arap lügati, bu konuşma örfü, bu da Resulullah'ın (s.a.a) halifesi (Ebu-bekir) ve onunla aynı zamanda yaşayan ve sayıları kesinlikle bini geçen o hazretin ashabı. Nitekim durum da Ömer'in hilafetinden üç yıl sonrasına kadar böyleydi...

Daha sonra şöyle yazıyor:

Bundan maksat şudur: Eskiden beri Kur'ân, sünnet, kıyas ve icma bu konu için delil ifade ediyordu ve ondan sonra da onu çürütecek bir icma gelmemiştir; fakat müminlerin emiri Ömer... kendi döneminde bunun Müslümanların maslahatına olduğunu düşünerek bir celesede üç talakın verilebileceğini ilân etmiştir!²

Devalibî, icmayı tanımlarken onu iki kısma ayırmaktadır:

- 1- Bahis konusu olan mevzuda ümmetin hepsinin değil, sadece ulemasının icması.
- 2- Her yerde değil, sadece Medine gibi o olayın gerçekleştiği mekânda vuku bulan icma.

Daha sonra şöyle diyor:

Ashabın döneminden sonra diğer âlimler gelince, icmayı şeriatin temel ilkelerinden biriymiş gibi kabul ettiler; fakat ne var ki karşılarında sınırları apaçık belli bir ilke görmediler...³

* * *

Buraya kadar tüm söylediklerimiz, onların reye amel etmekle ilgili sözlerinden öte bir şey değildir; ister kendi reylerini tevil diye adlandırsınlar, ister buna içtihat desinler ve ister diğer isimler versinler, hepsi aynıdır.

1- el-Medhal, s.319.

2- A'lamu'l-Mûkiîn, İbn Kayyım el-Cevziye, c.3, s.30-36.

3- el-Medhal, c.5, s.334, dokuzuncu bab.

Çünkü gerçekte kıyas, müçtehidin iki mesele arasında gördüğü benzerlikten dolayı bir meseledeki bir hükmü diğer meseleye de uygulaması ve aynı hükümlerle hükmetmesidir.

İstihsan ise, müçtehidin bir hükmün aksine hüküm vermeyi maslahat gördüğü bir yerde meselenin benzerinin hükmünü terk etmesidir.

İstislah da, müçtehidin kıyas ve karşılaştırma yapmadan maslahat teşhis ettiği bir konuda içtihat ederek, sonra görüşünü belirtmesidir.

İcma ise, herhangi bir konunun hükmünde ulemanın veya bir bölge halkının görüş birliğine varmasıdır.

İşte Hulefa Ekolü'nde tüm içtihat kuralları bu şekilde rey ve görüş belirtmede noktalanıyor. Ayrıca onlar kendi kişisel görüşlerini şer'î nassa tercih etmekte, hatta Kur'ân ve sünnete aykırı olan kendi görüşleriyle övünmekte. Halife Ömer'in savaş yoluyla fethedilen toprakların beşte dördünü İslâm savaşçıları arasında bölüştürmekten sakınması, bunun en açık örneğidir. Oysa bu davranış, Kur'ân-ı Kerim'in açık nassı ve Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine aykırıdır! Veya ebedî haram olmak için üç defa ayrı ayrı talak vermek yerine tek bir celesede, üç talak vermenin yeterli görülmesi de, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine aykırı olan di-ğer bir örnektir.

İşte bu nedendir ki müçtehitler arasında rey mektebi önderi bazen açık bir şekilde, kendi görüşünün Resulullah'ın (s.a.a) hadisinden öncelikli olduğunu, bu görüşe amel etmenin Hz. Resul'ün emrine uymaktan daha üstün olduğunu dile getiriyor! Aşağıda bunun bazı örneklerine değineceğiz:

Hanefilerin İmamı ve Reye Amel

Hatib Bağdadî, *Tarih-i Bağdad* adlı eserinde Yusuf b. Esbat kanalıyla Ebu Hanife'den şöyle rivayet etmektedir:

Resulullah'la ben bir dönemde olsaydık, Resulullah benim birçok görüşüme uyardı. Din, güzel rey ve kişisel görüşten başka bir şey midir ki?!

Yine Ali b. Asim'den şöyle rivayet etmektedir:

Bir defasında Ebu Hanife Resulullah'tan bize hadis rivayet etti. Sonunda, "Ben bunu kabul etmiyorum?" dedi. Ben, "Peygamber'in hadisini mi?" diye sordum. Ebu Hanife, "Evet, ben kabul etmiyorum." dedi!¹

1- Tarih-i Hatib Bağdadî, Ebu Hanife'nin biyografisi, c.13; bu hadisin tamamı s.387 ve 390'da "Din, rey ve kişisel görüşten başka bir şey midir ki?!" ibaresine de-

İshak el-Fezarî'den de şöyle rivayet etmektedir:

Savaşla ilgili bir soru sormak için Ebu Hanife'nin yanına gittim. Sorumu sordum, Ebu Hanife cevap verdi. Ben, "Ama bu konuda Resulullah'tan (s.a.a) şöyle ve böyle rivayet edilmiştir." dedim. Bunun üzerine Ebu Hanife, "Bizi kendi hâlimize bırak." dedi!¹

Ve yine şöyle demektedir:

Bazen Resulullah'ın (s.a.a) bazı hadislerini Ebu Hanife'ye söylüyorlar ve o da açık bir şekilde karşı çıkıyordu!

Yine Ebu İshak'tan şöyle nakletmektedir:

Ben Seyf'i reddetmek için Ebu Hanife'ye bir hadis rivayet ettim. Fakat Ebu Hanife, "Bu hurafe bir hadistir." dedi!

Hammad b. Seleme'den de şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Hanife rivayetleri alıyor, fakat onları kendi reyine göre reddediyordu!

Veya; Hadis ve sünnetleri alıyor ama onları kendi görüş ve reyile reddediyordu!²

Vukey de, "Biz Ebu Hanife'nin Resulullah'ın (s.a.a) iki yüz hadisini apaçık bir şekilde reddettiğini gördük!" diyor.³

Salih Ferra ise Yusuf b. Esbat'tan şöyle duyduğunu rivayet eder:

Ebu Hanife Resulullah'ın (s.a.a) dört yüz veya daha fazla hadisini reddetmiştir! Ben bu yüzden ona, "Ey Ebu Muham-med! Bunların tümünün Resulullah'ın (s.a.a) hadisleri olduğunu biliyor musun?!" dedim. Ebu Hanife, "Evet!" dedi. "Olardan birini söyler misin?" dedim. Ebu Hanife, "Resulullah atın iki pay, savaşçının ise bir pay aldığını söylemiş. Fakat ben bir hayvanın payını bir müminin payından fazla tayin et-mem." dedi!

Yine Hz. Resulullah (s.a.a) ve ashabı kurbanlık deveye bedeninin bir yerini keserek alamet bırakırlardı; fakat Ebu Hanife, "Bu şekilde alamet bırakmak musledir."* demiştir!

ğnilmeden geçmiştir. Ve yine Habban-i Bestî'nin (öl. 354 h.k.) eseri olan el-Mecruhin, c.3, s.65'te Ebu Hanife'nin biyografisinde görebilirsiniz bunu.

1- Ebu İshak'ın rivayetleri, c.13, s.387'de geçmiştir; fakat biz onlardan birinde Ebu Hanife küfrettiği için kaydetmedik.

2- Hammad'ın rivayeti Tarih-i Bağdad, c.13, s.390-391'de ve el-Mecruhin, c.3, s.70'de geçmiştir.

3- Tarih-i Bağdad, c.13, s.390 ve el-Mecruhin, c.3, s.70.

Ve yine Hz. Resulullah (s.a.a), "Satıcı ve müşteri muamele toplantısından ayrılmadıkça muameleyi feshetme hakkına sahiptirler." buyurmuştur. Fakat Ebu Hanife, "Muamele gerçekleştikten sonra feshetme hakkı ortadan kalkar." demiştir!

Yine, Hz. Resulullah (s.a.a) bir yolculuğa çıkmak istediğinde eşleri arasında kura çekiyordu, kimin adına çıksaydı onu yanına alıyordu. O hazretin ashabı da kendisini izleyerek böyle yapıyorlardı. Fakat Ebu Hanife, "Kur'a çekimi kumardır." diyordu!¹

Yine Hammad'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Mescid-i Haram'da Ebu Hanife'nin yanında oturduğum bir sırada biri gelerek ondan, "Terliklerini kaybetmesi nedeniyle ayakkabı giyen ihramlı kişinin vazifesi nedir?" diye sordu. Ebu Hanife, "Kurban kesmelidir." dedi! Bunun üzerine ben şöyle dedim: "Subhanallah! Eyyub bize, Resulullah'ın (s.a.a) ihramlı kişi hakkında, eğer terliklerini bulamazsa ayakkabı giysin ama arkadan topuklarına kadar kessin (topukları örtülü olmasın), diye buyurduğunu rivayet etmişti. Oysa sen ayakkabı giyip kurban kesmesini söylüyorsun!"

Bişr b. Mufazzal'dan da şöyle rivayet edilmiştir:

Ebu Hanife'ye dedim ki: Nafi, İbn Ömer'den Resulullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Muamelede feshetme hakkı satıcıyla müşteri birbirlerinden ayrılıncaya kadardır." Ebu Hanife, "Bu bir recezdür." dedi! Ben, "Katade, Enes'ten bir Yahudi'nin bir cariye'nin başını iki taş arasında kırdığını ve bunun üzerine Resulullah'ın (s.a.a) da o Yahudi'nin başını iki taş arasında kırdığını rivayet etmiştir." dedim. Ebu Hanife, "Boş bir sözdür." dedi.²

Abdussamed babasından şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Hanife'ye Resulullah'ın (s.a.a), "Ramazan ayının gündüzünde hacamet yapan da yaptıran da orucunu bozmuş olur." buyruğunu naklettiklerinde Ebu Hanife, "Bu kafiyeli ve şiirimsi bir sözdür." dedi!³

*- Musle, başkalarına ibret vermek için veya diğer amaçlarla burun ve kulağın kesilmesine denir. -çev.-

1- Yusuf b. Esbat'ın rivayeti için bk. Tarih-i Bağdad, c.13, s.290.

2- Bişr'in rivayeti Tarih-i Bağdad, c.13, s.388'de, Hammad ve Eyyub'un rivayeti ise geniş bir şekilde el-Mecruhin, c.3, s.67 ve yine Bişr'in rivayeti, Tarih-i Bağdad, c.3, s.70'de geçmiştir.

3- Abdussamed'in rivayeti için bk. Tarih-i Bağdad, c.13, s.388.

Abdulvaris'ten de şöyle rivayet edilmiştir:

Mekke'de olduğum bir sırada Ebu Hanife de Mekke'ye geldi. Bir gün onun yanına gittiğimde bir grup etrafını sarmıştı. Bir adam ondan bir soru sordu, o da cevap verdi. Adam inanamayarak, "O hâlde Ömer b. Hattab'tan nakledilen rivayet ne olacak?" dedi. Ebu Hanife, "Bu Şeytan'ın sözüdür." dedi. Ben, "Subhanelah!" dedim. Oradakilerden biri, "Şaşırdın mı?" dedi, "Bundan önce bir kişi gelip bir meseleyi sordu. Ebu Hanife soruyu cevaplayınca adam, 'O hâlde Re-sulullah'tan (s.a.a) nakledilen, *Hacamet yapan da yaptırın da orucunu bozmuş olur*, şeklindeki rivayet ne olacak?' diye sordu. Ebu Hanife, 'Bu şiirimsi bir sözdür.' dedi." Ben içimden, "Bu meclis benim yerim değil; bir daha asla buraya dön-meyeceğim." dedim.¹

Yahya b. Adem der ki:

Ebu Hanife'ye Resulullah'ın (s.a.a), "*Abdest imanın yarısıdır.*" şeklindeki hadisi aktarıldığında, Ebu Hanife -alaylı bir şekilde-, "O zaman iki defa abdest alalım da imanımız kâmil olsun." dedi. Yahya, "Burada imandan maksat namazdır." dedi, "Çünkü yüce Allah '*Allah sizin imanınızı zayi et-mez.*' buyurmuştur. Yani namazınızı zayi etmez. Resulullah da (s.a.a), '*Taharetsiz namaz geçerli değildir.*' buyurmuştur. O hâlde taharet (abdest) imanın yani, namazın yarısıdır ve taharet olmadan namaz kılınmaz."

Süfyan b. Uyeyne şöyle diyor:

Ben, Allah Teala'ya karşı Ebu Hanife'den daha küstah birini görmedim. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerini misaller getirerek reddediyordu! Ona benim, "Muamelede feshetme hakkı satıcıyla müşteri birbirlerinden ayrılıncaya kadardır." şeklinde bir hadis rivayet ettiğimi haber vermişlerdi. O, bu hadisi reddetmek için sürekli, "Peki satıcıyla müşteri zindanda ya da gemide bir muamele yapmış olsalar ne olacak?! Eğer bu muamele yolculukta gerçekleşecek olursa satıcıyla müşteri ne zaman birbirlerinden ayrılacaklar?!" diyordu.²

* * *

Yukarıda rey taraftarlarının önderi müçtehit Ebu Hanife'den naklettiğimiz hadisleri muteber kitaplardan bulduk ve hepsinin Hz. Resulullah'tan (s.a.a) rivayet edildiğini gördük. Daha sonra Ebu Hanife'nin fetva-

1- Tarih-i Bağdad, c.13, s.338.

2- Tarih-i Bağdad, c.13, s.388-389.

larına müracaat ettiğimizde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) bu hadislerine aykırı fetva verdiği tanık olduk:

1- *Sahih-i Buharî, Sahih-i Müslim, Sünen-i Ebu Davud, Tirmi-zi, Muavatta-i Malik ve Müsned-i Ahmed*'de şöyle geçer:

Resulullah (s.a.a) at için iki pay, sahibine ise bir pay tayin etmiştir.¹

Ebu Hanife'nin bu hadisle muhalefeti, İbn Rüşd'ün *Bidayetu'l-Müctehid*'inde geçmiştir.²

2- *Sahih-i Buharî, Sahih-i Müslim, Sünen-i İbn Mâce, Daremî, Tirmizî ve Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'de şöyle geçer:

Resulullah (s.a.a) devenin hörgüğünün sağ tarafına kurbanlık için alamet bıraktı.³

Oysa *el-Muhallâ* kitabında şöyle geçer:

Ebu Hanife, "Ben (hacda kurban edilmek üzere) hayvana alamet bırakılmasından hoşlanmıyorum; bu amel musledir." demiştir.

İbn Hazm ise şöyle demiştir:

Resulullah'ın (s.a.a) yaptığı bir amelin musle diye nitelenirilmesi gerçekten şaşılacak bir şeydir. Resulullah'ın (s.a.a) hükmünü eleştiren akla yazıklar olsun!⁴

3- Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

Müşteri ve satıcı birbirlerinden ayrılmadıkça muameleyi fesketme hakkı devam eder.⁵

1- Sahih-i Buharî, "Cihad" kitabı, "Sehmu'l-Feres" babı, c.2, s.99; el-Me-ğazî, "Gazvet-u Hayber" babı, c.3, s.69; Sahih-i Müslim, "Cihad" kitabı, "Keyfi-yetu Kısmeti'l-Ğanimeti Beyne'l-Hazirin" babı, h.57; Ebu Davud, "Cihad" kitabı, 143 ve 147. bab; Tirmizî, es-Seyr, 6 ve 8. bab; Müsned-i Ahmed, "Cihad" kitabı, s.21; Müsned-i Ahmed, c.2, s.2 ve s.62 ve 80, c.4, s.138.

2- Bidayetu'l-Müctehid, c.2, s.411.

3- Sahih-i Buharî, "Hac" kitabı, 51. bab; Sahih-i Müslim, h.205; Tirmizî, s.64, "Menasik" kitabı; Sünen-i İbn Mâce, "İş'aru'l-Beden" babı, s.96, Daremî, 68. bab; Müsned-i Ahmed, c.1, s.216, 254, 280, 334, 339, 347 ve 372.

4- el-Muhallâ, İbn Hazm, c.7, s.111.

5- Sahih-i Buharî, "el-Buyu" kitabı, 19, 22, 42, 43, 44, 46 ve 47. bablar; Sahih-i Müslim, h.43, 46 ve 47; Sünen-i Ebu Davud, 51. bab; Tirmizî, s.63; Neseî, s.4, 7, 9; Daremî, 15. bab; Muavtta, Malik, s.79; İbn Mâce, "et-Ticarat" kitabı, s.17; Müsned-i Ahmed, c.2, s.4, 9, 52, 54, 73, 135, 311 ve c.3, s.402, 425, 434 ve c.5, s.12, 17, 21, 22 ve 23.

Fakat Ebu Hanife ve Şafî *Bidayetu'l-Müctehid* kitabında geçtiği üzere, "Feshetme hakkı üç gündür." demişlerdir.¹

İbn Hazm da *el-Muhallâ* adlı eserinde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) bu konudaki rivayetlerini kaydettikten sonra şöyle demiştir:

Ebu Hanife, Malik ve o ikisine uyanlar, bütün bu hadis-lere karşı gelerek, "Muamele, satıcı ve müşteri birbirlerinden ayrılmasalar bile, birisine feshetme hakkı verilmediği takdirde sözleşme kesinleşir." demiş ve bu şekilde Resulullah'ın (s.a.a) kesin sünnetine muhalefet etmişlerdir.²

4- *Sahih-i Buharî, Sahih-i Müslim, Sünen-i Daremî, İbn Mâce* ve diğer kaynaklarda şöyle geçer:

İhramlı bir kişi terliklerini kaybederse ayakkabı giysin.³

İbn Hazm bu hükmü ayrıntılı bir şekilde açıklamış ve *el-Muhallâ* kitabında Ebu Hanife'nin buna muhalefet ettiğini kaydetmiştir.⁴

5- *Sahih-i Buharî, Sahih-i Müslim, Ebu Davud, İbn Mâce* ve diğer kaynaklarda şöyle geçer:

Resulullah (s.a.a) bir cariye'nin başını iki taş arasında kıran Yahudi'nin başını aynı şekilde kırdı.⁵

Fakat İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid* adlı eserinde şöyle yazıyor:

Ebu Hanife ve izleyicileri kısas babında şöyle diyorlar: "Cani nasıl öldürürse öldürsün sadece kılıçla kısas edilmelidir."⁶

Bu konu ayrıntılı bir şekilde İbn Hazm'ın *el-Muhallâ* adlı eserinde işlenmiştir.⁷

6- *Sahih-i Buharî, Sünen-i Ebu Davud, Tirmizî, Daremî* ve diğer kaynaklarda Hz. Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet edilmiştir:

Hacamet yapan da, yaptıran da orucunu bozmuş olur.¹

1- *Bidayetu'l-Müctehid*, c.2, s.226, "Beyu'l-Hiyar" kitabı.

2- Bu rivayeti İbn Hazm *Muhallâ* kitabında, c.8, s.351-352, 1417. mesele.

3- *Sahih-i Buharî*, "Hac" kitabı, 21. bab; *Sahih-i Müslim*, h.1- 5; *Tirmizî*, s.19; *Neseî*, s.52- 53, 55, 57- 59, 61-63; *el-Muvatta*, s.8-9; *el-Menasik-i İbn Mâce*, s.19-20; *Daremî*, s.9; *Müsned-i Ahmed*, c.1, s.215, 225, 228, 279, 285, 337 ve c.2, s.3, 4, 8, 29, 32, 34, 41, 47, 50, 54, 66, 73, 74, 81, 111, 119 ve c.3, s.323 ve 395.

4- Bu konuda daha fazla bilgi için bk. *el-Muhallâ*, c.7, s.81.

5- *Sahih-i Buharî*, "Husumat" kitabı: 1, "Vasaha" kitabı: 5, "Diyat" kitabı: 4 ve 12; *Sahih-i Müslim*, "Kasame" kitabı, s.17; *Sünen-i Ebu Davud*, "Diyat" kitabı, s.1; *İbn Mâce*, s.24; *Daremî*, 4. bab; *Müsned-i Ahmed*, c.3, s.193, 262 ve 269.

6- *Bidayetu'l-Müctehid*, c.2, s.437.

7- *el-Muhallâ*, c.10, s.360 ve sonrası.

Fakat İbn Rüşd'ün *Bidayetu'l-Müctehid* adlı eserinde şöyle geçmektedir:

Ebu Hanife ve izleyicileri, "Bu iş ne mekruhtur ve ne de orucu batıl eder!" demektedirler.²

7- *Sünen-i Tirmizî, Neseî, İbn Mâce, Daremî* ve diğer kaynaklarda, "Abdest, imanın yarısıdır." şeklinde geçmiştir.³

8- *Sahih-i Buharî, Müslim, Sünen-i Ebu Davud, Daremî* ve diğer kaynaklarda şöyle geçer:

Resulullah bir yolculuğa çıkmak istediğinde, eşleri arasında kura çeker ve kimin adına çıksaydı beraberinde onu götürürdü.⁴

* * *

Bütün bu hadislerle ve hadis kitaplarında Hz. Resulullah'tan (s.a.a) rivayet edilen yüzlerce diğer sahîh hadise, Ebu Hanife ve diğer müç-tehitler şahsi görüşlerini gündeme getirerek muhalefet etmişlerdir! Bu hadislerin sayısı, Hatib Bağdadî'nin *Tarih-i Bağdad* adlı eserinde kaydettiği gibi belki de iki yüz ve bir görüşe göre de dört yüzün üzerindedir. İbn Hazm'ın *el-Muhallâ* kitabı gibi farklı ve karşıt görüşlere yer veren eserlere müracaat edenler, bu hadisleri ve onların bu hadislerle muhalefetlerini yeterli bir açıklamayla görecektir.

Ayrıca, onlar Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünneti karşısında kendilerince kıyas, istihsan ve mesalih-i mursele gibi kurallar çıkararak İslâm teşriinde yeni bir bölüm açmış, İslâm hükümlerini çıkarmak için Kitap ve sünnetin yanında onlara müracaat etmiş ve bazen de

1- Sahih-i Buharî, "Ulum" kitabı, 32. bab; Sünen-i Ebu Davud, 28. bab; Tirmizî, 59. bab; Daremî, 26. bab ve "Siyam" kitabı; İbn Mâce, s.18; Müsned-i Ahmed, c.2, s.364 ve c.3, s.465, 474, 480 ve c.4, s.123, 124, 125 ve c.5, s.210, 276, 277, 280, 282, 283 ve c.6, s.12, 157 ve 258.

2- *Bidayetu'l-Müctehid*, c.1, s.300; *el-Muhallâ*, İbn Hazm, c.6, s.204-205, mesele: 753.

3- Sünen-i Tirmizî, "dua" kitabı, 85. bab Neseî, "Zekât" kitabı, 1. bab; İbn Mâce, "Taharet" kitabı, s.5; Daremî, "Vuzu" kitabı, 2. bab; Müsned-i Ahmed, c. 5, s.365. Ayrıca bu konuda rivayet ettiğimiz hadislerin kaynaklarını Mu'cemu'l-Mufehrist Li-Elfazi'l-Hadis kitabından naklettik.

4- Sahih-i Buharî, "Cihad" kitabı, 64. bab, "Hibe" kitabı 15, "Şehadet" kitabı 15 30; *el-Meğazî*, s.34 ve 6/34. ayetin tefsiri; Sahih-i Müslim, "Tevbe" kitabı, h.56; Sünen-i Ebu Davud, "Nikâh" kitabı, "Fi'l-Kısm-i Beyne'n-Nisâ" babı; Daremî, "Nikâh" kitabı, s.26; Müsned-i Ahmed, c.6, s.117, 157, 195 ve 269. Bu konu Ümmü'l-müminin Aişe'den rivayet edilmiştir; fakat biz her ne kadar araştırdıysak da Hz. Resulullah'ın hac ve umre dışında eşlerini beraberinde götürdüğüne rastlamadık.

yukarıda örneklerine değindiğimiz gibi kendi çıkardıkları bu kuralları Kur'ân ve sünnetten öne geçirmişlerdir. Resulullah'tan (s.a.a) sonra İslâm hükümleri böylece değişime uğramış ve bütün bunlar İslâm dinine nispet edilmiştir. İşte bu yüzden İslâm düşmanları, bazı Müslümanlar dışında,¹ İslâm dininin Resulullah'ın (s.a.a) döneminde eksik bir din olduğunu ve daha son-ra ilerleyip mükemmelleştiğini sanmışlardır! Tıpkı Yahudî müsteş-rik Goldziher'in "*Tetavvuru'l-Akide ve's-Şeriat Fi'l-İslâm*" (İslâm Di-ninde İnanç ve Yasama Değişimi) adlı kitabında dediği gibi.

Reye haddinden fazla güven öyle bir yere varmıştı ki bazı Hilâfet Ekolü müçtehitleri, benzeri dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen, insandan utanç terleri akıtan "şer'î hileler" diye birtakım hükümler vermişlerdir!²

Daha acısı, bu müçtehitlerin övgüsünde birtakım hadisler uydurulup onların Hz. Resulullah'a (s.a.a) isnat edilmiştir. Hatib Bağdadî'nin Ebu Hureyre kanalıyla Hz. Resulullah'tan (s.a.a) rivayet ettiği Ebu Hanife'yi öven şu nakli gibi:

Ümmetimden ismi Nu'man ve künyesi Ebu Hanife olan bir kişi gelecek; o ümmetimin meşalesidir, o ümmetimin me-şalesidir, o ümmetimin meşalesidir!³

Bilemiyorum, hicrî 665 yılında Mısır bölgelerinden birinin padişahı olan Melik Zahir Bibrus Bendkadarî bu gibi içtihatların kapısını kapatarak İslâm'a hizmet mi etmiştir, yoksa ihanet mi?!⁴

Fakat her hâlükârda, içtihat ve reye göre amelin kapısını başın-dan beri Hulefa-i Raşidin döneminde Hilâfet Ekolü'ne hakim düzen açmış ve yine sonradan onlara hâkim olan güç içtihadın kapısını kapatmış ve günümüze kadar da kapalı kalmıştır!

* * *

Hilâfet Ekolü'nde içtihat ve reye göre amel böyleydi. Fakat Ehlibeyt Ekolü'nde içtihad gelince; bu ekolün izleyicileri isimlendirmede Masum İmamları'nı izleyerek bu bilimi "fıkıh" ve bu bilimdeki uzman kişileri ise "fakih" diye adlandırmaktadırlar.

Keşşî, *Marifetu'r-Rical* adlı kitabında, Ebu Cafer (İmam Muhammed Bâkır -a.s-) ve Ebu Abdullah'ın (İmam Cafer Sadık -a.s-) ashabından olan fakihlerin tanıtımı bölümünde şöyle yazıyor:

1- bk. Örneğin Devalibî'nin el-Medhal İla İlm-i Usulî'l-Fıkıh kitabı.

2- el-Muhallâ, c.11, s.251- 257, 2213. mesele, el-Musteciret-u Li'z-Zina!

3- Tarih-i Bağdad, c.13, s.335.

4- Hutet-i Mukrizî, c.4, s.161.

Bu ekolün ileri gelenleri İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ashabından olan bu ilk kişilerin fakihliğinde ittifak içerisinde olup onlar arasında şu altı kişinin diğerlerinden daha üstün olduğunu söylemişlerdir: Zu-rare, Maruf b. Harbuz, Bureyd el-İclî, Ebu Basir el-Esedî, Fuzeyl b. Yesar, Muhammed b. Müslim et-Taifî. Bunların içinde de en fakihi Zurare'dir...¹

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ashabından ismini saydığımız bu altı kişi dışında diğer fakihlerin tanıtımında ise şöyle yazıyor:

Bu ekolün ilimde ileri gelenleri, yukarıda saydığımız altı kişinin dışında başka altı kişinin İmam Cafer Sadık'tan (a.s) sahih olarak naklettikleri şeylerin sahih olduğunu teyit etme ve açıklamalarını doğrulamada ittifak içerisinde olup onların fakihliğini vurgulamaktadırlar. Onlar sırasıyla şunlardan ibarettir: "Cemil b. Derrac, Abdullah b. Miskan, Abdullah b. Bekir, Hemmad b. İsa, Hammad b. Osman, Eban b. Osman."

Daha sonra şöyle ekliyor:

Ebu İshak el-Fakih, yani Sa'lebe b. Meymun bunların arasında Cemil b. Derrac'ın diğerlerinden daha fakih olduğunu ve hepsinin İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ashabından olduğunu söylemiştir.²

Keşşî daha sonra İmam Musa b. Cafer (a.s) ve İmam Rıza'nın (a.s) başka altı ashabını tanıtırken şöyle yazıyor:

Ashabın tümü bu kişilerin tasdik ettiği şeyi teyit etme konusunda ittifak içerisinde olup onların ilim bakımından yüce bir makama sahip olduklarını ve fakihliklerini itiraf etmekte.³

Şeyh Saduk (öl. 381 h.k.) Ehlibeyt Ekolü'ndeki tüm fıkıh alanlarını kapsayan ve hadise dayanan ilk büyük fikhî kitabı yazmış ve onu "*Fakihu Men La Yahzuruhu'l-Fakih*" diye adlandırmıştır. Bu büyük fakihin öğrencilerinden olan Şeyh Müfid (öl. 413 h.k.) de *Usul-i Fıkıh* kitabını yazmıştır.

Şuna dikkat etmek gerekir ki, Ehlibeyt Ekolü fakihlerinin fıkha "içti-hat" demedikleri herkesçe bilinmektedir. Örneğin Şeyh Tusî, "*el-Mebсут*" adlı kitabının başında şöyle yazıyor:

1- Rical-i Keşşî, s.238, fakihlerin adlandırılması bölümünde, no: 431.

2- Rical-i Keşşî, s.375, no: 705.

3- Rical-i Keşşî, s.556, no: 1050; Hatimetu'l-Vesail, Emir Bahadır basımı, c.3, s.538; el-Usulu'l-Asliye, Feyz, s.56-57.

Ben, muhaliflerimizden sürekli, "Kıyas ve içtihadı kabul etmeyenler birçok fıkıh hükümlerini elde edemeyecekler." dediklerini duyuyorum...

Daha sonra içtihat ve müctehit terimleri yavaş yavaş Ehlibeýt Ekolü'nün usul-i fıkıh kitaplarına ve hocaların hadis naklinde kendi öğrencilerine verdikleri icazetlere geçti.

Bu icazetler ilk başta hocanın, öğrencisine Masum Ehlibeýt İmamları'ndan hadis rivayet etmesine izin ve muvafakati anlamına geliyordu;¹ fakat daha sonra değişime uğradı ve öğrencinin hocası yanında okuduğu veya ondan duyduğu hadis kitaplarından rivayet etme icazeti anlamına geldi.²

Sonunda bu icazetler öğrencinin hocasının huzurunda okuduğu hadis kitapları ve diğer kitaplardan rivayet etmeyi kapsadı. İşte böylece o icazetler mezun olanlara verilen ilmî belgeler konumuna geldi.

Fakat hicretin sekizinci yüz yılında bazı icazet belgelerinde ulemanın "müctehitler" diye tavsif edildiklerini görüyoruz! Bunlardan biri Allâme Hillî'nin oğludur. Allâme'nin oğlu hicrî 741 yılında Şeyh Muhsin b. Mezahir adında bir öğrencisine verdiği icazette babasını, "Babam Şeyhu'l-İslâm, müctehitlerin imamı..." şeklinde tavsif ediyor.

Veya Şeyh Ali Neylî'nin hicrî 791 yılında İbn-i Fehd'e verdiği icazette, Allâme Hillî'nin oğlu olan hocasını, "Şeyhimiz mevla, imam, allame, müctehitlerin sonuncusu..." şeklinde anıyor.³

Nihayet sonraki zamanlarda bu icazetlerden bazılarında mezun olan kişinin içtihat derecesine ulaştığına tanıklık edildi. Örneğin Merhum Muhammed Bâkır Meclisî, hicrî 1085 yılında telif ettiği eserleri rivayet etmesi için torunu Hatunabadî'ye verdiği icazette onun içtihat derecesine ulaştığını vurgulamıştır.⁴

Son zamanlarda ise, artık Ehlibeýt Ekolü fakihleri bazen öğrencilerinin içtihat derecesine ulaştıklarını belgeleyen özel bir icazet vermekteler.

Böylece "ictihat" ve "müctehit" terimleri bu şekilde Ehlibeýt Ekolü izleyicilerinin örfüne intikal etti. Fakat bu gerçekte iki ekol arasında isim ortaklığından başka bir şey değildir. Ama buna rağmen, bu isim ortaklığı bile Ehlibeýt Ekolü izleyicilerinden olan bazı Ah-barîleri yanıltarak bir-

1- bk. elinizdeki kitabın üçüncü cildinde, Ehlibeýt Ekolü'nde Muhaddislerin Senet Zincirlemesi bölümü.

2- Biharu'l-Envar, c.107, s.215-216.

3- Biharu'l-Envar, c.107, s.222-225.

4- Biharu'l-Envar, c.105, s.29.

takım nadir görüşlere sevk etmiştir ki onları burada zikretmemize gerek yoktur.

O hâlde her iki ekol her ne kadar aynı ismi paylaşıyorlarsa da, bu terimlerin anlamında aralarında büyük bir ihtilaf vardır. Bunun nedeni ise, Ehlibeyt Ekolü fakihlerinin hiçbir şekilde Hilâfet Ekolü izleyicilerinin kendi müçtehitlerinin reyî üzerine bina ettikleri hiçbir fikhî kaidelere ve usullere itibar etmemeleri, aksine hükümlerin istinbatında sadece Kur'ân ve sünnete dayanmalarındır. İnşallah ileride buna geniş bir şekilde yer vereceğiz.

4. KONU

EHLİBEYT EKOLÜ'NE GÖRE KUR'ÂN VE SÜNNET, TEŞRİİN İKİ KAYNAĞIDIR

- Ehlibeyt İmamları Hükümlerin Beyanında Kişisel Görüşe Güvenmezler
- Ehlibeyt İmamları'nın Hadisleri Allah ve Resulüne Dayanır
- Resulullah (s.a.a) Hz. Ali'ye (a.s) İlmi Diğer İmamlar İçin Yazmasını Emretti
- Ehlibeyt İmamları İlim Kitaplarını Nasıl Birbirinden Aldılar?

EHLİBEYT EKOLÜ'NE GÖRE KUR'ÂN VE SÜNNET, TEŞRİİN İKİ KAYNAĞIDIR

Ehlibeyt Ekolü'nde ahkâmın Kur'ân-ı Kerim'den sonraki kaynağın-
dan söz etmek istersek bu ekolün araştırma kaynaklarına mü-racaat et-
memiz gerekiyor. Nitekim Hilâfet Ekolü'nün de yönelişini anlamak için
bu metottan yararlanarak onların kendi ekollerinin araştırma kaynakla-
rına müracaat ettik. Çünkü bilimsel araştırmaların sağlıklı ve güvenilir
olması, bu metodu gerektirmektedir.

Ehlibeyt Ekolü'nün araştırma kaynaklarına müracaat ettiğimizde,
bu ekolün İmamlarının İslâm hükümlerinin beyanında Hilâfet Ekolü'nde
"içtihat" denilen rey ve kişisel görüşe güvenmediklerini, aksine Hz. Re-
sulullah'tan (s.a.a) kendilerine miras olarak ulaşan ve onlara özel kitap-
larda kaydedilen hadislere dayandıklarını görmekteyiz.

Ehlibeyt İmamları Hükümlerin Beyanında Kişisel Görüşe Güvenmezler

el-Kâfi kitabında şöyle geçer: Adamın biri, İmam Cafer Sadık'tan
(a.s) bir meselenin hükmünü sordu. Hazret adamın sorusunu cevapladı.
Adam tekrar, "Eğer şöyle böyle olursa o zaman ne dersiniz?" diye sorun-
ca İmam Cafer Sadık (a.s) buyurdu:

Sus! Sana verdiğim cevap Resulullah'tandır; bizim, "Siz ne der-
siniz"le işimiz olmaz.¹

1- Kâfi, c.1, s.58, Ebu Cafer Muahmed b. Yakub-i Kuleynî'nin eseri (öl. 328 ve-
ya 329 h.k.), 1375-Tahran basımı; el-Vâfi, c.1, s.59, Molla Muhsin Feyz-i Kaşanî diye
meşhur olan Muhammed b. Murtaza'nın eseri, (öl. 1091 h.k.) hicrî kamerî 1324 ba-
sımı.

Ehlibeyt İmamları'nın Hadisleri Allah ve Resulü'ne Dayanır

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) yukarıdaki soruya verdiği cevap *Besairu'd-Derecat* kitabında şöyle geçmiştir:

Sana verdiğim cevap Resulullah'tandır; biz kendimizden görüş belirtmeyiz.¹

Meclisî (r.a) diyor ki:

Bu soruyu soran, "Bu konuda zan ve içtihat yoluyla benimsemediğin görüşü bana bildir." demek istediği için İmam (a.s) onu, bu yersiz düşünceden menedip Ehlibeyt İmamları'nın Resulullah'tan (s.a.a) kendilerine ulaşan dışında ve kesin olarak bildiklerinden başka bir şey söylemedikleri konusunda aydınlatmıştır.²

Yine *Besairu'd-Derecat*'ta Fuzeyl b. Yesar³ kanalıyla İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

Biz kendi rey ve görüşümüze göre konuşacak olursak, biz-den öncekiler gibi biz de saparız. Fakat biz, Allah Teala'nın Resulü'ne bildirdiği ve Resulullah'ın bize bildirdiği belgeyle konuşuruz.⁴

Yine aynı kitapta Fuzeyl b. Yesar kanalıyla İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

Biz Rabb'imizin Resulü'ne bildirdiği ve Resulullah'ın (s.a.a) bize haber verdiği delille konuşuruz; eğer bu olmasaydı biz de diğerleri gibi olurduk.⁵

Yine aynı kitapta Sumae'den⁶ şöyle rivayet edilmektedir:

İmam Musa Kâzım'dan (a.s), "Siz, hakkında konuştuğunuz her şeyi Allah'ın Kitabı ve Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine dayanarak mı söylüyorsunuz, yoksa kendinizden mi söylüyorsunuz?" diye

1- *Besairu'd-Derecat*, s.301, Muhammed b. Hasan-i Saffar (öl. 290 h.k.) h.k. 1285 basımı.

2- Bu hadisin şerhi Muhammed Bâkır Meclisî'nin *Mir'atu'l-Ukul* adlı eserinde geçmiştir.

3- Ebu'l-Kasım Fuzeyl b. Yesar, İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ashabındandı. Aslen Kûfeli olmasına rağmen Basra'ya göç etmiştir. *Kamusu'r-Rical*, c.7, s.343.

4- *Besairu'd-Derecat*, s.299, h.2.

5- *Besairu'd-Derecat*, s.301, h.9.

6- Kûfeli Ebu Muhammed Sumae b. Mehran, ipek satıcısıydı. Aynı zamanda İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ravilerinden olup bir kitap sahibidir. *Kamusu'r-Rical*, c.5, s.3.

sordum. Hazret, "Hakkında konuştuğumuz her şey, Allah'ın Kitabı ve Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinde geçmiştir." buyurdu.¹

Ehlibeyt İmamları İlimlerini Birbirinden Miras Almışlardır

Besairu'd-Derecat kitabında Davud b. Ebu Yezid el-Ahvel² kanalıyla İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

Eğer biz insanlara kendi görüşümüz ve keyfimizle fetva verecek olsaydık, helâk olanlardan olurduk. Fakat bizim söylediklerimiz, Resulullah'tan (s.a.a) bize ulaşan eserlerdir. Bu eserler, biz imamların birinin öncekinden miras aldığı ve sonrakine miras bıraktığı bir ilim kaynağıdır ki biz onu, insanların altın ve gümüşü korudukları gibi koruruz.³

Yine aynı kaynakta üç senetle Cabir b. Abdullah'tan,⁴ İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

Ey Cabir! Vallahi eğer biz insanlarla kendi reyimizle konuşuyor olsaydık veya onlara kendi reyimizle konuşmuş olsaydık, helâk olanlardan olurduk; biz insanlarla yanımızdaki bir önceki imam kanalıyla Resulullah'tan (s.a.a) miras aldığımız bilgiyle konuşur ve onu insanların altın ve gümüşlerini korudukları gibi koruruz.⁵

Yine aynı kitapta üç senetle Muhammed b. Şureyh'ten İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

Eğer yüce Allah bize itaati ve velâyetimizi farz kılmamış ve bizi sevmeyi emretmemiş olsaydı, sizi kapımızda tutmaz, evimize sokmazdık. Vallahi biz kendi reyimize göre ve kendi hevesimizden konuşmayız, Allah Teala'nın emrettiği şeyden başkasını ağızımıza almayız. Bizim yanımızda bazı kitaplar var ki, insanların altın ve gümüşlerini korudukları gibi biz onları koruruz.⁶

Ehlibeyt İmamları, Hadislerini Dedeleri Resulullah'a (s.a.a) Dayandırıyorlar

Yukarıda geçen hadislerde Ehlibeyt İmamları, hiçbir şeyi kendi rey ve görüşlerine göre söylemediklerini, onları Hz. Resulullah'tan (s.a.a)

1- *Besairu'd-Derecat*, s.301, h.1.

2- Davud b. Firkad, Ebu Yezid-i Esedî-i Kufî, İmam Cafer Sadık (a.s) ve İmam Kâzım'dan (a.s) hadis rivayet etmiştir. *Kamusu'r-Rical*, c.4, s.56.

3- *Besairu'd-Derecat*, s.299.

4- Cabir-i Cu'fî b. Yezid b. Hars, İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) hadis rivayet etmiş ve 128 hicride vefat etmiştir.

5- *Besairu'd-Derecat*, s.299, h.1, s.300, h.4 ve 5.

6- *Besairu'd-Derecat*, s.300-301, h.5, 7, 10.

naklettiklerini vurgulamışlardır. Aşağıda Ehlibeyt İmamları'nın hadislerini dedeleri Hz. Resulullah'a (s.a.a) dayandırdıklarını göreceğiz:

Sumae b. Mehran, İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet etmiştir:

Allah Teala helâl, haram ve tevili Resulullah'a (s.a.a) öğretmiş ve Resulullah da (s.a.a) onların hepsini Ali'ye (a.s) öğ-retmiştir.¹

Bunun benzeri bir söz de dört senetle Hamran b. A'yun'dan² ve yine Ebu Basir,³ Ebu'l-A'ezz ve Hammad b. Osman'dan⁴ rivayet edilmiştir.⁵

Yakub b. Şuayb'den⁶ de iki senetle İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

Yüce Allah, Resulullah'a (s.a.a) Kur'ân'ı öğretti ve Kur'ân dışında ona başka bir şey daha öğretti. Sonra Allah Teala Resulullah'a (s.a.a) ne öğrettiyse, o da onları Ali'ye (a.s) öğretti.⁷

Muhammed Halebî,⁸ İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet etmiştir:

Resulullah'ın bildiğini Ali de biliyordu. Allah Teala Resulullah'a ne öğrettiyse, Resulullah da onu Emirü'l-Müminin Ali'ye öğretmiştir.⁹

1- Besairu'd-Derecat, s.290, "Fi Emir'il-Müminin (a.s) Enne'n-Nebi Alle-mehu'l-İlm" babı, Vesail, hicrî 1323-1324 basımı, c.3, s.391, h.19; Müstedre-ku'l-Vesail, hicrî 1321 basımı, c.3, s.192, h.28, Tefsir-i Ayyaşî'den naklen.

2- Ebu Hazma Ebu'l-Hasan Hamran b. A'yun-i Şeybanî, sıkı ve tâbîfinden olup İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.4, s.413.

3- "Ebu Basir" diye meşhur olan iki kişi var: Biri, İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ashabından olup mutlak suretle "Ebu Basir" diye tanınan Yahya b. Ebi'l-Kasım'dır; künyesi Ebu Muhammed'dir. Diğeri ise, Ebu Basir-i Asgar denilen ve İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) hadis rivayet eden Ebu Yahya Leys b. Buhterî el-Muradî'dir. Bu künyeler için bk. Kamusu'r-Rical, c.3, s.397.

4- Hammad b. Osman el-Ferazî İmam Cafer Sadık (a.s) ve İmam Kâzım'dan (a.s) rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.3, s.397.

5- Besairu'd-Derecat, s.290-292, Mehran'ın hadisi, no. 6, 7, 11 ve Ebu Ba-sir'in Hadisi no. 8, Ebu'l-A'ezz'in hadisi, no. 10, Hammad'ın hadisi, no. 12; 6 no.'lu hadiste ise Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Taif'de Ali (a.s) ile fışıldadığı geçer.

6- Ebu Muhammed Yakub b. Şuayb b. Meysem Mevla Beni Esed, İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.9, s.363.

7- Besairu'd-Derecat, s.290-291, h.3 ve 9.

8- Muhammed-i Halebî Ebu Cafer b. Ali b. Ebu Şu'be İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiş ve o hazretin döneminde vefat etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.8, s.276.

9- Besairu'd-Derecat, s.292, h.13.

Süleym b. Kays,¹ Emirü'l-Müminin Ali'den (a.s) şöyle rivayet etmiştir:

Resulullah'tan (s.a.a) bir şey sorduğum zaman bana cevap verir, sorularım bitince de kendisi konuşurdu. Dolayısıyla, gece ve gündüz, gök ve yer, dünya ve ahiret, cennet ve cehennem, dağ ve çöl, aydınlık ve karanlık hakkında kendisine ne kadar ayet indiyse, Resulullah (s.a.a) onu bana okudu, bana yazdırdı, ben de kendi elimle onu yazdım; onun tevil ve tefsirini, muhkem ve müteşabihini, özel ve genelini bana öğretti; nasıl, nerede ve kıyamet gününe kadar kimin hak-kında nazil olduğunu bana haber verdi. O hazret, yüce Allah'tan bana anlama ve ezberleme gücü vermesini istedi. İşte bu yüzden ben Kur'ân'ın bir tek ayetini bile unutmuş değilim ve Resulullah'ın (s.a.a) kendisine inip de bana yazdırdığı bir ayet bile yoktur.²

Yukarıdaki hadisi, Ehlisünnet kaynaklarından *Tabakat-i İbn Sa'd*'dan aldığımız aşağıdaki üç rivayet teyit etmektedir:

1- Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebu Talib'den (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

Ali'ye, "Resulullah'ın (s.a.a) ashabi içinde en çok hadisin senin yanında olmasının nedeni nedir?" diye sorulunca şöyle buyurdu: "*Ben Resulullah'tan sorduğum zaman bana cevap verir, sustuğumda ise onun kendisi konuşmaya başlardı.*"

2- Süleyman Ahmesî, babası kanalıyla Emirü'l-Müminin Ali'den şöyle rivayet etmiştir:

Vallahi inen her ayetin ne hakkında, nerede ve kime karşı nazil olduğunu bilirim. Allah Teala bana anlayan bir kalp ve konuşan bir dil vermiştir.

3- Ebu Tufeyl kanalıyla Ali'den şöyle rivayet edilmiştir:

Benden Allah'ın Kitabını sorun; benim gece mi, gündüz mü, çölde mi, dağda mı nazil olduğunu bilmediğim bir ayet yoktur.³

Besairu'd-Derecat'ta Zeyd b. Ali'den¹ Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

1- Süleym b. Kays Ebu Sadık-i Hilalî Amirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) ashabından olup İmam Seccad'ın dönemine kadarki Ehlibeyt İmamları'nı görmüştür. Onun bir kitabı vardır. Kamusu'r-Rical, c.4, s.445.

2- *Besairu'd-Derecat*, s.198, h.3.

3- *Tabakat-i İbn Sa'd*, Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) biyografisinde, c.2, s.2, h.101, Avrupa basımı. Onun rivayetini Ahmed b. Hanbel "Fezail-u Emiri'l-Müminin"de kaydetmiştir.

Cebraîl'in Resulullah'a (s.a.a) hangi konuda ve kimin hakkında, hangi helâl, haram ve sünneti, hangi emir ve nehyi indirdiğini bilmeden gözüme uyku girdiği veya Resulullah'ın (s.a.a) bana görev verdiği bir gün olmamıştır.

Ravi diyor ki:

Zeyd'in yanından dışarı çıktığımızda bir grup Mu'tezilî ile karşılaştık ve Zeyd'in sözlerini onlara aktardık. Onlar dediler ki: "Bu çok büyük bir iddiadır. Böyle bir şey nasıl olabilir?! Oysa kesinlikle Resulullah ile Ali'nin bir süre birbirlerini görmedikleri olmuştur. Bu durumda Ali bunları nasıl bilebilir?"

Biz tekrar Zeyd'in yanına dönerek Mu'tezilîlerin eleştirilerini kendisine aktardık. Bunun üzerine Zeyd şöyle dedi: Ali (a.s), Resulullah (s.a.a) ile birlikte olmadığı günleri aklında tutardı. Bir araya geldiklerinde Resulullah (s.a.a), "Ey Ali! Falan gün şu ayetler indi; filan gün de şu ayetler indi." buyurarak Ali'yle görüştüğü güne kadar inen ayetleri birer birer ona söylediler.

Ravi der ki.

Sonra biz Zeyd'in söylediklerini Mu'tezilîlere aktardık.²

Zeyd b. Ali'nin rivayetini, Hilâfet Ekolü'nün önemli ve muteber kaynaklarından olan *Sünen-i Neseî*, *Sünen-i İbn Mâce* ve *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'de geçen aşağıdaki üç rivayet teyit etmektedir; ifade Neseî'nindir:

1- Abdullah b. Nuceyy'den Hz. Ali'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Ben Resulullah'ın (s.a.a) yanında hiç kimsenin sahip olmadığı bir makama sahiptim. Ben her sabah Resulullah'a (s.a.a) gider kapının arkasından, 'Allah'ın selâmı senin üzerine olsun ey Allah'ın Resülü!' derdim. Peygamber yavaş bir şekilde öksürürse, evime geri dönerdim;, aksi durumda içeri girerdim.

2- Hz. Ali şöyle buyurmuştur:

Benim Resulullah (s.a.a) ile baş başa kaldığım özel bir saat vardı; o saatte Resulullah'a gider ve içeri girmek için izin isterdim. Resulullah (s.a.a) namazda olsaydı, yavaşça öksürür, aksi durumda girmem için izin verirdi.

3- Hz. Ali şöyle buyurmuştur:

1- Zeyd b. Ali b. Hüseyin, Hişam b. Abdulmelik'in döneminde "Âl-i Muhammed'in Rızası" sloganıyla kıyam etti ve hicrî 120 yılında safer ayının ikinci gecesi öldürüldü. Kamusu'r-Rical, c.4, s.259.

2- Besairu'd-Derecat, s.197, h.4.

Her gün Resulullah'la biri gece ve biri de gündüz olmak üzere iki defa görüşme iznim vardı; geceleyin görüşmeye gidince Hazret yavaşça öksürdü.¹

Yukarıda, Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) Resulullah'tan (s.a.a) ilim öğrendiğini belgeleyen bazı rivayetlere değindik. Şimdi ise Ehlibeyt İmamları'nın Hz. Resulullah'ın (s.a.a) emriyle Hz. Ali'den (a.s) ilim öğrendiklerini belgeleyen bazı rivayetlere değinelim:

Resulullah (s.a.a) Hz. Ali'ye (a.s) İlmi Diğer İmamlar İçin Yazmasını Emretti

Şeyh Tusî'nin *el-Emalî* adlı eserinde, *Besairu'd-Derecat* ve *Ye-nabiu'l-Mevedde*'de Ahmed b. Muhammed b. Ali'den, İmam Muham-med Bâkır (a.s) kanalıyla babalarından şöyle rivayet edilmiştir:

Resulullah (s.a.a) Hz. Ali'ye (a.s), "Sana söylediklerimi yaz." buyurdu. Ali, "Ya Resulullah! Unutmamdan mı endişeleniyorsunuz?" diye sordu. Resulullah, "Hayır! Unutmandan endişelenmiyorum. Çünkü ben Allah'tan senin hafızanı güçlendirmesini ve senin unutmamanı istedim. Bunları ortakların için yaz." buyurdu.

Bunun üzerine Ali, "Ya Resulullah! Ortaklarım kimlerdir?" diye sordu. Hazret, "Ortakların senin evlatlarından olan imamlardır; Allah onların sebebiyle ümmetime yağmur yağar, onların sebebiyle duaları kabul olur, Allah onların sebebiyle ümmetinden belaları giderir ve onların sebebiyle gökten rahmet iner." buyurdu ve sonra Hasan'a işaret ederek, "Bu onların birincisidir." dedi ve peşinden de Hüseyin'e işaret ederek, "İmamlar bunun evlatlarıdır." buyurdu.²

1- Bu üç rivayet Sünen-i Neseî, c.1, s.178, "et-Tenehnuh Fi's-Salat" babı; ve üçüncü rivayet Sünen-i İbn Mâce, h.3708, "Edeb" kitabı, "İstizan" babı; birinci rivayet ise, Müsned-i Ahmed, c.1, s.58, h.647; ikinci rivayet c.1, s.107'de, h.845'de şöyle geçmiştir: "Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna çıktığımda yavaşça öksürecek olsaydı, içeri girerdim. Susup ses çıkarmasaydı, geri dönerdim." Üçüncü rivayet, c.1, s.80'de 608 no.'lu hadiste. Buhari hadisin baş tarafını atmış, fakat son kısmını Tarih'de Nuceyy'in biyografisinde, c.4, s.2, h.121'de kaydetmiştir.

2- Emali, Şeyh Ebu Cafer Muhammed b. Hasan-i Tusî (öl. 460 h.k.), 1384- Nef-Nu'man basımı, c.2, s.56; *Besairu'd-Derecat*, s.167, Ebu Tufeyl'den, Ebu Cafer (a.s)'dan; *Yenabiu'l-Mevedde*, Şeyh Süleyman Hanefî (öl. 1294 h.k.), s.20, biz bunu hicrî 1302 yılında Daru'l-Hilâfet-i Osmanî basımından aldık.

Emirü'l-Müminin Ali de (a.s) "Mesken"deki sözlerinde bu konuya işaret etmiş ve Ebu Arake¹ de onu şöyle rivayet etmiştir:

Biz "Meskin"de Emirü'l-Müminin Ali (a.s) ile birlikteydik; oturmuş onun Resulullah'tan (s.a.a) aldığı miras konusunda konuşuyorduk. Bazıları, "Resulullah'ın kılıcını miras almıştır." derken bazıları da, "Peygamber'in katırını miras almıştır." diyorlardı. Bir grup Peygamber'in kılıcının kınındaki bir yazıyı miras aldığı iddia ediyorlardı. O sırada Ali (a.s) geldi ve şöyle buyurdu: "Vallahi fırsat olsaydı ve bana izin verilseydi, sizin için bir yıl boyunca konuşurdum; hem de sözlerimde tekrar olmaksızın. Vallahi benim yanımda Peygamber ve Ehlibeytine ait sahifeler var; bu sahifeler arasında "Abita" denilen bir sahife var ki Araplara ondan daha zor bir şey gelmiş değildir. Bu sahifede, Araplar arasında Allah'ın dininden nasip almamış ve batıl üzere olan altmış kabilenin olduğu kaydedilmiştir."²

* * *

Emirü'l-Müminin Ali'den (a.s) sonra onun evlâtlarından olan Ehlibeyt İmamları -Allah'ın selâmı onların üzerine olsun- bu sahifeleri birbirinden miras almışlardır. Nitekim aşağıdaki rivayetler bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadırlar.

Besairu'd-Derecat'ta Cabir b. Yezid'den şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Muhammed Bâkır (a.s), "Benim yanımda Resulullah'ın (s.a.a) hibe ettiği on dokuz kitabı içeren bir sahife var." buyurdu.³

Fuzeyl b. Yesar'dan şöyle rivayet edilmiştir: İmam Muhammed Bâkır (s.a) şöyle buyurdu:

"Ey Fuzeyl! Bizim yanımızda İmam Ali'ye ait yetmiş arşın (yaklaşık otuz beş metre) uzunluğunda bir kitap var; yeryüzünde ihtiyaç duyulan her şey bu kitapta mevcuttur; hatta küçük bir tırmalamanın diyeti bile bu kitapta yazılıdır." İmam daha sonra bu tırmalamayı göstermek için eliyle baş parmağına bir çizgi çizdi.⁴

Hamran b. A'yun'dan şöyle rivayet edilmiştir: İmam Muhammed Bâkır (a.s) büyük bir sandığa işaret ederek şöyle buyurdu:

1- Ebu Arake İmam'ın (a.s) döneminden Ziyad b. Ebih'in hükümetine kadar Kûfe sakinlerindendi. Kamusu'r-Rical, c.10, s.7. "Mesken" Irak'ta, Dicle nehrinin kıyısındadır.

2- *Besairu'd-Derecat*, s.149 ve buna yakın olarak s.159, h.15.

3- *Besairu'd-Derecat*, s.144.

4- *Besairu'd-Derecat*, s.147.

Ey Hamran! Bu sandığın içinde Ali'nin hattı ve Resulul-lah'ın imlasıyla yazılmış olan yetmiş arşın uzunluğunda bir sahife var; insanlar hükümeti bize bırakacak olurlarsa, Allah'ın indirdiğiyle hükmederiz ve bu sahifede yazılanlardan dışarı çıkmayız.¹

Muhammed b. Müslim'den² şöyle rivayet edilmiştir: İmam Muhammed Bâkır (a.s) şöyle buyurdu:

"Bizim yanımızda Ali'nin (a.s) kitaplarından yetmiş arşın uzunluğunda bir sahife var. Biz bu sahifede yazılanları izler ve onun sınırlarından dışarı çıkmayız." Ben, "Bu sahifenin konusu nedir? Acaba bütün ilimleri mi içeriyor, yoksa talak ve miras gibi insanların konuştuğu şeylerin açıklaması mı var?" diye sordum. İmam (a.s), "Ali, bu sahifede bütün ilimleri, yargı ve mirasla ilgili her şeyi yazmıştır; eğer hükümet bize ulaşırsa, her şeyi onda bulur ve ona göre davranırız." buyurdu.³

Başka bir rivayette ise şöyle geçer:

Hükümet bize ulaşırsa, bizim yanımızda her konuda izleyeceğimiz bir sünnet vardır.⁴

Yine Muhammed b. Müslim'den, İmam Muhammed Bâkır veya İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu rivayet edilmiştir:

Bizim yanımızda Ali'nin kitabı veya sahifesinden yetmiş arşın uzunluğunda bir sahife var; biz onu izleriz ve ondan dışarı çıkmayız.⁵

Abdullah b. Meymun'dan,⁶ İmam Cafer Sadık'ın (a.s), babasının şöyle buyurduğunu söylediği rivayet edilmiştir:

Ali'nin (a.s) kitabında ihtiyaç duyulan her şey var; bu kitapta hatta tırmalama ve şiddetli baskının -veya kötü huyun- bile diyeti belirlenmiştir.⁷

1- Besairu'd-Derecat, s.143.

2- Ebu Cafer Evkas, Muhammed b. Müslim b. Ribah, Sakefli bir değirmenci olup İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) rivayet etmiştir. Onun, "Erbea-Mia Mes'eletun Fi Ebvabi'l-Helal-i ve'l-Haram" adında bir kitabı vardır. O, h.k. 150 yılında vefat etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.8, s.378.

3- Besairu'd-Derecat, s.143.

4- Besairu'd-Derecat, s.164.

5- Besairu'd-Derecat, s.146.

6- Abdullah b. Meymun el-Kaddah el-Mekkî'dir; İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. İbn Nedim onu Şia fakihlerinden saymıştır. Kamusu'r-Rical, c.6, s.158.

7- Biharu'l-Envar, s.164 ve 148.

Yine aynı kitapta Mervan'dan şöyle nakledilmiştir:

İmam Cafer Sadık'ın (a.s), "Bizim yanımızda Ali'nin yetmiş arşın uzunluğunda bir kitabı vardır." buyurduğunu duy-dum.¹

Başka bir rivayette de şöyle geçer:

Ali onda yazmadığı bir şeyi bırakmamıştır; hatta küçük bir tırmalamanın diyetini bile yazmıştır.²

Yine İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

Vallahi bizim yanımızda uzunluğu yetmiş arşın olan bir sahife var; bu sahifede insanların ihtiyaç duyduğu her şey kayıtlıdır; hatta küçük bir tırmalamanın diyeti bile belirtilen bu kitabı Resulullah (s.a.a) imla etmiş ve Ali de (a.s) yaz-mıştır.³

Abdullah b. Sinan'dan⁴ ise şöyle rivayet edilmiştir: İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum:

Bizim yanımızda Resulullah'ın (s.a.a) imla ettiği ve Ali'nin (a.s) üzerine kendi eliyle yazdığı yetmiş arşın uzunluğunda bir deri var; onda insanların ihtiyaç duyduğu her şey, hatta tırmalamanın diyeti bile kaydedilmiştir.⁵

Mansur b. Hazim'den⁶ İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurdu-ğu rivayet edilmiştir:

Bizim yanımızda ihtiyaç duyulan her şeyin, hatta tırmalamanın diyetinin bile yazıldığı bir sahife var.⁷

Osman b. Ziyad'dan ise şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) huzuruna çıktım. İmam, "Otur." dedi. Ben oturunca elinin parmağıyla benim elimin arkasına vurup üzerinde biraz çekerek, "Bizim yanımızda bunun ve hatta bun-

1- Besairu'd-Derecat, s.147.

2- Besairu'd-Derecat, 148.

3- Besairu'd-Derecat, 145.

4- Abdullah b. Sinan b. Tureyf, Abbasi halifelerinden Mansur, Mehdi, Hâ-di ve Reşid'in hazinedarıydı. Kûfeli ve sıkadır. İmam Cafer Sadık ve bir rivayete göre de İmam Kâzım (a.s)'dan rivayet etmiş, çeşitli kitaplar yazmıştır. Ka-musu'r-Rical, c.5, s.475.

5- Besairu'd-Derecat, s.143 ve 147.

6- Mansur b. Hazim, Kûfi ve Esedi'dir; İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, s.9, s.127.

7- Besairu'd-Derecat, s.154; bu kitabın 146. sayfasında ise ek bir konu vardır.

dan daha küçüğünün bile diyeti vardır -bunun bile hükmünü biliyoruz-." dedi.¹

Mansur b. Hazim ve Abdullah b. Ebî Ya'fur'dan şöyle rivayet edilmiştir: İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurdu:

Benim yanımda yetmiş arşın uzunluğunda bir sahife var; bu sahifede ihtiyaç duyulan her şeyin hükmü, hatta tırmalamanın diyeti bile kayıtlıdır.²

Abdurrahman b. Ebî Abdullah'tan³ şöyle rivayet edilmiştir: İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum:

Bizim evimizde, içinde Allah Teala'nın yarattığı tüm helâl ve haramların, hatta tırmalamanın diyetinin bile bulunduğu yetmiş arşın uzunluğunda bir sahife var.⁴

Muhammed b. Abdulmelik'ten⁵ şöyle rivayet edilmiştir: Altmış kişi İmam Cafer Sadık'ın (a.s) huzurunda oturduğumuz bir sırada onun şöyle buyurduğunu duydum:

Vallahi bizim yanımızda, içinde yüce Allah'ın yarattığı tüm helâl ve haramların, hatta tırmalamanın diyetinin bile bulunduğu yetmiş arşın uzunluğunda bir sahife var.⁶

Süleyman b. Halid'den⁷ de İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

Bizim yanımızda Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin (a.s) eliyle yazılmış olan yetmiş arşın uzunluğunda bir sahife var; yer-yüzünde ne kadar helâl ve haram varsa bu sahifede kayıtlıdır; hatta tırmalamanın diyeti bile...⁸

Hammad'dan ise İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

1- Besairu'd-Derecat, s.159 ve s.148'de tabiri biraz farklı olarak kaydedilmiştir.

2- Besairu'd-Derecat, s.144.

3- Abdurrahman b. Ebî Abdullah Basrî, Kûfe ahalisinden olup İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet edenlerdendir. Kamusu'r-Rical, c.5, s.275.

4- Besairu'd-Derecat, s.145.

5- Muhammed b. Abdulmelik, ya Bağdad'a yerleşen Ensarî el-Kufi'dir ya da Ebu Cafer-i Vasitî el-Dakikî'dir. Kamusu'r-Rical, c.8, s.257.

6- Besairu'd-Derecat, s.144.

7- Ebu Rabi' Süleyman b. Halid el-Kûfî el-Hilâlî, İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiş ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) döneminde vefat etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.4, s.463.

8- Besairu'd-Derecat, s.144.

Allah'ın yarattığı tüm helâl ve haramların sınırı, bir evin sınırı gibi bellidir; Muhammed'in helâli kıyamete kadar helâl ve haramı da kıyamete kadar haramdır. Bizim yanımızda uzunluğu yetmiş arşın olan bir sahife var ki Allah'ın onda olmayan yarattığı bir helâl ve haram yoktur; yoldan olan şey yoldan, evden olan şey evdendir (sınırlar net olarak belirlenmiştir); hatta tırmalamanın, kırbacın ve yarım kırbacın diyeti bile açıklanmıştır.¹

Abdulah b. Eyyub² kendi babasından şöyle rivayet etmiştir: İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum:

Ali (a.s), Şi'lerini helâl ve haram konusunda birine muhtaç bırakmamıştır. Biz onun kitabında hatta tırmalamanın diyetini bile bulduk.

İmam daha sonra şöyle buyurdu: "Eğer sen bu kitabı göreceksen, onun ilklerin kitaplarından ve -çok muteber ve değerli olduğunu anlarsın."³

Muhammed b. Hekim⁴ İmam Kâzım'dan (a.s) şöyle rivayet etmiştir:

"Sizden öncekiler, kıyas ettikleri için helak oldular. Allah Teala, helâl ve haram konusunda dinini tamamlamadan Peygamberini dünyadan almamıştır. Resulullah (s.a.a), kendi döneminde, ihtiyaç duyduğunuz her şeyi size getirdi. Ondan ve vefatından sonra da Ehlibeyt'inden yardım istersiniz. O hâlde şunu bilin ki, onun Ehlibeyt'inin yanında, içinde hatta tırmalamanın diyeti bile yazılmış olan bir sahife vardır."

İmam daha sonra şöyle devam etti: "Ebu Hanife, 'Ali şöyle diyor, ben ise böyle diyorum!' diyen bir kişidir."⁵

Besairu'd-Derecat ve Usul-i Kâfi'de Bekir b. Kerb es-Sayrafi'-den⁶ şöyle rivayet edilir -ifade *Besairu'd-Derecat*'ındır:- İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum:

Ne oluyor onlara? Sizden ne istiyorlar?! Ne ile sizi ayıplıyorlar?! Size rafizî mi diyorlar?! Evet; vallahi sizler, yalanı rafz

1- *Besairu'd-Derecat*, s.148; *Usul-i Kâfi*, c.1, s.59, *Vâfi*, c.1, s.61.

2- Abdullah b. Eyyub, İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. *Kamu-su'r-Rical*, c.5, s.391.

3- *Besairu'd-Derecat*, s.166.

4- Muhammed b. Hekim İmam Kazım (a.s)'dan rivayet etmiştir. *Kamu-su'r-Rical*, c.8, s.151.

5- *Besairu'd-Derecat*, s.150 ve s.146'da biraz fazlalıkla.

6- Bekir b. Kerb-i Sayrafi el-Kuffi'dir; İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. *Kamusu'r-Rical*, c.2, s.225.

(terk) edip hakkı izlediniz. Vallahi bizim yanımızda öyle bir şey var ki kimseye ihtiyaç duymayız; aksine, insanlar bize ihtiyaç duyarlar. Bizim yanımızda Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin yazısıyla yetmiş arşın uzunluğunda bir sa-hife vardır; onda bütün helâl ve haramlar yazılmıştır.¹

Ali'nin (a.s) Ahkâm İle İlgili Kitabının İsmi

Ehlibeyt İmamları (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) Resulullah'ın (s.a.a) imla ettiği ve Ali'nin (a.s) yazdığı kitabın ismini "*Câmia*" olarak belirtmişlerdir. Nitekim aşağıdaki rivayetlerde bunu açık bir şekilde görmekteyiz:

Usul-i Kâfî ve *Besairu'd-Derecat*'ta Ebu Basir'den şöyle rivayet edilmiştir (ifade *Usul-i Kâfî*'nindir):

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) huzuruna varıp, "Fedanız olayım! Size bir sorum var. Söyleyeceklerimi duyacak olan biri var mı?" diye arzettim.

İmam (a.s) iki oda arasına asılmış olan perdeyi bir kenara çekerek başını odaya uzatıp orada kimsenin olmadığından emin olduktan sonra, "Ey Ebu Muhammed! Ne istersen sorabilirsin." buyurdu.

Ben, "Fedanız olayım; Şiîleriniz Resulullah'ın (s.a.a) Ali'ye her birinden bin kapı açılan bin ilim öğrettiğini söylüyorlar..." dedim.

İmam (a.s), "Ey Ebu Muhammed! "*Câmia*" bizim yanımızdadır; diğerleri "*Câmia*"nın ne olduğunu ne bilirler?!" buyurdu.

Ben, "Fedanız olayım; *Câmia* nedir?" diye sordum.

İmam (a.s), "Resulullah'ın mübarek dudaklarından çıkan imlasıyla ve Ali'nin kendi eliyle yazdığı, Resulullah'ın zıra-sıyla* yetmiş arşın uzunluğunda bir sahifedir; onda bütün helâl ve haramlar ve halkın ihtiyaç duyduğu her şey, hatta tırmalamanın diyeti bile kaydedilmiştir."

İmam (a.s) daha sonra eliyle bana vurarak, "Ey Ebu Muhammed! İzin veriyor musun?" diye buyurdu.

Ben, "Fedanız olayım; ben sizin emrinizdeyim; istediğiniz şeyi yapabilirsiniz." dedim.

1- *Besairu'd-Derecat*, s.149, h.14 ve s.154, h.7 ve s.142, h.1 biraz tabir farkıyla; *Usul-i Kâfî*, c.1, s.241, h.60; *el-Vâfî*, c.2, s.135.

*- Zıra, yaklaşık yarım metre uzunluğunda bir ölçü birimidir.

Bunun üzerine İmam (a.s) eliyle hafif bir şekilde üzerime basarak, "Hatta bunun diyeti bile (mevcuttur bu sahifede)." buyurdu. İmam (a.s) bu sözünü biraz sinirli bir şekilde buyurdu.

Ben, "Vallahi bu ilmin özüdür..." dedim.¹

Süleyman b. Halid'den şöyle rivayet edilmiştir: İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle duydum:

Bizim yanımızda "*Câmia*" denilen bir sahife var; ne kadar helâl ve haram varsa, hatta tırmalamanın diyeti bile, bu sa-hifede mevcuttur.²

Başka bir rivayette ise şöyle geçer:

Bizim yanımızda Resulullah'ın imla edip Ali'nin eliyle yazdığı yetmiş arşın uzunluğunda bir sahife var; ne kadar helâl ve haram varsa, hatta tırmalamanın diyeti bile bu sahifede mevcuttur.³

Ali b. Riab'dan⁴ şöyle rivayet edilmiştir: İmam Cafer Sadık'a (a.s), *Câmia* hakkında sorulduğunda şöyle buyurdu:

İki hörgüçlü büyük bir devenin uyluğu eninde ve yetmiş arşın uzunluğunda deriden bir sahifedir; insanların ihtiyaç duyduğu her şey onda yazılmıştır; onda yazılmayan bir şey yoktur; hatta tırmalamanın diyeti bile kaydedilmiştir.⁵

Besairu'd-Derecat'ta Ebu Basir'den şöyle rivayet edilmiştir:

İbn Şibrime⁶ ve onun fetvasından söz açılınca İmam Cafer Sadık (a.s), "*Câmia*'dan haberi yok ki onun! *Câmia*, Re-sulullah'ın imla ettiği ve Ali'nin (a.s) eliyle yazdığı bir sahi-fedir; onda bütün helâl ve haramlar, hatta tırmalamanın diyeti bile mevcuttur." buyurdu.⁷

Usul-i Kâfi ve *Besairu'd-Derecat*'ta Ebu Şeybe'den⁸ şöyle rivayet edilmiştir: İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum:

1- Usul-i Kâfi, c.1, s.239, h.1; *Besairu'd-Derecat*, s.151-152; el-Vâfi, c.2, s. 135. Yukarıda naklettığımız uzun bir hadistir; biz bu hadisten konumuzla ilgili bölümü rivayet ettik.

2- *Besairu'd-Derecat*, s.142- 143.

3- *Besairu'd-Derecat*, s.143.

4- Ali b. Riab, Kufelî bir değirmencidir; İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. *Kamusu'r-Rical*, c.6, s.489.

5- *Besairu'd-Derecat*, s.142 ve 149.

6- İbn Şibrime, Kufeli şair Abdullah b. Şibrime'dir; Mansur-i Devanikî tarafından Kûfe kadılığını üstlenmiş ve hicretin 144'ünde ölmüştür. el-Kuna ve'l- Elkab, c.1, s.313.

7- *Besairu'd-Derecat*, s.145-146 ve 148.

8- Ebu Şeybe-i Esedî İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. *Kamu-su'r-Rical*, c.10, s.99.

Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin (a.s) hattıyla yazılmış olan *Câmia* karşısında İbn Şibrime'nin bilgisi apaçık bir sapıklıktır. *Câmia* kimseye söz bırakmamıştır; *onda* helâl ve haram ilmi vardır. Kıyas taraftarları kıyasla ilme ulaşmak isterler; ama hedeften uzaklaşmaktan başka bir şey elde etmezler; Allah'ın dine kıyasla ulaşmaz.¹

Böylece Ehlibeyt İmamları -Allah'ın selâmı onların üzerine olsun- kendi rey ve görüşlerine göre konuşmaktan sakınır, konuşmalarında Resulullah'tan (s.a.a), Cebrail'den, Allah Teala'dan ulaşan şeylere dayanıyorlardı.

Cifr Kitabı ve Hz. Fatıma'nın (s.a) Mushafı

Bazı hadislerden, Ehlibeyt İmamları'nın yanında babaları Emi-rü'l-Müminin Ali'den (a.s) biri, içinde helâl ve haram hükümleri bulunan "*Câmia*" ve diğeri ise gelecekte vuku bulacak haberleri içeren "*Cifr*" adında iki kitabın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bunun dışında anneleri, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kızı Hz. Fatıma'dan "*Mushaf-ı Fatıma*" diye bilinen ve gelecekte vuku bulacak olayları içeren üçüncü bir kitabın da bulunduğu açıklık kazanmaktadır. Bu üç kitap Hz. Ali'nin (a.s) hattıyla yazılmıştır. Aşağıda Ehlibeyt İmamları'ndan rivayet edilen hadisler ışığında bu kitapların ne olduğunu incelemeye çalışacağız:

Besairu'd-Derecat kitabında Ebu Meryem'den² şöyle rivayet edilmiştir: İmam Cafer Sadık (a.s) bana şöyle dedi:

Bizim yanımızda uzunluğu yetmiş zıraya varan, içinde her şey, hatta tırmalamanın diyeti bile bulunan, Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin (a.s) hattıyla yazılmış olan "*Câmia*" var. Yine bizim yanımızda kenarlarına kadar dolan Ukaz derisi üzerine yazılmış olan *Cifr* kitabı var. Bu kitap geçmişte vuku bulan ve kıyamete kadar gelecekte vuku bulacak olayları içermektedir.³

Yine *Besairu'd-Derecat* kitabında çeşitli kanallarla şöyle rivayet edilmiştir: Resulullah'ın (s.a.a) Hz. Ali'ye (a.s) ve Hz. Ali'nin de (a.s) İmam Hasan'a (a.s) neler bıraktığını soran insanlara, İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurdu:

1- Usul-i Kâfi, c.1, s.57, h.14; *Besairu'd-Derecat*, s.146, 149-150; el-Vâfi, c.1, s.58.

2- Ebu Meryem, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) azat ettiği kölesi olup o hazretten rivayet etmiştir. *Kamusu'r-Rical*, c.10, s.185.

3- *Besairu'd-Derecat*, s.160.

Resulullah (s.a.a) bize içinde ihtiyaç duyulan her şey bulunan, hatta tırmalama ve tırnağın diyetinin bile belirtildiği bir kitap bırakmıştır. Fatıma da bize bir mushaf bırakmıştır; fakat o mushaf Kur'ân değildir...¹

Yine *Besairu'd-Derecat* kitabında Eban b. Osman'dan, Ali b. Hüseyin'den, İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

"Abdullah b. Hasan² kendisinin herkesin bildiğinden fazla bir şey bilmediğini söylüyor." İmam şöyle buyurdu: "Abdullah b. Hasan doğru söylüyor; o, diğer insanların bildiğinden fazla bir şey bilmiyor. Fakat vallahi bizim yanımızda bü-tün helâl ve haramların yazılı bulunduğu *Câmia* var. Yine bizde *Cifr var*. Abdullah b. Hasan *Cifr*'in ne olduğunu, keçi derisi mi, yoksa koyun derisi mi olduğunu biliyor mu? *Mushaf-ı Fatıma* da bizim yanımızdadır; vallahi onda Kur'ân'-dan bir harf bile yoktur; o ancak Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin (a.s) hattıyla yazılmış bir kitaptır. Abdullah b. Hasan, insanlar dünyanın dört bir yanından gelip onu soru yağmuruna tutunca ne yapabilir?"³

Yine bu kitapta Eban b. Osman'dan, Ali b. Ebu Hamza'dan bunun benzeri bir rivayet kaydedilmiştir. Bu rivayetin sonunda şöyle denmiştir:

Kıyamet günü bizim eteğimizden tutmak istemez misiniz? O gün biz Peygamberimizin eteğine ve o da Rabbi'nin rahmetine sarılacak.⁴

Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Silahı ve Kitapları

Besairu'd-Derecat kitabında Ali b. Said'den⁵ şöyle rivayet edilir:

İmam Cafer Sadık (a.s) bir hadisinde şöyle buyurdu: "Bizim yanımızda Resulullah'ın silahı, kılıcı ve zırhı vardır. Bizim yanımızda vallahi Fatıma'nın Mushaf'ı vardır; onda Kur'ân'dan bir

1- *Besairu'd-Derecat*, s.156; biz bu kaynaktan konumuzla ilgili olan bölümü naklettik.

2- Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebu Talib (a.s), annesi İmam Hüseyin'in (a.s) kızı Fatıma'dır. Mansur-i Devanikî hicrî 142 yılında onu ve kardeşlerini zindana attı ve 144 yılında onları Medine'ye götürerek zindanda çeşitli işkencelerle öldürdü; bazılarını da diri diri toprağa gömdü, Abdullah'ın da evini başına yıktı. Abdullah'ın Nefs-i Zekiye diye bilinen oğlu Muhammed Mansur'a karşı kıyam etti ve hicrî 145 yılında öldürüldü. Muhammed'in kardeşi İbrahim de Basra'da kıyam etti ve aynı yıl öldürüldü. Tarih-i Taberî, hicrî 142-145 yılı olayları bölümü.

3- *Besairu'd-Derecat*, s.157-158.

4- *Besairu'd-Derecat*, s.51 ve 161.

5- Ali b. Said Basralı olup İmam Cafer Sadık'ın (a.s) hadislerinin ravilerindendi. Kamusu'r-Rical, c.7, s.2.

harf bile yoktur. Bu kitap, Ali'nin kendi eliyle yazdığı Resulullah'ın imlasıdır. Yine bizim yanımızda vallahi Cifr vardır. Onun ne olduğunu; koyun derisi mi, yoksa deve derisi mi olduğunu ne bilirler?"

İmam daha sonra bize dönerek şöyle devam etti: "Müjdeler olsun size! Acaba kıyamet günü Ali'nin (a.s) eteğine ve Ali de Resulullah'ın (s.a.a) eteğine yapıştığı hâlde mahşer sahrasına girmek istemez misiniz?"¹

Yine aynı kitapta Muhammed b. Abdulmelik'ten şöyle rivayet edilmiştir:

Altmış kişi İmam Cafer Sadık'ı (a.s) aramıza alıp oturduğumuz bir sırada Abdulhalik b. Abdurabbih gelerek İmam'a (a.s) şöyle dedi: İbrahim b. Muhammed'in yanında oturmuştum. O sırada sizin, "Bizim yanımızda Ali'nin kitabı var." dediğinizi söylediler. Bunun üzerine İbrahim b. Muhammed şöyle dedi: "Vallahi Ali (a.s) kendinden geriye bir kitap bırakmamıştır; bir kitap bırakmış olsa bile tabaklanmış bir deri parçasından başka bir şey değildir; böyle bir deri parçasının bu kölemin yanında olmasını isterdim ve onu hiç önemsemezdim!"

İmam Cafer Sadık (a.s) bu sözleri işittikten sonra oturdu ve bize dönerek şöyle buyurdu.

Vallahi onların söylediği gibi değildir. Birinin içinde yazılar ve diğerinde ise Resulullah'ın (s.a.a) silahı bulunan tabaklanmış, yünleri ve kılları üzerinde, iki deri mahfaza bırakılmıştır bize. Vallahi içinde Allah'ın yarattığı bütün helâl ve haramlar kaydedilen, hatta tırmalamanın diyeti bile belirtilen yetmiş arşın uzunluğunda bir kitap var bizde.

İmam (a.s), sonra tırnağıyla kolunu çizip, bu tırmalamayı bize bilfiil göstererek şöyle devam etti:

Vallahi bizim yanımızda Kur'ân olmayan bir mushaf vardır.²

Abdullah b. Sinan'dan ise şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Cafer Sadık'a (a.s), İmam Hasan'ın (a.s) oğlunun başına gelenleri anlatıyorlardı; biz de Cifr'den bahsettik. Bunun üzerine İmam şöyle buyurdu: "Vallahi bizim yanımızda üzerine Resulullah'ın (s.a.a) imlasıyla Ali'nin yazmış olduğu bir keçi ve bir de koyun derisi var. Bunun dışında bir de bizde, içinde insanların

1- Besairu'd-Derecat, s.153.

2- Besairu'd-Derecat, s.151.

ihtiyaç duyduğu şeyler bulunan ve hatta tırmalamanın diyeti bile belirtilen yetmiş arşın uzunluğunda bir sahife var."¹

Ebu'l-Kasım Kûfî'nin rivayetinde ise şöyle geçer:

İmam Hasan'ın torunları, Cifr'den bahsedildiğinde, "Bu, önemli bir şey değildir." dediler. Bısr, bunu İmam Cafer Sadık'a (a.s) haber verdi. Bunun üzerine İmam, "Evet; Cifr, içi ilimle dolu olan iki tabaklanmış deridir; biri keçi ve diğeri ise koyun derisi..." buyurdu.²

Abdullah b. Sinan'ın hadisinde, yukarıdaki hadisin peşinden şöyle geçer:

Ali'nin hattıyla ve Resulullah'ın (s.a.a) mübarek dudaklarından çıkan imlasıyladır.³

Süleyman b. Halid, İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet etmiştir:

Bahsettikleri *Cifr*'de onları rahatsız eden şeyler var. Çün-kü onlar hakkı söylemiyorlar, *Cifr*'de ise hak vardır. Eğer on-lar gerçekten sözlerinde samimî iseler, Ali'nin (a.s) hükümlerini ve miras konusundaki uygulamalarını çıkarsınlar. Onlardan teyze ve halanın mirastan aldıkları hisseyi sorun. On-lardan, içinde Fatıma'nın (s.a) vasiyeti ve yanında da Resu-lullah'ın (s.a.a) silahı bulunan Fatıma'nın Mushafı'nı size göstermelerini isteyin...⁴

Mualla b. Huneys⁵ İmam Cafer Sadık'ın (a.s) amcası oğulları hakkında şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

Onlar sizi çağırınca davetlerini kabul ettiğiniz zaman kendilerine, "Biz size söyledikleri gibi değiliz; bu ilmi -din bilgisini ve onun sahibini arayan insanlarız. Bu ilim sizin yanınızda ise her konuda sizi izleriz; başkasının yanında ise, onu bulmak için ararız." demenizi isterim.

İmam (a.s) daha sonra şöyle devam etti:

"Kitapların (Câmia, Cifr ve Fatıma'nın Mushafı) hepsi Ali b. Ebi Talib'in (a.s) yanındaydı; Irak'a gidince onları Ümmü Seleme'ye emanet etti. Şehit edilince bu kitaplar İmam Hasan'a (a.s)

1- Besairu'd-Derecat, s.145 ve 159.

2- Besairu'd-Derecat, s.155.

3- Besairu'd-Derecat, 155.

4- Besairu'd-Derecat, s.157; s.158'de de bunun özeti geçmiştir.

5- Mualla b. Huneys, Medenî ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) hadislerinin rivailerindedir. Kamusu'r-Rical, c.9, s.56.

ulaştı. O da şehit olunca İmam Hüseyin'e (a.s) ve sonra da babama ulaştı...."¹

Yine aynı kitapta Ali b. Sa'd veya Said'den şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) yanında oturmuştum. Dostlarımızdan bir grup da oradaydı. Mualla b. Huneys İmam'a (a.s), "Fedanız olayım! Hasan b. Hasan'dan ne çektiniz?" diye sordu. Sonra Tayyar, İmam'a (a.s) şöyle dedi: "Fedanız olayım! Bir sokaktan geçerken Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ı gördüm; bir merkebin üzerindeydi ve etrafını Zeydilerden bir grup sarmıştı..."

Tayyar, bu görüşmede Muhammed b. Abdullah'la aralarında geçenleri İmam'a (a.s) anlattıktan sonra İmam, Cifr hakkında şöyle buyurdu:

O, su kırbaşı gibi tabaklanmış bir öküz derisidir. Onda kitaplar ve insanların kıyamete kadar ihtiyaç duyacakları şeylerin bilgisi var. Resulullah (s.a.a) onu imla etmiş ve Ali de (a.s) kendi eliyle yazmıştır. İçinde Kur'ân'dan bir ayet bile bulunmayan Fatıma'nın Mushafı da ondadır. Resululla-h'ın (s.a.a) yüzüğü, zırhı, kılıcı ve özel sancağı da bizim yanımızdadır. Göresi gözleri olmayanlara rağmen Cifr de bizim yanımızdadır.²

Anbese b. Mus'ab'dan³ şöyle rivayet edilmektedir: "Biz İmam Cafer Sadık'ın (a.s) yanında oturmştuk..." Anbese, rivayetin sonunda İmam Cafer Sadık'ın (a.s) yanındaki deriden iki mahfaza hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Resulullah'ın (s.a.a) silahı, bazı kitaplar ve Fatıma'nın Mushafı o iki mahfazadadır. (Fatıma'nın Mushafı dendiğinde onun Kur'ân olduğunu düşünmeyin.) Vallahi o, Kur'ân değildir.⁴

Bazı rivayetlerde, Hz. Fatıma'nın (s.a) Mushafı'nda yukarıdaki hadislerde geçenlerin dışında Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra kendisini teselli etmek için gelip kendisiyle konuşan bir melekten hadislerin olduğundan bahsedilmektedir. Hammad b. Zeyd'in İmam Cafer Sadık'tan (a.s) naklettiği rivayet, bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

1- Besairu'd-Derecat, s.167 ve s.158'de bu rivayetin özeti kaydedilmiştir.

2- Besairu'd-Derecat, s.156 ve 160.

3- Anbese b. Mus'ab-i İclî, Kufelî ve İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık (a.s) hazretlerinin hadislerinin ravilerindendir. Kamusu'r-Rical, c.7, s.242.

4- Besairu'd-Derecat, s.154. Bu hadisin devamında konumuzla ilgili olmayan birtakım şeylerden bahsedildiği için burada onları nakletmeye gerek görmedik. Fakat isteyenlere öneminden dolayı onu okumalarını tavsiye ediyoruz. S. 161'de bu konu özet olarak kaydedilmiştir.

Usul-i Kâfî'de Hammad b. Zeyd'in¹ İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet ettiği kaydedilmektedir:

Yüce Allah, Peygamberinin (s.a.a) ruhunu alınca, o hazretin vefatından dolayı Fatıma'yı (s.a), zorluğunu Allah'tan başka kim-
senin bilmediği bir üzüntü ve keder sardı. Bu nedenle Allah,
onunla konuşup üzüntüsünü teselli etmesi için bir melek gön-
derdi. Fatıma, bunu Ali'ye bildirdi. Ali de, ondan tüm duydukları-
nı yazdı ve böylece Mushaf oluştu... Fakat onda helâl ve haram-
larla ilgili bir şey yoktur; onda ancak gelecekle ilgili haberler
vardır.²

Ebu Ubeyde'den ise şöyle rivayet edilmiştir: Ashabımızdan biri,
İmam Cafer Sadık'tan (a.s) *Cifr*'in ne olduğunu sorunca İmam, "İçi ilimle
dolu öküz derisinden bir mahfazadır." buyurdu.

Adam, "Peki *Câmîa* nedir?" diye sordu.

İmam şöyle buyurdu:

İki hörgüçlü büyük bir devenin uyluğu eninde ve yetmiş arşın
uzunluğunda deriden bir sahifedir. İnsanların ihtiyaç duydukları
her şey onda kaydedilmiştir; onda yazılmayan bir şey yoktur;
hatta tırmalamanın diyeti bile onda belirtilmiştir.

Adam, "Peki *Mushaf-ı Fatıma*?" diye sordu.

İmam, bir süre sustuktan sonra şöyle buyurdu:

Siz aklınıza gelen, gerekli olan veya olmayan her şeyi soru-
yorsunuz. Fatıma (s.a) Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra
yetmiş beş gün yaşadı... (Allah ona bir melek gönderdi. Bu me-
lek) Fatıma'nın (s.a) babasının vefatından dolayı musibetini tes-
kin ediyor, onu teselli ediyor, ona babasından ve babasının ma-
kamından haber veriyor, kendisinden sonra evlatlarının başına
neler geleceğini ona bildiriyordu. Ali (a.s) de bunları yazıyor-
du...³

* * *

Ehlibeyt İmamları'nın -Allah'ın selâmı onların üzerine olsun- İmam
Ali'nin (a.s) ahkâm konusundaki "*Câmîa*" kitabını, gelecekte vuku bula-
cak tüm olayları içeren *Cifr*'i ve Hz. Fatıma'nın *Muhsa-fi*'ni miras aldıkları
mütevâtir olarak rivayet edilmiştir.

Bu hadislerden ve daha sonra nakledeceğimiz diğer hadislerden, bu
kitapların öküz derisinden bir mahfazada olduğu ve ona "*Cifr-i Ebyaz*"

1- Hammad b. Zeyd, Kufeli ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ravilerindendir. Kamu-
su'r-Rical, c.3, s.394.

2- Usul-i Kâfî, c.1, s.240, h.2.

3- Usul-i Kâfî, c.1, s.241, h.5; Besairu'd-Derecat, s.153; el-Vâfî, c.2, s.135.

dendiği ve Resulullah'tan (s.a.a) miras aldıkları silâhın öküz derisinden başka bir mahfazada olduğu ve ona "Cifr-i Ahmer" dendiği anlaşılmaktadır.

Ehlibeyt İmamları'nın Miraslarının Bulunduğu İki Mahfaza

Usul-i Kâfi ve *Besairu'd-Derecat* kitaplarında Hüseyin b. Ebî Alâ'dan¹ şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Cafer Sadık'ın (a.s), "Cifr-i Ebyaz benim yanımdadır." buyurduğunu duyunca, "Onda ne var?" diye sordum.

İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Onda Davud'un Zebur'u, Musa'nın Tevrat'ı, İsa'nın İncil'i, İbrahim'in Suhuf'u, bütün helâl ve haramlar ve içinde Kur'ân olmayan Fatıma'nın Mushaf'ı vardır. Onda insanları bize muhtaç kılan şeyler vardır; insanlar onları öğrenmek için bize müracaat ederler; biz ise kimseye muhtaç değiliz. Onda hatta bir kırbaç, yarım kırbaç ve çeyrek kırbaç cezası ve tırmalamanın diyeti bile kaydedilmiştir. Cifr-i Ahmer de benim yanımdadır."

Ben, "Cifr-i Ahmer'de ne var?" diye sordum.

İmam (a.s), "Resulullah'ın (s.a.a) silahı..." buyurdu.²

İmam (a.s), "Onda insanları bize muhtaç kılan şeyler vardır" sözüyle, Cifr denilen mahfazada Ali'nin kitabı olduğu ve Ali'nin kitabında ise insanların ihtiyaç duyduğu her şeyin bulunduğunu kastetmiştir.

Ebu Hamza,³ İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet eder:

Fatıma'nın Mushaf'ında Kur'ân'dan bir şey yoktur; onda babasının (s.a.a) vefatından sonra kendisine telkin edilen sözler vardır.⁴

Başka bir rivayette ise İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle nakledilmektedir:

Fatıma'nın Mushaf'ı benim yanımdadır; onda Kur'ân'dan bir şey yoktur!⁵

1- Hüseyin b. Ebi Alâ, Ebu Ali Haffaf-i A'ver'dir; İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ravilerinden ve kitap sahibidir. Kamusu'r-Rical, s.3, s.262.

2- Usul-i Kâfi, c.1, s.240, h.3; Besairu'd-Derecat, s.150-151; İrşad-i Şeyh Müfid, s.257 biraz ifade farkıyla.

3- Ebu Hamza-i Sumalî, Sabit b. Ebi Safiye Dinar'dır; onun bir kitabı vardı. O, İmam Zeynelabidin, İmam Muhammed Bâkır ve İmam Cafer Sadık (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) gibi Ehlibeyt İmamları'ndan rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.2, s.270 ve c.10, s.53.

4- Besairu'd-Derecat, s.159.

5- Besairu'd-Derecat, s.154.

İmam Cafer Sadık (a.s), halkın "mushaf" kelimesini günümüzde olduğu gibi Kur'ân'la karıştırmaması için çeşitli hadislerde Hz. Fatıma'nın (s.a) Mushafı'nda Kur'ân'dan bir şeyin olmadığını vurgulamıştır.

Besairu'd-Derecat kitabında Ali b. Said'den şöyle rivayet edilir:

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) yanında oturmuştum. Dostlarımızdan bir grup da oradaydı. Mualla b. Huneys İmam'a, "Fedanız olayım! Hasan b. Hasan'dan ne çektiniz?" diye sordu. Sonra Tayyar, İmam'a şöyle dedi: "Fedanız olayım! Bir sokaktan geçerken, Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ı gördüm; bir merkebin üzerindeydi ve etrafını Zeydîlerden bir grup sarmıştı..."

Tayyar, bu görüşmede Muhammed b. Abdullah'la aralarında geçenleri İmam'a (a.s) anlattıktan sonra İmam, Cifr hakkında şöyle buyurdu:

O, su kırbası gibi tabaklanmış bir öküz derisidir. Onda kitaplar ve insanların kıyamete kadar ihtiyaç duyacakları şeylerin bilgisi var. Resulullah (s.a.a) onu imla etmiş ve Ali de (a.s) kendi eliyle yazmıştır. İçinde Kur'ân'dan bir ayet bile bulunmayan Fatıma'nın Mushafı da ondadır. Resulullah'ın (s.a.a) yüzüğü, zırhı, kılıcı ve özel sancağı da bizim yanımızdadır. Göresi gözleri olmayanlara rağmen Cifr de bizim yanımızdadır.¹

Bu rivayet iki senetle rivayet edilmiştir; biz bunlardan en mükemmel olanını naklettik.²

* * *

Bu bölümde Ehlibeyt Ekolü'nde ilmin kaynaklarıyla ilgili söylediklerimiz, "Bir şeyin ispatı diğer şeyleri nefyeytmeyi gerektirmez." kuralı gereğince, Ehlibeyt İmamları'nın ilimlerinin kaynaklarının sadece bunlarla sınırlı olduğu anlamına gelmez. Nitekim İmam Mu-sa Kâzım'dan (a.s) bu konuda şöyle rivayet edilmiştir:

Bizim ilmimizin ereği üç kısımdır: Geçmiş, gelecek ve oluşmakta olan. Geçmiş açıklanmıştır. Gelecek kaydedilmiştir. Oluşmakta olanlar ise kalplere atılır ve kulaklara duyurulur. İlmin bu üçüncü kısmı, ilmimizin en üstün olanıdır; ancak Peygamberimizden sonra peygamber yoktur.³

1- *Besairu'd-Derecat*, s.156.

2- *Besairu'd-Derecat*, s.160 ve 161; bu konuda özet olarak rivayet edilen başka bir rivayet daha vardır.

3- *Usul-i Kâfi*, c.1, s.264, "Cehati Ulum-i İmaman (a.s)" babı ve bunun şer-hi *Miratu'l-Ukul*, c.3, s.136'da geçmiştir.

Bu Hadisin Şerhi

Allâme Meclisi'nin *Miratu'l-Ukul* kitabında bu hadisin şerhinde yazdıkları özetle şöyledir: Hadiste geçen "mebleğu ilmına" yani ilmimizin ereği ve kemali veya dayanağı ve kaynağı. "Mazin" geçmişle ilgili ilimdir. "Ğabir" ise gelecekle ilgili ilimdir. "Ğabir" geçmiş ve gelecek manalarına gelen zıt anlamlı kelimelerdendir.

"Fe emme'l-mazi fe-mufesser", yani geçmişle ilgili ilimleri Resulullah (s.a.a) bize tefsir ve şerh etmiştir.

"Fe emma'l-ğabir fe-mezbur", yani gelecekle ilgili ilimler Câmia, Fatıma'nın Mushafı ve diğer kitaplar da bizim için yazılmıştır. Dinin yasaları ve hükümleri de bu kitaplarda veya bunların birindedir.

"Ve emma'l-hadis fe-kazfun fi'l-Kulub ve nakrun fi'l-esma", yani Allah tarafından olması kesinleşen yeni olaylara veya Rabbanî ilimler ve maarifle ya da kapalı şeylerin teşrihiyle ilgili ilimler bir melek vasıta olmaksızın Allah Teala tarafından kalbe ilham edilir veya bir melek vasıtasıyla duyurulur.

İlmin bu kısmının onların en üstün ilimleri olmasının nedeni, bu ilmin onlara has olması ve bir insan vasıta olmaksızın onlara ulaşması veya diğer iki ilmin onlara has olmamasıdır. Zira Selman ve Ebuzer gibi bazı özel sahabiler de Hz. Resulullah'ın (s.a.a) haber vermesiyle bu iki ilimden az da olsa nasiplenmişler, o kitapların bazı bölümlerini görmüşlerdir.

Fakat halkın nazarında gaipten haber vermek peygamberlere has olduğu için İmam'ın (a.s) bu sözü yanlış anlaşılabilirdi. Bu yüz-den İmam (a.s) bu sözün peşinden hemen, "...ancak Peygamberimizden sonra peygamber yoktur." buyurarak bu yanlışlığa ma-hal bırakmamıştır. Çünkü peygamberle muhaddes arasındaki fark, peygamberin vahiy alırken meleği görmesi, muhaddesin ise sadece meleğin sesini duymasıdır. (Allâme Meclisi'nin -r.a- şerhi burada bitiyor)

Usul-i Kâfi'de İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

Muhammed'in vasilerinin hepsi (ona ve onlara selâm olsun) muhaddestirler.

İmam Musa Kâzım (a.s) şöyle buyurmuştur:

Ehlibeyt İmamları doğru konuşan, iyi kavrama gücüne sahip olan muhaddeslerdir.

Muhammed b. Müslim'den bu konuda şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) huzurunda muhaddes konusun-dan söz açılınca İmam şöyle buyurdu: "Muhaddes meleğin sesini duyan, fakat onu görmeyen kimsedir."

Ben, "Fedanız olayım! Bu durumda onun meleğin sözü olduğunu nasıl anlar?" diye sordum. İmam, "O sırada sözün me-leğe ait olduğunu anlayabileceği bir sükûnet ve huzur bu-lur." buyurdu.¹

Hilâfet Ekolü'nün hadis kitaplarında da bu özelliklerin benzerlerini halifelerden bazıları için ispatlayan hadislere rastlamaktayız; tıpkı Ümmü'l-Müminin Aişe'nin halife Ömer hakkındaki şu rivayeti gibi:

Aişe dedi ki: Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu:

Sizden önceki ümmetlerde muhaddesler vardı; benim ümmetimde de onlardan biri olacak olursa, Ömer b. Hattab onlardandır.

Ebu Hureyre de, Ömer hakkında bu hadisin bir benzerini rivayet etmiştir.² Fakat Hilâfet Ekolü kaynaklarında geçen bu gibi hadislerde, onlardan birinin, Ehlibeyt İmamları hakkında açıkça ve net olarak belirtildiği gibi Hz. Resulullah'tan (s.a.a) bir kitap miras aldığı geçmiştir.

Şimdi Ehlibeyt İmamları'nın Hz. Resulullah'tan (s.a.a) miras aldıkları bu kitapları nasıl birbirinden aldıklarını inceleyelim.

Ehlibeyt İmamları İlim Kitaplarını Nasıl Birbirinden Aldılar?

İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Seccad ve İmam Bâkır (aleyhimu's-selâm)

Besairu'd-Derecat kitabında Mualla b. Huneys kanalıyla İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

Bu kitaplar Ali'nin (a.s) yanındaydı. Irak'a gidince onları emanet olarak Ümmü Seleme'ye bıraktı. Ali (a.s) şehit olunca bu kitaplar Hasan'a (a.s) ulaştı ve Hasan'dan (a.s) sonra ise Hüseyin'e (a.s) geçti.

1- Yukarıdaki üç hadis Usul-i Kâfi, c.1, s.270-271, "Enne'l-Emimmete Muhaddesun el-Mufhemun" babında geçer.

2- Aişe'nin rivayeti Sahih-i Müslim, "Fezailu's-Sahabe" babında, h.2'de, Müsned-i Ahmed, c.6, s.55'de, Ebu Hureyre'nin rivayeti ise Sahih-i Buharî, c.2, s.173 ve 196'da, Müsned-i Tayâlisî, h.2347'de geçmiştir.

yin'e (a.s) ulaştı. Hüseyin şehit olunca Ali b. Hüseyin'e ulaştı ve ondan sonra da babama -İmam Muhammed Bâkır- ulaştı.¹

Besairu'd-Derecat kitabında bu konuda üç rivayet daha var. Bunlardan ikisi Ümmü Seleme'dendir. Şöyle ki:

Resulullah bana bir kitap emanet etti. Resulullah'tan (s.a.a) sonra ben o kitabı İmam Ali'ye teslim ettim.

Aynen yukarıdaki anlamda olan üçüncü rivayet ise, İbn Abbas'tandır.²

Usul-i Kâfî'de Suleym b. Kays'tan şöyle rivayet edilmiştir:

Emirü'l-Müminin Ali (a.s) oğlu Hasan'a vasiyet edip Hüseyin (a.s), Muhammed ve tüm çocuklarını, Şia'nın ileri gelenlerini ve kendi Ehlibeyt'ini buna tanık tuttuğunda ben de oradaydım. Emirü'l-Müminin Ali (a.s) kitap ve silahı Hasan'a (a.s) verip şöyle buyurdu:

Oğulcağızım! Resulullah (s.a.a) beni kendisine vasi tayin edip kitaplarını ve silahını bana verdiği gibi bana da seni kendime vasi tayin etmemi, kitaplarımı ve silahımı sana teslim etmemi emretti. Ve bana emretti ki, sana, ölüm vaktin gelince onları kardeşin Hüseyin'e vermeni emredeyim." Daha sonra oğlu Hüseyin'e dönerek şöyle buyurdu: "Ve Resulullah (s.a.a) sana onları bu oğluna vermeni emretti." Sonra Ali b. Hüseyin'in elinden tutup ona, "Resulullah (s.a.a) sana da onları oğlun Muhammed b. Ali'ye vermeni emretti. Ayrıca Resulullah'ın (s.a.a) ve benim selâmımı ona ulaştırırsın."³

Yazar diyor ki: Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) burada oğlu Hasan'a (a.s) teslim ettiği bir kitaptı. Bu kitap, o hazretin Medine'den hicret ederken Ümmü'l-Müminin Ümmü Seleme'nin yanında emanet bıraktığı ve Ümmü Seleme'nin daha sonra İmam Hasan (a.s) Medine'ye dönünce ona teslim ettiği kitaplardan farklıdır.

Sadece İmam Seccad (a.s)

Şeyh Tusî'nin *Gaybet* adlı eserinde, İbn Şehraşub'un *Mena-kıb*'ında ve Meclisî'nin *Biharu'l-Envar*'ında Fuzeyl'den, İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) kendisine şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir:

1- *Besairu'd-Derecat*, s.162.

2- *Besairu'd-Derecat*, s.163, h.4 ve s.166, h.16 ve s.168, h.23.

3- *Usul-i Kâfî ve Vâfî*, c.2, s.79.

İmam Hüseyin (a.s) Irak'a hareket ettiğinde vasiyetnamesini, kitaplarını ve diğer bazı şeyleri Resulullah'ın (s.a.a) zevcesi Ümmü Seleme'ye verdi ve ona; "Yanında emanet bıraktığım şeyleri büyük oğlum gelince ona ver." buyurdu. İmam Hüseyin (a.s) şehit olunca Ali b. Hüseyin (a.s) Ümmü Seleme'ye gitti. O da İmam Hüseyin'in (a.s) kendisine bıraktığı emanetleri İmam Zeynelabidin'e (a.s) teslim etti.¹

Usul-i Kâfi, A'lamu'l-Verâ, Menakıb-ı İbn Şehraşub ve Meclisî'nin *Biharu'l-Envar*'ında Ebu Bekir el-Hazremî'den² İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir -ifade *Usul-i Kâfi*'nindir:-

Hüseyin (a.s) Irak'a gittiği sırada kitaplarını ve vasiyetnamesini Ümmü Seleme'ye emanet bıraktı. Ali b. Hüseyin Ümmü Seleme'ye müracaat edince onları ona teslim etti.³

Bu vasiyetname İmam Hüseyin'in (a.s) Kerbela'da yazıp diğer miraslarıyla birlikte kızı Fatıma'ya emanet ettiği, onun da daha sonra Ali b. Hüseyin'e (a.s) verdiği vasiyetnameden farklıdır; o sırada şiddetli bir şekilde hasta olan İmam Seccad'ın (a.s) yaşayabileceğini tahmin etmiyorlardı.⁴

Sadece İmam Muhammed Bâkır (a.s)

Usul-i Kâfi, A'lamu'l-Verâ, Besairu'd-Derecat ve *Biharu'l-Envar* adlı eserlerde İsa b. Abdullah'tan,⁵ babasından, dedesinden şöyle rivayet edilmiştir -ifade *Usul-i Kâfi*'nindir:-

Ali b. Hüseyin ölüm yatağında etrafını saran evlatlarına döndü; sonra oğlu Muhammed b. Ali'ye (İmam Muhammed Bâkır) yönelerek, "Ey Muhammed! Bu sandığı kendi evine götür." diye buyurdu. Daha sonra diğer evlatlarına yönelerek şöyle devam et-

1- Gaybet-i Şeyh Tusî, Tebriz basımı, h.k. 1323; Menakıb-ı İbn Şehraşub, c.4, s.172; Biharu'l-Envar, c.46, s.18, h.3. Biz Meclisî'den naklettik.

2- Ebu Bekir el-Hazremî, Abdullah b. Muhammed'dir, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) hadislerinin ravilerindendir. Kamusu'r-Rical, c.16, s.15.

3- Usul-i Kâfi, c.1, s.304; A'lamu'l-Verâ, s.152; Biharu'l-Envar, c.46, s.16; Menakıb, İbn Şehraşub, c.4, s.172.

4- Usul-i Kâfi, c.1, s.303, h.3; A'lamu'l-Verâ, s.152; Biharu'l-Envar, c.46, s. 18, h.5; Besairu'd-Derecat, s.148, 149, 163, 164 ve 168.

5- İsa b. Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebu Talib (a.s)'a "Haşi-mi" diyorlardı. O, İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.7, s.275-276.

ti: "Bu sandıkta dinar ve dirhem yoktur; bu sandık ilimle doludur."¹

Besairu'd-Derecat ve Biharul-Envar'da İsa b. Abdullah b. Ömer'in İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet ettiği kaydedilir:

İmam Ali b. Hüseyin (a.s) ölüm yatağında oğluna (Muhammed'e), "Ey Muhammed! Bu sandığı kendi evine götür." buyurdu. İmam Muhammed Bâkır (a.s) o sandığı dört kişiyle kendi evine götürdü. İmam Seccad (a.s) vefat edince İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) kardeşleri gelerek o sandığın içindekilerden miras iddiasında bulundular ve "Sandığın içindekilerden bizim hissemize düşeni ver." dediler. Bunun üzerine İmam Muhammed Bâkır (a.s) şöyle buyurdu: "Vallahi sandığın içindekilerde sizin bir payınız yoktur; sizin onda bir payınız olsaydı, babam onu bana vermezdi." O sandıkta Resulullah'ın (s.a.a) silahı ve kitapları vardı.²

İmam Cafer Sadık (a.s)

Besairu'd-Derecat kitabında Zurare'den³ şöyle rivayet edilir:

İmam Cafer Sadık (a.s), "Babam (İmam Muhammed Bâkır) ölmeden önce kitapları bana ulaştı." buyurdu.⁴

Yine aynı kitapta Ebu Basir'den şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Cafer Sadık'ın (a.s), "Babam Ebu Cafer -İmam Muhammed Bâkır- dünyadan göçmeden Fatıma'nın Mushafını bana verdi." buyurduğunu duydum.⁵

Yine aynı kitapta Anbese el-Abid'den⁶ şöyle rivayet etmiştir:

Biz İmam Cafer Sadık'ın (a.s) amcası oğlu Hüseyin'in yanında oturmuştuk. O sırada Muhammed b. İmran gelerek on-dan yer kitabını istedi. Hüseyin, "Bekle onu Ebu Abdullah'tan (İmam Cafer Sadık) alayım." dedi. Ben, "O kitabın onun yanında ne işi var?" diye sordum. Bunun üzerine Hüseyin şöyle dedi: "O kitap önce

1- Usul-i Kâfi, c.1, s.305, h.2; A'lamu'l-Verâ, s.260; *Besairu'd-Derecat*, 1. bab, s.44; *Biharul-Envar*, c.46, s.229, h.1; el-Vâfi, c.2, s.83.

2- Usul-i Kâfi, c.1, s.305, h.1; el-Vâfi, c.2, s.82; *Besairu'd-Derecat*, 4. bab, c.4, s.165; A'lamu'l-Verâ, s.260; *Biharul-Envar-i Meclisî*, c.46, s.229.

3- Zurare, Ebu'l-Hasan, ismi Abdurabbih b. A'yun'dur, Kufelî Benî Şeyba-n'ın kölesiydi; İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiş ve hicretin 150. yılında vefat etmiştir. *Kamusu'r-Rical*, c.4, s.154.

4- *Besairu'd-Derecat*, s.158, 180, 181 ve 186.

5- *Besairu'd-Derecat*, s.158.

6- Anbese b. Becad el-Abid, Benî Esed'in kölesi olup kadılık yapıyordu; İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. *Kamusu'r-Rical*, c.7, s.242.

İmam Hasan'ın (a.s) yanındaydı; sonra İmam Hüseyin'e (a.s) ulaştı; ondan Ali b. Hüseyin'e (a.s), sonra İmam Muhammed Bâkır'a (a.s) ve sonra da Cafer Sadık'a (a.s) ulaştı; biz ihtiyaç duyduğumuz şeyleri onun yanındaki kitaptan yazıyoruz."¹

Usul-i Kâfî ve *Besairu'd-Derecat* kitaplarında Hamran'dan şöyle rivayet edilmektedir:

İmam Muhammed Bâkır'a (a.s), "Halk, Ümmü Seleme'ye teslim edilen mühürlü bir sahifeden bahsediyor." dedim. İmam (a.s) şöyle buyurdu:

Resulullah (s.a.a) vefat edince Ali (a.s) o hazretin ilmini, silahını ve orada olan başka şeyleri miras aldı. Daha sonra bunlar Hasan'a (a.s) ulaştı; sonra da Hüseyin'e (a.s) ulaştı. Onların yok olmasından endişelendiğimiz zaman İmam Hüseyin (a.s) onları Ümmü Seleme'ye emanet etti. Daha sonra Ali b. Hüseyin (a.s) onları aldı.

Burada ben İmam'ın (a.s) sözünün arasına girerek, "Evet, ondan sonra babanıza ulaştı ve ondan sonra da sizin sıranız geldi ve onları siz aldınız." dedim.

İmam, "Evet." buyurdu.²

Ömer b. Eban'dan şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Cafer Sadık'tan (a.s) Ümmü Seleme'ye emanet bırakılan ve halkın hakkında konuştuğu mühürlü sahifenin ne olduğunu sorduğumda şöyle buyurdu: "Resulullah (s.a.a) vefat edince Ali (a.s) o hazretin ilmini, silahını ve orada bulunan diğer şeyleri miras aldı. Daha sonra Hasan'a (a.s) ve sonra da Hüseyin'e (a.s) ulaştı."

Ben, "Sonra Ali b. Hüseyin'e (a.s), sonra oğluna ve ondan sonra da size ulaştı." dedim.

İmam (a.s), "Evet." buyurdu.³

İmam Musa Kâzım (a.s)

Gaybet-i Nu'manî ve *Biharu'l-Envar*'da Hammad es-Saiğ'den şöyle rivayet edilmiştir:

Mufazzal,¹ İmam Cafer Sadık'a (a.s) bazı soruları soruyordu... O sırada Ebu'l-Hasan Musa (İmam Kazım a.s) içeri girdi. İmam

1- Besairu'd-Derecat, s.165-166; az bir farkla.

2- Kâfî, "Huccet" kitabı, c.3, s.48; el-Vâfî, c.2, s.133; Besairu'd-Derecat, s.177, 186 ve 188.

3- Usul-i Kâfî, c.3, s.48; Besairu'd-Derecat, s.177 ve 184; el-Vâfî, c.2, s.133.

(a.s), Mufazzal'a dönerek, "Ali'nin (a.s) kitabının sahibini görmek ister misin?" buyurdu. Mufazzal, "Bundan daha büyük şeref ne olabilir ki?!" dedi. Bunun üzerine İmam Cafer Sadık (a.s), "Bu, o kitabın sahibidir." buyurdu...²

İmam Ali Rıza (a.s)

Ali b. Yaktin'den³ şöyle dediği rivayet edilir:

İmam Ebu'l-Hasan (İmam Musa Kâzım -a.s-) parmağıyla oğlu Ali'ye işaret ederek bana, "Ey Ali! Bu, çocuklarımın en fakihidir. Ben kitaplarımı ona verdim." buyurdu.

Başka bir rivayette de şöyle geçer:

İmam Musa Kâzım'dan (a.s), "Oğlum Ali, evlatlarımın efendisidir ve ben kitaplarımı ona bıraktım." buyurduğunu duydum.⁴

Usul-i Kâfî'de, Şeyh Müfid'in *İrşad*'ında, Şeyh Tusî'nin *Gay-bet*'inde ve *Biharu'l-Envar*'da şöyle geçer: Naim el-Kabusî,⁵ Ebu'l-Hasan Musa'dan (İmam Kâzım -a.s-) şöyle rivayet etmiştir:

Oğlum Ali; çocuklarımın en büyüğü, benim yanımda en iyisi ve en sevimlisidir. O, benimle birlikte Cifr'e bakabilir; ona peygamber veya vasiden başkası bakmamıştır.⁶

Rical-i Keşşî ve *Biharu'l-Envar*'da Nasr b. Kabus'dan⁷ şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Musa Kâzım'ın (a.s) evinde olduğum bir sırada oğlu İmam Rıza'yı (a.s) Cifr kitabına baktığı hâlde bana gösterdi ve

1- Mufazzal b. Ömer el-Cu'fî el-Kuffî İmam Cafer Sadık, İmam Kâzım'dan (a.s) rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.9, s.93.

2- Gaybet-i Nu'manî, s.177; Biharu'l-Envar, c.48, s.22, h.34.

3- Ali b. Yaktin, Benî Esed'in kölesi olup birtakım kitapları vardı. O, hicretin 182. yılında vefat etmiştir; İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.7, s.83.

4- Ali b. Yaktin'in rivayetinin üç senedi var: Besairu'd-Derecat, s.164, h.7, 8 ve 9; İrşad, s.285; İrşad'da "Naheltuhu kutubî" yerine "Naheltuhu kunyeti" geçmiştir; Vâfî, c.2, s.82.

5- Naim-i Kabusî, ileride hakkında bahsedeceğimiz Nasr b. Kabus'un kardeşi Naim b. Kabus olsa gerek. O, İmam Kâzım (a.s)'dan rivayet eden sığa ravilerdendir. Kamusu'r-Rical, c.9, s.225.

6- Usul-i Kâfî, c.1, s.311-312, h.2; İrşad-i Şeyh Müfid, s.285-286; Gaybet-i Şeyh Tusî, s.28; el-Vâfî, c.2, s.83.

7- Nasr b. Kabus-i Lahmî el-Kuffî İmam Cafer Sadık ve İmam Kâzım'dan (a.s) rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.9, s.195.

şöyle buyurdu: "Bu oğlum Ali'dir ve baktığı şey de Cifr kitabıdır."¹

Böylece bu kitapları bu yüce kişiler birbirinden miras almışlar ve nesilden nesile ona müracaat etmiş, ondan ilim ve hükümleri çıkarmışlardır. Aşağıdaki hadisler bunu apaçık bir şekilde ortaya koymaktadır:

Ehlibeyt İmamları'nın Miras Aldıkları Kitaplara Müracaatı

İmam Cafer Sadık'ın (a.s), İmam Hasan'ın (a.s) çocuklarının iktidarı ele geçirip geçiremeyeceklerini öğrenmek için *Cifr* kitabı ve Hz. Fatıma'nın Mushafı'na müracaat ettiğini gördük; nitekim *Usul-i Kâfi* ve *Besairu'd-Derecat* kitaplarında Fuzeyl b. Sukre'den² şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) huzuruna girince İmam (a.s) bana, "Sen gelmeden önce neye baktığımı biliyor musun?" buyurdu. Ben, "Hayır." dedim. İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Sen gelmeden önce Fatıma'nın kitabına bakıyordum; yeryüzünde hükümete ulaşacak olan herkesin kendisinin ve babasının adı bu kitapta geçmiştir. Fakat İmam Hasan'ın (a.s) çocukları hakkında onda bir şey bulamadım."³

Velid b. Subeyh'ten⁴ şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Cafer Sadık (a.s) bana, "Ey Velid!" buyurdu, "Ben Fatıma'nın Mushaf'ına baktım ve falancanın çocukları için ayakkabı üzerine konan toz miktarı dışında bir şey göremedim."⁵

Süleyman b. Halid'den ise şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Cafer Sadık'ın (a.s), "Benim yanımda sultanların isimleri kaydedilen bir sahife var; fakat onda Hasan'ın evlatları için bir şey yoktur." buyurduğunu duydum.⁶

Ömer b. Uzeyne, İmam Cafer Sadık'ı (a.s) dinleyen bir gruptan şöyle rivayet eder: "İmam Cafer Sadık'a Muhammed (b. Abdullah b. Hasan) hakkında soruldu. İmam (a.s) şöyle buyurdu:

1- Rical-i Keşşî, s.382; Biharul-Envar, c.49, s.27, h.46.

2- Fuzeyl b. Sukre, Ebu Muhammed-i Esedî, İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.7, s.337.

3- Usul-i Kâfi, c.1, s.242, h.8; Besairu'd-Derecat, s.169, h.3; el-Vâfi, c.2, s.136.

4- Velid b. Subeyh-i Kufî Esedi İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.9, s.254.

5- Besairu'd-Derecat, s.161 ve 170, h.32'de bunun bir benzeri rivayet edilmiştir.

6- Besairu'd-Derecat, s.169, h.5.

Benim yanımda içinde bütün peygamberlerin ve yönetime geçecek bütün sultanların isimleri bulunan iki kitap var; vallahi Muhammed b. Abdullah bu iki kitaptan hiçbirinde yoktur.¹

İmam'ın (a.s) "iki kitap"tan maksadı, Cifr kitabı ve Hz. Fatıma'-nın (s.a) Mushafıdır. "Bütün peygamberlerin isimleri"nden maksadı ise dedesi Hz. Resulullah'tan (s.a.a) önce gelip geçen peygamberlerdir. Bu konu, aşağıdaki hadisten de net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Besairu'd-Derecat kitabında Mualla b. Huneys İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet etmektedir:

İsmi benim yanımdaki kitapta yazılmayan hiçbir peygamber, peygamber vasisi ve padişah yoktur. Vallahi bu kitapta Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın ismi geçmemiştir.²

Bu hadisin bir benzeri de Ays b. Kasım'dan³ rivayet edilmiştir.⁴

Mualla b. Huneys'ten şöyle rivayet edilmektedir:

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) huzurunda olduğum bir sırada Muhammed b. Abdullah b. Hasan onun huzuruna gelerek selâm verdi ve sonra da ayrılıp gitti. İmam Cafer Sadık (a.s) Muhammed'e acıdı ve gözlerinde yaş belirdi. Bunun üzerine ben, "Şimdiye kadar sizin ona karşı böyle bir şey yaptığınızı görmemiştim!" dedim. İmam (a.s), "Onun hâline acıdım; çün-kü o kendisinin olmayan bir işe girişmiştir; ben Ali'nin (a.s) kitabında bu ümmetin halifeleri veya padişahları arasında onun ismini görmedim." buyurdu.⁵

Anbese b. Bidad el-Abid'den şöyle rivayet edilmektedir:

İmam Cafer Sadık (a.s) Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın (a.s) görünce gözleri yaşla doluyor ve şöyle buyuruyordu: "Kurban olayım ona. İnsanlar onun vadedilen Mehdi olduğunu söylüyorlar; halbuki o öldürülecektir; onun ismi babası Ali'nin (a.s) kitabında bu ümmetin halifeleri arasında geç-miyor."⁶

1- *Besairu'd-Derecat*, s.169, h.2 ve buna yakın anlamda *Usul-i Kâfi* ve *Vâfi* kitaplarında geçmiştir.

2- *Besairu'd-Derecat*, s.169, h.4.

3- Ebu'l-Kasım Ays b. Kasım el-Becelî, Süleyman b. Halid'in kız kardeşinin oğlu ve İmam Cafer Sadık'la İmam Kâzım'ın hadislerinin ravisidir. *Kamusu'r-Rical*, c.7, s.274; *Kâfi* ve *Vâfi*, c.1, s.S. 57.

4- *Besairu'd-Derecat*, s.169, h.6.

5- *Usul-i Kâfi*, s.168-169, h.1.

6- *Mekatilü't-Talibiyin*, s.208; *İrşad-i Şeyh Müfid*, s.260.

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) "Ali'nin kitabı"ndan maksadı, babası Emirü'l-Müminin Ali'den (a.s) miras aldığı "*Cifr*" kitabıdır.

Kâfi kitabında Fuzeyl b. Yesar, Bureyd b. Muaviye¹ ve Zurare'-den şöyle rivayet edilmiştir:

Abdumelik b. A'yun İmam Cafer Sadık'a (a.s), "Zeydiler Muhammed b. Abdullah (b. Hasan)'ın etrafında toplanmışlar; acaba o hükümete ulaşacak mı?" diye sordu. İmam, "Vallahi bende, içinde bütün peygamberlerin ve yeryüzünde hüküm sürecek bütün padişahların ismi geçen iki kitap var; vallahi Muhammed b. Abdullah'ın ismi bu kitapların hiçbirinde geçmemiştir." buyurdu.²

İmam Cafer Sadık (a.s) amcası oğulları olan Hasan oğullarının hareketleri karşısındaki tutumunda Cifr-i Ebyaz ve Fatıma'nın Mushafında geçen bilgilere dayanıyordu. İmam (a.s), bazen onlara bu kitaplarda geçen başlarına gelecekleri bildiriyordu. Fakat amcası oğulları onun öğüt ve nasihatlerini kabul etmiyorlardı. Bu konuyu Ebu'l-Ferec el-İsfahanî *Makatilu't-Talibiyyin* adlı eserinde şöyle kaydetmiştir:

Aralarında İbrahim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas,³ Ebu Cafer Mansur,⁴ Salih b. Ali, Abdullah b. Hasan b. Hasan (a.s) ve oğulları Muhammed ve İbrahim ve yine Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman⁵ da bulunan Ha-şimoğulları'ndan bir grup Ebvâ'da bir araya toplandılar

Salih b. Ali, bu toplantıda şöyle konuştu: "İnsanların size göz diktiğini ve sizin hareket ve işaretinizi beklediğini biliyorsunuz. Allah'ın sizi bir araya topladığı bu toplantıda kendi aranızdan birini seçip biat edin ve canınızla onu koruyun ki fatihlerin en hayırlısı olan Allah size fetih versin."

1- Bureyd b. Muaviye, Ebu'l-Kasım el-İclî (öl. 150 hicrî) İmam Muhammed Bâkır ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.2, s.164.

2- Usul-i Kâfi, c.1, s.242, h.8; Vâfi, c.2, s.136.

3- İbrahim b. Muhammed, Abdullah b. Abbas'ın torunudur; "İmam" lakabını almış ve halkı Abbasî'leri desteklemeye davet etmiştir. Son Emevî padişahı Mervan-ı Himar onu Harran'da zindana atmış ve hicrî 132 yılında öldürmüştür. Tarih-i İbn Esir, c.5, s.158; Murucu'z-Zeheb, c.3, s.244.

4- Ebu Cafer Mansur-i Devanikî, İbrahim İmam'ın kardeşidir. Hicri 136 yılında Seffah'ın ölümünden sonra hilafete geçmiş, hicrî 158 yılında Mekke yolunda ölmüş ve Mekke'de defnedilmiştir.

5- "Dibac" diye meşhur olan Muhammed b. Abdullah, Osman'ın torunudur; Mansur-i Devanikî hicrî 142 yılında Herran'da onu öldürerek başını Horasan'a göndermiştir.

Sonra Abdullah b. Hasan Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra şöyle konuştu: "Bildiğiniz gibi benim bu oğlum (Muhammed) Mehdi'dir; o hâlde gelin ona biat edelim."

Ebu Cafer Mansur ise şöyle konuştu: "Neden kendinizi aldatıyorsunuz?! Allah'a andolsun, halkın gözlerinin bu gence (Muhammed b. Abdullah b. Hasan'a) dikildiğini, boyunlarının ona doğru uzandığını ve onun emrini canıgönülden ka-bul ettiklerini biliyorsunuz."

Oradakiler, "Allah için doğru söyledin; bu hepimizin bildiği kişidir." dediler ve sonra hep birlikte kalkıp Muhammed'e biat ettiler ve ellerini onun eline sürdüler. Daha sonra -bu seçim ve biate katılması için- birini Cafer b. Muhammed'e (İmam Cafer Sadık a.s) gönderip onu çağırdılar.¹

Cafer b. Muhammed (İmam Cafer Sadık a.s) gelince Abdullah b. Hasan yerinden kalkarak ona yanında yer verdi ve sonra da ilk sözlerini tekrarladı.

İmam Cafer Sadık (a.s), "Bu işe girişmeyin; bir sonuca ulaşamayacaksınız." buyurdu ve sonra Abdullah'a dönerek şöyle buyurdu: "Bunun vadedilen Mehdi olduğunu sanıyorsan yanıyorsun; o, Mehdi olmadığı gibi bu zaman da Mehdi'nin zuhur zamanı değildir; fakat eğer onun Allah için ve iyiliği emredip kötülükten sakındırmak için kıyam etmesini istiyorsan, Allah'a andolsun sen bizim ailemizin büyüğüsün ve seni yalnız bırakmaz, oğluna biat ederiz."

Abdullah bu sözlere öfkelenerek, "Senin muhalefet edeceğini biliyordum; vallahi Allah sana gaybî ilim vermemiş-tir; sen ancak oğlumu kışkırdığın için muhalefet ediyorsun." dedi.

İmam (a.s) bunun üzerine, "Vallahi benim muhalefetimin nedeni bu değildir." buyurdu. Ve sonra elini Ebu Abbas Sef-fah'ın sırtına vurarak, "Fakat bu, kardeşleri ve çocukları sizden öne geçecekler." buyurdu.

Sonra elini Abdullah b. Hasan'ın omzuna vurarak şöyle buyurdu: "Vallahi hükümet ne sana ve ne de senin çocuklarına ulaşmayacak; hükümet onlarındır ve senin her iki oğlun da öldürülecektir."

İmam (a.s) daha sonra ayağa kalktı ve Abdulaziz b. İm-ran ez-Zührî'nin koluna yaslanarak, "Şu omzuna sarı cüppe alan adamı

1- Bazı rivayetlerde şöyle geçer: Oradakiler İmam Cafer Sadık'ın (a.s) da gelmesini ısrarla isteyince Abdullah b. Hasan, "Cafer'i ne yapacaksınız?! O gelecek olursa sizin işinizi bozacaktır." dedi!

(Ebu Cafer Mansur-i Devanikî) görüyor musu-nuz? Vallahi bu, onu (Muhammed'i) öldürecektir." buyurdu.

Abdulaziz b. İmran üstüne basa basa, "Yani o, Muhammed'i öldürecek mi?" diye sordu.

İmam (a.s), "Evet." buyurdu.

Abdulaziz, ben içimden, "Vallahi kıskançlıktan dolayı böy-le söylüyor." dedim. Fakat ölmeye önce onların ikisinin de (Mansur-i Devanikî tarafından) öldürüldüğünü gördüm.

Ebu'l-Ferec daha sonra şöyle diyor:

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) bu sözlerinden sonra onlar da kal-kıp dağıldılar ve bir daha toplanmadılar. Fakat Abdussa-med ve Ebu Cafer, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) peşinden giderek, "Ey Ebu Abdullah! Bu söylediklerin gerçek mi?!" dediler.

İmam (a.s), "Evet; vallahi ben bunları bilerek söylüyorum." dedi.¹

Başka bir rivayette ise İmam Cafer Sadık'ın (a.s) Abdullah b. Hasan'a şöyle buyurduğu geçer:

Bu iş (hükümet) ne sana ve ne de senin evlatlarına ulaşmaya-cak; aksine, (Ebu Abbas es-Seffah'a işaret ederek) buna, ondan sonra da (Mansur'a işaret ederek) buna, sonra da çocuklarına ulaşacak ve çocukları emir yapıp kadınlarla meş-veret edinceye kadar hükümet bunların elinde olacaktır.

Abdullah b. Hasan bu sözleri işittikten sonra, "Ey Cafer! Val-lahi Allah sana gaybını bildirmemiştir..." dedi.

İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Hayır vallahi, ben senin oğlunu kıskanmıyorum; gerçekten bu -Eba Cafer- onu zeytin yağı çıkarı-lan taşların üzerinde öldürecek ve sonra da kardeşini Tufuf'ta atının ayakları suda olduğu bir hâlde öldürecekler..."²

Taberî ve Ebu'l-Ferec, Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin'in (a.s) kızı Ümmü'l-Hüseyin'den şöyle rivayet etmişlerdir:

Amcam Cafer b. Muhammed'e, "Fedanız olayım! Muham-med b. Abdullah b. Hasan'ın sonu ne olacak?" diye sordum. Cafer b. Muhammed şöyle buyurdu: "Muhammed bir fitnede bir Rum evinin yakınlarında ve kardeşi ise Irak'ta, atının ayakları suda olduğu bir hâlde öldürecekler..."³

1- Mekatilu't-Talibiyyin, s.206-208; İrşad-i Şeyh Müfid, s.259-260.

2- Mekatilu't-Talibiyyin, s.253-356.

3- Taberî, c.9, s.230; ve Avrupa basımı c.3, s.254; Mekatilu't-Talibiyyin, s.248.

Diyorlar ki: Mansur-i Devanikî'nin ordusunun baş kumandanı İsa Medine'ye girince İmam Cafer Sadık (a.s), "Bu, o mudur?!" diye sordu. Oradakiler, "Ey Ebu Abdullah! Kimden bahsediyorsun?" dediler. İmam şöyle buyurdu:

Bizim kanımızla oynayacak olan kişiden! Vallahi o Muhammed ve İbrahim'e aman vermeyecek!¹

Ravi diyor ki:

Muhammed'le birlikte Hamza b. Abdullah b. Muhammed b. Ali de kıyam etti. Oysa amcası İmam Cafer Sadık (a.s) onu sakındırarak öldürüleceğini söylemişti!²

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) Hasanoğulları'nın Başına Gelecekleri Haber Verişinin Yayılması

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) İmam Hasan'ın (a.s) evlatlarının başına gelecek olayları haber verdiği her tarafa yayıldı; bu haber yakın uzak herkesin kulağına ulaştı. İşte bu nedenledir ki İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ashabından biri olan Fuzeyl b. Yesar kendisine Abdullah b. Hasan'ın oğulları Muhammed ve İbrahim'in kıyam ettiklerini bildiren kişiye, "Kıyamaları sonuç vermeyecek." dedi.

Ravi diyor ki:

Onların kıyamıyla ilgili Fuzeyl b. Yesar'a bir şey söylediğim her defasında o hep aynı cevabı veriyordu; nihayet bir gün ona, "Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun, bu haberi kendinden mi söylüyorsun?" dedim. Fuzeyl, "Hayır vallahi; ben İmam Cafer Sadık'ın (a.s), 'Kıyam edecek olurlarsa öldürüleceklerdir.' buyurduğunu duydum." dedi.³

Yine bu nedenledir ki Mansur-i Devanikî, Muhammed b. Abdullah'ın ordusunun kendi komutanını yenilgiye uğrattığını duyunca, "Böyle bir şey olamaz; öyleyse çocuklarımızın minberlerin üzerinde hükümetle oynaması ve kadınlarımızın görüş belirtmesi ne olacak?!" dedi.

Ve yine İbrahim b. Abdullah Basra'da kıyam edip Mansur'un ordusunu bozguna uğrattıp ordunun öncülerini dağıtıp Kûfe'ye ulaşınca Ebu Cafer Mansur kolay bir şekilde kaçabilmek için yük develerini ve diğer hayvanları Kûfe kapılarında hazır tutmalarını emretti.⁴ Mansur o hâlde

1- Mekatilu't-Talibiyyin, s.272.

2- Tarih-i Taberî, c.9, s.230; olayı özetle kaydetmiştir.

3- Fuzeyl b. Yesar'ın biyografisi Meşhed üniversitesi basımı İhtiyar-u Marifeti'r-Rical-i Keşşi'de, s.214'de geçmiştir.

4- Tarih-i Taberî, c.9, s.259; Mekatilu't-Talibiyyin, s.346.

endişe içinde sürekli, "Ey Rebi! Vay hâline; nasıl olur bu?! Daha çocuklarımız hükümete ulaşmadı! Peki çocuklarımızın hükümete geçmesi ne olacak?!" diyordu.¹

Ebu Cafer Mensur-i Devanikî açık bir şekilde İmam Cafer Sadık'ın (a.s), "Çocuklarını emir yapıp kadınlarla meşveret edecekler." şeklindeki buyruğuna işaret ediyordu.

İki Kardeşin Kıyamının Sonu

Taberî ve Ebu'l-Ferec şöyle rivayet etmişlerdir:

Sonunda Muhammed Medine'de yağ taşlarının yanında öldürüldü.²

el-Eğanî adlı eserde şöyle geçmiştir:

Muhammed'in kardeşi İbrahim de atının üzerinde oturup Mansur'un kaçan ordusunu takip ederken ansızın isabet eden bir okla öldürüldü.³

Böylece Abdullah b. Hasan'ın oğulları Muhammed ve İbrahim'in sonu İmam Cafer Sadık'ın (a.s) daha önce söylediği gibi oldu.

* * *

Buraya kadar İmam Cafer Sadık'ın (a.s) İmam Hasan'ın (a.s) evlatlarının hükümete geçip geçmeyeceği yönünde haber almak için *Cifr* kitabı ve Hz. Fatıma'nın (s.a) Mushafına müracaat ettiğini bildiren rivayetlere değindik. Aşağıda da İmam Zeynelabidin'den (a.s) Ömer b. Abdulaziz'in hilafete ulaşacağı rivayet edilmiştir.

Abdullah b. Ata et-Temimî'den şöyle rivayet edilmiştir:

Ben Medine'de Mescid-i Nebi'de İmam Ali b. Hüseyin'in (a.s) huzurunda oturmuştum; o sırada güzel yüzlü bir genç olan ve ayağında gümüş tasmalı bir nalın bulunan Ömer b. Abdulaziz yanımızdan geçti. İmam Zeynelabidin (a.s) ona bakarak, "Ey Abdullah! Bu kendini beğenmiş zengini görüyor musun? O saltanata ulaşacak." buyurdu. Ben, "Bu fasıkı mı söylüyorsunuz?" dedim. İmam (a.s), "Evet; fakat hükümet dönemi çok kısa olacaktır..." buyurdu.⁴

1- Mekatilu't-Talibiyyin, s.347; Tarih-i İbn Esir, c.5, s.230.

2- Tarih-i Taberî, c.9, s.227; Mekatilu't-Talibiyyin, s.272.

3- Mekatilu't-Talibiyyin, s.347.

4- Besairu'd-Derecat, s.170, "Nadir" babı; biz bu hadisin konumuzla ilgili olan bölümünü naklettik.

İmam Rıza'nın (a.s) Cifr'den Delil Getirişi

Erbilî'nin (öl. 693 hicrî) *Keşfu'l-Gumme* adlı eserinde, İmam Rıza'nın (a.s) hakkında şöyle geçmiştir: Hicri 670 yılında, İmam Rıza'nın (a.s) mukaddes türbesinin bakıcılarından biri Me'mun'un yaz-dığı ve arkası İmam Rıza'nın (a.s) hattıyla süslenen bir anlaşmayı bana gösterdi. Ben İmam Rıza'nın (a.s) mübarek hattını öpüp söz-lerinin gülistanında göz-lerimi gezdirdim ve bu mübarek hattı ziya-ret etme nimetini Allah Teala'nın bana bir lütfü olarak algıladım. Me'mun Abbasî bu anlaşmada kendi hattıyla şöyle yazmıştı:

Bismillahirrahmanirrahim

Bu Harun Reşid'in oğlu Emirü'l-Müminin Abdullah'ın ken-di eliyle veliahtı Ali b. Musa b. Cafer'e yazdığı anlaşmadır. Yüce Allah İslâm'ı insanların dini kıldı ve kulları arasından onları kendi-sine hidayet etmeleri için elçiler seçti; öyle elçiler ki onların ilki sonuncusunu müjdelemiş, sonra gelen önce geleni tasdik etmiş-tir; nihayet uzun bir zaman vahiy kesilip yeryüzü Allah'ın elçile-rinden boş kalıp ilim yok olup kıyamet yaklaştıktan sonra Al-lah'ın elçiliği Muhammed Mus-tafa'ya (s.a.a) ulaştı. Allah Teala onu peygamberlerin sonun-cusu, onların şahidi ve koruyucusu kıldı. İçinde batıl bulun-mayan Kur'ân'ı, Hakîm ve Hamîd Allah'ın tenzili olan Kitabı ona indirdi. Öyle bir kitaptır ki, insanlara kesin hücceti ta-mamlaması, helak olan veya kurtulmanın delil ve bur-han üze-re helak olması veya kurtulması için onda helâl ve ha-ram, müjde ve korkutma, sakındırma ve inzar, emir ve nehiy var-dır. Gerçekten Allah duyan ve bilendir.

Resulullah (s.a.a) O'nun elçiliğini tam olarak iblağ edip insan-ları kendisine emredildiği gibi önce öğüt ve güzel nasihatle, son-ra güzel tartışmayla ve sonunda da cihat ve şiddetle Allah'ın yo-luna davet etti. Nihayet Allah onun ruhunu aldı ve onun için kendi yanında olanı seçti.

Peygamberlik son bulup Allah, Muhammed (s.a.a) ile vahiy ve risaleti sona erdirince dini ve Müslümanların işlerini hilafetle ayakta tuttu; onun izzeti ve hakkın yerini bulması için itaati şart kıldı; böylece Allah'ın farzlarının, İslâm'ın kanun ve kurallarının, sünnet ve gidişatlarının yerine getirilmesini ve böyle bir itaatle Allah'ın düşmanlarıyla cihat edilmesini diledi.

Dolayısıyla, onları seçip din ve kullarının korumasını ken-dilerine bıraktığı için Allah'ın halifelerinin O'na itaat etme-leri farz olduğu gibi, Müslümanlara da hakkın ayakta tutul-ması, ada-letin yayılması, yollarda emniyetin sağlanması, kan-ların saygın-lığının korunması ve halk arasında barış sağ-lanması için hali-felerine itaat ve yardım etmeleri farzdır. Aksi durumda Müslü-

manların birliği dağılacak, işleri bozulacak, inançlarında ihtilâf çıkacak, din yenik düşecek, düşmanları onlara sulta kuracak, söz birlikleri bozulacak, dünya ve ahiret hüsrânına düşecekler.

Dolayısıyla, Allah'ın yeryüzünde halife kıldığı ve kulları için emin kıldığı kimsenin Allah için çaba harcaması, Allah'a itaat ederek O'nun rızasını kendi isteklerinden öne geçirmesi, hak ölçülerince hükümet etmesi, hak üzere hükmetmesi ve adaletle davranması gerekir. Çünkü yüce Allah peygamberi Davud'a şöyle buyurmuştur:

Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O hâlde insanlar arasında adaletle hükmet, hevâ ve hevâse uyma; sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.¹

Ve yine şöyle buyuruyor:

Senin Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsini yaptıklarından dolayı sorguya çekeceğiz.²

Ömer b. Hattab'ın, "Bir nehrin kıyısında bir kuzu bir olayla karşılaşırsa Allah'ın bu nedenle beni sorumlu tutmasından korkarım." dediği ulaştırır bize.

Vallahi, sadece kendi nefisinden sorumlu olup kendisiyle Rabbi arasında sorumlu tutulacak olan kimse çok büyük ve önemli bir işle karşı karşıyadır. O hâlde ümmetin işinden sorumlu olan kimsenin durumu nasıl olur acaba?! O hâlde bize sebat verip, cennete, kendi rızası, rahmeti ve rızvanına yönlendirmesi için Allah'a güvenmek, O'na yönelmek, O'ndan yardım dilemek; sapsamak, korunmak ve hidayet bulmak için O'ndan muvaffakiyet istemek gerekir.

İnsanlar arasında kendi nefisini herkesten iyi gören, yeryüzünde Allah'ın dini ve kulları konusunda herkesten sami-mî ve halis olan kimse Allah'a, Kitabına ve Resulullah'ın (s.a.a) hayatındaki ve ölümünden sonraki sünnetine itaat eden, kendine veliaht, Müslümanlara imam, onların işini üstlenecek ve kendisinden sonra hallerini gözetecek kimseyi seçme-de tüm gayretini sarfeden kimsedir; öyle ki seçeceği bu kişi onlara örnek, sığınak, dertlerinin devası, kanlarının koruyucusu, şeytanın hile ve fitnelerini onlardan uzaklaştıran olmalıdır; çünkü Allah Teala veliahtlığı hilafetten sonra İslâm'ın tamamı, kemali, ümmetin izzet ve salahı kılmış ve kendi gücüyle halifelerine kendi yerlerine geçirecekleri kimseyi seçmeyi ilham etmiştir; çünkü böyle bir seçimde nimetin büyüklüğü, ümmetin din ve dünyasının salahı

1- Sâd, 26.

2- Hicr, 92-93.

saklıdır ve Allah bu vesileyle hilecilerin, insanlar arasında ihtilâf ve ikilik yaratanların ve düşmanların hile ve fitnesini yok etmeyi dilemiştir.

Müminlerin Emiri Me'mun hilafetin kendisine ulaştığı andan itibaren omuzlarındaki böyle bir sorumluluğun ağırlığını hissedip, acılığını ve zorluğunu anlamıştır. Çünkü böyle bir sorumluluğu üstelenen kimse, Allah Teala ile tam bir bağlantı içerisinde olmalı, üzerine aldığı şeyi tam anlamıyla korumalı, dinin izzeti, müşriklerin kökünün kazınması, İslâm ümmetinin salahı, adaletin yayılması, Kitap ve sünnetin uygulanması için tüm varlığını adamalı, gözlerini dikip uzun uzadıya düşünmelidir.

İşte bu ve benzeri şeyler onu (Me'mun'u) ilgisiz kalmaktan, rahatına bakmaktan ve hayatın keyfini çıkarmaktan alıkoyuyordu. Çünkü o, yüce Allah'ın kendisini sorumlu tutacağı şeylerden haberdar olup kıyamet günü Allah'la, ömrünü kullarının hayrı ve hallerini gözetmek için harcıyıp, kendisinden sonra ümmetin hâlini gözetmede, züht, takva ve ilimde yeryüzünde insanların en üstünü olan, Allah'ın emrini ve farzlarını ikame etmede herkesten çok çaba harcayan birini veliaht ve ümmete yönetici seçmiş olarak mülâkat etmeyi arzuluyordu. Münacat ederek Allah'tan hayır talep edi-yordu, kendi rızası olan böyle birinin ismini kendisine ilham etmesini istiyordu. Ve gece ve gündüzlerini sürekli bu düşünceyle geçiriyor, Abdullah b. Abbas ve Ali b. Ebu Talib oğullarından teşkil olan kendi ailesi arasında böyle birini arıyordu, aklını kullanıyordu; onları tanıdığı kadarıyla onların ahlâk, davranış, hâl, hareket ve düşünceleri kendisine aşikâr olması için bu aramada oldukça fazla çaba harcıyordu.

Bu konuda gücü yettiği kadar çaba harcıyıp uzun uzadıya sorup soruşturarak onların karanlık ve gizli yönlerinden haberdar oldu. Nihayet bütün bu çaba ve araştırmalardan ve Allah'tan ümmeti için hayır diledikten sonra, bu iki aile arasında en iyi, en takvalı, kullar arasında Allah'ın hakkını yerine getirmede en fedakârı olarak Ali b. Musa b. Cafer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebu Talib'i görüp onu seçti. Çünkü onun apaçık üstünlüğünü, nur veren ilmını, parlak takvasını, halis zühdünü, dünyaya rağbetsizliğini ve halkın onun emrine itaat ettiğini görmüş, hakkındaki haberlerin tevatür haddine ulaştığı, sözlerinin bir olduğu, çocukluk ve gençliğinden itibaren yaşlanıncaya kadar fazilet, takva, makam ve mevkisinin yüceliğinin dillere destan olduğu ona (Me'mun'a) aşikâr olmuştur. İşte bu nedenle onu kendisine veliaht seçmiş, kendisinden sonra hilafeti ona bırakmış ve bu seçimde Allah'ın hayrına emin olmuştur. Çünkü Allah çok iyi biliyor ki o (Me'mun), İslâm ve Müslümanların hayrını, hakkın istik-

rarını ve âlemlerin Rabbi Allah'ın huzuruna çıkacağı günde kendisinin kurtuluşunu dileyerek fedakârlık etmiştir.

Böylece Müminlerin Emiri (Me'mun) çocuklarını, ailesini, yakınlarını, ordusunun kumandanlarını ve hizmetçilerini biate davet etmiş, onlar da aceleyle, sevinerek ve Müminlerin Emirinin Allah'a itaat yolunda heva ve heveslerinden, evlâtlarından ve yakınlık bakımından Müminlerin Emirinin kendisinden razı olduğu için "Rıza" diye adlandırdığı Ali b. Musa'dan kendisine daha yakın olan kimselerden geçerek fedakârlık ettiğinden haberdar olarak ona biat ettiler.

Öyleyse ey Müminlerin Emirinin ailesi, ey şehirdeki insanlar, ordu komutanları, askerî güçler ve Müslümanlar! Müminlerin Emirine ve ondan sonra da halife olarak Rıza'ya biat edin.

"Ondan sonra da halife olarak Rıza'ya biat edin." sözünden sonra kendi kalemiyle şöyle yazdı:

Müminlerin Emirinden sonra Allah'ın adı ve bereketi, dini ve kulları için hükmünün güzelliğiyle eli ve göğsü açık bir hâlde ailesinden olan Ali b. Musa Rıza'ya biat edin ve sizin için kendisinin ve sizin hayrınıza olan şeyi seçen Müminlerin Emirinin isteğini bilin. Müminlerin Emirine sizin din ve dünya hayrınızı ilham eden Allah'a şükredin. Bunun sizin aranızda sıcaklık ve birlik vesilesi olması, kanlarınızı koruması, dağınıklığınızı engellemesi, sınırlarınızı koruması, din ve dünyanızı güçlendirmesi, düşmanlarınızı yok etmesi ve işlerinizi sağlamlaştırması ümidiyle.

O hâlde Allah'a ve müminlerin emirine itaate koşun; çün-kü ona itaatte sizin için emniyet ve güvence var; bu konuda Allah'a şükredecek olursanız, Allah'ın izniyle hayrı da size dönecektir. Bu konuları Müminlerin Emiri kendi hattıyla hicrî 201 yılının Ramazan ayının yedisi pazartesi günü yazmıştır.

Bu anlaşmanın arkasına ise İmam Ali b. Musa Rıza (a.s) kendi hattıyla şöyle yazmıştır:

Bismillahirrahmanirrahim

Hamdolsun Allah'a ki istediği her şeyi yapar, hükmünü sorulayan, iradesini engelleyen olmaz. Gözlerin hıyanetini ve kalplerin gizlediğini bilir. Allah'ın salat ve selâmı peygamberlerin sonuncusu, elçisi Muhammed'e ve onun tertemiz Eh-libeyti'ne olsun.

Ben Ali b. Musa b. Cafer diyorum ki: Allah Müminlerin Emirine hayır işlerinde yardımcı olsun ve onu doğru yolda mu-vaffak kılsın; o bizim, diğerlerinin görmezden geldikleri bazı haklarımızı tanıdı, kesilmiş akrabalıkları ilişkilerini yeniden kurdu, korku içerisindeki canlılara emniyet verdi, hatta öldük-ten sonra onları

diriltti, muhtaç olduktan sonra onların ihti-yaçlarını giderdi. Bütün bunları âlemlerin Rabbi'nin rızası için yaptı ve Allah'tan başka kimseden bir mükâfat beklemedi. Yakında Allah şükredenlerin mükâfatını verecek, iyilik ya-panların ecrini zayi etmeyecektir.

O, kendisinden sonra yaşayacak olursam beni kendine ve-liaht tayin etmiş, bu büyük yönetimi bana bırakmıştır. Allah'ın sağlamlaştırılmasını istediği düğümü çözen, Allah'ın güvenli kılması istediği kulpu kıran, O'nun sınırlarını çiğne-miş, haramını helâl kılmış olur; bu durumda önderine zul-metmiş ve İslâm'ın saygınlık perdesini yırtmış olur. Nitekim geçmişteki bu ilkeyi esas alarak davrandı; dinde ihtilâfın baş göstermemesi ve Müslümanları birbirlerine bağlayan ipin kopmaması için sürçmeler karşısında sabır gösterdi, zarar-lar karşısında itiraz etmedi. Çünkü daha cahiliye dönemin-den fazla bir zaman geçmemiştii ve fırsat kollayanlar, İslâm dinini belâ ve musibete düşürmek ve böylece kin ve öfkele-rini kusmak için uygun bir fırsatı gözlüyorlardı.

Allah'ı tanık tutuyorum ki eğer beni Müslümanların yönetimine getiriphalifelik görevini benim üstlenmemi nasip edecek olursa, genelde bütün insanlara, özelde Abbas b. Abdulmuttalib oğullarına karşı Allah ve Resulüne (s.a.a) itaat ilkesiyle hükmedeceğim. Haksız yere kan dökmeyip, insanların namusunu ve malını kimseye mubah kılmayacağım. Ancak Allah'ın sınırlarının izin verdiği ve farzlarının mubah kıldığı şeyi isteyeceğim.

Eşitlik ve beraberliği seçip gücüm yettiği kadar onu sağlamaya çalışacağım. Ben bu ahdi kendi üzerime vurgulu bir sözleşme yaptım; (eğer bu konuda gevşeklik gösterecek olursam) Allah bundan dolayı beni sorumlu tutsun. Allah Teala buyuruyor ki: **"Ahdi tam olarak yerine getirin; çünkü ahitten sorulacaktır."**

Eğer bir bidat çıkaracak veya bir değişiklik yapacak veya bir şeyin yerine başka bir şey bırakacak olursam, cezalandırılmak üzerime bir hak olsun. Allah'ın gazabından O'na sığınır, Allah'a itaat etmek için benimle kendisine itaatsizlik arasında ayrılık düşürmesi, bana ve diğer Müslümanlara afiyet vermesi için O'na yönelirim.

Fakat *Câmia* ve *Cifr* bunun aksini söylüyor; bana ve size ne yapılacağını bilmiyorum. Hüküm vermek, yalnız Allah'a aittir. O, hak ile hükmeder ve O, (dâvâyı çözüp) ayırt edenlerin en iyisidir. Buna rağmen ben Müminlerin Emirine itaat edip onun hoşnutluğunu seçtim. Allah beni ve onu kendi koruması altına alsın. Bu konuda Allah'ı kendime şahit tutuyorum ve şahit olarak Allah yeter.

Ben bu yazıyı kendi elimle Müminlerin Emiri -Allah uzun ömürler versin- huzurunda, Fazl b. Sehl, Sehl b. Fazl, Yahya b. Eksem, Abdullah b. Tahir, Semame b. Eşres, Bişr b. Mu'temir ve Hemmad b. Nu'man'ın yanında hicrî 201 yılının Ramazan ayında yazdım.

Ahitnamenin Sağ Tarafındaki Şahitler

Yahya b. Eksem bu ahitnamenin hem ön hem de arka tarafında yazılanların içeriğine şahitlik ederek Allah'tan bu veliahtlığın Müminlerin Emirine ve tüm Müslümanlara hayırlı ve bereketli olmasını diliyor. Yahya ahitnamenin yazıldığı tarihte bu şahitliği kendi el yazısıyla yazmıştır. Abdullah b. Tahir b. Hüseyin de ahitnamenin yazıldığı tarihte ona şahitlik etmiştir. Yine Hammad b. Nu'man ahitnamenin yazıldığı tarihte onun ön ve arkasında yazılanların içeriğine kendi yazısıyla şahitlik etmiştir. Bişr b. Mu'temir de aynı şeye tanıklık etmiştir.

Ahitnamenin Sol Tarafındaki Şahitler

Müminlerin Emiri -Allah ona uzun ömürler versin- veliahtlık sözleşmesi olan ve bu vesileyle Sırat köprüsünden geçmesini umduğumuz bu yazının ön ve arka tarafının efendimiz Resulullah'ın (s.a.a) mutahhar haremindedir Ravza ile Minber arasında, Haşimoğulları'yla diğer ileri gelenlerin ve askerî makamların gözleri önünde biat şartları yerine getirildikten sonra açık bir şekilde ve herkesin karşısında okunmasını, böylece cahil kişilerin halk arasında yaydığı şüphenin ortadan kalkmasını emretmiştir; nitekim Müminlerin Emiri bununla hücceti tamamlamış ve Müslümanlara kaçış yolunu kapatmıştır. **"Allah, müminleri içinde bulduğunuz (şu) durumda bırakacak değildir."**¹ Fazl b. Sehl, Müminlerin Emirinin fermanı üzerine bunu sözleşme tarihinde yazmıştır.

Erbilî'nin *Keşfu'l-Gumme*'de kaydettikleri burada bitiyor.² Biz onu, kitabımızın özetleme metodunu izlediğimiz diğer yerlerinde yaptığımız aksine özetlemeden, olduğu gibi naklettik; çünkü her iki metin ve şahitlerin şahitliği, içeriklerinin doğruluğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır; eğer bunu özetleyecek olsaydık, böyle açık bir sonuç alamazdık.

İbn Tiktakî (öl. 709 hicrî) her iki metnin özetini "*el-Fahrî*" adlı eserinin "adabu's-sultaniye" bölümünde kaydederek şöyle demiştir:

1 - Âl-i İmran, 179.

2- *Keşfu'l-Gumme*, c.3, s.123-124.

Me'mun kendisinden sonraki hilafeti düşünerek -kendi hayalince- üzerinden sorumluluğu atmak için onu salih bir kişiye bırakmak istedi. İşte bu nedenle Abbasî ve Alevî ailesinin ileri gelenlerinin durumunu göz önünde bulundurup Ali b. Musa Rıza'dan (a.s) daha salih, daha üstün, daha takvalı ve daha dindar birini bulamadığını söyledi; böylece onu kendine veliaht seçti; bu konuda kendi eliyle ahitname yazdı ve İmam Rıza'ya (a.s) onu kabul etmesi için baskı uyguladı. İmam, başta bu veliahtlığı kabul etmediyse de sonunda kabul etti ve Me'mun'un yazısının arkasına şu anlamda bir yazı yazdı:

Her ne kadar *Cifr* ve *Câmia* bunun aksini ortaya koyuyorsa da ben emre itaat için bunu kabul ettim ve şahitler de buna tanıklık ettiler.¹

Allâme Meclisî (öl. 1111 kamerî) her iki mektubun tamamını *Keşfu'l-Gumme*'den alarak *Biharu'l-Envar* adlı eserinde zikretmiştir.²

Hulefa Ekolü'nde Cifr ve Câmia

Mir Seyyid Ali b. Muhammed b. Ali Hanefî Esterabadî (öl. 816 hicrî), Kadı Azud İcî'nin (öl. 756 hicrî) "*Mevakif*" adlı eserine yazdığı şerhte "*Cifr*" ve "*Câmia*"dan şöyle bahsetmiştir:

Cifr ve Câmia İmam Ali'nin -Allah ondan razı olsun- harf-ler ilmi yoluyla dünyanın sonuna kadar vuku bulacak olayları yazmış olduğu iki kitaptır; onun soyundan gelen imamlar onları biliyor ve onlardan yararlanarak hüküm veriyorlardı. Ali b. Musa Rıza'nın (r.a) Me'mun'un veliahtlığını kabul ettiğine dair yazdığı metinde şöyle geçer: "Sen babalarının inkâr ettiği bizim haklarımızın bir bölümünü tanıdın; ben senin veliahtlığını kabul ediyorum; fakat Cifr ve Câmia bu işin tamamlanmayacağını bildiriyorlar..."¹

Taşköprüzade Mevla Ahmed b. Mustafa (öl. 962 hicrî) *Mifta-hu's-Saade ve Misbahu's-Siyade* adlı eserinde şöyle yazıyor:

1- el-Fahrî, s.178, Kahire-Muhammed Ali Subeyd ve Evladuhu basımı, Irak'taki Alevîlerin ileri geleni İbn Tiktakî Ebu Cafer Muhammed b. Tacuddin Ebu'l-Hasan Ali Tabatabaî'nin eserî. O, kitabını hicrî 701'de Musul'da yazarak oranın valisi Fahrudin İsa'ya hediye etmiştir. Bk. Dairetu'l-Mearifi'l-İslâmiyye, c.1, s.217-218; Kummî'nin el-Kuna ve'l-Elkab adlı eseri, c.1, s.331; Measi-ru'l-İnake Fî Meailmi'l-Hilafe, Kalkaşendî (öl. 821 hicrî), Abdussettar Ferec Ahmed incelemesi, 1964 miladî, c.2, s.325-330 ve aynı yazarın Subhu'l-A'şâ adlı eseri, Daru'l-Kutub basımı.

2- Biharu'l-Envar, Meclisî, Kompanî basımı, c.12, s.42 ve yeni baskısı Tah-ran, c.49, s.148-153.

Halife Me'mun kendisinden sonra hilafetin Ali b. Musa Rıza'ya ulaşmasını kararlaştırıp ona bir ahitname yazınca, Ali b. Musa Rıza, Me'mun'un yazısının sonunda şöyle yazdı: "Kabul; fakat *Cifr* ve *Câmia* bunun tamamlanmayacağını ortaya koymaktadırlar." Nitekim onun söylediği gibi de oldu; çünkü Me'mun bundan dolayı Haşimoğulları tarafından bir fitnenin çıkmak üzere olduğunu anlayınca, tarih kitaplarında geçtiği üzere Ali b. Musa Rıza'yı üzümle zehirledi.²

Hilâfet Ekolü'nde *Cifr* ve *Câmia*'dan bahseden kişilerden biri de Şeyh Kemaluddin Ebu Salim b. Talha Muhammed b. Talha en-Nu-saybinî eş-Şafî'dir (öl. 652 hicrî kameri). *Keşfu'z-Zunun*'da nakledildiğine göre küçük bir kitap olup başında, "elhamdulillah'il-lezi etlea men ictebahu..." şeklinde geçen Şeyh Kemaluddin, "*el-Cefru'l-Câmi ve'n-Nuru'l-Lami*" adlı eserinde İmam Cafer Sadık'ın (a.s) soyundan olan imamların *Cifr*'i bildikleri çözmektedir...³

Yine *Cifr* ve *Câmia* ilmi hakkında ondan şöyle nakledilmiştir:

Cifr ve *Câmia* iki değerli kitaptır. Onlardan biri, İmam Ali b. Ebu Talib (r.a) Kûfe mescidinin minberinde yaptığı konuşmasında bahsettiği ve diğeri ise, Resulullah'ın (s.a.a) sır olarak Ali'ye imla edip yazmasını emrettiği ve Ali'nin de dağınık harfler şeklinde ve Adem'in kitabı metoduyla ince ve işlenmiş bir deve derisi üzerine yazdığı kitaptır. Bu kitap geçmiş olaylardan ve gelecekte vuku bulacak hadiselerden bahsetmekte ve halk arasında *Cifr* ismiyle meşhurdur.⁴

İbn Haldun kendi *Mukaddime*'sinde şöyle diyor:

Cafer Sadık ve Ehlibeyt'ten olan onun gibilerin çok sayıda keşif ve kerametleri vardır; bu konuda onların kaynağı sahip oldukları velâyet makamıdır -Allah daha iyisini bilir-. Resulullah'ın (s.a.a) soyundan olmayan Allah'ın velilerinden bu gibi şeylerin baş gösterdiği inkâr edilmediğine göre, haklarında Resulullah'ın (s.a.a), "Aranızda muhaddesler olacaktır." buyurduğu kimseler

1- Üçüncü Mevkıf, üçüncü mirsad, ikinci fasıl, ikinci nev, ikinci bölüm, s. 276; hicrî 1266- Bulak basımı.

2- Miftahu's-Saade, c.2, s.420-421; birinci baskı 1328-1329, Haydarabad Dekn, *Keşfu'z-Zunun* da ondan nakletmiştir.

3- *Keşfu'z-Zunun*, c.2, s.591.

4- *Keşfu'z-Zunun*, c.2, s.592.

bu yüce makama ve büyük kerametlere herkesten daha lâyıktır-
lar.¹

İbn Haldun'un daha sonra söylediği sözler özet olarak şöyledir:

Zeydiye fırkasının önderi Harun b. Said el-İclî'nin Cafer Sadık'tan rivayet ettiği bir kitabı vardı. Onda, gelecekte (Resulullah'ın s.a.a) Ehlibeytinin, özellikle onların bazılarının karşılaştıkları olaylar bildirilmiştir. Cafer Sadık ve Resulullah'ın (s.a.a) Ehlibeytinden olan diğerleri, Allah'ın bu gibi velilerine has olan keramet ve mükâşefe yoluyla gelecekte haber veriyorlardı. Gelecekle ilgili verilen bu bilgilerin tümü İmam Cafer Sadık'ın yanındaki bir öküz derisi üzerine yazılmıştır... Bu kitapta İmam Cafer Sadık'tan Kur'ân-ı Kerim tefsiri ve onun batınından anlaşılan hayret verici derin anlamlar yazılmıştır... Eğer bu kitabın Cafer Sadık'a istinadı doğru ise, ister onun kendisinden olsun ve ister tümü keramet sahibi olan o ailenin diğer ileri gelenlerinden olsun şüphesiz iyi bir isnattır. Onun, akrabalarından bazısına, gelecekte kendilerini bekleyen olayları haber verip onları sakındırdığı ve sonunda onun buyurduğu gibi olduğu doğrudur.

Cafer Sadık hazretleri amcası oğlu Zeyd'in oğlu Yahya'yı kıyamının sonucundan sakındırdığı, öldürüleceğini bildirerek onu uyardığı; fakat Yahya'nın kabul etmeyerek kıyam ettiği ve sonunda Cafer Sadık'ın buyurduğu gibi Cevzcan'da öldürüldüğü meşhurdur.

Onların dışında herkesin keramet sahibi olabileceği kabul edildikten sonra, ilim, din, Resulullah'ın (s.a.a) eserlerine herkesten daha iyi vâkıf olan ve Allah'ın özel lütuf ve inayetine mazhar olan Resulullah'ın (s.a.a) Ehlibeytinin mü-kâşefe ve keramete sahip olmalarında şüphe edilebilir mi?! Oysa köklerinin asaleti, dal ve budakların temizliğine tanıklık eder. Ehlibeytten belli bir kişinin ismi getirilmeden onların gelecekle ilgili haber verdikleri de çokça rivayet edilmiştir².

Ebu'l-Alâ el-Muarra (öl. 449 h.k.) bu konuda şu beyitleri okumuştur:

Resulullah'ın (s.a.a) Ehlibeytin ilminin
Bir cifrde (deride) gelmesine şaşırıldılar
Halbuki münecimin daha küçük aynası

1- Mukaddime, İbn Haldun, c.1, s.595- 596; 53. fasıl, "Fi İbtida-i Duvel ve'l-Umem Ve Fihi Kelam... ve'l-Keşf-u An Musemme'l-Cifr."

2- Mukaddime, İbn Haldun, c.1, s.600-601, miladi 1956- Daru'l-Kutubi'l-Lübnanî basımı.

Onlara tüm bayındırlıkları ve çölleri gösterir.¹

* * *

Yukarıdaki hadislerde Ehlibeyt İmamları'nın (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) geçmiş ve gelecekle ilgili olayları kapsayan Ali'nin *Cifr*'ine ve Hz. Fatıma'nın Mushafına müracaat ettiklerini gördük. Ve yine *Cifr*'den Hilâfet Ekolü'nün muteber kitaplarında bahsedildiğini ve hatta bazılarının Ehlibeyt İmamları'nın onlara müracaat ettiklerini kaydettiklerini gördük. Şimdi ise Ehlibeyt İmamları'nın Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) İslâm hükümlerini kapsayan *Câmia* kitabına müracaat edişlerini inceleyeceğiz.

Ehlibeyt İmamları'nın Câmia Kitabına Müracaatı

Yaptığımız araştırmada direkt olarak İmam Ali'nin (a.s) kitabından rivayet eden ilk kişinin Ali b. Hüseyin (İmam Zeynelabidin a.s) olduğunu gördük. Nitekim *Kâfi*, *Men La Yahzuruhu'l-Fakih*, *Tehzib*, *Meani'l-Ahbar* ve *Vesail* kitaplarında şöyle geçer: -ifade *Kâfi*'nindir:-

Eban'dan² şöyle rivayet edilmiştir: Ali b. Hüseyin'den (a.s), "Adamın biri mal varlığından bir şeyin belli bir yerde harcanmasını vasiyet etmiş, fakat onun miktarını belirtmemiştir; bu konuda vazifemiz nedir?" diye sorduklarında İmam (a.s), "Ali'nin (a.s) kitabında maldan bir şey, malın altında biri olarak belirtilmiştir." buyurdu.³

İmam Seccad'dan (a.s) sonra İmam Muhammed Bâkır (a.s), İmam Ali'nin (a.s) *Câmia* kitabından rivayet etmiştir. Bu konu *Hi-sal*, *İkabu'l-A'mal* ve *Vesail* kitaplarında kaydedilmiştir. İmam Muhammed Bâkır şöyle buyurmuştur:

1- Ebu Alâ-i Muarrî, Ahmed b. Abdullah b. Süleyman, Nu'man'ın Muerra bölgesinde vefat etmiştir; biyografisi el-Kunye ve'l-Elkab, c.3, s.161-162'da geçmiştir. Ve el-Beyan, Abdulmumin b. Ali el-Kaysî'nin biyografisinde, 381. no'da ve İbn Hallikan'ın Vefeyatu'l-A'yan'ında, c.2, s.405'de.

2- Eban b. Tağlib b. Ribah, Ebu Said el-Bekrî, İmam Seccad ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiş ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet ettiği için kendisini kınayanlara şöyle demiştir: "Neden beni böyle bir kişiden rivayet ettiğim için kınıyorsunuz; oysa ondan sorduğum her meselenin cevabında, 'Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur.' söylemiştir." Eban h.k. 141 yılında vefat etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.1, s.73.

3- Furu-u Kafî, c.7, s.40, h.1, "Men Evsa Bi Şeyin Min Malihi" babı; Men La Yahzuruhu'l-Fakih, c.4, s.151; Meani'l-Ahbar, s.217; her iki kaynak Şeyh Saduk'un eseridir; Tehzib-i Şeyh Tusî, c.9, s.211, h.835; Vesail, s.13, s.450, h. "Hukm-u Men Evsa Bi Şey" babı.

Ali'nin kitabında şu üç özelliğe sahip olanın ölmeden önce onun vebalini göreceği kaydedilmiştir: Zulüm, akraba ilişkilerini kesmek ve yalan yere yemin ederek Allah ile savaşmak.¹

Yine İmam Muhammed Bâkır (a.s) İmam Ali'nin (a.s) kitabından şöyle rivayet etmiştir:

Evladın ve babanın malından almanın, evladın cariyesiyle cinsel münasebette bulunmanın,² evlenen kadının kusurunu gizlemenin,³ yalan yere yemin etmenin⁴ ve ihramlıyken avlanan kişinin hükmü Ali'nin (a.s) kitabında şöyledir...⁵

Ve yine şöyle buyurmuştur:

Biz Ali'nin (a.s) kitabında, Allah hakkında iyi zan beslemenin ve iyi ahlâkın farz olduğunu,⁶ dilsizin dilini kesmenin hükmünü,⁷ bir yeri bayındırlaştırdıktan sonra bırakıp giden kimsenin hükmünü,⁸ zekâtı vermemenin etkisini⁹ ve dışın diyetini¹⁰ gördük."

Bir gün Ali b. Hüseyin'in (a.s) dostlarından olan Meysem-i Te-mar'ın oğlu Yakub, İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) huzuruna vara-rak, "Ben babamın kitabında Ali'nin (a.s) babama, 'Ey Meysem! Âl-i Muhammed'i sev... Çünkü ben Resulullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğunu duydum...' bu-yurduğunu okudum." dedi. İmam Muhammed Bâkır (a.s) Yakub'a, "Bizim yanımızdaki Ali'nin (a.s) kitabında da bu böyle geçmiştir." buyurdu.¹¹

1- Hisal, s.124; İkabu'l-Amal, s.261; bu kitapların ikisi de Şeyh Saduk'un eseridir; Vesailu's-Şia, c.16, s.119.

2- İnsanın babası ve çocuklarının malından alması Furu-u Kâfi'de, c.4, s.135-136'da; İstibsar, c.3, s.48; Vesail, c.12, s.194-195 ve c.14, s.544.

3- Kadının kusurunu gizlemenin hükmü; Tehzib'de, c.7, s.432; Vesail, c. 14, s.597.

4- Yalan yere yemin etmek; Furu-u Kâfi'de, c.7, s.346, İkabu'l-A'mal, Şeyh Saduk, s.270-271; Hisal, s.124; Vesail, c.16, s.122.

5- İhramlının avlanması Furu-u Kâfi'de, c.4, s.390, h.9.

6- Allah hakkında hüsn-i zan; Usul-i Kâfi'de, c.2, s.71-72; Vesail, c.11, s. 181, h.20353.

7- Dilsizin dilinin kesmenin hükmü Furu-u Kâfi'de, c.7, s.318; Men La Yahzuru-hu'l-Fakih, c.3, s.111; Tehzib, c.10, s.270.

8- Bir yeri bayındırlaştırmanın hükmü Furu-u Kâfi'de, c.5, s.279; Tehzib, c.7, s.153; Vesail, c.17, s.329, h.3223.

9- Zekâtı önlemenin etkisi, Furu-u Kâfi'de, c.3, s.505, h.17; Vesail, c.6, s. 13-14.

10- Dışın diyeti, Kâfi'de, c.7, s.329; Men La Yehzuru-hu'l-Fakih, c.4, s.104; Tehzib, c.10, s.254; İstibsar, c.4, s.288; Vesail, c.19, s.262, h.35715.

11- Meysem-i Temmar'ın oğlunun rivayeti şu kaynaklarda geçer: Şeyh Tusî'nin Mecalis'i, Necef basımı, s.258; Vesail, c.11, s.444, h.21299.

İmam Cafer Sadık da (a.s) değerli babası Muhammed Bâkır'dan (a.s) şöyle rivayet etmiştir:

Ben Ali'nin (a.s) kitabında Resulullah'ın (s.a.a) muhacirler, ensar ve Medine halkından onlara katılanlar arasında şöyle bir sözleşme yazdığını okudum...¹

Yine İmam Cafer Sadık (a.s) Ali'nin (a.s) kitabından şu meseleler hakkında hadis rivayet etmiştir:

Hilali görmekle ayın girdiğinin anlaşılması,² öğlenin fazilet vaktinin beyanı,³ muhaliflerle Cuma namazı kılmanın hükmü,⁴ kedi artığının hükmü,⁵ ihram hâlinde ölen kimsenin hükmü,⁶ düğmelenmiş şal giyen erkeğin hükmü (iki hadiste),⁷ kaya güvercinini avlamanın kefareti (iki hadis),⁸ kaya güvercininin yumurtasının kefareti (üç hadis),⁹ tavaf şavtlarının fazla olması (bir hadis),¹⁰ umre-i mufrede,¹¹ büyük günahların sayısı (iki hadis),¹² yetimin malını yemek (bir hadis),¹³ dedeleri olduğu hâlde

1- Sözleşme yazma rivayeti için bk. Kâfi, c.2, s.666; Furu-u Kâfi, c.1, s. 336 ve c.4, s.30-31, "Cihad" kitabı; Vesail, c.8, s.487, h.15842 ve c.11, s.50.

2- İstibsar, c.3, s.64; Vesail, c.7, s.184, h.13354.

3- Öğlenin fazilet vakti için bk. İstibsar, c.1, s.151; Tehzib, c.2, s.23; Vesa-il, c.3, s.105, h.4752 ve s.107, h.14764.

4- Muhaliflerle Cuma namazı kılmanın hükmü için bk. Tehzib, c.3, s.28; Vesail, c.5, s.44, h.19550.

5- Kedi artığının hükmü için bk. Furu-u Kâfi, c.1, s.9, h.4; Tehzib, c.1, s. 227; Vesail, c.1, s.164, h.580.

6- İhram hâlinde ölen kimsenin hükmü üç hadiste ve Furu-u Kâfi'de, c.4, s.368, h.3; Vesail, c.2, s.696-697, h.2759, 2761 ve 2766.

7- Lübade giymenin hükmü için bk. Furu-u Kâfi, c.4, s.304, h.7 ve 8; Men La Yahzuruhu'l-Fakih, c.2, s.117; İlelu's-Şerayi, c.2, s.94; Vesail, c.9, s.116, h.16822 ve 16823.

8- İhramlı kişinin bağırçlak kuşunu avlamanın kefareti için bk. Furu-u Kâfi, s.4, s.390; Tehzib, c.5, s.44, h.1190 ve 1191.

9- Furu-u Kâfi, c.4, s.390; İstibsar, c.2, s.202, 203 ve 204; Tehzib, c.5, s. 355 ve 357; Vesail, c.9, s.216, 217 ve 218, h.17223, 17225 ve 17229.

10- Kâbe'yi belli sayısından fazla tavaf etmenin hükmü için bk. İstibsar, c. 2, s.248; Serair, s.446; Vesail, c.9, s.438 ve 439, h.17967 ve 17974; bazı kitaplarda Ali'nin (a.s) kitabının ismi anılmamıştır.

11- Umre hükmü için bk. Furu-u Kâfi, c.4, s.534, h.2; Vesail, c.10, s.244, h.19275.

12- Büyük günahların sayısı için bk. Usul-i Kâfi, c.2, s.278-279; Vesail, c. 11, s.254, h.20631; Hisal, c.1, s.273; İlelu's-Şerayi', c.2, s.160.

13- Yetimin malını yemek hakkında bk. İkabu'l-A'mal, s.278, h.2; Vesail, c.12, s.182, h.22441.

erkek kardeşlerin anneden miras almaları hükmü (iki hadis),¹ şahit ve yemin hük-mü (iki hadis),² dünya misali (bir hadis),³ yaşa göre had uygulamada kırbaç vurma şekli,⁴ livatanın (oğlancılık) haddi (cezası),⁵ içki ve şarap içene had uygulanmasının isbatı,⁶ şarap ve içki içenin haddi,⁷ av köpeğinin diyeti,⁸ kadınların avret mahallini kesmenin haddi,⁹ kesilen hayvanın helâl olmasının ölçüsü (iki hadis),¹⁰ ölen kişinin terekesinde payı belli olmayan kişinin mirastan hakkı,¹¹ evcil eşek etinin yenmesinin keraheti,¹² yenmesi haram olan balık çeşitleri (altı hadis);¹³ amcalarla birlikte dayıların mirasının hükmü,¹⁴ iddet günlerinde rücu etmeksizin talakın hükmü,¹⁵ suda boğulanlar ve enkaz altında

1- Erkek kardeşlerin anneden miras almaları hükmü için bk. Men La Yahzuruhu'l-Fakih, c.4, s.206; Tehzib, c.9, s.308; İstibsar, c.4, s.160; Vesail, c. 17, s.495, 497, h.32746 ve 32748.

2- Açık delil hükmü için bk. Furu-u Kâfi, c.7, s.414; Tehzib, c.6, s.228; Vesail, c.18, s.168, h.33634 ve 33635.

3- Dünya misali için bk. Usul-i Kâfi, c.2, s.136, h.22; Vesail, c.11, s.316, h.20845.

4- Yaşa göre kırbaç vurmak için bk. Furu-u Kâfi, c.7, s.186; Tehzib, c.10, s.146; Men La Yahzuruhu'l-Fakih, c.4, s.53; Vesail, c.18, s.307 ve 34067; Mehasin, s.273.

5- Livat haddi için bk. Furu-u Kâfi, c.7, s.200; Tehzib, c.10, s.55; İstibsar, c.4, s.221; Vesail, c.18, s.421, h.34436.

6- Şarap içene had uygulanması için bk. Furu-u Kâfi, c.7, s.214; Tehzib, c.10, s.90; Vesail, c.18, s.468, h.34586.

7- Şarap ve içki içene had uygulanması için bk. Furu-u Kâfi, c.7, s.214; Tehzib, c.10, s.90; Vesail, c.18, s.472.

8- Av köpeğinin diyeti için bk. Hisal, c.2, s.111; Vesail, c.19, s.168, h.35489.

9- Kadının avret Muhallâni kesmenin haddi için bk. Kâfi, c.7, s.312; Men La Yahzuruhu'l-Fakih,, c.4, s.112; Tehzib, c.10, s.251; Vesail, c.19, s.259, h.3570.

10- Kesilen hayvanın can vermesini idrak etmenin haddi için bk. Kâfi, c.7, s.312; Tehzib, c.9, s.57; Vesail, c.16, s.320, h.29893 ve 29894.

11- Miras hakkı için bk. Kâfi, c.7, s.77; Tehzib, c.9, s.269; Vesail, c.17, s.418, h.32484.

12- Evcil eşek etinin yenmesinin keraheti için bk. Kâfi, c.6, s.246; Tehzib, c.9, s.40; İstibsar, c.4, s.74; Vesail, c.16, s.321, h.30124.

13- Yenmesi haram olan bazı balıklar için bk. Kâfi, c.6, s.220; Tehzib, c.9, s.2 ve 4, 5, 6; İstibsar, c.4, s.59; Vesail, c.16, s.334-335; Biharul-Envar, c.10, s.254.

14- Amcalarla birlikte dayıların mirası için bk. Tehzib, c.9, s.324-325; Vesail, c.17, s.505, h.32776.

15- İddet günlerinde talak için bk. İstibsar, c.3, s.283; Tehzib, c.8, s.81-82; Vesail, c.15, s.375, h.28220.

kalanların mirası¹ ve eli kesik bir kişiyi öldüren kimsenin hükmü.²

Bütün bu konuların hükmünü, "Biz Ali'nin kitabında böyle gördük." diyerek açıklamıştır.

Bu konuda İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakledeceğimiz son konu şu buyruğudur:

Resulullah'ın (s.a.a) Hz. Ali'ye (a.s) imla ettiği kitapta, Allah Teala'nın namaz ve orucunun çokluğundan dolayı kimseyi azaplandırmayacağı, aksine onun ecir ve mükâfatını artıracığı geçmiştir.³

* * *

Buraya kadar Ehlibeyt İmamları'nın İmam Ali'nin (a.s) kitabından naklettikleri ve ona isnat ettikleri bazı hadislerle değindik. Biz bu konudaki tüm hadisleri rivayet etmek istemedik; aksine sadece konumuz için bazı örneklere değindik.

Şimdi aşağıda İmam Ali'nin (a.s) kitabını kendi gözleriyle gören, onu okuyan ve tavsif eden Ehlibeyt İmamları'nın ashabının rivayetlerine değineceğiz.

Ehlibeyt İmamları'nın Ashabından Ali'nin (a.s) Kitabını Görenler

1- Ebu Basir'den şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Muhammed Bâkır (a.s) bana helâl ve haramların ve miras hisselerinin yazılmış olduğu bir kitap gösterdi. Ben ona, "Bu nedir?" diye sordum. İmam (a.s), "Bu Resulullah'ın (s.a.a) imlasıdır; Ali (a.s) onu kendi eliyle yazmıştır." buyurdu. Ben, "Bu kitap çürümez mi?" dedim. İmam, "Neden çürüsün ki?" buyurdu. Ben, "Eskimez mi?" diye sordum. İmam (a.s), "Niye eskisin ki?" buyurdu ve daha sonra, "Bu Câmia'dır (veya Câmia'nın bir parçasıdır)." şeklinde ekledi.⁴

2- İki senetle Muhammed b. Müslim'den şöyle rivayet edilmiştir:

1- Suda boğulanın mirası için bk. Kâfî, c.7, s.136; Men La Yehzuruhu'l-Fakih, c.4, s.225; Vesail, c.17, s.589, h.33038.

2- Eli kesilmiş olan bir kişiyi öldürenin hükmü için bk. Kâfî, c.7, s.316; Tehzib, c.10, s.277; Vesail, c.9, s.82, h.35254.

3- Besairu'd-Derecat, s.165.

4- Besairu'd-Derecat, s.144.

Ebu Cafer (İmam Cafer Sadık a.s) bana Ali'nin (a.s) kitabından biraz okudu. Okuduğunun bir bölümü şöyleydi: "Su yılanı, dikenli balık, yılan balığı, ölüp su yüzüne çıkan balık ve dalak yemeniz yasaklanmıştır." Ben, "Ey Resulullah'ın (s.a.a) torunu! Allah'ın rahmeti sizin üzerinize olsun; bize bazen pulu olmayan balık getiriyorlar." dedim. İmam (a.s), "Pulu olan balıkları ye; fakat pulu olmayan balıkları yemekten sakın." buyurdu.

Yukarıda bu konuda çeşitli senetlerle İmam Cafer Sadık'tan (a.s) altı hadis rivayet edildiğine ve İmam'ın bu hadislerin hepsinde İmam Ali'nin (a.s) kitabına dayandığına değinmiş ve bu hadislerin kaynaklarını, yenmesi haram olan balıklar dipnotunda getirmiştik.¹

3- *Besairu'd-Derecat* kitabında Ebu Basir'den şöyle rivayet edilmiştir:

Ben İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) huzurundayken Câmia'yı getirmelerini emretti. Câmia'yı getirdiklerinde İmam (a.s) ona bakarak şöyle okudu: "Bir kadın ölür de kocasın-dan başka mirasçısı olmazsa, terekesinin hepsi kocasına ulaşır."²

4- Abdumelik b. A'yun'dan³ şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Muhammed Bâkır (a.s), bana Ali'nin (a.s) kitaplarından bazılarını gösterdi...⁴

5- Yine *Besairu'd-Derecat* kitabında Abdumelik'ten şöyle rivayet edilmektedir:

İmam Muhammed Bâkır (a.s), Ali'nin (a.s) kitabını getirmelerini emretti. Cafer Sadık (a.s) onu getirdi. İnsan bacağı büyüklüğünde dürülmüş bir kitap olan bu kitapta şunlar geçmişti...⁵

6- *Kâfi* ve *Tehzib*'de Muhammed b. Müslim'den şöyle rivayet edilir:

İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) okuduğu kitaba bakınca onda şöyle yazıldığını gördüm: "Erkek kardeşin oğluyla dede, mirasta eşit paya sahiptirler." İmam Muhammed Bâkır'a (a.s), "Bizim tanıdığımız bu adamlar, böyle bir hüküm vermezler; onlar, dedeyle birlikte erkek kardeşin oğlunun bir şey almasını kabul etmezler."

1- Haram balıklar için bk. Furu-u Kâfi, c.6, s.219-220; Tehzib, c.9, s.2; Vesail, c.16, s.332 ve 400, h.30157.

2- *Besairu'd-Derecat*, s.145.

3- Abdumelik b. A'yun, Ebu Zureys eş-Şeybanî İmam Muhammed Bâkır ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiş ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) döneminde vefat etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.6, s.181.

4- *Besairu'd-Derecat*, s.162.

5- *Besairu'd-Derecat*, s.165, h.14; Vesail, c.17, s.522, h.32836.

dedim. İmam (a.s), "Bu okuduğun Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin (a.s) yazısıdır." buyurdu.

7- Başka bir rivayette Muhammed b. Müslim'den şöyle nakledilmiştir:

İmam Cafer Sadık (a.s) miras kitabını açıp karşıma koyunca ilk karşılaştığım şey erkek kardeşin oğluyla dedenin miras payıydı...¹

Muhammed b. Müslim'in bu soru ve cevaptan sonra bu kitabın miras hisseleri konusundan önemli şeyler elde ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim *Kâfi*, *Men La Yahzuruhu'l-Fakih*, ve *Tehzib*'de Muhammed b. Müslim'den birçok rivayet nakledilmiştir:

8- İmam Muhammed Bâkır (a.s) bana, Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin (a.s) el yazısıyla yazılmış olan miras kitabını okuttu. Ben bu kitapta ölen kişiden geriye kalan kızı ve annesinden, terekesinin yarısını kızının alacağını gördüm... (hadis uzundur).²

9- *Tehzib*'de Muhammed b. Müslim'den şöyle rivayet edilmiştir: İmam Muhammed Bâkır (a.s) bana Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin (a.s) yazısıyla yazılmış olan miras kitabını okuttu. Ben o kitapta miras hissesinin avl'³ olmayacağını gördüm.⁴

Zurare de, miras hisseleri konusunda İmam Ali'nin (a.s) kitabındakiyle Hilâfet Ekolü fakihlerinin görüşlerinin farklılığını görünce hayrete düşmüştür. Nitekim Ömer b. Uzeyne'nin Zurare'den rivayetinde bu görülür:

10- Ömer b. Uzeyne Zurare'den şöyle rivayet eder:

Ebu Cafer'den (İmam Muhammed Bâkır a.s) dedenin miras payını sorunca İmam (a.s) bana, "Emirü'l-Müminin Ali (a.s) dışında gördüğüm herkes bu konuda kendi reyini söylemiştir." buyurdu. Ben, "Allah hayrınızı versin; Emirü'l-Müminin Ali (a.s) bu konuda ne söylemiştir?" diye arzettim. İmam (a.s), "Yarın gel de Ali'nin (a.s) kitabında yazılanı kendin oku." buyurdu. Fakat ben, "Allah size hayır versin; kendiniz buyurun; ben kendim kitaptan okumaktansa sizin sözünüzü duymayı daha çok severim." dedim.

1- Kâfi, c.7, s.113; Tehzib, c.9, s.308; Vesail, c.17, s.87 ve 486, h.32702; Kâfi, ikinci rivayet, c.7, s.112; Vesail, c.17, s.475, h.32698.

2- Kâfi, "Mirasu'l-Veled Mea Ebeveyn" babı, c.7, s.93; Men La Yahzu-ruhu'l-Fakih, c.4, s.192; Tehzib, c.9, s.270; Vesail, c.17, s.463, h.32702.

3- Avl: Ehl-i Sünnet'e göre, mirasçıların hisseleri ölen kişinin terekesinden fazla olduğunda az gelen miktarın herkesin payından azaltılmasıdır.

4- Tehzib, c.9, s.247, h.2; Vesail, c.17, s.423, h.32503.

Ama İmam (a.s) tekrar, "Sana ne söylüyorsam, onu dinle! Yarın gel de onu kitaptan kendin oku." buyurdu.

Ertesi gün öğleden sonra İmam'ın (a.s) huzuruna gittim. Tam da normalde öğle ve ikinci namazı arasında İmam (a.s) ile baş başa kaldığım saatti. Çünkü ben huzuruna gelen kişiler nedeniyle İmam'ın (a.s) bana takiyye yaparak cevap vermesinden endişelendiğim için genelde sorumu yalnız olduğumuz bir zamanda sordum!

İmam'ın (a.s) huzuruna girdiğimde oğlu İmam Cafer Sadık'a (a.s) dönerek, "Miras kitabını okuması için Zurare'ye ver." buyurdu ve sonra kendisi uyumak için kalkıp gitti. Odada İmam Cafer Sadık (a.s) ile yalnız kaldık. İmam Cafer Sadık (a.s) kalkarak deve bacağı gibi büyük bir sahife getirip karşıma bırakarak, "Bunda gördüklerini ben sana izin verene kadar hiç kimseye anlatmayacağına dair Allah'a yemin etmedikçe onu okumana müsaade etmem." buyurdu. "Babam sana izin verene kadar" da buyurmadı. Ben, "Allah size hayır versin; neden bu kadar sıkı tutuyorsunuz?! Babanız da size böyle bir şey emretmedi!" dedim. Fakat İmam (a.s), "Söylediğim gibi, sen ancak bu şartla kitabı görebilirsin." buyurdu. Ben, "Dediğiniz gibi olsun; kabul ediyorum." dedim. Ben miras hisseleri ve vasiyetler konusunu iyi bilen, hesabı güçlü biriydim. Uzun süreden beri miras ve vasiyet konusunda bilmediğim yeni bir şeyle karşılaşmak istiyordum, fakat bu bir türlü gerçekleşmiyordu. Kitabın bir ucu bana doğru atılınca onun geçmişlere ait olduğu belli olan kalın bir kitap olduğunu gördüm. Kitabı okumaya başladım ve hayretle bağış konusundan marufu emretme konusuna kadar bu kitapta geçenlerin halk arasında yaygın olan kesin şeylerin tam aksine olduğunu gördüm. Bu nedenle rahatsız olarak onları önemsemeden, düşünce-siz ve dikkatsiz bir şekilde başından sonuna kadar okudum ve kendi kendime, "Yanlıştır!" dedim. Sonra onu yeniden eskisi gibi dürüp İmam Cafer Sadık'a (a.s) teslim ettim. Ertesi gün İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) huzuruna varınca benden, "Miras kitabını okudun mu?" diye sordu. Ben, "Evet." dedim. İmam (a.s), "Onu nasıl buldun?" diye sordu. Ben, "Yanlış ve değersiz! Onda ki her şey, halkın kabul ettiğinin tam tersinedir!" dedim. İmam (a.s), "Hayır vallahi." buyurdu, "Ey Zurare! O gördüklerinin tümü haktır. O yazılanlar Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin (a.s) yazısıdır."

Şeytan içimden beni vesvese edip, "İmam onların Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin (a.s) kendi eliyle yazdığı yazısı olduğunu nereden biliyor?!" diye düşünmeye başladım. Daha konuşmaya başlamadan İmam (a.s), "Ey Zurare!" buyurdu, "Şüp-

he etme! Şeytanı kendinden uzaklaştır! Vallahi sen şüpheye düş-tün. Ben bu yazının Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin (a.s) ya-zısı olduğunu nasıl bilmem?! Oysa babam dedemden, bunları Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) buyurduğunu nakletmiştir." Ben, "Hayır! Nasıl olur?!" dedim; "Allah beni size feda etsin; şimdi o kitaptan bir şey aklımda kalmadığı için pişmanım. Eğer onu okumadan önce makam ve önemini bilecek olsaydım, onun bir harfini bile kaçırmamayı umardım..."¹

Bu rivayetlerden o dönemde İslâm toplumunun mirası bölüştürme konusunda tamamen Hilâfet Ekolü'nün fakihlerinin içtihadına göre dav-randığı, Ehlibeyt İmamları'nın -Allah'ın selâmı onların üzerine olsun- ise mirasın taksimini Ali'nin (a.s) kitabının Hz. Resulullah'tan (s.a.a) aktar-dığı şekilde yayma konusunda büyük çaba harcadıkları anlaşılmaktadır. Öyle ki hatta Zurare ve Muham-med b. Müslim bile o kitapta okudukları-na şaşırılmış, daha sonra töv-be ederek miras konusunda onda okudukla-rını rivayet etmeye başladılar. Bu konuda Zurare'nin kendisi şöyle riva-yet etmiştir:

11- İmam Muhammed Bâkır (a.s), İmam Cafer Sadık'a (a.s) miras sahifesini bana okumasını emretti. Bu sahifede gördük ki...²

İki hisse hakkında ise (iki hadiste) şöyle diyor:

12- İmam Cafer Sadık (a.s) miras sahifesini bana gösterdi...³

Ve yine diyor:

13- Ben miras sahifesinde şu konuyu okudum:...⁴

14- İmam Cafer Sadık'ın (a.s) sahifeyi gösterdiği kimselerden biri de Ebu Basir'dir.

Kâfi ve *Tehzib*'de Ebu Basir'den şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Cafer Sadık'tan (a.s) miras hakkında bir meseleyi sor-dum. İmam bana, "Ali'nin (a.s) kitabını görmek istiyor musun?" diye buyurdu. Ben, "Ali'nin (a.s) kitabı yıpranmamış mı?" diye sordum. İmam (a.s), "Ey Ebu Muhammed! Ali'nin (a.s) kitabı yıpranmamıştır -başka bir nüshada ise 'yıpranmaz'-" buyurdu. Son-ra İmam Cafer Sadık (a.s) Ali'nin (a.s) kitabını getirdi. Büyük ve değerli bir kitaptı. O kitapta şöyle yazıldığını gördüm: "Eğer biri

1- Kâfi, c.7, s.94-95; Tehzib, c.9, s.271.

2- Furu-u Kâfi, c.7, s.81, h.4; Vesail, c.17, s.422, h.32496.

3- Tehzib, c.9, s.273, h.9; Vesail, c.17, s.428, h.32519; Tehzib, c.9, s.306, h.16; İs-tibsar, c.4, s.158; Vesail, c.17, s.493.

4- Tehzib, c.9, s.272; Kâfi, c.7, s.94; Vesail, c.18, s.463, h.32635.

ölür de kendisinden geriye amca ve dayısı kalırsa, mirasından amcasına üçte iki, dayısına ise üçte bir verilir."¹

Bu hadiste Ebu Basir, Ali'nin (a.s) kitabının üzerinden bir asır geçmesine rağmen yıpranmayışına şaşırıyor; oysa şimdi üzerinden asırlar geçtiği hâlde yeniliğini koruyan kitaplar görmekteyiz. Buna rağmen Ebu Basir diğer rivayetlerinde böyle şaşkın görünmüyor. Örneğin:

15- *Kâfi*'de Ebu Basir'den şöyle rivayet edilmiştir: İmam Cafer Sadık (a.s), Ali'nin (a.s) miras kitabını(n bir bölümünü) bana okudu. Onda geçen hisselerin çoğu, beşten veya dörtten ve en fazlası ise altıdan bir hisseydi.²

Meclisî, *Mir'atu'l-Ukul*'da şöyle yazıyor: Kız çocuğuyla ebeveynden biri kalırsa, Şia ekolüne göre miras dört hisseden ayrılır.

16- Yine *Kâfi* ve *Tehzib*'de Ebu Basir'den şöyle rivayet edilmiştir:

Ben İmam Cafer Sadık'ın (a.s) huzurunda oturmuştum. O sırada Câmia'yı getirmelerini emretti. İmam (a.s) o kitabı okumaya başladı. O kitapta şöyle geçiyordu: "Eğer bir kadın ölür de tek mirasçısı kocası olursa, mirasının hepsi kocasına verilir."³

17- Muatteb'den⁴ şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Cafer Sadık (a.s), Ali'nin (a.s) kitaplarından olan es-ki bir sahife getirdi; bu sahifede teşehhüt için oturduğumuz-da ne söylememiz gerektiğinden bahsedilmişti.⁵

18- İbn Bukeyr'den⁶ ise şöyle rivayet edilmiştir:

1- Kâfi, c.7, s.119, "Miras-i Zevi'l-Erham- babı; Tehzib, c.9, s.324; Vesail, c.17, s.504, h.32771.

2- Kâfi, c.7, s.81; Vesail, c.17, s.422, h.32498; Zurare'nin rivayetinin şerhiyle ilgili olarak Meclisî'den naklettiklerimiz Miratu'l-Ukul kitabında geçmiştir.

3- Kâfi, c.7, s.125; Tehzib, c.9, s.13; İstıbsar, c.4, s.149; Vesail, c.17, s.512, h.32795. Ebu Basir'in İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) rivayet ettiği 1 ve 3. hadislerle İmam Cafer Sadık'tan (a.s) naklettiği 14. ve 16. hadisler birbirine öyle benziyor ki, biz ilk iki hadisi de İmam Cafer Sadık'tan (a.s) kabul etmeyi tercih ediyoruz. Bu konuda ravilerin veya bunların üzerinden nüsha çıkaranların yanlışlığını veya her iki imamın aynı şeyi söylediğini, babayla oğlun hadisinin de bu nedenle birbirine benzediğini sanıyoruz.

4- Muattab, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) azat ettiği kölesidir. Mansur-i De-vanikî ona bin kırbaç vurunca Muattab kırbaç darbeleri altında can verdi. Ka-musu'r-Rical, c.9, s.48.

5- Besairu'd-Derecat, s.145, h.22.

6- İbn Bukeyr, Ebu Ali, Abdullah b. Bukeyr b. A'yun-i Şeybanî el-Fetahî sıgadır ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.5, s.399.

Zurare, İmam Cafer Sadık'tan (a.s) tilki, sansar, sincap gibi hayvanların kürkü üzerinde namaz kılmanın hükmünü sordu. İmam (a.s) bir kitap getirerek, "Bu kitap Resululla-h'ın (s.a.a) sözleridir." buyurdu ve sonra onu açarak şöyle okudu: "Etinin yenmesi haram olan her hayvanın kürkü, kılı, derisi, idrarı ve pisliği üzerinde namaz kılmak batıldır. Etinin yenmesi helâl olan başka bir hayvana ait bu şeyler üzerinde o namazı yenilemedikçe o namaz kabul değildir."

İmam (a.s) daha sonra şöyle buyurdu: "Ey Zurare! Bu Resulullah'tandır (s.a.a); bunu ezberle..."¹

Ehlibeyt İmamları (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) bazen vuku bulacak olaylar hakkında bilgi edinmek için *Cifr* kitabına ve Hz. Fatıma'nın (s.a) Mushafına müracaat ediyorlardı. İslâm hüküm-leri ve adabını beyan etmek için de *Câmia* kitabına müracaat ediyorlardı. *Câmia*'dan da bazen senedini kaydederek ve bazen de sene-dine değinmeden rivayet ediyorlardı. Nitekim aşağıdaki iki örnekte her ikisini de göreceğiz:

a) Erkek Kardeşin Oğluyla Dedenin Miras Hissesi

Muhammed b. Müslim daha önce de aktardığımız rivayetinde demiştir ki:

İmam Cafer Sadık (a.s) miras sahifesini getirip önüne açtı. Bu sahifede gözüme çarpan ilk şey, mirasın erkek kardeşin oğlu ve dede arasında eşit olarak bölüştürülüp her birine malın yarısının verilmesi gerektiğiydi. Bu nedenle İmam'a (a.s), "Size feda olayım!" dedim; "Kadılar böyle hükmet-miyorlar ve ölenin dedesi olursa erkek kardeşin oğluna bir şey vermiyorlar!" İmam (a.s), "Bu kitap, Ali'nin (a.s) yazısı ve Resulullah'ın (s.a.a) imlasıyla yazılmıştır." buyurdu.

Ve yine bu konuda, *Kâfî*'deki diğer iki rivayet de İmam Ali'nin (a.s) kitabına işaret etmeksizin bu anlamda gelmiştir:

Eban b. Tağlib'den olan birinci rivayette şöyle geçer:

İmam Cafer Sadık'a (a.s), erkek kardeşin oğlu ve dedenin mirastan payı hakkında sorduğumda bana, "Mal aralarında yarı yarıya bölüştürülür." buyurdu.

Ebu Basir'den olan ikinci rivayette ise şöyle geçmiştir:

Biri İmam Muhammed Bâkır (a.s) veya İmam Cafer Sadık'tan (a.s) erkek kardeşin oğlu ve dedenin hissesinin ne kadar oldu-

1- Kâfî, c.3, s.397, es-Salat-u Fi Mâ La Yehillu Lehmu"; Tehzib, c.2, s. 209; İstib-sar, c.1, s.383; Vesail, c.3, s.250, h.5342.

ğunu sorduğunda, "Malın tamamı o ikisi arasında ikiye bölünür."
buyurduğunu duydum.

Aynı sonuca sahip olan üçüncü rivayeti Kasım b. Süleyman İmam
Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet eder:

Ali (a.s) dedeyle birlikte olan erkek kardeşin oğluna babası-
nın mirasını vermiştir. (Yani eşit şekilde ikisi arasında bölmüş-
tür.)

b) Ehlibeyt İmamları "Avl"i Batıl Biliyorlar

Avl fıkhıta, mirasçılardan mirastan fazla olmasıdır. Bu ise eşlerden birinin mirasçılardan olması durumunda söz konusu olmaktadır. Örneğin, ölenin iki kızı, babası, annesi ve karısı kalırsa, kızların her birine malın üçte biri, babasıyla annesinin her birine altıda biri ve karısına ise sekizde biri verilir. Paylar en fazla altı olduğu için farz gereği sekizde bir miktarı fazla geliyor. Bu durumda, Hilâfet Ekolü fıkhında açıklandığı üzere avl yöntemini uygulayanlar eksikliği eşit olarak bütün hisselerine dağıtırlar. [Yani karşılığı olmayan hisse, hisse sahiplerinin hisselerinin hepsinden eşit oranda alınarak tamamlanır.] Fakat Ehlibeyt Ekolü'ne göre yüce Allah'ın, kendileri için sadece bir hisse belirlediği yani bir hisseden diğer bir hisseye indirgemediği kimseler hisselerinden az alırlar.

Dolayısıyla, bazı durumlarda karısının mirasının yarısını alan ve şartlar değişince de payı yarıdan dörtte bire düşen, yani iki hisseye düşen erkekten bir şey eksilmez. Yine kocasının mirasının dörtte birini alan ve şartlar değiştiğinde payı sekizde bire düşen kadından da bir şey eksiltilmez. Çocuklarının mirasının üçte birini alan ve şartlar değiştiğinde payları altıda bire düşen baba ve annenin payından da bu azaltma yapılmaz.

Bu saydıklarımızın hisselerinden azaltma yapılmaz; bu örnekte eksiltme kızı ve kız kardeşinden yapılır. Şöyle ki, bir kişi olursa yarı ve eğer birden fazla olurlarsa üçte iki ve eğer hisselerin fazla olması nedeniyle onlara mirastan bu kadarı ulaşmazsa, geriye kalan onların malı olur. Buna göre miras, yukarıdaki örnekte olduğu gibi mirasçılar arasında şu şekilde taksim edilir:

Baba ve annenin her birine mirastan altıda bir ve karısına ise sekizde bir verilir. Mirastan geriye kalan ise iki kıza verilir.¹

Şimdi aşağıda, avl konusunda Ehlibeyt İmamları'ndan nakledilen rivayetleri gözden geçirelim:

1- Şerh-u Lum'a-i Dimaşkiyye, c.8, s.86-91.

1- Muhammed b. Müslim, Fuzeyl b. Yesar, Bureyd el-İclî ve Zu-rare b. A'yen İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) şöyle rivayet etmişlerdir:

Miras hisseleri avl kabul etmez [Allah'ın belirttiği hisselerin hiçbirisinde eksiklik meydana gelmez ve miras altı payı da geçmez.¹

2- Ebu Meryem Ensarî, İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) şöyle rivayet etmiştir:

Biriken kumların sayısını bilen kimse mirasın altı paydan fazla olmadığını kesinlikle biliyordur.²

3- Bukeyr³ kanalıyla İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

Miras altı paydan oluşur; bu sayıyı geçmez; bu sayıdan eksik de olmaz; ölen kişinin mirası Allah'ın Kitabında belirtilen hisse sahiplerine aittir.⁴

4- İbn Ebi Umeyr⁵ ve diğer birkaç kişi kanalıyla İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

Miras payı altıdır; bu sayıyı geçmez...⁶

5- Ali b. Said'den şöyle rivayet edilmiştir:

Zurare'ye, "Bukeyr b. A'yen, İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) bana, hisselerde avl yönteminin olmadığını ve altıdan da fazla olmayacağını rivayet etti." dedim. Zurare, "Bu, İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet edilen doğru bir konudur; bizim dostlarımız bunun doğruluğunda şüphe etmezler." dedi.⁷

İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık (a.s) söz konusu edilen rivayetlerde bir başkasına isnat etmeden bu konuda Allah'ın hükmünü beyan etmişlerdir. Fakat bu pâk imamlar aşağıda zikredileceği üzere bazı rivayetlerde başkasına isnatla hükmü açıklamışlardır.

6- Ebu Basir'den şöyle rivayet edilmiştir:

1- Kâfi, c.7, s.80, h.1; Vesail, c.17, s.421, h.32494.

2- Kâfi, c.7, s.79, h.1; Vesail, c.17, s.422, h.32499.

3- Bukeyr b. A'yun, Ebu'l-Cehm el-Şeybanî, İmam Muhammed Bâkır ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiş ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) döneminde vefat etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.2, s.233.

4- Kâfi, c.7, s.81, h.7; Vesail, c.17, s.422, h.32500.

5- İbn Ebi Umeyr, Ebu Ahmed b. Ziyad'dır; İmam Rıza ve İmam Cevad'-dan (a.s) rivayet etmiş, doksan dört kitap yazmıştır. (öl. 217 h.k.) Kamusu'r-Rical, c.8, s.3-9.

6- Men La Yehzuruhu'l-Fakih, c.4, s.89, h.5, mursel; Vesail, c.17, s.424, h. 32505.

7- Kâfi, c.7, s.8, h.2; Tehzib, c.9, s.248, h.4; Vesail, c.17, s.421, h.32495.

İmam Muhammed Bâkır'a (a.s), "Bazen mirasta hisseler yüze varmakta ve hatta yüzü de geçmektedir." diye arzet-tim. İmam (a.s), "Altı hisseden fazla olmaz." buyurdu ve sonra şöyle devam etti: "Emirü'l-Müminin Ali (a.s), 'Üst üste biriken kumları sayan - Allah, mirasta- hisselerin altıdan fazla olmayacağını biliyordur; siz de eğer onun sebebini bilerseniz, altı sayısını geçmediğini görürsünüz.' buyurmuştur."¹

7- Yine Ebu Basir'den şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Cafer Sadık (a.s) bana Ali'nin (a.s) miras kitabını okudu; ondaki hisselerin çoğu dört, beş ve en fazla altıydı.²

8- Muhammed b. Müslim'den şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Muhammed Bâkır (a.s) Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin (a.s) yazısıyla yazılmış olan miras kitabını okumamı emretti. O kitapta şu husus yer almıştı: Hisselerde ek-siltme doğru değildir.³

İkinci örnekte İmam Muhammed Bâkır ve İmam Cafer Sadık (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun), çeşitli rivayetlerde miras hisselerinde avl'ın olmayacağını ve altı hisseyi de geçmeyeceğini bildirmişlerdir. Ve bu rivayetlerin birinde de, "*Üst üste birikmiş kum tanelerini sayan -Allah- hisselerde avl'in olmayacağını kesin olarak biliyordur.*" şeklinde vurgulanmıştır.⁴

Bu rivayetlerde meselenin hükmü senedine işaret edilmeden açıklanmışken altıncı hadiste Emirü'l-Müminin Ali'ye (a.s) isnat edilmiştir. Yedinci hadiste İmam'ın (a.s) kendisi Ali'nin (a.s) miras kitabını istenilen konuda raviye okumuş, sekizinci rivayette ise ravinin kendisi o konuda Hz. Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin (a.s) yazısıyla yazılmış olan miras sahifesini okumuştur; bütün bu rivayetlerde meselenin hükmü aynı şekilde beyan edilmiştir.

İmam Rıza'nın (a.s) miras konusunda Me'mun'a yazmış olduğu mektupta da yine aynı durumla karşılaşmaktayız. İmam (a.s) bu mektupta şöyle buyurmuştur:

Hisseler, Allah Teala'nın kendi Kitabında belirlediği gibidir. Onda avl söz konusu değildir.

1- Kâfi, c.7, s.79, h.2; Men La Yehzuru'l-Fakih, c.4, s.187, h.1; Tehzib, c.9, s.247, h.3; Vesail, c.17, s.423, h.32509.

2- Kâfi, c.7, s.81, h.6; Vesail, c.17, s.422, h.32498.

3- Tehzib, c.9, s.247, h.3; Vesail, c.17, s.423, h.32503.

4- Uyun-i Ahbar-i Rıza (a.s), c.2, s.125; Tuhefu'l-Ukul, hicretin dördüncü yüz yılı şahsiyetlerinden Hasan b. Ali b. Şu'be el-Harranî'nin eseri, Kum-Ba-siretî basımı, s.314; onun kullandığı sözcükte biraz ihtilaf vardır; Vesail, c.17, s.414, h.32508.

Her iki durumda da Ehlibeyt İmamları (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) şer'î hükmü açıklarken aslında dayandıkları şey, dedeleri Resulullah'ın (s.a.a) buyruklarıdır. O resul ki, "**Kendi nefsinden, heva ve hevesinden konuşmaz; konuştuğu her şey vahiydir.**" İşte bu nedenle Ehlibeyt İmamları'nın (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) hadislerinin senedi birdir. Onların rivayetleri bir olduğu gibi, sözleri de birdir.

İşte bu nedendir ki İbn Sinan'ın dediğine göre İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

Benden duyduğunuz bir şeyi babam adına ve babamdan duyduğunuz bir şeyi de benden rivayet etmeniz sakıncasızdır ve bu isimlerin değiştirmenizin bir mahzuru yoktur.¹

Ve yine o, "Acaba sizden duyduğum bir hadisi babanızdan veya babanızdan duyduğum bir hadisi sizden rivayet edebilir miyim?" diye soran Ebu Basir'e, "*İkisi de birdir; ancak onu babamdan rivayet etmeni daha çok isterim.*" buyurmuştur.² Veya Cemil'e,³ "*Benden duyduklarını babamdan rivayet et.*" buyurmuştur.⁴

Ve yine bu nedendir ki, "Sizden duyduğum bir hadisi, -bir süre sonra- sizden mi, yoksa babanızdan mı duyduğumu bilemiyorum. Bu konuda vazifem nedir?" diye soran Hafs-ı Bahterî'ye⁵ şöyle buyurmuştur:

Benden duyduğunu babamdan rivayet et; benden duyduğum hadisi Resulullah'tan (s.a.a) rivayet et.⁶

Hişam b. Salim,⁷ Hammad b. Osman ve diğerlerinin ondan rivayet ettikleri şu hadis de bu esasa dayanmaktadır:

Benim hadisim babamın hadisidir, babamın hadisidir dedemin hadisidir, dedemin hadisidir Hüseyin'in hadisidir, Hüseyin'in hadisidir Hasan'ın hadisidir; Hasan'ın hadisidir Emirü'l-Müminin Ali'nin hadisidir; Emirü'l-Müminin Ali'nin hadisidir Re-sulullah'ın (s.a.a) ha-

1- Vesail, eski baskı, c.3, s.380, h.85.

2- Kâfi, c.1, s.51.

3- İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ashabı arasında "Cemil" adında birkaç kişi vardı.

4- Kâfi, c.1, s.51.

5- Aslen Kufeli olan Hafs-i Bahterî el-Bağdadî İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir; onun bir kitabı vardı. Kamusu'r-Rical, c.3, s.355.

6- Vesail, c.3, s.380, h.86.

7- Hişam b. Salim, Ebu Muhammed Cevalikî Cu'fî el-Kufî, İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir; onun bir de kitabı vardı. Kamusu'r-Rical, c.9, s.357.

disidir ve Resulullah'ın da (s.a.a) hadisi Allah Teala'nın buyruğudur.¹

Ve yine bu nedenledir ki İmam Muhammed Bâkır (a.s), "Bana bir hadis buyurduğunuzda onun senedini de buyurun." diyen Cabir'e şöyle buyurmuştur:

Babam bana Resulullah'tan (s.a.a), o Cebrail'den, o da yü-ce Allah'tan rivayet etmiştir. Sana söylediğim hadislerin hepsinin senedi bu şekildedir...²

Sure b. Kelib'le Zeyd b. Ali b. Hüseyin (a.s) arasında geçen aşağıdaki konuşma da buna dayanmaktadır. Keşşi, Sure'den şöyle rivayet eder: Zeyd b. Ali benden şöyle sordu:

- Ey Sure! -İmam- Sadık'ın senin söylediğin gibi olduğunu nasıl anladın?

- Bu konuda bilgili birisiyle karşılaştım.

- O hâlde söyle de görelim.

- Biz kardeşin Muhammed b. Ali'nin (İmam Muhammed Bâkır) huzuruna çıkıp ona sorularımızı soruyorduk. O, "*Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur ve Allah Teala Kur'ân-ı Kerim'de böyle buyurmuştur.*" diyordu. Kardeşin Muhammed'den sonra siz Resulullah'ın (s.a.a) Ehlibeytine geldik; sen de onların arasındaydın. Siz onların bir bölümünü cevapladınız; fakat sorularımızın hepsini cevaplamadınız. Nihayet kardeşinizin oğlu Cafer'e gittik. Cafer bize babası gibi, "*Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur ve Allah Teala Kur'ân-ı Kerim'de böyle buyurmuştur.*" şeklinde cevap verdi.

Bunun üzerine Zeyd tebessüm ederek şöyle dedi:

- Vallahi bunun nedeni Ali'nin (a.s) kitaplarının onun yanında olmasıdır.³

Ve yine bu nedenledir ki İbn Şibrime şöyle demiştir: Hiç unutmam; Cafer b. Muhammed -İmam Cafer Sadık- ne zaman, "*Babam bana dedemden ve Resulullah'tan şöyle rivayet etmiştir.*" deseydi -bu senedin yüceliğinden dolayı- neredeyse kalbi yarılacaktı. Vallahi o-nun babası dedesine ve dedesi de Resulullah'a (s.a.a) yalan isnat et-memiştir.

İbn Şibrime daha sonra şöyle devam ediyor: İmam (a.s), Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet etmiştir:

1- Kâfi, c.1, s.53; İrşad-i Müfid, s.257.

2- Emali, Şeyh Müfid, s.26.

3- İhtiyar-u Marifeti'r-Rical, Keşşi, s.376, Suret b. Kelib'in biyografisinde.

Kıyas ilkesine göre davranan kendisi helak olduğu gibi diğerlerini de helakete sürüklemiş olur; bilgisi olmadan, na-sih ve mensuh*, muhkem ve müteşabihi bilmeden fetva veren kimse de kendisi helak olduğu gibi diğerlerini de helakete sürüklemiş olur.¹

Ehlibeyt İmamları (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) hükümleri açıklarken Allah ve Resulü'nün (s.a.a) buyruklarına, Hilâfet Ekolü uleması ise rey ve kıyasa dayandıkları için hükümlerin beyanında bu iki ekol arasında ihtilafın baş göstermesi kaçınılmazdır. Nitekim aşağıdaki hadis de bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

Azafir Sayrefî'den² şöyle rivayet edilmektedir:

Hakem b. Uteybe'yle³ birlikte Ebu Cafer'in (İmam Muhammed Bâkır a.s) huzurundaydık. Hakem sürekli İmam'dan (a.s) soru soruyor ve İmam da (a.s) ona ikramda bulunuyor, sorularını cevaplıyordu. Bir ara bir konuda ihtilaf ettiklerinde İmam Muhammed Bâkır (a.s) oğluna dönerek, "Oğulcağızım! Kalk, şu kitabı getir." buyurdu. Oğlu kalkarak büyük bir sahifeyi getirip babasının önüne bıraktı. İmam (a.s) o sahifeyi açıp okumaya başladı. Nihayet aradığını bularak, "Bu yazılar Resulullah'ın (s.a.a) imlası ve Ali'nin (a.s) eliyle yazılmıştır." buyurdu. Sonra Hakem'e dönerek şöyle buyurdu:

Ey Eba Muhammed! Sen, Seleme⁴ ve Ebu Mikdam⁵ ister sağa gidin ister sola; nereye giderseniz gidin, vallahi Cebrail'in kendilerine

*- Nasih: Eski hükmü kaldıran yeni hüküm; mensuh: Yeni hükmün gelmesiyle kaldırılan eski hüküm.

1- Kâfi, c.1, s.43.

2- Azafir b. İsa el-Huzâi el-Sayruî İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.6, s.295.

3- Hakem b. Uteybe el-Kufî el-Kindî İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet etmiş ve hicrî 113 veya 114 ya da 115 yılında vefat etmiştir. Kamusu'r-Rical, c.3, s.375. Ebu Muhammed Hakem altmış küsur yaşında vefat etmiş, Sihah sahiplerinin onun hadisini kitaplarında kaydetmişlerdir. Tehzib, c.1, s.192.

4- Seleme b. Kuheyl, Ebu Yahya el-Hazremî el-Kufî, İmam Muhammed Bâkır ve İmam Cafer Sadık'ı (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) görmüştür. Kamusu'r-Rical, c.4, s.439.

5- Ebu Mikdam, Sabit b. Hurmuz el-Heddad el-Farsî el-İclî İmam Muhammed Bâkır ve İmam Cafer Sadık'ı (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) görmüştür. O ve Seleme Butriyye'den olup Emir'ül-Müminin Ali'nin (a.s) velayetini kabul ediyor ve onu tebliğ ediyorlardı. Fakat Ebu Bekir ve Ömer'in velayetini onunla karıştırmış onların imametini de kabul etmişlerdir. Osman, Talha, Zübeyr ve Aişe'ye düşmanlardı. İmam Ali'nin (a.s) oğullarından hangisi kıyam etseydi onu imam biliyor, onu izliyor ve bu konuda emir ve nehyde bulunuyorlardı. Kamusu'r-Rical, c.2, s.287-289.

nazil olduğu kişiler dışında daha güvenilir bir bilgi bulamazsınız.¹

Ehlibeyt İmamları (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) her zaman Resulullah'tan (s.a.a) kendilerine ulaşan ve Hilâfet Ekolü'nün görüşüne ters düşen hükümleri rahat bir şekilde beyan etme imkânına sahip değillerdi. Bu konuda İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

Babam doğan ve şahinle avlanan hayvanlar hakkında fet-va verirken çekiniyor ve biz de korkuyorduk. Fakat şimdi hiç çekinmeden bu kuşların avladıkları hayvanlar ölmeden şer'i üsluba göre kesilmezse helâl olmadığını ilân ediyoruz. Çünkü Ali'nin (a.s) kitabında yüce Allah'ın şöyle buyurduğu geçer: "**Yetiştirdiğiniz avcı hayvanların...**"²

İmam Ali'nin (a.s), Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Sünnetinin Değiştirilmesinden Yakınması

İmam Cafer Sadık'ın (a.s), hükümleri Emirü'l-Müminin Ali'nin (a.s) kitabında olduğu şekilde açıklamaktan korkmadıklarını beyan ettiği, Emevîlerin hükümetinin sonlarına ve Abbasîlerin hükümetinin başlarına rastlıyor. Fakat bu tarihten önce Ehlibeyt İmamları (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) Hilâfet Ekolü'nün kabul etmediği bir şeyi dile getirmiyorlardı. Sadece Ali b. Ebu Talib'in (a.s) döneminde bazı hükümleri açıklarken onlara değinmişlerdir. Bu yüzden de İmam Ali'nin hilafeti döneminde kendisi ve ashaptan olan izleyicileri o konuların doğru hükümünü ve Kur'ân'ın o konudaki doğru tefsirini açıkladıklarında iki ekol arasında ihtilaf çıkmıştır. Nitekim bunlara *Kâfi*, *İhticac*, *Vesail*, *Müstedrek-i Vesail* kitaplarında ve özet olarak *Nehcü'l-Belâğ'a* da değinilmiştir.

Örneğin Kuleynî "*Kâfi*" adlı eserinde Suleym b. Kays el-Hila-lî'den şöyle rivayet etmiştir:

Emirü'l-Müminin Ali'ye (a.s) şöyle dedim: "Selman, Mik-dad ve Ebuzer'den halkın söylediklerinden farklı olan Kur'ân-ı Kerim tefsiri ve Resulullah'ın (s.a.a) rivayetlerini duydum. Daha sonra sizin, onlardan bu duyduklarımı tasdik ettiğinizi gördüm. Ve yine halkın elinde bulunan çok miktardaki Kur'ân-ı Kerim tefsiri ve Resulullah'ın (s.a.a) hadisleri hususunda sizin onlara karşı olduğunuzu ve onların hepsini batıl bildiğinizi gördüm. Acaba sizce insanlar bilerek ve kasıtlı olarak Resulullah'a (s.a.a) yalan nispetinde bulunup, Kur'ân'ı kendi reylerine göre mi tefsir etmişlerdir?!"

1- Rical-i Keşşî, s.279.

2- Mâide, 4.

Bunun üzerine Ali bana dönerek şöyle buyurdu:

Bu soruyu sorduğun için cevabını da iyi dinle: Halkın elinde hakla batıl, doğruyla yalan, nasihle mensuh, genelle özel, muhkemle müteşabih, doğru ezberlenenle hayal ve kuruntu karıştırılmıştır. Resulullah'ın (s.a.a) kendi döneminde o hazrete o kadar yalan isnat ettiler ki nihayet ayağa kalkarak şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Bana çok miktarda yalan (söylemediğim sözler) isnat edilmekte. Bilerek ve kasıtlı olarak bana yalan isnat eden kimse, yerini cehennemde hazırlasın." Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra da ona yalan hadisler nispet ettiler. -Bunu göz önünde bulundurarak- hadis size ancak dört kişi tarafından ulaşmaktadır; beşinci kişi söz konusu değildir:

Birincisi;) görünüşte iman getirdiğini söyleyen münafık, ne yaptığı işi günah bilen ve ne de kasıtlı olarak Resulullah'a (s.a.a) yalan isnat etmekten çekinen İslâm'da hile yapan kişidir. Hâlbuki insanlar onun münafık ve yalancı olduğunu bilselerdi, ne hadisini kabul ederler ve ne de sözlerine inanırlardı. İnsanlar bundan gafil oldukları için, "O, Resulullah'ın (s.a.a) sahabesidir, o hazretin huzuruna çıkmış, o-nu görmüş ve vasıtasız olarak onun buyruklarını duymuştur." derler. İşte bu nedenle durumuna vâkıf olmadan sözlerini dinleyip rivayetlerini kabul ediyorlar. Allah Teala, Resul'ünü münafıklardan haberdar etmiş, onların sıfatlarını sayarak şöyle buyurmuştur: **"Onları gördüğün zaman cisimleri hoşuna gider, konuşmalar sözlerini dinlersin."** Münafıklar o hazretten sonra -nifakları üzerine- kaldılar. Hile, yalan ve iftirayla dalalet önderlerine ve cehennem ateşine davet edenlere yaklaştılar. Onlar da ülkenin hassas makamlarını onlara bırakıp onları insanların boynuna bindirdiler ve onların vasıtasıyla dünyayı aşırıdılar. Çünkü Allah'ın kendisini koruduğu kimselerin dışındaki insanlar, padişahlar ve dünyayla birliktedirler. İşte bu, o dördünden biridir.

Diğeri Resulullah'tan (s.a.a) bir şey duyup da onu anlamayan ve ondan sadece kendi hayalinde bir şeyler canlandıran kimse-dir. Bu adam Resulullah'a (s.a.a) yalan isnat etmek istememesine rağmen kendi hayalinde canlandığı şeyleri söyler, rivayet eder ve kendisi de amel eder, "Resulullah'tan (s.a.a) kendim duydum!" der. Eğer Müslümanlar onun kendi hayallerine esir olduğunu, söylediklerinin sadece bir hayal ve kuruntu olduğunu bilselerdi, kabul etmez ve onu terk ederlerdi.

Üçüncüsü, Resulullah'ın (s.a.a) bir şeyi emrettiğini duyduğu hâlde daha sonra onu yasakladığından haberi olmayan veya o hazretin bir şeyi yasakladığını duyduğu hâlde daha sonra onun yapılmasını emrettiğinden haberi olmayan, hük-mü kaldırılan

şeyi (mensuhu) aklına yerleştirdiği için onu kaldıran hükmü (nasihi) aklına yerleştirmeyen kimsedir. Böy-le birisi eğer onun hükmünün kaldırıldığını bilseydi onu terk eder, yanaşmazdı; Müslümanlar da ondan onu duyunca hük-münün kaldırıldığını bilselerdi, onu kabul etmezlerdi.

Dördüncüsü ve sonuncusu, Allah'tan korktuğu ve Resulullah'ın (s.a.a) yüce makamına saygı duyduğu için o hazrete ya-lan isnat etmekten nefret eden, Resulullah'tan (s.a.a) duydu-ğunu iyice aklına yerleştiren, unutmayan, onu artırıp eksilt-meyen, nasih ile mensuhu tanıdığı için nasihe amel eden ve mensuhu bırakan kimsedir. Resulullah'ın (s.a.a) emirlerinde de nasih ve mensuh, [genel ve özel,] muhkem ve müteşabih vardır. Onun için Resulullah'ın (s.a.a) sözü iki yönlü olup Kur'ân-ı Kerim gibi genel ve özel anlam ifade edebilir. Ve Allah Teala, "**Resul'ün size getirdiğini alın ve sizi sakındırdığı şeyden sakının.**" buyurmuştur. Bunları bil-meyen bir kişi, ko-nuyu karıştırıp Allah'ın ve Resulullah'ın (s.a.a) maksadını an-lamayabilir. Çünkü Resulullah'tan (s.a.a) bir şey so-ran asha-bın hepsi onu anlamıyorlardı; onlar arasında o hazretten bir şey sordukları hâlde onu anlamayan kimseler vardı. Öyle ki yoldan geçen bir garibin gelip o hazretten bir şey sormasını ve kendilerinin de onun cevabını dinlemesini arzuluyorlardı.

Fakat ben bir defa gündüz ve bir defa da gece -olmak üzere her gün iki defa- Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna gidiyordum ve o hazret benimle yalnız konuşuyordu; nereye git-se peşice gider, konuştuğu her konuya dikkat ederdim. Re-sulullah'ın (s.a.a) ashabı o hazretin benden başka hiç kimseyle böyle yapmadığını bi-lirlerdi. Bazen bu iş benim evimde olurdu; Resulullah (a.s) daha fazla benim evime gelirdi. Bazen evlerinden birinde o hazretin huzuruna gittiğimde, eşlerini uzaklaştırıp benimle yalnız kalır ve benden başka yanında kimse kalmazdı. Fakat benimle yalnız kalmak için evime geldiğinde, ne Fatıma'yı yanımdan uzaklaştı-rırdı ve ne de çocuklarımdan birisini. Ne zaman ona soru sor-saydım bana cevap verir, sorumun bitmesi üzerine susunca da o ko-nuşmaya başlardı. Resulullah'a (s.a.a) ne zaman bir ayet in-diye, onu bana okudu ve imla etti ve ben de onu kendi hattımla yazdım. Nazil olan o ayetin tevilini, tefsirini, nasihini, mensuhu-nu, muhkemini, müteşabihini, genelini ve özelini bana öğretti ve yüce Allah'tan bana kavrama ve onları ezberleme gücü vermesi-ni istedi. Ve o hazretin duası nedeniyle Allah'ın Kitabı'ndan bir ayeti bile unutmadım, bana okuduğu ve benim de yazdığım hiç-bir ilmi unutmadım.

Resulullah (s.a.a), Allah Teala'nın kendisine öğrettiği helâl ve haram, emir ve nehiy, geçmiş ve gelecekle ilgili her şeyi, yine kendisinden önce birine nazil olmuş kitabı ve ondaki itaat, ibadet ve günahların hiçbirini kaleminden düşür-medien hepsini bana öğretti. Ben de onları ezberlerdim; bir tek harfini bile unutmadım. Daha sonra elini göğsümün üzerine koydu ve kalbimi ilim, anlayış, hikmet ve nurla doldurması için Allah'a dua etti. Ben o hazrete, "Ya Resulullah! Anam-ba-bam feda olsun size. Benim hakkımda böyle bir dua ettikten sonra artık ne bir şeyi unuttum ve ne duyup da yazmadığım bir şey aklımdan çıktı. Acaba buna rağmen yine de unutacağımdan endişeleniyor musunuz?!" dedim. O hazret, "Hayır." buyurdu; "Ben senin unutmandan veya kavrayamamandan endişelenmiyorum."¹

* * *

İmam Ali'nin (a.s) bu buyruğundan ve ashabına yönelik bunun benzeri diğer buyruklarından ve soyundan gelen diğer Ehlibeyt İmamları'nın (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) kendi ashap ve dostlarına buyurdukları sözlerden, özellikle İmam Muhammed Bâkır ve İmam Cafer Sadık'ın (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) buyruklarından onların yanındaki Kur'ân-ı Kerim tefsiri ve hadislerin, Hilâfet Ekolü izleyicilerinin yanında bulunanların aksine olduğu anlaşılmaktadır.

Bunun nedeni ise, ilk üç halifenin, ashabı, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerini yaymaktan engellemeleri ve meydanı işleri masal anlatmak olan Hıristiyan rahip Temim el-Darî ve yine Yahudi âlimi Ka'-bu'l-Ahbar gibi kişilerin at koşturmaları ve hikaye uydurmaları için boş bırakmalarıdır. Onlar da hiçbir şeyden çekinmeden kendi israiliyatlarını yayabildikçe yaydılar. Bazı sahabeler de bu israiliyatı on-lardan alarak geniş bir şekilde halk arasında yayıp doğruyla yalanı iyice birbirine karıştırdılar!

Böyle yıkıcı bir faaliyet karşısında Emirü'l-Müminin Ali (a.s) ve Selman, Ebuzer, Ammar ve Mikdad gibi takipçileri Hz. Resulullah'ın (s.a.a) siiret ve hadislerini yaymada çok fazla çaba harcadılar; bu yolda eziyet ve işkencelere maruz kaldılar. Böylece bu konuda bu iki ekol arasında ihtilaf meydana geldi.

Ayrıca, önceki halifeler Hz. Resulullah'ın (s.a.a), kendi siyasetlerine aykırı olan bazı sünnetlerini değiştirmiş ve izleyicileri de daha sonraları onların bu girişimlerini "içtihat" diye adlandırmışlardır. Bunun örneğini,

1- Kâfi, c.1, s.62-63; Vesail, eski baskı, s.394, h.1; Müstedrek-i Vesail, c.1, s.393; İhticac-i Tabersî, s.134; Tuhefu'l-Ukul, s.131-132. Bunun bir bölümü Nehcü'l-Belâğa'nın 205. hutbesinde geçmiştir; Vâfi, c.1, s.63; Mir'atu'l-Ukul, c.1, s.215.

daha önce "Halifelerin İctihatları" konusunda açıklamıştık. Onlardan sonra -uzun bir zaman sonra- Emirü'l-Mü-minin Ali (a.s) hükümetin başına geçince, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini yeniden topluma geri kazandırmaya ve ilk üç halifenin sünnetlerini değiştirmeye çalıştı. Fakat o hazret kendi özel dostları-na buyurduğu gibi, bu konuda pek başarılı olamadı. Hz. Ali (a.s) bu konuda şöyle buyurmuştur:

Her zaman fitne, heva ve hevesleri izleyip din hükümlerinde bidat çıkararak Allah'ın hükümlerine muhalefet etmekle başlar. Bazı kişiler de onları teyit edip desteklerler. Eğer hak batıla bulaşmaktan kurtulsaydı, bir tek ihtilaf çık-mazdı. Eğer batıl hak örtüsünden dışarı çıkıp çıplak olarak görünseydi, hakkı arayanlara onun batıl olduğu gizli kal-mazdı. Fakat hakkın bir bölümü batılın bir bölümüyle karışıp örtülür. Böylece şeytan kendi dostlarına sulta kurar ve ondan yalnız Allah'ın rahmetine mahzar olanlar kurtulurlar. Ben Resulullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğunu duydum: Bir fitne sizi kaplayıp çocuğu yaşlandırıp, yaşlıları yıpratınca, hâliniz ne olacak?! O zaman insanlar bidatleri sünnet sanıp onlara amel eder ve onlardan biri değiştirildiğinde, "Resulullah'ın sünneti değiştirildi." diyerek rahatsız olurlar; oysa insanlar kötü ve çirkin işler yapmaktalar. Ardından bela ve musibetler şiddetlenir, çocuklar esir düşer, ateşin odunu ve değirmen taşının taneyi ezdiği gibi fitneler onları ezer. İşte böyle bir durumda Allah'tan başkası için fıkıh (bilgi) edinirler ve ilim öğrenirler fakat amel etmek için değil; ahiret amellerini vesile ederek dünyayı elde etmeye çalışırlar!

Emirü'l-Müminin Ali (a.s) daha sonra etrafını saran Ehlibeyt, has ashabına ve Şiîlerine dönerek şöyle buyurdu:

Benden önceki yöneticiler kasıtlı olarak ve bilerek Resulullah'a (s.a.a) ters düşen işler yaptılar, ahdini bozdular, sünnetini değiştirdiler. Öyle ki bugün insanları onları terk etmeye davet edip durumu Resulullah'ın (s.a.a) dönemine dön-dürmek istesem, ordum etrafımdan dağılır, beni yalnız başıma veya Allah'ın Kitabı'ndan ve Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinden benim fazilet ve üstünlüğümü ve imametimin ken-dilerine farz olduğunu bilen Şiîlerimden az bir grupla yalnız bırakırlar. Meselâ, eğer makam-ı İbrahim'i Resulullah'ın (s.a.a) bıraktığı asıl yerine döndürmelerini¹ veya Fedek'i Fatıma'-nın (s.a) mirasçılarına iade etmelerini,¹

1- Ömer, daha önce Beyt'e bitişik olan Makam-ı İbrahim'in yerini değiştirerek bugünkü olduğu yere bırakmalarını emretti. Tabakat-i İbn Sa'd, c.3, s. 284, Beyrut basımı; Tarih-i Hulefa, Suyutî, s.137; Fethu'l-Barî, "Muvafikat-u Ömer" babı, c.9,

Resulullah'ın (s.a.a), bazı kişilere verilmesini emrettiği hâlde onlara verilmeyen yerlerin onlara verilmesini emretsem ve o hazretin itaat edilmeyen bu emrine itaat edilmesini sağlasam, Cafer'in evini mescitten ayırarak mirasçılarına versem,² haksız yere verilen bazı yargıların düzeltilip eski hâllerine döndürmek istesem;³ haksız yere yabancı erkeklerle evlendirilen kadınları asıl kocalarına döndürüp onlar hakkında evlilik ve miras hükümlerini yeniden uygulasam,⁴ Benî Teğlib'in zürriyetini esir almak⁵ ve Hayber'in bölüştürülen topraklarını geri almak istesem; bağış divanlarını kaldırarak⁶ Resulullah'ın yap-tığı gibi beytülmalden

s.236. (İbn Esir Fî Tarih-i Kâmil, 18. yılın olaylarında, c.2, s. 439, Avrupa baskısı ve c.2, s.217, Mısır baskısı.) Ömer'in Makam-ı İbrahim'i cahiliye dönemindeki yerine döndürdüğü söylenmiştir.

1- Fedek olayı bu kitabımızda geniş bir şekilde işlenmiştir.

2- Ömer Mescid-i Nebi'nin etrafındaki bazı evleri mescide katarak Peygamber'in mescidini büyütüştür. Tarih-i Hulefa-i Suyutî, s.137.

3- Halife Ömer'in mirasta avl ve ta'sib yapılması yönündeki emri veya Resulullah'ın (s.a.a) el ayası ve topuğun bırakılması yönündeki sarîh emrine aykırı olarak hırsızın elinin ve ayağının bilekten kesilmesine hükmetmesi, bir oturumda üç talakı geçerli kılması ve "Evveliyat-i Ömer" diye el-Vâfi kitabında geçen diğer hükümleri gibi.

4- Şahit olmaksızın ve âdet hâlinde Ömer'in bidatıyla talak verilen kadınlar gibi. (el-Vâfi)

5- Benî Teğlib zimmet ehli olmadıkları hâlde Ömer onlardan cizye alınmasını kaldırmıştı. Cizye ödemedikleri için de çocuklarının esir alınması helaldir. Nitekim bu konuda İmam Rıza'dan (a.s) şöyle rivayet edilmektedir: "Be-nî Teğlib, cizye ödemek konusunda Allah'ın hükmünü kabul etmeyen ve onu ödemekten sakınarak Ömer'e gelip kendilerini cizye ödemekten muaf tutmasını ve onun yerine iki kat zekât almasını isteyen Arap Hıristiyanlarıydı. Halife Ömer de onların Rum'larla birleşip başlarına bela olmalarından endişelenerek iki kat zekât ödemelerini kabul etti."

Muhyi's-Sünnet Beğavî bu konuda şöyle yazıyor: "Rivayet edilmiştir ki, Ömer b. Hattab Arap Hıristiyanlarından cizye vermelerini istedi. Fakat onlar kabul etmeyerek, 'Biz Arabız; onun için acemlerin ödediği şeyi ödemeyiz; sen bizden bazınızın bazınızdan aldığı şeyi (zekâtı kastediyorlar) al.' dediler. Ömer, 'Allah bunu Müslümanlara farz kılmıştır.' dedi. Onlar, 'O hâlde zekât adıyla bizden istediğin kadar al.' dediler. Ömer de kabul ederek onları iki kat zekât ödemeye razı etti." (Mir'atu'l-Ukul)

6- Ömer'in kendi döneminde çıkardığı bidatine işaretler: Ömer çiftçiler, tacirler ve zanaatçılardan zekât yerine haraç alıp onu ilim ehline, valilere, ordu komutanlarına ve askerlere bağışlardı. Haracı aldığı üç kesimle verdiği dört kesimin her birinin isimlerini, onlardan alınıp da bunlara verilen paraları kaydetmek için divanlar oluşturup onlara sorumlular atayarak maaşlarını da o haraçtan öderdi. Bu bağışlar-

herkese eşit şekilde ödeme yapıp, zen-ginler arasında bölüştürülen beytülmalî, onların daha da zen-gin olmasını sağlayan bir kaynak olmaktan çıkarsam,¹ yüz ölçümü değerlendirmesini kaldırsam,² evliliklerde eşitliği esas kılsam,³ Resulullah'ın (s.a.a) humusunu Allah Teala'nın nazil ettiği ve farz kıldığı şekilde uygulasam,⁴ Resulullah'ın (s.a.a) mescidine açılan kapıları kapatıp kapatılan kapıyı açarak onu eski hâline döndürsem,⁵ (abdestte) mestliklere meshetmeyi haram kılsam, şarap içmeye had uygu-

da ayırım yaparak bazılarını diğerlerinden daha fazla verirdi; oysa Hz. Resulullah (s.a.a) ve Ebu Bekir'in döneminde böyle bir şey söz konusu değildi. (el-Vâfi)

1- Yani: Onu belli bir kesimin arasında elden ele gezmesi, fakirlerin ve yoksulların ondan mahrum kalması için özel bir gruba vermemem.

2- Şiî ve Sünnîlerin Ömer'in bidatlerinden saydıkları şu konuya işaretler: Ömer, "Bu onda bir ve onda birin yarısı yerine arazi sahiplerinden para alma-mız daha iyidir." diyerek arazileri ölçüp sahiplerine haraç tayin etmeleri için şehirlere memurlar gönderip onları bu haracı ödemeye mecbur etti. Böylece Irak ve etrafından İran padişahları gibi araziden her cerib karşılığında (bir cerib 10,000 m²'dir) bir dirhem ve hububattan bir kafız (ölçek), Mısır ve etrafından da İskenderiye padişahlarının yaptığı gibi bir dinar ve her ceribe bir ir-deb (150 kg.lık bir ölçü) haraç aldı.

Muhyi's-Sünnet Beğavî ve diğer Hulefa Ekolü uleması Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet etmişlerdir: "Ben Irak'ın dirhemiyle kafızını (yaklaşık 72 metre uzunluğunda eski bir ölçek), Şam'ın mud (eski bir ölçek) ve dinarını, Mısır'ın ir-dibini ve dinarını yasakladım." Ömer'in, arazilerinin yüz ölçümünü çıkarıp haraca bağladığı ilk yer Kûfe'ydî. Bu konuyu ayrıntılı bir şekilde incelemek için Sey-yid Murtaza'nın eseri Şafi gibi geniş kitapları okumak gerekir. (Mir'atu'l-Ukul)

3- Yani: Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kendi halası kızını Mikdad'la evlendirmesi gibi üst tabakadakilerle aşağı tabakadakileri evlendirmek istesem. Ya da halife Ömer'in, Kureyşli olmayanların Kureyşlilerle, acemlerin Araplarla evlenmesini yasaklaması yönündeki bidatine işaretler. (el-Vâfi)

(Mütercim: Ensabu'l-Eşraf, c.2, s.198, Beyrut baskısında şöyle geçer: Ömer b. Hattab, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mescidinde "İleri gelenlerin kızları kendileriyle aynı seviyede olmayan kişilerle evlenemezler!" diye ilân etti. Yine Said b. Museyyeb demiştir ki: "Ömer Araplar arasında dünyaya gelmeyen hiçbir aceme mirastan pay vermiyordu." -Bk. Muavtta, Malik, c.2, s.60, Feraiz kitabı.- Bir başka kaynakta da şöyle geçer: Bir gün Mikdad, Abdurrahman b. Avf'ın yanında oturmuştu. Abdurrahman ona, "Neden evlenmiyorsun?" diye sordu. Mikdad da, "Kızını bana ver." dedi. Abdurrahman bu söze öfkelenince Mikdad durumu Hz. Resulullah'a (s.a.a) şikâyet etti. O hazret de halasının kızını Mikdad'la evlendirdi. Nitekim Hz. Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet edilmiştir: "Allah Teala bana kendisinin de sevdiği dört kişiyi sevmemi emretti: Ali, Mikdad, Ebuzer ve Selman.")

4- Halife Ömer'in, Ehlibeyt'in (a.s) humusunu onlara vermediğine işaretler.

5- Yani: Ona eklenen şeyleri kaldırmak istesem. Allah'ın hükmüyle Cebrail'in Ali'nin kapısı dışında mescide açılan tüm kapıların kapatılmasını emrettiğine ve onların Hz. Resulullah'tan (s.a.a) sonra aksini yaptıklarına işaretler.

lasam,¹ iki müt'anın helâl olduğunu söylesem,² cenaze namazlarında beş tekbir söylenmesini emretsem,³ halkı namazda "besleme"yi sesli söylemeye mecbur etsem;⁴ Resulullah'ın (s.a.a) mescitten kovduğu hâlde ondan sonra tekrar mescide gelen kimseleri oradan kovmak ve Resulullah (s.a.a) mescide yerleştirdiği hâlde ondan sonra mescitten çıkarılan kimseleri tekrar mescide getirmek istesem,⁵ insanları Kur'-ân'ın hükmü karşısında teslim olmaya zorlayıp talakı Resulullah'ın (s.a.a) sünneti gereğince uygulamaya kalkışsam,⁶ zekât alınması gereken şeylerden kurallarına göre zekât alsam;⁷ abdest, gusül ve namazı kendi vakitlerine ve kurallarına döndürsem;⁸ Necran halkını kendi yer-

1- Bu da Ömer'in bir başka bidatine işarettir. Ömer yolculukta üç gün ve yolculuk dışında bir gün boyunca abdest alırken mestliklere meshetmenin sakıncasız olduğunu içtihat etmişti! Oysa Aişe şöyle diyor: Hz. Resulullah (s.a.a) Ömer'e, "*Kıyamet günü insanlar arasında en fazla üzülen, abdestinin başka birisinin derisinin üzerine aldığı gören kimsedir.*" buyurdu. Emir'ül-Müminin Ali'nin (a.s), "Şarap içmeye had uygulamak" sözünden maksadı, onların şarabı helâl bilmeleridir. (Men La Yehzuruhu'l-Fakih, c.1, b. 10, h.96)

2- Yani, temettü umresi ve müt'a nikâhını. Ömer'in, "Hz. Resulullah (s.a.a) döneminde iki müt'a vardı; ben onları yasaklıyorum ve kim onları yaparsa onu cezalandırırım: Kadın müt'ası ve hac müt'ası." şeklindeki sözüne işarettir. Bu konuyla ilgili açıklamamız daha önceki bölümlerde geçmiştir.

3- Resulullah (s.a.a) cenazelere namaz kılarken beş tekbir alırdı. Fakat Ömer bu tekbirleri dörde indirince halk da dört tekbirle namaz kılmaya başladı. Ehl-i Sünnet Ekolü ulemasından bazıları buna tasrih etmişlerdir. Suyutî (Askerî'den naklen) Tarih-i Hulefa adlı kitabında, "Evveliyat-i Ömer" bölümünde ve İbn Şühne Tarih-i İbn Kesir'in haşiyesinde basılmış Revzatu'l-Me-nazir adlı kitabında, hicri 23. yılında Ömer'in vefatını anlatırken.

4- Onlar "besleme"yi namazda yavaş söylüyor veya terk ediyorlardı! Belki de bunu Muaviye'den öğrenmişlerdi. (bk. Tefsir-i Zemahşerî, Fâtiha Suresi)

5- Galiba Hz. Ali (a.s) bu sözlerle kendisini kastediyor; Ali'nin evinin kapısını kapatarak onu mescitten çıkardılar ve diğerlerinin kapısını açarak onları mescide soktular. (el-Vâfi)

6- Onlar birçok yerde Kur'-ân'ın aksine davranmış, talak hükümlerinden bir bölümünü kendi reylerine göre batıl etmişlerdir!

7- Yani: Şu dokuz şeyden zekât almak istesem: Altın, gümüş, buğday, arpa, hurma, üzüm, deve, koyun ve sığır. Onlar bu dokuz şey dışındaki şeylerden, örneğin attan zekât alıyorlardı. (Tarih-i Hulefa-i Suyutî, s.137)

8- Onlar birçok yerde bidat çıkarmışlardı: Kulaklara meshetmek, ayakları yıkamak, abdest alırken emame (sarık) ve ayakkabıya meshetmek, kadınlara dokunmakla, erkeğin avret mahalline el sürmesiyle, ateşin dokunduğu her şeyin yenmesiyle veya bunların dışında abdesti bozmayan şeylerin yapılmasıyla abdestin bozulmasına inanmak; yine cenabet guslüyle birlikte abdest almak, iki sünnet yerinin birbirine değmesine rağmen boşalmadıkça guslü gereksiz görmek, ezandan "heyya

lerine,¹ Fars ve diğer milletlerin esirlerini Allah'ın Kitabı ve Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine döndürmek istesem insanlar etraftan dağılır, beni yalnız bırakırlar. Çünkü Allah'a andolsun ki ben halka ramazan ayında farz namazı eda etmek dışında cemaat oluşturmamalarını emrettim ve sünnet namazını cemaatle kılmanın bidat olduğunu söyledim. Fakat benimle birlikte savaşan ordumdan bazıları, "Ey Müslümanlar! Eyvah! Ömer'in sünneti değiştirildi. Ramazan ayında bizi cemaatle sünnet namazı kılmaktan alıkoyuyorlar." diye haykırdılar. Ordumun bir köşesinde fitne ve isyan çıkmasından endişelendim!!!² Ben, bu ümmetin benimle uyumsuzluğundan ve diğerlerine itaatlerinden neler gördüm, neler...!!!"³

İmam'ın (a.s), İslâm ümmetini Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine geri döndürmeye muvaffak olamayışından yakındığı bu hutbenin sonuna kadar böyle devam etmektedir. Nihayet bu yolda üzüntüleri yudumlayarak ölümü arzulayıp şöyle buyurmuştur:

O kalbi katılaştırmış eşkıyanızı, gelip beni öldürmekten engelleyen şey nedir?! Allah'ım! Onlar benden ve ben de onlardan yoruldu; onları benden ve beni de onlardan kurtar!⁴

İmam Ali'nin (a.s) böyle konuşmasının nedeni şudur: Resulullah (s.a.a) kendisine, "Ey Ali! Geçmiş ve gelecekteki en şaki insanın kim olduğunu biliyor musun?" buyurunca İmam (a.s), "Allah ve Resulü daha iyi bi-

ala hayril amel"i kaldırmak ve ezana "es-salat-u hay-run mine'n-nevm" kelimesini eklemek, namazda selâmı birinci teşehhütten öne geçirmek -halbuki selâmın farz kılınmasından amaç namazdan çıkmaktır-, namazda sağ eli sol elin üzerine bırakmak (elleri bağlamak), nafil namazının cemaatle kılınmasını caiz görmek, halkı Kurban Bayramı namazı kılmaya mecbur etmek ve... Bu gibi bidatları öğrenmek için Seyyid Murtaza'nın (r.a) "eş-Şafi" adlı kitabına müracaat edebilirsiniz.

1- Necran birkaç yerin ismidir ki, onlardan biri, Mekke tarafında Yemen bayındırlıklarından bir yerdir. Uhdud olayı orada gerçekleşmiştir. Necran Kâbe'si oraya nispet verilmektedir. Orada meşhur bir kilise vardı. Dostlarından bir grupla Hz. Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna varan ve o hazretin kendilerini mubaheleye (lânetleşme) davet ettiği Hıristiyanların oskoflarından olan es-Se-yid ve el-Akib orada sükunet etmekteydiler. Necran halkı Ömer'in hilâfet dönemine kadar kendi bölgelerinde oturuyorlardı. Fakat Ömer onları oradan göçürdü. Necran yine Kûfe'ye iki günlük mesafe uzaklığında bir yerdir. (Mu'-cem-i Buldan, Hamevî, "Necran" sözcüğü, c.4, s.751 ve 756-757) Ömer'in onları oradan nasıl ve hangi sebeple sürdüğü konusunda bilgi edinmek için bk. Futu-hu'l-Buldan, Belazurî, s.77-79.

2- Tarih-u Hulefa, Suyutî, s.136, Evveliyat-i Ömer bölümü.

3- Ravzatu'l-Kâfi, s.58- 63.

4- Biharu'l-Envar, c.42, s.196.

lirler." cevabını verdi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.a), "*Bunu bununla (yani sakalını başının kanıyla) boyayacak olan kimsedir!"* buyurdu.¹

İbn Mülcem el-Muradî Kûfe mescidinde Ali'yi (a.s) şehit etmesi üzerine nihayet Muaviye İslâm hükümetini ele geçirmeyi başardı. İmam'ın (a.s) bir kenara bıraktığı geçmiş halifelerin tüm sünnetlerini ihya etti ve bunun dışında onlara cahiliye âdet ve sünnetlerini ve kabilecilik düşüncesini de ekledi. Daha kötüsü; bir grup ashap ve tâbiîni, daha önce değindiğimiz gibi kendisinin siyasetini destekleme doğrultusunda Hz. Resulullah'ın (s.a.a) dilinden hadis rivayet etmeye yönlendirdi. Onu bu işe sevkeden şey ise, hükümeti kendi ailesi arasında babadan oğla geçen bir miras hâline getirmek istemesi dışında Haşimoğulları'na karşı öteden beri beslediği düşmanlığıydı. Nitekim Zübeyr b. Bekkar "*el-Muvaffakiyyat*" adlı kitabında bu konuyu Mutrif b. Muğire b. Şu'be'den şöyle rivayet etmektedir:

Babamla birlikte Muaviye'nin yanına gittik. Çünkü babam süreklili Muaviye'nin yanına gidip onunla konuşuyordu, dönüp gelince onun akıl ve zekâsını övüp bitiremiyor, ondan gördüğü şeylere şaşırıp kalıyordu. Bir gece Muaviye'nin yanından üzgün bir hâlde geldi; sofrada elini bile yemeğe sürmedi!

Bir süre bekledikten sonra başımıza bir bela geldiğini düşünerek, "Bu akşam neden seni üzgün görüyorum?" diye sordum. Bunun üzerine, "Oğulcağızım! Ben şimdi insanların en kâfiri, en kötüsünün yanından geldim!" dedi. Ben, "Ne oldu ki?" diye sordum.

Babam, "Muaviye'yle yalnız oturmuştuk. Ben ona, 'Ey müminlerin emiri! Şimdi bütün arzularına ulaştın ve yaşlanmaya başladın; ne olur adaletli davranıp hayırda bulunsan, Haşimoğulları'ndan olan kardeşlerine şefkat ve muhabbet göstersen ve onlarla akrabalık bağlarını sağlamlaştırsan; valla-hi bugün onlardan korkmanı gerektirecek bir şeyleri kalma-mıştır. Şüphesiz onların hakkında hayırda bulunman ismi-nin iyi anılmasına ve ahiret sevabına ulaşmana neden olacaktır.' dedim.

Fakat Muaviye şöyle dedi: Heyhat, heyhat (Asla, asla)! Hangi iyi anılmayı umabilirim? O Teymî kabilesinin kardeşi Ebu Bekir hükümete geçip adaleti uyguladı ve yaptı yapacağını. Fakat ölünce adı da öldü! Sadece bazen, 'Ebu Bekir' diye adı söylenmektedir! Ondan sonra Adiy'nin kardeşi Ömer hilafete geçip on yıl boyunca ciddi bir şekilde çalışıp çaba harcadı. Fakat o da ölünce adı da yok olup gitti. Sadece bazen biri, 'Ömer' diye anmaktadır onu.

1- Biharu'l-Envar, c.42, s.195.

Fakat bu Ebu Kebe-şe'nin (koç) oğlunun (Hz. Peygamber'in) her gün beş defa adı anılarak 'Eshedu enne Muhammeden Resulullah' denilmektedir. O hâlde ey babasız, o var oldukça hangi amel kalır ve hangi isim anılır?! Hayır, vallahi bu adı toprağa gömmedikçe asla boş durmayacağım!"¹

Evet; işte bu yüzden birçok hadisler uydurulup, yalan ve iftiralar yayıldı.² Bundan daha fecisi, Müslümanların hilâfet makamına karşı edindikleri bakış açıсыydı. Müslümanlar bu makama, karşılarında, "**Allah'a itaat edin, Resül'e itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de.**" ayetindeki emir sahiplerinin en bariz örneği durmuş gibi baktılar. Onlar halifelere karşı o kadar büyük bir sevgi beslediler ki, onların Kur'ân hükümlerine ve Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine muhalefetlerini "içtihat" diye adlandırdılar. Zaman geçtikçe hilâfet makamı onların gözünde öyle büyüdü ki onları ilk başta Hz. Resulullah'ın (s.a.a) halifeleri saymaları hâlde daha sonraları Allah'ın yeryüzündeki halifeleri olarak kabul ettiler! Örneğin:

Ermeniyye valisi Mervan b. Muhammed, fasık bir kişi olan Ve-lid b. Yezid b. Abdulmelik hakkında, "Allah'ın kullarına halifeliği ona mübarek olsun." şeklinde yazmıştır.³

Velid o kadar fasık birisiydi ki, kardeşi Süleyman onu öldürmeye çalışarak onun hakkında, "Şehadet ederim ki o çokça şarap içen, laubali konuşan, utanmaz ve fasık biridir. Andolsun o benim canıma kastetti!" demiştir.

Velid o kimsedir ki, Kâbe'nin damına çıkarak orada şarap içmek istemişti! Bir defasında Mehdî Abbasî'nin meclisinde Velid'in zındık olduğu söylenince, Abbasî halifesi Mehdi, "Allah yanında halifetullah makamı onu bir zındığa bırakmayacak kadar yücedir." dedi.⁴

Ebu Davud kendi *Sünen*'inde Süleyman-ı A'meş'ten şöyle rivayet etmiştir: Cuma günü cuma namazını Haccac b. Yusuf'la birlikte kıldım. Haccac bir hutbe okudu... ve hutbesinde şöyle dedi: "...Al-lah'ın halifesi ve seçtiği kulu Abdulmelik b. Mervan'ı dinleyin ve ona itaat edin."⁵

Ebu Davud, Mes'udî ve İbn Abdurabbih, Rabi' b. Halid el-Zab-biy'den şöyle rivayet etmişlerdir: (Rivayet Ebu Davud'dan alınmıştır.)

1- el-Muvaffakiyyat, Zübeyr b. Bekkar, s.575- 576; Şerh-u Nehci'l-Belâğa, c.2, s.176.

2- bk. bu kitabımızın birinci cildi, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinin yayılması bölümü.

3- Tarih-i İbn Kesir, c.10, s.4.

4- Tarih-i İbn Kesir, c.10, s.7-8.

5- Sünen-i Ebu Davud, c.4, s.210, h.4645, "Hulefa" babı.

Haccac b. Yusuf'un konuşmasında oturmuştum. Haccac hutbesinde şöyle dedi: "Bir iş için gönderdiğiniz elçi mi sizin yanınızda daha değerlidir, yoksa aileniz içinde sizin halifeniz olacak ve yerinize oturacak olan kimse mi?" (Haccac bu sözleriyle Abdulmelik Mervan'ın Allah yanında Resulullah'-tan (s.a.a) daha değerli olduğunu söylemek istiyor!!)¹

Haccac, Abdulmelik Mervan'a yazdığı mektupta hilâfet makamını yücelterek göklerin ve yerin sadece onun için yaratıldığını, Allah yanında halifenin makamının mukarreb meleklerden ve mürsel peygamberlerden daha üstün olduğunu iddia etmiş ve sebebini şöyle açıklamıştır:

Çünkü yüce Allah kendi eliyle Âdem'i yaratmış, meleklerini ona secde ettirmiş ve onu cennetine yerleştirmiş, sonra da onu yeryüzüne indirerek orada kendi halifesi kılmış ve melekleri onun elçileri kılmıştır.

Abdulmelik Mervan böyle bir övgüden dolayı şaşırıp sevinmiş ve "Keşke Haricîlerden bazısı burada olsaydı da, onlarla bu mektupla tartışaydım!..." demiştir.²

Bir defasında da halifeyi çıkardığı bu yüce makamdan aşağı düşürek hutbesinde onu peygamberle eşit kılmıştır. Bu konu *Sünen-i Ebu Davud* ve *Ikdu'l-Ferid*'de şöyle geçer:

Haccac bir hutbesinde şöyle dedi:

"Şüphesiz, Allah katında Osman'ın durumu, Meryem oğlu İsa'nın durumu gibidir." Ardından şu ayeti okudu: "**Hani Allâh demişti ki: "Ey İsa, doğrusu ben seni vefat ettireceğim, seni inkâr edenlerden temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerin üstüne geçireceğim."**"³

Ikdu'l-Ferid'de, "**Seni inkâr edenlerden temizleyeceğim.**" cümlesinden sonra şöyle geçmiştir: "Haccac buraya ulaşınca Şam halkına işaret etti."⁴ Yani Şam halkı Osman'ı izlemiş ve Allah onların makamını inkâr eden Irak halkından üstün kılmıştır.

Velid b. Abdulmelik, Halid b. Abdullah el-Kasrî'ye Mekke'de bir su kuyusu kazmasını emretti. Bunun üzerine Abdullah Mekke'de bir kuyu kazdı; o kuyudan tatlı bir su çıktı ve insanlar o sudan istifade ettiler. Bunun üzerine Abdullah Mekke'de minbere çıkarak şöyle konuştu:

1- Sünen-i Ebu Davud, c.4, s.209, h.4942; Murucu'z-Zeheb-i Mes'udî, c.3, s.147, Haccac'ın rivayetlerinin bir bölümünde. *Ikdu'l-Ferid*, c.5, s.52.

2- *Ikdu'l-Ferid*, c.5, s.51.

3- Âl-i İmran, 55.

4- Sünen-i Ebu Davud, c.4, s.209; *Ikdu'l-Ferid*, c.5, s.51.

Ey insanlar! Sizce kim daha üstündür: Kişinin ailesi arasındaki halifesi mi, yoksa elçisi mi? Vallahi siz daha halifenin makam ve mevkisinin yüceliğini anlamış değilsiniz! Dik-kat edin; İbrahim Halilullah Allah'tan su istedi; Allah da ona acı ve tuzlu bir su verdi; bu halife de Allah'tan su istedi; fakat Allah ona tatlı bir su verdi!

Abdullah el-Kasrî bu sözleriyle, Zemzem suyuyla Velid b. Abdulmelik'in emriyle Tuva ve Hucun yokuşlarında kazdığı kuyudan çıkarıldığı suya işaret etmektedir. Halkın bu kuyu suyunun Zemzem suyundan daha üstün olduğunu görmeleri için onu getirerek Zemzem kuyusunun yanında deri bir kaba boşaltıyorlardı!

Ravi diyor ki:

Çok geçmeden o kuyunun suyu kurudu ve bir müddet sonra onun eseri bile kayboldu; bugün onun nerede olduğu bilinmemektedir.¹

* * *

Hilâfet düzeni yöneticileri öyle bir yere vardılar ki, İslâm ümmetine hilâfet makamını, özellikle ilk iki halife Ebu Bekir ve Ömer'in makamını takdis etme telkininde bulundular. Ve yine Ömer'in hilafetinin sonlarında halkın zihniyeti ve düşünce tarzı öyle bir hadde vardı ki, bu kutsallığı kabullenmekle genel olarak Müslümanlar ve özellikle Hz. Resulullah'ın (s.a.a) ahabî bu iki halifenin sîret ve gidişatının Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetiyle eş değer olduğunu ve İslâm toplumunun uyması gereken ilke ve kurallardan olması gerektiğini kabul ettiler. Nitekim Osman, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünneti ve bu iki halifenin gidişatına uyması şartıyla hilafete getirildi!²

Biz daha önce Ebu Bekir ve Ömer'in İslâm hükümlerinin icrasında kendi rey ve görüşlerine göre davrandıklarına değindik. Onlar, Allah'ın Kitabında ve Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinde açıkça belirtilmesine rağmen genel olarak Haşimoğulları'nı ve özellikle Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Ehlibeyt'ini humustanmahrum ederek hisselerine el koydular.

Ebu Bekir kendi reyine göre ve şer'î nassa aykırı olarak Halid b. Velid'e had ve kısas uygulanmasını kaldırdı.

Ömer, temettü umresi ve müt'a nikâhını kendi rey ve içtihadıyla yasakladı ve beytülmalın bölüştürülmesinde tabaka sistemini oluşturdu.

1- Tarih-i Taberî, hicrî 89. yılının olaylarında, c.5, s.67; İbn Esir, c.4, s.205; İbn Kesir, c.9, s.76.

2- Abdullah b. Sebe, c.1, "eş-Şura ve Biat-u Osman" babı.

Ve bu iki halife özel veya genel maslahatlar adı altında İslâm hükümlerinin birçoğunu kendi reylerine göre değiştirdiler.

Üçüncü halife Osman b. Affan da bu iki halifeyi izleyerek onların gidişatını teyit etti.

Hilâfet Emirü'l-Müminin Ali'ye (a.s) ulaşınca, İslâm hükümlerinde yapılan onca değişikliklerden yakındı; ama bu hükümleri Hz. Resulullah'ın (s.a.a) dönemindeki hâlerine döndürmeyi başaramadı.

Daha sonra hilâfet Muaviye'nin eline geçince, elinden geldiği kadar bidatler çıkardı, İslâm hükümlerini değiştirerek yerine başka şeyler çıkardı.

Sonuçta, İslâm hükümleri perde arkasında gizli kaldı ve Müslümanlar gerçek hükümleri karıştırdılar. Öyle ki, Müslümanların halifeleri takdis etme düşüncesi neticesinde halifelerin İslâm toplumunda değiştirdikleri hükümleri yeniden eski hâline döndürmek mümkün olmadı.

Peki böyle bir durumda Ehlibeyt İmamları (a.s) ne yaptılar? İslâm hükümlerini topluma tekrar nasıl kazandırdılar? Bunlar ilerideki inceleyeceğimiz konulardır.

5. KONU

İKİ EKOLÜN İSLÂM DİNİNİN KAYNAKLARI KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMININ ÖZETİ

- Halifelerin Kitap ve Sünnetin Nassı Karşısındaki İctihatlarından Örnekler
- Halifelerin Yaptıklarını Temize Çıkarmak İçin Hadis Uydurmak
- Müslümanların Vahdet ve Söz Birliği İçerisinde Olmalarının Yolu

450 • Ehlîbeyt ve Ehlişünnet Ekolleri c.2

İKİ EKOLÜN İSLÂM DİNİNİN KAYNAKLARI KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMININ ÖZETİ

Kur'ân, sünnet, fıkıh, ve içtihat terimleri İslâm ve Müslümanlara has kavramlardandır. Kur'ân Allah'ın kitabıdır. Allah Teala onu Arapça olarak peygamberlerinin sonuncusu olan Hz. Muhammed'e (s.a.a) indirmiştir. Arapça'da onun karşısında şiir ve nesir yer almıştır. Dolayısıyla, Arapça olan her söz ya Kur'ân'dır, ya şiirdir, ya da nesirdir.

Kur'ân'ın tümüne "Kur'ân" dendiği gibi, onun bir suresine, bir ayetine ve hatta bir ayetin bir bölümüne de Kur'ân denmektedir. Nitekim bir şiir divanı, bir kaside, gazel, dörtlük ve hatta bir şiirin bir beytine bile "şiir" denmektedir.

Kur'ân-ı Kerim yüce Allah'ın kelamı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sözlerinde geçtiği için İslâmî bir terim ve kavramdır. Ulema, Kur'-ân'da sıfat olarak geçen "Kitap" ve "Zikir" gibi bazı sözcükleri bu ilahî kitabın diğer isimleri saymışlardır. Oysa Allah Teala onları, Kur'ân'ı vasfetmek ve tanımlamak için kullanmıştır.

Nitekim halife Ebu Bekir de Kur'ân-ı Kerim'i "Mushaf" diye adlandırmıştır. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim'de ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) buyruklarında böyle bir isim geçmemiştir. Bu nedenle biz "Mushaf" sözcüğünü İslâmî bir terim olarak kabul etmemekteyiz.

Resulullah (s.a.a) kendisine tedricî olarak nazil olan Kur'ân-ı Kerim ayetlerini etrafındaki Müslümanlara öğretiyordu. Medine'de Müslümanlara Kur'ân'ı yazmalarını ve Allah Teala'nın buyruğunu ezberlemelerini emretti. İşte bu nedenle Müslümanlar iştiaqla Kur'ân'ı ezberleme ve onu deri, tahta ve kemik gibi ellerinde bulunan her şeyin üzerine yazmaya yöneldiler. Hz. Resulullah (s.a.a) vefat edince Emirü'l-Müminin Ali (a.s) Kur'ân-ı Kerim'i bir kitap hâlinde topladı. İbn Mesud gibi ashaptan bazılarında da kendilerine has bir Kur'ân nüshası vardı.

Ebu Bekir ashaba onu bir nüshada toplamalarını emretti; sonra da o nüshayı Ümmü'l-Müminin Hafsa'nın yanına bıraktı.

Ardından halife Osman, Hafsa'nın yanındaki nüshanın üzerinden birkaç nüsha çıkarmalarını emretti ve onları Müslümanların çeşitli şehirlerine gönderdi. Müslümanlar da onların üzerinden binlerce nüsha

çıkardılar. Bu nüshalar yüz binlere ve milyonlara ulaştı ve tıpkı şair tarafından yazıldığı günden bugüne kadar hiçbir değişikliğe uğramayan İbn Malik'in *Elfiye*'si gibi eksiltip artırılmadan sapasağlam bir şekilde günümüze kadar ulaştı. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in talimi uzun yıllar boyu ilim havza ve merkezlerinde tatil olmuş ve durdurulmuş değildir. Ve yine bugüne kadar tarihin hiçbir döneminde hiçbir Müslüman'ın yanında elimizdeki Kur'ân'la hatta bir kelimesi bile farklı başka bir Kur'ân nüshasının olduğu duyulmuş değildir.

Hilâfet Ekolü veya Ehlibeyt Ekolü'nde geçen bazı hadislerde Kur'-ân'da eksiltme veya artırma olduğu yönündeki söylentilere gelince; hiçbir asırda, hiçbir Müslüman bu rivayetleri kâle almamış ve onlar hadis kitaplarında öylece kalmışlardır.

Hz. Fatıma'nın (s.a) Mushafına gelince; Ehlibeyt İmamları bu kitapta İslâm ümmetini yönetecek yöneticilerin isimlerinin bulunduğunu ve onda Kur'ân-ı Kerim'den bir şey bulunmadığını tasrih etmişlerdir. Hz. Fatıma'nın (s.a) bu kitabına "Mushaf" denilmesi ise tıpkı Sibeveyh'in nahivdeki (Arap edebiyatı ve dilbilgisi) kitabına "el-Ki-tap" denilmesi gibidir; "Ki-tap" sözcüğü orada Kur'ân anlamında kullanılmadığı gibi, burada da "Mushaf" Kur'ân anlamında değildir.

Sünnet lügatte yol ve gidişat, İslâm örfünde ise Hz. Resulul-lah'ın (s.a.a) ameli, hadisi ve onayı anlamında kullanılmıştır. Hz. Resulullah'ın (s.a.a) kendi hadisinde sünnetinin alınmasına ve ona amel edilmesine teşvik edildiği için "sünnet", Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadis ve onayına zımnen delalet etse bile İslâmî bir kavramdır.

Resulullah'ın (s.a.a) hadisi, ameli ve onayından ibaret olan sünneti elde etmenin yolu ise, ancak o hazretten rivayet edilenle sınırlıdır.

Fıkıh ise lügatte, anlama ve kavrama; Kur'ân ve hadiste, genel İslâm dini bilgisi ve İslâm uleması istilâhında da mükellefin amel boyutuyla ilgili sadece din hükümleri bilgisi anlamındadır. Bu sözcük Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde genel din bilgisi anlamında kullanıldığı için özel olarak din hükümleri bilgisi anlamında kullanılması onu İslâmî bir terim olmaktan çıkarmaz.

İçtihadı gelince; Hilâfet Ekolü örfünde Kitap, sünnet ve kıyas yoluyla İslâm hükümlerini elde etmek anlamındadır. Ehlibeyt Ekolü uleması örfünde ise fıkıh sözcüğüyle aynı anlamdadır.

Kur'ân-ı Kerim'de ve kendi yanlarında sabit olan Hz. Resulul-lah'ın (s.a.a) sünnetinde geçen her şeye sarılmak gerektiği hususunda iki ekol arasında görüş birliği olsa da sünnetin kimden alınması gerektiği konusunda ihtilaf vardır.

Hilâfet Ekolü izleyicileri İslâm hükümlerinin sahabe denilen herkes-
ten alınabileceği görüşünü savunurken, Ehlibeyt Ekolü izleyicileri ister
sahabe olsun, ister tâbiînden ve ister onlardan sonra gelenlerden, Hz.
Ali'ye (a.s) düşmanlık eden Haricî İmran b. Hattan gibi kimselerin riva-
yetini kabul etmemektedirler. Çünkü Resulul-lah (s.a.a) Ali'ye (a.s) şöyle
buyurmuştur:

Ey Ali! Seni ancak mümin sever ve sana ancak münafık buğ-
zeder.

Yüce Allah ise şöyle buyurmuştur:

**Ve Medine halkından iki yüzlülüğe iyice alışmış münâfıklar
vardır. Sen onları bilmezsin, onları biz biliriz...¹**

Yine iki ekol Hz. Resulullah'ın (s.a.a) vefatından sonra o hazretin ha-
dislerinin yayılması ve yazılmasında ihtilaf etmişlerdir. İlk halifeler Resu-
lullah'ın (s.a.a) hadislerinin yayılmasını ciddi bir şekilde engelleyip onla-
rın yazılmasını yasaklamış ve hadis yazma yasağı Ömer b. Abdulaziz'in
dönemine kadar devam etmiştir. Oysa Ehlibeyt Ekolü ise nesilden nesile
Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerini yayma ve yazma konusunda ciddi bir
şekilde çaba harcamışlardır.

Yine iki ekol şer'î hükümlerde içtihat ve reye göre amel etme nokta-
sında da ihtilaf etmişlerdir. Çünkü Ehlibeyt Ekolü var gücüyle şer'î hü-
kümlerde rey ve içtihada amel etmeyi engellerken, Hilâfet Ekolü izleyici-
leri de şer'î hükümlerde kendi rey ve içtihatlarına amel ediyorlardı. Biz
özet olarak bunlardan bir kısmına bir sonraki konuda değineceğiz.

Halifelerin, Kitap ve Sünnetin Nassı Karşısındaki İçtihatlarından Örnekler

1- Allah Teala şöyle buyurmuştur:

**Peygamber size ne verdiyse, onu alın ve size neyi yasakladıysa,
ondan da sakının.²**

Yine şöyle buyurmuştur:

**O hevâ'dan konuşmaz. Onun konuştukları kendisine vah-yedilen
vahiiden başka bir şey değildir.³**

Başka bir yerde ise şöyle buyurmuştur:

**Kendilerine indirileni insanlara açıklayasın diye sana Zikr'i in-
dirdik.¹**

1- Tevbe, 101.

2- Haşr, 6.

3- Necm, 3- 4.

Resulullah'ın (s.a.a) kendisi de Müslümanları hadislerini yayma-ya teşvik etmiş, onları yazmayı emretmiş ve bu konuyu önemle vurgulamıştır. Fakat halifeler içtihat ederek Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinin yayılmasını önleyip, yazılmasını yasakladılar ve onların bu içtihatları İslâmî bir hüküm hâline geldi. Daha sonra halifelerin konumunu korumak için Hz. Resulullah'tan (s.a.a) hadis yazımını yasakladığını ri-vayet ettiler!

Durum bu şekilde devam etti ve doksan küsur yıl boyunca Müslümanlar Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerini yazmaktan kaçındılar. Nihayet Emevî halifesi Ömer b. Abdulaziz hilafete geçince, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerinin toplanıp yazılmasını emretti. İşte o zaman Hilâfet Ekolü izleyicileri Hz. Resulullah'ın (s.a.a) hadislerini yazmaya başladılar ve çok sayıda *Sahih*'ler, *Müsned*'ler ve *Mus-nef*'ler telif ettiler.

2- Allah Teala, "**Kazandığınız şeylerin beşte biri Allah'a, Resulü'ne, onun yakınlarına... aittir.**"² buyurmuştur ve Hz. Resulullah (s.a.a) da humus (beşte bir) ödemeyi sünnet hâline getirmiş ve kendisi de kendi döneminde bunu uygulamaya geçirmiştir. Fakat halifeler içtihat ederek Hz. Resulullah (s.a.a) ve yakınlarının hissesini ödemeyip onu hayvan ve savaş malzemeleri temin etmek için kullanmışlardır. Onların bu içtihadı da İslâmî bir hüküm hâline gelmiştir!

3- Yüce Allah, "**Hac (zamanın)a kadar umre ile faydalanmak is-teyen kimse...**"³ buyurarak temettü umresi yapılmasını emretmiş, Re-sulullah (s.a.a) da bunu bir sünnet hâline getirmiş ve Müslümanlar Veda Haccı'nda ona amel etmişlerdir. Daha sonra halifeler içtihat e-dip, temettü umresini yasaklayarak haccın ifrad şeklinde (umresiz) yapılmasını emretmişler. Onların bu içtihatları da İslâmî bir hüküm olarak kabul edilmiştir. Daha sonra halifelerin bu girişimini onaylamak için Hz. Resulullah'tan (s.a.a), haccın ifrad olarak yapılmasını emrettiği ve temettü umresini yasakladığı yönünde hadis ri-vayet etmişlerdir! Müslümanlar da umresiz hac yapmışlar ve hâlâ onlardan bazıları bugüne kadar böyle yapmaya devam etmektedirler.

4- Allah Teala, "**Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin.**"⁴ buyurarak müt'a nikâhına izin vermiş, Hz. Resulullah (s.a.a) onu sünnet olarak ilân etmiş ve dönemindeki Müslümanlar da bu hükme amel etmişlerdir. Fakat Hz. Re-sulullah'tan (s.a.a) sonra halifeler içtihat yaparak müt'a nikâhını haram etmişler ve onların bu iç-

1- Nahl, 44.

2- Enfal, 41.

3- Bakara, 196.

4- Nisâ, 24.

tihatları da İslâmî bir hüküm olarak kabul edilmiştir. Halifelerin bu içdi-hadını desteklemek için de yine Hz. Resulullah'ın (s.a.a) dilinden müt'a nikâhını yasakladığına dair rivayetler nakletmişlerdir! Böylece Hilâfet Ekolü izleyicileri bu-güne kadar müt'a nikâhından sakınmışlardır!

5- Allah Teala, "**Allâh Beytu'l-Haram (saygıdeğer ev) olan Kâbe'yi, insanlar için ayakta durma vesilesi kıldı.**"¹ buyurarak Mekke ve etrafını güvenli bir yer kıldı ve Hz. Resulullah da (s.a.a) bunu bir sünnet hâline getirerek Allah'ın haremının sınırlarını belirtti. Fakat halifeler içtihat ederek Kâbe'nin saygınlığını çiğneyip onu mancınıkla taş yağmuruna tuttular!

6- Yüce Allah, peygamberine hitaben, "**De ki: Ben ona (risaleti-me) karşılık sizden yakınlarıma sevgi göstermekten başka bir ücret istemiyorum.**" buyurdu,² Resulullah da (s.a.a) Ehlibeyti'nin (a.s) hak ve hukukunun gözetilmesini tavsiye etti. Fakat daha sonra halifeler içtihat ederek o hazretin torununu ve ailesini öldürüp kadınlarını esir ettiler!

Bunun gibi Allah ve Resulü'nün buyurduğu birçok şeyi halifeler içtihat ederek aksini yapmışlar, onların bu içtihatları bunların bir bölümünde İslâmî bir hüküm sayılmış ve Hilâfet Ekolü'nün takipçileri de onları izlemişlerdir.

Buraya kadar kaydettiklerimizin tümü sadece birer örnektir; halifelerin Kitap ve sünnetin açık nassı karşısında içtihatları bunlarla sınırlı değildir. Çünkü halifelerin, tarihçiler tarafından "evveliyat" (ilkler) diye adlandırılan bunlar dışında diğer içtihatları da vardı. Örneğin, Suyutî kendi kitabında Ömer'in evveliyatıyla ilgili şöyle yazar:

Ömer ramazan ayında nafie namazını cemaatle kılmayı sünnet hâline getiren ilk kişidir. Bu namaz, "Teravih namazı" diye adlandırılmıştır!³ Ve yine Ömer müt'a nikâhı ve temettü haccını yasaklayan ilk kişidir. Yine halkı cenaze namazını dört tekbirle kılmaya zorlayan ilk kişidir.⁴ Ayrıca o, miras paylarını bölüştürürken avl ve ta'sibi söz konusu eden ilk kişidir.⁵

Osman'ın evveliyatı hakkında da şöyle yazmıştır:

1- Mâide, 97.

2- Şurâ, 23.

3- Sahih-i Buharî, "Siyam" kitabı, "Fazl-u Men Kame Ramazan" babı; Sahih-i Müslim, "et-Tarğîb Fi Kıyami'r-Ramazan" babı; Tabakat-i İbn Sa'd, Liden basımı, c.2, k.1, s.202; Tarih-i Yakubî, c.2, s.140; Tarih-i Taberî, c.5, s.32; Tarih-i İbn Esir, c.3, s.23.

4- Müsned-i Ahmed, c.4, s.370 ve c.5, s.406; Tarih-i İbn Esir, c.3, s.23.

5- Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Müstedrek-i Hakim, c.4, s.339.

Osman mülk ve emlak bağışlamaya girişen ilk kişidir; nitekim Fedek'i Mervan'a bağışlamıştır. Ve yine o, umumî otlakları belli kişilere has kılan ilk kişidir; nitekim Rebeze'yi kendine has kılmıştır.

Muaviye'nin evveliyatı hakkında ise şöyle yazmaktadır:

Muaviye oturarak hutbe okuyan, bayram namazında ezan okuma bidatini çıkararak ve tekbirlerinin sayısını azaltan, mescide kendisi için özel bir oda yapan ilk kişidir ve yine kendi hayatında halife diye oğlu (Yezid) için biat alan ilk kimsedir.

Ömer talak hükmünde de Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinin aksine, bir mecliste "üç defa talak verdim." sözüyle kadının üç talakla kocasından boşanmasını içtihat etmiştir!¹

Ezanda "Hayya ala hayri'l-amel" denmesini yasaklamış ve sabah ezanında "es-salat-u hayru'n-mine'n-nevm" denmesini emretmiştir!²

Ve yine içtihat ederek musibete uğrayanların ölümlerine ağlamalarını yasaklamış ve Hz. Resulullah (s.a.a) kendisini bu işten alıkoyduğu hâlde onları kırbaçlamıştır! Halbuki Resulullah'ın (s.a.a) kendisi ölüye ağlamış³ ve Müslümanlardan da Hz. Hamza'ya ağlamalarını istemişti.⁴

Yine Hz. Resulullah (s.a.a) hiçbir zaman ikindi namazından sonra iki rekâtlik müstahap bir namazı kılmayı terk etmediği hâlde Ömer onu yasaklamıştır.⁵

1- Sahih-i Müslim, "Talak" kitabı, "Talak-i Selase" babı; Müsned-i Ahmed, c.1, s.314; Sünen-i Ebu Davud, "Talak" kitabı, "Nashu'l-Muraciat-i Beade Selaset-i Tatlikat" babı; Sünen-i Beyhakî, c.7, s.336; Müstedrek-i Hakim, c.2, s. 196; Sünen-i Neseî, "Cenaiz" kitabı, "Adedu't-Tekbirat-i Ala'l-Cenaiz" babı.

2- Musannef, İbn Ebi Şeybe, Muavtta, Malik, "el-Ezan Ve't-Tesvbib" babı ve yine Şerh-i Tecrid, "İmamet" konusunun sonu.

3- Sahih-i Buharî, "Cenaiz" babları, "el-Buka İnde'l-Meriz" babı, "Yu'zebu'l-Meyyit Bi Buka-i Ehlihi Aleyhi" babı, "er-Recul-u Yun'a İla Ehli'l-Meyyit-i Bi Nefsihi" babı ve "Kavlu'n-Nebi (s.a.a): İna Bike Le Mahzunun" babı; Sahih-i Müslim, "Cenaiz" kitabı, "Buka" babı, "Fezail" kitabı "Rahmetuhu Mina's-Sib-yan" babı; Tarih-i Taberî; Tarih-i İbn Esir, "Ebu Bekir'in ölümü", hicrî 13 yılı olaylarında; Neseî, "Cenaiz" kitabı; Müsned-i Ahmed, c.1, s.335 ve c.2, s.333; Şerh-u Nehcü'l-Belâğa, İbn Ebi'l-Hadid, c.1, s.111.

4- Müsned-i Ahmed, c.2, s.40 ve İstiab, Hz. Hamza'nın biyografisi.

5- Sahih-i Müslim, "Marifetu'r-Rekâteyn Elleteyni Kane Yusellihima Be'da'l-Asr" babı; Muavtta, Malik, "Fi Mevarid-i en-Nehy-u Ani's-Salat Be'da's-Subh-i ve'l-Asr" ve yine bk. Şerh-i Zerkanî.

Veya Osman, yolculukta iki rekât kılınması gereken dört rekâtlık namazı, dört rekât kılmıştır.¹

Veya Muaviye'nin, Müslümanların bütün mescitlerinde, bütün minberlerinde cuma ve bayram namazı hutbelerinde Emirü'l-Müminin Ali'ye (a.s) lânet okunmasını emretmesi ve bu çirkin sünnetin hicretin kırkıncı yılında Ömer b. Abdulaziz tarafından yasaklanıncaya kadar devam etmesi gibi.

Ya da halife Yezid'in yaptığı ameller gibi!!!

Halifelerin ve Hilâfet Ekolü'nün ileri gelenlerinin Allah'ın Kitabı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünneti karşısında içtihatları bu şekilde baş alıp gitti. Çoğu zaman İslâm hükümlerini değiştirip bu girişimlerini bir defasında "tevil" ve bir defasında da "evveliyat" diye adlandırdılar; fakat meşhur olan, bunların "ıctihat" olarak adlandırılmasıdır. Hepsinden daha acısı, halifelerin amel ve sözlerini teyit etmek için uydurdukları şu rivayetlerdir:

Halifelerin Yaptıklarını Temize Çıkarmak İçin Hadis Uydurmak

Daha önce Kur'ân-ı Kerim'in nassı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünneti karşısında halifelerin içtihatlarından ve İslâm dininde çıkardıkları yeni kurallardan bazı örneklere değindik.

Bunlardan daha şaşırtıcısı, bazı Hilâfet Ekolü muhaddis ve ravilerinin sırf Allah rızası ve sevap kazanmak için, Resulullah (s.a.a) bu içtihatları teyit etmiştir, diye o hazretin dilinden hadis uydurma-larıdır! Bu arada ayrıca Muaviye de halifelerin siyasetlerini teyit etmek için hadisler uydurup yaymıştır. Bütün bunları bu kitabımızın önceki konularında açıklamıştık.²

Halifeleri teyit etmek için Resulullah'ın (s.a.a) dilinden nakledilen bazı rivayetler şöyledir:

Hz. Resulullah'tan (s.a.a), o hazretin halifelere karşı kıyam etmeyi yasakladığını ve her durumda Müslümanlara onlara itaat etmeyi farz kıldığını rivayet etmişlerdir. Örneğin:

Müslim, İbn Kesir ve diğerleri Abdullah b. Ömer'le ilgili şöyle rivayet etmişlerdir (ifade İbn Kesir'indir):

1- Sahih-i Müslim, "Salatu'l-Musafirin ve Kasruha" kitabı; Sahih-i Buharî, "Taksir" babları, "Mâ Câe Fi't-Taksir" babı; Müsned-i Ahmed, c.4, s.94; Tarih-i Taberî, Tarih-i İbn Esir, "Osman'a yöneltilen eleştiriler" bölümü.

2- bk. Ahadis-u Ümmi'l-Müminin Aişe kitabı, "Mea Muaviye" bölümü.

Medine halkı Yezid b. Muaviye'yi hilafetten alınca, Abdullah b. Ömer çocuklarını ve ailesini toplayarak onlardan tanıklık aldıktan sonra şöyle konuştu:

Ama sonra; biz bu adama (Yezid'e) Allah ve Resulü'ne biat esası üzerine biat ettik. Ben Resulullah'tan (s.a.a) şöyle duydum: "Kim itaat etmekten vazgeçerse, bu çirkin işinden dolayı bir mazereti olmaksızın Allah'ı mülakat edecektir! Üzerinde bir kişinin biati olmadan ölen kimse de cahiliye ölümüyle ölmüş olur." O hâlde sakın aranızdan biri Yezid'i hilafetten almasın veya bu konuda bir girişimde bulunmasın; kim böyle yaparsa benden değildir!¹

Müslim de Huzeyfe'den Hz. Resulullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Benden sonra benim hidayetimle hareket etmeyen ve benim sünnetime uymayan imamlar gelecektir. Onların arasında insan bedeninde şeytan kalpleri olan kişiler olacaktır." Ben, "Ya Resulullah! Böyle bir zamanda yaşayacak olursam vazifem nedir?" diye sordum. O hazret, "Sırtına kırbaç vursalar ve malını yağmalasalar bile itaat et." buyurdu!²

Yine Müslim kendi *Sahih*'inde şu rivayetleri de kaydetmiştir:

1- Zeyd b. Veheb'in Abdullah'tan şöyle rivayet ettiği nakledilmiştir:

Resulullah (s.a.a), "Benden sonra bencil kişiler iş başına geçerek çirkin işler yapacaklardır!" buyurdu. "Ya Resulullah! Birimiz böyle bir günü görürsek ne yapmamızı emrediyorsun?" diye sordular. Resulullah (s.a.a), "Sorumluluğunuzu yerine getirin ve hakkınızı da talep edin." buyurdu.

2- Vail el-Hazremî'den şöyle rivayet edilmiştir: Seleme b. Yezid Resulullah'tan (s.a.a), "Ey Allah'ın Resulü! Eğer başımızdaki yöneticiler bizim hakkımızı gözetmedikleri hâlde bizden kendilerine itaat etmemizi isteseler, ne yapmamızı emredersiniz?" diye sordu. O hazret şöyle buyurdu:

1- Tarih-i İbn Kesir, c.7, s.232; Sahih-i Müslim ve "İki Ekol Açısından İmamet" konusunda değindiğimiz diğer kaynaklar. Yezid'e biat ve itaat etmek Hz. Resulullah'ın (s.a.a) bu buyruğunun kapsamına girmez; Hazretin buyruğundan maksat, tıpkı Hz. Resulullah'a (s.a.a) biat ve itaat etmek gibi doğru biat ve hak imama itaattir.

2- Bu hadisin kaynaklarını bu kitabımızın baş tarafından, "İmamet" konusunda zikretmiştik. Bu hadis uydurmadır; Huzeyfe'nin vefatından sonra uydurulmuş ve hicretin otuz altıncı yılından sonra ona isnat edilmiştir. Halbuki bu hadisin uydurulduğu tarihte Huzeyfe hayatta değildi. Burada bu konu hakkında bahsetme fırsatımız yoktur.

...Emirlerini dinleyin ve onlara itaat edin. Onlar kendi vazifelerinden sorumludurlar ve siz de kendi vazifenizden.

3- Ebu Hureyre ise Hz. Resulullah'tan (s.a.a) şöyle rivayet etmiştir:

Her kim yöneticinin itaatinden çıkar ve cemaatten ayrılarak ölürse, cahiliye ölümüyle ölmüş olur...

İbn Abbas'tan da bunun benzeri bir hadis rivayet edilmiştir.

4- Avn b. Malik el-Eşcaî'den şöyle rivayet edilmiştir: Resulullah'tan (s.a.a) şöyle duydum:

Önderlerinizin en hayırlısı o kimselerdir ki, siz onları seviyorsunuz, onlar da sizi; siz onlara dua ediyorsunuz, onlar da size. Önderlerinizin en kötüsü o kimselerdir ki, siz onlara düşman olursunuz, onlar da size düşman olurlar; siz onlara lânet ederseniz, onlar da size!

Biz, "Ya Resulullah! Bu durumda onlarla savaşalım mı?" diye sorunca, Resulullah şöyle buyurdu: "Sizin aranızda na-maz kıldığı sürece hayır; sizin aranızda namaz kıldığı sürece hayır! Eğer birisi birine yönetici olur da onun Allah'a karşı günah işlediğini görürse, Allah'a karşı işlediği o günahtan dolayı onlara yüzünü ekşiltsin! Evet; Allah'a karşı işlediği o günahtan dolayı onlara yüzünü ekşiltsin! Fakat ona itaat etmekten el çekmesin!"¹

* * *

Geçen bölümlerde sahabe, tâbiîn ve özellikle halifelerin İslâm hükümlerinde yaptıkları birtakım içtihatlarını, hükümetlerinin siyaseti veya başka nedenler gereğince Kur'ân-ı Kerim'in apaçık nassı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünneti karşısında kişisel rey ve içtihatlarına göre davrandıklarını gördük. Ve yine Hilâfet Ekolü izleyicilerinin bu içtihatları Allah'ın Kitabının açık nassı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünneti karşısında İslâm hükümleri için bir kaynak olarak kabul ettiklerini, bu nedenle bazı Hilâfet Ekolü fakihlerinin kıyas ve istihsan gibi reye göre hareket etmeyi içtihat konularından biri saydıklarını gördük. İşte bu nedenle Hilâfet Ekolü'nde içtihat, günümüze kadar Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünneti gibi İslâmî hükümlerin ve yaşamının kaynaklarından sayılmıştır.

İşte buradan, Hilâfet Ekolü'yle, kişisel rey ve içtihatlarına göre davranmayan ve sadece Allah'ın Kitabı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinden elde edilen hükümleri esas alan Ehlibeyt Ekolü arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. Çünkü Ehlibeyt İmamları Allah'ın Kitabından aldıkları ve Resulullah'tan (s.a.a) kendilerine miras olarak ulaşan sünnete uygun

1- Sahih-i Müslim, "İmare" kitabı, h.45, 49 ve 53-54 ve 66.

davranıyor, ekollerinin izleyicileri olan fakihlere bunları öğreterek onları kendi reylerine, kıyas, istihsan ve içtihat denilen şeye -ileride bu konuyu ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz inşaallah- uymaktan sakındırıyorlardı.

Böylece bu konu, (yani sadece Allah'ın Kitabı'na ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine amel etmek ve bazı hükümlerde halifelerin yaptığı içtihatlardan sakınmakla, bu konularda halifelerin içtihatlarına amel etmek, Allah'ın Kitabı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini terk etmek) Müslümanlar arasında ihtilaf çıkmasına neden oldu. Halife Ömer -örneğin- temettü umresini emreden Allah'ın Kitabı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünneti karşısında içtihat ederek temettü umresini yasaklayınca, ondan sonra Müslümanlar arasında ihtilaf ve farklı görüşler çıktı. Hanbelîler ve günümüzdeki Selefilere gibi bir grup Allah'ın Kitabı'na ve Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine uyararak hacda temettü umresi yaparken, bir grubu da halife Ömer'in bu konuda yapmış olduğu içtihadı uyararak Allah'ın Kitabı'nı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetini terk ettiler. Bu durumda Müslümanlar arasındaki bu ihtilafı giderip söz birliğine varmak için yapılması gereken nedir?

Müslümanların Vahdet ve Söz Birliği İçerisinde Olmalarının Yolu

Bu söylediklerimize binaen Müslümanlar söz birliğine şu iki yol-la varabilirler:

1- Allah'ın Kitabı ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine dönüş, İslâm hükümlerinde bunlara uymak, sahabe ve tâbîn'in ve yine onlardan sonra gelen müçtehitlerin içtihatlarına uymayı bırakmamız gerekir. Nitekim hicretin ikinci asrında Müslümanlar böyle yapmış, halife Ömer b. Abdulaziz zamanında hadis yazma ve rivayet etme yasağı kalktıktan sonra var güçleriyle Resulullah'ın (s.a.a) hadislerini toplayıp yazmaya yönelmişlerdi. Oysa daha önce hadis yazmak ve rivayet etmek yasaklanmıştı.

2- Bu hadislerin ravileri ve onları çok büyük külliyatlarda toplayanlar masum olmadıklarından ve yine bu kitaplarda Resulullah'tan (s.a.a) çelişkili hadisler rivayet edildiğine şahit olduğumuz için bir hadis âlimini Hz. Resulullah (s.a.a) gibi ve yine bir hadis kitabını Allah'ın Kitabı gibi hata ve sürçmelerden masum olarak görmemiz doğru olmaz. Çünkü Allah'ın Kitabı, batılın hiçbir zaman kendisine yol bulmadığı tek kitaptır. Baştan sona kadar tümü doğru olup artırma ve eksiltmeden güvende kalan yegane kitaptır Kur'ân-ı Kerim.

Dolayısıyla, Müslümanların söz birliğine varmaları için küfür ve çirkin sözlerden uzak bir şekilde karşılıklı hoşgörüyü dayanarak, hangi ha-

dis olursa olsun ve hangi kitapta geçerse geçsin, tüm hadislerin metin ve senetlerini tanımak için tamamen bilimsel bir in-celeme yapmamız gerekiyor. Müslümanları söz birliğine vardıracak yegane yol, işte budur.

Dualarımızın sonu; hamd âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur.

İÇİNDEKİLER

3. Bölüm**İki Ekol Açısından İslâm Şariatının Kaynakları / 7**

Giriş	9
Beş İslâmî Kavram.....	9
1- Kur'ân-ı Kerim.....	9
Kur'ân'ın Diğer İsimleri.....	10
2-3- Sünnet ve Bid'at	13
a) Sünnet.....	13
b) Bid'at.....	13
Sünnet İslâm'ın Teşri Kaynaklarından Biridir	14
4- Fıkıh	17
5- İctihat.....	21
1- Lügatte İctihat.....	21
2- Müslümanlar Arasında İctihad'ın Anlamı	22

1. Konu:**İki Ekolün Kur'ân-ı Kerim'e Karşı Tutumu / 25**

Hiz. Resulullah ve Ashabın, Kur'ân'ın Bir Araya Toplanmasına Özen Göstermeleri	27
Hiz. Fatıma'nın Mushafı Hakkında Yersiz Tartışma.....	31

2. Konu:**İki Ekolün Hiz. Resulullah'ın Sünnetine Karşı Tutumu / 33**

Hiz. Resulullah'ın Sünnetine Karşı İki Ekolün Tutumu.....	35
1- İki Ekolün Hiz. Resulullah'tan Hadis Nakleden Ravilere Karşı Tutumu.....	35
2- İki Ekolün Hicretin Birinci Asrında Hadislerin Yazılması Konusunda Tutumu.....	39
3- Birinci Asrın Sonuna Kadar Sünnetin Yazılmasının Engellenmesi	43
a) Ebu Bekir ve Ömer'in Döneminde	43

b) Osman'ın Hilafeti Döneminde.....	46
c) Muaviye'nin Döneminde	47
d) İsrailiyat Kapısının Açılışı.....	49
e) Ömer b. Abdulaziz'in Döneminde.....	56
f) Birbiriyle Çelişkili İki Hadis Nasıl Meydana Geldi?.....	59

3. Konu:

İki Ekolün Fıkıh ve İctihat Konusundaki Tutumu / 65

1- İctihat Kavramının Hilafet Ekolü'nde Değişime Uğraması	67
2- İctihadın Adlandırılması	71
Lügatte ve Şeriatta Tevil	71
3- Birinci Asırda Hilafet Ekolü'nün Müçtehitleri ve Onların İctihatları	75
a) Elçilerin Efendisi Hatemu'l-Enbiyâ (s.a.a).....	75
b) Birinci Halife Ebu Bekir	76
c) Müçtehit Sahabe Halid b. Velid	76
d) İkinci Halife Ömer b. Hattab.....	77
e) Üçüncü Halife Osman	78
f) Müçtehide Ümmü'l-Müminin Aişe.....	80
g) Müçtehit Muaviye b. Ebu Süfyan	80
h) Muaviye'nin Veziri Amr b. As.....	81
ı) Ammar-ı Yasir'in Katili Ebu Gadiye	82
j- Müçtehitler Grubu.....	83
h) Tevilde Bulunmuş Müçtehid: Abdurrahman b. Mülcem	85
i) Halife ve İmam Yezid b. Muaviye.....	86
4- Söz Konusu Müçtehitlerin İctihatları.....	88
a) Hz. Resulullah (s.a.a):	88
b) Ebu Bekir'in İctihatları.....	91
c) Halife Ömer'in İctihatları	100
5- Humus Konusunda Ebu Bekir ve Ömer'in İctihadı	103
1- Zekât	103
2- Sadaka.....	104
3- Fey	107
4- Safi.....	108
5- Enfal.....	110
6- Ganimet ve Mağnem.....	112
a) Hadiste Selb, Nehb ve Harb Sözcüklerinin Kullanımı	113
b) Sirette Selb, Nehb ve Harb Sözcüklerinin Kullanımı	113
Ganimet ve Mağnem Sözcüklerinin Anlamı	115

Buraya Kadar Geçen Konuların Özeti.....	116
7- Humus.....	124
1- Cahiliye Döneminde.....	124
2- İslâm'ın Zuhurundan Sonra.....	125
Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mektup ve Sözleşmelerinde Humus.....	131
Kur'ân-ı Kerim ve Sünnette Humusun Kullanım Yerleri.....	140
Kur'ân-ı Kerim'de.....	140
Sünnette ve Müslümanlar Nezdinde Humusun Kullanım Yerleri.....	142
Ehlibeyt Ekolü'ne Göre Humusun Kullanım Yerleri.....	145
Hz. Resulullah'ın Döneminde Humusun Harcandığı Yerleri	
Belirten Tek Rivayet.....	147
Sadakanın Hz. Resulullah'a (s.a.a) ve Yakınlarına Haram Oluşu.....	149
Hz. Resulullah'ın Mirası ve Hz. Fatıma'nın (s.a) Şikâyeti.....	154
Hz. Resulullah'ın Emlakı ve Bu Emlakın Kaynağı.....	156
Hz. Resulullah'ın Mirası ve Hz. Fatıma'nın (s.a) Şikâyeti.....	163
Hz. Fatımatü'z-Zehra'nın Hakim Güçle İhtilafı.....	166
Hz. Fatıma'nın Kendisine Reva Görülen Zulümden Yakınması.....	174
Geçen Konuların Özeti.....	178
1- Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Bağışları Hakkında.....	178
2- Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası.....	178
3- Yakınların Hissesi.....	179
Halifelerin Humus, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası ve Fedek	
Üzerindeki Tasarrufları.....	179
a) Ebu Bekir ve Ömer'in Döneminde.....	179
b) Halife Osman'ın Dönemi.....	183
Osman'ın Akrabalarının Özgeçmişleri.....	186
İmam Ali'nin (a.s) Humus ve Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası	
Konusundaki Tutumu.....	189
Emevî Halifeleri Döneminde Humus ve Hz. Peygamber'in Mirası.....	191
Abbasîler Döneminde Fedek.....	197
Geçen Konuların Özeti.....	201
Resulullah'tan (s.a.a) Sonra Sadaka.....	213
Ömer'in Hilafeti Döneminde Hz. Resulullah'ın Yakınlarının Hakları... 217	
Osman'ın Döneminde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası.....	217
Ali'nin (a.s) Döneminde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası.....	218
Muaviye'nin Hilafeti Döneminde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası.....	218
Ömer b. Abdulaziz'in Döneminde Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Mirası.....	218
Ömer b. Abdulaziz'in Döneminden Sonra Hz. Resulullah'ın Mirası.....	219
Ulemanın, Halifelerin Humusu Harcamasıyla İlgili Görüşleri.....	219

6- İki Müt'a Konusunda Halife Ömer'in İçtihadı	225
a) Hac Müt'ası.....	227
1- Temettü Haccı.....	227
2 ve 3- İfrad ve Kıran Haccı.....	227
a) Ehlibeyt Fıkında	227
b) Hulefa Ekölü Fıkında.....	228
Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Umreyle İlgili Sünneti.....	229
Kur'ân-ı Kerim'de Hac Müt'ası (Umre-i Temettü)	230
Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Sünnetinde Hac Müt'ası (Temettü Haccı)	231
Temettü Umresine Karşı Ashabın Tutumu	237
Aişe Hacdân Önce Umre Yapamayınca Hz. Resulullah Hacdân Sonra Umre Yapmasını Emretti	241
Halife Ebu Bekir Döneminde Temettü Umresi.....	244
Halife Ömer'in Döneminde Temettü Umresi	244
Yukarıda Geçen Hadislerin Özeti.....	248
Halife Osman'ın Döneminde Temettü Umresi	251
İmam Ali Döneminde Temettü Umresi.....	256
Muaviye'nin Hilafeti Döneminde Temettü Umresi.....	256
Abdullah b. Zübeyr Döneminde Temettü Umresi.....	261
Temettü Umresi Konusunda İbn Abbas İle İbn Zübeyr'in Tartışması.....	263
Urve b. Zübeyr İle İbn Abbas'ın Tartışması	264
Urve b. Zübeyr'in Temettü Umresinden Sakındırması.....	265
Bu Rivayetle İlgili Bir Araştırma	266
Abdullah b. Ömer'in Temettü Umresiyle İlgili Görüşü.....	267
Halifelerin Tutumuna Meşruiyet Kazandırmak İçin Uydurulan Hadisler.....	272
Bu Rivayetlerin Yetersizlikleri.....	274
İhtilafın Kökü ve Gidermenin Yolu	285
Hulefa-i Raşidin'in Sünnetini İzleme Hadisi	286
Hulefa-i Raşidin'i İzlemeyi Emreden Hadise Yöneltilen Eleştiriler.....	286
Buraya Kadar Geçen Konuların Özeti.....	288
Bir Örnek, Bir İbret.....	296
b) Geçici Evlilik (Müt'a Nikâhı)	299
Hulefa Ekölü Kaynaklarında Geçici Evlilik.....	299
Ehlibeyt Ekölü Fıkında Müt'a Nikâhı.....	301
Kur'ân-ı Kerim'de Müt'a Nikâhı.....	301
Hz. Resulullah'ın (s.a.a) Sünnetinde Geçici Evlilik	304
Ömer Neden Geçici Evliliği Yasakladı?!	307
Ömer'in Hilâfetinden Sonra Müt'a Nikâhı.....	313

Ömer'in Müt'ayı Yasaklamasından Sonra Onun Helal Olduğunda	
Diretenler.....	315
Müt'a Yasağında Ömer'e Uyanlar	316
Müt'a Nikâhını Helal Bilenler ile Haram Bilenler Arasındaki	
Tartışmalar	317
İbn Abbas'la Diğerleri Arasında Geçenler.....	319
İbn Abbas ile Abdullah b. Ömer Arasında Geçenler.....	320
Hilafet Ekolü İzleyicilerinin Müt'a Nikâhı Hususundaki Son Tutumları ..	321
Birinci Hadis:	329
İkinci Hadis.....	330
Üçüncü Hadis.....	330
Dördüncü Hadis.....	332
Müt'a Nikâhının İki Defa veya Daha Çok Nesh Edilişi	336
Buraya Kadar İşlediğimiz Konuların Özeti.....	344
Kur'ân-ı Kerim'de Müt'a Nikâhı.....	345
Hz. Resulullah'ın Sünnetinde Müt'a Nikâhı	345
Hz. Resulullah'ın Rivayetlerinde Çelişki Nasıl Meydana Geldi?	349
7- İkinci Asırdan İtibaren İctihat ve Hükümlerin, Sahabenin	
Amellerinden Çıkarılışı.....	350
İctihat: Anlamı, Gelişim Süreci, İctihada Amel Etmenin	
Doğruluğunun Delilleri	350
Hulefa Ekolünün İctihadın Doğruluğuna Getirdiği En Önemli Deliller ...	351
1- Muaz'ın Hadisi	351
2- Amr b. As'ın Hadisi	352
3- Halife Ömer'in Ebu Musa Eş'arî'ye Mektubu	352
Hilâfet Ekolü'nün İctihat Hakkındaki Görüşlerine Eleştirimiz	354
Kuralların, Sahabenin Davranışından Elde Edilişi	355
Hanefîlerin İmamı ve Reye Amel	360

4. Konu:

Ehlibeyt Ekolü'ne Göre Kur'ân ve Sünnet, Teşriin İki Kaynağıdır / 371	
Ehlibeyt Ekolü'ne Göre Kur'ân ve Sünnet, Teşriin İki Kaynağıdır.....	373
Ehlibeyt İmamları Hükümlerin Beyanında Kişisel Görüşe Güvenmezler	373
Ehlibeyt İmamları'nın Hadisleri Allah ve Resulü'ne Dayanır	374
Ehlibeyt İmamları İlimlerini Birbirinden Miras Almışlardır.....	375
Ehlibeyt İmamları, Hadislerini Dedeleri Resulullah'a Dayandırırılar	375
Hz. Resulullah Hz. Ali'ye İlmi Diğer İmamlar İçin Yazmasını Emretti....	379
Ali'nin (a.s) Ahkâm İle İlgili Kitabının İsmi	385
Cifr Kitabı ve Hz. Fatıma'nın Mushafı.....	387

Hiz. Resulullah'ın Silahı ve Kitapları	388
Ehlibeyt İmamları'nın Miraslarının Bulunduğu İki Mahfaza	393
Bu Hadisin Şerhi	395
Ehlibeyt İmamları İlim Kitaplarını Nasıl Birbirinden Aldılar?	396
İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Seccad ve İmam Bâkır	396
Sadece İmam Seccad (a.s).....	397
Sadece İmam Muhammed Bâkır (a.s).....	398
İmam Cafer Sadık (a.s)	399
İmam Musa Kâzım (a.s).....	400
İmam Ali Rıza (a.s)	401
Ehlibeyt İmamları'nın Miras Aldıkları Kitaplara Müracaatı	402
İmam Cafer Sadık'ın Hasanoğulları'nın Başına Gelecekleri Haber	
Verişinin Yayılması.....	407
İki Kardeşin Kıyamının Sonu.....	408
İmam Rıza'nın Cifr'den Delil Getirışı	409
Ehlibeyt İmamları'nın Câmia Kitabına Müracaatı.....	418
Ehlibeyt İmamları'nın Ashabından Ali'nin (a.s) Kitabını Görenler	422
a) Erkek Kardeşin Oğluyla Dedenin Miras Hissesi	428
b) Ehlibeyt İmamları "Avl"i Batıl Biliyorlar	429
İmam Ali'nin Hiz. Resulullah'ın Şünetinin Değiştirilmesinden	
Yakınması	435

5. Konu:

İki Ekolün İslâm Dininin Kaynakları Konusundaki Yaklaşımının Özeti / 449

İki Ekolün İslâm Dininin Kaynakları Konusundaki Yaklaşımının Özeti	451
Halifelerin, Kitap ve Şünetin Nassı Karşısındaki İctihatlarından.....	453
Halifelerin Yaptıklarını Temize Çıkarmak İçin Hadis Uydurmak	457
Müslümanların Vahdet ve Söz Birliği içerisinde Olmalarının Yolu	460

İçindekiler• 469

NOTLAR

470 • Ehlîbeyt ve Ehlişünnet Ekolleri c.2

NOTLAR

- Benî **???** kabilesinden bir kişi

Arapça s. 231

- (Burada yazarın rivayetin lügatleriyle ilgili incelemesini Türkçe okuyucularımız için gereksiz gördüğümüzden çevirmedik. -müt.-)

Arapça s. 228

- *Sahih-i Buharî*'de Ebu Evfa'dan şöyle rivayet edilmektedir:

Hayber savaşında kıtlık nedeniyle açlık yaşadık. Kazanlarımızın kaynadığı bir sırada Resulullah'ın (s.a.a) münadisi, "Eşek etlerini yemeyin ve onları yere dökün." buyurdu.

İbn Ebî Evfa diyor ki:

Bunun üzerine kendi aramızda bu yasaklamanın nedenini konuşmaya başladık. Bazıları, "Onun yasaklanmasının nedeni, humusunun verilmeyişidir." derken diğer bazıları da, "Bu hayvanın

Arapça s. 278

- Onların dışında, bu konudaki hadisleri toplayanlar, bu hadislerin müt'a nikâhının **yedi defa** helâl ve haram kılındığını gerektirdiğini söylemişlerdir! Çünkü İbn Umre'den sadr-ı İslâm'da böyle bir hükmün olduğu rivayet edilmiş, Seleme b. Ekva onun Evtas yılında olduğunu söylemiş, Ali'nin rivayetlerinden müt'a nikâhının Hayber Savaşı'nda yasaklandığı, Rabi b. **Sebra**'nın rivayetinden Mekke fethinde izin verildiği anlaşılmaktadır; bunların hepsi de Sahih-i Müslim'de kaydedilmiştir. Başka bir yerde Hz. Ali'den müt'a nikâhının Tebuk Savaşı'nda yasaklandığı, Sünen-i Ebu Davud'da Rabi b. **Sebra**'dan onun Veda Haccı'nda yasaklandığı rivayet edilmiş ve Ebu Davud bu rivayetin bu konudaki en doğru rivayet olduğunu söylemiştir. Amr da Hasan'dan böyle bir hükmün ne ondan önce ve ne de sonra helâl olduğunu nakletmiştir. Burada böyle bir şey Sebra'den de rivayet edilmiştir. Demek ki müt'a nikâhı **bu yedi yerde** helâl ve daha sonra da haram olmuştur...

Arapça s. 281 Yedi defa nasıl sayılır?

Not: Kurtubi'nin orijinaline bakılarak tashih edildi.

Not: Tercümede kitabın son baskısı esas alındı, dolayısıyla ilk baskıda olan "Okurların Görüşleri" bölümü ve "Vahdete Çağrı" bölümü hazfedildi.